

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRKMEN AŞİRETLERİ

Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling

Çevrimyazı: Çiğdem Önal

AŞINAKİTAPLAR

Aşına Kitaplar © 2008

Doktor Fraylıç ve Mühendis Ravling
Türkmen Aşiretleri

Yayın Hakları Aşına Kitaplar-Turmaks Yayıncılık Ltd Şti.'ne aittir.
İzin alınmadan kullanılamaz.

Refik Belendir Sokak 46/3 Y. Ayrancı Ankara
Tel - 0 312 441 9941 Faks- 0 312 440 10 35

www.asinakitaplar.com
asinakitaplar@gmail.com

Genel Yayın Yönetmeni:	Nihal Kemaloğlu
Çevrimyazı:	Çiğdem Önal
Editör:	Kudret Emiroğlu
Kapak Fotoğrafı:	Atilla Erden [Amasya, Tokat, Turhal yöresinde yaşayan Sıraçlar'dan bir genç kız.]
Kapak Tasarım:	Burkay Demirci
Dizgi ve Sayfa Tasarımı:	Songül Kalender
Basım ve Cilt:	Başak Matbaacılık ve Tanıtım Tel - 0 312 384 27 61

ISBN: 978-9944-963-?????

Aşına Kitaplar bir Arjantin Felsefe Grubu Yayınıdır
arjantinfelsefe@gmail.com

عبد
۵۲

مکتبہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

نشر یافتہ : ۲

تورکمن شیرتلی

محرر لری :

پروفیسر فرابلج و مہندس راولپنڈی

آلمانجاؤن ترجمہ ایدلشدر.

طابع و ناشری

کتبخانہ سودی

استانبول — باب عالی جادہ سی

۱۳۳۴

[مطبعہ اور خانہ]

Aşâir ve Muhacirîn
Müdüriyet-i Umûmiyesi
Neşriyatından: 2

TÜRKMEN AŞİRETLERİ

Muharrirleri:

Doktor Frayliç ve Mühendis Ravlig
Almancadan tercüme edilmiştir.

Tâb'ı ve Nâşiri
Kütüphane-i Sûdi
İstanbul – Bâb-ı Âli Caddesi
1334

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
TÜRKMEN AŞİRETLERİ ÜZERİNE - Suavi Aydın	13
MUKADDİME	17
TÜRKİYE TÜRKMENLERİ VE AHVÂL-İ UMÛMİYE	24
Farsak Aşiretleri	28
Afşar Aşiretleri	32
Yörükler	38
Kaçar Aşiretleri.....	47
Sarılar Türkmenleri.....	65
TÜRKMENLER ARASINDA MEDENÎ HAYAT	73
Aşiretler Arasında Hukuk-u Şahsiye	74
Aşiret Dahilinde Hukuk-u Şahsiye	104
Ferdler Arasında Hukuk-u Şahsiye	122
Aşiretlerle Hükümet Arasındaki Vaziyet-i İdariye	126
TÜRKMENLERİN DAİRE-İ CEVELÂNLARI	130
Afşarlar'ın Cevelân Sahaları:.....	134
Farsaklar'ın Daire-i Cevelânları	140
Yörükler'in Daire-i Cevelânları	145
Kaçarlar'ın Daire-i Cevelânları.....	149
Sarılar'ın Daire-i Cevelânları.....	154
TÜRKMENLERİN HAYAT-I UMÛMİYESİ	159
Türkmen Aşiretlerinin Seyr-i Tarihîleri Hakkında Malumat	160
Türkmenler'de Aşiret Teşkilatı.....	171

Türkmen Aşiretlerinde Aile Teşkilatı	189
TÜRKMEN HALKIYÂTI.....	209
Türkmen Şarkıları:	210
Mevsim şarkıları	211
Gençlere ait şarkılar.....	217
Kızlara ait şarkılar	218
Kadınlara ait şarkılar	221
Yaz Şarkıları.....	222
Sonbahar Şarkısı.....	228
Kış mevsimi şarkıları.....	234
Çocuk Ninnileri	237
Türkmen Hikayeleri.....	243
Türkmen Oyunları	244
TÜRKMEN ŞEYTANİYÂTI.....	249
Darb-ı Meseller	250
Sihir, Cin ve Peri.....	267
TÜRKMEN RAKSLARI	298
Kaşık Oyunu	299
Zeybek Oyunu	301
Gelin Oyunu.....	302
Peri Oyunu	304
Hırsız Oyunu.....	305
TÜRKMENLERİN ASR-I HAZIRA	
İNTİBAKLARI İMKANI.....	307
TÜRKMENLER VE TİCARET-İ MAHALLİYE.....	321
TÜRKMENLERİ İSKÂN PROJESİ.....	343
MÜNDERİCAT	411

SUNUŞ

Elinizde tutmakta olduğunuz kitap, Aşâir ve Muhacirin Müdüriyet-i Umûmiyesi Neşriyatından çıkan 2. kitap olup 1334 (1918) senesinde Almanca'dan çevrilip İstanbul'da Kütüphane-i Sûdi tarafından Orhaniye Matbaası'nda basılmış eserin çevrimyazımıdır (sadeleştirilmemiştir). Kitabın yazarları olarak kaydedilen, Doktor Fraylıç ve Mühendis Rav-lig olarak okunabilen isimlerle ilgili bir nebze bilgi edinebilmek veya bu kitapla ilişkilendirilebilecek Almanca bir eser bulabilmeye dair küçük bir umutla yaptığımız dar kapsamlı araştırma sonucunda ne bu isimde yazarlara, ne de Türkmenler üzerine Almanca böyle bir metne rastladık. Kitabın mütercimi olarak kapakta kimsenin ismi geçmemektedir, ancak metin içinde geçen bir dipnotun (s.55) sonuna "H.A." kısaltması eklenmiştir.

Türkmen Aşiretleri kitabının Habil Adem tarafından çevrilmiş veya da yazılmış olduğu bilgisi, Cumhuriyet'in ilk kuşak araştırmacıları tarafından dillendirilmiş, 1930-40'lı yıllarda kitabı kaynak olarak kullananlar çevirmen veya yazar olarak Habil Adem'in adını zikretmişlerdir. Dolayısıyla 'H. A.' kısaltmasını Habil Adem olarak anlamak bir sorun çıkarmayacaktır.

Abidin Nesimi'nin 1977'de yayınlanmış olan *Yılların İçinden* isimli eseriyle¹ başlayan Habil Adem ilgisi, 1994'ten itibaren bu ilginç kişi ve yayınları hakkında makaleler yazılmasıyla devam etmiştir. Bütün kanıtlanamayan iddialara ve çözülemeyen muammalara karşılık, Habil Adem'in, Talat Paşa emrinde Aşiretler Masası'nda Türkmenler bölümünde çalışan, iyi yetişmiş ancak entrikayı, hatta şantajı seven ve 1930'lara

¹ Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Gözlem Y., İstanbul, 1977.

kadar basın ve yayın hayatında kendi üslubunca yer almış olan Naci Pelister adlı bir uzman olduğu ortaya çıkmaktadır.²

Habil Adem, Cumhuriyet'ten sonra, zamanında kendi düşüncelerini kendi adıyla yayınlama olanağı olmadığı için birçok eserini sahte adlarla yazmak ve kendisini çevirmen olarak göstermek zorunda kaldığını iddia etmiş ve bu iddiasını doğrulayan yayınları da bulunduğundan, kimlikleri saptanamamış Alman yazarlarıyla *Türkmen Aşiretleri* kitabının da kendi telifi olduğu yolunda yaygın bir kanı oluşmuş. Doğrusu, çevrimyazı bitene kadar, böyle bir kanı bizde de vardı. Ancak çalışmamız bittiğinde, bu kanı güçlenmedi, sarıldı.

Teşkilat-ı Mahsusa'ya bağlı olarak çalışan Aşâir ve Muhacirin Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin kuruluşuna ve yaptığı yayınlara bakarak, ittihat ve Terakki iktidarının Anadolu halkının toplumsal/kültürel/etnik durumunu tespit etmeye dair ciddi girişimler içinde bulunduğunu ve araştırmalar yaptırmış olduğunu görüyoruz. *Türkmen Aşiretleri* kitabının son sayfasında ilanı³ bulunan *İskân-ı Muhacirin*⁴, *Kürtler*⁵ (ki bu

² Habil Adem ve *Türkmen Aşiretleri* kitabıyla ilgili olarak bkz.: Mustafa Şahin, Yaşar Akyol, "Habil Adem ya da nam-ı diğer Naci İsmail (Pelister) Hakkında...", *Toplumsal Tarih*, Sayı 11, Kasım 1994, s. 6-14; Sayı 12, Aralık 1994, s. 17-23; Mustafa Şahin, "Habil Adem Hakkında", *Toplumsal Tarih*, Sayı 13, Ocak 1995, s. 6-11; Ali Birinci, "Hâbil Âdem Pelister Hakkında", *Toplumsal Tarih*, Sayı 19, Temmuz 1995, s. 54-56; Cüneyd Okay, "Hâbil Âdem'e Dair Bazı Notlar", *Toplumsal Tarih*, Sayı 19, Temmuz 1995, s. 56-58; Yaşar Akyol, Mustafa Şahin, "Hâbil Âdem'in Serbest Fikir'i ve Ziya Gökalp Eleştirisi", *Toplumsal Tarih*, Sayı 26, Şubat 1996, s. 56-64; Cüneyd Okay, "Dr. Habil Adem", *Toplumsal Tarih*, Sayı 35, Kasım 1996, s. 6; Cüneyd Okay, "1936'nın Magazin Basınında Hâbil Adem ve Kadın", *Toplumsal Tarih*, Sayı 51, Mart 1998, s. 42-44.

³ "Beynelminel Usûl-i Temsil/İskân-ı Muhacirin

Bu eser, Avrupa düvel-i muazzamasının müstemlekelerinde takip ettikleri usûl-i temsilin ilmî, içtimaî, felsefî, iktisadî şekillerini ihtiva ediyor. Umûm mesâil, en son ilm-i içtimaî esaslarına nazaran tahlil olunuyor ve münakaşalı, bitaraf bir muhakeme ile neticeler gösteriliyor. İngilizlerin Mısırlıları, Hintlileri ne suretle idare ettiklerini ve ne derece muvaffak olduklarını, Fransızların Arapları tefessüh ettirmek için takip ettikleri usûlleri ve bilhassa, Rusya'nın Türkler hakkında tatbik ettikleri temessül usûlünün derecelerini

kitap “Birinci cildin sonu” ifadesiyle bitmektedir. 1992 yılında yayınlanan yeni yazısında⁶ bu bilgiye yer verilmemiştir) ve “1914-1915 yıllarında Bektaşiliği tedkik etmek amacıyla bizzat hükümet tarafından Anadolu’ya gönderilen” Baha Said’in araştırmalarıyla⁷ da bu niyet ve çabalar somutlaşmaktadır.

Bu çerçevede, Türkmen aşiretleri araştırmasını Alman uzmanlar mı yoksa Habîl Adem mi yapmıştır? Bu sorunun cevabını vermek halen daha zor olmakla birlikte, metnin içeriği, konunun Türkmen aşiretlerinin araştırılmasından çok daha derin ve önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Metinde dört yıllık bir saha araştırmasından söz edilmekte olduğu gibi⁸, Konya’nın sulama olanaklarından söz edilirken konunun *İki Anadolu Ovasının Kuvve-i İnbatîyesini İade* adlı “eserimizde” incelendiği belirtilmekte, ayrıca kullanılan literatür İngiliz, Hollanda, Rusya sömürgecilik deneyimlerinin karşılaştırmalı olarak incelendiğini göstermektedir. Metnin tonunun uzmanlarınca yazılmış olduğu anlaşıldığı gibi, çalışmanın ana fikrinin de Türkmen aşiretlerin iskan ve aslında aşiret iskan

sahih ve şayan-ı emniyet bir surette anlamak isteyenlerin müracaat edecekleri yegane eserdir. Fiyatı: 40 kuruştur. Naşiri: Sûdi Kütüphanesi”

⁴ Van P. Goç, *İskân-ı Muhacirin (Beynelmilel Usûl-i Temsil)*, mütercimi Habîl Adem, İstanbul, 1334, Matbaa-i Orhaniye, Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti-i Umûmiyesi Neşriyatı, 312 s.

⁵ Dr. Fritz, *Kürdler, Tarihi ve İctimaî Tedkikat*, İstanbul 1334, Matbaa-i Orhaniye, Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti-i Umûmiyesi Neşriyatı, 384 s.

⁶ Dr. Fritz, *Kürtlerin Tarihi*, Türkçesi (Osmanlıcadan) Sinan Şanlıer, İstanbul, 1992, Hasat Y. (Bu yayının tamamını cümle cümle karşılaştırmamakla birlikte genel bir göz geçirmeyle çevrimyazı olmadığı, sadeleştirme yapılmak yerine cümlelerin bütünüyle yeniden kurulmuş olduğu görülmektedir. İki metnin karşılaştırılmasında fayda olduğunu düşünüyoruz).

⁷ Baha Said’in çalışmaları Türk Yurdu dergisinde yayınlanmış olup, N. Birdoğan tarafından yeni yazıyla yayınlanmıştır (Baha Said Bey, İttihat ve Terakki’nin Alevilik-Bektaşilik Araştırması, der. Nejat Birdoğan, İstanbul, 1994, Berfin Y.). Aynı çerçevede başka çalışmalar için bkz. Fuat Dündar, “İttihat ve Terakki’nin Etnisite Araştırmaları”, Toplumsal Tarih, Sayı 91, Temmuz 2001, s.43-50.

⁸ *Türkmen Aşiretleri* kitabının 313. sayfasında, “grup oyunları”ndan söz edilirken, “Bunlar, eserin Araplar’a ait olan üçüncü cildinde mufassalsan izah edilmiştir” denilmekle, Araplara ait, yayınlanmamış bir çalışmadan da söz edilmektedir.

bölgelerinin Alman sermayesine yatırım için hazırlanması olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkmen Aşiretleri kitabı, aşiretlerin nüfus ve cevalan sahalarından adetlerine, ‘halkiyatı’na (şarkılar, ninniler, rakslar ve şeytaniyâtına) dair ayrıntılı bilgiler içermektedir. Bu arada, çadırların obada hiyerarşik yerleşimi, konuk kabul hukuku ve evlenmelerde aşiretler arasında, aşiret içinde ve bireyler arasında “hukuk-u şahsiye” başlıklarıyla, bugün de beşeri ve toplumsal bilimlerimiz için önem taşıyan ve yeterince konu edinilmemiş bilgiler verilmektedir. Örneğin kitapta, bugün de kamuoyunun pek de hoş karşılamayacağı döl alma konusundan⁹, Sünni, Şii ve Alevilerin İslam anlayışlarının karşılaştırılıp değerlendirilmesine kadar ilginç konular bulunmaktadır.

Kitabın en uzun bölümü olan Türkmenlerin iskani bölümünde, kapitalist sisteme entegre edilmek üzere aşiretlerin nasıl yerleşik hayata geçirilerek üretici hale getirilecekleri, odaların metre kare ve pencerelerinden, konutlara su getirme sorunlarına kadar tartışılmaktadır. Daha da ilgi çekici olanı, bölgeye yatırım yapacak olanların, gelecekte doğacak işçi hakkı vb talepleri konusunda yatırım ve kârlarını nasıl güvence altına alacakları bile, tazminat hukuku ve hükümet ilişkileri çerçevesinde tartışılmakta ve Osmanlı aşiret bölgelerinin toplumsal yapılar açısından farklılıkları da göz önünde bulundurularak, özgür, yarı-sömürge ve tam sömürge olmak üzere üç bölgeye ayrılması önerilmektedir.

Bu haliyle kitabın, folklor, etnisite araştırmasının ötesinde Alman sermayesinin hazırlık raporu biçiminde olduğu görülmekle, kim tarafından nasıl yazıldığı önem taşırken, Aşâir Masası yayını olarak nasıl ve hangi amaçla yayınlanabildiği sorusu da, ortaya çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında

⁹ Konunun hemen tek kaynağı olarak kalan ve “ahlak telakkileri” ile konunun dile getirilmeyişini ortaya koyan çalışması için bkz. Abdülkadir İnan, “Göçebe Türk Boylarında Evlâtlik Müesseseleriyle İlgili Gelenekler”, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987, TTK Y., s. 305-316.

İttihatçı hükümet ile Almanya'nın ilişkisinin ve Almanya'nın Osmanlı ülkesini sömürgeleştirme niyetinin daha o zaman tartışılmaya başlandığını, ordu içinde de Almanya'nın savaşı sürdürme biçimine karşı muhalefetin oluşmaya başladığını biliyoruz. Bu dönemde Almanya-Osmanlı ilişkilerinin kurumsallaştırılmaya çalışıldığı ve “doğu” üstüne yoğun Almanca literatür oluşturulduğu da görülmektedir. Almanya'nın Osmanlı ülkesine yönelik niyetlerinin devletin iskânla ilgili kurumu eliyle yayınlanmış olması ise, belki ancak İttihat ve Terakki iktidarının Almanya'ya yönelik olarak farklı kanatlarının farklı tutumlar geliştirmelerinin bir sonucu, gizli bir iç çekişmenin dışa yansımaları olarak değerlendirilebilir. Talat Paşa ile Enver Paşa'nın ayrı ayrı kendilerine bağlı istihbarat örgütlenmeleri kurdukları bu dönemde, bu çatışma ve Almanya ilgisi ve çelişkisinin belgelere yansımaları beklemek zaten zor olacağı gibi, dönemin sonradan bu yönüyle anımsanması da istenmemiş olacaktır.

Türkmen aşiretlerinin iskânı ve Alman yatırımları açısından olduğu kadar, İttihat ve Terakki iktidarı, bu iktidarın çeşitli kanatları ve Alman politikası konularında ve Almanya'nın “doğu politikası” konusunda araştırmacılarımızın üstünde durması gereken bir eserle karşı karşıya olduğumuz ortadadır. Ancak bu kitap, aşiret zihniyetinden örgütlenmesine ve göçebelerin yerleşikler ve devletle kurduğu ilişkilere kadar, konusundaki bugün de yararlanılabilecek, yararlanılması gereken bir araştırma olma niteliğini de korumaktadır.

Eserin çevrimyazısını hazırlarken en zorlandığımız konu, zikredilen yazar adlarını Osmanlıcadan okumak oldu. Habil Adem'in ünlü uydurmacılığı karşısında, bulabildiğimiz adlar ve bu adlarla ilgili bilgiler, diğer yazarların ve anılan eserlerin de gerçek olması gerektiği kanısını kuvvetlendirirken, konunun anlatmaya çalıştığımız biçimde ‘ciddiyet kesbetmesi’ karşısında, belki Almanlarca hazırlanmış komisyon raporları, belki Aşâir Masası ve Habil Adem'in bu tür çeşitli raporlardan seçmeleri karşısında olduğumuz kanısı bizde uyandı. İnternet üzerinden Alman Ulusal Kütüphanesi, Büyük Britanya

Kütüphanesi, Kongre Kütüphanesi, vs kataloglarını taramamıza karşın, ne bahsi geçen kişilere ne de onlara atfedilen kitaplarla ulaşabildik, fakat araştırmalarımız sırasında konuyla ilgili eserlerde¹⁰, Osmanlı hükümeti tarafından Almanlara hazırlatılan çeşitli raporlardan söz edildiği gibi, başta Bağdat Demiryolu olmak üzere, ‘şarkiyatçılık’ bağlamında da çok zengin Almanca bir literatürün gene araştırmacılarımızı beklediği ortaya çıktı. Bunlara, bulabildiğimiz kişi adlarıyla ilgili dipnotlarda (metnin yazarının ve Habil Adem’in dipnotlarından ayırt edilmek üzere ‘h.n.’ ile belirterek) kısaca değinmeye çalıştık.

Okuyup aslını saptayamadığımız yazar adları için okuma önerisini [] içine alıp yanına Osmanlıcılarını da yazdık. Aşiret ve yer adlarından, kaynaklarda teyit edemediklerimizi ise dipnotlarda Osmanlı alfabeti ile de gösterdik. Eserin diline hiç müdahale etmediğimiz gibi (kitabın sonuna bir sözlükçe ekledik), imla hataları ve özne-yüklem uyumsuzluğu gibi bariz ek hatalarını düzeltirken, cümle yapısını değiştirmeyi gerektirecek düşüklükleri aynen bırakmayı tercih ettik.

Kitabın literatür ve Türkmen araştırmaları açısından değerlendirilmesi Suavi Aydın tarafından yapılmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum. Fransızca telaffuzlar konusunda Recep Emiroğlu’na, Almanca telaffuzlar ve kitap taraması konusunda yardımları için Mustafa Elhasoğlu’na teşekkür ederim. Kudret Emiroğlu kitabın hazırlanarak gün ışığına çıkması için gayret göstermiş, fotokopisinin alınmasından son okumasına kadar her aşamasında yer almıştır.

Çiğdem Önal
Ankara, Şubat 2008

¹⁰ Konuyla ilgili olarak, kaynakçalarına da dikkat çekerek, yalnızca iki eseri anmak istiyoruz: Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhı”*, İstanbul, 2003, İletişim Y.; Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire, 1914-1918*, Princeton, 1968.

TÜRKMEN AŞİRETLERİ ÜZERİNE

Suavi Aydın

Habil Adem'in (Naci Pelister) birtakım Alman raporlarından derleyerek yayımladığı anlaşılan *Türkmen Aşiretleri*, alanın belki de ilk derli toplu çalışmasıdır. Bilindiği kadarıyla, çeşitli Alman gezgin ve bilim insanlarının Anadolu hakkında yayımladığı çeşitli çalışmalarda kimi zaman yoğun, kimi zaman yer yer rastladığımız “Türkmen bilgisi”de, ilkler arasında kaydedilmelidir; ancak elinizdeki kitap bu konudaki ilk ayrıntılı ve kapsamlı yayın olarak durmaktadır. Önemi de buradan gelir: 20. yüzyılın başlarında Anadolu’da yayılmış bulunan göçebe, yarı-göçebe ve yerleşik Türkmenler hakkında çağdaş bir tanıklık ve değerlendirme... Bunun yanı sıra İttihatçıların ve işbirliği içinde bulunduğu Almanların bu aşiretlere nasıl baktıkları ve ne tür faydalar umdukları da burada açığa çıkmaktadır. Örneğin daha Önsöz’de Türkmenlerin Kürt ve Arapların içinde de bulunduğu ve bu durumun Kürdistan ve Arabistan’da Türk egemenliğini güçlendirecek bir unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin dikkat çekici bir vurgu seçilmektedir. Bunun yanında Türkmenlerden umulan “ulusal bir silkinme” hamlesinin de Türk milliyetçiliğinin o günkü beklentileri arasında bulunduğu görülmektedir. Yani hem dönemin ruhunu anlamak, hem de bugün artık neredeyse tamamıyla yerleşik hayata geçmiş Türkmenlerin geleneksel yaşam biçimlerine ilişkin “son” tanıklıkla yüzleşmek bakımından bu kitap, eşsiz bir değerdedir.

Öte yandan bu kitap İttihatçıların demografik programını oluşturan “etnik mühendisliğe” ilişkin birinci elden bir kaynak

olarak görülmelidir. Fuat Dündar yeni yayımlanan kitabında¹ bu konuya dikkat çekiyor. Dündar, Babıâli darbesinin ardından ittihatçıların sistematik etnik araŐtırmalara yöneldiğinden ve bu amaçla Anadolu'nun pek çok yerinde saha çalışmaları baŐlattığından bahisle, Ziya Gökalp'ın tanıklığına baŐvurarak bu giriŐimin hedefinin bir toplumsal devrimin zeminini hazırlamak olduğunu belirtir. Dündar'a göre Türkmenler kitabı, yürürlüğe sokulacak etnik mühendisliğin temelini oluŐturacak olan etnik grup araŐtırmalarının bir parçasıdır. Dündar, bu araŐtırmalarda Almanların rolüne de değinir. Almanlar, doğuya yayılma politikasının temelini kurmak amacıyla, Türkiye araŐtırmalarına, Dündar'ın deyiŐiyle "Anadolu'nun 'bilimsel' keŐfine" ciddi bir biçimde eėilmiŐti. Bunun için pek çok akademisyen coğrafyacı, dilbilimci, tarihi, etnolog ve subay seferber edilmişti. Baha Said'in ve Habil Adem'in çalıŐmalarında bu araŐtırmaların "esini" açık seçik bir biçimde görülmektedir. Kitabın yazarı Habil Adem (Naci Pelister), zaten 1908 sonrasında birçok Alman uzmanın görev aldığı Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti eviri bürosunda ve 1913'ten sonra AŐair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Türkmenler Şubesinde alıŐmıŐtı. Dündar da, *Türkmenler* dahil, Habil Adem'in çevirmen olarak adının bulunduğu kitapların, bir komisyonun ürünü olduğunu düŐünmektedir. Bu düŐünceye katılmamak mümkün değildir. Zira Dündar'ın da belirttiği gibi, bu kadar kısa sürede bu kadar çok sayıda çalışmanın (toplamı 12'dir) kaleme alınması bir kişinin gücünü çok aşan bir çabayı gerektirmektedir. Bu komisyon içinde Alman uzmanların ağırlıklı olarak bulunması ya da komisyonun Alman uzmanların yazdığı raporlara müracaat etmesi büyük bir olasılıktır.

Bugüne kadar Osmanlı sahasında yaşamış Türkmenlerin yaşam biçimine, insan hareketlerine ve devletle iliŐkilerine dair pek çok tarih araştırmasının yapıldığını kaydetmek gerekir.

¹ Bkz. Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Őifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İstanbul 2008: İletişim Yayınları.

Ancak takdir edilebileceği gibi, bunlar sahadaki gözlemlere değil, arşivden elde edilmiş devlet belgelerine dayanılarak yazılmış kaynaklardır. Dolayısıyla bu kaynakların “Türkmen etnografyası” bakımından belli bir değeri olmakla birlikte, tam bir resim vermesini bekleyemeyiz. Bu kaynakların ortak özelliği devlet-aşiret ilişkilerinin devlet açısından nasıl görülüp gözlemlendiğini bize aktarmasıdır. Doğal olarak bu kaynaklar bize, devletin aşiret meselesini bir “asayiş sorunu” olarak gördüğünü de göstermektedir. Bu açıdan söz konusu kaynaklar bu bakış açısından kaleme alınmış belgelere dayanarak yazıldığı gözden kaçırılmadan okunmak ve değerlendirilmek durumundadır. Bunun dışında Anadolu’da Türkmen hayatını gözleme dayanarak değerlendiren çalışmalar da eksik değildir. Bunlar tarih çalışmalarının etnografik eksikliğini kısmen kapatmakla birlikte, yine de yeterli sayılamaz. Bunların ilki Ali Rıza Yalman’ın 1931’de tamamladığı *Cenupta Türkmen Oymakları* başlıklı iki ciltlik eseridir. Bu eseri, Anadolu’nun etnik yapısının araştırılmasına yönelik İttihatçı projenin Cumhuriyet dönemindeki devamı olarak görebiliriz. Ancak bu eserde, yeni devletin resmî ideolojisinin temeli olan Türkçü-milliyetçiliğin romantik izlerini de kuvvetle sezebiliriz. Araştırmacılar artık “gerçek Türk”ün peşindedir ve bu takipte ilk durak, kaçınılmaz biçimde Toros dağlarının Yörük ve Türkmenleridir. Bu romantik güdü dışında, geniş bir saha çalışmasına dayanan bu eseri Türkmen etnografyasının anıt eserlerinden biri olarak selamlayabiliriz.

Bu cümleden olmak üzere, Yusuf Ziya Yörük’ü ve Mehmet Eröz’ü anmalıyız. Aynı romantik saikle çalışmakla beraber, bu iki araştırmacı da henüz geleneksel yaşam biçimleri bozulmamış Türkmen grupları üzerinde yürüttükleri çalışmalarla değerli ürünler vermiştir. Yusuf Ziya Yörük, özellikle Tahtacı grupları üzerinde çalışan ilk Türk araştırmacıdır. Mehmet Eröz ise *Yörükler* (1965) ve *Türkiye’de Alevîlik-Bektâşîlik* (1977) başlıklı eserlerinde saha çalışmalarıyla desteklenen Türkmen bilgisinin değerli iki eserine imza atmıştır. Bu çalışmaların arasına, Türkmenlere ilişkin tarihsel

malzemeyi en geniş biçimde deęerlendirmiő olan Faruk Sümer'in *Çepniler*'ini (1992) de katabiliriz. Bunların dışında Yörük ve Türkmenler zerine yapılmış çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi bulunmakla birlikte bunların büyük bölümü henüz deęerlendirilmemiőtir. Von Luschan, Grothe gibi bazı Alman bilginlerin çalışmaları dışında Türkçede yayımlanmıő ve saha çalışmasına dayanan ilk eser ise elinizdeki Türkmenler kitabıdır. Bu kitabın kritik bir yayımı zorunlu idi. Bu zamana dek böyle kritik bir yayınının yapılmamıő olmasını ise bir kayıp olarak nitelendirebiliriz. Bu nedenle hem alanın uzmanları hem de geniş meraklı kitlesi için bu kitap çok değerli bir kaynak olarak yol gösterici olacaktır.

MUKADDİME

Bu kitap, bu üç mevzuun en mühim ve en canlı kısmını teşkil eder. Çünkü, Anadolu'daki ahalinin sülüsünü Türkmenler teşkil etmektedir. Bu hal, bunların Türkiye ameli iktisadiyatında ne kadar ehemmiyete şayan bir kütle teşkil eylediklerini gösterir. Halbuki bu Türkmenleri Kürtler ve Araplar arasında da bulmak mümkündür. Bu sebeple bunları gerek Kürdistan ve gerek Arabistan'daki Türk hâkimiyetini takviyete hizmet eden birer kütle add etmek pek tabiidir. Bu netice, Türkiye vicdan-ı iktisadi ve siyasisinde Türkmenlerin pek ziyade salahiyetdâr olduklarını gösterir. Fi'l-hakika bu salahiyetin bugünkü şekli, gayr-i meş'ûrdur ve belki de bunların kuvvetine istinâd eden bir takım tesadüfcülerin (buradaki tesadüfcü kelimesi şehirler ahalisine aittir) eline geçmiştir. Lakin hayat-ı umûmiyede bir faaliyetin başlamasıyla Türkmenler'de eser-i hayat uyanacak ve bunlar, derhal hayat-ı ictimâiyenin kendilerine bahş eylediği salahiyeti ele alacaklardır. İşte bu kadar mühim bir istikbale mâlik bulunan ve hiç şüphesiz, kendi teşkilat-ı hususiyelerinin eseri olarak, Türkiye bünye-i idariyesine ilave edecekleri lâ-yuadd ve lâ-yuhşa ictimâî, edebî, ve ameli tesirler dolayısıyla hususî bir teşkilatın âmili bulunabilecek olan Türkmenlerin gerek seyr-i tarihî ve gerek müesseselerinin nazarî ve ameli cihetlerini iyice tedkik etmek icap eyler. Biz, bu ciheti layıkıyla nazar-ı itibara alacağız. Fakat, bunların seyr-i tarihlerinin Türkiye haricinde kalmış olan kısmı için, hiç bir malumata mâlik değiliz. Fi'l-vâkî, Rus müellifleri ve İngiliz seyyahları tarafından yazılmış bazı eserler vardır: Lakin bu eserlerden bazısının seyahatname, bazısının münhasıran lisanıyatından bâhis ve bazısının bir takım mektuplardan ve birçoklarının ise, mahdûd ve mazbut

tarih kısmından ibaret olması, bunların ehemmiyetlerini ıskât etmektedir. Buna binâen, bunları da uzun uzadıya tedkik etmek icap etmektedir. Hal-i hazırda tedkikata esâs teşkil edebilecek malumat-ı ibtidâiyenin adem-i mevcudiyeti, Türkiye Türkmenleri hakkındaki malumatın bazı müteârefelerini kabul etmek için, bu menşeler hakkında da bir fikr-i umûmîye mâlik olmak icap ediyor. Burada, menâbiini kitabın lâhikasında izah ettiğimiz esâslara istinâden, bazı malumat-ı ameliye itâsını pek ziyade faideli addediyoruz.

* * *

Asya Türkmenleri, hey'ât-ı umûmiyesiyle Türk nesline mensupturlar. Lakin bunların doğrudan doğruya bugünkü Asya Türk kütlesi ictimâyesine mensubiyetleri iddia olunamaz. Çünkü, asıl Türk kütlesi ictimâyesi ile Türkmen kütlesi ictimâyesi arasında pek büyük farklar vardır. Asıl Türk, meskun ve müstakırr bir mahiyeti hâiz add olunur. Türkmen ise, bilakis gayr-i meskun ve gayr-i müstakırrdır. Bu vaziyet, herhalde iki kütlesi arasında pek büyük müsâvâtsizliklere esâs olabilir. Bunların en ehemmiyetlisi de Türkmenlerin zühdi Asya medeniyeti tesirâtı haricinde kalmaları ve Türklerin ise, bu medeniyeti kabul etmiş bulunmalarıdır. Her iki kütlenin bu vaziyet-i mütekailesi, yekdiğeri arasında bir temsil ve temessül siyasetinin vücudunu istilzâm etmektedir. Fi'l-hakika, Türkmenlerin İran'da ve Anadolu'da bazı hükümetler teşkil ettikleri tarihte mevcuttur. Lakin bu hükümetlerin seyr-i tarihîleri tedkik edilecek olursa, bunların daima pek mahdûd bir sülaleye inhisâr ettiği ve daima hem-civâr kuvvetli hükümetlerin inhilâle başladıkları ve meydanda hiç bir tarihî cihangirin mevcut olmadığı zamanlarda zuhur eylediği görülür. Bu hal, bu hükümetlerin bir medeniyeti müdafa ve tesis gibi gayeler takip etmediklerini ve aynı zamanda böyle bir takım medenî tesirâta tâbi' olmak mecburiyetinde bulunmadıklarını da ispat etmektedir. Buna binâen, Türkmenlerin idare-i hükümetlerini devlete istinâd ettirmek doğru olamaz. Bunlar, bir takım aşiret inkişâflarıdır. Ziraen, bu hükümetlerin inhilâlini müteakip başlayan hayat, aşîr hayatıdır. Eğer Türkmenler,

devlet sırasına geçtikleri zaman, hakikaten devletin istinâd ettiği bir millet olmuş olsalardı, bunların siyasî inhitâtlarından sonra da millet şeklinde kalmaları icap ederdi. Nasıl ki, Anadolu Selçukîleri bu suretle müstakirr kaldı. Halbuki, en meşhur Türkmen hükümetlerinden İran'daki Afşar¹ ve Kürdistan civarlarındaki Uzun Hasan, Karakoyunlu, Akkoyunluların zevâllerinden sonra, tekrar aşiret hayatına ric'at edildi. Bu neticeler, Türk ile Türkmen arasında daha eski zamanlarda zuhur eden seciye ihtilâfından mütevelliddir. Bu iki unsuru tefrîk edebilmek için bu eski muhalefet-i ahlakiyeyi öğrenmek icap eyler.

Bu tefâvüt-ü ahlak, Türklerin ilk devr-i tarihîlerine aittir. Lakin bu tefâvütü sarîh bir surette izah eylemek de mümkün değildir. Zira, tarihin bu kısmı gayr-i mukayyedir. Bu babta, Türk nesli hakkında hiç bir taksime ibtidâr edilemez. Ancak, meseleyi ictimâî mantığa ircâ eyleyerek halletmek mümkün olur. Bunun üzerine diyebiliriz ki: Türk ile Türkmen, aynı silsileye merbuttur. Ancak, birisi hayat-ı umûmiyenin kısm-ı tarihîsi ile karışmış, diğeri karışmamıştır. Aralarındaki fark, bundan ibarettir. Bunların bir kısmının karışmasının esbâb-ı ictimâiyesini aramak beyhudedir. Çünkü, bu taharrîde bir takım kıymet hükümleri bulunamaz. Bu, ancak bazı aşiretlerin yeni muhitlerde bir takım yeni ve medenî tesirâta tâbi' olmalarından izah olunabilir. Zira, ilk Türklerin bir takım aşiretler halinde bulundukları tarihte mazbuttur. Bu hal, Türklerde göçebelîğin esâs olduğunu ispat ediyor. Yalnız bu göçebelik, hayat-ı ibtidâiye'nin bir eseri olmak üzere telâkki edilemez. Çünkü, birçok ibtidâî kavimlerde istikrar fikri mevcuttur: Türk aşiretlerinde ise, fikr-i istikrar arızîdir. Bu netice, Türk ile Türkmen arasındaki hüviyet-i milliyeyi gösteriyor. Demek oluyor ki, asıl Türk seciyesi, Türkmenler'de mevcuttur. Lakin Türkmen seciyesi, asra mutabakat nazariyesini takip etmemiştir. Türk seciyesi ise, daima asrı takip eylemiş ve her

¹ Orijinal metinde bazı yerlerde "Afşar" bazı yerlerde "Avşar" olarak geçmektedir. (h.n.)

zaman nev-i ictimâiyesine tetâbuk etmek istemiştir. İşte, Türk neslinin, Türk ve Türkmen namında iki şubeye ayrılmasının sebebi budur. Bu iki şubenin birçok fratı da vardır. Mesela, Türkmenler'den sonra Kırızlar, Yakutlar vesair kavimler vardır ki, hepsi de seyyar aşiretlerden ibarettir. Sonra, Türk nesline mensup olan Tatarlar, Moğollar da böyle frattan ma'dddurlar. Daha doğrusu bu iki şubeyi ayırmak işin,

1- Hükümet sürmüş bugünkü meskunlar

2- Gayr-i meskunlar

gibi birer sınıf teşkil eylemek icap eyler.

Bu taksim, bazı İngiliz müverrihleri tarafından kabul edilmiyor. Bunlar, Türk tarihini daha ziyade tevsî' ederek diyorlar ki:

“Türklerde göçebeliği esâs add etmek doğru değildir. Çünkü, Türkistan'da pek eski hükümetlere tesadf edilmektedir. Bu hükümetler, sırf kendilerine ait bir nev kıymet ve şe'niyyet hükümlerine mâlik idiler. Bu hal, bunların bizatihi müstakırr bir millet olduğunu izhâr eder. Ancak, bu hükümetlerin inhilâli üzerine, efrâd-ı millet dağılmaya başlamış ve seyyar aşiretler de bu dağınık kütlelerden vücuda gelmiştir.

Bu nazariye, bizim tedkikatımıza nazaran doğru değildir. Zira, nazariyede iki mühim esâsın kâbil-i tenkid olduğu görülüyor:

1- Hakikaten Türklerin hususî bir medeniyete mâlikiyeti

2- İnhilali müteakip, Türklerden bir takım sınıfların hükümet teşkil edebilmeleri.

Birinci kısım, pek uzun tedkikatı icap ettirecek bir haldedir. Çünkü, Türk lisanının hemen bütün medenî kelimelerinde bile Hint tesirâtı mevcuttur. Sonra, Türklerin Türkistan hükümetleri, Brahma dininden evvel değildir. Gerek Tao gerek şaman ve gerek bunlara mümâsil diğer hususî teşkilat-ı diniye de Hint tesirâtından kurtulamamıştır. Bu babta, gerek Hint mukaddesât tarihinde, gerek Çin'in hükümdarlara mahsus olan

tarihçesinde malumat-ı katiyeye tesadüf olunuyor. Bu malumat, Türklerin Hindistan tesirât-ı diniyesi tahtında olarak hareket ettiklerini gösteriyor. Daha doğrusu, Asya tarihinin mevzuunu teşkil eden vakayi', Hint dininin taammümü için vuku bulan mücadelâttan ibarettir. Halbuki, bu mücadelâttan evvelki Türk tarihi de malum değildir. Buna binâen, Türk hükümetlerinin hususiyetleri hakkındaki iddianın o kadar şayan-ı kabul olmadığı anlaşılmış olur.

İkinci delil, inhilâle uğrayan bir millet efrâdının hükümet teşkil etmesiydi. Çünkü, devlet haline geldikten sonra inhilâle uğrayan bir millet, hiç bir zaman hükümet fikrini hâiz olamaz. Mesela, Kürt aşiretleri bu haldedir. Halbuki, Türklerin bilahare teşkil ettikleri hükümetlerin had ü hesabı yoktur. Hatta bunların bir kısmı da elân yaşamaktadır. Bu akibet, hükümeti teşkil eden ferdlerin inhitâta uğramamış olduklarını gösteriyor. Çünkü bu hükümetlerin müstakırr birer şekli vardır. Yalnız, burada serd edilecek bir itiraz vâridir: Sonradan teşekkül eden hükümetler de bazı aşiretler tarafından tesis edilmiştir. Mesela Osmanlı İmparatorluğu da bu hükümetlerden biridir. Bu cihet, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla doğru değildir. Ancak, Osmaniye hükümeti, Türkmenlerin değil, Türklerin bir hükümetidir. Fi'l-hakika, bir Türk aşiretinin serdarlığıdır. Lakin bu Türk aşireti, hakikaten bir aşiret add olunamaz. Belki, bazı mesâil-i siyasiyesi dolayısıyla hicrete mecbur olmuş olan bir Türk kütlesidir ki, Türkmen aşireti ile bunun aşiretliği arasında mühim bir fark vardır. Sonra, Türkiye'nin esbâb-ı teşekkülü hakkındaki iddia da tam değildir. Osmanlı tarihinin ibtidâsı tedkik edilirken, müessislerin Süleyman Şah aşireti değil, belki bu aşirete hükümet fikri telkin eden Selçuk Türkleri olduğu görülür. Bu Türkler, Şeyh Edebali ile ilk safhada meydana çıkıyor ve bilahare gerek mühtedîler gerek Hacı Bektaş, Cendereli² ve Türk tarihinin henüz tamamıyla meydana çıkaramadığı bir takım Anadolulu mustakırr Türkler tarafından

² Osmanlı imparatorluğu tarihinde, sadrazamlar ve kazaskerler yetiştirmiş büyük bir aile olan Çandarlılar. (h.n.)

idare ediliyor. Bu hal, Türk hükümetlerinin aşiret haricindeki Türklerin eseri olduğunu ispat eder.

* * *

Bu mtalaât, Türkmen'in ilk alamet-i farikasını pek güzel irâe etmektedir. Yalnız, bu alamet-i farikanın esbâb-ı zuhuru hakkında bazı mnâkaőât vardır ki, bunların telfiki imkân haricindedir. Ancak, ummî bir mütâlaa olmak üzere, Türkmenlerin esbâb-ı coğrafiye dolayısıyla, asıl Türklerden ayrıldıklarını iddia edebiliriz. Bu tefrika, bilahare bir seciye mahiyetini iktisâb eylemiş ve her iki Türk ailesinin tabî bir surette ittihat edebilmesini imkân haricinde bırakmıştır. Mesela, Selçuk hkmeti sallanıyorken birçok Türkmen beyleri de istiklâl fikrine düőmüőlerdi. Lakin eski Selçuk ricâli, bunlarla ittihat edememişlerdir. Çünkü bunların hayat-ı ictimâiyelerinde bir hususiyet var idi ve Selçuk ricâliyle uyuőamıyorlardı. Selçuk ricâli kendi mefkurelerini, ancak kendileri gibi müstakırr Türk hayat-ı ictimâyesinde bulabildiler. Bu seciye farkını bütün Türkmen aşiretleri dahilinde bulmak mümkündür. Buna binâen, hayat-ı ictimâiyenin esâsât-ı evveliyesi nokta-i nazarından, bu aşiretlerin hepsini de aynı cemiyete göre tedkik etmek icap eyler. Bu münasebetle, gerek Rusya, gerek İran ve gerek Türkiye'deki Türkmen aşiretleri arasında esâslı farklar aramak doğru değildir. Fi'l-hakika, bu üç kıtadaki vakayi'-i tarihiyenin aynı suretle cereyan etmediği malumdur. Lakin bu mesele, Türkmen aşiretlerine ayrı ayrı icra-i tesir edecek bir halde cereyan etmemiştir. Türkmen aşiretleri, seyyarlıkları dolayısıyla, daima aynı tesirât altında kalmışlardır ve daima da ya cihangirlere bir müddet refakat etmişler veya yaylalara çekilerek, başka cihetlere geçerek harekât-ı amîkeden uzak kalmayı tercih eylemişlerdir.

Sonra, hayat-ı hususiyelerdeki tehâlüf ise, o kadar mahsus değildir. Çünkü bunların hayat-ı hususiyelerinde büyük bir muhâfazakârlık taassubu vardır. Ancak İslam, Kızılbaş olan aşiretler arasında bazı farklar vardır. Bu da, sırf dinin tesirât-ı ictimâyesinden neşet eder ki, bunların hey'ât-ı ummiyesi de o

kadar ehemmiyetli değildir. Ancak, bunların matlub vechle tasnîfleri imkânını selb ediyor. Bunların aşiret hayatının çemberinden dışarı çıkamamaları, hayat-ı diniyelerinin bütün tesirlerini tevhi'd edecek bir âmil oluyor.

Fi'l-vâki, Sünniler'le Kızılbaşlar arasında bazı farklar vardır. Fakat, bu fark o kadar bariz bir şekilde değildir. Çünkü, bütün aşiretlerin eski hayat-ı tabîiye intibââtı izhâr eylemekte oldukları görülmektedir. Buna binâen, bu aşiretlerin tehâlûf-i itikada ait olan farklarını uzun uzadıya tedkik etmek faide-bahş değildir. Bu mesele, mahdûd bir hat dahilinde izah olunabilir:

1- İtikadı ne olursa olsun, bunların hey'ât-ı umûmiyesinin hislerinde bir ayniyet vardır.

2- Bu aşiretlerin fikirleri mecmûunda tehâlûf-i ârâ vardır.

3- Hey'ât-ı umûmiyenin iradeleri meselesi ise, mevzû-i bahs olamaz. Çünkü, aşiretlerin iradeleri bir şekil iktisâb edememiştir. Bunların iradeleri henüz, inkişâfına müheyyâ bir halde bulunuyor.

Bu malumat, Türkiye aşiretleri hakkındaki tedkikin, umûm Türkmen aşiretleri hakkında da cârî olabileceğini gösteriyor. Bunun için Türkiye haricindeki Türkmen aşiretlerinin mukadderât-ı siyasiye ve iktisadiyelerini de Türkiye dahilinde aramak ve bunların da Türkiye Türkmen aşiretleri gibi tekamül edeceklerini kayd eylemek icap eyler.

TÜRKİYE TÜRKMENLERİ VE AHVÂL-İ UMMİYE

Türkiye Türkmenleri, Türkiye'nin vilayât-ı Őarkiye hududundan baŐlayarak, uĉ büyük kol ile Anadolu'ya doĒru uzanan yayla saharında cevelân ederler, bu sahanın cevelân istikametleri Şunlardır:

- 1- İran hududu – Halep silsilesi
 - a) Irak-ı Şimalî Şubesi
 - b) İskenderun Şubesi
- 2- İran hududu – Cenubî Anadolu silsilesi
- 3- İran hududu Şimalî Anadolu silsilesi

Bu saharlar, yalnız Türkmenlerle meskun deĒildir. Burarlarda bazı Kürt ve Arap aşiretleri de vardır, bunların ehemmiyetleri fazladır. Bazı Kürt ve Türkmen aşiretleri arasında vuku bulan tesâlüb neticesinde bir takım melez aşiretler de zuhur eylemiştir. Leung'un tedkikatına nazaran:

“Türkmen-Kürt aşiret tesâlübleri, sabit bir neticeye müncerr olmuyor. Bazen, Kürt aşiretinin hesabına olarak, bir devr-i ıstıfâ' geĉiriyor. Bu babta vasatî bir hesaba nazaran, bu ıstıfâ'dan yüzde yirmi Türkmen, yüzde otuz beş Kürt aşiretleri istifade ediyorlar.”

Fakat, hal-i hazırda bu tesâlübn ehemmiyeti kalmamıŐtır. Ćnk, tesâlübn esbâbı bir takım hadisât-i tarihiye idi ki, Türkiye hükümetinin Kanunî Sultan Süleyman devrinden sonra nihayete ermiŐti. Bu sebeple, aŐiretler de hal-i aslilerini muhâfaza ediyorlar.

Türkmen aşiretlerinin silsileleri arasında mütevattın Türkler de vardır. Bu hal, seyyar aşiretlerin hâlî ve yalnız göçebelîğe mahsus bir sahada yaşamadıklarını göstermektedir. Bundan da, Türkmen aşiretlerinin adeta hâric-ez-memleket usulünde yaşadıkları görülüyor ki, bunun gerek irade, gerek hissiyât ve gerek efkâr üzerinde pek mühim tesirâtı vardı. Bu tesirât, bilahare fasl-ı mahsuslarında uzun uzadıya izah olunacaktır. Burada kayd edilecek en mühim nokta, Türkmen aşiretlerinin cevelân sahaları dahilindeki mütevattın insanların vaziyetleridir. Acaba, bu insanlar da Türkmen aşiretlerinin bir nev'i midir?

Bu baktaki mütâlaât, pek mütenevvidir. Buna binâen, hepsini de burada zikr etmek mümkün olamayacaktır. Ancak, bu mütâlaâtın iki zıt cihetini tasrîh eylemeyi faideli buluyoruz. Bu mütâlaâtı, telhîsen telfik suretinde bast etmek münasip olur:

1- Türkmen aşiretleri, Anadolu'nun ilk Türkleridir. Bunların bir kısmı, gerek tarihî gerek coğrafi sebepler dolayısıyla tavattun ederek, bugünkü Anadolu halkını vücuda getirmişlerdir.

Bu iddia, Anadolu'nun yerli Hıristiyanlarına, Ermeni, Rum, Karamanlı gibi milletlerine de râci add olunuyordu.

İddianın esbâb-ı mûcibesi, bir takım malumat-i tarihiyedir ki, Türklerin Anadolu'ya muhâceret-i ibtidâileri esâs ittihâz olunuyor ve eski Anadolu hükümetlerinin, Hititlerin, Akadların, Ninivaların Türk olmalarına istinâd edilerek gayr-i kâbil-i red bir iddia suretinde serd olunuyor. Lakin bu iddianın esâs itibarıyla kıymeti pek azdır. Anadolu ahali-i asliyesi belki Türklerdir. Lakin Türk ile Türkmen'i tefrîk eden farkların hal-i hazırdaki şekillerine nazaran, bu iki kavim arasında ittihat yoktur. Sonra Anadolu ahali-i asliyesinin Türk olması, Türkmen'in bugünkü Türk'ün bir mâ-kabl olduğunu ispat etmez. Yalnız şunu kayd edelim ki, bu mâ-kabl meselesi, etnografik veya organik cihete ait değildir, yalnız hissî, fikrî ve iradî hususlara aittir. Göçebelik, hiç bir zaman mütevattın Türk olabilmek için bir basamak olmamıştır. Zira, bu mesele

mütevattın halkın inkişâfına ait bir meseledir. Türkler, muayyen bir tarihin tesirâtı altında olarak sarf-ı medeniyet ve hükümet ciheti ile bir tekamül silsilesi takip etmişlerdir. Ve hiç şüphesiz, bu hareketleri hadisât-ı tarihiyenin neticesi olduğu için, tekerrrne imkân kalmamıştır. Buna binâen, Türklerin takip ettikleri tarık-i inkişâfı, Türkmenler takip edemezler. Bunlar, ayrı bir tarık-i inkişâf takip etmek mecburiyetindedirler. Çünkü, ayrı bir hayat-ı medeniyenin tesirâtına tâbi' bulunuyorlar. Bu halde, Türkmen ile Türk arasında harsî mazilik veya mâ-ba'dlık aranamaz.

2-Türkmenler başka, Türkler başka mıdır?

Bu iddia, ilk iddiaya karşı itiraz ettiğimiz nazariyatı esâs ittihâz etmiyor. Lakin netice aynıdır. Bu fikrin taraftarları, Türklerle Türkmenler arasında eski bir taksime müracaat ediliyorlar. Bu suretle, Türklerin ayrı ve Türkmenlerin ayrı olduklarını zıkr ediliyorlar. Herhalde, bu netice doğrudur. Nitekim buna binâendir ki Türkmen aőiretiyle Türk daima ayrı ayrı yaşamaya muvaffak oluyorlar. Fi'l-hakika, Türkmenlerin de şehirlere hicret eden ve şehirlileşen ferdleri vardır. Lakin bu mesele bazı esbâb-ı tâliye neticesi olarak tevellüd ediyor: Ez-cümle, ya bir cinayet, ya hükümetin idarî bir mecburiyeti veya aşiret içinde adem-i lfet veyahut aşiret őuuruna tecavüz edebilecek malumat sahibi olmak [1]³ gibi sebepler tesiriyle Türkmenlerin şehirlere indiği görülüyor. Böyle bir zaruret mevcut olmadığı takdirde, aşiretin Türklerle münasebât-ı sıhriyede bulunması veya őehre hicret etmesi vâki' değildir.

Bu mütâlaât, Türkmenlerin kendilerine mahsus bir sahada cevelân ettiklerini ispat etmektedir. Ancak, bu sahanın kendilerine aidiyeti ciheti de itibârîdir. Çünkü, buralarda baőkalarının da mevcut olduğunu görüyoruz. Türkmenler, bu itibârî istiklâlleri dahilinde olmak üzere de muhtelif kısımlara

³ [1] Bu sebep, yalnız hocalara aittir. Aşiretlerden bazı hocalar yetiőir ki, bunların akıbeti őehre ilticadır. Çünkü aşiret ictimâiyatı ile İőlam itikadı nsiyyet edemiyor. Yalnız, Yezidi, Kızılbaş hocaları aşiret içinde yaőayabiliyorlar.

ayrılmaktadırlar. Bu babta, muhtelif taksimler vardır. Fakat, bunların hepsi de ifrâtkârâne add olunabilir. Çünkü, bu aşiretlerin muhtelif isimleri olduğu gibi, hemen hemen her aşireti teşkil eden kabilelerin de isimleri vardır. Bu cihetle, bunların isimlerinin zikriyle yüz sahife doldurmak bî-faidedir.

Biz, bunlar arasında umûmi bir tasnîfe müracaat edeceğiz. Bu tasnîf, seyahatimiz zamanında elde edilen neticelere istinâd ediyor. Fakat, diğer taksimlere nazaran daha doğrudur. Çünkü, aşiretlerin bugünkü vaziyetlerine nazaran tertip edilmiş ve sonra, amelî olmak üzere de tahkîk olunarak, hudutları tayin olunmuştur.

Bu taksim ber-vech-i âtîdir.

- 1- Farsak aşiretleri
- 2- Afşar aşiretleri
- 3- Kaçar aşiretleri
- 4- Sarı aşiretleri
- 5- Yörük aşiretleri

Burada, bu aşiretlerin taksimâtını tenvîr edecek bazı malumat zikr etmek icap etmektedir. Türkler, bu aşiretleri muhtelif isimlerle yâd etmektedirler. Mesela bazı yerlerde göçebelere doğrudan doğruya Yörük derler ki, buradaki mana, bir cinsî aşiretin tayini değil, belki göçebeliğin ifadesidir. Farsak, Afşar kelimeleri de öyledir. Buna binâen, bunların arasındaki farklar tayin edilemez. Bunun için, Türk halkının bunlar hakkındaki nokta-i nazarları doğru değildir, daha doğrusu galattır ve gayet güzel bir tahlile muhtaçtır. Bilhassa, bu isim meselesi, bu aşiretlerden birinin bulunduğu mahalde başka ve bulunmadığı mahalde de başka bir manayı şâmilidir. Daima aşiretler dahilindeki kanaatleri esâs ittihâz ederek, Türk halkının telâkkileriyle mukayese ettik ve bilahare, bir esâs olmak üzere kabul eyledik.

1- Farsak Aşiretleri ⁴

Farsak aşiretleri, İran Hududu - Cenubî Anadolu silsilesi taksimâtına aittir. Bu aşiretler, Bağdat demiryolunun cenup kısmını teşkil eden mesâhada bulunurlar ki, takip ettikleri nokta-ı ibtidâ ile intiha da ber-vech-i âtî zıkr edilebilir:

Muğla Sancağı'nın ormanlı dağlarından Konya Vilayeti'nin Antalya Sancağı, Adana Vilayeti, Halep ile Sivas arasında dar bir silsile-i ittisâl ile Diyarbekir'e doğru giderler. Bu vaziyet-i coğrafiyeleri, gayet vâsi' bir mütâlaa neticesi olarak serd edilebilir. Hâlbuki asıl Farsak aşiretlerinin cevelân sahası "Antalya, Adana Vilayeti"dir. Burada, hemen umûmiyetle Farsak aşiretleri mevcuttur. Ve halk, Türkmen aşiretlerini Farsak namıyla yâd eylemektedir.

Farsak aşiretleri, az bir yekûn değildir. Sonra, bunların hey'ât-ı umûmiyesi de aynı isim altında bulunmuyorlar. Kendi aralarından muhtelif isimlerle yâd olunuyorlar. Lakin gerek halk ve gerek kendilerinden yetişme reislerle kahramanların hepsi de Farsaklığı kabul etmektedirler. Kitabın nihayetindeki cetvelde isimleri ve tahminî nüfusları mukayyed olan bu aşiretler arasında pek çok kabile taksimâtı vardır. Bu hal, her kabilenin gayet zayıf kalmasını intâc etmiş ve bilhassa, Farsak aşiretlerinin hareketlerinde bir adem-i yeknesakî tevîd eylemiştir. Hatta, kışın bir kaç saat mesafede bulunan, yekdiğerine komşu bir surette çadır kuran iki aşiret arasındaki elbiselerde bile bir vahdet yoktur. Lakin bu küçük taksimâta rağmen, aşiretlere esâs teşkil eden bazı teşkilatı da muhâfaza edilmiştir. Mesela, umûm Türkmen aşiretlerinin tarz-ı hayatı, hissiyatı, efkârı burada da mevcuttur. Yalnız şu şartla ki, hayat-ı umûmiye hal-i sükunette bulunuyor ve büyük aşiret küçük parçalara ayrılmış olduğundan, hiç bir küçük parça, kendi mevcudunu muhâfaza eden müesseseleriyle mensup olduğu hayat-ı ictimâiyeye iştirak etmek cûretinde bulunamıyor. Çünkü, bu salahiyeti kendisinde görmüyor. Halbuki, eğer aşiret

⁴ Orijinal metinde ilk iki bölüm numaralandırılmayıp, numaralandırma bu bölümle başlamıştır. (h.n.)

böyle küçük taksimâta uğramamış olsa idi, netice ber-akis olacaktı. Zira, bu memleket gayet dar bir sahadır ve aynı zamanda Türkiye de bir takım medenî teşkilata başlamıştır. Binâen aleyh, bunların bu teşkilat haricinde kalmaları mümkün olamazdı. Ancak, bunların müttehid bir kütle olmaları ve hükümetin böyle müttehid bir kütleyi nazar-ı itibara alması icap ederdi. Malumdur ki, teşkilat-ı medeniye, aynı teşkilata mâlik bir hey'âta tatbik olunabilir. Bu aşiretlerin böyle müttehid olmamaları bu temessüle mani olmaktadır.

Farsak aşiretlerinin reisleri de vâsi' nüfuzlara mâlik değildir. Bunların salâhiyetleri gayet mahdûddur. Hemen hemen, fiilî hiç bir iktidarı hâiz değildir. Burada, Kürt aşiretlerinde tesadüf edilen vâsi' idarî salâhiyetler yoktur. Belki, aşiret reisleri aile reisi hükmündedir ve yalnız, aşiretin hükümet ile münâsebâtında vazifesini ifa ederler.

Farsak aşiretleri, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla 80.000 nüfusdan ibarettir. Bu nüfus, gerek Antalya ve gerek Adana'da muhtelif cihetlere doğru ayrılmışlardır. Bazı seyyahlar, bu nüfusun 150.000 derecesinde olduğunu kaydetmektedirler. Hâlbuki bu kadar fazla bir nüfusun umûm Türkmen nüfusuna nispetle doğru olmadığı ve vasatî olarak yapılacak bir hesap neticesini tecavüz eyleyeceği gayet sarîhtir. (80.000) nüfus ise, vasatî bir neticedir. Bu nüfus, âtîdeki havâlî dahilinde yayılmıştır:

1. Antalya Sancağı'nda	30/100 x 80.000
2. Adana'nın şimalinde	15/100 x 80.000
3. Adana'nın cenubunda	11/100 x 80.000
4. Adana'nın şarkında	30/100 x 80.000
5. Konya - İzmir vilayetleri	9/100 x 80.000

hududu arasındaki sahada aşiretlerin nüfusları hakkında bazı malumat elde edilmiştir. Fi'l-hakika, aşiretler hakkında verilecek diğer malumata esâs ittihâz edilmek üzere, bunların nüfuslarını tayin etmek lazımdır. Biz, bu babta katî malumat

elde edemedik. Ancak, bunların azamî, asgarî ve vasatî nüfuslarını tayin edebiliriz. Yalnız, bu tayin-i nüfus da her yerde bir değildir. Tahkikatımız, bu nüfus miktarının sâlifü'z-zikr nisbet dahilinde olduğunu gösteriyor. Buna binâen, burada da âtîdeki nispetleri zikr edebiliriz:

- 1- $30/100 \times 80.000$ nispetinde her aşiretin
 nüfus-u azamîsi: 300 hane halkı
 nüfus-u vasatîsi: 120 hane halkı
 nüfus-u asgarîsi: 50 hane halkı
- 2- $15/100 \times 80.000$ nispetinde her aşiret
 nüfus-u azamîsi: 180 hane halkı
 nüfus-u vasatîsi: 80 hane halkı
 nüfus-u asgarîsi: 20 hane halkı
- 3- $11/100 \times 80.000$ nispetinde her aşiretin
 nüfus-u azamîsi: 150 hane halkı
 nüfus-u asgarîsi: 31 hane halkı
 nüfus-u vasatîsi: 60 hane halkı
- 4- $30/100 \times 80.000$ nispetinde her aşiretin
 nüfus-u azamîsi: 200 hane halkı
 nüfus-u vasatîsi: 120 hane halkı
 nüfus-u asgarîsi: 70 hane halkı
- 5- $9/100 \times 80.000$ nispetinde her aşiretin
 nüfus-u azamîsi: 120 hane halkı
 nüfus-u vasatîsi: 53 hane halkı
 nüfus-u asgarîsi: 21 hane halkı

Hey'ât-ı umûmiye hakkında yapılacak bir nisbet ise, şu şekil irâe etmektedir.

Farsak aşiretlerinden her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 210 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 146 hane halkı

nüfus-u asgarîsi: 82 hane halkı

Her hanenin nüfusu da aynı değildir. Bunlar arasında da muhtelif farklar vardır. Lakin hey'ât-ı umûmiyeye nazaran âtîdeki rakamları zikr eylemek münasiptir:

Her aşiret hanesi

nüfus-u azamîsi: 9 şahıstan mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 5 şahıstan mürekkep

nüfus-u asgarîsi: 3 şahıstan mürekkep

Yalnız nüfus-u asgarî meselesi her yerde aynı mesele değildir. Adana'nın şimal ve şark taraflarındaki aşiret hanelerinde (4) nispetine kadar çıkıyor. Fakat, Antalya'da da (3) nispetinin de bazen (5)'e kadar yükseldiği vâki'dir.

Aşiret aileleri arasındaki cins meselesi de ayrı surette nazar-ı dikkatimizi celp eylemiştir. Bu babta “*Türkiye Nüfus-u Umûmiyesinin Hareketi*” ünvanlı kitabımızda tafsîlât-ı mühimme vardır. Burada, bir iki fıkranın ictibâsıyla ictifa edilecektir:

“ Her ailedeki cinsiyet adetleri âtîdeki şekildedir:

Her aile cinsiyetinin taksimi

azamî: 4 erkek 5 dişi

vasatî: 2 erkek 3 dişi

asgarî: 1 erkek 2 dişi

Bu nispete çocuklar da dahildir. Buna binâen, çocukların tarhı üzerine de âtîdeki liste tertip olunabilir:

Her ailede çocuk miktarı

Azamîsi : 5 çocuk [1]⁵

a) 3 kız çocuk

b) 2 oğlan

Vasatîsi: 3 çocuk

a) 2 oğlan

b) 1 kız

Asgarîsi : 1 çocuk

a) Yüzde otuz beş nispetinde erkek

b) Yüzde altmış beş kız

Farsak aşiretleri, hayat-ı ummiye itibarıyla aynı iklimi saha-ı cevelân add etmemiőlerdir. Bunların muhitleri arasında pek ziyade farklar vardır. Çünkü, bunların dağlarda yaőayanları olduğu gibi, aynı zamanda ovalarda, yaylalarda yaőayanları da mevcuttur. Lakin hepsinin de mıntıka-yı hârre ile lfet edemedikleri ve daima ya mutedil veya bârid iklimleri tercih eyledikleri görülmektedir.

Bu aőiretlerin diğer zikre őayan hayat-ı hususiyeleri yoktur. Buna binâendir ki, bunların tekmił aőiret hayatları hakkında fasl-ı ummilerde malumat verilecektir.

2- Afşar Aşiretleri

Afşar Türkmen aşiretleri, Anadolu Türkmenlerinin en mühim bir kütlesini teşkil eylemektedirler. Bunlar, ummi taksimâtın “İran hududu - şimalî Anadolu Silsilesi” kısmına dahildirler, vaziyet ve mevki-i coğrafiyeleri de âtîdeki teşkilat-ı mülkiye dahilinde bulunmaktadır.

Sivas’ın kısm-ı merkezîsinin cenup ve şark cihetlerinden toplu bir hat ile Kürdistan’ın şark-ı cenubiyesini mailen kat’ ederek Erzurum, Bitlis, Van vilayetlerine kadar temadi eder ve

⁵ [1] Bu yuvarlak adetler, yüzde nispetle altmış hesab-i vasatî neticelerdir. Ona göre nazar-ı itibara alınmalıdır.

oradan da İran'ın kısm-ı merkezîsinde yaylaları takiben Türkistan'a vasıl olurlar. Afşar aşiretleri, büyük bir kütle teşkil ettiği gibi, Anadolu tarihinde de büyük roller oynamışlardır. Bu roller, umûm Türkmen aşiretlerine de aittir. Ancak kahramanların bunlara izâfeten meydana çıkmaları ve bilhassa İran'daki mesâil-i siyasiyeye müdahale eylemeleri hasebiyle teferrüd etmeleri mümkün olmuştur. Seyr-i tarihî bahsinde arîz ve amîk izah edilecek olan bu meselelerin hey'ât-ı umûmiyedeki tesirâtı, Farsaklar'ın hey'ât-ı umûmiyeleri aleyhinedir. Burada, küçük kütleler yerine büyük aşiret kütleleri kaim olmuştur. Fil'l-hakika, bu ihtiyacın bazı esbâb-ı tâliye dolayısıyla kuvvet bulduğu da doğrudur. Mesela, en ziyade toplu kütleler, Sivas Vilayeti dahilinde ve Aziziye Sancağı⁶ havâlisi ile civarında bulunmaktadır. Bu hal, buralarda iskân edilmiş olan Çerkezlerin hırsızlıkları ve baskınları dolayısıyla teşekkül etmiş add olunabilir. Lakin meselenin ta'mîki başka sebepler de göstermektedir. Bilhassa, bir takım esbâb-ı evveliye vardır ki, bunların tesirleri de pek ziyadedir. Bu esbâb-ı evveliye, bunların tarihî rollerinin kendileri üzerindeki tesirâtıdır. Aşiret bir devlet olmadığından, devlet rolünü ifa ettiği takdirde büyük bir mazinin sıklığı altında kalmış olur. Mesela, İspanya'daki ağır devlet mazisi de böyledir. Hatta, İtalya da aynı mazinin tesirâtından kurtulamamıştır. Bir aşiret ise, böyle bir maziden tahlîs-i girîbân edemez. Bu vaziyet Afşarların fevkalade muhafazakâr olmalarını intâc eylemektedir. Sonra, bu havâlideki Türkiye teşkilat-ı mülkiyesi pek ibtidâidir ve hemen hemen de eski hükümetlerin teşkilat-ı idariyesi ruhunu taşımaktadır. Buna binâen hükümet, aşiretlerin bu toplu hayatından istifade edememiştir.

Aşiretlerdeki ruhî birlik, aşiretin bir nev hukuk-u umûmiyesini izhâr ve aşirette büyük soyların mevcudiyetini intâc eylemektedir. İşte, sâlifü'l-arz esbâb-ı evveliye de bundan ibarettir. Büyük kütle teşkilatı, Afşar aşiretlerinin beş

⁶ Bugünkü Pınarbaşı, Sarız ve Tomarza ilçelerini kapsayan sancak. (h.n)

altı kabileye ayrılmalarını intâc eylemiştir. Bu da sırf Türkiye teşkilat-ı mülkiyesinin bir neticesidir. Yoksa, bu aşiretlerin yalnız bir reise tâbî' olmaları ihtimali de pek kuvvetlidir. Büyük kütlelerin kuvvetleri, hükümetin bunlara karşı imtiyazlı bir vaziyet almasını intâc eylemiş ve aynı zamanda bunlar arasında sahib-i nüfuz aşiret beyleri yetişmiştir. Bu beyler doğrudan doğruya hükümetle temas ettiğinden ve Türkiye hükümetinin teşkilatı ise aşiret teşkilatına tevâfuk etmediğinden, hükümet ile bu beyler arasında bir nev vaziyet-i siyasiye tahaddüs etmiştir. Bu da hemen hemen Almanya'daki federal dkalıkların mevkilerine müşâbih bir haldedir. Buna binâen, aşiretler dahilinde de reislerin vâsi' salâhiyetleri vardır. Türkiye hkmeti, daima bu beylerin tavassutlarına müracaat ediyordu. Halbuki, Türkiye'de mülkî bir teşkilat bulunduğundan, her müstakil mülkiye memuru, kendi idaresi dahilindeki Türkmen aşiretlerinin bir beyi ile temasta bulunmak isterdi. Buna binâen, aşiret beyleri de bu ihtiyaç nispetinde çoğaldı, durdu.

Afşar kabilelerinin o kadar muhtelif isimleri yoktur. Merbt listede görüleceğİ üzere, hemen hepsi de bir kaç isme izâfeten yâd edilir ki, isimlerdeki sarâhet, bu unvanların yeni ve bilhassa, Türkiye hükümetinin teşkilat-ı mülkiyesi zamanına ait olduğunu göstermektedir. Bu ciheti ispat eden delail, her vilâyetin ayrı bir aşirete mâlik olmasıdır. Ancak, Türkiye teşkilat-ı mülkiyesi son asırda bir kaç defa tebeddül ettiğİ için, hal-i hazırda bazı karışıklığa tesadf edilir ki, bunlara ehemmiyet vermemek lazımdır.

Afşar aşiretlerinin nüfusu, bir milyon kadar tahmin edilmektedir. Hatta bazı seyahatnamelerde bunlarla Kürtler'i de karıştırdıkları ve Kürtler'den add edilen birçok aşiretleri Türkmen add eyledikleri vâki'dir. Bu cihet, kısmen doğrudur. Nüfusun fazla ve noksanlığı hakkında da birçok mtâlâât vardır. Fakat bütün hesaplar, tahminî neticelere istinâd etmektedir. Buna binâen, bunların hangisinin doğru olması lazım geleceğİ hakkında katî bir fikirde bulunmak mümkün değildir. Biz, nüfusun kesâfeti nokta-i nazarına istinâden yapılan bir hesab-ı vasatî üzerine, bir milyon nüfusu muvâfik

buluyoruz. Türkiye'nin henüz nüfusu ta'dâd edilmediği gibi, vilayetlerin aşiretler hakkında hiç bir malumatı yoktur. Bu babta, birçok vali, mutasarrıf, kaymakam ve belediye reislerine müracaat etmiştik. Herkes, gelişigüzel bir cevap veriyor ve hiç birisi kuyûdâta müstenid malumat itâ edemiyordu.

Nüfusun kesâfeti nokta-i nazarından birçok tehâlûfler vardır. Buna binâen, Farsaklar gibi bunlar arasında da icap eden nispet taksimâtı yapılmıştır. Bu taksimâta nazaran, Afşar nüfusu altı mintika-yı kesâfet şeklinde irâe olunabilir ki, bunların gerek aile ve gerek aşiret hayatları tedkikatında pek mühim hizmetleri vardır. Bu mintikalar ber-vech-i âtîdir:

1- Merkezî Sivas'da	30/100 x 1.000.000
2- Cenubî Sivas'da	29/100 x 1.000.000
3- Erzurum'da	62/100 x 1.000.000
4- Bitlis'te	11/100 x 1.000.000
5- Van'da	30 ⁷ /100 x 1.000.000
6- Halep-Sivas-Adana hudutlarında	8/100 x 1.000.000

Aşiretlerin bu kesâfetleri, bilahare tebeddülata uğramış değildir. Çünkü, bu adetler yeni bir taksime göre ahz edilmiş ve tarihî kıymetlere ehemmiyet verilmemiştir. Bu aşiretlerin hane taksimâtı, Farsaklar'da olduğu gibi, nispet-i kesâfetle mebsûten mütenâsibtir. Buna binâen, bunların da kendi nispetleri dahilinde zikredilmeleri icap etmektedir.

1- 30/100 x 1.000.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 500 hane halkı

nüfus-u asgarîsi: 180 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 320 hane halkı

2- 29/100 x 1.000.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 300 hane halkı

⁷ Bu rakam metinde silik çıkmıştır, "20" de "30" da okunabilmektedir. (h.n.)

nüfus-u asgarîsi: 110 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 218 hane halkı

3- $2/100 \times 1.000.000$ nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 220 hane halkı

nüfus-u asgarîsi: 90 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 130 hane halkı

4- $11/100 \times 1.000.000$ nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 205 hane halkı

nüfus-u asgarîsi: 73 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 110 hane halkı

5- $30/100 \times 1.000.000$ nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 480 hane halkı

nüfus-u asgarîsi: 170 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 252 hane halkı

6- $8/100 \times 1.000.000$ nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 180 hane halkı

nüfus-u asgarîsi: 60 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 80 hane halkı

Hey'ât-ı umûmiyenin nispeti ise ber-vech-i âtîdir:

Avşar aşiretlerinden her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 480 hane halkı

nüfus-u asgarîsi: 330 hane halkı

nüfus-u vasatîsi: 413 hane halkı

Avşar aşiretleri hane nüfusları da muhtelif şekillerdedir. Lakin Farsaklar'da olduğu gibi bunların da hey'ât-ı umûmiyeleri nispetini nazar-ı itibara almak lazımdır. Buna binâen, âtîdeki taksimât muvâfıktır:

Her Avşar hanesinin

nüfus-u azamîsi: 18 şahıstan mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 13 şahıstan mürekkep

nüfus-u asgarîsi: 5 şahıstan mürekkep

Bu nispet, Avşar hanelerinin yüzde yetmişini teşkil etmektedir. Buna binâen, geri kalan yüzde otuzunun ise, daha az bir nüfusa mâlik olmasının ehemmiyeti yoktur. Sonra Avşarlar'ın cinsiyet adetleriyle asıl istatistik arasında mühim fark vardır.

Avşar aileleri, daha ziyade erkek yetiştirmektedirler. Buna binâen, bunların arasında kadınların kıymetleri artmıştır. Bu ciheti de istatistiğe terk edelim.

Her ailedeki cinsiyet taksimâtı ber-vech-i âtîdir:

Azamî: 10 erkek, 8 kadın

Vasatî: 7 erkek, 6 kadın

Asgarî: 3 erkek, 2 kadın

Bu nispetteki rakamlar nüfus-u umûmiyenin yüzde altmışı üzerinedir. Yüzde kırkı üzerine ise,

Azamî: 7 erkek, 11 kadın

Vasatî: 5 erkek, 8 kadın

Asgarî: 2 erkek, 3 kadın

nispeti mevcuttur. Fakat, bu nispetin her sene ilk nispete doğru tahavvül ettiği de görülmektedir. Bunun sabit olduğu mahal, yalnız aile hanesinin yüzde otuz noksanı üzerindeki aşiretlere aittir ki, bunları da şehirlere yakın mahallerdeki aşiretler teşkil eylemektedir.

Bu nispetten sonra çocuklar hakkındaki istatistik geliyor. Bu istatistik burada kemal-i ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmıştır. Çünkü, Avşarlar'ın tarihindeki mühim rolleri, ancak çocuk nispetinin derecesinden anlaşılabilir. Zira, bunların ne kitapları, ne abideleri vardır. Her şey, uzvî hayatın nişanelerinde mündemictir.

Her aile ocuk miktarı

azamîsi: 12 ocuk

a) 7 erkek ocuk

b) 5 kız ocuk

asgarîsi: 3 ocuk

a) 2 erkek ocuk

b) 1 kız ocuk

vasatîsi: 6 ocuk

a) 4 erkek

b) 2 kız

Bu nispet, Sivas'ın haricindeki diğ r    m ntıkada tebeddül ediyor. Buna bin en, erkek ocuk fazlalığı, n f s-u um miyenin yüzde altmış sekizi nispetindedir. Yüzde otuz iki nispetinde de kız ocuk fevkalade yükselmektedir ki, bunlar hakkında da  t deki nispeti zikr etmek muv fık olur:

32 nispeti çocukları

azamîsi: 7 kız, 2 erkek

asgarîsi: 2 kız,

vasatîsi: 3 kız, 1 erkek

veyahut: 3 kız,

Avşar aşiretleri, hey' t-ı um miye itibarıyla vadilerde yaőamayı tercih etmektedirler. Bunlar, hemen um miyetle ormanlık sahayı işgal etmiş add olunabilirler. Buna bin en, bunların coğraf  ihtil fları o kadar ehemmiyete şayan add edilemez.

Avşar aşiretlerinin hiss , fikr , idar  vaziyetleri de hey' t-ı um miyeye dahil bulunmaktadır. Ve hey' t-ı um miye sırasında zikr olunacaktır.

3- Yörükler

Yörükler, Anadolu'daki Türkmenlerin “İran hududu-merkezî Anadolu” silsilesine aittir. Bu silsile, Halep, Sivas, Adana hudutları arasından Adalar Denizi sahiline kadar devam etmektedir. Fakat, bunların asıl kesâfet peyda ettikleri mahal de muayyendir: “Konya ile Ankara'nın garp kısımlarıyla Kastamonu'nun cenub-i garbî ve şarkî kısımları, Bursa'nın ve Aydın Vilayeti'nin Türkmenleri.”

Buralarda bir milyona karîb Türkmen aşireti vardır. Bunların da küçük aşiretlere tefrik edilerek yâd edildikleri görülüyor. Bunun esbâbı, Avşarlar'da olduğu gibi, Türkiye teşkilat-ı mülkiyesinin bunları ayrı ayrı hudutlar dahiline idhâl eylemesidir. Böyle bir mecburiyet bulunmayan yerlerde aşiretlerin bir kütle halinde bulundukları görülür. Nitekim Yörükler, Anadolu'nun garb-ı karîbini bir hatt-ı vasl ile kat' etmişlerdir. Buna binâen bunlar, eski zamanlarda kendi kuvvetlerini ihsâs ettirecekleri bir vaziyet iktisâb etmişlerdir. Zira, bu kadar büyük bir aşiret nüfusunun toplu bir halde bulunmasının başka bir sebebi olmasa gerektir. Bu ciheti takviye eden diğer bir delil de bu aşiretlerin umûmî unvanlarını teşkil eden Yörük kelimesinin her yerde isti'mâl edildiğidir. Fi'l-hakika, gerek Kastamonu'da, gerek Bursa'da, gerek Konya'da gerek Ankara ile İzmir'de de aynı kelime isti'mâl ediliyor. Bu hal, bu aşiretlerin kuvvetli bir tesir-i tarihî icra eylediklerini gösterir.

Burada zikr edilecek mühim bir nokta vardır: Ahalinin bazısı Yörük kelimesinden sonra aşiretin başka bir ismini de zikr eder. Lakin ilk sahifelerde söylediğimiz gibi, bunun ehemmiyeti yoktur. Seyyar aşiret manasına değildir. Belki bu seyyar aşiretlerin isimleridir.

Bazı lisaniyyun, bu nokta-ı nazara itiraz etmektedirler. Bunlar, lisanın istikâkına nazaran, âtîdeki neticeyi serd ediyorlar:

“Yörük kelimesi, Türkçe'nin yürümek musavverindendir ve sonradan bir isim olmuştur.

Çünkü, Türkçe’de madde-i asliyenin nihayeti hafif olduğu zaman sedalı harflerden birisi getiriliyor, halbuki, madde-i asliyenin ahiri sakıl olduğu zaman, doğrudan doğruya edat-ı isim olan kef veya kaf geliyor.”

Bu izahat, hakikaten de doğrudur. Fakat bu takdirde Farsak, Avşar vesair Türkmen aşiretlerine de Yörük demek ve bu ismi de aşiret mukabili olarak kullanmak icap eder. Bu mümkün olamaz. Çünkü bu isim, ism-i cinslikten çıkmış ve yalnız bu son kısım aşiretlere mahsus ism-i has olmuştur. Buna binâen, bu ismin mana-yı asliyesine değil, mana-yı müsta’meline ehemmiyet vermek icap eyler. Böyle olmadığı takdirde, bu son safhadaki Türkmen aşiretlerini cem’ etmek adm’l-imkândir. Çünkü, nihayet kitaptaki listede görüleceği üzere, bunlar da küçük kütleler halinde birçok kısımlara ayrılmışlardır. Bunların her birisinin de bir ismi vardır. Bunlar, bir taksime dahil olamazlar. Fakat, bu kısım aşiretlerin hepsi de müşterek tesirâta tâbi’ olduklarından ve gerek halkın ve gerek kendi kendilerine Yörük ismini izâfe eylediklerinden, bu aşiretleri bu kelime altında cem’ eylemekle mesele hall edilmiş olur.

Yörükler, aşiret hey’âtları nokta-i nazarından beş büyük esâsa ayrılırlar:

- 1- Aydın Vilayeti Yörükleri
- 2- Bursa Vilayeti Yörükleri
- 3- Ankara Vilayeti Yörükleri
- 4- Konya Vilayeti Yörükleri
- 5- Kastamonu Vilayeti Yörükleri

Bu teşkilat, Yörükler’in bir teşkilat-ı tabiyesi neticesi değildir. Belki, Türkiye’nin mlk teşkilatından neşet etmiştir. Bütün kylklerine rağmen, yaşadıkları muhit-i ictimâiyedeki idar teşkilat haricinde kalamazlardı. Çünkü bu aşiretler, daima daire-i cevelândaki vilayet ile mnâsebâтта bulunmak mecburiyetinde bulunmuőlardır. Zaten, Türkiye de bunları hâric-ez-memleket add etmiyor. Bunlar da bazı iptidâi tekâlife

tabidirler. Bu hal, vilayet dahilindeki aşiretlerin toplu bir halde bulunmalarını ve hükümet ile münâsebâtta bulunacak bir reis tayin eylemelerini intâc eylemiştir. Lakin bu aşiretler küçük küçük kütleler halinde bulunduklarından, hepsinin de muayyen birer reise tâbi' olmaları mümkün olamıyordu. Halbuki, hepsinin reislerini ayrı ayrı tanımak ve bunlarla münasebette bulunmak ise müşkil bir meseledir. Türkiye hükümeti bu müşkilat içinde bir idare-i maslahat politikası takip etmeye mecbur oldu ve bir vilayet dahilindeki aşiretlerin muayyen beylere mâlik olmaları esâsını kabul etti. O vilayetteki aşiretler, behemehâl bir reise tâbi' olacaklardı ve bu reis, hükümet ile münâsebâtta bulunabilecek idi. Bu ıslahat, üç asrı tecavüz etmektedir. Lakin bunun tatbikatında muvaffak olunamamıştır. Çünkü pek az zaman sonra, aşiretlerin etrafa dağıldıkları ve hükümetin kendilerine reis intihâb ettiği zatın nüfuzundan kurtulmak istedikleri görülmüştür. Aynı zamanda, aşiret reisinin hükümetle münasebette bulunması, bir takım aşiret reislerinin diğer reisler üzerine tahakkümünü tevli'd ediyordu. Buna, hükümetin her aşireti birer türlü elde ederek yekdiğeri aleyhine tahrik eylemesi de munzamm oluyordu. Bu ihtilâflar, bu aşiretleri kısmen şehirliliğe doğru çekiyordu. Lakin Türkiye hükümetinin bu idare usulünde muvaffak olamadığı da katî bir surette tezâhür etmektedir. Çünkü bu plan takip edildiği zaman, hiç bir aşiret iskân edilememiştir. Aynı zamanda, velâyet-i aşiret riyaseti meselesi de takarrür ettirilememiştir. Zira, hiç bir vilayette böyle salahiyetdâr bir makam bulunmuyordu. Yalnız, böyle bir makamın resmiyeti bakî kalmıştır. Ve hükümetin bir kısmı, bu resmiyeti beray-ı tahattür zikr etmektedir. Gerek Kastamonu'da, gerek Ankara, Konya, Bursa ve İzmir'de de böyle riyasetler mevcuttur. Fakat bunların salahiyeti kalmamış ve hükümet de bunlarla temdîd-i münâsebâtan vazgeçmiştir. Ancak bu teşkilat, Yörük aşiretlerinin beş mıntıkaya ayrılmalarını intâc eylemiştir. Ve hükümetin de bunlarla münâsebâtı daha medenî bir şekil almıştır. Hükümet, doğrudan doğruya aşiret efrâdıyla tesis-i münasebet etmiş, hal-i hazırda

da bu münasebet üzerine istind eden bir nev tekalif vz' eylemiştir.

Bu malumat, Yörük Türkmenleri'nde beylik devrinin geçmiş olduğunu gösteriyor. Zira, beylik makamını en ziyade yükselten meselenin esası izale edilmiş bulunuyor. Zaten aşiret beylikleri, sırf bir kumandan, bir kuvve-i icraiye reisi ihtiyaından neşet etmişlerdir. Bu son ihtiyaın adem-i mevcudiyeti halinde de riyasetin ehemmiyeti skıt olur. Bu sukut, yalnız hükümete karşı değildir, aynı zamanda aşiret efrdına karşı da aynı şekildedir. Buna binen, Yörük aşiretlerinde beylerin icr-yi hukuku zail olmuştur. Buralardaki beyler, sırf servetleri cihetiyle ta'dd olunabilirler ki, servetin de aşiret efrdı üzerinde bir hakk-ı tasarrufu olamaz. Zira, buradaki servet için sarf edilecek mahall-i istihlk yoktur. Bu servet, yine umm aşiret efrdına dağılmaktadır. Çünkü, sırf hayvanattan ibaret olan servet-i şahsiye, ancak aşiret efrdının bizzat iŐtigaliyle idare edilebilir. Böyle bir naklin adem-i mevcudiyeti halinde servetin bekası mümkün değildir.

Bu izahat, sırf zenginliğe istind eden Yörük beylerinin aşiret efrdı arasında eski derebeylik nüfuzuna mlik olmadıklarını gösteriyor. Bu ciheti takrr eden diğer bir mil de aşiret efrdının maŐŐiyet ihtiyaından vreste olmasıdır. Çünkü, bunların hepsinin de medar-ı maŐŐetini teşkil eden hayvanları vardır.

Görülüyor ki Yörükler, ne Avşarlar'a ve ne de Farsaklar'a benzemiyorlar. Ma-mfih bu farkın esasa bir tesiri yoktur. Zira, dağınık olan ve beylerine ehemmiyet vermeyen bu aşiretler, Türk őehirlerinden de hoşnut değillerdir. Zira, bu şehirlere veya hükümete karşı ne gibi bir hatt-ı hareket takip eylemek lazım geldiğini takdir edebilecek bir salahiyete mlik bulunmuyorlar. Bunlarda cumhur ruhu yoktur. Buna binen, hal-i aslilerinde sabit-kadem kalmayı tercih ediyorlar. Ve bu noktada gerek Avşar ve gerek Farsak aşiretleriyle birleşmiş oluyorlar. Bu ittihat, bunların hayat-ı hususiyeleri hakkında zikr edilmesi

lazım gelen esâsâtın umûmî bir şekle ba'de'l-irca zikrini münasip kılar.

Yörük aşiretleri, kesâfet itibarıyla her yerde aynı derece değillerdir. Bunlar da sâlifü'z-zıkr iki aşiret gibi muhtelif derecelerde bulunurlar. Âtîdeki liste, bunların derecelerini gösterir.

Yörük Aşiretleri Nüfus Kesâfeti

- 1) İzmir vilayetinde üç kısımdır:
 - a. Manisa Sancağı'nda, 18/100 x 1.000.000
 - b. Aydın – Denizli'de, 41/100 x 1.000.000
 - c. Muğla'da, 15/100 x 1.000.000
- 2) Bursa vilayetinde, 13/100 x 1.000.000
- 3) Kastamonu'da, 13/100 x 1.000.000
- 4) Ankara'da üç kısımdır:
 - a. Cenubî Ankara, 25/100 x 1.000.000
 - b. Şarkî Ankara, 21/100 x 1.000.000
- 5) Garbî Ankara, 18/100 x 1.000.000
 - (i)Merkezî ve şimalî Ankara'da ise 26/100 x 1.000.000
- 6) Konya vilayetinde beş kısımdır:
 - a. Merkezî Konya'da, 8/100 x 1.000.000
 - b. Şarkî Konya'da, 6/100 x 1.000.000
- 7) Cenubî Konya'da, 74/100 x 1.000.000
 - (i) Garbî Konya'da, 5/100 x 1.000.000
- 8) Şimalî Konya'da 8/100 x 1.000.000

Vasatî Yekûn

$$S = \left(\frac{40}{100} \times \frac{13}{100} \times \frac{25}{100} \times \frac{8}{100} \right) 1.000.000 = S =$$

$$S = \frac{100}{100} \times 1.000.000$$

Her Şubeye teferruât kabilinden olarak zam edilen, fazla Őerhler, hesab-ı vasatîye dahil değildir. Bu Őerhler, sırf malumat olmak üzere zikr edilmiştir. Buna binâendir ki, onların cem'leri nisbet-i esâsiyeye intâc eylemez. Zaten, ilk nazarda da bunların böyle itibârî birer kıymeti hâiz oldukları anlaşılıyor.

Bu izahat, bu teferruâtın mürettib hatası olmaları ihtimalini düşünerek, asıl hesab-ı vasatîyi aramak isteyecek olan insanları ikaz içindir.

Bu kesâfet-i nüfus, diğer aşiretlerde olduğu gibi, kesâfet-i aileyi de mcib olmuştur. Buna binâen, burada da muhtelif dereceler vardır. *Türkiye Nüfusunun Harekâtı*, namındaki kitabın bir kaç sahifesini iktibâs ediyoruz:

- 1) 40/100 x 1.000.000 nispetinde her aşiretin
Nüfus-u azamîsi: 580 hane halkı
Nüfus-u vasatîsi: 310 hane halkı
Nüfus-u asgarîsi: 320 hane halkı
- 2) 13/100 x 1.000.000 nispetinde her aşiretin
Nüfus-u azamîsi: 350 hane halkı
Nüfus-u vasatîsi: 208 hane halkı
Nüfus-u asgarîsi: 100 hane halkı
- 3) 13/100 x 1.000.000 nispetinde her aşiretin
Nüfus-u azamîsi: 310 hane halkı
Nüfus-u vasatîsi: 120 hane halkı
Nüfus-u asgarîsi: 80 hane halkı
- 4) 25/100 x 1.000.000 nispetinde her aşiretin
Nüfus-u azamîsi: 400 hane halkı
Nüfus-u vasatîsi: 220 hane halkı

Nüfus-u asgarîsi: 150 hane halkı

5) $8/100 \times 1.000.000$ nispetinde her aşiretin

Nüfus-u azamîsi: 200 hane halkı

Nüfus-u vasatîsi: 100 hane halkı

Nüfus-u asgarîsi: 80 hane halkı

Hey'ât-ı umûmiyenin ise, ber-vech-i âtî derecelerdendir.

Yörük Aşiret Nüfusu

Nüfus-u azamîsi : 590 hane halkı

Nüfus-u vasatîsi: 300 hane halkı

Nüfus-u asgarîsi: 120 hane halkı

Bu dereceler Yörükler'in daha toplu aşiret nüfusuna mâlik olduklarını gösteriyor ki, bunun sevâik ve esbâbı da bilahare zikr edilecektir.

Aile nüfusları, hane kesâfetleri nispetini takip etmiyor. Bunlarda, pek ziyade tehâlûf vardır. Bu kesâfeti de “*Türkiye’de Nüfus Harekâtı*” nam eserden iktibâs edeceğiz:

Hane Nüfusları Kesâfeti

Azamîsi: 16 nüfustan mürekkep

Vasatîsi: 10 " " " "

Asgarîsi: 6 " " " "

Bu aile azaları, cinsiyet ve çocuklar nokta-i nazarından da iki şubeye ayrılırlar:

1- Cinsiyet şubesi

Azamîsi: 10 dişi, 6 erkek

Vasatîsi: 6 dişi, 4 erkek

Asgarîsi: 4 dişi, 2 erkek

2- Çocuk şubesi

Azamîsi: 8 çocuk

Vasatîsi: 5 çocuk

Asgarîsi: 2 çocuk

3- Çocuk cinsiyet şubesi

Azamîsi: 5 kız, 3 erkek

Vasatîsi: 3 kız, 2 erkek

Asgarîsi:

- a) 50/100 nisbetinde iki kız
- b) 20/100 nisbetinde iki erkek
- c) 30/100 nisbetinde bir erkek, bir kız

Yörükler içinde bazı Farsak aşiretleri de vardır. Bu aşiretler en ziyade Konya, İzmir vilayetlerinde bulunur. Bu ziyadelik, bi't-tabi, bu havâlinin kendilerine ait olmadığı nisbetine göredir. Yani, bunların yüzde bir buçuk ilâ üç nisbetine kadar çıktıkları vâkî'dir. Bundan başka, pek nadir olarak Bursa vilayeti içinde de bazı Farsak aşiretleri bulunur. Bu aşiretler, bazı yerlerde köylerde tesis etmişlerdir. Lakin bunların bazı köylerinde Ermeniler, Rumlar bulunuyor. Bu hal, ne gibi esbâbın taht-ı tesirinde olarak tahaddüs etmiştir? Bu cihet, hiç bir türlü hall olunamıyor. Herhalde, aşiretin bizzat muvakkat bir tavattuna karar verdiği, bilahare başka bir mahalle göçdüğü ve bu sırada ise, bu havâlinin civardaki bir köy halkı tarafından da fuzûlen işgal edildiği tahmin olunuyor. Herhalde, bu ahvâl istisnaîdir. Buna binâendir ki, bunlara ayrıca ehemmiyet vererek, tasnîfâta idhâl eylemek ciheti tensip edilmemiştir.

Yörükler'in kendilerine mahsus bir teşkilatı yoktur. Bunlar da diğer Türkmenler gibidir ve hey'ât-ı umûmiyesi, aynı ruhiyeti hâizdirler. Zaten, daima aynı lisanı tekellüm eden aşiretlerin aynı ruhiyeti muhâfaza ettikleri meşhurdur. Mesela, gerek Kürt, gerek Arap aşiretleri de böyledir. Buna binâendir ki, bunları da mebâhis-i umûmiyeye idhâl edebiliriz.

İngiliz seyyahlarından ل. جلد [L. Jald], *Anadolu ve Türkiye Hilkatı* namındaki kitabında bu ciheti kabul etmeyerek diyor ki:

“Yörükler, Türkiye’deki diğer aşiretlerden ve Türklerden de ayrı bir hayat-ı ictimâiye gibi nazar-ı dikkate alınmalıdırlar. Zira, bunların gerek hayat-ı hususiyeleri ve gerek aşiretlerinin harekâtı ayrı bir hedefi irâe ediyor. Bunlar, aynı zamanda Türklere ve diğer aşiretlere karşı da husumet beslerler.

“Sonra, itikat cihetiyle de diğerlerinden ayırırlar ve İslamiyet’e hiç de dahil olmayan bir itikada mâliktirler. Bu itikadı takviye eden zî-hayat bir halkıyât da vardır ki, biz bu halkıyâtı diğer aşiretlerde göremedik.”

Diğer bahislerde münakaşa edilecek olan bu bahsin bu kadar tenvîri kafi add olunmalıdır. Çünkü, buradaki maksat, yalnız Yörükler’in hususiyetleri hakkındadır ki, ancak bu itiraz üzerine yürütülecek olan mütâlaa ile neticenin istihsâli kâbil olur.

İngiliz seyyahı, Anadolu aşiretlerine iyice nüfuz edememiştir. Zira, bütün aşiretlerin mütevattın Türklerle tehâlûf ettikleri malumdur. Sonra, din meselesi de böyledir. Çünkü, Türkmenlerin yüzde sekseninden fazlası Kızılbaş’tır. Binâen aleyh, böyle umûmî mütâlaalara istinâden, bir tefrîke kalışmak ne doğru ve ne de kâbil-i icradır.

Yörük halkıyâtı da Türkmen umûmî halkıyâtının bir şeklinden başka bir şey değildir.

4- Kaçar Aşiretleri

Kaçarlar, Türkiye’de o kadar meşhur değildirler. Bunların daha ziyade İran’da ehemmiyetleri vardır. Zira, bugünkü İran tahtını işgal eden hanedan bunlara mensuptur. Ma-mâfih, son zamanlarda İran’da da nüfuzları tenâkusa başlamıştır. Fakat bu ciheti, İran Türkmenleri bahsine terk ederek, burada, yalnız Türkiye’dekileri zikr edeceğiz.

Bunlar, “İran hududu-İskenderun silsilesinin” bir kısmını teşkil ederler. Bir kısım diyoruz, çünkü, bu silsile o kadar muntazam bir taksime kabiliyetli değildir. Burada, Kaçarlar’la Sarılar muhtelit bir halde bulunmaktadır.

Bunları katî bir surette tefrîk etmek mümkün değildir. Kısmen bir tasnîf mümkündür ki, bunun dahilinde diğer kısmın da bazı Şubeleri bulunabilir. Biz, burada yalnız ekseriyete değil, aynı zamanda ekseriyetle mebsten mütenasip olabilen vaziyet-i coğrafiyeye de bir ehemmiyet atf ettik. Buna binâen, Kaçarlar'ı ber-vech-i âtî mıntakaya hasr ediyoruz:

Van'ın cenubundan İran hududunu takiben Irak'a doğru uzanan bir kol ki, Musul Vilayeti de bunun dahilindedir. Bu kolda, büyük aşiretler vardır. Bu aşiretler, buralarda ayrı ayrı unvanlarla yâd olunmaktadır. Bunların unvanları da mukayeseli isim listemizde tasrîh edilmiştir. Lakin bunların ehemmiyet-i azîmeyi hâiz olan beyleri, kendilerinin Kaçar olduklarını söylüyorlar. Aynı zamanda, bunların beylerine de büyük bir ehemmiyet atfetmek lazımdır. Çünkü bu havâlide Kürt ve Arap aşiretleri de vardır. Sonra, buralarda asayiş de mevcut değildir. Her aşiret, ancak kuvâ-yi msellahası ile mevkiini muhâfaza edebilir. Buna binâen, bunların muharib bir halde bulunmaları icap ediyor. Bu da, aşiret beyleri ihtiyaçını tevîd ediyor. Sonra, bu ihtiyaç yeni ve marazi değildir. Belki, aşiretin ilk hareketinden itibaren başlamış ve hiç bir inkîtâ'a uğramamıştır. Buna binâen, bu beylerin birer hanedan oldukları da kâbil-i iddiadır ki, bunların mazi hakkında malumat-ı sahihâya vukufı da ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmaya layıktır.

Burada salif'z-zikr İngiliz seyyahının tedkike Şayan bir kaydı vardır:

“Kaçar kelimesinin İran hududundaki Türkler tarafından benimsenmesi İran'daki Kaçarlar'ın nfuzlarından neşet etmektedir. Zira, bu aşiretler de Kürt aşiretleri gibi, Türkiye ile İran arasında daimî bir surette geŐt  güzâr eylemektedirler. Buna binâendir ki, bunlar da kendilerine Kaçar ismini izâfe eylemişlerdir. Bu ciheti teyid eden delil, Kaçar unvanının yalnız beyler tarafından serd edilmesi ve gerek mütevattın Türklerin ve gerek aşiret efrâdının bu isimden bî-haber bulunmalarıdır.”

Fi'l-hakika, netice pek doğrudur. Fakat bu neticenin o kadar ehemmiyeti olmasa gerektir. Çünkü, burada asıl ehemmiyete hâiz olan cihet, umûmî bir etiket altına alınabilecek bir taksimdir. Madem ki, bu aşiretlerin hey'ât-ı âliyelerinde Kaçar ismi müştereken zebân-zeddir. Bu, bir fazilete esâs olabilir. Zira, böyle bir ismin izâfe edilmesiyle bunların ayrı bir (nev) teşkil ettikleri iddia edilmiş olmaz. Belki, bunlar yine Türkmen aşiretleri hey'ât-ı umûmiyesine mensupturlar.

Buna binâen, Kaçar kelimesinin benimsenmesine hiç bir ehemmiyet atf etmiyoruz. Lakin bu aşiretler arasında diğer bir müşterek bir isim yoktur. Gerek bizim tedkikatımız ve gerek diğer seyyahların ve müverrihlerin kayıtları da aynı noktada müttehiddir. Faraza, aşiret esâmîsi listesinde görüleceği üzere, kırk üç aşiret ismine cevalân-gâh olan bu havâlîde, ancak, sekiz aşiret ismi yekdiğerine benzemektedir ki, bunlar da ber-vech-i âtî dir:

- 1) Tokmaklı Aşireti: 140 hane halkı
- 2) Tonkamaklu⁸ Aşireti: 105 hane halkı
- 3) Tokmanaklu⁹ Aşireti: 210 hane
- 4) Kara Tokmaklular Aşireti: 100 hane halkı
- 5) Ak Tokmaklular Aşireti: 280 hane halkı
- 6) Yelli Tokmaklu Aşireti: 140 hane halkı
- 7) Tozaklu Aşireti: 310 hane halkı
- 8) Zukmaklu¹⁰ Aşireti: 70 hane halkı

Bu sekiz aşiret isminden başka birleşen iki isim bile yoktur. Sonra, bunların en büyüğü olan yedinci aşiretin ayrı bir aşiret olması da şayan-ı kabuldür. Halbuki, bu havâlîde kırk iki aşiret vardır. Bi't-tabi, sekize nispetle otuz dördünü de aynı yekûna

⁸ طونقماقلو

⁹ طوقمانقلو

¹⁰ ذوقماقلو

idhâl etmek doğru olamaz. Buna binâen, tasnîfe imkân da bulunamaz. Burada itibarî de olsa, Kaçar taksimini kabul etmek en doğru bir tarîktir.

Kaçar Aşiretleri, hey'at-ı umûmiyesi itibarıyla kuvvetli aőiretlerdir ve kuvvetli olmaya da mecburdurlar. Bunun esbâbı, bir kaç sahife evvel zıkr edilmiş idi. Buna binâen, bunların kesâfet-i nüfusları da diğerk Türkmen aşiretlerinden fazladır. Sonra, burada zıkr edilecek diğerk bir kayıt daha vardır: Bu aşiretler, Türkmen teşkilat-ı mlkiyesinden müteessir olmamışlardır. Fi'l-hakika, Türkiye'nin bu havâlide de umûmî bir teşkilatı vardır. Lakin bu havâlide hal-i tabiyenin muharebe olması, aşiretlerin bu teşkilat-ı mülkiye haricinde geőt  gzârlarını mümkün kılmaktadır. Netice itibarıyla bu aşiretler sergzeőtci ve hükümete karşı ser-keőtir. Bu ise, hükümetin yalnız aşiret beyleri ile münasebette bulunmalarını ve her bir aşiret beyinin tanınmasını intâc eyler. Fi'l-vaki, bu aşiret beylerinin hepsi de hükümet ile tesis-i münasebet etmişlerdir. Burada, her aşiretin bir kuvveti hâiz olduğu hkmetçe tanınmıştır. Bu sebeple aşiretler, kendi hususî teşkilatlarını muhâfaza ve idameye muvaffak olmuşlardır.

Buradaki safha, salif'z-zıkr üç silsileye muhalif bir şekilde olduğu halde, diğerk üç silsile ile aynı ruhiyeti ibrâz eylemektedir. Bu hal, Türkmen aşiretlerinin müttehid bir ruhiyet sahibi olduklarını ispat etmektedir.

Yalnız, bunların da diğerkleri gibi kesâfet-i nüfus meselesinde bir hususiyetleri vardır ve bu hususiyet bunlar arasında daha fazladır. Çünkü, bunların diğerkleri gibi, itibarî bir mahall-i cevelânları da kabul edilemez. Bilhassa, İran dahiline göçmeleri, bunlar hakkında yapılacak bütün hesabâtın altüst olmasını intâc eyler. Buna binâen, buradaki kesâfet-i nüfus meselesini mevki-i coğrafi ile tevhid etmek müşkil bir iőtir. Ma-mâfih, bu kitapta kabul edilen usul ihlal etmemek için, yirmi senelik mntıka-i cevelânlar esâs ittihâz edilerek, âtidedeki neticeler elde edilmiştir.

Kaçar aşiretlerinin mevki-i coğrafileri sekiz kısma ayrılır. Hey'ât-ı umûmiyesinin nüfusu 180.000 raddesindedir. Şimdi bu nüfusu mevki-i coğrafi kesâfet-i nüfusuna nazaran taksim ettiğimiz takdirde âtîdeki rakamlar teşkil edilmiş olur:

1- Van'ın cenubunda,	12/100 x 180.000
2- Diyarbekir'in şarkında,	38/100 x 180.000
3- Musul Vilayeti'nin merkezinde,	23/100 x 180.000
4- " " " " şarkında,	10/100 x 180.000
5- " " " " cenubunda,	20/100 x 180.000
6- Bağdat Vilayeti'nin şimal-i şarkisinde,	13/100 x 180.000
7- " " " " şimal-i garbîsinde,	12/100 x 180.000
8- Bağdat'ın kısm-ı merkezîsinde,	4/100 x 180.000

Bu hesabât, kışa nazarandır. Yazın, bazı nispetler tehâlûf eder. Herhalde, bu tehâlûf hey'ât-ı umûmiyeyi tebdîl edecek bir mahiyette değildir. Çünkü, her mevki münhasıran daima aynı azamiyet ve aynı asgariyeti teşkil eyler. Buna binâen, bunun da o kadar ehemmiyeti yoktur.

Aşiretlerin nüfus kesâfeti de şayan-ı dikkat tehâlûfler arz eyler. Bu kesâfet-i nüfusî, bazı mahallerde üç dört şubeye de ayrılıyor. Buna binâen, bunlar hakkında daha vâsi' bir teşkilat-ı ibtidâiyeye ihtiyaç görünüyor. Biz de bu esâsı kabul ederek, vâsi' bir taksime karar veriyoruz:

1- 12/100 x 180.000 nispeti, beş kısma ayrılıyor:

a kısmı:

Azamî nüfus: 300 hane halkından mürekkep

Vasatî nüfus: 180 " " " "

Asgarî nüfus: 70 " " " "

b kısmı:

Azamî nüfus: 120 hane halkından mürekkep

Vasatî nüfus: 80 " " " "

Asgarî nüfus: 30 " " " " " "

c kısmı:

Azamî nüfus: 100 hane halkından mürekkep

Vasatî nüfus: 60 " " " " " "

Asgarî nüfus: 20 " " " " " "

ç kısmı:

Nüfus-u azamîsi: 50 hane halkından mürekkep

Nüfus-u vasatîsi: 30 " " " " " "

Nüfus-u asgarîsi: 20 " " " " " "

d kısmı:

Nüfus-u azamîsi: 48 hane halkından mürekkep

Nüfus-u vasatîsi: 31 " " " " " "

Nüfus-u asgarîsi: 17 " " " " " "

Bu kısımlar, hey'at-ı umûmiyeye nazaran da âtîdeki nispete hâizdirler:

a kısmı = $30/100 \times \text{Van'ın cenup kısmı aşiretleri}$

b kısmı = $20/100 \times \text{Van'ın cenup kısmı Türkmenleri}$

c kısmı = $18/100 \times \text{Van'ın " " " " " "}$

ç kısmı = $17/100 \times \text{Van'ın " " " " " "}$

d kısmı = $15/100 \times \text{Van'ın " " " " " "}$

Görülüyor ki, hanelerin kesâfetî nispeti, aşiretlerin kesâfetî nispetiyle mebsûten mütenasiptir. Bunların hey'ât-ı umûmiyesi de ber-vech-i âtî hesab-ı vasatînin tamamîyetini intâc eyler:

$$S = \left(\frac{2}{100} + \frac{20}{100} + \frac{18}{100} + \frac{17}{100} + \frac{15}{100} \right) \frac{12}{100} \times 180.000$$

$$S = \frac{100}{100} \left(\frac{12}{100} + 180.000 \right)$$

$$S = \sqrt{\frac{100}{100} \left(\frac{18}{100} + 180.000 \right)}$$

Buna da esâs şubeler zam edildiği takdirde,

$$S = \sqrt[5]{\frac{100}{100} \left(\frac{18}{100} + 180.000 \right)} \text{ olmuş olur. } [1^{11}]$$

2 – 18/100 + 180.000 nispeti yedi kısma ayrılır:

a kısmı:

nüfus-u azamîsi : 130 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi : 100 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi : 50 " " " " " "

b kısmı:

nüfus-u azamîsi : 160 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi : 110 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi : 70 " " " " " "

c kısmı:

nüfus-u azamîsi : 210 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi : 108 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi : 60 " " " " " "

ç kısmı:

nüfus-u azamîsi : 105 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi : 80 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi : 35 " " " " " "

d kısmı:

nüfus-u azamîsi : 132 hane halkından mürekkep

¹¹[1] Bu hesabât, kitabın beş on sahifesini işgal etmektedir. Burada, aynen izahını tatvîl-i kelamı mücib olmaktan başka bir netice vermeyecektir. Buna binâen, telhis ciheti tercih edilmiştir. H. A.

nüfus-u vasatîsi : 83 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi : 42 " " " " " "

e kısmı:

nüfus-u azamîsi : 110 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi : 90 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi : 50 " " " " " "

f kısmı:

nüfus-u azamîsi : 203 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi : 142 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi : 91 " " " " " "

Bu taksimât, ilk nispetteki tereffu' ve tenezzül hattını takip etmiyor. Burada, hem kesâfet-i nüfus meselesi tenezzül ediyor ve hem de daimî bir ihtilâl vardır. Buna binâen, bu kesâfet-i nüfusun hey'ât-ı umûmiyesiyle ne gibi bir nispette bulunduğunu tasrîh etmek ihtiyacı ziyadeleşmektedir. Bu nispet, ber-vech-i âtî dir:

a kısmı= $12/100 \times$ Diyarbekir'in şarkındaki Türkmen aşiretleri

b kısmı= $8/100 \times$ Diyarbekir'in şarkındaki Türkmen aşiretleri

c kısmı= $13/100 \times$ Diyarbekir'in şarkındaki Türkmen aşiretleri

ç kısmı= $3/100 \times$ Diyarbekir'in şarkındaki Türkmen aşiretleri

d kısmı= $21/100 \times$ Diyarbekir'in şarkındaki Türkmen aşiretleri

e kısmı= $9/100 \times$ Diyarbekir'in şarkındaki Türkmen aşiretleri

f kısmı= $30/100 \times$ Diyarbekir'in şarkındaki Türkmen aşiretleri

Görülüyor ki, buradaki hanelerin kesâfetî nispeti, aşiretlerin nispetiyle mebsûten mütenasip değildir. Bu nispet, azamî olarak makûsen ve asgarî olarak da mebsûten mütenasip add edilebilir. Lakin hey'ât-ı umûmiye nazar-ı itibara alınacağından, bunların derece-i kesâfetleri makûsen mütenasip add edildiği takdirde isabet edilmiş olur.

Sonra, bunların hesab-ı tamamisi de şu nispeti tevli'd eder:

$$S = \frac{100}{100} \left(\frac{18}{100} \times 180.000 \right)$$

$$S = \sqrt[3]{\frac{100}{100} \left(\frac{18}{100} \times 180.000 \right)}$$

3- $23/100 \times 180.000$ nispeti, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla tam bir taksime müsait değildir. Mamâfih, vasatî olmak üzere, üç şubeye tefrîk etmek mümkün oluyor:

a kısmı:

Nüfus-u azamîsi : 180 hane halkından mürekkep

Nüfus-u vasatîsi : 100 " " " " " "

Nüfus-u asgarîsi : 50 " " " " " "

b kısmı:

Nüfus-u azamîsi : 135 hane halkından mürekkep

Nüfus-u vasatîsi : 91 " " " " " "

Nüfus-u asgarîsi : 60 " " " " " "

c kısmı:

Nüfus-u azamîsi : 160 hane halkından mürekkep

Nüfus-u vasatîsi : 100 " " " " " "

Nüfus-u asgarîsi : 70 " " " " " "

Bu nispetlerde de muntazam bir tereffu' ve tenezzül görülmüyor. Buna binâen, bunlar da mebsûten mütenasip add edilemez. Sonra, bunların hey'ât-ı umûmiyeye nazaran nispeti de aynı nispeti hâiz bulunuyor. Salifü'z-zikr İngiliz muharriri, bu nispeti tebdil eden bir hesap yapmıştır. Lakin tedkikatımıza nazaran, hesab-ı mesrûdun sıhhati meşkûttur. Bunun için, kendi hesabâtımıza sıhhate karîb nazarıyla bakmak icap ediyor:

a kısmı = $50/100 \times$ Musul Vilayeti merkezindeki Türkmen aşiretleri

b kısmı = $32/100 \times$ Musul Vilayeti merkezindeki Türkmen aşiretleri

c kısmı = $18/100 \times$ Musul Vilayeti merkezindeki Türkmen aşiretleri

Bu üç nispet, hane halkı kesâfetinin aşiret kesâfeti ile mebsûten mütenasip olduğunu gösteriyor. Binâen aleyh, ilk nispet ile birleşiliyor demektir. Lakin bunun mevki-i coğrafi nispeti ile aynı nispeti takip etmediği görülüyor. Bilhassa, burada da katî bir tasnîfe imkân görülememiş, itibarî ve vasatî bir tasnîf tercih edilmiştir.

Bunların hesab-ı tamamisî de ber-vech-i âtîdir:

$$S = \frac{100}{100} \left(\frac{23}{100} \times 180.000 \right)$$

$$S = \sqrt[3]{\frac{100}{100} \left(\frac{23}{100} \times 180.000 \right)}$$

4- $10/100 \times 180.000$ nispeti, hey'ât-ı umûmîyesi itibarıyla büyük bir keşmekeş tevliid eder. Bilhassa, burada yaz, kış ihtilâfı da vardır. Buna binâen, bunun kısımlarını tefrîk etmezden evvel, iki esâslı kısmı izah eylemek muvafık olur. Fakat, bu suretle hareket edildiği takdirde, kısımlar arasında birçok tehâlüflere meydan verilmiş olacaktır. Buna binâen, burada daha amelî bir usul takip etmek icap ediyor. Bu usul, iki büyük şubeyi tevhiid eylemekten ibarettir:

Yaz mıntıkaları: Bu mevsim, dört kısma tefrîk edilir:

a kısmı :

azamî nüfus: 120 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 100 " " " "

nüfus-u asgarîsi: 50 " " " "

b kısmı :

nüfus-u azamîsi: 130 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 93 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 48 " " " " " "

c kısmı :

nüfus-u azamîsi: 110 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 83 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 32 " " " " " "

Kış mıntıkaları : Bu mevsimde iki kısım mevcuttur:

a kısmı :

nüfus-u azamîsi: 210 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 130 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 63 " " " " " "

b kısmı :

nüfus-u azamîsi: 110 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 108 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 60 " " " " " "

Görülüyor ki, bu taksim dahi muntazam bir tereffu' ve tenezzüle istinâd etmiyor. Her yerde olduğu gibi, bu Türkmenler arasında da gayr-i muntazam bir kesâfet-i nüfus tahvilatı vardır. Sonra, burada nazar-ı dikkati celp edecek bir cihet olan kış ve yaz mevsimleri arasındaki tefâvüt, daima kış mevsimine daha ziyade mütemâyildir. Bu nispetlerin mevki-i hey'ât-ı umûmiyesine karşı olan dereceleri de aynı tefâvütü hâizdir. Ber-vech-i âtî hesabât bu ciheti tazarru' etmektedir:

1- Yaz Türkmen mıntıkaları kesâfet dereceleri:

a kısmı = $35/100 \times$ Musul Vilayeti'nin şarkındaki aşiretler

b kısmı = $23/100 \times$ Musul Vilayeti'nin şarkındaki Türkmenler

c kısmı = $12/100 \times$ Musul Vilayeti'nin şarkındaki Türkmenler

2- Kış Türkmen mıntıkaları kesâfet dereceleri:

a kısmı = $23/100 \times$ Musul Vilayeti'nin şarkındaki Türkmenler

b kısmı = 22/100 x Musul Vilayeti'nin şarkındaki Türkmenler

Buradaki nispet dereceleri de aynı tereffu' ve tenezzül hattını takip ediyor.

Bunların hesab-ı tamamîsi:

$$S = \frac{100}{100} \left(\frac{10}{100} \times 180.000 \right)$$

$$\text{Yaz kısmı} = \sqrt[3]{\frac{10}{100} \times 180.000}$$

$$S = \frac{100}{100} \left(\frac{10}{100} \times 180.000 \right)$$

$$\text{Kış kısmı} = \sqrt[3]{\frac{100}{100} \times 180.000}$$

Bu ikisinin arasındaki nispet, yalnız cezrlardan anlaşılır. Bu cezrlar de hiç şüphesiz üçte bir nispetinde bir tehâlûf ibrâz eder. Zaten, kış ile yaz mıntıkları arasında da aynı tefâvüt mevcuttur.

5- 20/100 x 180.000 nispeti, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla iki büyük kısma tefrîk olunur:

a kısmı: 70/100 x Musul Vilayeti'nin cenubundaki Türkmenler

b kısmı: 30/100 x Musul Vilayeti'nin cenubundaki Türkmenler

Bu nispet, muntazam bir tereffu' ve tenezzülü izhâr etmektedir. Bunun hesab-ı tamamisi de ber-vech-i âtîdir:

$$S = \frac{30 \times 20}{100} \left(\frac{20}{100} \times 180.000 \right)$$

$$S = \sqrt{\frac{30 + 20}{100} \left(\frac{20}{100} \times 180.000 \right)}$$

$$6- \frac{13}{100} \times 180.000 \text{ nispeti, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla iki}$$

kısma ayrılır:

1- Yaz mıntıkaları kısmı

2- Kış mıntıkaları kısmı

Yaz mıntıkaları, burada da birçok kısımlara tefrîk olunur. Buna binâendir ki, bunları da izah eylemek icap eder. Fi'l-hakika, bu havâlîdeki Türkmen aşiretleri, yüzde on üç nispetindedirler. Böyle olduğu halde, bunların muayyen bir derecelerini bulmak gayet güçtür. Lakin burada da takrîbî hesaplara müracaat edilmiştir. Buna binâen, burada dört kısım hakkında nispetler mevcuttur:

a kısmı = $\frac{20}{100} \times$ Bağdat'ın şimalindeki Türkmenler

b kısmı = $\frac{13}{100} \times$ Bağdat'ın şimalindeki Türkmenler

c kısmı = $\frac{30}{100} \times$ Bağdat'ın şimalindeki Türkmenler

ç kısmı = $\frac{37}{100} \times$ Bağdat'ın şimalindeki Türkmenler

Burada da gayr-i muntazam bir tereffu' ve tenezzül hattı takip edilmiştir. Kış mıntıkaları, o kadar fazla şubelere ayrılmaz. Kışın, bu havâlîde toplu oturmak icabat-ı mahalliyyeden-dir. Buna binâen, yalnız iki kısma tefrîk etmek mümkün olur:

a kısmı = $\frac{3}{100} \times$ Bağdat'ın şimalindeki Türkmenler

b kısmı = $\frac{23}{100} \times$ Bağdat'ın şimalindeki Türkmenler

Burada da aynı teraffu' ve tenezzül hattı takip edilmiş oluyor.

Bunların hesab-ı tamamîsi de ayrı ayrı tertip olunabilir:

$$1- S = \frac{37 + 30 + 13 + 20}{100} \left(\frac{11}{100} \times 180.000 \right)$$

$$Yaz = \sqrt[4]{\frac{37 + 30 + 13 + 20}{100} \left(\frac{13}{100} \times 180.000 \right)}$$

$$2- S = \frac{27 + 73}{100} \left(\frac{13}{100} \times 180.000 \right)$$

$$Kış = \sqrt{\frac{27 + 73}{100} \left(\frac{13}{100} \times 180.000 \right)}$$

7- 10/100 x 180.000 nispeti, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla yaz ve kış mevsimlerine ayrılmıyor. Burası, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla üç şubeye tefrîk olunur:

a kısmı = 36/100 x Bağdat'ın şimal-i garbîsindeki aşiretler

b kısmı = 30/100 x Bağdat'ın şimal-i garbîsindeki aşiretler

c kısmı = 23/100 x Bağdat'ın şimal-i garbîsindeki aşiretler

Burada muntazam bir tenezzül ve tereffu' hattının takip edildiği görülüyor. Lakin buradaki aşiretlerin kesâfetleri meselesinde büyük bir ihtilâf vardır. Bu ihtilâf, bizim takip ettiğimiz usul dolayısıyla daha bariz bir şekil almaktadır. Bu sebeple meseleyi izah eylemek lazımdır.

Kışın, şimalî Anadolu'dan buralara birçok aşiretler gelmektedir. Bunlar, buralarda kalmıyorlar. Yalnız, muayyen bir mevsimi buralarda geçirdikten sonra, tekrar eski yerlerine avdet ediyorlar. Buna binâen, bunları bu havâlî aşiret nüfuslarına ilave etmek doğru olamaz. Biz, bunları “Aşiretlerin Cevlânları” meselesinde ve izahen kayıt eyledik. Buna binâen, bunların izahından sarf-ı nazar edilmiştir.

Bunun hesab-ı tamamîsi:

$$S = \frac{100}{100} \times \frac{12}{100} \times 180.000$$

$$S = \sqrt[4]{\frac{100}{100} \left(\frac{12}{100} \times 180.000 \right)}$$

8- 4/100 x 180.000 nispeti meselesi, bu havâlideki aşiretlerin en karışık kısmını teşkil etmektedir. Fi'l-hakika, bu kısım en cüzidir. Lakin takip ettiğimiz usulu tamamlamak

mecburiyetindeyiz. Buna binâen, burada da mümkün olan tasnîf-i itibarîye ehemmiyet vermemiz lazımdır. Bu havâli dahi, şimal-i garbî mıntıkası hakkında zikr ettiğimiz aşîret cevelânlarına saha olmaktadır. Eğer bu cevelânlar meselesi de dahil-i hesap edilecek olursa 4/100 nispeti fevkalade tezâyüd eder. Lakin bunları da “Aşîret Cevalânları” bahsine ait add etmemiz lazımdır. Burada, yalnız bu mıntıkanın kesâfet -i nüfusu harekâtını izah edeceğiz.

Bu mıntıka, hey'ât-ı umûmiyesiyle iki büyük şubeye ayrılır:

1- Kış mıntıkları kesâfeti

2- Yaz mıntıkları kesâfeti

Her mıntıkanın da birçok kısımlara tefrîki icap eder. Lakin bu kısımları bir hatt-ı vâhidle yekdiğerine irca' ederek, daha muhtasar bir şekle ifrâğ etmek münasıptır. Bundan da âtîdeki taksimât tahakkük etmektedir:

Yaz mıntıkları kesâfeti: Bu mıntıkanın beş şubesi vardır:

a kısmı = 13/100 x Bağdat Vilayeti'nin merkezindeki Türkmenler

b kısmı = 21/100 x Bağdat'ın merkezindeki Türkmenler

c kısmı = 22/100 x " " " " " "

ç kısmı = 27/100 x " " " " " "

d kısmı = 17/100 x " " " " " "

Kış mıntıkları kesâfeti: Bunlar da altı kısma tefrîk olunur:

a kısmı = 20/100 x Bağdat'ın merkezindeki Türkmenler

b kısmı = 10/100 x " " " " " "

c kısmı = 13/100 x " " " " " "

ç kısmı = 17/100 x " " " " " "

d kısmı = 21/100 x " " " " " "

e kısmı = 19/100 x " " " " " "

Bunların hesab-ı tamamîleri de ayrı ayrı hesap edilebilir:

$$S = \frac{100}{100} \left(\frac{4}{100} \times 180.000 \right)$$

$$\sqrt{S} = \sqrt[5]{\frac{100}{100} \left(\frac{4}{100} \times 180.000 \right)}$$

$$Yaz^{12} = \sqrt[5]{\frac{100}{100} \left(\frac{*}{100} \times 180.000 \right)}$$

$$S = \frac{100}{100} \left(\frac{4}{100} \times 180.000 \right)$$

$$Yaz = \sqrt[6]{\frac{100}{100} \left(\frac{4}{100} \times 180.000 \right)}$$

Her iki nispetin teraffu'ları arasındaki fark aynıdır. Lakin kesâfet nispetleri tamamıyla yekdiğerine muhaliftir. Buna binâen, bunların hey'ât-ı umûmiye itibarıyla, aşiretlerin sîret-i tarihîlerinde büyük ehemmiyetleri vardır.

Cevelânlar bahsinde görüleceği üzere, mevki-i coğra-fîlerdeki nispetler meselesi, aşiretlerin asr-ı hazıra tetâbuklarını intâc edecek olan iskân mesâil-i umûmiyesiyle pek ziyade alakadardır.

Bu kesâfet-i nüfus ile aşiret kesâfet-i nüfusu arasındaki nispetlerde de muhtelif dereceler vardır. Bu dereceler, muntıkayı hey'ât-ı umûmîyesinin sekiz muhtelif nispetine nazaran, ber-vech-i âtî kısımlara tefrîk olunur. Ancak, bu sekiz nispetin ikisindeki yaz, kış mevsimleri de ayrı ayrı hesaba idhâl edildiğinden, on kısım üzerine nispetleri tesis etmek icap etmektedir.

1 – 92/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 130 hane halkından mürekkep

¹² Orijinal metinde, yıldız olan yerde rakam yazılmamıştır. (h.n.)

nüfus-u vasatîsi: 80 hane halkından mürekkep

nüfus-u asgarîsi: 50 " " " " " "

2 – 18/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 160 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 100 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 53 " " " " " "

3 – 23/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 210 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 130 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 90 " " " " " "

4 – 10/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 120 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 80 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 40 " " " " " "

5 – 20/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 190 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 120 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 70 " " " " " "

6 – 13/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 140 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 80 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 40 " " " " " "

7 – 12/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 130 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 90 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 50 " " " " " "

8 – 4/100 x 180.000 nispetinde her aşiretin

nüfus-u azamîsi: 230 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 180 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 70 " " " " " "

Kaçar aşiret nüfusu:

nüfus-u azamîsi: 240 hane halkından mürekkep

nüfus-u vasatîsi: 130 " " " " " "

nüfus-u asgarîsi: 80 " " " " " "

Bu nispet, buradaki aşiretlerin muntazam bir tereffü' ve tenezzül hattı takip ettiğini gösteriyor.

Yalnız, bunların hane kesâfetleri nispetinde daha toplu oldukları görülüyor. Bu kesâfeti de “*Türkiye Nüfus Harekâtı*” namındaki eserden iktibâs ediyoruz:

Hane Nüfusları Kesâfeti

Azamîsi: 17 nüfustan mürekkep

Vasatîsi: 13 " " " "

Asgarîsi: 8 " " " "

Bu aile azaları, mıntıka itibarıyla birçok kısımlara ayrılır. Lakin bunu burada uzun uzadıya izah etmek faidesizdir. Ancak, mevzumuz dahilinde olmak üzere, cinsiyet ve çocuklar nokta-i nazarından iki büyük şubeye ayrılırlar:

1- Cinsiyet şubesi

Nüfus-u azamîsi: 11 erkek, 6 dişi

" " vasatîsi: 18 erkek, 5 dişi

" " asgarîsi: 15 erkek, 3 dişi

2 – Çocuk şubesi

Nüfus-u azamîsi: 10 çocuk

" " vasatîsi: 6 çocuk

" " asgarîsi: 2 çocuk

1- Çocuk cinsiyet şubesi

Nüfus-u azamîsi: 7 kız, 3 erkek

" " vasatîsi: 4 kız, 2 erkek

" " asgarîsi:

a – 40/100 nispetinde iki kız

b – 30/100 nispetinde iki çocuk

c – 39/100 nispetinde bir kız, iki erkek

Kaçar Türkmenleri hakkındaki bu malumat, bunların da Türkmenler arasında tesadüf edilen kesâfet-i nüfus taksimâtıyla mütenasip olduğunu gösteriyor. Sonra, bu aşiretlerin hayat-ı hususiyeleri de diğer aşiretlerin hayat-ı hususiyesi gibidir. Buna binâen, bunları da hayat-ı umûmiye itibarıyla Türkmen umûmiyetine irca' ederek tedkik etmek daha münasiptir. Zaten, aşiretlerin tasnîfi de bu esâsa istinâd ettirilmiştir.

5- Sarılar Türkmenleri

Sarı Türkmenleri, bizim tasnîfimize nazaran, Kaçar Türkmenleri'nin garbındaki havâlide bulunan aşiretlerden ibarettir. Bu aşiretlerin unvanları hakkında da birçok ihtilâflar vardır. Kitabın sonundaki listede zikr edilen mahdûd aşiret isimlerinden anlaşılacağı üzere, bu ihtilâfların hey'ât-ı umûmiyesini bir isimde cem' etmek mümkün değildir.

Ancak, bu havâlideki ahalinin bu Türklere izâfe ettikleri isim, gerek Kaçar ve gerek Farsak aşiretlerinin bu aşiretlere verdikleri isim ile müttehid bulunuyor. Bu isim, (Sarılar) ismidir. Sonra, bu ciheti takviye eden diğer bir delil daha vardır. Bu, bu havâlide hakim olacak derecede kuvvetli olan bir büyük aşiretin Sarılar ismiyle yâd olunmasıdır. Diğer aşiretler, büyük aşirete mensup olduklarını iddia ediyorlar. Bu malumat,

bu havâlideki aşiretlerin de (Sarılar) ismi tahtında birleştirilmesini icap ettirir.

Fi'l-hakika, bu kadar bir malumatın katî bir tasnîfe esâs olamayacağı tabîdîr. Lakin bu aşiretlerin gerek komşuları olan Farsak, Avşar ve Kaçarlar'dan ayrı olmaları, ve gerek ekseriyetinin Sarılar ismi tahtında meşhur bulunmaları gibi bir tasnîf-i itibarî için kafi esâsların elde edilmiş olduğunu gösterir.

Bu aşiretlerin muayyen mevki-i coğrafîleri hakkında da âtîdeki hutû-tı coğrafîyeyi zikr edebiliriz:

Bu saha, Diyarbekir'in garbından Halep Vilayeti dahiline doğru uzanan bir hatt-ı münhanî ile İskenderun Körfezi'ne kadar temdîd edilen bu'da, Halep'in deniz kısmı, Musul'un garbını da ihâta eden bir hatla hâsıl olan şekl-i zü-erba'atü'l-azlâdan ibarettir.

Bu aşiretler, şimdiye kadar zikr edilen aşiretlerin sonuncusuna müşâbih bir hayat geçirmektedirler. Zira, bu muntıkada da hal-i tabîî asayiş değil, muharebedir. Bilhassa, buralarda Kürt ve Arap aşiretleri de oldukça fazladır. Bu vaziyet, bu aşiretlerin de ayrı ayrı birer reise tâbî' olduklarını intâc eylemiştir.

Bazı vakayi'-i tarihiye dolayısıyla bu aşiretin tabîî teşkilâtı hususî bir şekil arz eyler. Faraza, bunların Halep Vilayeti dahilinde olanları, yekdiğerinden ayrı yaşadıkları halde, hepsi de merkezî bir aşirete merbuttur. Bu merkezî aşiret, diğ er aşiretler üzerinde bir kuvve-i icraiyyeye değil ise de, bir kuvve-i muhâfazaya hâizdir. Hatta ekseriya bu aşiretlerin kuvve-i teşriiyyesi makamını da işgal eylemektedir. Türkiye hükümeti, memleketin teşkilat-ı mülkiyesinden müteessir olmayan bu aşiretlerle münâsebâtta bulunmak için, büyük Sarı aşiretine müracaat etmek mecburiyetindedir. Buna, aynı zamanda (Türkmen aşireti) namı da verilmektedir. Lakin bu isim, bu havâlideki Arap, Kürt aşiretlerinden Türkmenleri tefrîk için serd ediliyor. Yoksa bunların bir ism-i mahsusı değildir.

Türkman aşireti, doğrudan doğruya diğer aşiretlerin ahvâl-i dahiliyelerine müdahale hakkını hâiz değildir. Ancak, diğer aşiretler de menâfi'lerine muvâfık düştüğü takdirde, bu aşiret reisinin mutâlebâtını is'âf ederler. Aksi halde, hiç bir suretle mümâşât göstermezler. Lakin meselelerin şekl-i zahirisi, bu suretle cereyan etmemektedir. Aşiret reisi, daima bütün aşiretlerin salahiyetine hâiz bir reis sıfatıyla meydana çıkmaktadır. Bunun esbâbı, pek sarıhtır. Çünkü, bu aşiret reisinin diğer aşiretlerle doğrudan doğruya bir münasebeti vardır ve bu münasebeti, bir aşiret sıfatıyla icra etmektedir. Halbuki hükümet, böyle bir sıfatla münasebette bulunamaz. Buna binâen, aşiret ruhu hükümet ruhuna takaddüm eyler. Sonra, hükümet ile bu aşiret arasındaki bir rekabet mücadelesinde de hükümetin mağlup olacağı pek tabîi add olunmalıdır. Ancak, buralarda müsellâh mukavemetlerin modası geçmiştir: Zikr ettiğimiz rekabet, silahlı kavgalara mübtenî olmayacak hadisâta ait olabilir. Diğer ahvâlde, Türkman aşiret beyinin nüfusu vârid olamaz. Zaten kendisi de böyle bir mukavemete başlamak taraftarı değildir. Zira, hal-i hazırdaki aşiretler, harbcilik seciyesinin mevcudiyetine rağmen, askerlikçe sukut etmişlerdir. Zira, bulundukları mevkilerde tasallut suretiyle harekât-ı serkeşaneye cüret edemezler. İster istemez Türkiye'nin hükümet hukukunu tanımışlardır. Sonra, bunlara karşı katî bir tecavüz hareketi de vâki' değildir. Buralarda hal-i tabîi add edilen harp, herhalde kurûn-u vustâdaki mücadelat-ı serbestâne şeklindedir. Binâen aleyh ancak, eşkıyalık suretiyle yekdiğerinin aleyhine tecavüzlerde bulunabilmektedirler. Bunun ise, eski cengaverlik ruhuyla bir alakası yoktur. Buna binâen, hükümete karşı müsellahan mukavemet mevzu-i bahis değildir.

Türkiye hükümeti, diğer göçer aşiretlerin de bazılarıyla münâsebâtta bulunmak ihtiyacını his etmiştir. Lakin bu aşiretler, bu münâsebâta o kadar taraftar değillerdir. Ancak, vergi mesâilinde hükümet ile münasebette bulunmaktadır. Bu da onların arzuları dahilinde değil, belki hükümetin tazyîki neticesidir.

Bu malumat, bu Türkmen aşiretlerinin hayat-ı hususiyelerinde iki mühim şeklin mevcudiyetini gösteriyor.

Bunların birincisi: Türkman aşiret hey'âtıdır. Bu hey'ât, aşiret ruhunun kısmen zî-hayat bir şeklini ira'e eder. Buna binâen, burada aşiretin eski hayatı hal-i tabiiyesindedir ve muhitine nazaran bir temessle tâbi' değildir.

İkincisi: Müteferrik aşiretlerin hususî hayatlarındaki muhâfazakârlıktır. Bu aşiretler, devlet ile münâsebâta ehemmiyet vermezler. Hatta, bunu hakir bile görürler. Buna binâen, bunlar da eski aşiret ruhunu tamamıyla muhâfaza ediyorlar, demektir. O halde, bu kısım Türkmen aşiretlerinin de diğer dört şube ile aynı ruhiyeti hâiz oldukları ve hey'ât-ı ummiyesinin ictimâî hayatı aynı bahislerde tedkik olunabileceği tahakkuk ediyor, demektir.

Yalnız, bunların da kesâfet-i nüfus meselesini diğer usule nazaran tasrîh etmek icap etmektedir. Bunun hakkında yapılan hesabâtın netaici de daha doğru ve daha muhtasardır. Zira bu havâlideki aşiretler, ancak iki mühim şubeye taksim olunabilirler:

1 – Halep Türkmen aşiretleri

2 – Musul Vilayeti'nin garbındaki Türkmen aşiretleri

Bu havâlideki Türkmen aşiretlerinin nüfusu, diğerlerinden daha az değildir. Burada, diğer milletlere mensup aşiretler de mevcut olduğu halde, 250.000 kadar Türkmen aşireti vardır. Bu yekn, iki şubeye nazaran ber-vech-i âtî taksim olunur:

1- $70/100 \times 250.000$ Halep Türkmen aşiretleri

2- $30/100 \times 250.000$ Musul Vilayeti'nin garbındaki aşiretler

Sonra, aşiret obalarının taksimâtına nazaran, mühim bir mevki tehâlüf mevcut değildir. Bu havâlide, bu kısım da ikiye tefrîk edilir.

1- $70/100 \times 250.000$ nispetinde her aşiretin

Nüfus-u azamîsi: 210 hane halkından mürekkep

" " vasatîsi: 120 " " " "

" " asgarîsi: 70 " " " "

2- 30/100 x 250.000 nispetinde her aşiretin

Nüfus-u azamîsi: 150 hane halkından mürekkep

" " vasatîsi: 100 " " " "

" " asgarîsi: 60 " " " "

Sarılar Türkmenlerinin hey'ât-ı umûmiyesi:

Nüfus-u azamîleri: 220 hane halkından mürekkep

" " vasatîleri: 105 " " " "

" " asgarîleri: 60 " " " "

Aşiret kesâfeti, hane kesâfeti nispetiyle mütenasip değildir. Bunların hane nüfusları, Kaçarlar kadar kesif değildir. Buralarda nüfus, daha azdır. Ancak diğer aşiretlerden mühim bir noktada ayrılırlar. O da, bu aşiretlerde erkek nüfusunun fazla olmasıdır. Hatta erkekler o kadar fazladır ki, ekseriya birçok erkeklere Türkmen zevce bulmak müşkil oluyor ve bunlar diğer hem-civar aşiretlerden kız kaçırıyolar. Fakat, burada da bazı kayda ihtiyaç vardır. Erkek fazlalığı, yalnız birinci nispette vâki'dir. İkinci nispette vâki' değildir. Buna binâen, burada da aile kesâfetini iki şube üzerine taksim etmek icap eyler.

Her ailenin

nüfus-u azamîsi: 14 nüfustan mürekkep

" " vasatîsi: 9 " " " "

" " asgarîsi: 5 " " " "

Bu nüfus, cinsiyet nokta-i nazarından iki şubeye taksim edilir ki, bâlâda zikr ettiğimiz iki şube de bundan ibarettir.

1 – 70/100 x 250.000 nispetinde her ailenin

Azamî nüfusu : 10 erkek, dört kadın

Vasatî " " : 5 erkek, iki kadın

Asgarî " " : 4 erkek, bir kadın

2 – 30/100 x 250.000 nispetinde her ailenin

Nüfus-u azamîsi : Sekiz erkek, altı kadın

" " vasatîsi : Beş erkek, dört kadın

" " asgarîsi : Üç erkek, iki kadın

ocuk nispeti:

Nüfus-u azamîsi : Dokuz çocuktan ibaret

Nüfus-u vasatîsi : Beş çocuktan ibaret

Nüfus-u asgarîsi :  çocuktan ibaret

Bu nispetin cinsiyet ciheti, tekrar iki Şubeye nazaran, tedkik edilir:

1- 70/100 x 250.000 nispetinde her ailenin çocukları

Nüfus-u azamîsi : Yedi erkek, iki kız

" " vasatîsi : Dört erkek, bir kız

" " asgarîsi :

a- 58/100 nispetinde yalnız üç erkek

b- 30/100 nispetinde iki kız, bir erkek

c- 12/100 nispetinde bir kız, iki erkek

2 – 30/100 x 250.000 nispetinde her ailenin çocukları

Nüfus-u azamîsi : Beş erkek, dört diő

" " vasatîsi : Üç erkek, iki diő

" " asgarîsi : İki erkek, bir kız

Bu malumat, Sarı Türkmenleri hakkındaki bi'l-cümle hususî kuydâtı ikmal ediyor. Bunların diğ r ahv l-i ictim iyeleri, hey' t-ı um miye dahilinde zikr edilecektir.

Türk aşiretlerinin hey'at-ı umûmiyesi hakkında zikr edilen bu malumat, bu aşiretlerin sırf umûmî bir krokisi mahiyetindedir. Bunların ahvâl-i ictimâiyeleri hakkında sarîh muhâkemât için, bu mücmel esâsların bilinmesi icap eylerdi. Zira, ahvâl-i ictimâiyenin izahı, bu esâslara istinâd edilmesini icap etmektedir. Sonra, bunların nüfusları meselesi de ehemmiyete şayandır. Zira, bizim burada zikr ettiğimiz nüfus, bu aşiretler hakkında mevcut diğer eserlerdeki nüfus ile hiç de mütenasip değildir. Halbuki, bizim hesabâtımız daha ziyade sıhate karîbdir. Çünkü, biz itibarî rakamlara ehemmiyet vermiyoruz. Belki, aşiretler içindeki hakiki nüfuslara ehemmiyet veriyoruz. Aşiretler dahilinde vuku bulan seyahatimizde gerek çadırlarının, gerek hayvanlarıyla hükümete karşı olan vergilerinin nispetlerini de nazar-ı dikkate aldık ve sonra, ayrı ayrı bunların mevkilerini tedkik eyledik. Hesabâtın bir çoğu, bunların kışladıkları mahallerin kabiliyet-i iskâniyesine istinâd eylemektedir. Zira, Bağdat ana hattının her iki tarafındaki havâlinin ne gibi noktalarına şebekeler çıkarılacağını tayin edebilmek için, bütün arazinin topoğrafyasına vukuf peyda etmek lazım idi. İşte, bu vukuf sayesinde ki, aşiretlerin nüfusları hakkında da gayet esâslı nispetlere müstenid rakamlar elde edilmiştir.

Halbuki, diğer seyyahların zikr ettikleri nüfusların iki menba'ı vardır:

1- Ahali-i mahalliye arasında zebân-zed olan ve hiç şüphesiz gayet yanlış ve bir takım hurâfâta müstenid mübalağalı rakamlar

2- Seyyahların itibarî ve yalnız tercümanın kestirebildiği hesapları

Bi't-tabi, her ikisinin de hiç bir ehemmiyeti yoktur. Sonra, Türkiye hükümetinin de aşiretler hakkında hiç bir malumatı yoktur. Hükümet, bunların birçoklarını bilmiyor bile, Ancak, mahallî hükümetler bunları biliyor. mahallî idareler ise, Türkiye devâir-i resmiyesine i'tâ-yi malumat etmek ihtiyacını

his etmezler. Buna binâen, Türkiye'nin resmî malumatına da bir ehemmiyet atf eylemek doğru olamaz.

TÜRKMENLER ARASINDA MEDENÎ HAYAT

Bu bahis, Türkmen ictimâ'î şe'niyyetinin yalnız mihaniki safhasından ibaret olacak, hayatî safhası da aile ve halkıyât bahislerinde uzun uzadıya tedkik olunacaktır.

İctimaî şe'niyyetin mihaniki safhası, bir hey'ât-ı ictimâiyedeki müstakırr resmî hayattan ibarettir. Fi'l-hakika, Türkmenler'de mihaniki safhasının mevcudiyeti meselesi şayan-ı münakaşa olduğu ve Türkmen hayatında ictimâî şe'niyyetin yalnız hayatî safhası bulunduğu iddia edilebilir. Fakat, bu münakaşayı sadedimiz haricinde add ederek, burada ictimâiyatın yalnız mesâil-i umûmiyesi ile iştigal etmek istiyoruz. Yalnız, burada zikr edilecek bir cihet vardır. O da, bu aşiretlerdeki ictimâî şe'niyyetin mihaniki safhası, hayatî safhalardan ayrı olarak add olunması lazım geldiğidir. Çünkü bir ictimâî hey'ât, haricle münasebeti ne kadar az olursa olsun, behemehâl harsının haricinde bir takım fikirlere tabidir. Belki de bu fikirler, harsın tevlîd ettiği neticelerdir ve fikir şeklinde bir kıymet ahz eylemişlerdir. Bunların terakki ve tedennileri de muntazam bir safha dahilinde, daha doğrusu, zamana göre aldıkları muhtelif şekillerde tedkik edilebilir.

Bu aşiretler, hey'ât-ı umûmiyeleri itibarıyla küçük birer ictimâî hey'âtıdır. Bunların medenî hayatlarından mahdûd müesseseleri tedkik olunabilir. Buna binâen, biz de Türkmenlerin ictimâî şe'niyyetlerinin mihaniki safhasını âtîdeki esâslarda tedkik edeceğiz:

- 1- Aşiretler arasında hukuk-u şahsiye
- 2- Aşiretler dahilinde " " " "
- 3- Ferdler arasında " " " "

4- Hükümet ile aşiretler arasında hukuk-u idare

Bu dört safhanın, doğrudan doğruya Türkmen harsının bir neticesi olduğu idda edilemez. Çünkü, mesâil-i hukukiyenin her safhası, ancak birçok haricî münasebetlerin neticesidir. Çünkü, eğer doğrudan doğruya harsın neticeleri olsa, bunların göçebelik hayatında takip ettikleri yolların hâli olması ve bu Türkmenlerin hiç bir yabancı hükümetin tesirâtına tâbi' olmamaları icap ederdi. Halbuki, mesele aksi surette cereyan etmiştir. Zaten, münâsebât-ı hukukiyenin menœei de dinî manzumenin haricindedir. Binâen aleyh, dinî manzumenin temsil ettiği harsa ait değildir.

Bu mesâili tedkike başlamadan evvel, bu aşiretlerin takip ettikleri silsiledeki ictimâi tesirleri de dahil-i hesap etmek ister. Bu ictimâi tesirler,  büyük sınıfa ayrılır:

- 1- İran tesirât-ı medeniyesi
- 2- Bizans " " " " : Rum, Yunan
- 3- İslam " " " "

Şüphesiz bu tesirât, belki de o kadar derin izler bırakmamıőtır. Lakin bu tesirâtın izlerini dinlerinde de görüyoruz.

Bu mesele, nazar-ı itibara alındığı takdirde, hukukî mesâilin cümlesinde de bu yabancı medeniyetlerin tesirâtını tedkik etmek zaruriyeti tevellüd eyler. Binâen aleyh, bu mevzuun mukayeseli bir surette mütâlaa olunması icap eder.

* * *

1-Aşiretler Arasında Hukuk-u şahsiye

Bir aşiret, kendisini, hususî bir şahsiyeti hâiz bir hey'ât add eder. Ancak, bunun bir hey'ât add edilmesi, bütün manzumelerinin hususiyeti neticesi değildir. Belki, kendi manzumelerine bir nevî hayat vermesi ve bu hayat kıymetine istinâden de kendisini müstakil bir hey'et add edilmesi gibi, gayet ibtidâi bir telâkkiden mütevelliddir. Çünkü, diğer aşiretlerde de aynı dinî ve sıhrî manzumelerin mevcudiyeti

görülür. Böyle bir vahdet, hiç şüphesiz, bunların ayrı ayrı birer şahsiyet iktisâb eylemelerini intâc eylemez.

Burada, münakaşayı tevlîd edecek bir cihet vardır: Bu aşiretler ne gibi esbâb tahtında olarak, kendilerine hususî bir hayat kıymeti veriyorlar?

Bu sual, şehirlileşen Türklerde böyle bir halin mevcut olmadığından neşet ediyor. Mütevattın Türkler arasında bir tekâfûl-i ictimâî esâsları mevcuttur. Sonra, hey'ât-ı umûmiye de aynı irade tahtında olarak hareket ediyor. Her iki hey'ât-ı ictimâîye karşılaştırılacak olursa, ikisinin de aynı tertibatta bulundukları görülür:

- 1 – Mütevattın Türklerin lisanları müşterek
- 2 - " " " " dinleri " "
- 3- " " " " hayatları " "

Aynı silsile Türkmenler'de de mevcuttur.

- 1 – Lisanları müşterek
- 2 – Dinleri " "
- 3 – Hayatları " "

O halde, ne için, Türkmenlerin her aşireti ayrı bir şahsiyet gibi hareket ediyor da, şehirlerin her biri hareket etmiyor? İşte, sualin tam şekli de bundan ibarettir. Fakat, bu suale cevap vermek için uzun tarîk-i tarihîyi takip etmek doğru değildir. Belki, ictimâî usule müracaat etmek doğru olabilir. Meseleyi, bu aşiretlerin münferid bir surette bu havâliye yayılmaları esâsında taharrî edebiliriz. Fi'l-hakika, bu havâliye ayrı ayrı gelen bu aşiretler, hiç şüphesiz ayrı bir salahiyyete mâlik hey'âtlar şeklinde idiler. Avrupa'da, bunların misalleri gösterilemez. Ancak, Cermanların ilk hicretleri zamanına ait bazı hâtırât vardır. Lakin bu hâtırât da o kadar canlı malumata istinâd etmez. Hâlbuki Türkiye'deki aşiretlerin gerek mazi ve gerek hal-i hazırdaki şekilleri gayet canlıdır. Bunlar, mıntıkalarında istedikleri gibi hareket ederlerdi. Sonra, bunların birer ordu olmaları ve icabında galiplerin tarafına

iltizâm eylemeleri gibi hadisât, kendilerine bir kıymet ver-dirmiştiir. Aşiret beyi, bu kıymete istinâd eder. Bi't-tabi, beyin kıymet verdiği hükümler, aynı zamanda aşiret efrâdı tarafından da kabul edilen hükümlerdir. Zira, beyin hareketi, aşiret efrâdının bir iradesinden başka bir şey değildir. O halde, aşiretin doğrudan doğruya kendisine kıymet izâfe ettiği esâs da tezâhür etmiş olur. Burada, diğer mühim bir cihet daha kalıyor: Aşiret, bir ordu kıymetini hâiz idi. Fakat bu ordunun istiklâl-i tamı yok idi. Zira, aşiretlerin küçük hey'âtlardan ibaret olması, bunların büyük hükümetlere karşı mukavemet edebilmeleri imkânını selb ediyordu. Bu sebeple, aşiretlerin daima büyük hükümetlerin idare, himaye ve temâyülleri dahilinde kaldıkları görülüyor. Fi'l-hakika, bu aşiretlerden bazılarının birer hükümet tesis ettikleri de görülüyor. Lakin bu hükümetlerin devirleri, daima Asya'daki devre-yi fetretlere tesadûf etmiş ve hiç şüphesiz pek çok zamanda devam edememiştir. Buna binâen, bu devre-yi fetret zamanını hal-i tabî add etmek caiz olamaz. Bu müddet, nazar-ı itibara alınmalıdır. Bu suretle, Türkmen aşiretlerinin de müstakil bir kuvvet ibrâz eyledikleri devrin mevcut olmadığı görülüyor. Bu netice, bi't-tabi aşiretin seciyesi üzerinde birçok intibâât tevîd eyler. Bu intibââtın en mühim kısmı, müstakil bir kuvvet şeklinde yaşayamayan aşiret hey'âtının muhitane – *Enveloppant*¹³– bir irade sahibi olmasıdır. Hatta bu aşiretlerde iradenin mevcut olmadığı ciheti de iddia edilmiştir. Zira irade, doğrudan doğruya hükümet şeklinde tezâhür eder. Bunlarda hükümet şekli olmadığı için, henüz münkeşif bir iradeleri de yok demektir. Lakin bu kadar da ileri gitmek doğru değildir. Zira, bunlardaki iradenin şekli, aşiretin bizzat kendi dahiline münhasır kalmıştır. Bunun da esbâbı, adem-i istiklâl ve daima başkalarına inkıyâdı tercih eylemelerinden ibarettir. Böyle bir tercih için, aşiretin bizzat hâiz-i salahiyet olması icap eder. Bu salahiyet ise, aşiret efrâdına ait iradenin izhârından başka bir şey değildir. Buna binâen, Türkmen aşiretlerinin ne gibi sevâik-i ictimâiyeye istinâden, kendilerine bir nev hususiyet izâfe eyledikleri

¹³ *Enveloppant* (Fr.): kapsayan, kavrayan (h.n.)

meydana çıkmış oluyor. Lakin aynı zamanda, bu hususiyetin de mahiyeti meselesi tahkik edilmelidir. Zira, bir millete ait olan ve ancak o milletin heyât-ı umûmiyesinin ittiadı zamanında bir kuvve-i mübdi'ayı hâiz bulunan iradenin bir takım küçük küçük hey'âtlar tarafından istihsâline ne gibi bir menfaat tevellüd edebilir? Şüphesiz, hiç bir menfaat tevellüd edemez. Aynı zamanda, bu irade-i cüzilerinin de bir hakk-ı hayatı olmasa gerektir. Zira, bu kudret-i tahrikiyeyi hâiz olmadıktan sonra, bir kuvvetin mevcudiyeti nazar-ı itibara alınamaz. Böyle bir kuvvet, iki halde bulunabilir: Bu kuvvet ya muntafidir ya mahfidir. Her iki halde de kuvvetin zevâli nazar-ı itibara alınır.

Halbuki Türkmen aşiretlerinin irade-i dahilîlerini de bu iki kuvvetten birine nazaran tetebbu' etmek mümkün olabilir. Umûmî bir nazarla tedkik edildiği takdirde, bugünkü Türkmenlerin eski Türkmenlerin hayatlarına müşâbih bir surette yaşamadıkları görülüyor. Bugün, bu aşiretlerin bir kuvve-i muharebe olması ve bir tarafı tercihi gibi hadiseler mevcut değildir. Buna binâen, aşiret dahilindeki iradenin de canlı olmadığı görülüyor. O halde, bu aşiretteki irade kuvvetinin hal-i intifâda olduğu iddia olunabilir. Fakat, bu cevaba itirazen denebilir ki:

Mademki hayat, zarurî bir tebeddüle dûçar olmuştur. O halde, bunların iradelerinin şekl-i zâhîrilerinde de aynı tebeddülü aramak iktizâ eyler. Zira irade, ancak harekî bir hayatın mevcudiyeti zamanında vârid olabilir. Burada hayat tebeddül ettiği gibi, irade de tebeddül etmiş ve hayatta hâsıl olan sukûnet gibi, iradede de bir sukûnet hâsıl olmuştu. Bu netice iradenin hayatın inkişâfına nazaran zuhur etmesini, bi'n-netice iradenin hal-i ihtifâ'da olduğunu gösterir. Buradaki hal-i ihtifâ', yeni bir takım manzumelere nazaran bir iradenin zuhuru demektir. Ancak, bu irade hariçten değil, dahilden zuhur edeceği için muhtefî add olunuyor! Burada, her iki iddiaya da aynı mahiyeti vermek caiz olabilir. Zira, netice itibarıyla her ikisinin de hiç bir kıymeti yoktur.

Bu halde, aşiretlerin bugünkü őahsiyetleri bir takım zı-hayat müesseselerin neticesi değildir. Bunlar, müteferrik iradelere mlikiyet dolayısıyla hariçte kalmış ve bilahare muhitlerinin yeni avmiline karıőmamıő birer hey't gibi nazar-ı itibara alınmalıdır. İşte bu suretle, bu aşiretler arasındaki husmetkrne mnsebtın hudutları çizilmiő olur.

Kendisini müstakil bir hey't add eden aşiret, aynen bir millet gibi hareket eder. Artık, kendi yaylasının haricinde bulunan ęadırlara karşı bir his taőımaz. O ęadırlar, kendisinin haricinde birer müessesedir. Lakin tamamıyla kendisine haram olan birer hey't değildir. Belki, bunlarla da sıhriyet dolayısıyla münasebet tesis etmek ciheti iltizm edilir. Aşiret, bu mnsebti da hüsn-i niyete iktirn ettirmez. Bu mesele, kuvve-i cebriyeye istind eder ve kız kağırılır.

Bu nokta, kabilelerin ilk devirlerindeki devre-i hayatı d-őndryor. Bu zamanlarda her kabilenin husus ve müstakil bir takım din ve sıhr manzumelere mlikiyeti, yekdiğerini hariç add etmelerini ve dininin ihss eylediği kudsiyet dolayısıyla haric-i aşiret ile mnsebtta bulunmamasını intc ederdi. Bugünkü Türkmenler'de de bu eski itikadın bazı eserleri görülüyor. Lakin bu mtlaalar umm değildir. Çünkü, hal-i hazırdaki Türkmen aşiretleri, biręok tesirt dolayısıyla hal-i iőb'a gelmiş add olunabilirler. Buna binen, bunlarda biręok izler bulunabilir ki, bu keşmekeş dolayısıyla bunlardan hangisinin şekli tahtında bir tedkik lazım geldiğini tayin müşkildir. Bunun için, burada müteferrik malumat it'sı icap edecektir.

Aşiretler haricinden kız almak meselesi, husus ve umm iki essa ayrılabilir. Husus ess, zıkr ettiğimiz beş büyük şu-benin her birisine aittir. Bunlarda, cebren kız almak meselesi ehemmiyetini gaib etmiş ve bu mesele aile reislerinin iznine iktirn eylemeye başlamıştır. Aynı zamanda, bir aşiret dahilindeki izdivaç őeritine de msvdir. Yalnız, aynı gruba dahil diğer aşiretten alınan kız ailesinin hukuk meselesi ayrı bir şekildedir. Kızın efrd-ı ailesi, erkeğin mensup olduğu aşiretin

bütün imdadlarına şitâb etmek mecburiyetindedir. Bu suretle, ailenin kızı, ailenin bütün hukukuna mâlik bulunmuş olur. Bu mesele, başka aşiret dahiline giden kızın bir hukuka mâlik olması için kabul edilmiştir. Kabilelerde pek ayan görülüyor ki, başka bir aşiret dahiline giden kızın hiç bir hukuku tanınmaz. O kız, o aşiretin esiri gibidir. Ancak, zevcesi kendisine hukuk bahş edebilir. Eğer çocuğu olmazsa, zevcinin hiç bir şeyine tasarruf edemez. Kadim saraylara kadar çıkan cariyelik de bunun bir mâ-ba'dıdır.

İşte buna meydan vermemek içindir ki, kızın aile hukuku reisi olduğu esâsı kabul edilmiştir. Ve kız kendisiyle beraber ailesini de zevcinin aşiretine idhâl eylemiştir. Bu şekl-i izdivaç, aynı gruptaki aşiretler arasına tasarruf-ı müşterek esâslarını da tevlid etmiştir. Bu suretle, aynı grup aşiretler arasında bir nev sıhrî samimiyete teessüs eylemiştir. Çünkü, bu aşiretlerin yekdiğerine karşı adâvet beslemeleri de mümkün değildir. Sonra bu samimiyet, aşiret ruhunun tevessü'üne mûcib olur. Çünkü, aşiretler arasındaki samimiyetler, en nihayet aynı grup aşiretlerinin aynı ruha mâlikiyetlerini intâc eyler. Zaten, böyle bir grubun aynı ruhiyeti hâiz olması iki suretle mümkündür:

1- Bu aşiretlerde tezâyüd-i nüfusun mevcudiyeti

2- Aşiretin aynı hey'ât-ı ictimâiyeye mensup müteferrik kütlelerden ibaret olması.

Halbuki, Türkmen aşiretlerinde her iki şık da mevcut değildir. Çünkü, aşiretlerde tezâyüd-i nüfus vârid değildir. Zira, bunlar daima birer kuvve-i muharebe idi. Sonra, bunlar arasındaki cüzî tezâyüd-i nüfus, hiç bir zaman bu aşiretlerin birçok kısımlara tefrîk olunmalarına intâc eylememiştir. Türkmen seyr-i tarihisinde pek güzel görüleceği üzere, Türkmen aşiretleri hiç bir zaman taksime uğramamıştır. Bu netice, tezâyüd-i nüfusa ait olan tasavvurun hâiz-i ehemmiyet olmadığı gösteriyor. İkinci şık ise, daha evvelki sahifelerdeki aşiretlerin kendilerine birer kıymet-i hususiye vermeleri hasbiyle tahakkuk etmiyor. Buna binâen, grupların yalnız sıhrî

münasebetlerden tevellüd ettiği neticesi bir hakikat kesb ediyor.

Aşiretler arasındaki izdivaç mesâilinin ikinci bir safhası daha var idi. Bu safha, aşiretlerin hariç bir grup ile olan münasebetlerine te'allk eder. Bu mesele, pek ziyade ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmaya layıktır. Çünkü, bugünkü grupların ibtidâ safhalarını burada görmek mümkün olacaktır. İbtidâ bu aşiretler arasında bir samimiyet mevcut değildir ve kızları, behemehâl zor ile kaçırlır. Aynı zamanda, bu suretle alınan kızın eski aşiretinden hiç bir Şey talep etmeye hakkı yoktur. Hatta bu izdivaç kızın izni dahilinde olsa dahi yine aynı hal bâkîdir. Sonra, kızın ailesi de böyle bir izdivaca razı olmaz. Hiç bir zaman, bir Farsak'ın bir Avşar kıızıyla izdivaç ettiği ve bu izdivacın iki taraftan tes'îd edildiği vâki olmamıştır. Fi'l-hakika, burada bazı istisnalar vardır ki, bunlar hal-i tabiiyenin haricinde add edilir. Bu suretle, grup haricinde bulunan aşiretler arasındaki münâsebâtta bir nev husmet mevcuttur. Her grup, diğer gruptan ictinâb suretini hiss eder. Çünkü, aşiretlerin birbirlerinden kız kaçırmaları tabiat-ı sâniye hükmündedir. Bu ictinâb, bu aşiretler arasında bir nev mntıkalar ve münasebetler tesisi gibi meseleler tevlîd etmiştir. Bu münâsebât, bir takım ictimâî mukaveleler hükmündedir. İki taraf, bir takım menâfi'-i müştereke hakkında itilaf etmişlerdir. Bu itilaf, meraların hudutları, aşiretlerin mevsimlik saha-i cevelânları gibi meseleler hakkındadır. Aynı zamanda, bu aşiretler arasında bir takım tecavzî ve tedafî mukaveleler de akd olunurdu. Lakin hal-i hazırda bu kabîl mukavelelerin hükmü kalmamıştır. Bu grup haricinde bulunan aşiretler arasındaki mukaveleler, tahrirî veyahut aşiret efrâdının her zaman müzakere edebileceği Şekilde Őifâhî değildirler. Bu mukaveleler, ekseriya ahvâl-i coğrafiyenin ilcâatiyle hâsıl olmuş ve bilahare, bir hakk-ı mükteseb gibi aşiret efrâdı tarafından bi'l-muharebe edilmekte bulunmuştur. Bu izahat, bu mukavelelerin ba'de'l-müzakerede akd edilmediğini pek güzel göstermektedir. Sulh ve salâh altında yaőamak isteyen hey'ât-ı

ictimâiyeler için, bu şerâit-i tabiiyeye atf-ı ehemmiyet etmekten başka çare-i necât yoktur.

Aşiretlerin eski hallerinde bu şerâitin ne derece bir kıymet-i itibariyeyi hâiz olduğunu takdir etmek mümkün değildir. Mamafih, hal-i hazırda göre takdirâtta bulunmak mümkündür. Zaten, aşiretler arasındaki hukuk-u şahsiyeyi tayin etmek için, başka mikyâsımız yoktur. Şu kadar var ki, hal-i hazırdaki kıymetlerin bütün safhalarını tayin etmek pek ziyade güçtür. Bu sebeple burada, yalnız umûmî hutûtu tedkik ile iktifa edeceğiz.

Bugünkü aşiretler, herçi-bâd-âbâd bir sükûnet-i tâtme dahilindedirler. Buna binâen, eski i'tiyâdın kabul ettiği hududları ve nikat-ı esâsiyeyi kabul ederler ve bunlar hakkında hiç bir tadilat serd etmezler. Lakin hukuk-u ahire karşı olan bu hürmet, hürmet-i kanuniye şeklinde değildir. Belki, salahiyetin mahdûdiyetinden mütevellid bir nev ictimâbıdır. Bunun için, her aşiretin yalnız kendisini düşündüğünü bilmemiz lazımdır. Bu hal, aşiretler dahilinde bir nev hûd-bînî tevlîd eder. Bu hûd-bînî, aşiretin kendi hukuku için pek ziyade kuvvetle icra-i hüküm eder. Ve muhafazakarlığı intâc eyler. Hûd-bînî hiç şüphesiz, aşiret efrâdının her birisinde ayrı ayrı tecellilere mazhar olur ve bunlar da aynı derecede kuvvetli bir hûd-bînî ibrâz ederler.

Yalnız, hem-civar grup aşiretleri arasında bazı münâsebât-ı samimiye'nin mevcut olduğu iddia olunuyor. Fi'l-hakika, bu babta birçok misaller de zikr edilmiştir. Biz de, bu babta bazı tedkikatta bulunduk. Öyle anlaşıyor ki, hem-civar aşiretler arasında bir nev sıhriyyet alâimi vardır. Lakin bu alâimi umûmî farz etmemek lazımdır. Zira, böyle hususî bir mütâlaayı icap ettiren vakalar, bir iki mahalle münhasırdır. Aynı zamanda, etrafları Sünniler'le muhât olan ve yekdiğerinden bir günlük mesafe uzak bulunan bir Sarı ile bir Farsak aşireti arasında mevcuttur. Biz zan ediyoruz ki, bu meselede ayrı bir takım zaruretlerin ilcââtı vardır ve ancak bu hususiyet dolayısıyladır ki, kaide-i umûmiyeyi ihlal eden bu münâsebât tevellüd

etmiştir. Aynı zamanda, bir grup dahilindeki aşiretleri tevhd eden hadisât da sırf bu sıhret meselesi idi. Buna binâen, burada da aynı vazifeyi icra etmek istediğı iddia olunabilir. Herhalde, son nokta-i nazarımız pek ziyade doğrudur. Zira, grup dahilindeki aşiretler arasında mevcut sıhriyet mesâili bu gibi zaruretlerden tevellüd etmiştir. Sonra, umûm grup haricindeki Türkmenler arasında mevzu’-yu hukukun muhâfazası ve adem-i ihlali hakkında zımnî bir mukavele mevcut olduğu halde, kız kaçırmak hususunda hiç bir kayd-i ihtirâzî yoktur. Aşiretlerin bu babta müsait bir vaziyet almaları, aşiret ruhiyetinin tevessü’ünü mucib oluyor. Bu da, herhalde, cüzlere ayrılmış ve muallakta kalmış bir takım hûd-bînîlerin meydandan kalkmalarını intâc ediyor. Lakin hal-i hazırda bu cereyan kuvvetli değildir. Ancak, iskân bahsinde zikr edileceğı surette hareket edildiğı takdirde bunların da hûd-bînliklerine bir nihayet verilmiş olacaktır:

Bu hey’ât-ı umûmiye malumatı, her aşiretin ferdlerini ayrı bir safhada göstermiyor. Buradaki ferd, Kürt aşiret ferdi gibi tamamıyla aşiret haricinde kalmış değildir. Belki, tamamıyla aşiret dahilindedir ve aşiretin hûd-bînîsine mâliktir. Şimdi, grup haricinde bulunan iki aşiret arasındaki ferdi tasavvur edecek olursak, bunun hiç bir zaman ber-mü’telif olamayacağını anlamış oluruz. O halde, grup haricinde bulunan aşiretler arasındaki hukuk-u şahsiyede aynı adem-i itilaf esâsına ibtinâ’ eyler. Ve buna binâen, bu hukuk-u şahsiyenin de ancak itibarî bir hükmü mevcut olur, amelî bir kıymeti kalmaz. Hiç bir ferd, aşiret dahilinde hiç bir suretle böyle bir salahiyyete mâlik değildir. Aynı zamanda, aşiret efrâdından hiç kimse de böyle, salahiyyeti hariç bir ferde bahş eyleyemez.

Eski bir seyyah, bunların bu hususiyetlerine vâkif olarak diyor ki:

“Bunlar arasındaki hukuk-u şahsiye, hiç şüphesiz bir silsile takip eder. Lakin derhal nazar-ı dikkati celb edecek olan cihet de bir ferdin diğer aşiret dahilinde hiç bir hukuka mâlik bulunmamasıdır. Hatta, böyle bir hukukun seyahat gibi ahvâlde

de bahş edildiği görülemiyor. Her aşiret, bir takım esrar-ı askeriyeye mâlik imiş gibi, katîyen diğer aşiret efrâdından birini kendi arasına idhâl etmiyor.

Ancak, bazı beylerin bu itikadâta ehemmiyet vermedikleri ve gerek hizmetçileri, gerek muhafızları arasında diğer aşiret efrâdından bazı şahısların mevcut olduğu görülüyor. Bu mesele, o kadar umûmî değildir ve aynı zamanda, sırf bir takım sergüzeştci yabancılara mahsustur ki bu sergüzeştçilik meselesi, bir ferdin bir hey'ât-ı ictimâiye dahilinde bir mevki-i milli iktisâb edememesini, hey'ât-ı ictimâiyenin haricinde – gerek fevkinde, gerek dînunda - kalmasını intâc eyler. Buna binâendir ki, bu nev yabancılardan ehemmiyetleri de mevcut değildir. Bunlar, aşiretin bir nev esirleri hükmündedir. İşte, bu esbâba binâendir ki, aşiretin dahilî inzibâtı, bu istisnaların mevcudiyeti ile inhilâl etmez.”

Bu mütâlaa, bizim nokta-i nazarımızı teyid ediyor. Sonra, bu nev hukuk-u şahsiyenin bazı aşiretler arasında daha mütekâmil bir şekline tesadûf edilemez. Ekseriya makam-ı itirazda âtîdeki mütâlaa serd edilmektedir:

“Bazı Türkmen aşiretlerinde yekdiğerine karşı mütekâmil bir hukuk-u nisâiyye mevzuatı görülüyor. Bunlar, bir yabancı ferdin aşiretleri dahilinde her nev hukuk-u tasarrufiyeye mâlik olacağını kabul etmektedirler. Hatta, başka aşiretlerden kaçırılan kızların da bu hukuk-u tasarrufiyeye mâlikiyetleri tasdik olunmaktadır.”

Bu itirazın bir tedkik ve seyahat neticesi olduğu iddia olunuyor. Halbuki, biz bu meşhur telâkkiyi redd edebilecek malumat serd ettik. Çünkü, yukarıdaki mütâlaânın ancak grup dahilindeki aşiretler arasında mevcut olduğunu zikr etmiştik. Halbuki, sâlifü'l-arz mütâlaa sahibi, böyle grup dahilî ve grup haricî bir tasnife vâkıf değildir. Buna binâen, bu mütâlaânın hiç bir ehemmiyeti ve kıymeti yoktur.

Grup haricî aşiretler arasında ihtiyarlara mahsus bazı kuyûdât vardır. Bunlar, yolda kalmış veya muhtaç bir halde bulunan bir ihtiyarı, kendi hey'âtları dahiline idhâl ederler. Bu

ihtiyar, doğrudan doğruya aşiretin bir misafiri olmak üzere kabul olunur. Lakin aşiretin buna bakması icap etmez. Bu zat, beyin misafir çadırında ikamet eder ve orada yatar, kalkar. İhtiyar bu msâferetini bir müddet temdd ettiği takdirde, hiç şüphesiz, misafirlikten çıkar ve aşiret efrâdı dahiline girer. Buna binâen, bunun da bir nev hukuka mâlikiyeti icap eder. Bu hukuk meselesi, o kadar şayan-ı ehemmiyet değildir. Lakin aşiretler arasındaki ummî hukuk-u şahsiye meselesine nazaran, ayrı bir şekli hâizdir. Bu ihtiyar, aşiretten bir kız alabilir. Sonra, aşiret kızını almak dolayısıyla, aşiret efrâdının bütün hukuk-u tasarrufiyesine mâlik olur. Buna binâen, bu şahsın aşiret üzerindeki hukuku tasdik edilmiş bulunur.

Sonra, bu ihtiyarın kendi aşiretine karşı olan vaziyeti de gayet naziktir. İhtiyar, hiç bir zaman, eski aşiretine iltihâk arzusunı izhâr edemez ve bir fırsat bulup da iştirak ettiği takdirde, zevcesini ve çocuklarını alamaz. Zevcenin böyle bir harekete iştirak etmek için tekinsiz olması lazımdır. Halbuki, tekinsizlik de arzu edilir bir şey değildir. Çünkü, birçok felaketlerin mebd-e’i add olunur. Buna binâen, aşiretler arasında böyle vakalara nadiren tesadf olunur.

Fi’l-hakika, ihtiyarın da böyle bir harekette bulunmaması tekinsizliğinden nâőidir. Lakin ihtiyarların bazı sergzeőtleri vâkidir. Bu hal, tekinsizlik itikadında erkeğin kadın kadar mteassıb olmadığını gösterir. Burada, hey’ât-ı ummiye zahid görünür. Fakat, hakikat-i halde, zühd-i ummî yalnız kadınlara aittir. Erkekler, tamamen zhdden uzak değilseler bile, zahid de değillerdir.

Bu hal, Asya kıtasındaki mtezâdd efkâr-ı mutasavvıfânın tesirâtı neticesinden neşet ediyor. Lakin ocuklar pederin yolunu takip etmiyorlar. Ve aynı zamanda, böyle bir şahıstan tevellüd eden çocuklar, daima anasının lakabını taşı-maktadırlar. Bunlar, kendilerine Ahmed oğlu Mehmed değil, belki Ayőe oğullarından Ahmed oğlu Mehmet veyahut Ayőe oğlu Mehmed gibi isimler verirler ve aşirette de bu isimle yâd olunurlar.

Böyle bir pederin eski aşiretine gitmesi, bir daha yeni aşirete gelmemesini intâc eyler. Artık, çocuklar da pederlerini unutmuş olurlar. Lakin hal-i hazırda, bu meselede de birçok yenilikler baş göstermiştir. Bilhassa, bu aşiret efrâdının askerlikle alakadar olmaları, bunların başka şehirler ve başka aşiretlerle münasebetlerini teşdîd ettiği gibi, bir pederle oğlunun yekdiğerine tesadûf etmesi gibi maceralar tahaddüs eylemektedir. Bu ahvâl, hiç şüphesiz, bu yabancıların aşiret dahilindeki hukuk-u şahsiyelerinin şeklini tebdîl etmektedir.

Buna binâen, bazı aşiretlerde hususî bir hukuk-u şahsiye meselesi de zuhur etmeye başladı. Bilhassa evlatların yabancı aşirete mensup olan pederi aramaları bir moda hükmünü aldı. Bu ahvâl, hiç şüphesiz, aşiretin yabancı ferde karşı olan tarz-ı telâkkisini tebdîl ettiği gibi, bu şahsın her iki aşiret arasında da mevkiini değıştirdi. Bu tebeddül, bazı yerlerde aşiretin diğerk aşireti de aynı cemiyete ait add eylemesini de icap ettiriyor. Bilhassa, böyle bir izdivaç macerası geçirmiş olan her iki taraf aileleri arasında bir samimiyet de başlıyor. Ve burada bir kayda lüzum vardır: Bu samimiyet, ancak erkeğin kadın aşiretini terk etmesinden sonra başlayabiliyor. Bazen, erkeğin firar etmesi de böyle bir samimiyete yol açıyor. Çünkü, evlatları babalarını arıyorlar ve buldukları takdirde de eski aşiretin azası dahiline giriyorlar.

Mesele, burada karışıyor. Çünkü, çocukların aynı zamanda iki aşirete mensup oldukları görülüyor. Bu sıfat, en nihayet her iki ailenin yekdiğerini tanıması imkânını bahş eder. Zira, erkek tarafı, bu suretle tesis-i münâsebâta hâhiş-kerdir. Grup haricinde bir aşiret ferдинin diğerk aşiretten kaçırdığı kızın bütün çocukları, aşiretin malıdır. Ancak, validenin aşiret dahilinde bir hakkı yoktur. Bu düstur, kızının çocuklarını yeğen add etmek lazım geldiğini gösteriyor. Sonra, izdivacın mahallî de nazar-ı itibara alınmaz. Buna binâen, başka bir aşiret dahilindeki izdivacın da aynı kıymeti vardır. Yalnız, erkeğin tekrar aşiretine gelmesi icap eyler. Buna binâen, yukarıdaki macera tarzındaki münasebetlerin neticeleri de doğru add olunabilir. Yalnız, burada validenin mevkiî dikkate şayandır.

Valide, tekinsizlik dolayısıyla aşiretini terk edemez. Bu halde, validenin baba aşiretine karşı olan mevkii de yabancılık vaziyetinden kurtulamaz. Çocuklar üzerinde bunun büyük tesiri vardır. Mesela, çocukların aile isimleri, kadına ait idi. Halbuki, baba aőiretinde bu isimlerin zikri mümkün değildir. Burada, behemehâl iki ailenin lakabı zıkr edilecektir. O halde, çocukların ikişer lakaba mâlik olmaları icap eder ki, buna da cevâz verilemez. Hatta, cevâz verilse de tatbik edilemez. Zira, lakap, ibtidâi insanlar arasında bir nev sıfat şeklindedir. Bir şahsiyet, ancak lakabı ile tanılır. Bu ahvâl, lakabın ictimâi bir kıymeti hâiz olduğunu isbat etmektedir. Buna binâen, ferдин şahsiyeti ile lakabı müşterek bir tarz-ı hayata mâlik add etmemiz icap ediyor. Bu sebeple, bu lakabın bazı zamanlarda tebeddülüne imkân yoktur. Zaten, buna cemiyet de müsaade etmez ve kendisinin kıymet verdiği bir müessesenin tebdiline muvâfakat etmez. O halde, çocuğa verilen ismin bâkî kalması icap eyler.

Mamafih, bu kaideye bir istisna teşkil eden aşiretler de vardır. Bu aşiretlerde lakap meselesi ayrı bir telâkkiye uğramış ve buralarda bunun zikrine lüzum kalmamıştır. İşte, bu istisnâi vakalar da böyle aşiretler arasında tahaddüs etmektedir. Bu suretle, ne baba ve ne de ana aşiretleri bu cihetten müteessir olmamaktadır.

Bu meselede nazar-ı dikkatimizi celp eden bir nokta meydana çıkıyor: Aşiretler, hususî bir safha-i tekamül taht-ı tesirindedirler. Bunların hepsi de aynı müessirâta tâbi' bulunmuyorlar. Ve kaide-i umûmiyenin istisnaları da böyle müstesna bir tarz-ı telâkkiye mâlik olan, binâen aleyh böyle müstesnalıklar için ihzâr edilmiş bulunan aşiretler arasında tahaddüs ediyor ki, bu ahvâli nazardan dr tutmamak lazımdır.

Bu istisnâi ahvâlin hukuk-u şahsiye üzerindeki tesirâtı da tamamıyla hususîdir. Ancak, bu hususiyeti anlamamak mümkün değildir. Çünkü madem ki, çocukların baba aşireti dahilinde mevkileri kabul ediliyor. O halde, bunların baba mirasına nâil olmaları icap eder. Vaka da böyle cereyan et-

mehtedir. Yalnız kızlara bu hak verilmemiştir. Bir kız, valide-sinin aşireti dahilinde yaşamaya mecburdur. Zira, babasının mirasından hiç bir suretle istifade edemez. Bu kayd bazı defa büyük erkeklere de teşmil ediliyor. Lakin bu, hal-i hazırda pek nadir olduğundan, zî-hayat bir kaide add olunamaz. Yalnız, kızlara karşı umûmîdir. Sonra, kızların baba aşiretine gelmeleri ve muvakkaten burada kalmaları da mümkün değildir. Hatta iki aile arasında bir nev sıhriyyet-i samimiye hukuku teessüs etse bile, bu kayda ehemmiyet verilir. Bu babta, hiç bir müstesna zikr edilemez. Ancak, tekinsizliğe uğramış aileler arasında bazılarına tesadüf ediliyor ki, pek nadir olduğunu da âtîdeki mütâlâa göstermektedir.

“Türkmen aşiretleri arasındaki aile hayatının en mühim kısmını işgal eden safha, her aşirette birçok dul kadınların bulunmasıdır. Çünkü, başka aşiret efrâdıyla izdivaç etmiş olan kızların aşiret haricine çıkmaları ve kocalarının aşiretine gitmeleri mümkün değildir. Bu hal, o kadar umûmîdir ki, buralarda cereyan eden vakaların nüfus-u umûmiye harekâtı üzerinde pek ziyade tahripkâr neticeler îka’ ettiği görül-mektedir.”

Bu nev hukuk-u şahsiyenin diğer bir şekli de misafirlikler meselesidir. Fi’l-hakika, Türkmen aşiretlerinde misafirper-verlik pek mühim bir mevki işgal eder. Bu ahvâl, misafirlerin aşiret dahilindeki mevkilerinin izahını icap etmektedir. Çünkü, misafir gelen bir şahıs, aynı zamanda aşiret içinde bir nev hukuka mâliktir. Buna binâen, bu şahsın aşiret dahilindeki harekâtını tayin edecek bir düstura ihtiyaç vardır. Bu hal, hükümetlerde de vâridir. Her hükümet, memleketine gelen sair milletler için, bazı şürût vaz’ eylemiştir ki, bunlar kah bir pasaport, kah vergi ve kah bir müddet-i muayyeneden sonra terk-i memleket veya terk-i teba gibi hukukî meselelerdir. Hatta, kurûn-u vustâya doğru ric’at edildiği takdirde, ecnebiler hakkında daha fazla takayyüdâtın mevcut olduğu görülür. Buna binâen, ibtidâî şerâit-i hayatiyede bulunan aşiretler arasında da bu kâbil kuyûdâtın mevcut olduğunu kabul etmemek mümkün değildir.

Bu mesele, ilk nazarda iki Şubeye ayrılmaktadır:

1- Diğer bir Türkmen aşiretine mensup misafir

2- Türkmen olmayan misafir

a- Kürt, Arap aşiretlerine mensup olanlar

b- Şehirli Türkler

Bu taksimât tahtında olmak üzere, meselenin münakaŐası mümkündür ve her üç Şube için de ayrı ayrı usuller mevcuttur.

1- Türkmen misafirler: Türkmen misafirler müsellâh olarak ve aşiret reisinden izin almaksızın, aşirete dahil olamazlar. Aynı zamanda, kendi atları ile de aşiret dahiline giremezler. Fi'l-hakika, aşiretin bir takım muhafızları yoktur. Yani, haymelerin kurulduğu mahallin bir hududu yoktur. Fakat, çadırların kuruluşunda bir usul vardır. Bu usul, aşiretin bekar ve kahramanlarının daima kenarlarda bulunmalarını icap eder. Bu suretle, harikten gelen bir yabancı, behemehâl bunlardan birisine tesadf eder. Eğer, bir takım ahvâl-i mecburiye dolayısıyla aşirette misafir kalmak isterse ve kendisi de bu sınıfa ait misafirlerden ise, silahıyla, atını bu çadıra teslim etmek mecburiyetindedir. Hatta, kendisinin mecburiyetini daha evvel haber vermesi icap eder. Bunun için, aşiret haymelerine uzak bir mesafeden bir nara atar ve bu naraya cevap verildiği takdirde, atından iner, yavaş yavaş yrr, aynı zamanda, uzaktan misafir kalmak istediğini söyler. Cevab-ı muvâfakat verildiği takdirde, kendisine istikbal eden adama yaklaŐır ve hayvanıyla silahını teslim eder. Bu misafir, aşiretin bir çadırında ikamete mecburdur. Bütün aşireti gezmeye salahiyetdâr değildir. Aynı zamanda, beyin çadırına da kabul edilmez.

Bu ahvâl, hal-i hazırda hiç ehemmiyeti olmayan, fakat bir anane gibi devam etmekte bulunan casusluk meselesinden neşet etmektedir. Lakin aynı zamanda, böyle casusluğundan Şüphe edilen bir misafirin kabul edilmesi ciheti de Şayan-ı istigrâbdır. Görülüyor ki, aşiretlerin muhâribliği yanında, bir de samimiyet alemi vardır. Bu alem, öyle zan edilir ki, yeni

tesirâtta neşet etmektedir ve gerek Anadolu'da daimî surette vuku bulan cevelânlarının ve gerek bir kaç asırlık sulh dolayısıyla tekevvün eden bir hiss-i salâhın neticesidir. Buna fazlaca hiss-i insanî de diyebiliriz. Şüphesiz, bu adım gayet iyidir. Zira, Türkmen'in aşiret hayatından çıkması için, ilk esâs başlamış demektir.

Bu misafir, bu evde bir geceden fazla kalmaz; ertesi gün, tekrar yoluna devam etmek mecburiyetindedir. Ancak, bu misafirin tekin add edilebilmesi için, bir hediye getirmesi lazımdır. Bu hediye, geceyi geçireceği ailenin büyük kızına verilir. Eğer hediye getirilmemiş ise, kız misafiri teşyî etmez. Hatta, bazı yerlerde kendisiyle de görüşmez. Bu hareketin aksi, büyük bir uğursuzluğa işarettir. Burada ehemmiyetle kayd edelim ki, Türkmen aşiretleri arasında sihrî manzumenin ehemmiyeti pek büyüktür. Hemen hemen bir aşiret ailesinin hayat-ı idaresi sihrî kaidelere tabidir. Bu cihet, halkıyât bahsinde mefsulen izah edilecektir.

Hediye getiren misafir, gecesini yalnız geçirmez. Yani, yalnız bir odaya kapanmaz. Kendisine, bir mahal tahsis edilir. Bu çadırlar, bazen, üç dört kısma tefrîk edilmiş olur. Bazen de bir kaç küçük çadırdan ibaret bulunur ki, bunların hey'ât-ı umûmiyesi de bir aileden ibarettir.

Misafir, çadırın bir kısmına konulur ve yemek yedikten sonra, daima evin kızıyla kalır ve onunla geceyi geçirir. Aşiret efrâdından olan misafir şerefine oyun oynanmaz. Sonra, bu misafirin kızla münâsebât-ı gayr-i meşruada bulunması da mümkün değildir. Çünkü bu, aileye büyük bir felaket getirecek bir tekinsizlik add olunur. Bu hal, tıpkı kızın başka bir aşiretten bir adama kaçması gibidir. Lakin aşiret efrâdı arasında cârî olan ve bu havâlide pek umûmî bir mahiyette bulunan rezaletlere nazaran da bu babta katî bir fikr serd etmek mümkün değildir. Zan edildiğine nazaran, böyle bir günahın işlenmesi için tekin olmayan bir eşref saat vardır. Herhalde, meselenin tarz-ı cereyanına göre, böyle bir hadisenin vukubulmaması ve bilhassa, bu babta katî bir fikir istihsâli mümkün değildir.

Burada, en ziyade c y-i münakaşa olan cihet, kızların hassasiyeti meselesidir. Bilhassa, Türkmen kızlarının pek ziyade Çen, Şuh, dilb z olmaları, fazla hassas olduklarını gösteriyor. Buna bin en, bu eşref saat meselesinin büyük bir rol oynadığını kabul etmek lazımdır. Bu meseleyi tenv r edecek bir iktib sta bulunmak da faidelidir. Rusya Türkmenlerine ait olan bir kitapta  tfedeki vaka hik ye ediliyor:

“Bura Türkmenlerinde kızların adedi pek ziyade fazladır. Bu mesele, aşiret dahilinde ibtid  bir izdivacın es slarını temin ediyor. Bu aşiretlerin birinde misafir kalan biri, behemeh l bir kızla, veyahut bir dul kadın ile izdivaca mecburdur. Zevc, ertesı günü, çocuğunun ismini söyleyerek yoluna devam eder. Kadın,  ocuk doğurduğu takdirde, zevc-i muvakkatın istifr Ő sabahı tavsiye ettiği isim verilir. Kız doğduğu takdirde ise, ismini validesi verir.”

Anadolu Türkmenlerinde bu kadar sar f bir hik yenin zikrine imk n yoktur. Lakin gerek Arap, gerek Kürt ve gerek Türkmen kadınlarında da tasavvur edilen ismetin mevcut olmadığı bilinmelidir. Bunlar için, bu babtaki itirazlara da kısmen ehemmiyet vermek ve ona göre de meseleyi ih ta eylemek icap eder.

Fakat, misafirin bir hareketinden tevellüd eden mesele hakkında hiç bir malumat yoktur. Halbuki, böyle bir vaka tekerrür ettiği ve bilhassa, kısmen car  bir adet olduğu halde, behemeh l bir tarz-ı rivayeti olmak lazım gelir. Lakin meselenin bu Şekilde devam etmesine de aksi bir mana vermek k bil olmuştur. Bu mesele bilhassa, aşiretlerde tekinsizliğin hey’ t-ı um miye nazarında haf  kaldığı ve hey’ t-ı ictim i-yenin bu meselelerden bahs etmeye cüret edemediği es sıdır. Belki de bizim nüfuz edemediğimiz bazı esb b-ı t liye mevcuttur ki, bunların zikri de k bil değildir. Misafirlerin diğer bir kısmı da vardır ki, bunların geçirdikleri hayat pek başkadır. Bu misafirler, hastalanan veyahut bazı esb b-ı zaruriye tahtında olmak üzere, yoluna devam edemeyen insanlardan ibarettir. Bu mesele, herhalde dikkate Şayan bir bahistir. Çünkü, bir geceden

fazla misafir kabul etmeyen aşiret, böyle bir vaka önünde, bütün hukuk-u mülkiyesini gaib ediyor. Aynı zamanda, bu zaruretin bazen tehlikeyi dâ'î olması ihtimali de vardır. Buna binâen, bu nev misafirleri iki şubeye ayırmak lazımdır.

1 – Hastalananlar

2 – Bir tehlikeye binâen yoluna devam edemeyenler

a – Mevsime ait bir tehlike

b – Düşmanlar tarafından bir takip

c – Hükümet tarafından takip

Hastalığın ehemmiyeti yoktur. Hasta, daima çadır halkının hürmetine nâil olur. Lakin hal-i hazırdaki Türkmenler'de servet-i ailenin tenâkus etmesi, hastanın uzun müddet bakılması imkânını selb ediyor. Buna binâen, bir ailede uzun müddet kalmak mecburiyetinde bulunan bir hastayı beyin iâşe etmesi icap eyler. Bey, böyle bir teklifi kabul eder. Lakin yine bu hastayı evine kabul etmez. Hatta, beyin her geceki kahve ziyafetine de bu misafirin gelmesine müsaade edilmez. Misafir, ilk konduğu ailenin daimî bir misafiri kalır ve beyin marifetiyle ev kızı tarafından bakılır.

Misafirin uzun müddet hasta yatması, aşiret dahilinde bir nev samimiyetin tevellüdüne bâis olur ve bi't-tabi, gerek bu aile ve gerek sair aile efrâdı ile ahbab olur. Bu netice, misafirin mevkiini tebdîl eder. Çünkü, ilk zamanlarda bir yabancı gibi i'zâz edildiği halde, şimdi bir dost gibi bakılır. Mamafih, beyin eski itikatta sebat etmesini hakkıyla izah mümkün değildir. Çünkü, aşiretlerde beyin ayrı bir salahiyeti yoktur. Ve bey, aşiret halkının tarz-ı telâkkisinden ayrılamaz. O halde, aşiret halkının dost ettiği misafiri, beyin de dost etmesi tabîî değil midir?

Fakat her ne sebebe mebni ise, iş bu suretle cereyan etmiyor. Buna binâen, ya aşiret halkının dostluğunu samimi add

etmemek veyahut, beyin bazı hususî telâkkilere mâlik olduğunu kabul etmek lazımdır.

Beyin hususî bir telâkkiye mâlik olması, Kürtler’de olduğu gibi beyin ayrı bir milliyete mensup ve fatih sülalesinden bulunması ihtimalini tevlîd eder. Halbuki, Türkmen aşİretlerinde böyle vakalar mevcut değildir. Her bey, Trkmendir. O halde, bunlar hakkındaki tasavvurun sâkıt olması lazım gelir.

İkinci őrık, aşİret halkı dostluğunun samimi olmamasıdır. Bunun imkân haricinde olmaması kâbildir. Zira, madem ki böyle bir tasavvura cevâz verebilecek bir eser vardır; bu cihet kabul edilebilir. Ve bilhassa, bu cihetin mnakaŐaşına başlamak da zaruridir.

Bir misafirlik müddetinin devamı aşİreti taciz edebilir. Zira aşİret, bu nev misafirden emin değildir. Onun bir casus olması ihtimalini düŐünür. Fi’l-hakika yukarıda söylemiştik: Bu casusluk meselesinin hal-i hazırda zî-hayat bir Şekli yoktur. Lakin bu eskiden kalmış bir anane Şeklinde bâkîdir. Buna binâen, aşİret efrâdının bu misafire karşı beslediği bir tarz-ı telâkkiiyi deđiŐtirmeyeceđini kabul etmek lazımdır. Ancak, dost kelimesinin de manası pek vâsidir. Bu kelime, doğrudan doğruya düşmanın mukabilidir. Buna binâen, bunun mevcudiyetiyle diğerinin sukutu kesb-i zaruret eder. Lakin görülüyor ki, bunlar birleŐiyor ve bu suretle, ortada bir nezaket meselesi tahaddüs ediyor. Binâen aleyh Türkmenler, dostluklarını nezaket mukabili olmak üzere izhâr ediyorlar, demektir.

Lakin bu nezaketin hududu da muayyen değildir. Hatta gösterilen muamele, nezaketin hududunu tecavüz edecek bir Şekildedir. Zira, bu suretle müddet-i msâferetini tezyîd etmiş olan misafir, arzu ettiği takdirde, aşİret efrâdı dahiline girebilir. Hatta, üç sene kadar bekar kaldıktan sonra, beyin çadırına da kabul olunur ve bu müddetten sonra o adam, aşİret dahilinden bir kızla izdivaç da edebilir. AŞİret, artık onu kendi azasından add eder.

Bu mesele, hal-i hazırda başka bir tarzda cereyan etmiyor. Lakin bazı darb-ı meseller vardır ki, bu usulü muvâfık bulmuyor ve aynı zamanda, düşmanın kırk sene sonra da düşmanlığını izhâr edebileceği söyleniyor. Lakin bunlara itibar edilmiyor. Bu misafirin düşmanlığı ciheti, gittikçe kıymetini değil, hatta şeklini bile gaib etmektedir.

Bu nev misafirlerin ikinci şubesini teşkil edenlerin fazla ehemmiyeti vardır. Çünkü, bu meselelerde aşiretlerin de nev-ummâ sıfat-ı velâyeti tahaddüs etmektedir. Mesela, (a) meselesini tedkik edelim. Bu mesele, doğrudan doğruya mevsime aittir: Ya bir nehrin tuğyanıyla mürûrun adem-i imkânı, ya müthiş bir yağmur, fırtınanın mevcudiyeti, ya kar, soğuk gibi kışın şiddetle hükümrân olması ve yolun kapanması gibi vakalar misafirin devam-ı seyahatine mani olabilirdi. Lakin misafirin seyahatine devam etmesi matlûb olduğundan, ailenin gençleri de misafire refakat ederler. Bunlar, misafire her türlü muâveneti ibraz etmeye mecburdurlar. Hatta bu muâvenet bazen bir mecburiyet, bir tehlike şeklini bile alır. Bu babta, birçok menkıbeler zikr edilmektedir. Misafirini kurtarmak için, nehirlerde boğulan, soğukta donan, kar tepeleri içinde gaib olan birçok Türkmen gençleri, ihtiyarları vardır. Misafir, hemen hemen bir hak gibi bu muâveneti talep edebilir. Zaten, talebe de hacet yoktur. Lakin talep edildiği takdirde, Türkmen'in red eylemesi imkân haricindedir.

Bu hadise, bu nev hukuk-u şahsiyenin adeta hukuk-u tekâfüliye şeklini ahz eylediğini gösteriyor.

Bu bahse ait olan diğer bir ciheti de kayd edelim: Eğer bu sıfatı hâiz olan, fakat bir gece misafirlik etmeyen bir yolcu, Türkmen'den muâvenet talep ederse, her ne halde olursa olsun, katiyen muvâfakat edilmez. Burada da, aksine olarak, hukuk-u şahsiyenin hiç bir kıymeti hâiz olmadığı görülüyor.

İkinci kısmın (b) şubesi, Türkmen aşiretlerinde birçok felaketlerin menşe'ini teşkil eder. Çünkü aşirete teslim-i vücud eden ve düşmanlarının eline geçmesini istemeyen misafir, aşiretin en ziyade ehemmiyet verdiği bir şahsiyet gibi nazar-ı

itibara alınır. Ve bu, doğrudan doğruya bir kahraman gibi telâkki edilir. Vakanın ne halde cereyan ettiğine de ehemmiyet verilmez. Mesele, bu misafirin böyle bir kahraman olup olmamasındadır.

Fi'l-hakika, meseleyi olduğu gibi kabul ederler ve teslim olanı da bir mahalde gizlerler. Bu adam, günlerini ve gecelerini burada geçirmeye mecburdur. Bu, düşmanlarının tahakkukuna kadar burada kalır. Bu tahakkuk meselesi, bazı aşiretlerde bizzat takipte bulunarak, aşirete müracaat etmek suretiyle vukubulur. Bazı aşiretlerde ise böyle değildir. Mesele, aşiret efrâdı tarafından tahkk edilir ve misafirin iddiası tahakkuk ettiği takdirde, kendisi serbest bırakılır. Artık, kendisine aşiretin düşmanı nazarıyla bakılmaz, beyin refakatinde bulunur.

Bu adam, doğrudan doğruya aşiret ile münâsebât-ı sıhriyede bulunamaz. Çünkü kahramanlar, kızları behemehâl kaçırmak mecburiyetindedirler. Halbuki, teslim olduğu aşirette böyle bir fiile cüret doğru değildir. Buna binâen, böyle misafirler bekar kalırlar. Bunlar hayatlarının nihayetine kadar bu suretle imrâr-ı evkât eylemeye mecburdurlar. Lakin kaideten bu suretle cereyan etmesi lazım olan vakayi'ın bazı tebeddülâta dar olduğu da görülüyor. Ez-cümle tabiî hadisât, bu meselenin de en nihayet gayr-i meşru münâsebâta müncerr olmasını icap ediyor. Bu hal, ummiyetle görülmektedir. Fakat bu gayr-i meşru münâsebât bir hukuk eseri add olunamaz. Buna binâen, teslim olanların da aşiret dahilinde şahsî hukuku kabul edilmemiş demektir. Ancak, bu adamın izafî bir hukuku tahaddüs ediyor:

Aşiret kendisine teslim olanın hayatını muhâfazaya borçludur. Halbuki, hayatı muhâfaza meselesi birçok mücadeleleri intâc ediyor. Hatta bu yüzden, aşiretler birçok defalar baskına bile uğruyorlar. Lakin her ne olursa olsun, aşiret efrâdı, kendi mağlubiyetinden evvel misafirini teslim etmez. Bu mesele, birçok kanlı vukuâtı intâc etmiş ve bütün halk arasında da âtidedeki darb-ı meselin tevelldne sebebiyet vermiştir:

“Türkmen'e teslim ol, canını kurtar!”

Darb-ı meseldeki bu sarâhat, Türkmen'in hiç bir zaman misafirini terk etmediğini göstermektedir. Ancak, Türkmen'in aşiretini terk etmemesi ve beyin izni olmadığı mahallere gitmemesi lazımdır. Afşar Türkmenlerinde bu kayda lüzum yoktur. Misafir, serbest bırakılır. Daima kendisine bir kaç arkadaş terfîk olunur. Lakin misafirin yalnız gezinmesine de müsaade edilir. Fakat, Afşarlar arasında böyle vakayi' tahaddüs etmez. Zaten Afşarlar, o kadar fazla kahramanlığa hâhiş-kâr değillerdir. Ekseriya sulhu harbe tercih ederler. Bu sebeple, diğer aşiretler bunlara ilticaya nadiren müracaat ederler. Bu da gösteriyor ki ilticadan mütevellid hukuk da başka bir şekle girmek üzeredir.

Burada da, misafirin iktisâb-ı hukuk etmesi mümkün olamıyor. Misafir, her nev muâveneti, himayeyi görüyor. Lakin bu himaye kendisi için değildir; eğer olsaydı, kendisinin bir kıymet iktisâb etmesi icap ederdi. Bu olmayınca, meselenin aksini düşünmek iktizâ ediyor. Aksi ise, aşiretin bizzat kendisini müdafaa etmesidir. Burada, aşiretin kendi hukukunu muhâfaza ettiği ve haricî taarruzatın da hukuk-u zatiyesine bir tecavüz teşkil ettiği anlaşılıyor. Bunun ait olduğu safha, aşiretin tecavüzden masûn olduğu meselesidir. Demek oluyor ki aşiret, aynı zamanda pek ziyade hûd-peresttir ve bu, aşiretler arasındaki hukuk-u şahsiyeye mütekaddimdir.

İkinci kısmın (c) şubesi de var idi. Bu şube, hükümet ile bir misafir arasındaki meselelere aittir. Aşiret, burada da bir ilticâ-gâhtır. Ve aynı zamanda, misafirin ne gibi esbâbdan dolayı takibâta dûçar olduğunu tedkik etmez. Cinayet, cünha, sirkat ilh... gibi medenî kanun-ı cezanın kabul ettiği bi'l-cümle cerâim de aynı derecede ve aynı ehemmiyettedir. Bunların hiç birine ehemmiyet verilmez. Çünkü, aşiretin nazarında hükümetin müspet bir kıymeti yoktur. Ancak, menfî bir kıymeti vardır ki, kuvve-i cebriyeye müracaat eder ve aşiretin hayatında birçok rahneler açar. Bu tarz-ı telâkkinin misalini de aşiretlerin hareketlerinde görebiliriz.

Aşiret efrâdı, kendilerine teslim-i nefis eden hükümet firarilerini gizlerler ve bunu katıyen ifőa etmezler. Hükümet firariyi takip ettiği takdirde, aşiretin mühim bir muhalefetine uğramaz. Ancak, aşiret efrâdı firariyi kaçırmak veya gizlemek şıklarından birini takip eder. Bu suretle, hükümetin takibâtına bir set çekmiő olur. Meselenin bu tarzda cereyanı, eskiden daha şiddetle hareket edildiğini göstermektedir. Bilhassa misafiri tamamıyla ifőa etmek meselesi, bunun da bir zamanlar silah ile müdafaa edildiğini göstermektedir. Lakin hal-i hazırda buna imkân görülememiőtir.

Hükümetin takibâtına uğrayan misafir, evvelki misafir gibi değildir. Bu şahıs, beş sene sonra, aşiret dahilinde bir mevki işgal edebilecek bir şahsiyet olur ve kendisinin aşiretten bir kızla izdivacına da müsaade olunur. Bu suretle, diğer efrâd gibi hukuk-u şahsiyeye mâlik bulunur. Burada, ne için bu muamele cereyan ediyor?...

Bu mesele, pek g hall edilebilir. Ancak takribî bir surette diyebiliriz ki, aşiretin hükümet takibâtına karşı hukuk-u şahsiye bahş etmemesi, hükümetin kendi istiklâlini kesr eden bir kuvvet olması ve mültecinin de kesr-i istiklâl kuvvetine karşı koyan ve binâen aleyh aşiret kanaati ile neticede birleşen bir şahıs bulunmasıdır. Bu şahıs, bir müddet tecrübeden sonra, aşirete idhâl etmemekte bir mana yoktur. Unutmamalı ki, burada mevz-i bahs olan mülteci de Türkmen'dir.

2- Türkmen olmayan misafir: İlk taksim iki eőası ihtiva ediyordu:

a- Kürt, Arap aşiretlerine mensup olanlar

b- şehirli Türkler

Bunların her ikisi de ayrı ayrı tarz-ı telâkkilere mâliktir. Bunun için, ayrı ayrı tedkikleri icap eder.

A şubesi: Kürt, Arap aşiret misafirleri için, kabul, adem-i kabul şekilleri yoktur. Bir Türkmen darb-ı meseline göre: "Türkmen'e ses veren cevabını alır." O halde, her nev misafir için, Türkmen'in rey-i kabulünü nazar-ı itibara almalıdır. Kürt,

Arap misafirleri, Türkmenler için büyük bir meseledir. Çünkü bunlar, Türkmenler'deki misafirperverlikten bi'l-istifade, ya kız kaçırmak, veyahut sirkat veya bir cinayet gibi bir fiil işlemek üzere gelirler. Bunun içindir ki bunların misafirlikleri gecelerinde aşiretin müteyakkız bulunması icap ediyor. Ekseriya, böyle bu iltica ve misafirperverlikleri müthiş yağma ve baskınların takip ettiği görülür. Lakin Türkmen aşiretlerinin toplu olmaları, böyle hücumlara mukavemet imkânını bahş ediyor. Mamafih mülteciyi kabulden sonra da gafil bulunmamak icap eder. Buna binâen, böyle bir şahsın misafirliği, akşamdan lâ-akall bir saat evvel olmalıdır. Bu şahıs, ancak hasta olmadığı ve silahları da aşiret beyinin emrine terk ettiği takdirde kabul olunur. Misafirlik müddeti, bir gecedir. Bu müddet, esbâb-ı zaruriye tahtında olmak üzere, iki gece olabilir. İki gece sonra, behemehâl gitmek mecburiyetindedir. Aksi halde, aşiret efrâdının fena bir nazarına uğrar. Fi'l-hakika, misafiri kovmak mümkün değildir. Lakin misafirin harekâtını teftiş etmek ve kendisini daima göz altında bulundurmak icap eder. Aynı zamanda, misafirin yanında kızlar da kalmaz. Ancak, ara sıra ihtiyar kadınlar bulunur. Bu kadınlar da kendisine yoluna devam etmesi hakkında imalı tavsiyelerde bulunurlar.

Mesele, en nihayet kesb-i nezaket eder. Bu suretle, misafir de tecrit edilir. Artık, kendisi tekinsiz add olunarak, yanına hiç kimse gitmez.

Bu vaka, yalnız Arap misafirleri hakkında tatbik olunuyor. Çünkü Arap misafirleri, daima fena huyludur. Aynı zamanda, gayet sefil ve aç insanlardır. Bunlar, daima geldikleri evlerden çıkmazlar. Hatta, tecrit de edilseler bile, yine kalırlar. Çünkü, orada beslenirler. Bunlar hakkında âtîdeki hikâyeye nakl olunmaktadır:

“Nebi Cemal aşiretinden biri, Halep'in merkezindeki Türkmen aşiretlerinden birine misafir gelir. Misafir, ilk gece-sini geçirir. Bir harekette bulunmaz. İkinci gecesini de geçirir. Yine hareket etmez.

Bunun zerine, aşiret efrâdını bir havf istila eder. Bunlar ne için misafirin hareket etmediğini anlayamazlar. Misafiri tecrit etmeye karar verirler. Hiç kimse, kendisiyle görüşmez. Yalnız, ihtiyaç valide yanına gider ve kendisinin gitmesi lazım geldiğini ima eder. Misafir gitmemekte ısrar eder. Artık, bunun bir maksat uğrunda buraya geldiği zehabı hâsıl olur. Kimisi Arab'ın bir kız kaçırmak için geldiğini, kimisi de bir cinayet iőleyeceđini iddia eder. Fakat, günler geçtikçe aynı hal devam eder. Aşiret efrâdı, misafirin adını haricinde nöbet beklerler. Hatta, bu nöbet daha birçok mahallere de teőm l edilir. Lakin hiç bir yeni vaka tahaddüs etmez. Arab'ın misafirliği beş ay devam eder. Bu müddet zarfında dışarı çıkmaz. Mesele, en nihayet aşiret reisinin nazar-ı dikkatini celp eder. Misafir tazy k edilir. Nihayet, Arap fukaralığı hesabıyla gitmediğini ve burada her gün nafakası verildiği için yoluna devam etmediğini söyler.”

Aşiret efrâdı, böyle bir vakanın zuhurunda, başka mahalle gitmek mecburiyetinde bulunurlar. Bu hal, aşiret için, gayet kolay bir iőtir. Çünkü, bir iki saatte çadırları bzp başka mahallere gidebilirler.

Bu nev misafirlerin hastalıkları meselesine de ehemmiyet verilmez. Hasta bir misafir, behemeh l ailesine haber verir ve aşiret efrâdı da onu ailesine kadar götürürler. Yalnız, hastalığı şiddetli olduğu takdirde, bir müddet beklenilir. Lakin bu yabancı aşiret ferdinin behemeh l aşiret haricine çıkması lazımdır.

Böyle bir misafir, aşiret dahilinde hiç bir hukuka m lik olamaz ve aşiret, böyle bir misafiri de uzun müddet muh faza etmek istisnasını göstermemiőtir. Buna bin endir ki, Türkmen aşiretleri arasında ayrı milletlere mensup aile silsileleri yoktur. Halbuki, Kürt aşiretlerinde var idi.

Bu misafirlerin kaçak veya müttehim olmalarına da ehemmiyet verilmez. Türkmen aşiretleri, Kürt, Arap mttehimleri kabul etmezler. Böyle bir vaka, aşiret için bir şüphe add edilir. Lakin burada kayd edilecek bir nokta vardır.

İzmir Yörük aşiretleri dahilinde bir kaç Arap simasına tesadüf edilmiş idi. Bunlar, revîş-i hale nazaran, bu aşiretler dahilinde yaşıyorlardı ve aynı zamanda, bunların İzmir'den firar ettikleri ve galiba bir cinayette zî-medhal oldukları söyleniyordu. O halde bu misalin mevcudiyeti neye istinâd eder? ...

Burada, meseleyi hall edecek bir usul bulmak mümkündür. Aşiretlerin Arap ve Kürtler'i kabul etmemeleri, bunlarla aralarında birçok maceraların geçmiş olmasından neşet ediyor ki, bu vakalar sebebiyle bir takım tarz-ı telâkkiler tevellüd etmiştir. Fakat bu tarz-ı telâkkilere her yerde tesadüf etmek mümkün değildir. Bunların uzak olanları, hiç şüphesiz, bu tarz-ı telâkkiden de bî-haberdir. Ancak, Türkmenlerin ekseriyeti, hem-hududd bir sahada bulunuyor. Buna binâen, o sahayı esâs add etmek icap etmektedir. Aynı zamanda, aşiretler arasında bu gibi vakaların tedkiki meselesinde muhiti de nazar-ı itibara almalı ve bu muhitin icabat-ı ictimâiyesi haricinde bulunan hey'âtlar için, müstesna vakaları kabul eylemek veyahut bu müstesnaların mevcudiyetini taharrî etmek icap eyler. Buna binâen, bu nev misafirlerden müttehim saklamak fikrinde bulunan Türkmenlerin hududunu çizmek için, Kürt ve Arap ile münasebette bulunmayan aşiretleri tayin etmek zarurîdir. Şüphesiz, bu nev müttehim misafir kabul edildikten sonra, evvelki misafir gibi, buna da bir hak-ı mülkiyet ve hukuk-u şahsiye bahş edilir.

İkinci nevin (b) şubesi, şehirli Türkler idi. Şehirli Türkler, Türkmenler nazarında iki taraflı bir telâkkiye mazhar olmuştur. Birinci tarz-ı telâkki, şehirli Türklerin idare-i hâkimânesine aittir ki, hükümeti bunların temsil ettiği kanaatinden mütevelliddir. Hükümet ise, Türkmen'in nazarında tekinsizdir. Buna binâen, hükümeti temsil eden adamlar da tekinsizdir. Türkmen, bunların şerrinden sakınmak mecburiyetindedir. Lakin bu tarz-ı telâkkinin hedefi, bütün şehirli Türkler değildir. Bunlar, ancak hükümet memurlarına inhisâr eder. Fi'l-hakika, ilk zamanlarda böyle değildi. Çünkü, hal-i hazırda yaşamayan bir tarz-ı telâkkiye göre, şehirliliğe karşı düşmanlık izleri görülüyor. Bilahare, temas neticesi olarak, mesele tebeddül

etmiş ve Şehirlerde de hükümetin iradesine tbi' bir hey't bulunduğu anlaşılmış olacak ki, tarz-ı telkkide mühim tebeddlt hsıl olmuş!... Çünkü, memur olmayan bir Şehirliye mühim bir kıymet izfe ediliyor. Aynı zamanda, böyle bir misafirden korkulmuyor.

Misafir, doğrudan doğruya aşirete dahil olabilir. Ne silhı ve ne de atı alınır ve kendisi, beyin çadırına misafir kabul edilir. İstediği takdirde, başka bir çadıra da gidebilir. Bütün aileler, böyle bir misafiri kabul etmek hhiőini ibrz ederler. Genç kızlar, misafiri karőırlarlar. Kendisine izzet ve ikram ederler. Bu vakaya bizzat şahit olduğumuz için, üzerimizde hl yaşayan tesirlerini izah etmek imkn haricindedir. Bir kelime ile hulsa edelim: Bu istikbal, pek müşa'őa ve hemen hemen bir saraydaki ca'lı merasim-i muhteőemenin samim bir şeklini ire etmektedir.

Bey, misafirin şerefine bir ziyafet verir. Bu ziyafete birçok insanlar iştirak eder. Kızlar, dans ederler. Bu misafir şerefine, adeta bir konser verilir.

Burada, Türk misafirin hukuk-u şahsiyeye mlikiyeti kabul olunuyor. Bu misafir, hiç bir tahdidta tbi' değildir. Sonra, aşiret dahilindeki müddet-i mőfereti de kendi reyine terk edilmiştir. Aynı zamanda, aşirete mensup kızlardan biriyle evlenmek ihtimali de vardır. Bu meselede de hiç bir kayıt yoktur. Hatta böyle bir vakanın hudsu, o aile için bir felaket add edilmez. Halkıyt bahsinde de görüleceği üzere, Türkmen şarkılarının birçokları da bu mevzuya aittir. Fevkalade őuhane olan ve her zaman bir meserreti izhr eden bu şarkılar, aşiret dahiline gelen Türklerin ne kadar ehemmiyetle nazar-ı itibara alındıklarını gösteriyor. Hatta, aşiret dahilinde evlenenler arasında, senede bir kaç defa şehirdeki karıőının yanına giden Türkler de vardır. Bunlar, aşiret dahilinde mővta mliktir.

Ancak, şunu da kayd etmek lazımdır ki, bu Türk'n tekrar geldiği zaman, hediye getirmesi veyahut da hediye göndermesi icap etmektedir. Böyle olmadiği takdirde, Türk'ün de ehemmiyeti skit olur. Eğer böyle bir izdivaçtan çocuklar

olursa, bu çocuklar pederlerinin ismini taşıyabilir, ancak, aşiret dahilinde yaşarlar. Bunların aşireti terk etmelerine meydan verilmez. Lakin bazı aşiretlerde bu mesele de pek çok tebeddülâta uğramıştır ve çocuklar, pederlerini takip ederek, şehirlere gitmişlerdir.

Böyle bir izdivaçtan mütevellid çocuklar, aşiret dahilinde her nev hukuk-u şahsiyeye mâliktirler. Bunlar, hiç bir suretle ve hiç bir ima ile diğer çocuklardan ayrılmazlar. Zaten, aşiret dahilinde pederin hukuku da o kadar mahsus değildir. Buna binâen, çocukların pederleri meselesi, o kadar mevzû-i bahs edilecek bir şey değildir.

Bu nev misafirlerin hastaları, aşiret için ehemmiyet-i azîmeyi hâizdir. Her aile, bütün mevcudiyetini sarf edecek derecede bu hastalara bakar. Hastanın uzun müddet kalması veya istediği mahalle götürülmesi, kendi reyine menûttur. Aşiret efrâdı, bu babta da hiç bir teklifte bulunamaz.

Sonra, Türk kaçak, müttehim ve firarileri de aynı hukuka mâliktirler. Bir kaçak, hiç bir zaman düşmanına teslim edilmez. Aşiret, böyle bir düşmanla ebediyen mücadelede bulunur. Müttehim de böyledir. Hükümetin takibâtını neticesiz bırakmak için, her fedakarlığı göze alırlar. Sonra, aşiret dahilinde yaşayan böyle bir müttehim, gayet serbesttir. Aynı zamanda, izdivaç hukukuna da mâliktir. Yalnız, bizzat aşiret dahilinde bir hakk-ı tasarrufa mâlik değildir. Aynı zamanda, aşiret dahilinde bir nev sıfat-i hâkimiyet de takınamaz. Fakat, bunların ehemmiyeti o kadar ziyadedir ki, hükümetin takibâtından kurtarmak için, dağlara eşkıya bile çıkarlar. Buna binâen, bu meseleden müttehaddis birçok eşkıya çeteleri teşekkül etmiştir. Şüphesiz, bu çetelerin efrâdı ve çeteyi himaye edenler de Türkmen aşiret efrâdır. Bu hal gösteriyor ki, Türk'ün müthiş bir kıymeti kabul olunuyor.

Acaba, böyle bir kıymetin esbâbı nedendir? Bu meselenin cevabı, öyle kolay kolay verilemez. Çünkü, ortada hiç bir esâs yoktur. Türkmen, kendi aleminde yaşayan bir hey'ât-ı ictimâiyedir. Bu hey'ât-ı ictimâiye hiç kimseye muhtaç

olmadan yaşayabiliyordu. Sonra, sırf kendisine ait mihaniki ve hayat-ı ictimâî şe'niyyetleri de vardır. Buna binâen, kendisine kıymet veriyor, demektir. Halbuki, kendisine kıymet veren bir ibtidâî hey'ât-ı ictimâîye, ayrı bir hey'âta da aynı kıymeti veremez. Verdiği takdirde, bu ikinci hey'âtın de kendi cinsinden olması lazımdır. Halbuki, mesele böyle değildir. Türkmen, kendisini ayrı bir hey'ât add ediyor. Sonra, Türklerin tarz-ı telâkkisi, kendilerinin Türkmen haricinde bir hey'ât oldukları tarzındadır. Anadolu, bu tarz-ı telâkkiye mâliktir. Hatta, resmî Türk memurları da böyle düşünmekten fârig olmuyor. Behemehâl, Türk ile Türkmen arasında bir nev harîm-i samimiyetin mevcudiyeti lazımdır. Bu olmadıktan sonra, meseleyi hall etmek mümkün olamayacaktır.

Fi'l-hakika, bir az evvel söylemiştik, bu aşiretlerin hal-i hazırdaki şekl-i ictimâîleri, bir siyâkta değildir. Bunlar, artık muhtelit tesirâta tâbi' kaldıklarından, muhtelif tarz-ı telâkkilere mâliktirler. Buna binâen, bunlar arasında pes-zende bir takım tarz-ı telâkkiler de vardır ki, bunların tatbikatta tesirleri yoktur ve tatbikat, bunların izalelerini mûcib olacak surette devam eder. Burada, bu cihete atf-ı ehemmiyet etmek lazımdır.

Bu meselenin izahına esâs olmak üzere Türkmen şarkılarında bazı eserlere tesadûf olunur. Mesela bir şarkıda:

“ Aman beyim, canım beyim, atını alayım beyim

Canımın özü beyim, muradımın izi beyim

Hakkın armağanı beyim, şehrin güzeli beyim.”

deniyor. Bu şarkı, bir Türkmen kızının şehirliye ilan-ı aşkını ifade ediyor. Türkmen kızı, şehirliyi bir bey add ediyor ve buna hayatının bütün kıymetlerini bahş ediyor. Demek oluyor ki şehirli, bir bey makamına geçiyor. Bey ise, Türkmen aşiretlerinde en kıymetli bir şahsiyettir. O halde, Türk de bunun yerine geçiyor. Sonra, Türk'ün diğer bir kıymeti daha vardır: Hakkın kısmeti olması! Bu kıymet, pek ziyade ta'mîke de müsaittir. Hakkın kısmeti, Türkmen kızının aşiret dahilindeki takdirinin aynıdır. Yani, Türkmen kızının bir aşiret ferdiyle

izdivacı nasıl tabîî ise, Türk'le de izdivacı öyle tabîîdir. O halde, Türk ile Türkmen erkekleri arasında hiç bir ayrılığın bulunmadığı manası işrâb edilir. Bu mana, aynı zamanda beylik dolayısıyla Türkmen'in fevkindedir.

O halde Türkmen'in Türk'ün aleyhinde olması ciheti pes-zende bir fikirden ibarettir. Hal-i hazırda, Türk ile Türkmen arasında gayr-i şuurî bir ayniyet hâsıl olmuştur. Biz, bunun Türkmen cihetini tedkik ediyoruz. Buna binâen, yalnız Türkmen hesabına diyebiliriz ki Türkmen, Türk'ün kendisiyle aynı ruhiyete mâlik olduğunu kabul etmek tahassüsâtında bulunuyor. Bu netice, Türk müessesatının da Türkmenler üzerinde icra-i tesir etmek derecelerine geldiğini göstermektedir. Mesele, iskân bahsinde daha ziyade tafsîl edilecektir. Burada, yalnız sâlîfû'z-zikr sualin cevabıyla iktifa edeceğiz ki, bu mütâlâa da kafidir.

* * *

Burada, aşiretler arasındaki hukuk-u şahsiye meselesi nihayet buluyor. Bu meseleyi telhis edecek olursak, aşiretin kendi velâyet-i ammesini ızrâr etmeyecek şekildeki hukuk-u şahsiyeleri kabul ettiği anlaşıyor. Ancak, bu velâyet-i âmme meselesini anlayabilmek için, hususî bir nokta-i nazar gibi serd edilen muhit ve tesirâtına dikkat etmek ve bu esâsların neticesi olan ahvâl-i istisnaiyeyi de nazar-ı itibara almak lazımdır. Türkler hakkındaki kısım ise, söylediğimiz gibi, tekrar aşiretin velâyet-i âmmesiyle alakadardır. Ancak aşiret, Türk'ün hukukunu tanımakla velâyet-i âmmesinin dûçar-ı tezelzül olacağına hükm etmiyor. Zira, Türk'ün de bir velâyet-i âmmesi vardır ki, kendisiyle beraber hey'ât-ı umûmiyeyi câmidir ve kendisi, ancak bu velâyet-i âmme içinde bir nev velâyet-i âmme sahibidir. Buna binâen, kendinden akdem olan velâyet-i âmmeye karşı bir nev muhâfazakarlığa kalkışmak faidesizdir. Bu mesele, aşiretlerin mıntıkaları veya müzakereleri neticesi olarak takarrür etmemiştir. Belki, ahvâl-i idariye intibââtının neticeleri olmak üzere, aşiretler üzerinde lazım gelen tesirâtı yapmışlar, ve aşiretler, bu neticelerin tevliid ettiği kaideleri

kabul etmekte muztarr kalmışlardır. Bu, başka türlü izah edilemez.

Hatta, Türk memurlarına karşı olan husûmetkârane vaziyette de pek çok tahavvülât olmuştur. Bir Türk, aşirete gittiği zaman, memur olup olmadığı sorulmaz. Ancak, memur sıfatıyla gittiği zaman, mesele de tefrîk edilir ve memur da aşiretin mükellef bir istikbaline mazhar olur. Beye misafir kalır. Ancak, memurun aşiret dahilinde bir nev hukuk-u şahsiyeye istinâden faaliyetinde bulunması mümkün değildir. Aşiret, bu memurun avdetinden başka bir şey talep etmez.

Bu meselenin cereyanı, hasm-âne değildir. Ancak, memurun velâyet-i âmme sahibi olması, aşiret velâyet-i âmmesinin tamamıyla izalesine teşebbüs edebileceği korkusunu tevliid ediyor. Çünkü, henüz bu baktaki telâkki de şuurlu bir halde değildir.

Herhalde, son söz şudur:

“Aşiretler arasındaki hukuk-u şahsiye, aşiretin velâyet-i âmmesine ızâr etmediği takdirde muteber, ettiği takdirde gayr-i muteberdir.”

2- Aşiret Dahilinde Hukuk-u Şahsiye

Aşiret dahilindeki hukuk-u şahsiye, aşiretin kendi fertleri arasındaki hukuktan ibarettir. Burada, aşiret haricindeki ferdlerin hiç bir münasebeti yoktur. Mesele, aşiret efrâdının reisinden itibaren en aşağı tabakaya kadar devam eden münasebetlerin şeklinden ibarettir.

Aşiret dahilindeki hukuk-u esâsiye, bütün ferdlerin aynı salâhiyete mâlik olmalarıdır. Lakin hal-i hazırdaki şekil, aşiretin ilk hukuk-u esâsiye şekli değildir. Aynı zamanda, bu şekil haricinde de bir hukukun mevcudiyeti hiss ediliyor. Buna binâen, sair müdekkiklerin tasnifatına muhalif olarak bu

hukuk-u esâsiye meselesini iki şekilde tedkik etmek icap eder. Bu şekiller de ber-vech-i âtîdir:

1- Pes-zende hukuk-u şahsiye

2- Zende hukuk-u şahsiye

Birinci şube, hal-i hazırda hiç bir aşirette hükümrân değildir. Lakin bunun esâsatından birçok işaretle de mevcuttur. Mesela, beylerin mevcudiyeti de buna istinâd eder. Bu usul, doğrudan doğruya beyin hâkimiyet-i mutlaka esâsından ibarettir. Bey, hem hakim hem de rahip idi. Yani, aşiretin gerek idarî ve gerek dinî mesâilini idare eden şahsiyettir. Bu suretle, kendisinin mutlak bir salâhiyeti ve aşiret efrâdı üzerinde de bir velâyet-i âmmesi mevcuttur. Bey, kendi hukuk-u esâsiyesine istinâden, aşiret efrâdına hukuk-u esâsiye bahş etmiştir. Buna binâen, aşirette müsâvât-ı hukuk prensibi aranılmaz idi. Fi'l-hakika, yek-nazarda böyle bir hukukun mevcudiyeti iddia olunabilir. Lakin mesele ta'mik edildiği takdirde, bu hukukun mevcudiyetinden şüphe ettirecek emarelere de tesadûf olunur. Bu emarelerin ilk şekli, reisin bir takım ferdlere salâhiyetler bahş edebilmesidir. Çünkü, riyâset vazifesinin ifası için, birçok şahıslara ihtiyaç vardır. Bu şahıslar ise, ancak aşiret dahilinden tedarik edilebilirdi. Bu ise, bir tercih-i hukuk meselesini tevli'd eder ki, hukuk-u esâsiyedeki müsâvâtı da ihlal eyler. Fakat, hal-i hazırda böyle bir salâhiyete ihtiyaç kalmadığından, meseleyi bu şube üzerine tedkik etmek doğru değildir. Buna binâen, esâs tedkik olmak üzere, zende şubesini takip eyleyeceğiz. Ancak, pes-zende itiyadları ve aynı zamanda pes-zende hukuk eserleriyle o devrin hal-i hazırdaki şahsiyetlerini de zikr edeceğiz. Bu suretle, meseleyi daha esâslı bir surette ihâta etmiş oluruz.

Zende hukuk-u şahsiye meselesinde bir müsâvât-ı tâtme zikr etmiş idik. Bu müsâvât-ı tâtme, aşiret dahilinde âtîdeki meselelerde mevzû-i bahs olur:

1- İzdivaç meselelerinde

2- Tasarrufât-ı şahsiye meselelerinde

- 3- Aile salahiyeti meselelerinde
- 4- Misafir kabulü meselelerinde
- 5- Göçebelik meselesinin yazlık ve kışlık iskân mahallerinde
- 6- Mnâzaalardaki fasl-ı tarafeyn meselelerinde
- 7- Çocukların hizmetleri meselelerinde
- 8- Hayvanâtın idaresi meselelerinde

Bu sekiz meselede, hiç bir ferdin bir hakk-ı tefevvuku yoktur. Her ferd, serbest ve hiç bir kayd-ı ihtiraza lüzum görmeksizin iddiasını serd eder. Ve işini yapar. Hiç kimse, kendi işine müdahale edemez.

Bu salahiyet doğrudan doğruya ferdin bir nev istiklâlinden ibarettir. Lakin ferdiyet usulünün neticesi değildir. Çünkü, aynı zamanda bütün aşiret efrâdına ait olan bir takım mesâil daha vardır ki, bu meselelerde rey-i cemaate ihtiyaç vardır. Bu meseleler de şunlardır:

- 1- Mnâzaalarda hüküm vermek
- 2- Hareket ve ikamet meselesini tayin etmek
- 3- Vergiyi tayin ve kabul etmek
- 4- Aşiret an'anâtına mugayir harekâtta ifade-i meram etmek
- 5- Tecavüz ve mdafaalara iştirak etmek
- 6- Beyin salahiyetini takdir eylemek

Bu meselelerde, aşiretin her ferdî aynı salahiyete mâlik değildir. Fi'l-hakika, salahiyet aşirete aittir. Ancak, her aile reisinden mürekkep bir meclis akd olunur. Bu meclis, doğrudan doğruya bir salahiyete mâliktir ve kararı da gayr-i kâbil-i itirazdır. Ancak, bey meclise riyâset eder ve ekseriyetin kabul edeceği bir kararda sabit kalır. Yalnız, buradaki ekseriyet, azaların ekseriyeti meselesinde değildir. Belki, nüfuz-u şahsiyenin ekseriyetindedir ki, bu meseleye aile nüfusunun da

tesir-i küllisi vardır. Her fazla nüfuslu aile reislerinin ekseriyeti, aşireti idare etmektedir. Yalnız, münâzaa, mudârebe, cünha cinayet gibi meselelerde bu cihete itibar edilmez. Zaten, bu meseleler için de böyle bir meclisin ictimâ'ına lüzum yoktur. Zira, böyle bir vaka hudusundaki ahvâl, aşiret efrâdı için malumdur. Bu hemen hemen aşiretin bir zihniyetidir ki, bir nev kanun şeklini almıştır. Zira, buradaki ihtilâf, doğrudan doğruya aşiretlerin inhilâlüne mucib olur.

Meşhur bir seyyah olan ته رالد [Therald], bu meseleyi izahen diyor ki:

“Gerek Türkmen, gerek Arap ve gerek Kürt aşiretlerinin küçük küçük şubelere ayrılmış olmalarını, bunlar arasındaki kan davalarının neticesi olmak üzere add eylemelidir. Çünkü, böyle bir vaka zuhurunda fasl-ı beyn edecek bir adam olmadığı için, aşiret arasında bir nev mücadele başlıyor neticede aşiret bir kaç şubeye ayrılarak inkisâma uğruyor. Bunun içindir ki, aynı isim tahtında olmak üzere, muhtelif ve yekdiğerine uzak mahallerde birçok aşiret ve kabilelere tesadüf edilmektedir.”

Bu mütâlaâtın Türkmenlere ait olan kısmı doğru değildir. Çünkü, söylediğimiz gibi, Türkmen aşireti arasında bir nev kanun zihniyeti vardır. Bu suretle, mesele de hey'ât-ı umûmiyenin arzusu dahilinde hall edilir. Şüphesiz, böyle müstakil bir zihniyet, ancak bütün aşiret efrâdının muhikk gördüğü ve daha doğrusu aşiret şuurunun ihâta edebildiği bir hükümetten ibarettir ki, itiraza dûçar olmaz.

Bu cihet, bazı esbâb tahtında olmak üzere, aşiretin tesadüfî bir inkisâma uğramadığını gösteriyor. Mamafih, aşiretlerin inkisâmları meselesi sahihtir. Lakin bu inkisâmın esbâbını, mesâil-i siyasiyede aramalıdır. Bilhassa, Seyr-i Tarihî bahsinde görüleceği üzere, aşiret reislerinin sıfat-ı hakimiyeyi hâiz olmalarından neşet etmiş bir mesele tarzında zikr edilebilir.

Bu izahat, aşiretlerde bir nev hukuk-u esâsiye karşısında, hukuk-u idarenin mevcut olduğunu gösteriyor. Bu hukuk-u idare, tekrar aşiret arasında müsâvât esâsını kabul ediyor.

Ancak, aşiret dahilinde bir nev taksim-i a'mâli mucib olmuş ve bu suretle, zümre faaliyeti meselesini meydana çıkarmıştır.

İlk zümre, ak sakallılardan ibarettir. Bunların fevkinde bir kuvvet yoktur. Bey, ancak riyâset vazifesini ifa eder ve ancak bir reye mâliktir. Fakat, beyin kuvvetli ailesi, bu reyin inzimâm edeceği tarafın da kuvvetini tezyîd eder. Lakin bu meseledeki salahiyetin şekli, her ak sakallının salahiyetinin aynıdır. Buna binâendir ki, beye hususî bir kıymet izâfe etmeye lüzum yoktur. Arkadaőlarımızdan biri, beyin bazı aşiretler arasında bir reye de mâlik olmadığını, yalnız meclisi idare ettiğini söylüyor. Bu aşiret Afşarlar'dır. Lakin bizim tedkikatımız, aynı neticeyi göstermiyor. Burada da beyin bir reyi vardır. Hulâsa, ilk zümre-i idariye, ak sakallılardır...

Bu zümreyi, namzetler takip eder. Namzetler, ak sakallı olmaya namzet adamlar demektir. Bunlar, ailelerin riyâsetini istihlâf edecek insanlardır. Bunlar da ayrı bir hey'ât teşkil ederler. Lakin bunların hey'âtı ictimâ' etmez. Bunlar, resmen tanınmış bir zümre değildir. Mamafih, mesâil-i ummiye üzerinde, bunların da bir hakk-ı infaz ve tenkidleri vardır ki, aşiretin efkâr-ı ummiyesi şeklinde tezâhür eder. Ak sakallılar meclisini ictimâ'a davet edebilecek ve birçok yanlış, aşiret hayatı ile gayr-i mütenasip kararların tekrar tedkikini icap ettirecek veya her ne hakkında olursa olsun, bir karar ittihâz edilmesi لازم geldiğini ihsâs eyleyecek kütleyi de bunlar teşkil ederler.

Bu kütle, öyle ehemmiyetsiz değildir. Çünkü, aşiretin bir kuvve-i teőrriyyesi hükmündedir. Bunlar, bazen de ak sakallılar meclisine giderler ve orada, kendi nokta-i nazarlarını müdafaa ederler. Aynı zamanda, evlerde de ak sakallıların birer müőaviri hükmündedirler. Bunların tesirleri, ak sakallıları idare eder. Çünkü, her ailenin işlerini gören bilhassa gerek hükümet ve gerek şehirlerle bizzat mnâsebâтта bulunan bunlardır. Fi'l-hakika, Türkmen kadınları da şehir pazarlarına giderler. Lakin kadınlar, ailenin ihtiyaatı için şehirlerden mbâyaâтта bulunurlar. Halbuki, bu ihtiyaçları tayin ve takdim etmek de bu

erkeklerle aittir. Buna binâen, zamanın mürûrundan müteessir olan da bunlardır. O halde bir takım şeyi ahkam-ı idarenin lüzumunu hiss eden de bunlardan başka kimse olamaz. Zaten, bu zümre, tabîî bir surette teşekkül etmiştir.

Aşiret efrâdı, bu namzetler zümresine büyük bir ehemmiyet atf ediyor. Bazı seyahatnameler, bilhassa İngiliz seyyahları, bu meseleyi başka bir tarzda beyan etmektedirler. Bunlar diyorlar ki:

“İhtiyarlardan sonra, kendilerini istihlâf edecek çocukları gelir. Bunlar, aşiret efrâdı arasında büyük bir kıymete mâlik-tirler. Bu kıymet, sırf ihtiyarlar meclisini teşkil edecekleri içindir. Zira bu meclis azalığı aşiretin bütün menâfi’yle alakadar olduğu ve bunların reylerine mümâşât mecburî bulunduğuna için, bunlara daha evvel hürmet etmek ciheti takip olunuyor ki, bu da gayet tabîî bir netice add olunur.”

Halbuki, mesele böyle cereyan etmiyor. Burada, izah ettiğimiz tarzda, bir nev murâkabe hey’atı vazifesi icra ediliyordu. İşte, bunun içindir ki, bunlara fevkalade ehemmiyet verilir. Bu seyyahlar, bunların teşrîî vazifelerini anlamamışlardır.

Bu zümreden sonra, bir kadın zümresi vardır. Kadın zümresi, ailelerin en ihtiyar kadınlarından mürekkep değildir. Belki, namzetler zümresini teşkil eden erkeklerle zevceleridir ki, bu kadınlar da orta yaşlı bulunurlar. Bunlar, ayrı bir zümre halinde, aşiretin dahilî mesâili ile iştigal ederler. Bu dahilî mesâil, umûr-u beytiye değildir. Belki, en ziyade izdivaç meselesidir. Aşirette, her senenin mevsimlerinde birçok izdivaçları idare eden ve zevce ile zevce arasında bazı şerâit dermiyân eyleyen bir kadın hey’atının mevcudiyeti anlaşılıyor demektir.

Bu kadın zümresi, yalnız bu isim tahtında ve namzetler şeklinde bir isim değildir. Bu zümre, ak sakallılar gibi ictimâ’ eder. Tedkikatımız, bu zümrenin her aşirette mevcut olduğunu gösteriyor. Sonra, bu zümrenin ictimâ’i de daimî değildir. Ancak, senenin dört mevsiminde birer defa ictimâ’ ederler. Bu

ictimâ'lar bildiğimiz gibi birer ictimâ' değildir. Belki, dört mevsime ait bir takım merasim dolayısıyla teşekkül eden birer ictimâ' idi. Mesela, ilkbaharda Hızırilyas denilen gün intihâb olunur. Yazın en uzun günü takdis edilir. Sonbaharda da gün dönüşü günü tebrikleri yayılır. Kışta ise, zemherîr gecesi Őenlikleri yapılır. İşte, Türkmenlerin sihrî ayinlerine istinâd eden bu günlerin böyle bir Şekle girmelerinin ilk esâslarını aramak beyhude bir külfettir. Çünkü, meselenin tamamıyla halli imkân haricindedir. Burada, yalnız bu günlerin mühim ictimâ'lara esâs olduğu tasavvur edilmelidir. Zira, aşiretin ahengini idare eden kuvvet, doğrudan doğruya izdivaçtır. Bu kuvvet ise, kadınların elinde olduktan sonra, Türkmen aşiretlerinin kadın zihniyeti üzerine müesses olabileceği de düőünülebilir. Ancak, bu son fıkrayı yanlış anlamamalıdır. Buradaki maksat, aşiretlerin mâder-şâhî olduklarını beyan etmek değildir. Bu cihet, burada mevz-i bahs bile olamaz. Maksadımız, kadınların da erkeklerin mevkileri üzerinde bir nev murâkabeye mâlik olduklarını göstermektir ki, bunun da esbâbını, aşiretin kadına karşı fazlaca hürmetkâr olmasında aramalıdır. Bu hürmet o kadar fazladır ki, buradaki aşiret kızları, en serbest İngiliz ve Amerikan kızlarından daha fazla serbestiye mâlik bulunuyorlar. şüphesiz böyle bir serbestî, ancak kadının bir mevki-i ictimâî sahibesi olması sayesinde mümkün olabilir. Bu ise, bir nev kıymet hükmünden ibarettir. O halde, meselenin izahı da kolaylaőmış oluyor. Yani Türkmen ailelerinde kadının mevkii yüksek olduğu için, kadının bazı mesâil-i ummiye ile iştigal etmesine müsaade edimiőtir, düsturunu serd etmek mümkün olur.

Buradaki salahiyetin daha esâslı bir surette anlaőılması için, Türkmen pes-zende hukukuna ve eski Türk tarihine müracaat etmek lazımdır. Pes-zende Türkmen hukukundaki bey salahiyetinin yanında beyin zevcesi olan kadının da salahiyeti vardır. Hal-i hazırda, bu salahiyetin ne Şekilde olduğunu gösteren bir vaka yoktur. Çünkü, beyin salahiyeti ilga edilmiş olduğundan, kadının salahiyeti de zevâl bulmuştur. Fakat merasime ait bazı emareler vardır. Mesela, büyük merasim

günlerinde, bayramlarda vesairede bey ile beraber kadın da bulunuyor. Hatta bey, kadını olmadıktan sonra bir misafiri kabul de edemez. Büyük müsamerelerde bey kadınının hazır bulunması ve müsamerayı idare etmesi lazımdır. Sonra, bazı aşiretlerde de beyin mahallini işgal edecek erkek evlat bulunmadığı takdirde, kadın beyin mevkiini işgal edebilir. Bu suretle, kadının sıfat-ı hâkimiyeti de mevcuttur demek oluyor. Sonra, bey zevcesinin aşiret genç kızları üzerinde bir nevî hukuku var idi. Bu hukuk, bu kızların aşiret hesabına olarak işletilmeleri ve kendi menfaatlerine muvâfık meşgaleler bulmaları gibi vakalara temas ediyordu. Hatta, kızlara şarkı okutmak, aşiret dahilinde cârî olan usulde dikiş, örücülük, dest-gâhcılık işlerini de bu kadınlar idare ediyorlardı. Bu ahvâl, bey zevcesinin de zevci gibi bir nev salâhiyet-i idariyeyi hâiz olduğu ve aşiretin iki kuvvet tarafından idare edildiğini gösteriyor.

Aynı meselenin Türk tarihindeki şekli ise daha vâsidir. Burada, hakan zevcelerinin bir nev ikinci hakan sıfatını hâiz oldukları görülüyor. Hatta mesele, hal-i hazırdaki Avrupa kraliçeleri salâhiyetiyle karşılaşamayacak derecede bir salâhiyet-i vâsi şeklindedir. Hakan, ancak zevcesinin tasdik edebildiği bir iradeyi tebliğ edebiliyordu.

Bu vakayı'-i tarihiye, Turan halkındaki kadın telâkkisini gösteriyor. İşte buna binâendir ki, Kürt ve Arap aşiretlerindeki kadın telâkkisinin aksine olarak, Türkmen kadınında bir nev idarî salâhiyetler kalmıştır. Bu salâhiyetlerin esâsı, hakan hatunlarının imzaları meselesinden başlar. Ve burada zikirleri faidesiz olacak olan birçok devir geçirdikten sonra, bugünkü Türkmen aşiretlerindeki kadın zümresini teşkil eyler. Zaten, kadın zümresinin ilk merasim günlerinin devr-i senevîlerinde ictimâ' etmeleri de eski bir adetın mevcudiyetini gösterecek bir fasıldır. Hatta, bu ictimâ'a zümre-i ictimâî ismini de vermeyebiliriz. Lakin bu günlerde behemehâl izdivaç mesâilinin mevzu olması lazım geleceğini işaret ettiğimiz takdirde, zımnen bunun için ictimâ'-i mahsus akd edildiğini iddia etmiş oluyoruz.

Kadın zümresi, bu dört günde bir takım kararlar ittihâz eder. Bu kararlar, ummiyetle üç kısma tefrık olunabilir:

- 1 – İzdivaçları emr-i vâki olanlar hakkında,
- 2 – İzdivaçları mümkün olmayanlar hakkında,
- 3 – Yeni namzetler hakkında.

Bu rz-name, aşiret hayatından alınmıştır ve aşiret mahdd bir alem olduğu için vakalardan herkesin malumatı vardır. Efkâr-ı ummiye, bu rz-name hakkında reyini vermiştir. Buna binâen, emr-i vâkilerin kadın zümresi salahiyeti haricinde tahaddüs etmiş birer vaka gibi kabul icap etmez. Belki, kadın zümresi, daha evvelce bu babta fikrini serd etmiş ve ictimâ’ halinde değil iken de bu babtaki mnâkaőât cereyan eylemiştir. Bunun için, bu emr-i vâkiler tasdik olunur.

Bi’t-tabi, buradaki tasdiğin manası da itibarîdir. Bundan murad, izdivacın müddetini tes’id etmektir. Çünkü, izdivaçtan sonra, birçok tekinli ve tekinsiz günler vardır. Burada, tekinli günler nazar-ı itibara alınır. Gelinin âtîdeki ahvâlinde:

- 1 – Yeni gelinin üç ayı
- 2 - Gebeliğin ikinci ayı
- 3 – Lohusalığın kırkncı günü
- 4 – Gebeliğin altıncı ayı

Mevsimin o gününe hangi devr düőüyorsa, o takdis edilir. Bu takdis, mani söylemek veya oyun oynamak gibi usullerle yapılır. şekil itibarıyla de bir nev eğlenceden ibarettir. Lakin netice itibarıyla izdivacı tasdik manasını mutazammındır. Buna binâen, her ne suretle olursa olsun, behemehâl senenin bu dört mevsimini nazar-ı itibara almak mecburiyeti vardır.

İkinci şıkkı teşkil eden fesh-i izdivaç meselesi, efkâr-ı ummiye tarzında değildir. Bu mesele, efkâr-ı ummiyenin fevkinde olan bir kuvve-i hafiyenin taht-ı tesirindedir. Bu bir takdir-i amm mahiyetini hâiz olan bir usul ile hall edilir. Zira, böyle meselelerde birçok teferruât vardır. Bu teferruât ile, ta-

rafeynin gerek manevi, gerek maddî menâfi'i de muhtell olur. Bu suretle, meseleyi yalnız rey-i umûmî ile hall etmek mümkün olamaz. Zira, aşîret dahilinde hükümetlerdeki şekilde kuvve-i icraiye yoktur. Aynı zamanda bunların zihniyeti de hukukun şekl-i makul add edeceği derecede müterakkî değildir. Mesele, mücadele ile nihayetlenir. Bunun için, diğer ibtidâî kavimlerde olduğu gibi, sihre müracaat edilmiştir. Burada ise, sihir daha tabîî bir şekle girmiş bulunuyor. Böyle bir ictimâ'da bir *mantoufal*¹⁴ açılır. Tarafeyn bunun hükmüne razı olurlar. Lakin bu hüküm de efkâr-ı umûmiyenin verdiği hüküm haricinde bir şey değildir. Zaten, bu mantufali idare eden kadın, aynı tesirâta tabidir. Bu kadın, ancak telâkki-i umûmiyenin neticelerine bir sıfat-ı meşruiyet vermek için, mantufal usulüne müracaat ediyor. Daha doğrusu, bir nev vaz'-ı kanunluk vazifesini icra etmiş bulunuyor. Başka bir şey değil!

Fi'l-hakika, meselenin fala müracaat edilerek halli, zümrenin doğrudan doğruya sahib-i rey olduğu nazariyesini iptâl ediyor. Lakin meseleyi daha umûmî bir nazarla tedkik ettiğimiz takdirde, neticenin böyle olmadığı meydana çıkıyor. Falın hükmü, zümrenin kanaatidir. Burada, zümre reyinin hâkim olduğu meselesi meydana çıkar. Ancak, bu usulün münakaşa edilebileceği görülür. Lakin neticenin doğruluğuna nazaran, usulün ehemmiyeti de tasdik olunur. Eski şark darb-ı meseli:

“Neticenin selameti, usullerin hepsini de makul add ettirir.”

Burada da kâbil-i tatbiktir.

Üçüncü şube, bir takım yeni namzetler meselesidir. Bu mesele iki şekilde cereyan eder:

1 – Emr-i vâki

¹⁴ Anadolu folklorunda daha çok “mantuvar” biçimiyle bilinen, 1.manilerle kader çekme oyunu, 2. kader, baht, 3. sağlık amaçlı kullanılan bir kır bitkisi anlamlarına gelir. Metinde ilk kullanıldığı yerde Latin alfabesiyle *mantoufal* biçimiyle yazılmıştır. Osmanlı alfabesiyle yazıldığı yerlerde *mantufal* olarak çevrilmiştir. (h.n.)

2 – Yeni zuhrt

Emr-i vkiler, tarafeynce malumdur. Buna binen, evvela bunların meseleleri hall olunur. Bu mesil, nişanlanma merasimleridir ki, bu he'yüt-ı ummiye için gayet eēlenceli olur. Bunun için de mantufale müracaat edilir. Ve daima, saadete ait neticeler istihsl edilir. Bu emr-i vkilere itiraz edilmez. Ancak, bunlara itiraz edildiēi de vardır ki, aşiret arasında da aynı itirazlar serd edilmiş veya aynı tesirler ihss olunmuştur.

İşte, bu gibi noktalara ehemmiyet verilir ve zümrenin nokta-i nazarına göre tenkid edilir. Bazen, böyle münakaşalı meselelerde, nihayet tarafeynin muvfakat usulüne müracaat olunur. Bazen bir emr-i vaki tehlikeli göstererek, iş bozmak da kbildir. Ancak, işin bozulmasını cebr etmek mümkün deēildir. Fakat, bu nev izdivacın en nihayet bir felaketi intc edeceēi hakkında birçok fallar açılır ki, bazen bu falların başka şekillerine de tesadf edilir. Buna binen, bunların derece-i tesirleri de kısmen hafiftir. Çünkü, meselenin tesadüfi olması, bazen aşiretin memnuniyetle kabul ettiēi ve herkesin bir saadet add eylediēi meselelere de tekinsizlik hükmü tesadf edebilir. Mantufal, bir nev tesadüftür. Bu hal, ekseriya vki olur. Bu halde, hey't-ı ummiyenin kanaatini tebdil etmek icap eyler. Halbuki, falın böyle bir kuvvet-i msahhiresi yoktur. Bu, ancak kanaati tasdik ettiēi zaman hkimdir. Aksi halde, tesirsizdir. İşte, böyle tesadflerde de tesirsiz olur. Buna binen, emr-i vkilere karşı serd edilen fenalık nokta-i nazarlarına o kadar ehemmiyet verilmez. Binen aleyh, emr-i vkileri kabul etmek mecburiyeti vardır.

nc őıkkın ikinci kısmı da var idi. Bu kısım, asıl kadınlar zümresinin salahiyetini gösterir. Burada, bu zümreden her birinin bazı fikirleri bulunur ki, o ictim'da hazır bulunan erkeklerle kızlar hakkındadır. Nev-umm, bir nişanlanma kanunu gibi bir vaziyet tahaddüs eder ve buradaki kararlar, behemehl tatbik edilir. Çünkü, asıl yevm-i tes'din saadetini bu kararlar gösterir. Bu karara tbiyyet edenler, behemehl

saadete nâil olacaklardır. Ancak, kendilerinin de tekinsizliğe meyl etmemeleri ve hissiyatlarını samimi geçirmeleri lazımdır. Zaten, aşiret hayatındaki yeknesaklık bütün efrâdın mesudane yaşamasını intâc eder. Buna binâen, bu günlere izâfeten, zıkr edilen saadetlerin de hakikate müncerr olacağı kabul edilebilir. Bunun içindir ki, kararlara itiraz edilmez.

Bu kararlar, ekseriya aşiret dahilinde kendilerine bir iş bulamayanlar hakkında cârî olur. Bazen de ahvâl-i ruhiyesi müşevveş olan, izdivaç için bir karar veremeyen veyahut, ailesinin kararını kabul etmeyen kızlar ve erkeklere de aittir. Bunlar, hey'ât-ı umûmiye itibarıyla, mümkün olamayan izdivaçlardan ma'dûddur. Lakin yukarıda zıkr ettiğimiz şekilde mümkün olamayanlar değildir. Belki, şimdi zıkr ettiğimiz şekildekilidir.

Kadınlar, zümresi bu meseleyi itmâm ederler. Zaten, revş-i hale dikkat edildiği takdirde, asıl bu maksadın ehemmiyeti olduğu anlaşılır. Çünkü, buradaki esâs, evlenmemekdir ki, bunun ihmalı ile de evlenmek usulünün tahavvül etmesi ve şehirlerdeki gayr-i mazbut ve gayr-i muayyen izdivaç hayatının aşiretlerde de zuhurudur. Bu ahvâl ise, aşiret için büyük bir tehlike olur. Arz ettiğimiz gibi, aşiretteki ahengin üss-i esâsı, izdivaçtan mürekkeptir.

Güzel ve birçok aşıkı olan bir kız, zümrenin takdir edeceği erkeğe verilir. Ancak, bu erkek de aşıkları arasından intihâb edilir. Lakin meseleyi bir intikam şekline dökmek için, her aşığına mahsus birer mantufal açılır. Bu mantufaller, usul dairesinde boş çıkarılır ve bu aşıklara, diğer kızlardan birer namzet bulunur. Arada da güzel kızın aşığı da meydana konulur ki, bu, zevc olmak üzere, gösterilir.

Kadınlar zümresi, böyle bir güzel kız için mutlak bir saadet bahş edecek bir netice istihsâl etmez. Bir gün, güzel kızın bazı felaketlere maruz kalacağını da söyler. Bu suretle, hem kızın ve hem de diğer aşıklarıyla onların ailelerinin de gururlarını cerîha-dâr eder. Böyle hareket edilmesinin esbâbı pek sarîhtir. Çünkü, aşk pek feci hareketleri intâc eyler. Bunların önünü

almak için ise, itikadı alet ittih z ederek, ahv l-i ruhiye üzerinde bir takım menf  tesirler icra eylemek lazımdır. Kadınlar zümresi, bu babtaki usulünde muvaffak olmaktadır.

Sonra,  unu da kayda lüzum görüyoruz: Kadınlar zümresinin güzel kızı tahsis ettiği aşık zevc, kızın aŐıklarının en iktidarlısı, en yiğit ve en nüfuzlu aileye mensup olanıdır. Bu intih b, hem diğerlerinin tecavüz cesaretlerini kırmak ve hem de felaket-i m stakbele için, zevcin ahv l-i ruhiyesi üzerinde fevkalade am k ve korkutucu izler bırakmamak içindir. Çünkü, cesur şahsiyetlerin iradeleri pek kav idir. Bunlar, müstakbel tehlikelere ehemmiyet vermezler. Hatta,  ahs  iradelerin haricindeki sihr  tesir ta da o kadar mu'tekid değillerdir. Ancak, bu adem-i itikat gayr-i  uur idir. Zira, böyle bir itikad  ilzam edecek kuvvet, doğrudan doğruya aşiretin iradesidir. Kadınlar bu arada namına idare-i kelim ederler. Çünkü, buradaki  ekle nüfuz edildiği takdirde, bu, hal-i hazırdaki hükümet usulünün bir nevi add olunabilir. Hükümet usul  ise, doğrudan doğruya milli iradenin bir  ekl-i tez h r d r. O halde, hükümetlerde mahsus bir halde zuhur eden iradeyi, aşiretlerde muhtef  bir halde mevcut farz etmek de gayet tab i bir keyfiyettir. Sonra nasıl ki hükümetlerde iradeli şahıslar, bazen – belki de ekseriya – hükümetin iradesine isyan ederek, onu takl b edebiliyorlarsa, aşiretlerdeki irade sahibi efr d n aynı hukukunu tanımak lüzumu anlaşılıyor. İşte, bu tercihin manası!...

Güzel kızlardan sonra, çirkin kızlar meselesi gelir. Bunlar da aşiret dahiline girmek mecburiyetindedirler. Bunun için, bunları da evlendirmek lazımdır. Kadınlar zümresi, bunlara da bir takım zevceler bulur. Bu zevceler, bi't-tabi mantufale istin den tesad f  surette bulunur. Lakin meselenin hakikati öyle değildir. Kadınlar zümresi, bu bapta husus  bazı fikirlere m liktir. Bunlar, ekseriyetle daha aşağı bir seviye-i zihniyede olan erkekleri intih b ederler. Bu suretle, zevc ile zevce arasında bir nev hukuk  m s v t tesis edilmiş olur. Lakin Türkmen kızları içinde pek nadir olarak, çirkin kızlara tesad f

olunur. Buna binâen, bu meselede müşkilata dûçar olmanın imkânı yoktur.

Ba'de, henüz genç olanlar hakkında kararlar ittihâz edilmeye başlanır. Bu kararlar, ne nişanlanma ve ne de evlenme içindir. Belki, kızlarla erkekleri birbirlerine tanıtmak ve gelecek seneye kadar bunların arasında bir takım emr-i vâki izdivaçlarının esâsını ihzâr etmektir.

Bu usulün muhassenâtı fazladır. Çünkü, erkeklerle kızlar arasındaki ibtidâî münâsebât için bir proje yapılmış olur ve her iki taraf zümrenin saadet vaadi dolayısıyla, bu münasebeti terk etmek istemez. Bu mesele, aşiretin ahlakını da muhâfazaya hâdimdir. Çünkü, buluğa ermiş bir erkeğin sükût etmesinin imkânı yoktur. Sonra, aşiret arasında her bir kızla tesis-i uhuvvet de kolaydır. Buna binâen, eğer mesele tanzim edilmemiş olsa, gelişigüzel bir münasebet başlar ki, Kürt aşiretlerinde bunun misalini görebiliriz.

Böyle namzetler tayini, Türkmen aşiretlerinin kadın ahlakını muhâfaza ediyor. Her mevsimde adetleri pek fazla olan emr-i vâki izdivaçlarını bunlar teşkil ederler.

Bu namzetlik meselesi, yalnız kadın zümresinin nokta-i nazarı değildir. Mesele, aynı zamanda aileler arasında bir itilafa da istinâd eder. Zümre, yalnız bu itilafa bir kıymet verdirir. Lakin araya zümrenin namzetleri karışır. Bu hal, gayet tabîîdir. Zira, insanların bir takım arzu ve ihtirasları vardır ki, her nerede olursa olsun, izhâr edilir.

Kadın zümresi, burada vazifesini itmâm eder. Bu zümre, başka aşiretten kaçırılmış kızlarla alakadar olmaz. Yalnız, kendi aşiretini düşünüyor ve görölüyor ki, izdivaç mesâilinin heyet-i umûmiyesini de idare ediyor. Hiç şüphesiz, bu kadın zümresinde de hâkim bir irade vardır. Bu, aşiret namına hareket eder ve herkese, kendi nokta-i nazarını kabul ettirerek, meseleyi nihayetlendirir. Bu kadın iradesi, aşiretin iradesinin bir mümessili olmaktan başka bir şey de değildir.

Bu zümreden sonra, aşiretin delikanlılarından mürekkep bir zümre vardır. Bu zümre de bir nev hukuka mâliktir. Bunlar, kendi aralarında bir hayat geçirirler. Hal-i hazırda, bunların hayatları gayet ehemmiyetsiz geçiyor. Çünkü eğlenceden ibarettir. Bu eğlence, bazen avcılık gibi şekle girer. Lakin gerek bunlara verilen yiğit ismi ve gerek bunların cesaret ve cüret ile teferrüd etmelerinden anlaşılıyor ki, meselenin esâsında pes-zende hukukun tesirâtı vardır. Bu tesirât, eski devirlerin mücadelelerini der-hâtır ettirir. O zamanlar, aşiretin hayatını, ferdlerinin cesaret ve cüretleri temin ediyordu. İşte bu ihtiyaç, bu gençler mahfilini tevliğ etmiştir.

Bu mesele, İngiltere’de izciliği teşkil eden Ceneral اسمونس [İsmons]’un da eserinde zikr ediliyor. Ceneral diyor ki:

“Avustralya ile Afrika’nın ibtidâî kavimlerinden sonra, Rusya’daki Türkmen aşiretleri arasında da bu nev hususî teşkilat vardır. Bu teşkilat, aşiret gençleri meclisidir. Bu meclis, Avrupa’da olduğu gibi, reis, katîp, müdür, ilh... teşkilata tâbi değildir. Fakat, umûm aşiret gençlerini câmi bir mahfildir. Burada, cüret ve cesaretin icap ettirdiği bütün harekâta şahid olunur ve aynı zamanda, gençler arasında müttehid bir kahramanlık ruhu da yaşatılmış oluyor.”

Anadolu Türkmenlerinin gençler zümresi de böyle bir gayenin eseridir. Zaman, ihtiyacı tebdîl etmiştir. Hal-i hazırda, müttehid bir eğlence, şuhluk ve şenlik ruhiyeti yaşatılmaktadır.

Bu gençlerin böyle ictimâ’lar yapmaları, kendi hukuk-u şahsiyelerinden ma’dûddur. Aynı zamanda, buna mukabil, genç kızlar zümresi de vardır. Bu zümre, erkeklerin eğlencelerine iştirak etmek ve iş işlemek gibi iki şubeye ayrılmaktadır. Eğlence şubesi malum... İkinci şube ise, aşiret sanatının muhâfazasından ibarettir. Genç kızlar, her iki cihette serbesttirler. Ne eğlence meselesinde ve ne de sanatın şeklinde bir izin almaya mecbur değillerdir. Bu mesâil, hukuk-u zatiyeleri dahilinde bulunur.

Bazı seyyahlar, kızların salâhiyeti meselesinde bazı fıkralar hikâye etmektedir. Mesela, âtîdeki hikâye, bu salâhiyetin ne kadar vâsi bir hukuka istinâd ettiğini gösteriyor:

“Türkmenlerin toplu dansları vardır. Danslar, kısmen İslavların toplu danslarına benzer. Burada, erkeklerle kadınlar karşı karşıya oynarlar ve aynı zamanda, mukabeleli şarkı söylerler. Bazen de gençler bir tarafa, kızlar bir tarafa ayrılırlar ve bu vaziyette mukabeleli şarkı söylerler. Ba’dehu bir kız bir erkek birleşerek oynarlar.

Oyun esnasında, gençlerin kızlarla şakalaşmaları usul iktizâsındandır. Zaten, şarkıların hepsi de şuhanedir; böyle şakalaşmaya müsaittir. Bu şakalaşma, buse teâtîsine kadar ilerler. Hatta, Türkmenler arasında pek kıymetli bir buse olan “gerdan emme”nin da vâki olduğu görülür. Bunun için, gençlerin eğlenceleri zamanında, başkaları gelmezler. Lakin Kızılbaş Türkmenler’de buna cevâz verildiğinden, herkesin nazar-ı temaşası önünde yapılır.

Sonra, eğlencelerin diğer bir tarzı daha vardır. Bu usul mehtap gecelerine aittir. Bu gecelerde gençlerle kızlar ormanlara giderler ve tâ-be-sabah eğlenirler.

Hiç bir aile, kızının azîmetine mûmânaat etmez. Belki, gitmeye teşvik eder.”

Bu serbestiyet, yeni gelinlere de bahş edilmiştir. Ancak, bunların zevclerinin de oyuna iştirakı lazımdır. Eğer zevc ölmüş ise, bir senelik gelin, kız add edilir, aynı hukuk-u serbestiye mâlik olur.

Bunlardan başka zümre hukuku yoktur. Bilhassa, ortada şayan-ı ihmâl bir kısım gibi kalan ihtiyar kadınlar hakkında hiç bir şey bilinmiyor. Fi’l-hakika, bu mesele de şayan-ı tedkidtir. Çünkü, ak sakallıların büyük bir ehemmiyeti var idi. Halbuki bunların zevcilerinin ehemmiyetine ait hiç bir emareye tesadûf edemiyoruz. Bu cihet, merakımızı mucib olmuş idi. Buna binâen, oldukça tedkikatta bulunduk. Bunların nazar-ı itibara alınmamaları meselesi, bunların bir hukuka mâlik olmadıklarını

ifade etmek için değildir. Belki, bunların bir zümre teşkil edememeleri meselesidir. Bunlar, namzet erkeklerin zevcelerinden mürekkep olan kadın zümresinin yanında bulunurlar ve hemen hemen meclis-i vkelāya memur nāzırlar gibidir. Bu salahiyet de ihtiyaarlığa karşı hiss edilen hürmet dolayısıyla bahş edilmiş olsa gerektir.

Biz, bunların ihmāllerine esās olacak bir kaç sebep görüyoruz. Bu sebepler ber-vech-i ātīdir:

1– İhtiyarlar meclisi azalarının zevceleri aynı sinn-i hayata vasıl olamıyorlar.

Bu mesele, ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmaya layıktır. Birçok hesabātta bulunduk. İhtiyar kadınların erkekler kadar uzun bir ömür sahibi olmadıkları görülüyor. Mesela, bir aşiretin elli ak sakallısının beş zevcesi sağ kalıyor. Diğerleri lyor. Bu halde, bu aşirette elliye beş nispette ihtiyar kadınların mevcut olduğu görülüyor. Diğer bir aşirette ise, aynı nispet, biraz yükseliyor. Lakin hiç bir aşirette yüzde yirmi nispetini bulamıyor. Bu ahvāl, bu kadınların bir zümre dahilinde ictimā' edememelerini mucib oluyor. Sonra, ihtiyar kadınların senevī vefatı da gayet mühim bir yekn teşkil eder. Bu sebeple, bunları bir takım vezāif ile iştigal ettirmenin manası olamaz. Bunlar, artık bu hayattan göçmeye namzettirler. Bunun için, hayat haricinde kalmaları icap ediyor. Sonra, bunların az olmaları ve ak sakallıların zevcesi bulunmaları, bir zümre teşkil etmelerine mani olan bir keyfiyet olmak üzere de zikr edilebilir.

2– İhtiyar kadınların aşiret hayatında kontrol vazifesini yapamayacak kadar az ömür sürmeleri.

Bu mesele de, zümre teşkiline mani olan bir sebep gibi mtālaa edilebilir. Çünkü, kadın zümresi meselesinde görülmüŐtü. Kadınların aşiret üzerindeki hukuku, aşiretin izdivaç harekātını idare idi. Bu ise, tecrübelere ve aynı zamanda en az beş on sene kadar da bu harekātı idare etmeye mütevakkıf bir vazifedir. Çünkü, birçok ahvāl zuhur eder ki, ancak zaman ile önüne geçilebilir. Sonra, bu mesele de bir

sınıfa mütevakkıftır. Mantufaldeki usul, ancak esâslı bir göreneğin ve talimli bir vukufun salahiyeti dahilindedir. Buna binâen, behemehâl daha genç ve izdivacın ilk tesirâtından ayrılmış insanlara aittir. İhtiyar kadınlar, bu meselede tamamıyla acizdirler. Buna binâendir ki, bu zümre ihtiyarlardan da mürekkep değildir.

3- Türkmen aşiretleri dahilinde ihtiyar kadınların ehemmiyetsiz add olunmaları.

Fi'l-hakika, gerek Kürt ve gerek Arap aşiretleri teşrifatına mugayyer olarak, Türkmenler arasında ihtiyar kadınların mevkileri büyük değildir. Hatta, bazı aşiretler arasında bunların tekinsiz add olundukları da rivayet ediliyor. Lakin bu mesele hakkında hiç bir esere tesadüf edilmediği için, bizce şayan-ı kabul bir iddia add olunamaz. İhtiyar kadınlara ehemmiyet vermemek meselesi ise, her yerde görülüyor. Bunun en büyük misali, şu darb-ı meselde görünüyor:

“Bir ayağı çukurda, bir ayağı eşikte olan beyaz saçlıdan kork!”

Bu düstur, hiç şüphesiz ihtiyar kadınlara karşı olan husûmetin bir eseridir. Acaba bu husûmetin esbâbı nedir?...

Zannedersek, bu husûmet de gayet tabîî bir neticenin eseridir. Türkmenler, seyyar birer aşirettirler; daima öteye beriye giderler. Halbuki, böyle daimî seyahatler için çevik, cevval olmak lazımdır. İhtiyar kadınlar, böyle bir seyahate iştirak edemezler. Ve aşiret efrâdına da büyük bir bâr olurlar. Bilhassa, eski devirlerdeki vaziyete nazaran, meselenin ehemmiyeti artar. O zamanlar, aşiret bir kuvve-i muharebe idi, bir çete idi. Hatta, süvari çetesi idi. Böyle çete, ihtiyar kadınları beraberinde nakl edemezdi. Buna binâen, ihtiyar kadınlar aleyhindeki itikadın izleri de buralarda mündemictir. Hal-i hazırda hayat tebeddül etti ve eski usulün aynen tatbiki için katî suretler yoktur. Yalnız ne kadar olsa, pes-zende olarak, eski itiyadlara ait eserler de bulunur!

Bu mtlat, ihtiya kadınların ne gibi esbba binen, zümre teşkil edemediklerini izah eder, fikrindeyiz. Ancak, bu mtlatın da sırf bir tasavvurdan ibaret olduğunu kayd etmek lazımdır. Fakat bu tasavvur, bizi iknaya müsait bir tarzdadır.

3-Ferdler Arasında Hukuk-u şahsiye

Ferdler arasındaki hukuk, sırf aşiretler dahilindeki ferdi münasebetlerden ibarettir. Bu münasebetler de iki őubeden ibarettir:

1– Hayat-ı muŐeret şubesi

2– Düşmanlık şubesi

Her iki şube, tamamıyla yekdiğerine istinad eder. Ancak, her ikisi de ferdlerin zihniyetlerinin birer aksinden ibarettir. Buna binen, burada ferdin zihniyeti hakkında sarıh bazı malumat i'ta etmek icap eder.

Türkmen ferdi, zende olan müesseseleri karşısında, daha ziyade nezakete meyyl add olunabilir. Buradaki nezaket, beyin tevlid ettiği drŐtlėe mukabildir. Yani, Türkmen'de muhariblik hassası sönmüŐtür. Hatta bu hassa, Kürt aşiretleriyle mukayese edilemeyecek. Yalnız, derecede aŐaėıdır. Buradaki muhariblik aşiret hayatının temsil ettiği tecavüzü muharibliktir. Bu, ekseriyetle garet, hırsızlık ve tehlikeli maceralara müncerr olur. Yoksa, őahsını müdafaa etmek, izzet-i nefsine karşı fedakar olmak gibi sıfatlar müstelzim değildir.

Bu hutt-u ummiye, Türkmen ferdinin mutevattın halk derekesine inmeye başladığını gösteriyor. Lakin Türkmen'i aşiret hayatında tutan ve aşiretin vahdet-i ruhiyesini muhfaza eden bir hassa vardır: Eğlencedeki ser-zde ki, bugünkü Türkmen aşiretlerinin en eslı seciyelerini teşkil etmektedir. Bi't-tabi, ferdler de bundan müteessir olmuşlardır. Eğlence ise, büyük bandolarla tiyatro veya barlarda yapılmaz. Burada, kadim medeniyetlerin çekiçle pergelden başka bir aleti

olmadığı halde, abideler ibdâ' eden heykeltraş ve mimarları gibi, yalnız kadın, kadın sesi ve bir saz vardır. Bu vesait ise doğrudan doğruya aşk hayatının tekamülünü icap ettirir ve Türkmen'de de bunu görürüz.

Aşk, Türkmene fazla hassas yapmış, fazla hassasiyet dolayısıyla da ruhen serseri bir vaziyete ilka' etmiştir. Lakin aynı zamanda da sırf sevdâvî yüksek bir izzet-i nefis meselesi meydana çıkarmıştır. Bu izzet-i nefis, aşık ile maşukanın sadakatleri esâsıyla tamam olmaz. Aynı zamanda, aşkın aşiret dahilindeki mevkiinin mütezelzil olmamasını icap ettirir.

Şimdi, karşımızda kurûn-u vustâ şövalyelerini görürüz. İşte, Türkmen ferdi de bundan ibarettir. Şimdi, bu ferdin hayat-ı muâşeretini ve düşmanlığı tedkik edebiliriz.

Bunlar arasındaki muâşeretin ibtidâsı, büyük bir samimiyet şeklindedir. Ancak, bu samimiyetler de sınıflar arasında mevcut olabilir. Bir genç, yalnız bir genç ile samimi dost olur. Kendisinden büyük yaşta bulunanlarla aynı samimiyet dairesinde bulunamaz. Onlara karşı, nezaket ibrâz eder. Lakin daimî nezaket ibrâzını da muvâfık bulmaz. Çünkü aşkın tevlîd ettiği fazla gurur, bunlarla tesis-i münasebet etmemek ve bunun için de işlerini yalnız yapmak, hiç kimsenin muâvenetine muhtaç olmamak cihetini tercih ettirir.

Bu hareket, aşiretin tesânüdü meselesini tehlikeye ilka' edecektir. Zira, aşiret dahilinde münferiden hareket etmek cihetini iltizâm etmek muvâfık değildir. Aşiret, ancak bir uzuv şekline intikal ettiği takdirde, seyahatlerine devam eder. Aksi halde, yavaş yavaş inhilâl etmeye başlar. Fakat, henüz bu dereceye gelmemiştir.

Kendisinden küçüklere karşı, rıfk veya mülâyemet ile hareket etmek cihetini düşünmez. Küçükleri küçüktür. Bunlara, merhamet nazarıyla bakar ve böyle bir kazaya şahid olunursa, aşiret gencinin:

“Şuna acımalı, istediğini verelim.”

dediğini görürsünüz. Bu hal, yalnız gençlerde değil, ihtiya-
larda da aynı surettedir. Bu mesrdt, bir nev hd-bnnin mev-
cudiyetini göstermektedir.

Fi'l-hakika, aşiret dahilinde bu hd-bnyi tamamıyla
görmek mümkün değildir. Çünkü, henüz aşiretlerin tesnd
sağlamdır. Lakin ferdlerinde bu cereyan başlamıştır.

Burada ferd, kendi hukuk-u şahsiyesini tanır ki, diğerinin
de aynı derecede bir hukuka mlikiyetini kabul etmiyor,
demektir. Böyle olmadığı takdirde, yukarı ve aşağı tarafa da
aynı nazarla bakması icap ederdi. Geçmiş zamandaki usul-i
muaőeretin essı ise ayrıdır. O usul, muhrib kabilelere
mőbihtir. İhtiyarların yüksek mevkileri vardır. Ve yavaş
yavaş aşağı doğru tenzil-i mertib eder. Lakin her sınıf,
kendisinden bir evvelin memuru, bir sonrakinin amiridir. Gerek
Çadırların, gerek çadır dahilinin, gerek yemek yemenin, gerek
at, elbiselerin ve gerek merasimdeki mevkilerin ahvlinden
anlaşılan vaziyetler bundan ibarettir. Lakin bunlar, sırf birer
vaka-yi tarihiye olarak zikr edilebilir.

Herkesin kendisine böyle bir hak baş etmesi, aradaki
cereyan-ı tabiyi ihlal edememiştir. Çünkü, henüz eski teşkilat
mevcuttur. Yeni harekt, henüz bir sıfat-ı meşruiyet ahz
edememiştir. Ancak, pederler oğullarına emr edemiyor.
Kardeşlerin büyüğü, diğerlerini terbiye edemiyor. Sonra, aşiret
arasındaki münasebet, beyin ancak serveti nispetinde devamlı
oluyor. Aksi halde, bey de solda sıfır kalıyor. Böyle olmakla
beraber, herkes kendi alemine göre hareketinden sonra da,
ahengi ihlal eden bir ihtizaz iőitilmiyor. Çünkü, yeni cereyanın
herkes üzerindeki tesirt hiss ediliyor. Herhalde, tabi bir
tekamüle doğru olmayan bu cereyanın neticesi hakkında bir şey
söylenemez.

İkinci kısım olan düşmanlık meselesi ise yalnız bir netice
vermiştir: Kin.

Aşiret efrd, husus bir aile hükmünde olduğu için, kinin
mevcudiyetinden b-haber bulunması icap ederdi. Fi'l-hakika,
ibtid kavimlerde buna tesadf ediliyor. Lakin bir kin halinde

değil, belki bir husûmet halinde!... Kin, aynı kanın devr-i umûmiyesine istinâden sarîh bir samimiyet izhâr eden kütlelerde bulunamaz. Böyle olduğu takdirde, bu kütlenin çetecilik edebilmesi imkân haricinde kalır. Halbuki, Türkmenler’de kincilik başlamıştır. Bu da, hûd-bîninin neticesidir.

Böyle bir halde, bir ferdin tecavüzü vâki olur. Bu tecavüz, velev ki doğrudan doğruya bir ferde ait olsun, aşiretin hey’ât-ı umûmiyesini müteessir eder ve meseleye de müdahale edilir. Müdahale, muhâcimin hukuk-u şahsiyesini fevkalade izrâr eder. Taarruz darb derecesine tecavüz etmemiş ise, muhâcimin hukuk-u şahsiyesi ilga edilmez. Fakat, diğer tarafla itilaf etmek mecburiyetindedir. Bu itilaf, tarafeynden mürekkep bir aile meclisi tarafından tedkik olunur. İtilaf edilmediği takdirde, ise ak sakallılar müdahale eder.

Ak sakallılar, muhâcimi tecziye hakkına mâliktir. Bunun için, meselenin aileler meclisi tarafından halli tervîc edilir. Lakin bir hadise zuhurunda muhâcimin firarı vâki olduğu takdirde, mazrûb tarafından muvâfakat edilmedikten sonra, aşiret dahiline kabul etmez ve bütün hukuk-u şahsiyesini gaib eder. Aynı hadise, ak sakallıların tayin ettiği cezaya adem-i rızada da vâkidir. Fakat, adem-i rıza için, firar etmek icap eder. Aksi halde, cebren de tecziye edilir.

Vaka, cünha derecesinde olduğu takdirde müttehimin aşiret dahilinde kalmasına imkân yoktur. Böyle bir vaka zuhurunda, müttehim ya firar eder veyahut diğerlerinin hücumu neticesi olarak mecrûh düşer.

Görülüyor ki aşiret, kendi hududu dahilindeki hukuk-u şahsiyelerin masûniyeti cihetini bizzat himaye ediyor ve muhâcimleri de kendi hesabına olarak, hukuk-u şahsiyeden mahrum kılabiliyor.

Yalnız bir müttehimin ailesi mesul add edilmez. Buralarda, “her koyun kendi bacağından asılır.” Bunun için, yalnız müttehim düşünülüyor ki, diğer aşiretlere nazaran oldukça müterakkî bir zihniyet olmak üzere serd edilebilir. Hal-i

hazırda, bu vakalara Türkiye hkmeti de müdahale etmektedir. Hatta, cünha ve cinayet gibi mesâil, ummiyetle Türk hükümetinin idaresi altına girmiştir.

4- AŞiretlerle Hükümet Arasındaki Vaziyet-i İdariye

Bu mesele, her yerde aynı değildir ve her yerde aynı hududa şâmil bulunmuyor. En doğrusu, karmakarıŐıktır. Türkiye hkmeti, henüz ne bunlar ve ne de diğer aşiretlerle alakadar olmamıştır. Yani, idarî bir teşkilata müstenid bir alakadarlık yoktur. Lakin bu aşiretlerin bulundukları mahallin Türkiye idare-i vilâyatına dahil olması, aşiretlerle zarurî münasebetlerin meydana çıkmasına sebep olmuştur. Fakat, her yerde başka türlü! Buna binâen, Türkmen aşiretleriyle Türk hkmeti arasındaki münâsebâtın suret-i cereyanını değil, hatta hutt-u ummiyesini bile katî surette göstermek mümkün olamayacaktır. Lakin takribî bir surette, bu meseleyi izah edeceğiz. Zira, asıl mevzuu tenvîr edecek cihet, bu münasebetin şekli olacaktır. Hutt-u ummiyeden sonra ise, vâsi bir taksimât dahilinde de cereyan-ı münâsebât hakkında izahat verilebilir.

Türkiye hkmeti, bu aşiretlerin bir nev hukukunu kabul etmiş gibi idi. Fi'l-hakika, resmen böyle bir taahhüd yoktur ve aynı zamanda, Türkiye ricâlinin de böyle bir kanaati olmasa gerektir. Lakin vaka bunu gösteriyor. Buna binâen, Türkmenler ile Türkiye'nin ilk münasebet devirlerine ric'at edelim. Mesele gayet vâzıhtır. Türk hkmeti teşekkül ederken, Anadolu'da bir devre-i fetret var idi. Gerek Türkmen ve gerek Kürt aşiretlerinin hepsi de istiklâllerini ilan ediyorlardı. Zaten, Türkiye dahi böyle bir aşiretin istiklâli ile başladı. Ancak, bu aşiret Türkmen değildi.

Türkiye yarım asır sonra, Anadolu'daki bütün aşiret beyliklerini istila etti. Bu istila devri, Türkiye'nin fthât devri idi. Buna binâen, aşiretler de Türkiye ordusuna iltihâk ederek, yağma-gerliğe gidiyorlardı. O devirde ise, Türkiye'nin mülkî teşkilatı yok idi. Sonra, aşiret ile köylü arasındaki farklar da malum değildi. Buna binâen, Türk ordusuna iltihâk eden aşiret

reislerine kaleler ve kışlak, otlak gibi yaylalar veriliyordu. Bu aşiret efrâdı üzerinde nüfuz sahibi olabilmek için, her türlü muâvenetlerde bulunuluyordu. Çünkü, aşiretle orduyu doldurmak lazım idi.

Görülüyor ki, ilk zamanlarda aşiretlerin istiklâl-i dahiliye-leri kabul ediliyordu. Hâlbuki elimizdeki Türk tarihi, bilahare bunlar hakkında bazı istiklâli mucib bir iradenin mevcudiyetinden bahs etmiyor. O halde, Türkiye'nin beş altı asırlık hayatı tesirlerinden başka, bu aşiretler üzerinde hükümet tesirâtı vukubulmamıştır. Bu sebeple, Türkiye'nin aşiretler ahvâli hakkında umûmî bir nokta-i nazarı yoktur. Çünkü umûmî nokta-i nazar, behemehâl sırf bunlara ait olabilecek mevâdd-ı kanuniyenin mevcut olmasıyla mümkün olabilir. Böyle bir şey olmadığı için, hususî nokta-i nazarlara müracaat etmek ıztırârı vardır.

Hususî nokta-i nazarlara, idare-i umûr-u vilâyât şubesinde bulunabilir. Her vilayet, bunlardan bir suretle müteessir olmuştur. Sonra, her aşiret kumandanlığının da bunlardan suret-i tesirleri ayrıdır. Bu ayrılığı, sancak, kaza, nahiye riyâsetlerine kadar teşmîl edebiliriz. Her müstakil riyâset, bu meselede hususî bir nokta-i nazar serd eyler. Bu nokta-i nazarlara mahiyetlerine vukuf kesb etmeden, hey'ât-ı umûmiye kararını tevhi'd edecek olursak, Türkiye'nin idare adamları arasında aşiret tarz-ı telâkkisine dair bir zihniyetin adem-i mevcudiyeti görülür. Eğer böyle olmasaydı ve bir zihniyet olsaydı, her idare memurunun da bu zihniyet dahilinde hareket etmesi icap ederdi ki, neticede de aşiretler hakkında zende bir fikrin mevcudiyeti tezâhür eylerdi.

Böyle zende bir fikrin adem-i mevcudiyeti, aşiretlere ait pes-zende fikirlerin bir ehemmiyet kesb etmesini mücib oluyor. Çünkü, memurun tamamıyla alakasız kalmasının imkânı yoktur. Aşiret efrâdı, kah yekdiğeriyle mücadelelerde, kah mütevattın halk ile münasebetlerde ve kah hükümet ile aralarında tekevvün eden mesâilde memurları alakadar eder. Memur, bu alakadarlık zamanında zende bir fikre mâlik

olmadığı gibi, eski i'tiyâdâtın rivayetlerinden kuvvet alan pes-zende fikirlerin zebûnu kalır ve aşireti de bu fikirlere istinâden kabul eder. Ve bunlara nazaran, fasl-ı dava eyler.

Bu usul, Türk idare-i mülkiyesinde sırf âdâta riâyet şeklinde ibrâz edilmektedir. Halbuki, tamamıyla yanlıştır. Çünkü, pes-zende fikirlere riâyet, ne aşiret hesabına ve ne de hükümet hesabına bir kârdır. Bu kısımlar, hem aşiret ve hem hükümet için ehemmiyetsizdir. Zira, hal-i hazırda inkişâf bulamıyor. Halbuki, hükümetin takip etmek mecburiyetinde olduğu gaye, zende müesseseleri idaresi altına almaktır. Sonra, aşiretin ihtiyacı da böyle zende müesseselerinin inkişâfıdır. Çünkü, aşiret dahilinde müceddidler yetişemez. Bunlar, ancak bir takım yeni ihtiyaçlar izhâr ederler. Lakin bunların inkişâfına muktedir değillerdir. Belki de böyle bir inkişâf için, uzun devirler lazımdır. Lakin tarihin seyrine dikkat edildiği takdirde, ancak tarihî ve siyasi ihtilâtlardan zuhur eden bir takım müceddidler sayesinde, aşiret ve kabile hayatları nihayet bulmuştur. Buna binâen, bunların inkişâfta adem-i iktidarları daha kuvvetli add olunabilir ve yeni ihtiyaçların inkişâfları için, Türk idaresinin teşkilatına ihtiyaçları vardır. Zaten, bu yeni ihtiyaçlar da Türk idaresinin intibââtından ibarettir. Hulâsa, aşiret ihtiyacının zende fikirlerin kabul edilmesi şeklinde olduğu anlaşılıyor, demektir.

Memurlar, böyle hareket etmiyorlar. O halde, hükümet idare usulünün aşiretler üzerinde müsbet bir tesir icra edememesi de pek tabî olur. Çünkü, hükümetin muhatap add ettiği zihniyet, aşiretin zende heyeti değildir. O halde, hükümet ruhunun aşiret üzerindeki tesirâtını Türk hükümeti bilmiyor, demektir. Fakat, bu tesirât mevcuttur. Burada, böyle hükümet tesirâtının ne şekilde bulunabileceğini tayin edebilecek olursak, aşiret üzerindeki hükümet hukukunun umûmî şeklini izah edebilmiş olacağız.

Bunun için ise, behemehâl Türkiye'nin ruh-i idaresi hutût-i esâsiyesini bilmek icap etmektedir. Türkiye, idare-i merkeziyeye tabidir. Burada, memurlarına ne teşrî ve ne de

icraî bir salahiyet bahş eder. Emirler, merkezden gelir ve memur, merkezin nokta-i nazarına göre bir kıymet iktisâb eder. Bu ahvâl, memurun kıymet-i idariyesini düşünmek kaydında olmadığını ve düşünse bile, bu babta her türlü şahsî teşebbüslerden ictinâb edeceğini gösteriyor. Bu ruhiyet, memleketin hal-i asliyesinde devamını tercih etmek ve kendisinden hiç bir şey yapamamaktır. Bir müverrihin dediği gibi, Türk memurları, muhit-i idarelerini telekkuh hassasına mâlik değildir. Böyle bir idarede, yalnız resmî bir münasebet bulunur. Bu resmî münasebet ise, hiç şüphesiz ca'lîdir. Zira, her iki taraf da bunun için hazırlanmıştır. Her şey muayyen ve tesirsizdir.

TÜRKMENLERİN DAİRE-İ CEVELÂNLARI

Türkmenlerin daire-i cevelânlarını katî bir daire altında izah eylemek mümkün değildir. Çünkü kendi keyf ve heveslerine tâbi' olan bu aşiretlerin aynı tarîki takip etmek mecburiyetleri yoktur. Lakin gerek bazı ictimâî sebepler ve gerek Türkiye teşkilat-ı mlkiyesinden mütevellid idarî mecburiyetler dolayısıyla, kısmen muayyen add olunabilecek bir daire-i cevelân bulmak mümkündür.

Bunların daire-i cevelânları, grup taksimâtına nazaran tedkik olunabilir. Bu kısma, her aşiretin ayrı ayrı daire-i cevelânını kayd etmek kâbil olamaz. Çünkü, bu babta pek vâsi kuyûdâta mecburiyet vardır. Sonra, her grubun ummî bir dairesi bulunabilir. Fakat, grup dahilindeki aşiretlerin harekâtında bir intizâm yoktur. Buna binâen, bu kadar dağınık aşiretler arasında bir tasnîfe kalkmamak daha doğru olur.

Grup tasnîfinden evvel, hey'ât-ı ummiyenin daire-i cevelânını da tayin etmek mümkündür. Çünkü, aşiretlerin hemen hepsi de aynı hayatı geçirmektedir. Bu sebeple, hepsinin de aynı yazlık ve aynı kışlık mevkileri intihâb edeceğinden şüphe edilemez. Binâen aleyh, bu babta ummî bir fikir serd etmek mümkündür. Sonra, bu ummî mütâlaanın ehemmiyeti de kâbil-i inkar değildir. Çünkü, bu ummî ahvâle nazaran, gruplar da tasnîf olunabilir ve usul-i tasnîf de muntazam bir silsile halinde devam eder. Bu sayede aşiretlerin hayatî ihtiyaçlarındaki tarîkler anlaşılmış olur. Bu netice, bilhassa iskân meselesi ile pek ziyade alakadardır.

Türkmen aşiretlerinin bulunduğu havâli mevki-i coğrafi itibarıyla münhasıran mntika-yı mutedile dahilinde olmayıp kısmen mntika-yı hârreye de şâmildir. Fakat, havâlinin hey'ât-ı ummiyesi nazar-ı itibara alınırca, bu sahayı mntika-yı

mutedileden add etmek icap eder. Sonra, bu havâlinin teşkilatı tabiiyesi, hemen hemen bir yek-nesakî arz etmektedir. Bu mıntikanın arz ve tûl daireleri arasında diğer arz ve tûl dairelerinin hepsinin de menâtık-ı mutedile yazı ve kışı vardır. Ancak, bazı yerlerinde yazın harareti tezâyüd eder. Bu suretle, kısmen tehâlûf hâsıl olur. Fakat kış mahallerinin dereceleri arasında o kadar mahsus bir fark yoktur. Kastamonu dağlarındaki soğuk, İzmir, Kürdistan, Halep ve Diyarbekir dağlarında da mevcuttur. Fi'l-hakika, bürûdetteki müsâvât, bürûdetin anâsırında da müsâvâtı istilzâm etmez. Bazı mahallerdeki şiddetli kar, diğer mahallerde kuru soğuklarla karşılaşabilir.

Teşkilat-ı tabiiyenin fûrûâtında da bir müsâvât vardır: Bütün bu arazi, dağ, vadi, yayla, ova terkîbâtından ibarettir. Bu anâsırlar, küçük mesâhalarda ve her yerde bulunuyor. Hatta, bazı coğrafiyyun diyorlar ki:

“Anadolu kıtası, hey’ât-ı umûmiyesi itibarıyla coğrafi bir vahdet arz etmektedir. Sivas yaylalarını, hem İzmir’de, hem Halep’te ve hem de şarkî Anadolu vilayetlerinde bulabiliriz. Dağ, nehir, ırmak, ova hakkında da aynı mütâlâa vardır. Buna binâen, bu kıta da aynı ahvâlin tekrarını nazar-ı itibara almalıdır.”

Bu esâsât, bu kıtada yaşayan insanların da aynı tesirâta tâbi’ bulunduklarını ispat eder. Bu halde, bütün Anadolu halkının maruz kaldığı muhitî tesirde azamî bir vahdet aranılabilir. Bu ise, gerek bu aşiretler ve gerek diğer aşiretlerle Türkler arasında bir nev vahdet-i ihtiyaç ve vahdet-i hayatın mevcut neticesini tevlîd eder. Burada yalnız Türkmenlerin arasında mevcut vahdeti ve bu vahdetin de yalnız coğrafi kısmını nazar-ı dikkate alıyoruz. Ancak, bu malumata istinâden, Anadolu’nun ve bilhassa, Türkmenlerle meskun olan kısmının ahvâl-i iktisadiyesindeki şekli de tedkik etmek isteriz. Bu şekil, aşiretlerin cevelânlarında en mühim bir âmildir. Çünkü, her ne olursa olsun ve her ne şekilde bir hayat geçirilmiş bulunursa bulunsun, behemehâl hayat-ı iktisadiyenin

cereyanına tebaiyyet edilmiştir. Buna binâen, Türkmenler de böyle bir cereyanın taht-ı tesirinde bulunuyorlar, demektir.

Türkmenlerle meskun olan Anadolu kısmı, iki deniz kenarında ve bir denizin de karşısındadır. Bu iki deniz, Bahr-i Sefid ile Adalar Denizi'dir. Diğeri ise Bahr-i Siyah'dır. Lakin Türkmen coğrafiyasını denizlere nazaran tedkik edecek olursak, bu coğrafiyanın deniz haricinde teşekkül ettiğini görürüz. Ne iki denizin kenarında olanlarında ve ne de bir denizin karşısında bulunanlarda deniz hayatı ile alakadar bir aşiret hayatı görülmez. Aşiretler, bu cihetlere müteveccih değıllerdir. Belki, hepsi de dahilî Anadolu'ya mteveccihdirler. Binâen aleyh, bunların coğrafi vaziyetlerini, dahilî Anadolu'nun sâlifü'l-arz tl ve arz daireleri içerisinde aramak icap eder. Halbuki Anadolu'nun  denize ayrılan ticareti yanında bir de dahilî ticareti vardır. Mesela, Türkiye denizlerinin depoları, Ankara, Konya, Sivas, Halep, Erzurum, Musul'dur. Ancak, bu depolar doldurulduktan sonra, denizlere doğru bir hareket icra edilmiş olur. Bu depolar ise, Anadolu'nun dahilî kısmıyla doluyor. Bu depo merkezleri, Anadolu'nun dahilî nokta-i merkeziyelerini teşkil ediyor. Demek oluyor ki, Anadolu iktisadiyatı bir nokta-i merkeziye etrafında tecemmu' ettikten sonra harice gidebiliyor. Bu esâs, Türkmenlerin coğrafi vaziyetlerinin cihet-i tevecchleriyle pek ziyade alakadardır. Çünkü, bunlarda da dahilî bir hareket vardır. O halde Türkmenler Anadolu'nun vaziyet-i iktisadiyesiyle müşterek bir hat takip ediyor, ve bu vaziyet-i iktisadiyeyi de kuvvetleştirmek bir mevkide bulunuyorlar demektir.

Görülüyor ki, Türkmenlerin cevelân dairesi ile Anadolu'nun iktisadi hareketi arasında bir ittihat-i tam vardır. O halde, kıta sakinlerinin de aynı mukadderâta mâlik olduklarını kayd eylemek icap eder.

şimdi, cevelân-ı ummiyenin yaz ve kış mntıkalarını tasrih etmek imkânı ihzâr edilmiş demektir. Türkmenler yazın bir mahalde o kadar fazla oturmazlar. Lakin zan edildiği kadar da sratle tebdil-i mahal etmezler. Yalnız, seyahat esnasında

konaklamak meselesini istisna etmek lazımdır. Türkmenler, yazın en ziyade ovaları ve yaylaları intihâb ederler. Aynı zamanda, tarz-ı hareketlerinde de bir usul mer'îdir. Mesela, senenin muayyen bir zamanında muayyen bir yere gitmek için, bütün aşiretlerde bir itiyad vardır. Göçebelik bu esâsa istinâd eder. Lakin bu esâsın yeni bir şey olduğunu da iddia edebiliriz. Sonra, bunun mutlak olduğunu zikr edemeyiz. Yalnız, hal-i tabîî bundan ibarettir. Yoksa aşiretler hal-i tabîî haricindeki harekâtta da serbest olduklarından, istisnaların vücuduna itimad etmek icap eder.

Şüphesiz, bütün aşiretler böyle hareket etmezler. Bu mecburiyet, Türkiye teşkilat-ı mülkiyesinin eseri add olunabilir. Mamafih, Türkiye hükümetinin vücuda getirdiği bu teşkilattan evvel de bu suretle hareket mecburiyetinde kaldıklarına dair bazı emareler mevcuttur. Mesela, gerek Uzun Hasan, gerek Karakoyunlu, Akkoyunlular ve gerek Aydın vesaire oğulları gibi tavâif-i mülûk zamanında da böyle muayyen yazlık ve kışlık iskân mahalleri var idi. Zira bunlar, bu hükümetlerin birer ordusu makamında idiler. Lakin Türkiye hükümetini tesis eden aşiretin o devirdeki mazbut seyahati nazar-ı itibara alındığı takdirde, Anadolu'nun o kadar mazbut bir hükümet teşkilatına tâbi olmadığı ve ancak bey merkezlerinin istiklâlâle mâlik oldukları anlaşılıyor. Fakat, herhalde eski devirlerde de kısmen muayyen bir cevelân dairesi var idi.

Türkmen aşiretleri, yazı beş ay, kışı yedi ay add ederler. Beş ay yazın iki ayı yolculuk ile üç ayı da muhtelif mahallerde hayme-nişîn olmakla geçirilir. Bu âdet, hemen hemen umûmîdir. Hatta, bunu teyid eyleyen birçok şarkılar bile vardır. Yaz hareketinin ciheti zikr edilmek iktizâ ettiği takdirde, cenup istikametini gösterebiliriz. Ancak, Anadolu yaylalarının cenub-i şarkîye doğru bir meyl ile tealisi nazar-ı itibara alınırsa, cenup istikametinin bu suretle kabul edilmesi icap eder.

Kışın ise, vadiler arasındaki kuytu dağ eteklerine müracaat edilir. Herhalde, eski bir kale içi, bir harabe ve soğuğa karşı

muhâfaza edebilecek bir mahal tercih edilir. Bu müddet, yedi aydan ibaret olan kışın beş ayını ihtiva eder. Diğer iki ay, kışlanacak olan mahallin karşısındaki ovada geçirilir. Çünkü, bu iki ayın birisi eylül, diğeri de marttır. Herhalde, bu aylardan birinin kışlık diğlerinin de yazlık ihzârâtını ikmâle hasr edildikleri de meydanda bir keyfiyettir. Kış harekâtı da, yaz harekâtı gibi muayyen bir cepheye doğrudur. Bu cephe, Anadolu dağlarının muhassala-i istikametini izhâr eden şimal-i garbî kısmıdır. Bazı aşiretler, bu cepheyi bulabilmek için uzun bir seyahate mecburdurlar. Lakin ekseriyetle aynı istikameti muhâfaza eyledikleri de müşahede olunmaktadır. Hatta aynı hal, İran Türkmenleri arasında da müşahede olunmaktadır. Kürtler ise, bu istikamete nazaran, eski beylik devirlerini aynı teşkil ettikleri gibi, hal-i hazırda da aynı istikameti muhâfaza eylemektedirler. Kürtler'deki bu müşâbehet, Anadolu dağ teşkilatı ile aşiret hayatında bir takım müşâbehetlerin mevcudiyetinden ziyade Kürtler'in Türkmenlerle tesâlüb etmiş olmalarında aranılabilir.

İşte, hey'ât-ı umûmiyenin iki mevsim daire-i cevelânları bundan ibarettir. Şimdi, bu esâsa istinâden de grupların daire-i cevelânlarını tayin etmek mümkün olabilir.

1- Afşarlar'ın Cevalân Sahaları:

Türkmen grupları, beş tane idi. Bunlardan birincisi, Afşar grubu idi. Grubun mahall-i mevcudiyetini tasrih etmiştik. Burada, yalnız, bu mahallin ne suretle iki şubeye ayrıldığını tasrih edeceğiz ki, bu şubeler de şunlardır:

1 – Afşarlar'ın yazlık iskân mahalleri

2 – Afşarlar'ın kışlık iskân mahalleri

Yazlık iskân mahalleri, Erzurum'un Pasin ovasından itibaren, yekdiğerine omuz vermiş gibi Konya ve Ankara'ya doğru uzanan ve sonra, Aziziye arkasından cenub-i garbiye doğru inen ova ve yaylalardır.

Bu ova ve yaylalar, hey'ât-ı umûmiyesiyle aynı irtifada değillerdir. Ovalar arasında kısmen bir müsâvât aranabilir. Lakin yaylalar arasındaki derece-i irtifa farkları pek azîmdir. Bu yaylaların bazıları, sath-ı bahrdan pek az yüksektir ve Musul derece-i harareti nispetinde sıcak yapar.

Bu hararet, aşiretlerin daima aynı mahallerde hayme-nişîn olmalarına meydan bırakmamaktadır. Çünkü, hararetle beraber, bir nev yaz rüzgarları gelir. Aşiretler her zaman ayrı ayrı mahallerde hayme-nişîn olmak sayesinde bu yaz rüzgarlarının mazâr-ı tesirâtından kurtulabilmektedirler. Çünkü hemen hemen her ayda ve ara sırada her on beş günde bir her aşiret tebdil-i cihet etmektedir. Buna binâen, bu Türkmenlerin yaz cevelânlarında daha az bir istikrâr eseri görülür. Sonra, bunların daha hususî bir hareketleri de vardır: Ekseriyet itibarıyla kendi mıntıkaları dahilinde gezinmektedirler. Lakin her senede bir kısımları, kendi mıntıklarını tecavüzle daha cenuba, hatta Kaçarlar'la Sarılar'ın dairelerine kadar gitmektedirler.

Halep ovaları, ekseriya beş on Afşar aşiretini de geçindirmektedir. Bazı seyyahlar, bunların Adana'ya da indiklerini söylüyorlar. Bu suretle, Farsaklar'ın dairelerine girmiş oluyorlar. Şüphesiz, bu nev seyahatlerin ihtilât neticeleri nazarı itibara alınır ve Afşarlar'ın ara sıra diğer üç büyük grup ile münâsebâtta bulunduklarına ehemmiyet-i azîme atf edilebilir.

Aynı zamanda, Afşarlar'ın bu cevelânlarındaki daire, bunların ihtiyaçları dahilinde bulunuyor demektir. Eğer bu babta daha salahiyetdâr bir tedkikin imkânı olsaydı, bunların derece-i ihtiyaçlarıyla mıntikalar arasındaki nispeti de katî surette tensib etmek mümkün olurdu. Fakat Türkiye'nin ne ahvâl-i iklimiye, ne ahvâl-i zirâiye, ne ahvâl-i tabiiye ve ne de ahvâl-i iktisadiye hakkında hiç bir istatistik mevcut olmadığından, aşiretlerin yazlık cevelânları zamanındaki istihsâl ve istihlâk derecelerini tayin etmek mümkün değildir.

Fi'l-hakika, yazlık cevelân dairelerinin yalnız çayır mahallerine münhasır bulunmadığı hakkında bazı mütâlaalar zikr edilebilir. Fakat, bunların hesab-ı hakikleri için de istatistiklere

lüzum vardır. Bu sebeple, burada umûmî mütâlaanın devamını iltizâm edelim.

Bazı seneler olur ki, şimal ovalarındaki çayırların fazla kıymetleri bulunur. Bu hal, Afşarlar'ın daire-i cevelânlarına diğer Türkmenlerin de dahil olmalarını intâc eyler. Bu Türkmenler, kısmen Yörükler ve kısmen de Kürt aşiretleriyle İran Tükmenleri'dir. Afşarlar'ın dairelerinde geçirdikleri kış müddeti daha fazladır. Halbuki, gerek Yörük ve gerek İran Türkmenleriyle Erzurum'un cenubundaki Kürtler'in kış mevsimi daha azdır. Buna binâen, yabancılar daha erken hareket ederler ve çayırları da daha erken istihlâk eylerler. Bu sebeple artık, Afşarlar'ın daha cenuplara akın etmelerinden başka çare kalmaz.

Kışın, bütün Avşarlar kendi mıntıkalarında toplanırlar. En uzak mahallerde bulunanlar bile kışlaklara avdet ederler. Zaten, her sene devam eden cevelân, her aşiret için muayyen bir yol tayin etmiştir. Kışlak mahallerine giden aşiretler, yaylalara giden yolu takip etmezler. Behemehâl, o yolun gayrisini ve bilhassa ona kısmen muvâzi bir yolu takip ederler. Bunların sebebi, avdetde de hayvanâtın iâşesi meselesini nazar-ı itibara almak mecburiyetinde bulunmalarıdır. Bunun için, behemehâl ayrı ve istihlâk edilmemiş bir saha takip etmek mecburiyetindedirler. Kışlık avdet yolunu da Aziziye'nin garbından şimale doğru uzanan vadiler teşkil eder. Bu vadiler, az mesafelerde dahile doğru avdet hattına amûden çıkan bir takım muvâzi vadi berzahlarıyla aşiretlerin kışlık iskân mahallerini teşkil eden kuytu mahallere gitmektedir.

Kışın, her aşiretin sabit bir mahalli vardır. Bu mahaller, ayrı ayrı gösterilebilir. Mesela, Afşarlar'ın kışlık mahalleri ber-vech-i âtîdir:

- 1- Sivas-Kayseri-Adana yolu üzerindeki bi'l-cümle köyler.
- 2- Sivas-Karahisar-Erzincan-Erzurum yolu üzerindeki bi'l-cümle köyler.
- 3- Sivas-Harput- Halep yolu üzerindeki köyler.

Burada ehemmiyetle nazar-ı itibara alınacak cihet aşiretlerin daima küçük idarî merkezlere yakın bulunmalarındır. Bu hal, sırf tesadüfî değildir. Belki idarî iradenin tesirâtından azade olmak ihtiyacından mütevelliddir. Bu babta en büyük misal, bu tedkikatın üçüncü cildini teşkil eden Kürtler hakkındaki eserde¹⁵ vardır ki, meseleyi kısmen tenvîr etmek için, burada iktibâsı muvâfık buluyoruz:

“Kürt aşiretleri, Türkiye idare-i mülkiyesinin harekâtına tâbidirler. Tarihinde de, bu idare-i mülkiyenin muhtelif tesirâtına tâbi olmuşlardır.

Kürtler’in Türkiye idaresine girmeleri, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman devirlerinde idi. Bu devirlerde, Kürt aşiretleri muhtelif beylerin idareleri altında bulunuyorlardı. Bu beyler, bir takım kalelere mâlik idiler ki, burada otururlar ve etraflarına da muhtelif aşiretler cem’ ederlerdi.

İlk zamanlarda bu beylik mahalleri muhâfaza edildi. Lakin Türkiye tımar ve mevrûât usulünün bu havâliye tatbiki, bu beylik merkezlerinin ehemmiyetini tezyîd ediyor idi. Çünkü bu merkezlerin hepsinde Türk idare memurları ikamet etmeye başlamışlardı. Bu teşkilat, Kürt aşiretlerine pek ziyade tesir etmeye başladı. Bunun üzerine, aşiretler de bu merkezlerden uzaklaşmak lüzumunu his ettiler. Nitekim Erzurum, Van, Bitlis, Muş, Şehr-i Zor, Genç, Kığı, Harput ve ilh. gibi eski Kürt şehirlerinde Türk paşaları yerleşmişler idi. Bugün, bu şehirlerin etraflarında hiç bir Kürt aşiretine tesadüf edilmiyor. Bilhassa buralarda, hiç bir kışlak mevcut değildir. Çünkü aşiretler, bu merkezlerden uzaklaşmışlardı. Bilahare, Türkiye’de yeni teşkilat-ı mülkiyenin altı yüz senelik muntazam harekâtını izah etmek imkân haricindedir. Ancak,

¹⁵ Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti tarafından yayınlanan **Kürdler Tarihi ve İctimaî Tedkikat** (Dr. Fritz, İstanbul 1334 (Rumi) 1918 (Miladi) Matbaa-i Orhaniye, Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi Neşriyatı: 3, 384 s.) adlı eser olmalıdır. Kitap Sinan Şanlıer tarafından **Kürtlerin Tarihi** adıyla hazırlanmış ve 1992 tarihinde Hasat Yayınları tarafından yayınlanmıştır. (h.n.)

Tanzimat devrine kadar devam eden eski ahvâl-i idarenin vücuda getirdiği birçok Şeyler vardır. Bugün, kaza, sancak merkezi namlarını taşıyan bu mahallerde de hiç bir Kürt aşiretine tesadf edilmez.

Gerek Tanzimat'tan sonra, gerek Rus muharebesini müteakip yapılan iki üç teşkilat, ihdâs edilen bazı kazaların sancak ve nahiyelerin kaza Şekline girmelerini mcib olmuştur. Anadolu iskân mahallerinin bu terakkisi, Kürtler'in başka mahallere gitmeleri hareketiyle müşterektir. Çünkü, hal-i hazırdaki kaza merkezleri yanında da aşiretlere tesadf olunmamaktadır. Fakat, son teşkilat pek yenidir. Buna binâen, bu teşkilattan evvelki vukuât henüz malumdur. Buna istinâd eden birçok rivayetlerden anlaŐılıyordur ki, her yeni kaza, birer aşiretin kıŐlađını teşkil ediyordu. Hükümet, sırf aşiretler üzerinde daha fazla icra-yı tesir edebilmek için, aşiret kıŐlakları civarındaki karyelere kaza unvanı vererek, doğrudan doğruya aşiretlerle münâsebâtta bulunabilecek salahiyetdâr mülkî makamlar tesis eylemiştir.”

Sasanyan¹⁶ Mektebi Müdürü, bu ciheti izah maksadıyla demiş idi ki:

“Türkiye, istikbali kâfil teşkilat yapmamıŐtır, lakin idare-i rz-merrede birçok ihtiyaçlar karşısında kalmış ve gerek hazinenin menfaati ve gerek Kürtler'in serkeŐliđi dolayısıyla daimî bir asayıŐsızlık içinde kalan bu havâlinin idaresi için, Kürtler'e karşı kuvvetini ihsâs ettirmek istemiŐtir. Buna muvaffak da olabilir. Fakat, takip edilen usulün doğru olmadığı görülüyor. Zira, hükümetin aşirete karşı olan harekâtına mukabil, Kürt de ric'at usulünü takip ediyor ve sonra, yeni gelen memurlar, bu ihtiyaçı anlayamayarak, gerileyen Kürt' takip edemiyorlar. Hâlbuki gerileyen Kürt takip edilmiş olsaydı, en nihayet ric'at edemeyecek bir hale gelecek ve bu suretle de hükümetin kuvveti ihsâs edilmiş

¹⁶ Sasanyan biçiminde yazılmış olmakla birlikte doğrusu Sanasaryan Mektebi olabilir. (h.n.)

olacaktı. Yalnız, bu usulün tatbiki için, iki şartın vücudu icap ediyordu:

1- Bu usulün takip edilmesi icap ettiğini, hükümet-i merkeziye memurlarına her zaman izah ve daha doğrusu, Türkiye idare memurlarının böyle bir takip usulünü idare-i memleket ile müttehid add edebilecek bir tahsile mâlik olmaları

2- Bu memurların bu havâli insanlarından intihâbı.

Yeni Türk hükümeti, bütün hüsn-i niyetine rağmen, ne birinci ve ne de ikinci usulü takip edememiştir.”

Bu saded haricindeki malumatın nakli, Kürt aşiretlerinin ne sebebe mebni kazalardan uzaklaştıklarını izah etmek içindir.”

Bu iktibâs, Türkmen aşiretlerinin aynı âdetini de izaha hizmet eder. Burada, Türkmenlerin hükümet nüfuzundan kurtulmak için, hâlî mahallerde kışladıklarını kabul edebiliriz. Lakin Türkmenlerin tarihi, Kürt tarihi kadar mukayyed değildir. Binâen aleyh, bu esâsa nazaran tedkikatta bulunmak mümkün değildir. Yalnız, bazı kazalarda Türkmenler hakkında işitilen bazı rivayetlere nazaran, Türkmenler bu mahallerde kaza teşkilatı yapıldıktan sonra buradan uzaklaşmışlardır. Demek oluyor ki, Türkmen’in kışlak mahalli, hükümet idaresinden uzak yerlerdedir. Hatta meşhur seyyahlardan olan نوبه ق [Nevbak¹⁷] da bu babtaki meşhûdâtında diyor ki:

“Aşiretler, merkez, sancak, kaza gibi kısmen bir şekli resmî iktisâb etmiş mahaller kurbünde değil, hatta nahiyelerin yanında bile kışlamamaktadırlar. Bunlar, daima تنها ve hâlî mıntıkları tercih eylemektedirler. Zaten, eski kale ve harabelerin bulundukları mahaller de böyle yerlerdir.”

¹⁷ Bu kişi, Dr. Martin Niepage (1886-1963) olabilir; 1913-1916 yılları arasında Halep’te Alman Teknik Okulu’nda görev yapmış Alman öğretmen. 1917 yılında Ermeni tehciriyle ilgili **Halep Dehşeti** (*Oberlehrer an der deutschen Realschule zu Aleppo*) adlı bir kitapçığı yayınlanmıştır. (h.n.)

Bütün Anadolu aşiretleri, bu tarİki takip ediyorlar. İzmİr, Bursa gibi kısmen daha sıkı bir idare-i mülkiyeye tÂbi olan memleketlerde bile aynı teşkilat-ı mtekebilenin esÂsları görünmektedir. BinÂen aleyh, bu usul ummî add eylemek icap eyler.

Afşar kışlak mıntıkasının derece-i harareti her mahalde aynı değildir. Bu derece 5-12 rakamları arasında tehÂlf eder. Fi'l-hakika, yedi derecelik fark ehemmiyetsiz bir tefÂvüt değildir. Fakat, bu tefÂvtn muayyen ve mahdd mıntıkalar dahilinde olmaması, belki mıntıkanın ummiyeti dahilinde dağınık bir halde bulunması meselenin şeklini tebdİl etmektedir. Mesela, dört derece soğuk yapan bir mahallin bir günlük mesafesinde bulunan bir yayla kenarında 12 dereceye tesadf edilir. Sonra, bu yaylanın dört saatlik bu'dundaki vadi eteklerinde de altı derecelik hararet görülür. Keza, bir iki saat sonra da bu altı dereceyi iki derecelik bir ova brdeti takip eder ve bu ovanın kenarlarını teşkil eden ve aynı zamanda bir iki aşirete kışlak olan mahallerde de yedi derece hararete tesadf olunur. BinÂen aleyh, muntazam bir tasnİfe ihtimal verilemez.

Kışlık mıntıkanın hararetinde görülen bu tefÂvüt mevki-i coğrafiyenin muhtelif ahvÂl-i iklimiyesine atf edilebilir. Bu ahvÂl-i iklimiye, mevkilerin irtifalarındaki tehÂlf adem-i nispetle ifade olunabilir.

Fi'l-hakika, bu derece tehÂlfn seciyeler arasında bir tesir yapabileceğini zikr etmek doğru değildir. Çünkü, böyle bir tesire imkÂn bulunmuyor. Böyle bir tesir, ancak 4-17 dereceden fazla tefÂvtte mevcut olabilir.

2 – Farsaklar'ın Daire-i CevalÂnları

Farsaklar'ın bulundukları mıntıkalar, aşiretlerin ahvÂl-i ummiyesi bahsinde mufasssalan zikr edilmiş idi. Burada, zikr edilen mıntıkayı iki kısma ayırmak icap eder:

1 – Yazlık iskÂn daire-i cevelÂnı

2 – Kışlık iskân daire-i cevelânı

Mıntıkanın hey'ât-ı umûmiyesi, Afşar mintikasına müşâbihtir. Ancak, burada da iklim arasında bir tehâlûf-i nisbet bulunur. Fi'l-hakika, tûl ve arz daireleri derecelerine nazaran, bu mintıkanın mintika-yı mutedile-i hârreden add edilmesi icap eder. Zira, yazın hararet ziyadeleşir. Bu hararet bazı mahallerde Musul, hatta Kudüs hararetiyle de karşılaşacak derecede ziyadedir. Fakat, bazı mahallerinde şiddetli soğuklara tesadûf olunur. Mesela, bu mintıkanın bazı mahallerindeki bürûdet, (10) dereceyi bulmaktadır ki, İstanbul'un azamî (4) derecelik bürûdeti yanında pek fazla görünür. Zira, on dereceyi, ancak mintika-yı mutedile-i muncemide hesabına idhâl eylemek iktizâ eyler. Bu ahvâl, buralarda da muayyen derecelere istinâd eden iklim tasnifatı izahının imkânsız olduğunu göstermektedir. Buna binâen, bu mintıkada ne bürûdetin ve ne de hararetin derece-i vasatîsi hakkında hiç bir şey zikr eylemek mümkün değildir.

Buradaki aşiretler, kendi mintıkları dahilindeki ova ve yaylalara doğru yayılmaktadırlar. Bu yaylalarla ovalar, Adana'nın dahilî teşkilatından ma'dûddur. Buna binâen, hepsi de dahilde kalıyorlar. Bunların en ziyade toplandıkları mintika, Antalya ovalarıyla Adana Sancağı'nın muhtelif yaylalarıdır. Bu yaylalar, buradaki aşiretleri ihtiva edecek vesaiti hâizdir. Ancak bu havâlide aşiretler, istisnâ bir hall olmak üzere yazın Halep ovalarına inmektedirler. Fi'l-hakika, bu hal iki nokta-i nazardan kaide-i umûmiye ile tehâlûf etmektedir.

1- Aşiretlerin mintika haricine çıkmaları

2- Yazlık iskân mahallinin istikameti olan cenub-i garbîye muhalif olarak cenub-i şarkî istikameti takip eylemeleri

Farsaklar'ın muhtelif aşiretler dahilinde Halep ovalarına indikleri görülüyor. Bunlar, Afşarlar'ın cenup seyahatlerine iştirak edenlerden daha azîm kütleler halinde seyahat ediyorlar. Bu kütleler, Halep'in daha cenuplarına da inerler. Lakin Halep yaylalarını tecavüz eden aşiretlerin miktarı mahdûddur. Zaten bunlar, ancak bir mecburiyet tahtında olmak üzere, bu

yolculuğu tercih ederler. Seyyahlardan لومحيه ر [Lmhyer], birçok Farsak aşiretlerine İran cenubunda da rastgeldiğini söylüyor. Lakin bu tarih, yirmi sene evveline aittir ve o kadar ummî bir mahiyeti hâiz değildir. Çünkü, fıkrâ Şu suretledir:

“İrak’ın Acemistan’a ait olan kısmında, bazı Türkmen aşiretlerine tesadf olunuyor. Bu aşiretler, muhtelif isimlerle yâd olunmaktadır. Bunların arasında mühim bir ehemmiyeti hâiz olan aşiretler, Farsak unvanını taőıyanlardır. Bunlar, yalnız yazın bu mahallere gelmekte, kışın, Türkiye’ye avdet etmektedirler. Binâen aleyh, bunların Türkiye Türkmenlerinden ma’dd olduklarını zikr edebiliriz.”

İşte, mesele bundan ibarettir. Acaba her sene böyle bir seyahat var mıdır? Bu malum değildir. Çünkü, seyahatnamede böyle bir kayda tesadf edilemiyor. Aynı zamanda, diğer birçok yeni seyahatnameler tedkik edildi. Bilhassa, İran’a ait seyahatnamelerde böyle isimde bir aşirete tesadf edilmemiştir. O halde, Afşarlar bu havâliye her sene gelmiyorlar, demektir. Binâen aleyh, yirmi sene evvelki seyahatin tesadüfî bir seyahat olmadığı zikr edilebilir. Fakat الفيلد [Alfield] bu cihete ehemmiyet vermeyerek ve yirmi sene evvelki kaydı her sene icra edilen bir devir add eyleyerek, vâsi bir yaz cevelânı dairesi çizmiőtir. Ba’dehu, bu daireye istinâden de Farsak Türkmenlerinin senenin sonbahar mevsimini yollarda geçirdiklerini, bunların diğer aşiretler gibi aynı kış müddet-i iskâniyesine mâlik olmadıklarını ve yazın da böyle yollarda vakit geçirmeleri hasebiyle serseri bir ruha mâlik olduklarını zikr ediyor ve bunların diğer aşiretler dnunda bulunduklarını iddia eyliyor. Halbuki, mesele bu suretle cereyan etmemektedir. Bu mütâlaât, tamamıyla batıldır. Hakikat, bizim zikr ettiğimiz tarzda cereyan ediyor.

Bu aşiretlerin kış avdet mevsimi, Halep’te daha erken başlar. Çünkü, yol daha uzundur. Halbuki, grup mıntıkası dahilindeki ovalar ise, kışlık iskân mahallerine daha yakındır. Bunlar, daha seri bir surette mahallerine gidebilmektedirler.

Gerek Halep ovalarına ve gerek Farsak grubu mıntıkasında ovalara inen aşiretler, avdet zamanında aynı yolu takip etmezler. Yol tebdîlî, Farsaklar'da da pek güzel izah ettiğimiz gibi, behemehâl icap etmektedir. Buna binâen, bunlar da yollarını tebdîl ediyorlar. Lakin bu aşiretleri Halep'e kadar îsâl eden ovaların hangileri olduğunu izah edemeyeceğiz. Buna binâen, avdet tarîkî malum değildir. Çünkü, bu tedkikatın icra edildiği sene zarfında böyle bir seyahate tesadûf edilmemiş idi. Fakat, ahvâl-i tabiiyeden istifade ederek, meseleyi kısmen tenvîr de edebiliriz.

Farsak grubu mıntıkası, iki cihete teveccüh eden ovalardan mürekkeptir.

1 – Garb-ı cenubî ovaları

2 – Şark-ı cenubî ovaları

Garb-ı cenubî ovaları, yekdiğerine muvâzî dört ovadan ibarettir ki, bu ovaların ikisi nefis-i Adana, diğeri ikisi de Antalya'ya doğrudur:

Bu ovaların her biri, üç ilâ dört mahallerinde umûmî yollarla yekdiğerine merbuturlar. Lakin hepsinin irtifaları aynı değildir. Nefis-i Adana'ya müteveccih olan iki ova silsilesinin birincisi ve Adana'nın üzerinden inen ovanın irtifakı fazladır. Burası, daha erken neş ü nemâ bulur. Buna binâen, aşiretlerin yazlık seyahatleri de buradan başlar. Aynı hal, Antalya'nın cenubuna inen ovada da mevcuttur. Gerek Antalya'nın şimalinde olan ve gerek Adana'nın garbindan cenuba doğru inen yekdiğerine komşu iki ova silsilesinin de irtifaları daha alçaktır. Buraları, daha geç yetişmektedir. Bu tevhür, bu silsilelerin avdet için tercih edilmelerine sebep oluyor. Bu suretle, dahilî yaz cevalânının ikmâli mümkün oluyor.

Yazın harice olan cevalân ise, ikinci kısmı teşkil eden şark-ı cenubîye müteveccih ova silsileleriyle mümkün oluyor. Bu silsileler, üç ova, iki yayla silsilesinden ibarettir ve ber-vech-i âtî zikr olunur:

1- Nefs-i Adana'nın Őimalinden Halep'e doğru kavsvari inen yaylalardır ki, Şekline rağmen Şark-i cenubî istikametini takip ediyor.

2- Bu yaylanın daha Şimalinde ve Kayseri ile Sivas vilayeti cenubundan amden Halep ovasına inen ve Şimalî Halep yaylasında birinci yayla ile birleşen yayla yoludur.

3- Birinci yayla yolunun cenubundan Antalya ova silsilesiyle birleşerek, Şark-ı cenubî istikametini takip eden ve daima birinci yayla hattına muvâzî olarak devam eden ova.

4- c yola muvâzî olarak devam eden, fakat, Adana Vilayeti'nden çıkıldıktan sonra, İskenderun Sancağı'na amden inen ve bilahare de bir zaviye-i hâdde teşkil ederek Şimalî Halep ovasının kısımlarını cenubisine inen ova.

5- Adana Őehrinin cenubundaki kumluk araziye takiben müteaddid hatt-ı mnkesirlerle Şimale doğru devam ederek, İskenderun Sancağı'na giren ve bilahare de dördüncü ova silsilesinin teşkil ettiği zaviye-i hâdde noktasına iltihâk peyda eden ova.

İŞte Halep ovasına inen bu beş tarık, aşiretler için azîmet ve avdet yollarını irâ'e etmektedirler. Bunların 4nc, 2ncileri, azîmet yollarıdır. Buraların neşv  nemâsı, tam azîmet mevsimine muvâfık gelmektedir. Fi'l-hakika, 1inci, 3nc, 5inciler de aynı mevsimlerde neşv  nemâ bulmaktadırlar. Lakin bu yolları Kürt, Afşar ve arasına Yörük aşiretleri de takip ediyorlar. Buna binâen, bu grup için faidelilerdir. Sonra, bu avdet yolu, avdet mevsimine kadar diğer bir defa da neşv  nemâ bulmaktadır ki, Farsaklar da bundan istifade etmektedirler. Fakat, söylediğimiz gibi, sırf itibarî bir mütâlaa serd ediyoruz ki, takribî bir surette de böyle cereyan ettiğine inanmak lazımdır.

Grup aşiretlerinin kışlık mahalleri, diğerleri gibi kuytu vadi kenarları, eski kaleler ve harabelerdir. Bunlar da diğerleri gibi gerek sancak, gerek kaza ve gerek nahiyelerden uzak bulunmayı tercih ederler. Buna binâen, Şehirlere nazaran,

yüzlerce kışlak dairelerini zikr etmek imkân haricinde bir meseledir. Ancak, bunlara en yakın olan şehirlere istinâden âtîdeki levha tertip edilebilmiştir.

1- Adana'dan İçel hattı

2- Adana'dan şimale doğru teveccüh eden hat

3- Adana'dan Cebel-i Bereket'e doğru temâdî eden hat

4- Adana'dan Halep Sancağı'na doğru temâdî eden hat

Hulâsa Farsaklar'ın da cevelânlarında Avşarlar'da tesadüf edilen aynı seviye-i iktisadiyeye müşâbih bir tarz mevcuttur. Bundan hiç bir suretle şüphe edilemez.

Bi't-tabî, bu daire-i cevelânda da noksan olan mühim bir cihet mevcuttur. Bu cihet, bu aşiretlerin gerek yaz ve gerek kış cevelânlarının istihsâlât ve istihlâkâtı meselesidir. Bu iki mesele, burada da tamamıyla mühim bir halde bulunuyor. Burada garip bir meseleyi zikr etmek istiyoruz. Adana'da yüksek bir memura müracaat ettik. Vilayetteki aşiretlerin yazlık cevelânlarındaki istihlâkâtın ne miktarda olduğunu ve bu istihlâkın vilayet istihsâlâtıyla ne gibi bir nispette bulunduğunu sual ettik.

Aldığımız cevap, biraz gülünç idi!!!

3- Yörükler'in Daire-i Cevalânları

Yörükler'in coğrafi mevkileri zikr edilmiş idi. Bu mıntıka, Türkmen mıntıkalarının oldukça mütefâvit iklimlere mâlik olan kısmıdır. Lakin burada da gerek yaylalar, gerek dağlar ve gerek ovalarla vadiler de yekdiğerinin aynıdır. Ancak, mıntıkanın bürûdet-i azamîsi ile bürûdet-i asgarîsinin muhassalalarını tayin etmek mümkün değildir. Lakin pek az bir meyl-i bürûdet ile de meselenin halli imkânı bulunabilir. Burada da Avşar mıntıkasında olduğu gibi, muhtelif dereceler bulunmaktadır. Lakin Avşar mıntıkasında vahdeti teşkil eden bir safha var idi. Bu safha, Yörük mıntıkasında yoktur. Burada, muayyen soğuk iklim ve muayyen sıcak iklimler vardır. Buna binâen, her iki

iklim de müstakil bulunur. Böyle olmakla beraber, yine grubun istikll-i coğrafiyesine hanel gelmez. Zira, bu istiklle hanel gelmek için, yalnız bu ihtilf-ı iklim değil, aynı zamanda ceveln ihtilfı da bulunmak lüzumu vardır. Halbuki, ceveln meselesinde ihtilf yoktur. Buna binen, meseleyi fazla tafsil etmeyerek, iki mevsime tasnif ile izahatı ikml etmeliyiz.

1 – Yazlık iskn mahalleri

2 – Kışlık iskn mahalleri

Yazlık iskn mahalleri, bu havliye dahil ovalar ve yaylalardır. Çünkü, gerek Kastamonu, gerek Bursa, gerek garbî Konya, Ankara ile İzmir vilayetinde de böyle ovalara tesadf olunuyor. Bu ovalar, Kastamonu'nun cenubundan  kol üzerine garb-ı cenubî istikametini takip ederler. Ancak, her üç kolun bir müddet amden indikleri ve bilahare, garb-ı cenubîyi takip ettikleri daha doğrudur.

Bu kolların birisi, Bursa'nın merkezinden Manisa'ya iner ve buradan da İzmir'e doğru giden dağ silsilesiyle birleşir.

İkinci kol, nefsi-i Ankara Sancağı'nın cenub-i garbîsine iner oradan da Konya'ya doğru teveccüh eyleyerek, Denizli Sancağı'na ve ba'dehu Antalya ile Muğla sancakları hududunu teşkil ederek, denize muvzî bir surette teselsül eden dağ eteklerinde nihayet bulur.

Üçüncüsü, bu iki ova silsilesinin arasındadır. Ancak, tam muvzî bir silsileden ibaret değildir. Bu yol, müteaddid inhin'larla pek karışık bir hatt-ı münkesir teşkil eyler.

Müteferrik otuz iki küçük yayla ile yedi de büyük ovoidan mürekkeptir. Bazı coğrafiyyun, bu silsileye vadi silsilesi de diyorlar ki, pek meşhurdur.

İşte, bu havli Türkmenlerinin yazlık ceveln mahalleri buralarıdır; buralarda yakın mahaller vardır. Lakin brdet de cenuba doğru muntazaman tenkus ettiğinden, cenub-i garbîye doğru bir ceveln harektı vardır. Bazı aşiretler, ta İzmir ovalarına kadar inmektedirler. Hatta Adana'ya kadar gidenler

vardır ki, bunlar da Antalya'nın ikinci silsilesini takip ediyorlar.

Yörükler, bütün Türkmenler'den fazla göçebedirler. Bunlar, her yerde az müddetle çadır kurarlar ve pek az zaman zarfında, hareket ederler. Buna sebep, mahallin rüzgârları veya sair tabîî ilcâât-ı beriyyesi değildir. Belki, ova silsilelerin tabiatları üzerindeki tesirlerdir ki, bunları daimî bir harekete sevk ediyor. Çünkü ne kadar aşağı inilirse, hararet o kadar daha fazla olur ve çayırlar, o nispette daha fazla neşv ü nemâ bulmuş olurlar. Sonra, hava da daha ziyade letâfet kesbeder. Bilhassa, cenubun yazı, herhalde gerek Konya ve gerek Ankara ovalarının şiddetli ve gayr-i tabîî hararetinden daha mutedildir. Bilhassa, bunların en ziyade cevelân ettikleri cenubî Bursa, Manisa, Denizli sancakları latif birer iklime mâliktirler.

Bu aşiretler, bazen kışlık mahallerini de tebdîl etmektedirler. Bilhassa, son zamanlarda İzmir'deki aşiretlerin adeti ziyadeleşmeye başlıyor. Bu ahvâl, Ankara'dan birçok aşiretlerin buralara hicret etmelerinden neşet ediyor. Çünkü, şimaldeki kış bürûdetinin şiddeti, bazı senelerde müthiş kaht ü galâya sebep oluyor. Fi'l-hakika, buradaki kaht ü galâ, o kadar büyük ve hükûmeti alakadar kılacak bir derecede olmaz. Ancak, hayatını sakinâne geçirmek isteyen ve sonra, pek az vesair istihsâle mâlik bulunan bu aşiretlerin gayet sühûletle kahta dûçar olacakları pek tabîîdir. Fakat biz, bu kaht meselesine o kadar ehemmiyet vermiyoruz. Aşiretler, cenubun daha sakin ve daha yeknesak olan ahvâl-i iklimiyesinden hoşnut oldukları için, avdet etmek istemiyorlar. Fakat bunlar da mühim bir yekûn teşkil edecek bir derecede değildir. Ancak, iskân meselesinde şayan-ı dikkat bir nokta olmak üzere nazar-ı dikkate alınabilirler.

Yazlık cevelân hareketi en ziyade üçüncü tarîki takip etmektedir. Zikzakvari olan bu tarîk, hem mevsim seyahatinin birçok zamanını işgal eder ve hem de ovalarından da pek ziyade istifade ederler. Zira, ovalar pek dil-nişindir. Bir seyahatnamede âtîdeki tavsîfe tesadûf ediliyor...

“..... zikzakvari devam eden birçok yayla, vadi ve ovalardan ibaret bu tarîkin ayırlları, yalnız otlarla değil, rengarenk kır çiçekleri ile doludur. Bir nazar, ovanın iek bahçesi olduğuna hükm eder.”

Bu manzara hem seyahat için hem de hayvanât için lüzumludur. Zira hayvanât, ancak böyle iekli otlardan mürekkep olan ayırllarda hakkıyla beslenirler. Sonra bunlardan fazla ve daha iyi istifade ederler. En meşhur zirâat mütehasısları diyorlar ki:

“Bir hayvan sütünün kuvvetli, yağlı ve fazlaca kâbil-i hazm olabilmesi için, iekli otlardan mürekkep ayırllarda beslenmesi lazımdır.”

İşte, Yörükler’in de böyle tabiî bir yoldan istifade edeceklerine hükm etmek iktizâ eyler. Bunu, hiç bir suretle ihmal etmek mümkün olamaz.

Avdet zamanı, diğer iki yoldan vukubulur. Bu iki yol, muntazam berzahlarla etrafa dağılmaktadır. Buna binâen, aşiretlerin kışlık mahallerine îsâl eden birer tarîk-i tabiî de add olunabilir.

Bu aşiretlerin kışlık mahalleri, diğerleri gibi sancak, kaza merkezlerinden uzaktır. Lakin nahiye merkezlerine o kadar uzak değildir. Sonra, bunlardan bazıları vardır ki, her kış için muayyen olan ikametęâhını, yalnız bırakmaz ve yazın aşiretin ihtiyaclarını burada bırakarak, cenuba gider. Bilahare, tekrar kışlak mahalline gelirler. Bunlar o kadar fazla değildir ve istisna teşkil ederler. Yalnız, bunların da bütün nahiyelerini zikr etmek imkânsızdır. Ancak, pek meşhur olan nahiyelerle en yakın kaza merkezlerini zikr edeceğiz. Bunlar ber-vech-i âtidir. Bu cetveldeki isimlerin bazılarında her sene aşiret bulunmaz. Bazen de iki senede bir veya üç senede bir gelirler. Lakin esâs hal-i tabiî olduğu için, zikrlerine lüzum görüldü:

- 1- Aydın, Manisa ve Bursa Vilayeti hududundan Bursa’ya duhul ederler.

2- Aydın-Nazilli-Denizli-Dinar'dan Antalya hududuna girilir.

3- Aydın-Muğla Sancağı köyleri etrafından münhanî bir hat ile Antalya hududuna dahil olurlar.

Yörükler, merkezî Anadolu'nun haricine çıkmıyorlar. Buna binâen bunlar, diğer aşiretlerden daha fazla kabiliyet-i istikrâriye sahibi add olunabilirler. Bunların cevelânlarında bazı hususiyetler vardır ki, bunların daha yüksek bir iskân kabiliyeti izhâr ettiklerini gösteriyor.

Yörükler, her yaz üç dört yerde çadır kurmaktadırlar. Kışın da sabit birer mahalleri vardır. Bu suretle, her senelik mevsiminde her Yörük aşiretinin bir mahalli vardır. Bu mahal başka bir aşiret tarafından işgal edilmez. Ve Yörük aşireti de o yerlerini terk etmez. O halde, bu havâli ibtidâi bir tavattun esâsı add etmek mümkündür ki, cevelân meselesinde bunun izahının ne derece lüzumlu olduğu anlaşılıyor.

4-Kaçarlar'ın Daire-i Cevalânları

Bu aşiretlerin mıntıkası, Türkmen coğrafyasının umûmî şekli dahilindedir. Burası da kısmen soğuk, kısmen de sıcak bir daireden ibaret bulunuyor. Bu mıntika arz ve tûl daireleri dahilindedir. Bu dereceler, mıntikanın hararet ve bürûdeti arasında tefâvüt mevcut olduğunu gösteriyor. Lakin mesele öyle değildir. Belki, zâhirde görünen tefâvüt, hakikatte yoktur. Çünkü, burası Avşar mıntikasındaki bürûdet ve hararet nispetleri gibidir.

Kaçarlar, bu mıntikanın yalnız bu kısmında cevelân etmezler. Aynı zamanda İran'a da giderler. Lakin İran seyahati istisnaî bir hal teşkil eder. Fakat, kolayını buldukları takdirde, buralara girmekten ictinâb etmezler. Buna binâen, burada, İran seyahatini de kayd etmek icap etmektedir.

Evvela, bunları da diğer aşiretler gibi iki esâslı kısma taksim etmek icap eyler:

1– Yazlık cevelân mahalleri

2– Kışlık cevelân mahalleri

Yazlık cevelân mahalleri, mıntıkanın her mahallinde mevcut değildir. Fi'l-hakika, her yerde ovalar mevcuttur. Lakin bu ovaların alçak olmaları, mahsulâtın geç yetişmelerini intâc ediyor. Buna binâen, bu mahallerden ancak avdetle istifade etmenin imkânı bulunuyor.

Yazlık cevelân mahalli, cenub-i garbî istikametidir. Lakin cenub-i garbî yolu da iki esâslı tarîka istinâd ediyor ki, bunların biri, Van vadilerinden Musul'a ve oradan da şimalî Bağdat'a iniyor. Diğeri ise, tekrar, Van vadilerinden başlar ve zikzakvari bir hatt-ı münkesir ile Urmiye gölünün cenubundan İran'a girer. Ba'dehu İran – Türkiye hududunun İran dahilinden cenub-i garbîsini takip ederek, Irak-ı Acemî'ye doğru iner. Irak-ı Acemî, muhtelif kollardan Türkiye arazisine doğru inmektedir. İşte, bu aşiretlerin takip ettikleri yol da bundan ibarettir. Bu iki yolun en muvâfıkı, İran'dan geçendir. Bu yol, yüksek ovalardan ibarettir ve aynı zamanda, daha erken neşv ü nemâ buluyor. Sonra, seyahate de daha elverişlidir.

Eski zamanlarda bu yolun takip edildiğine dair pek çok izler vardır. Zaten bu yol üzerinde birçok Kaçar Türkmenleri'ne de tesadüf edilmektedir. Fi'l-hakika, bu Türkmenleri'ni İran Türkmen şubesine idhâl etmek icap eder. Lakin bunların müttehid bir grup teşkil etmeleri, cevelânlarının da aynı sahada müttehid olduğuna kavi bir işaret add olunabilir. Bugün, Türkiye aşiretleri için, bu yolun takibi kolay değildir. Lakin bu yolu takip eden aşiretler vardır. Bunlar, bilahare, Irak-ı Acemî'deki yollardan Bağdat'ın şimaline geliyorlar ve buradan da Van – Musul yolunu takip edenlerle birleşiyorlar.

Bu grup, hemen umûmiyet itibarıyla Musul'a kadar inmektedir. Buna binâen, Musul'dan şimalî Bağdat'a kadar temâdî eden saha, bunlarla doluyor, demektir. Burası gayet vâsi olduğundan, bunları istîâb edebilecek bir mahiyettedir. Lakin biz, hem kış ve hem de yazın bunlar arasında seyahat etmiş idik. Yazın yaptığımız seyahatte kışın tayin ettiğimiz nüfusu

bulamadık. Öyle zan ediyoruz ki, bu aşiretlerin mühim bir kısmı İran ile Halep'e de gitmişlerdi.

Fi'l-vâki, böyle bir iddiayı serd edebilecek esâslara mâlik bulunmuyoruz. Ancak bu ihtimali nazar-ı itibara almak lazımdır. Ve belki de bu sene içinde İran'a da gitmişlerdir. Sonra, bu aşiretlerin aynı zamanda Pasin ovasına gittikleri söyleniyor. Lakin bu rivayete itibar etmek caiz değildir. Biz, bunların İran ile Halep yolunu tuttukları kanaatini perverde etmekteyiz.

Bu aşiretlerin yazlık azîmetlerinin tarîklerini gösterebildik. Lakin avdet için müstakil bir tarîk göstermek imkân haricinde bulunuyor. Çünkü, iki yoldan başka bir silsile yoktur ve bunlardan İran'daki azîmet, Türkiye'deki ise avdet yoludur. Bu tayin, sırf bu iki yolun teşkilat-ı tabîîlerine nazaran ki, mukarin-i hakikat olmak üzere kabul edilmelidir.

Buna binâen, bunların Türkiye yolundan avdet ettikleri usulü cârî bulunuyormuş. Hal-i hazırda, bu yol ise, azîmet yoludur. O halde bu aşiretlerin kah bu azîmet yolu ve kah bu yolun garbinden muvâzî bir surette Halep'e doğru uzanan ve oradan da şark-i şimalîye bir hatt-ı münkesirle devam eden yolu takip ettiklerine ihtimal verilebilir. Ancak, bu yol pek uzundur. Mamafih, başka bir tarîk olmadığı için, bu yolun takibinden başka çare de yoktur.

Kışlık ikametgâhlar, sâlifü'z-zikr ova ikametgâhlarına müşâbihtir. Bu ikametgâhlar, buralarda daha mukâvim ve aynı ziyade daha muhâfazalıdır. Zira, buralarda şedâid-i iklimiyeden başka, Kürt baskınları da vardır. Buna binâen, Türkmen kışlık mahalleri de gayet iyi, mahalde bulunur ve her türlü hücumlara mukabil müdafaa edilebilir, bir şekilde olur. Bu taraflarda kışlık Türkmen obalarının şöhreti fazladır. Herhalde, bu mahallerin daha ziyade eski kıtalarda olması ihtimali galiptir.

Bu havâli, Türkiye'nin en az temeddün etmiş bir mahalidir. Sonra, idare-i mülkiye de buralarda daha fazla mahsustur. Çünkü, o kadar fazla meskun ahali olmadığı için, köy heyetinde bulunan birçok yerlerde kaymakamlar bulunuyor. Hatta, aşiretler içinde de böyle mülkî memurlar vardır. Fi'l-

hakika, buradaki aşiretler de hükümet memurlarının vcundandan memnun değillerdir. Lakin buradaki teşkilatın neticesi olarak, adem-i memnuniyetlerine rağmen, idareyi kabul ediyorlar.

Bu hal, Türkiye idare-i mülkiyesinin husus bir kısmını teşkil etmektedir. Buna binen, gayet ehemmiyetle tedkike Şayan bir safha önünde bulunuluyor.

Burada, nazar-ı dikkati celb eden cihet, köylere dahil olan mülkiye memurlarından memnun olmayan aşiretlerin uzaklaőacak mahal bulamamalarıdır. Zira bunlar, diğer bir faslda söylediğimiz gibi, daima mülkiye memurlarından uzaklaőmıőlar ve evvela şehir kenarlarını, sonra sancak kenarlarını, daha sonra da kaza kenarlarını ve en nihayet nahiye kenarlarını da terk ederek dahile çekilmiőlerdi. Bi't-tabi bu, son merhaleleri idi. Çünkü, hl mahallerdi. İşte, buralarda da mlk teşkilat başlar başlamaz, bu akslameli görüyoruz. Başka uzaklaőacak mahal bulamayan aşiretler, yavaş yavaş şehir kenarlarına toplanmaya baőlıyorlar. Mesela, bu gruptaki Van, Diyarbekir, Musul vilayet merkezleriyle bunların birçok sancak merkezleri etrafında da yeni yeni aşiretlerin toplandıkları görülüyor. Bu hal, neden neşet ediyor?

Kaőacak mahallin adem-i mevcudiyetinden mi?.. Fi'l-hakika, yukarı ki sualin ehemmiyeti derkardır. Lakin mesele bundan ibaret değildir. Çünkü asıl mesele, neden daha salahiyetdr hükümet etrafına gidiliyor da, daha az salahiyetdr memurluklar yanında kalınmıyor? İşte asıl şüphe buradadır. Bu meselenin halli, aşiretle hükümet arasındaki münasebetin ne şekilde cereyan ettiğine v-beste bir meseledir. Buna binen, meselenin essları bahs-i aidinde zikr edilmek üzere, burada umm bir mtlaa serd edeceğiz ki, mevzu ile alakadar olan bu usulün doğruluğu tebeyyün etsin.

Biz zan ediyoruz ki, kaymakamlarla aşiretler arasındaki mnsebt, aşiretin menfaatine muvfık gelmiyor. Zira aşiret, kaymakamın salahiyeti haricinde olacak derecede bir teşkilata mliktir. Sonra, hükümetin aşiretlere karşı bir hatt-ı hareket

programına mâlik olmaması hasebiyle, salahiyeti gayr-i hâiz memurların aşiretlerle anlaşmalarının imkânı yoktur.

Aşiret efrâdı, bu ahvâli görerek kendisine ait mesâilde daha salahiyetdâr olan makam ile münâsebâtta bulunmayı tercih etmiştir. Zira, arzu etmediği münâsebât, bi'l-mecburiye teessüs etmiştir. Buna binâen, bu münâsebâtın daha münasibini taharrîden başka bir çare kalmamaktadır.

Fakat, aşiretlerin bu aksülamel usulünün iskân mesâili ile alaka-i şedidesi vardır. Bunu işaret ederek, şehirler kurbündeki bu grup Türkmen kışlamalarının esâslarını anlamış oluyoruz. Bu sahadaki iskân mahalleri, o kadar mütenevvi değildir. Büyük aşiretler, yekdiğerini takiben şehir, sancak, kaza yakınlarında bulunurlar. Lakin kazalardakilerin miktarı pek azdır. Asıl şehir ve sancak kurbünde kesretle bulunurlar. Hatta bazen iki üç aşiretin bir şehir etrafını ihâta ettikleri de görülür. Bu hal, gittikçe tezâyüd etmektedir. Mesela Musul'un etrafındaki aşiretlerin adedi beşe bâliğ olmuştur. Hâlbuki yirmi sene evvel, yalnız bir aşiret var. Bilahare, beş sene sonra bunu ikinci bir aşiret takip etmiş ve üç sene sonra iki aşiret daha gelmiş. Beş sene sonra daha iki aşiret gelerek beşi bulmuştur. İki seneden beri, henüz başka bir aşiret gelmemiştir. Lakin gelmesi ihtimali vardır. Bu ahvâl gösteriyor ki, bu havâlideki aşiretler de bir yere tecemmu' etmektedirler. Bi't-tabi, bundan istifade edilebilir. Sonra, Musul'u müstesna add etmek de caiz değildir. Zira, bu vakanın diğer mahallerde de zuhur ettiği görülüyor. Buna binâen, bu grup mıntıkası hey'ât-ı umûmiyesinin diğerlerine muhalif olarak, şehirlere yakın kışlamak usulünü takip ettikleri ve bu usul ile de şehirler civarında tecemmu' ederek bir nev aşiret cemaatleri tesis eyledikleri görülüyor. Ancak, bu cemaatler arasında umûmî bir vahdet-i hareket yoktur.

Aşiret, müstakil bulunuyor. Yalnız ve müstakil hareket ediyor. Binâen aleyh, bu tecemmu' an-kasdin yapılmıyor. Belki, aşiretlerin cevelân hayatının bir neticesi olarak tahaddüs ediyor ki, bu noktadan da nazar-ı itibara alınmalıdır.

5- Sarılar'ın Daire-i Cevelânları

Sarılar'ın mıntıkaları, hey'ât-ı umûmiyesiyle gösterilmiş idi. Bu mıntika, diğ er grup mıntıklarından ayrılmaz. Hatta, bu mıntikanın hey'ât-ı umûmiyesi arasında da daha fazla bir nispet vardır. Bu mıntikanın tâbi olduğı arz ve t l kısmen b r det  ve kısmen de hararete mâil olduğunu göstermektedir. Buna bin en, bu mıntıkayı ikiye ayıranlar vardır:

1 – Mıntika-yı mutedile-i m ncemide

2 – Mıntika-yı mutedile-i h rre

Bi't-tabi, bu ikinci derecedeki vasıflar, ancak mevsimlerin soğuk ve sıcakğı arasındaki fazla nispetin vücuduna göredir. Lakin böyle bir taksim de fazla görünüyor.      , İ       'a doğıru tem    eden mıntika, cenup silsilesinde aynı b r detin bir iki derece noksanına tesad f edecektir. Buna bin en, böyle bir taksim neden icap etsin? Zaten, b t  n seyyahların bu gibi bir takım hataları vardır. Bunlar, sırf seyahatleri zamanındaki derecelere ehemmiyet verirler. Mıntikanın vasat leri arasındaki kıymetleri hesap etmezler. İ  te, bunun içindir ki, müteaddid eserlerde bu gibi iki  ubeye ayrılan ve bilhassa İngiliz m dekkiklerinden her biri için bir es s olan bu taksimin kıymetsizliğı meydanda bir keyfiyettir.

Sonra, mıntikanın her birinde de aynı b r det ve aynı hararet derecelerine tesad f olunmaz. Bu dereceler, karma-karışık ve Farsak grubu ahv l-i iklimiyesi gibidir.   malin kayalıkları arasındaki müthiş hararete mukabil, İ        yaylalarında daha hafif bir hararet bulunmaktadır. Fakat, um miyet itibarıyla, cenub-i garb ye müteveccih olan yazlık cevel nlar, bu hav linin b t  n ahv l-i iklimiyesini ihmal etmiş, ve hareket-i um miye cereyanına tâbi kalmayı tercih eylemiştir. Buna bin en, doğırudan doğıruya iki cevel nı tedkik edebiliriz:

1 – Yazlık daire-i cevel n

2 – Kışlık isk n mahalleri

Aşiretler, yazın Halep ovasına inmektedirler. Buradan, şimal-i garbî istikametini takiben Bağdat'a ve hatta daha aşağılara kadar iniyorlar. Bunların takip ettikleri yol, Halep'in şimal-i şarkîsinden Harput, Diyarbekir'e doğru giden iki uzun yayla silsilesidir ki, bunlar Bahr-i Siyah sahiline muvâzî bir şekil aldıktan sonra da İran'a dahil olurlar ve oradan da dört kola ayrılarak, yekdiğerine muvâzî istikametlerle Asya-i vustâ'ya giderler.

Bu aşiretlerin yazlık cevalânları, bu iki yol üzerindedir. Bu iki yol, aşiret için azamî yirmi aylık bir seyahattir. Bu aşiretlerin hepsi de Halep ovasına kadar inerler. Sonra, bunların bizzat Halep'tekileri ise, bazen Bağdat-ı şimaliye ve bazen de Musul'un cenub-i garbîsinden Irak-ı Acemî'ye dahil olmaktadır ki, bu suretle tarîk-i mer'îyi ihlal etmektedirler. Lakin bunu müstesnâ vukuâtta farz etmek icap eder. Fakat, bu istisnanın her sene vukubulduğunu da kayd etmelidir.

Fi'l-hakika bazı seneler Halep ovasından birçok aşiretler geçerler. Bu cihetle, buralarda yerlilerin kalmalarına imkân yoktur. Çünkü, mahsulât-ı tabîiye de tamamıyla heba edilmiş olur. Buna binâen, yerli aşiretlerin daha uzaklara gitmeleri de pek tabîî bir haldir.

Avdet zamanı, her sene aynı değildir. Ancak, bu ovalarda bir iki sene kışladıktan sonra avdet edenler vardır. Bir kısmı da, her sene avdet ederler. Herhalde, Halep ovasına inenler için, her sene avdet etmek o kadar mer'î bir usul değildir.

Burada, yalnız gruba dahil olan aşiretlerle alakadar olmak doğrudur. Bu aşiretler de her sene avdet etmezler. Ve avdet zamanında, erken hareket ederler. Sonra, buraların Kürt eşkıyaları tarafından taht-ı tehditte bulunması, bir kaç aşiretin müştereken hareketlerini icap ettirmektedir ve aynı zamanda, sâlifü'l-arz iki tarîktan başka bir yol da yoktur. Burada, kaide-i umûmiyeye muhalif olarak, azîmet yolundan hareket ediliyor. Bu havâlinin kışlak meselesi, iki esâsa istinâd ediyor:

1 – Şehirler, sancaklar, kazalar ve nahiyelerden uzaklaşmak esâsı

2 – Şehirler ve sancaklara tekarüb edip tecemmu' etmek esâsı.

Birinci esâs, şimal kısmında, ikinci esâs ise, cenup kısmında mevcuttur. Bunların bu suretle ayrı ayrı olmaları, bu havâlideki Türkiye teşkilat-ı mülkiyesinin mütehâlif irade-i idariye sahibi olmasından neşet ediyor. Aynı zamanda, bu iradeler ahvâl-i coğrafîyeye de istinâd etmektedir.

Şimal kısmı, doğrudan doğruya Kaçar grubu mıntıkasına müşâbihtir. Buna binâen, burada da grup mıntıkasının harekâtı bulunmak iktizâ eder. Cenub, Afşar, Farsak teşkilat-ı coğrafîyesi gibidir. Bu kısımda ise, bi't-tabi diğer usulün mer'iyeti lazımdır. O halde, şimaldeki aşiretleri, aşiretlerin ahvâl-i umûmiyesi bahsinde zikri geçen mıntikalardaki şehirlerle sancaklar dahilinde tecemmu' etmiş add edebiliriz. Yalnız, şurada kayd edilecek bir nokta vardır. Bu nokta, bu grup mıntıkasının şimal kısmındaki tecemmu' meselesi, henüz o kadar inkişâf bulmamıştır. Bu, henüz pek ibtidâî add edilebilecek bir tarzdadır. Hatta, henüz iki aşiretin tecemmu' ettiği mahallerde o kadar zikr edilemez. Bunlar, bir iki vilayet merkezinden ibarettir. Yalnız, bu tecemmu'a doğru bir hareketin başladığı ise, inkar götürmez bir hakikattir.

Rus seyyahlarından له پینسکی [Lapinski] diyor ki:

“Ne gibi bir teşkilat yapılırsa yapılsın, Türkmen aşiretlerini kendi arzuları dahilinde iskân etmek mümkün olamayacaktır. Lakin bunun için kestirme bir tarîk vardır. Kendilerine iskân edilecekleri söylenilmesin ve serbest bırakılsınlar. Ancak, bulundukları sahalarda idarî teşkilat yapılsın ve bunlar, ne kadar gerilerlerse, o kadar derin bir surette de idarî teşkilatı tatbik etmelidir. En nihayet, iskânın lüzumunu anlayacaklardır.”

Fi'l-hakika, Rusya Türkmenleri hakkında zikr edilen bu mütâlaadaki isabet sarîhtir. Buna binâen, bu grup mıntıkası dahilindeki kısmın da böyle bir neticeye muncerr olması muhakkak olacağından, yavaş yavaş aşiretler adedinin ziya-deleşeceğini de mümkün add etmek tabîî olur.

Cenubdaki aşiretler ise, şehirlerden uzaklaşıyorlar. Buna binâen, bunların hâlî yerlerde kışladıkları tabîî bir haldir. Yerli aşiretlerin hepsi için de böyle keyfî bir kışlamak usulü takip edilemez. Burada, yazla kışı aynı sahalarda geçiren aşiretler de vardır. Bunlar, ancak nim göçebedirler ve göçebelikleri de muayyen hudud dahilinde cereyan eder. Bu aşiretler, Halep dahilinde o kadar az değildir. Aynı zamanda, bunların İskenderun Sancağı dahilinde de mevcut oldukları görülmüştür. Diğer Türkmen aşiretleri, grup mıntıkası cenubunun âtîdeki mahallerine yakın kışlarlar:

- 1- Halep-İskenderun'a müteveccih iki hatt-ı müstakîm üzerindeki köylerde
- 2- Halep-Cebel-i Bereket Sancağı'na doğru giden köylerde
- 3- Halep-Şam yolunda ve bu sancağın civarındaki köylerde
- 4- Halep'ten Urfa'ya ve şimalî Bağdat'a doğru giden yol

Hulâsa:

Burada, aşiretlerin cevelânları bahsi nihayet buluyor. Buna binâen, hey'ât-ı umûmiyesini de bir iki kelime ile telhis etmek istiyoruz. Lakin teferruâta ait telhisten ictinâb edeceğiz. Ancak demek istiyoruz ki:

Aşiretlerin cevelân daireleri, aşiretlerin istihlâk, istihsâl kıymetlerini izah edebilirdi. Türkiye'de teşkilatın fikdânı buna mani oldu. Buna binâen, bu meseleden ancak iskân faslı istifade edecektir. Çünkü bunların bugünkü hareketleri, tarihlerindeki hareketlerinden fazla kıymeti hâiz bulunuyor. Zaten, tarihin kıymeti, yalnız bugünkü hareketlerde anlaşılmayacak olan mahallerin izahı içindir. Yoksa tarihinden iktibâsâtta bulunmak veya ona istinâd eden indî bir muhakeme ile bir usul ittihâz eylemek değildir.

Şüphesiz, aynı zamanda da Anadolu insanlarının ticarî hareketlerini görmüş oluyoruz. Zira, faslın ibtidâsında izah etmiştik: Türkmenlerin dahilî harekâtı, Türkiye iktisadiyatının harekâtıyla tev'emdir. Şüphesiz bunların yolları, Türkiye

iktisadiyâtının yollarını teşkil edecek olan şimendifer güzer-
gahlarını ira'e etmektedir.

TÜRKMENLERİN HAYAT-I UMÛMİYESİ

Türkmenlerin hayat-ı umûmiyesi, ictimâî müesseselerinin izahıyla taayyün eder. Bu müesseseler, diğer milletlerde olduğu gibi, birçok kısımlara tefrîk edilemez. Ancak iki esâsa ayrılabilir:

1- Aşiret teşkilatı

2- Aile teşkilatı

Bu iki müessese, aşiretlerin bütün mahiyetlerini meydana koyacak derecede ehemmiyetlidir. Yalnız, bu iki müessesenin derhal tedkiki mümkün değildir. Çünkü, bu müesseselerin ne gibi birer seyr-i tarihî geçirdikleri malum olmadıktan sonra, bunların malum olmalarının ne ehemmiyeti olabilir?

Burada, derhal bu seyr-i tarihî meselesi ehemmiyeti meydana çıkıyor. Fakat, bu meseleyi hall etmek için, elimizdeki vesaik pek azdır. Buna binâen, bugünkü müesseselerin izahına kifayet edecek derecede vâsi malumat zikrini kafi göreceğiz. Fi'l-hakika, müteaddid şark âsârından Bizans, ehl-i sâlib yazılarından istifade ederek, kısmen müteselsil bir malumat-ı tarihiye cem' etmenin imkânı vardır. Lakin bu malumat için, uzun ve yorucu mukayeselere de ihtiyaç his etmektedir. Bu suretle, doğrudan doğruya bir Türkmen tarihi yazmış olacağız. Halbuki, bizim gayemiz başkadır. Bu kitap, ancak hal-i hazırdaki Türkmen hayatının izahını gaye edinmiştir. Bu gaye ise, tarihin haricinde ve ictimâiyâtın dahilindedir. Bunun için, umûmî malumat ile iktifa etmek mecburiyetindeyiz. Biz de biliyoruz ki, böyle yeni ve mühim mevzular için, malumat-ı tarihiyeye ihtiyaç vardır. Fakat kârilerin meraklarını tatmin için, mevzuun haricine çıkmaya cesaret edemiyoruz ve kemal-i katiyetle umûmî nokta-i nazarımızı muvâfık görüyoruz.

Türkmen Aşiretlerinin Seyr-i Tarihîleri Hakkında Malumat

Türkmen aşiretlerinin menőeleri hakkında uzun uzadıya malumat vermek icap etmez. Bunlar, Ural-Altay şubesine mensupturlar. Kısmen mukaddimede de izah ettiğimiz gibi, bunları bu őubeden hususî surette ayrılmış, lakin őubenin her türlü millî evsâfını muhâfaza eylemiş, hatta lisanın őive-i asliyesini bile o kadar bozmamıő bir kütle add edebiliriz. Bu esâs, umm mverrihlerce tasdik olunmuştur. Yalnız, bunların isimleri hakkında ihtilâf vardır. Fi'l-hakika, bunun o kadar ehemmiyeti yoktur. Ancak, malumat kabîlinden olmak üzere serd edelim ki, bu kelime tam Türkçe değildir. Türkmen, (Türk) kelimesiyle (men) kelimesinden mürekkep bir isimdir. (Men) kelimesi Hindu-Avrupayî lisanlarına aittir. Doğrudan doğruya adam manasını ifade etmektedir. Aynı kelime, gerek Zend, gerek Pehlevi ve gerek muhtelif Hint lisanlarında da müstameldir. O halde, bu kelimenin (Cerman)larda (man) makamında olduğu muhakkaktır. Çünkü Almanca'daki (man), İngilizce'de (men) telaffuz olunuyor ve Zendce'de (men)den ibarettir. Zaten Fârisî lisanı da bunun mana-i aslisini muhâfaza etmektedir. Bu lisanda (men)in manası (ben)dir. Zaten adam kelimesi de bir benlikten başka bir şey ifade etmez. Buna binâen, (Türkmen)in başka manası yoktur.

Fi'l-hakika, lisanıyyunun mugalataları pek çoktur. Bilhassa müsteőrikler bu ismi pek garip suretlerde tefsir etmektedirler ki, insan gülmekten başka bir suretle mukabelede bulunamaz.

Bu suretle, isim taayyün etmiş oluyor, demektir. Bu Türk kütlesi diğer Türk kütleleri gibi aşiret hayatında yaőıyorlardır. Belki de bunların aőiretliklerinde hususiyet var idi. Asıl Türkler, aşiret hayatı devrini itmâm ettikleri halde, bunlar devam ediyorlar. Bu sebeple, bunları ayrı olarak tedkik etmemiz icap eder.

Türkmenleri tarihte tedkik ederken, bunların İran, Krdestan, Arabistan, ve cenub-i garbî Anadolu'da büyük roller oynadıklarını ve Mısır'a kadar gittiklerini görüyoruz.

Yörükler'in ibtidâlarını da tedkik ettiğimiz takdirde, bu aşiretlerin bu havâlide yerleştikten sonra bu işlere başladıkları görülür. Bu vaziyet, şayan-ı dikkattir. Demek oluyor ki, Türkmenlerin Anadolu'daki mevcudiyetleri eskidir ve bundan, ancak bir takım yeni tesirâtın sonra, rol oynamak salahiyetine mâlik olmuşlardır. Fakat, bu tesirâtı uzvî add etmemek icap eder. Zira bazı müdekkikler, bu meselede de garip bir nazariye serd ediyorlar:

“Garb Türklerinin şark Türklerinden ayrı olmalarının esbâbı zihniyet suretiyle kâbil-i izahtır. Belki, bu iki şube arasında bir nev uzvî tehâlûf de başlamıştır. Bu uzvî tehâlûf, doğrudan doğruya uzvî tesâlübün neticesidir. Çünkü, garb Türklerinin teşkilat-ı uzviyesiyle şark Türklerinin teşkilat-ı uzviyesi arasında büyük bir fark vardır. Halbuki asıl olan, garb Türkleri değil şark Türkleridir. Binâen aleyh, garb Türklerinin bunlara müşâbeheti iktizâ ederdi. Bu müşâbehetin adem-i mevcudiyeti, garb Türklerinin diğer bir milletle tesâlüb ettiklerini göstermektedir.

“Fi'l-hakika, bu tesâlüb vukubulmuştur. Çünkü, garb Türklerinde asıl Türk tipi yoktur. Bunlarda Kafkas tipi ile mahlut, fakat ekseriyetle Kafkas'a müşâbih bir tip mevcuttur. Zaten, Türklerin harekât-ı istilâîyesi de Kafkas'tan muhtelif defalar geçmiş ve bu suretle de tesâlüb vukubulmuştur. Sonra, Anadolu'nun Kafkas milletlerine ait hükümetlerin ellerinde bulunduğu dair birçok kayıtlar vardır. Herhalde, İzmir Türküyle Kastamonu Türkü arasında hiç bir uzvî müşâbehet yoktur. Aynı zamanda bir Türkmen ile bir Türk arasında da bir müşâbehet görülemez.

“Sonra, Asyâ-yi Vustâ Türkmenleriyle Türkiye Türkmenleri arasında da uzvî müşâbehetler yoktur. Lakin Türkiye Türkmenlerinin eskileri nazar-ı itibara alınmalıdır. Bunlar da Afşarlar ve Farsaklar'dır.

“İşte, bütün bu izahat üzerine, garb Türklerinin bir tesâlüb neticesi olarak tebeddül ettiklerini ve buna binâen de başka bir

zihniyet sahibi olduklarını kabul etmek mecburiyeti hâsıl oluyor.”

Bu mütâlâa, pek katî olarak serd edilmiştir. Lakin biz buna o kadar ehemmiyet atf edemeyiz. Zira, insanları yalnız tesâlüb değil, aynı zamanda şerâit-i hayatiye de tebdîl edebilir. Türkmenlerin böyle tebdîlâta dûçar olmaları da imkân haricindedir. Çünkü, bunların hepsi de seyyardır. Buna binâen, tesâlûbe imkân bulmaları ihtimali azdır. Sonra, bunların muvakkat beylik hâkimiyetleri devri ise, pek azdır ve daimî mücâdelât içinde geçmiştir. Buna binâen, bu devrin de bir tesâlûbe mebde olacak kadar ne kuvveti ve ne de müddeti vardır. O halde, bu tesâlûb nasıl ve ne zaman vukubuldu?

Bu tesâlûb, ihtimal mütevattın Türkler arasında vâki olmuştur. Mesela, İstanbul, İzmir, Trabzon gibi büyük şehirlerde bunun imkânı vardır. Fakat, aşiretler arasında tesâlûbün imkânı yoktur. Buna binâen, bunların diğer aşiretlerden uzviyen ayrıldıkları doğru değildir. Yalnız, zihniyet itibarıyla ayrıldıklarını kabul edebiliriz. Zira, Asyâ-yi Vustâ'da yapıldıklarını burada yapıyorlardı. Bu ise, hiç şüphesiz ayrı bir zihniyetle kâbil idi.

Bu zihniyet, nereden ve nasıl hâsıl olmuş idi? Bu, mühim bir meseledir. Fakat hall edilebilir. Mazbût tarihteki Türkmen mevcudiyeti, Abbasi hilafeti devirlerindedir. Fakat, bu devirden evvel de buralarda Türkmen olduğunu İran tarihinden anlayabiliriz. Bu halde, eski İran medeniyetinden müteessir olan Türkmen aşiretleri de bulunuyor demektir. Aynı zamanda, Türkmenler devr-i İslamiyet'te İslamî İran'dan da doğrudan doğruya müteessir olmuşlardır. Fakat, İslamiyet'in müthiş tahrikatı sebebiyle tahaddüs eden vakayi'-i azîme bütün Asya-i garbîyi herc ü merc-i umûmiye ilka' ettiği zaman, Türkmenler de bu tesirâtan kurtulamamışlardır. İşte, bu vaziyetten müteessir olarak, ayrı ve müterakkî bir zihniyet elde etmişlerdir.

Aynı vakayı', Asyâ-yi Vustâ'da geçmemiştir. Bilhassa, İran medeniyetiyle Bizans'ın Türkmenler üzerindeki tesirât-ı siyasiye ve terbiyeviyesi Asyâ-yi Vustâ'da aranılmazdı.

Lakin bu zihniyet tefâvütünün ne derecelerde izler bıraktığı malum değildir. Gerçi, böyle bir tefâvüt vardır. Zira, Anadolu ve İran'daki Türkmenler, bazen küçük ve muvakkat hükümetler tesis etmişler ve bilhassa Afşarlar bir asra yakın bir müddet İran'ı idareleri altına almışlardı. Halbuki, Asyâ-yi Vustâ Türkmenleri arasında böyle bir istiklâl teşebbüs bile edilmemiştir. Ancak, bu zihniyet tefâvütünün neticeleri devam edememiş ve her iki mevkideki Türkmen aşiretleri arasında eski vahdet-i zihniyet teessüs etmiş gibidir.

Lakin burada eski zihniyet tefâvütünün neticesi olan Türkmen istiklâllerine de umûmî bir nazar atf etmek icap etmektedir. Bu Türkmen istiklâlleri, Kürt aşiretlerinin istiklâllerine müşâbihtir. Her ikisi de aynı nev-i ictimâiyi izhâr etmektedir. Buna binâen, Kürtler'in dahilî idare-i müstakileleri ile bunların idareleri arasında da katî bir ayniyet vardır. Kürtler'in mazbût tarihleri olduğu için, aşiret tarz-ı idaresine ircâ' ederek, meseleyi izah eylemek mümkündür. Fazla tafsîlat, Kürtler bahsinde verilmiştir. Burada, yalnız hutût-u umûmiye gösterilecektir. İbtida, bu Türkmen beyliklerinin esâs teessüslerini tasrih edelim. Her beylik büyük bir aşiretin etrafında tecemmu' eder ve etrafta menâbi'i hâiz bir mevkiyi merkez ittihâz ederdi. Bu mevki, daima kale olurdu.

Türkmenler arasında, beylik sülalesine ehemmiyet verilir. Lakin bu sülalelerin o kadar fazla devam ettikleri görülmemiştir. Bu hal, Osmanlı hükümetinden gayrı Türk hükümetlerinde de görülüyor. Türkmen, ancak bey sülalelerine ehemmiyet verdirmek ve bu mevkiye başkasının geçmesine de meydan açmak istiyor. Bunların verdikleri ehemmiyet, bu suretle tasrih edilmelidir. Buna binâen, Türkmen beylikleri de çok devam edemiyordu. Derhal, kardeşler arasında, çocuklarla amcalar beyninde müthiş nizâ'lar tahaddüs ediyordu. Bu da nihayet Türkmen beyliklerini siyasî inkısaamlara dûçar

ediyordu. Bu siyasî inkisâmlar, bu beyliklerin kuvvetten düşmelerini mucib oluyordu. Lakin tamamıyla beyliklerin zevâlini intâc etmiyordu. Zira, o zamanlar sahipsiz olan ve Türkmen, Kürt aşiretleri arasında zımnen taksim edilmiş bulunan bu arazi dahilinde bir cihangir bulunmuyordu. Böyle bir hükümetin hudutları da yok idi. Gerek İran, gerek Konya Devlet-i Selçukiyesi de hal-i inhilâlde bulunuyordu. Bunun üzerine, eski beyliğin biraz uzağında yeni bir beylik baş gösteriyor idi.

Lakin Türkmen tarihinin Kürtler'den ayrıldığı bir nokta vardır. Kürtler, böyle inkisâmları devam ettirmişlerdir. Halbuki, Türkmenler böyle değildir. Bunlar her zaman eski beyliği ihtiva edecek bir itimadın lüzumuna kani bulunuyorlardı. Bu suretle aralarında müthiş bir aile mücadelesi başlıyordu. Fakat, bazen bu usulün semereleri de görülüyordu. Nitekim Uzun Hasanlar'la Akkoyunlular da bu tarz-ı telâkkinin neticesi olarak tevellüd etmişlerdi.

Burada kayd edilecek en mühim cihet, beylik dolayısıyla taksime uğrayan aşiretin bu inkisâmı asıl olarak kabul etmemesi ve behemehâl tekrar eski hale rücûa meyl etmesidir. Burada, aşiret menâfî'nin bey menâfî'ne takaddüm ettiği görülüyor. Çünkü, en nihayet boş bir itimadın vücudunu istilzâm edecek kanaatler mevcuttur. Binâen aleyh, aşiretler dahilinde bir nev hizipler teşekkül ettiği ve bunlardan her birinin ise, aşireti kendi idaresi altında cem' etmek istediği anlaşılmaktadır. Bu usul, Türkmen aşiretlerinde tabîî bir hall olarak nazar-ı dikkate alınabilir. Sonra, bu beyliklerin müddetleri de o kadar fazla devam etmiyordu. Zira, bizzat diğer aşiret beylikleri tarafından hücumu uğruyorlardı. Fi'l-hakika, aşiretlerin bir hükümet teşkiline kabiliyetleri yok idi. Buna binâen işgal ettikleri aşireti ne idare edebilirler ve ne de bu aşiretin başka mahallere azîmetine mani olabilirler. Bu hal Türkmenlerin aşiretler üzerinde velâyet-i âmmeye mâlik olmadıklarını gösteriyor. Aynı vakayi', mazbût bir surette Kürt tarihinde de bulunuyor.

Yalnız, bu aşiret beyliklerinin arazi üzerinde bir velâyetleri var idi. Bu velâyet ibtidâî idi lakin mevcut idi ve ancak, bu velâyete istinâden de aşiretlere tahakküm edilebiliyorlardı. Bu havâlide aşiretler, behemehâl yazlık, kışlık daire-i cevelânlara muhtaç idi. İşte, hep bu daire-i cevelânların işgaline çalışılıyor ve ister istemez, her aşiret bu mahalle girmek istiyordu. Çünkü, meralar ovalar, yaylalar ve kışlık kaleler de buralarda idi. Bunları işgal eden bir beyin kuvveti ziyadeleşiyordu. Uzak yerlerden bu havâliye bir mevsim çıkarmak için gelen aşiretler bile, bu beyin mürüvvetine şıtab ediyorlardı. Eski Türk menâbi'inden bazılarında bu babta âtîdeki mütâlaaya tesadüf olunmuştur:

“Türkmen beylikleri, kendi daire-i istiklâllerinde bulunan bu havâliyi yaylak ittihâz eden ahalinin aşiretlerinden istifade etmeyi biliyorlardı. Buna binâen mücadelâtı da devr-i mevsimine terk ediyorlardı. Bu yabancı aşiretler toplanır, toplanmaz, bu beyler de düşmanlarına saldırırlardı. Çünkü, bu yabancı aşiretlerin kendilerine yardım etmesi kadar tabiî bir şey olamazdı. Her aşiret, müsellâh bir çete idi.”

Bu usul bilahare buraları işgal eden Acem ve Türk hükümetleri tarafından da bir müddet takip edilmiştir. Lakin Kürtler'in böyle bir usulden istifade etmedikleri görülüyor. Zira, bunlar arasındaki aile kavgaları neticesinde başlayan inkisâm, bir daha birleşmek neticesini vermemiştir.

Bu usul-i istifade, Türkmen beyliklerinin, hakiki kuvvetleri haricine çıktıklarını gösteriyor. Buna binâen, bunların fazla faaliyette bulundukları da kayd edilecek hadisâtan add olunabilir. Halbuki, fazla sarfiyatın aşiretler için müthiş zararları ihtiva ettiği malum olmalıdır. Zira bir aşiret her şeyden evvel, yalnız uzvî bir faaliyete istinâd eder ve bütün kudreti, yalnız uzvîyetin kuvvetinden ibarettir. Böyle bir aşiret, ancak kendi kuvvetini takribî bir surette anladıktan sonra, mücadeleye girişebilir. Böyle bir mücadelede mağlubiyet kendisi için, esâslı ve ziyade zararlı bir mağlubiyet değildir. Çünkü, kuvvetler arasındaki farkın zararsız olacağını düşünerek hareket etmiş idi.

Sonra, galibiyet de böyledir. Bu galibiyet, ancak kendi kuvvetiyle yapılacak ve kendi kuvveti ile idare edilecek olan zaferdir. İşte, asıl doğru olan hareket bundan ibarettir. Halbuki, aşiretlerin böyle muvakkat kuvvetlerden istifade etmeleri, galibiyet zamanında kendi kuvvetinin yapamayacağı bir iş deruhte ettiğini göstermektedir nitekim bilahare bu hal, eser-i galibiyetin gaib olmasını intâc ediyor ve bu mağlubiyet bazen de kahkarî oluyordu bu suretle, aşiretin uzvî kuvvetini ihlal ediyordu.

Bu neticenin aşiret maneviyatı üzerinde de pek ziyade tesirâtı vardır. Sonra, birçok aşiretlerin kudretsizleőmelerini de intâc eylemiştir. Fakat bunun asıl tesirini aşiretlerde eski mücadele ruhunun yaőamamasında aramalıdır. Bugün, bu havâlide yaşayan Kürt, Arap, Türkmen aşiretleri arasındaki en büyük fark, Türkmenlerin muhâcim olmamalarıdır. Halbuki, diğer iki nev aşirette muhâcimlik bâkîdir. Türkmenler’de ise, bir yiğitname ihtiyaçı vardır. Türkmen, eski kahramanlık devirlerine ait olan őarkılarını, destanlarını bile unutmuőtur. O halde beylik devirlerinin gayr-i makul neticeleri dolayısıyla, bu aşiretlerin uzvî kuvvetlerinde eski ahenk kalmamıştır. Buna binâen, bunların uzvî kuvvetten istifade etmelerinin imkânı yoktur. Binâen aleyh bunların aşiret teşkilatı da tefessühe uğramıştır.

Bu suretle mcadelata karışan Türkmen aşiretleri aynı zamanda bu siyasî entrikaları da fazlaca temdid etmişlerdir. Çünkü bunlar, Timurlenk zamanına kadar kendi istiklâlleri etrafında mücadele ediyorlardı ve ancak bu muvakkat hileden istifade ediyorlardı.

Timurlenk’in harekâtı, bunları alt üst etti ve bir müddet için bu cihangirin idare-i siyasîyesi altına girmeye mecbur kaldılar. Bu devir, Türkmenlerin en yüksek devri idi. Lakin bilahare meydana şah İsmail ile Selim ve Kanuni Sultan Süleyman ıktılar. Burada hudut çeteleri add olunan bu aşiretler bu iki müthiş rakip sülale arasında en büyük entrikalara saha oldular.

Türkmenler, ilk zamanlarda Şah İsmail'i tercih ettiler. Şah İsmail, Kızılbaş, Yezidî olan Türkmenlerle anlaşabiliyordu. Bunun üzerine, Türkmenlerle Türkler arasında müthiş mukateleler olmuştur. Bütün bu mukateleler, Türkmenlerin mağlubiyetiyle neticeleniyordu. Zira, ilk zamanlarda Şah İsmail'in kuvveti fazla idi. Bu aşiret beyleri, bu kuvvete istinâden tevsî-i hudud etmişlerdi. Bi't-tabî bu tevsî-i hudud, kuvvet-i asliyelerine istinâd etmiyordu. Belki siyasî entrikalara müstenid idi. Buna binâen, Türk kuvvetleriyle karşılaştıktan sonra, entrikanın bir kuvvet ibrâz etmediği görülüyor, sahte Türkmen kuvvetleri de sukut ediyordu.

Türkmen beylerinin mağlubiyeti, bir daha hareket etmemelerini mucib olacak derecede tesirli idi. Halbuki, Kürtler böyle değildi. Bunlar, kendi kuvvetlerini müdrik buluyorlardı. Buna binâen, bunlar her zaman galip tarafı iltizâm ediyor ve uzvî kuvvetleri inhilâle uğramıyordu. Türkmenlerin, Kanuni Sultan Süleyman devrinden sonra yeni bir hareketleri meşhud olmuyor. Bunlar, bu devirden sonra, bütün kabiliyet-i harb-cûyânelerini gaib etmişlerdir.

Bu hadisâtın aşiret üzerindeki tesirâtı da ayrı ayrıdır ve en ziyade bey nüfuzunun zevâl bulmasıyla göze çarpar. Bu sukut, beyin hiç bir suretle bir kuvvet ibrâz edebilmesi ihtimalinin adem-i mevcudiyetinden mütevelliddir. Fi'l-hakika, bu sukuttan sonra, doğrudan doğruya aşiretin bizzat kendisini idare etmesi cereyanı başlamıştır. Fakat, bu cereyan da daima eski seciyenin muhalifi bir yol takip etmiştir.

Tesirâtın aşiret üzerindeki şeklini, katî bir surette işaret etmek mümkün değildir. Çünkü, her devrin ahz eylediği şekillerin dahilî kısmını bilmiyoruz. Ancak, Karakoyunlulara ait olan bazı malumata istinâden bir usul işaret etmek mümkündür.

Bu misal, Karakoyunlu Yusuf Bey'in hayat-ı hususiyesinden müktesebdir. Bu bey, İran'da bile bir şöhet-i mahsûsayı hâiz idi. Kendisi, İran Sarayı koruculuğunda bulunmuş idi. Buna binâen, İran'ın bütün saray sefâhatine vâkıf idi. Kara

Yusuf, beyliği zamanında İran sefâhatini taklit etmedi. Belki, kendisine mahsus bir tarık takip etti. Bu babta şark âsârında âtîdeki kuyûdâta tesadûf olunuyor:

“Kara Yusuf, en dilber Türkmen kızlarından yüzlercesini kalesine celb etmiş, sonra, aynı miktarda güzel çocuk elde etmişti. Gece gündüz zevk ve sefa ve eğlence ile vakit geçiriyordu.”

Bu eğlenceler, hemen hemen bütün aşiret halkı arasında taammüm etmiş idi. Buna binâen, bu zamandaki aşiretlerin bir sefahât içinde bulunduğunu kayd etmek icap eder.

Hatta, bu zamanlar Kara Yusuf’un Şah İsmail’e de yüzlerce çocuk ve kız gönderdiği ve Kızılbaş itikadındaki şehvâniyet usulünü Türkmenler arasında mûmâ-ileyhin tesis eylediği iddia olunuyor.

Bu vaziyet, Türkmen beylerinin sukut-ı ahlakiye dûçar olduklarını ve bunların cüzi bir tehdit ile idare olunabileceklerini gösteriyor. Bunun içindir ki, Türk beylerbeyleri de bunları kendileriyle idare edebiliyorlardı.”

Bu suretle, Türkmen aşiretlerinin ahvâl-i ruhiyesinde müthiş bir aksûlâmel başlamış idi. Bu aksûlâmel, Türk idaresi zamanında hiç bir suretle tebeddül etmedi. Daima, aynı siyâkta devam ediyordu. Kanuni’den bir asır sonra, Türkmenler arasında bazı ihtilal emareleri baş göstermiş idi. Lakin bu ihtilaller de muntic-i muvaffakiyet olamadı. Türkmenler, kuvvetli bir Türk ordusunun karşısında mağlup oldular. Bu ordu, bunlar için hazırlanmış değildi, bilakis İran seferleri münasebetiyle daima yollarda olan Türk ordusunun bir kısmı idi. Bu mesele, Türkmenler’de mukavemet kuvvetinin ne kadar az olduğunu göstermektedir ki, Türk idaresi altına giren Türkmenlerin nev-ummâ bir beylik usulüyle idare olunmaları da eski halet-i ruhiyelerini muhâfaza etmelerinden intâc eylemiştir. Bu meselenin tahakkuku, Türkmenler hakkında serd edilmekte olan birçok yanlış mütâlaâtın önüne geçilmesine sebep olacaktır.

Kanuni Sultan Süleyman, kendi idaresine geçen beylerin hepsini de mevkilerinde ibka' etmiş idi. Çünkü, bunlar birer aşiret beyi idi. Ve aşiretlerin de birer reisi tarafından idare olunmaları usulü mer'î idi. Bu usul, bizzat Türk sarayı tarafından da kabul ediliyordu. Zira, o sarayın ibtidâsı da böyle bir aşiret reisinin teşebbüsü üzerine teessüs etmiş idi.

Bunun için, aşiretlerin eski teşkilatı bozulmadı. Fi'l-hakika, yukarıdaki esâsa inzimâm eden diğer bir mecburiyet daha vardı. Türkiye, hal-i teşekkülde idi ve muharebelerle meşgul bulunuyordu. Bu iş, askere ihtiyaç his ettiriyordu. O zamanın askeri ise, aşiretler tarzında idi. İşte, bu Türkmen aşiretlerini kemal-i hâhişle harbe sevk etmek için, bunlara, eski teşkilatlarına istinâden bir nev hukuk bahş eylemek iktizâ ederdi. Bu da doğru idi. Lakin asıl meselenin umdesini ilk esâs teşkil eder. Çünkü, o esâsa itibar edilmemiş olsaydı, bu ikinci şık için başka bir şekil bulunabilirdi. Zira, bu aşiretler mağlub edilmiş idi. Aynı zamanda, bunların kudret-i harbiyeleri de inhilâle uğramıştı. Buna binâen, bunların başka teşkilat-ı askeriye karşı mukavemet eylemeleri imkân haricinde idi. Bu izahat gösteriyor ki, bu meselede esâs, Türk hükümetinin kanaat-i idariyesi idi.

Bu aşiretler, Türk ordusunun birer hafif baskın kolu mevkiinde idiler. Bu hal, bunların ayrı ayrı istihdam edildiklerini gösteriyor. Hatta, bunları büyük merkez ordusu dahilinde de ayrı ayrı istihdam ediyorlardı. Demek oluyor ki, buralarda da aşiretlerin teşkilatına müdahale edilmiyordu ve aşiret beyine, aşiretinin salahiyyetdâr makamı bahş ediliyordu.

Lakin bu usul böyle devam edemedi. Çünkü, muharebelere iştirak eden bey aileleri arasında ihtilâflar baş gösterdi. Mesela, bir beyin mağlubiyeti, kendisinin hatası add olunuyor ve yerine başka birisi geçiriliyordu. Ancak, bu beyi istihlâf eden zat, aynı sülaleden intihâb olunuyordu. Bu mesele, hükümetin aşiretin ahvâl-i dahiliyesine müdahalesini intâc ediyordu. Hükümet istediği kimseyi bey yapıyordu. Bir ferman-ı padişahî, böyle bir beylik için kafi add olunuyordu. Bu usul, aşiret bey sülaleleri

arasında aile nizâmının teşdîdine sebep oldu ve aynı zamanda, bey ailelerinin Türk hkmetine müracaat etmelerini buralarda birer himaye kazanmalarını, paőalara rüővet vermelerini, takâpdda bulunmalarını icap ettiriyordu. Bu ahvâl, aileler için bir felaket idi.

Sonra, hükümetin tayin ettiği beyler de çok müddet yerlerinde kalamıyorlardı. Bir kaç gün, bir kaç hafta, bir kaç ay ve bir kaç sene sonra behemehâl diğeri gelirdi. Herhalde, üç hafta beylik devri ile iki seneyi tecavüz etmemiőti. Meselenin bu tarz cereyanı, aşiret efrâdını da müteessir ediyordu. Zira, selef ile halefin taraftarları var idi. Bunlar, daima yekdiğeriyle mücadele ederlerdi. Aynı zamanda, taraftarsız olan veya kuvveti az bulunan halka da Türk paşaları tarafından kuvâ-yi muavine veriliyordu. Kendilerini tahrip eden, fakat, bir asır kadar devam eden bu mücadeleler, hiç bir netice-i haseneye rabt edilemiyordu. Bilakis, aşiretleri tahrip eden bir âmil oluyordu.

Bu vakalar, aşiret efrâdı üzerinde bu aksülamel izlerini eőaőlı bir tarıka îsâl edecek tesirler bırakıyordu. Zira, mücadelelerin teâkubu, hükümetin bir fikr-i sabite mâlik olmaması, aşiret beylerinin de mevkilerini muhâfaza edebilecek kuvvetleri bulunmaması, aşiret üzerinde bey makamının bütün kıymetlerinin zevâl bulmasını intâc ediyordu. Ve bey aşiret hayatına muzırır bir mevcudiyet oluyor idi. Böyle muzırır mevcudiyetler, büyük mudârebelerdeki neticesizlik akabinde meydana çıkarılır. Aşiretler, en nihayet, bu usule bir kat'ıyyet verdiler. Zaten, bu safhanın nispeti için, birçok âmiller daha var idi. Fakat, aşiretlerin hangi tarihte tam bu safhaya geçtiklerini tayin etmek müşkildir. Yalnız, bu babta takribî bazı hesaplarda bulunmak imkânı vardır. Galiba bu devir, on yedinci asrın sonlarında başlamıştır. Zira o asra ait olan bazı el işi ve elbise dokumalarından anlaşılıyor ki:

“Türkmenlerin muhârib devirleri, ayrı cereyanlara ve ayrı bir faaliyete müstenid idi. Sulh devri de böyledir. Buna binâen, her iki devir arasındaki hadd-i faslı bulmak için, bu elbiseleri

tedkik etmek lazımdır. Hal-i hazırda, her iki cins elbise de yoktur. Ancak, Anadolu Türkmenleriyle Asya Türkmenleri arasındaki elbise farkı, bu meseleyi kısmen tenvîr ediyor. Anadolu elbisesi, eski elbisenin yerine kaim olmuştur. Sonra, kadınlardaki süsler de böyledir. Anadolu Türkmen kadınları, hal-i sulha kadar tevâfuk eden ziynetlere mâliktirler.”

Bu elbise farkında dikkat edilecek bir nokta daha vardır. Yeni elbise, Anadolu’nun on dördüncü asra ait mensûcât ve ziynetlerinden tereküb etmektedir. İşte, asıl Türkmen aşiretlerinin sulhperver ruhiyet-i saniye iktisâb etmelerinin tarihi de bu devirden başlamak iktizâ eder. Zaten, burada devrin katî surette tespitine de ihtiyaç yoktur. Çünkü bu ruhiyet, bugünkü aşiretlerde sabit bir halde mevcuttur. Ve bu, kafi bir delildir.

* * *

Bu devir, aşiretlerin seyr-i tarihlerini itmâm etmektedir. Çünkü, bu devirden sonraki ahvâl-i tarihiye sırf Türkiye idare-i dahiliyesine ait bir mesele olmuştu. Şunu da kayd edelim ki, Türkiye idaresindeki beylik mücadeleleri, bu aşiretleri küçük küçük küteller haline kalb etmiş idi. Aşiretler, gerek bu ve gerek diğer esbâb-ı mesrûde tahtında olarak, müteaddid küteller halinde bir takım taksimâta uğradılar ve sonra, Türkiye idare-i dahiliyesinin neticesi olarak, bu taksimât taaddüd etti. Bugün, bunları birer birer zikr etmek imkân haricindedir. Bilhassa, bunların reisleri ve dahilî harekât-ı tarihiyesi hakkında malumat yoktur. Fakat, cevlân bahsinde müdellelen zikr ettiğimiz yollar, bir kaç yüz seneden beri bunların harekâtını idare etmiştir. Buna binâen, bu babta müstakil bir tarih zikr etmek imkân haricinde bir meseledir.

Aşiretlerin bu devirdeki hayatı, kendi aralarındaki aşiret teşkilatına tâbidir. Buna binâen, ayrı bir fasıl olan bu teşkilatı tedkik etmek lazımdır.

Türkmenler’de Aşiret Teşkilatı

Türkmen aőiret teőkilatı, aőiret namı altında toplanan diğer hey'ât-ı ictimâiyenin teőkilatına benzemez. Bu hey'ât, sırf kendine mahsus bir teőkilata mâliktir ve bu teőkilat, bütün Türkmen aőiretlerinde aynı Őekildedir. Hatta, İran Türkmen aőiretlerinde de aynı mőâbehetlere tesadf olunuyor. Bu hal, umm Türkmen aőiret teőkilatı arasında bir vahdet bulunduğunu göstermektedir. Yalnız, bu vahdeti Asya Türkmenlerine kadar teőml etmemek lazımdır. Ćnk bunlar, henüz daha eski ve Anadolu aőiretlerinde de mevcut olduğu halde, zende olmayan bir takım husus müesseselere mâliktirler ki, bu müesseselerin mevcudiyeti diğer Türkmen aőiretleriyle aralarında teőkilat itibarıyla bir vahdet bulunmasına mani oluyor.

Bizim saha-i tedkikatımız dahilinde bulunan Türkmen aşiretlerinin teşkilatı iki büyük esâsa istinâd ediyor:

1 – Haric teşkilat-ı itibariye

2 – Dahil teşkilat-ı asliye

Haric teşkilat, her aşiretin bir takım Şubelere ayrılması demektir ki, bu Şubeleri de zikr etmiştik: Afşar Şubesi, Farsak Şubesi, Yörük Şubesi, Sarılar Şubesi, Kaĉar Şubesi. Bu teşkilat, sırf itibardir. Zira yekdiğerine müşabih olan ve ekseriya lisanlarında bile pek esâslı bir vahdet bulunan bu aşiretleri ayrı ayrı Şubelere ait farz etmek mümkün değildir. Belki, bu tasnfin esâsı coğraf vaziyetlerinin istiklâli ve o mntıkada daha kuvvetli ve şöhret-őâr olan bir aşiretin isim veya lakabının diğerlerine de alem olmasıdır. Bunun ehemmiyeti de pek fazla olmasa gerektir. Binâen aleyh, bu teşkilat, sırf itibardir.

Bu teşkilatın itibarliğini ispat eden diğer bir hadise daha vardır: Bu suretle beş kısma ayrılan bu Őubelerin müstakil birer teşkilatı yoktur. Belki, her birisi de müteaddid kısımlardan ibarettir ve her kısım, kendisine mahsus bir teşkilata mâliktir. Demek oluyor ki, bu teşkilat, sırf bir tasnf iĉindir.

Dahil teşkilat-ı asliye, her aşiretin frât-ı hayatından bahseder ki, asıl Türkmen aşiret teşkilatı da buradan başlar.

Burada, her itibârî şubeleri ayrı ayrı tedkik etmek icap etmez. Ne bu itibârî taksimâtı ve ne de bu taksimâtın fûrûâtını izaha ehemmiyet vermemelidir. Ancak, her aşireti müstakil add ederek, bunların dahilî hayatlarını gözden geçirmelidir. Buna binâen, bu bahiste Farsak, Afşar ve ilh. ... isimleri zikr edilmeyeceği gibi, bu aşiretlerin muhtelif şubelerinin isimleri de kayd edilmeyecektir.

Her aşiretin dahilî teşkilatı da iki mühim esâsa ayrılmaktadır:

1- Asıl aşiret

2- Aşiretin tevabî'i

Her aşiret, bu iki esâsa nazaran tedkik olunabilir. Çünkü, aşiret tevabî'i de birer müstakil aşiret halindedir. Bir misal zikr edelim. Afşar grubuna dahil "Tevekli Türkmen, aşireti vardır. Bu aşiret, aynı zamanda bir kaç yerde de bu isimlerle yâd olunmaktadır. Demek oluyor ki, bunun bir takım fûrûâtı vardır. Onlar da birer aşirettir. Lakin hepsinin de ocağa pek ziyade rabitaları mevcuttur. O halde, bu sınıf aşiret şubelerini, asıl mensup oldukları aşiretten ayrı olmak üzere, tedkik etmek imkân haricindedir. Zaten, gerek aşiretlerin nüfus mukayeseleri ve gerek hane halkı ile aile cinsiyeti nispetleri meselesinde de bu usul takip edilmiştir. Buna binâen, kitabın bünye-i esâsiyesine tevâfuk ediyor demektir.

Aşiretin böyle dahilî bir taksime uğramasının esbâbını zikr etmek kolay değildir. Fakat, böyle bir taksimin bir takım hususî sebepleri vardır ki, nazar-ı dikkati celb edecek kadar ehemmiyetlidir. Belki, onların zikriyle meseleyi kısmen sezmek mümkündür.

Her aşiretin bu şubeleri, aşiretin ocağı add olunan bir aşirete karşı hürmetkâr bir vaziyet almaktadırlar. Sonra, aşiretin bu şubesindeki hey'ât-ı ictimâiyenin itibarı fazladır. Ocak add olunan aşiret, daima en fazla nüfusa mâlik olan şube değildir. Bunun nüfusuna itibar edilmez. Ancak, eski kıymetine itibar edilir. Bazen, böyle bir ocağın yirmiyi mütecâviz şubesi

bulunur ve bunların nüfusuyla ocağın nüfusu arasında da nispet kabul etmez bir tefâvüt bulunur. Böyle olduğu halde, ocağın kıymetine hâlel gelmez.

Bu izahat, her aşiretin bu ocağa mensup birer uzviyet olduğunu gösteriyor. Lakin bu uzviyetlerin ân-ı iftirâkı görünmüyor. Bilhassa, bey salahiyetinin sukutu eskiden mevcut olması icap eden esâslı rabitanın zâil olmasını intâc etmiştir. Acaba bu şubeler, bey sülalesinden birer zatın etrafında mı toplanmışlardır? Yoksa, aşiret dahilinde teferrüd etmiş bir iki büyük aileye mi tabiyet etmiştir? Bu suallere cevap verilemez.

Ancak, burada şu sual vardır: Bunlar, siyasî bir fetretin veya dahilî muharebeler sebebiyle Türkiye idaresindeki beylik mücadelelerinin bir neticesi değil midir? Fi'l-hakika, bu en kestirme bir tarîk gibi görünüyor. Lakin muharebelerin sebep olduğu teferruka bu değildir. O teferruka, ana şubeler arasında idi. Çünkü, böyle bir teferrukada aşiretler arasında ocağa hürmet esâsı kalkmış olacaktı. Çünkü, ocağa isyan etmekle böyle tefrîklere imkân verilebilirdi. Buna binâen ve neticeye nazaran, bu hadisenin adem-i vücudu iktizâ etmektedir. Demek oluyor ki, bu taksimât dahilî mücadelelere de istinâd etmiyor. O halde neye istinâd ediyor?...

İngiliz muharrirlerinden له فيلد [Lefield] bunların sebep-i inkisâmını bulmak için, ailelerin ibtidâi teşkilatına ehemmiyet vermek lazım geldiğini iddia ediyor ve diyor ki:

“Türkmen aşiretlerinin tedkikinden evvel, Türkmen ailesinin tedkiki icap etmektedir. Çünkü aşiret teşkilatındaki müphem safhaları izah edebilmek için, başka bir çare yoktur. Halbuki, aşiret teşkilatı, eski aile teşkilatını istihlâf etmiştir. Aile esâsâtının tenvîri, bütün aşiret teşkilatını izah etmiş olacaktır.”

“Türkmen ailesi, ne pederşahi ve ne de maderşahi bir nev idi. Bu ailede, pederle validenin aynı kıymeti hâiz oldukları görülüyor. Hem ihtiyar kadın, hem ihtiyar erkek ocak add olunuyor. Sonra, aile hâkimiyeti de bu iki unsurun elindedir. Bunların kuvvetleri müsâvîdir ve aynı zamanda, müddet-i

hayatlarında iftiraklarının da imkânı yoktur. Bir ihtilâf vukuunda, aşiret de ihtilâf eder ve her iki kısım, birer ocağa rabt-ı kalb ederler. Buradan anlaşılacak mana, hem validenin ve hem de pederin ayrı ayrı birer aile teşkil edebilmeleridir. Bu usul, Asyâ-yi Vustâ ahalisi arasında pek ziyade intişâr etmiştir. Hatta, Türkistan'ı maderşahi ve pederşahi olmak üzere, iki cins aileye taksim edenler de vardır. Buna binâen, aynı meseleyi Türkmenler hakkında da muteber add etmek icap eder. Çünkü, esâs itibarıyla, Türk ile Türkmen arasında hiç bir tefâvüt yoktur. Her iki ailenin de aynı şekilde olması pek tabîdîr. Türkmen ailelerinde de böyle vakaları düşünmek iktizâ eder. Bir iki nesilden sonra, aile arasında bir takım inkisâmlar vâki olabilir. Bu suretle, aynı aile dahilinde bulunan ferdlerin müstakil birer kütle teşkil ettikleri görülür. Bu kütleler, tekrar o ailenin birer uzviyetini teşkil ederler. Ancak, ayrı yaşarlar. Sonra, böyle aile uzviyetlerinin aşiret devresine geldiklerini kabul ettiğimiz takdirde, aşiretlerden her birinin müteaddid uzuvlara mâlik olmalarının esbâbını anlamış oluruz.

Bu mütâlaayı ispat eden diğer bir cihet, Anadolu Türkmenlerinde maderşahi ve pederşahi ailelerin mevcudiyetidir. Mesela, Kürt aşiretlerinin hepsinde de pederşahi aileler mevcuttur. Halbuki, Türkmenler'de öyle değildir. Hatta, aynı aşiretin şubeleri arasında da bu gibi taksimâta tesadüf edilmektedir. Buna binâen, serd edilen mütâlaada isabet edildiğine kanaat etmek icap eder.”

Lakin mesele bu cevapla bitmiyor. Zira, burada aile ocağının inkisâma uğradığı zikr ediliyor. Halbuki, bu aşiret şubeleri ise, aile ocağına hürmet ediyorlar. Bunların ahvâli, aşiretin inkisâma uğradığını, belki de aşiretin bir takım şubeler ifraz ettiğini gösteriyor ki, [Lefield]'ın mütâlaâtıyla taban tabana zıt bir netice çıkar. [Lefield], bilahare bu itirâzâta da cevap veriyor. Diyor ki:

“Ailenin taksimi, umûmî bir nokta-i nazara göre idi. Halbuki, bu umûmî nokta-i nazar terk edilerek ve mesele daha hususî aile ocağı meselesi halinde hall olunabilir. Malumdur ki,

Türk ailelerindeki ocak, en küçük erkek evlat tarafından tesis edilir. Ailenin inkisâmı anında, en küçük evlat ocağı terk edemez. Zira, aile ocağı muhafızı namzedinin vazifesini ihmal etmesi, en büyük tekinsizliğe alamet olmak üzere zikr edilmektedir. Ve aynı zamanda, gerek bunların darb-ı mesellerinden ve gerek diğer bütün sihrî itiyadlarından da anlaşıyor ki, aile ihtilâfları, hiç bir zaman ocağın snmesini intâc etmemiştir. Her iki taraf, bu cihete aynı ehemmiyeti atf etmiş, bu suretle aile ocağı bâkî kalmıştır. Binâen aleyh, inkisâma uğrayan aşiret esâs ocağının bâkî kalmasının esbâbını burada aramalıdır. Bu ciheti takviye eden bir nokta daha vardır: Ocak olmak üzere kalan aşiretin kuvvetsiz olması gibi bir vaziyet de ekseriyetle vâkidir. Bu ise, hiç şüphesiz, küçük çocuğun ehemmiyetsiz bir kuvvet ile merkezde kalmasından mütevelliddir.

Sonra, ocağın kudsiyeti ve ailenin bu ocak haricinde kaldığı takdirde büyük bir felakete dar olacağı kanaati de bu aile inkisâmının tamamıyla ocağın bozulmasına mani teşkil eylemektedir.”

Bu cevap, hey’ât-ı ummiyesiyle tedkike Şayandır. Çünkü, esâs müddeâ olmak üzere gösterilen küçük evlat salahiyeti, herhalde itibârî bir hüküm add olunabilir. Fi’l-hakika, Türk aile teşkilatında böyle bir usul vardır. Lakin aile ihtilâfını müteakip, bu usul devam ediyor mu, etmiyor mu?... Bu sarâhaten malum değildir. Yalnız, âtîdeki itiyadın böyle bir usulün mevcudiyetini gösterdiği iddia olunabilir. Bu kayd da [Lefield] tarafından serd edilen cevaptan iktibâs olunuyor:

“Gerek Şimaldeki maderşahi aileler ve gerek cenubtaki pederşahi aileler, merkezin hem pederşahi ve hem de maderşahi ailesine bir merbutiyet izhâr etmektedirler. Bu hal, kuvvetli bir teveccüh gibi de add olunabilir. Sonra, bunlar arasında bir efsane vardır. Bu efsaneye nazaran, her ocak, kendisinden evvel bir ocaktan ayrılmıştır. Binâen aleyh, kendisinden evvel bu ocağa ehemmiyet vermelidir. Bu mesele, hayat-ı ameliyede de kendisini göstermektedir.

Sihircilerin ocak vasıtasıyla yaptıkları efsunların aksi tesadüf etmesi, asıl ocağın adem-i müsaadesiyle hall olunuyor. Hatta, asıl ocak perisi istemedikten sonra, şube ocağının hiç bir şeye kadir olmadığı kanaati de mevcuttur. Bütün bu ahvâl, aile inkisâmı arasında küçük çocuğun eski ocakta kalması mecburiyetini göstermektedir. Şimdi, hey'ât-ı umûmiyenin ana hatlarını cem' edelim:

- 1- Şimal Türkleri maderşahidirler.
- 2- Cenup Türkleri pederşahidirler.
- 3- Merkezdeki Türkler hem maderşahi, hem de pederşahidirler.
- 4- Aile ocağına mukabil, asıl aile ocağı namıyla bir ocak mevcuttur.
- 5- Bu dördüncü telâkki Anadolu Türkmen aşiretleri arasındaki dahilî aşiret teşkilatında fiilen mevcuttur.”

[Lefield]'in bu cevabı, bizce meselenin kısmen halline hizmet eder. Fakat, kısmen kelimesine dikkat etmek lazımdır. Zira, başka bir suret-i halle esâs olabilecek bir nazariyeye mâlik olmadığımız ve bu [Lefield] nazariyesini kısmen makul addine şayan esâslara müstenid gördüğümüz için bu tarz-ı halli kabul ediyoruz. Yoksa, nazariye meseleyi hakkıyla tenvîr etmiş değildir.

Demek oluyor ki, bu ilk dahilî teşkilatın esâsı, aile taksimleri imiş. Türkmen aşiretleri arasında, bu ciheti takviye eden diğer bir nokta daha vardır. Farazâ, bir aşiretin birçok şubeleri vardır: Bu şubeler, doğrudan doğruya müstakil birer kütle gibi ocağa merbut değildirler. Bunlar da ikinci derecede ehemmiyeti hâiz olan bir aşiret şubesi etrafında cem' olunurlar ve bunlar üç, beş, yedi ilh... gibi tek aşiret miktarından mürekkep birer kütle halini aldıktan sonra, ocağa karşı bir vaziyet alırlar. Bu vaziyet, aile inkisâmı esâsını takviye ediyor, gibidir.

Bu aşiretleri birer kabile şeklinde taksim edenler de mevcuttur. Bunlardan birisi diyor ki:

“Her Türkmen aşireti, birçok kabilelerden mürekkeptir. Bu kabileler, aşiretin müstakil birer uzvu gibidirler. Lakin kabileler, kendilerini her şeyden salahiyetdâr add etmezler. Aynı zamanda, aşiret riyâsetinin emrini dahi dinlerler. Hal-i hazırda bey salahiyetinin mevcut olmaması, aşiret riyâsetinin bu salahiyetini sukut ettirmiştir. Buna binâen, hal-i hazırda bunun ne kadar icra-i tesir ettiği görülemiyor. Fakat, bu mevcuttur. Sonra, bu kabilelerin ne suretle te’şaub ettiklerini gösterecek emareler de vardır. Mesela, her kabile, kendisine mahsus bir şahsiyet izhâr ediyor ve kabileyi tesis eden aile reisinin ismiyle yâd olunuyor. Bu hal gösteriyor ki, buradaki kabileler, buraya gelen ve burada uzun asırlardan beri kendisine bir daire-i cevelân ihzâr etmiş olan bir aşiretin muhtelif ailelerinin tekessür-i nüfus dolayısıyla meydana çıkmış birer hey’âtıdır ki, kabile şekliyle de tespit olunabilir.”

Bu iddia, [Lefield]’in iddiası kadar kuvvetli değildir. Zira, aşiretler arasında böyle aile taksimâtı, tekinsizliktir. Aileler, ancak ocak itibarıyla taksim olunabilirler. Buna binâen, bu iddianın kıymeti nâkıstır. Belki de, sırf tasavvûrîdir ve bizce ehemmiyetten ârî add olunmak iktizâ eyler. Binâen aleyh, bu meseleye tamam olmuş nazarıyla bakarak teferruâtı tedkike başlayabiliriz.

Bu şubeler, senenin dört mevsiminde ocağa birer murahhas gönderirler. Bu murahhaslar, bazen birer hey’ât şeklini de ahz eyler. Fakat, bunların muntazaman devam ettiği görülüyor. Bu dört mevsim ziyafeti, senenin dört mevsiminde birer yevm-i mahsus teşkil eder. Bu yevm-i mahsuslar bütün aşiretler arasında aynı güne tesadüf etmiyor. Fakat, arada yalnız bir iki günlük bir fark vardır.

* * *

Bu dahilî ilk teşkilattan sonra, gerek aşiret şubesi, gerek kabile add olunan bu aşiretlerin dahilî bir takım teşkilatı daha vardır ki, asıl aşiret teşkilatı da bundan ibarettir.

Her aşiret bir idarî, bir de hukukî iki zümreye istinâd etmektedir. İdarî zümre, aşirette pes-zende bir müessese add olunabilir. Çünkü bu müessese, doğrudan doğruya aşiretin bir kuvve-i askeriye suretinde idaresine istinâd ediyor. Mesela, her aşirette bir bey sülalesi vardır. Bu bey sülalesi, aşiretin en yüksek bir tabakasını işgal ediyor. Bu mevki, katî bir surette teessüs etmiş görünüyor. Çünkü, bütün aşiret efrâdının beye karşı arz-ı ihtirâm ettiği görülüyor. Beyin aşiret efrâdı üzerinde bir nev hakk-ı himayesi vardır. Ancak, hal-i hazırda bey salahiyyetinin izhârına vesile kalmamıştır. Buna binâen, bu salahiyyetin derecesi tayin edilemiyor. Mamafih aşiret, bir süs hükmünde olan bey sülalesine, eski kıymetle mütenasip bir hiss-i ihtirâm izhâr eylemekte ber-devamdır.

Her aşiret beyi idaresinde olan bu meclis, beyin taraftarlarından tereküb eder. Bu taraftarlar, şüphesiz aşirete mensup ailelerden ibaretti. Her aile reisi, meclisin tabîî bir azası idi. Bu meclislerde kadınlar bulunmuyordu.

Bugün, bu meclisin zî-hayat bir şekline tesadüf olunmuyor. Ancak, beyin selamlığında böyle bir meclis vardır ki, beyin ehîbbâsından ibaret add olunabilir. Bu ehîbbâ meclisi, her gece, buraya devam eder. Bunlar, aşiretin bütün hayatı hakkında malumat sahibi görünüyorlar. Bunların idarî mevzularla iştigali, bu mevzulara müstenid bir teşkilatı temsil ettiklerini gösteriyor. Fakat, hal-i hazırda bunların ne gibi esâslara müstenid olduğu hakkında malumat mevcut değildir.

Bu meclisten başka, bey nezdinde haftada iki defa ictimâ' eden diğer birer meclisin daha mevcut olduğuna dair emareler mevcuttur. Mesela, Cuma ve Salı akşamları, bey ile zevcesi, aşiretin bütün aile reislerinin ziyaretini kabul ederler. Bu ziyaret hem Cumartesi ve hem de Çarşamba günleri vuku bulur.

Bu ziyaret, yazın o kadar tantanalı olmaz. Lakin kışın pek tantanalı olur ve gece, yalnız erkeklerden mürekkep bir meclis-i meşveret de akd olunur. Hal-i hazırda, bu meclis-i meşveret sırf vergilerin ve aşiret efrâdının hükümet ile münâsebâtı

hakkında ittihâz-ı karar eyler. Bu meclisin kararı, aşiret arasındaki müzakerelerin en mühimi add olunur. Bu ahvâl, bu meclisin pek mühim bir meclis bakıyyesi olduğunu göstermektedir.

Bu idarî teşkilatın diğer bir kısmı, aşiretin hey'ât-ı umûmiyesi arasında görünüyor. Beyden sonra, aşiretin diğer ferdleri, yedi zaviye etrafında toplanmış bir haldedirler. Bu zaviyeler, bazen on beş ile üç arasında tehâlûf eder. Ancak, daima tek olması icap eder.

Bu tek zaviyeler, kendilerini birer aile kutbu add etmektedirler. Mesela, her aile, kendisinin teşa'ub ettiği ikinci derecedeki ocağı bilir. Bu ocak, aile lakabı ile tayin edilir. Her Türkmen, behemehâl bir lakaba mâliktir. İşte, tek zaviyelerin esâs teşkilatı da bu lakaplardır. Burada, dikkat edilecek bir nokta vardır. Türkmen lakapları, pek uzun bir silsile takip etmektedir. Mesela, en kısa silsileler, beş kuşağı tecavüz eylemektedirler. Bu suretle, zaviyeleri teşkil eden her ailenin fazla nüfuslu olduğu görülmektedir.

Bu zaviye teşkilatı, yalnız lakabı terk eden aile ocağının kıymetinden neşet etmiyor. Bu teşkilatın bir de idarî kıymeti vardır. Bu zaviyelerin reisleri birer çete reisi makamında idi. Çünkü, bir ordu olan aşiret, behemehâl beyden başka kumandanlara da muhtaç idi. Aşiret beyi, yalnız büyük kumandan idi. Bu, emr eder ve hey'ât-ı umûmiyeyi idare eylerdi. Halbuki, beylerin emirlerini icra eyleyecek ve beyin mevcut olmadığı mahallerde iş verecek ve aynı zamanda, aşiret ordusunun dahilî zabt u rabtını idare edecek adamlara ihtiyaç vardı. İşte, bu zaviye reisleri de bu vazifeyi yaparlardı. Çünkü, her zaviye bir reise mâliktir. Bu reis, zaviye merkezini teşkil eden ailenin en müsinnidir. Fakat, bir ihtiyar bulunmadığı takdirde riâyset mevkiini diğer birisi de işgal edebilir. Mesele, aile riâysetinin buna mensup ferdlerinde bulunmasındadır. Hatta bu reisin bazen bir genç bile olduğu görülüyor. Bunlar, ailenin diğer şubelerine hürmet ederler. [Lefield], burada da ayrı bir nokta-ı nazar serd etmektedir. Mûmâ-ileyhâ diyor ki:

“Zaviye riyâseti, bir aileye münhasır değildir. Bu aynı lakaba mâlik olan bütün ailelere şâmilidir. Ancak, bu hakka mâlikiyet için iki şartın vücudu lazımdır.

1 – Ailenin en müsinni olmak

2 – Ailenin en iradelisi bulunmak

Bu iki şart, hangi ailede mevcut ise, o aile reisi zaviye riyâseti mevkiini işgal eder. Fakat, bu iki şartın aynı zamanda mevcudiyeti güç bir meseledir. Buna binâen, yalnız bir şartın mevcudiyeti meselesiyle hareket olunuyor. Mamafih, şartın makbul olabilmesi için, behemehâl sinnin kısmen ilerlemiş olmasına ihtiyacı katî bulunmaktadır. Buna ehemmiyet verilir.”

[Lefield]’in bu mütâlaası, cereyan-ı ahvâle tevâfuk etmiyor. Çünkü, burada aile esâsının tamamıyla karıştığı görülüyor. Bu ise, hiç bir zaman Türkmen aile teşkilatı ile tevâfuk etmemektedir.

Sonra, zaviye riyâsetinin ocağa mensup ailelerin bütün şubeleri arasında kâbil-i istihsâl bir hak add olunması, büyük bir ihtilâfa meydan açar. Zira, bu meselenin halli için ittihâd-ı ârâ lazımdır. İbtidâî hey’ât-ı ictimâiyelerde ise, ittihâd-ı ârânın imkânı bulunmaz. Buralarda, ittihâd-ı ârâ yerine de ferdin tahakkümü kaimdir. Binâen aleyh, ferdlere bu hak cebren tanıtılır. Demek oluyor ki, işin riyâsetinde cebr vardır. Bu ise, bir mücadele eseridir. O halde, buralarda daimî ihtilâfların vücudunu kabul etmek zarurîdir. Böyle bir vaka ise aşiretin bütün askerî kuvvetini ihlal ederdi. Buna binâen, böyle bir hadise karşısında, derhal zaviye usulünün daha muvafık bir usul tarafından istihlâfı lazım gelirdi. Fakat madem ki, bu gün de bu ihtilâfı mûcib olabilecek usul mevcuttur. O halde, ihtilâfı mûcib olabilecek surette tatbikatın mevcut olmadığı meydana çıkıyor. Buna binâen, [Lefield]’in mütâlaası yanlıştır. Bu babta, birçok müşahedelerimiz de vardır. Birçok mahallerde, otuz yaşına kadar zaviye reislerine tesadüf edilmişti.

Hal-i hazırda, zaviye reislerinin eski faaliyeti mevcut değildir. Çünkü, aşiret askerliği terk etmiştir. Buna binâen, bunların vazifeleri kalmamış gibi görünüyor. Lakin bunlar hâlâ mevcuttur. Mevkileri tıpkı, bey aileleri gibidir. Bu sıfata istinâden, kendileri için hal-i sulhte de bir vazife arıyorlar. Bunlar, hal-i hazırda kendi kuvvetlerini ihsâs edecek bir vazife elde edememişlerdir. Ancak, boş kalmıyorlar. Mesela, eğlence zamanlarında, aşiretin büyük ziyafetlerinde ve sonra iki aşiretin yekdiğeriyle münâsebât-ı sıhrîyede bulunduğu anlarda mühim bir vazife ifa ediyorlar. Bu vazife, hey'ât-ı ummiye namına idare-i kelim etmektir. Fakat, gerek ihtiyarlar, gerek bey meclisleri de böyle birer vazife ile meşgul olduklarından, bu vazifenin pes-zende müesseseler için ummî olduğu anlaşılıyor.

Aşiretteki dahilî idarî teşkilatta üçüncü bir zümre daha vardır ki, bu da yiğitler zümresidir. Bu zümre, aşiretin aile hayatıyla alakadar değildir. Bunlar, aşiretin her tabakasından yetiőmektedirler ve bu zümreye duhl edebilmek için, bir takım kuyd ve őerâite de ihtiyaç yoktur. Belki, sırf aşiret dahilinde fevkalade görülebilecek bir hareket, bir tasavvur, tesadüfi bir macera veya böyle bir vakayı icraya bir kanaat uyandıracak bir şey yapmak kafidir. Her aşirette, bu cinsten bir sınıf mevcuttur. Aşiretin en müthiş kütlesini bunlar teşkil etmektedir.

Bu yiğitler zümresi, eski zamanda pehlivanlar zümresini teşkil ediyordu. Buna binâen, kendiliklerinden müntehab edilir ve aynı zamanda, aşiret dahilinde de büyük bir nüfuza mâlik idiler. şimdi de aynı ehemmiyeti hâizdirler. Ancak, kahramanlık harekâtı zail olmuş bulunuyor. Lakin pehlivanlık da tecavüzle zail olmadığından, yiğitler zümresi de zevâl bulmamıőtir. Lakin hayat-ı ictimâiyenin tahavvülü, bu mevkiin de tahavvln mcib olmuş bi'n-netice, bu zümrenin salahiyesi de tahavvül etmiştir. Eski pehlivanların salahiyesi meselesini mevz-i bahs edecek değiliz. Ancak, bugünkü yiğitlerin hatt-ı hareketlerini izah etmek icap eder. Bugünkü yiğitler, aşiret hayatının kah dahilinde, kah haricinde hareket etmektedirler. Bunların dahilinde hareket edenleri, sırf

kendiliklerinden ahz-ı kuvvet etmiş birer müstakil hey'ât gibidir. Lakin yalnız kendi kendilerine ehemmiyet verirler ve sırf şahıslarına ait olan meselelerde birer ehemmiyeti hâizdirler. Mesela, bunlarla işleri olanlar, herhalde işlerini doğru ve bilâ-ihmal yapmaya bir mecburiyet hiss ederler. Sonra, bunlar umûmiyetle fazlaca sevdaya düşkün şahsiyetlerdir. Ve aşiretler dahilindeki bütün sevda şarkıları, bu yiğitlere ait şarkılardır. Bu suretle de aşiretlerin ruhî harekâtını idare etmiş oluyorlar, demektir.

Aşiret yiğitleri, resmî merasimlerde de büyük birer ehemmiyeti hâizdirler. Oyunlar, bunlar tarafından idare edilir ve aynı zamanda, bir bayramda, inzibâtın temini de bunlara mevdû'dur. Gerek bey, gerek diğer üç hey'ât-ı ihtiyariye, yiğitlerin idaresini lüzumlu add ederler. Bu idare-i maslahat, aşiretin dahilî mücadelelerinde de büyük bir ehemmiyet alır. Buna binâendir ki, bazı seyyahlar da âtideki nokta-i nazarı serde mecbur olmuşlardır:

“Zan ediliyor ki, Türkmen aşiretlerinin dahilî mesâilini hall eden bir takım şahıslar vardır. Bu şahıslar, adeta birer jandarma gibidir ve bunların kısmen muntazam bir teşkilatı da vardır. Bunlar, daima, beyin yanına gider ve beyin bütün eğlencelerine iştirak ederler. Aşiret hey'ât-ı ihtiyariyesi, aşiret efrâdı hakkındaki kararlarını, bunlar vasıtasıyla tebliğ ettikleri gibi, kısmen ibtidâî bir tarzda ehemmiyetsiz meselelere ait olan aşiret hususlarını da bunlara havale etmektedirler.”

Hakikaten, mesele böyle cereyan ediyor. Lakin bu sınıfın vazifesi bu değildi. Bunlar, sırf eski pehlivanlar zümresi idi. Bu babta pek çok eserlere tesadûf olunur. Ancak, pes-zende bir halde kalan bu müessesenin icab-ı hale göre isti'mâli de gayet tabîî bir keyfiyet telâkki olunabilir.

Bunların haricî ehemmiyetleri, aşiret vücudâtı haricinde kalıyor. Çünkü, aşiret haricinde bir takım maceralar ihdâs ediyorlar. Bu maceralar, kısmen mensup oldukları aşiret isminin şöhrat bulması esâsına itina eder ve tıpkı, pehlivanlık devrini andırır. Halbuki, yapılan muamele, hükümetin

takibâtından beri kalamaz. Zira, bu en küçük bir cünhadır. Bu sebeple, neticede eşkıyalığa müncerr olmaktadır. İşte, bu dahilî teşkilatına müstenid olmak üzere, Türkmenler arasında da eşkıyalık meselesi meydan almıştır ve bu eşkıyalar, zan edildiği gibi az değildir. Mamafih, ilan-ı Meşrutiyet'i müteakib, kısmen meydandan çekilmiş gibi görünüyorlar. Fakat Meşrutiyet'ten evvel, bunların adetleri pek fazla idi. Farazâ, 1903 tarihinde neşr edilmiş bir Fransızca seyahatnamede âtideki satırlara tesadf olunmaktadır:

“Anadolu'nun her tarafında dağa adam kaldırmak gibi őekavetler fevkalade terakki etmişti. Bu meslek, Anadolu halkının her bir sınıfına aittir. Türk, Kürt, Arap, Türkmen, Çingene ve hatta Ermeni ve Rum haytalarına bile tesadf olunmaktadır.

Türkmen çeteleri, Anadolu'nun her köőesinde görülüyor. Mesela, İzmir, Kastamonu, Sivas civarında adetleri pek çoktur. Hatta buralardan serbestce geçmek hemen de imkân haricindedir. Ancak kuvvetli jandarma ve asker himayesinde olmak üzere, böyle bir seyahate imkân vardır. Bu çeteler, pek nâm-dâr birer aşiret beyi ?! idaresinde bulunur.”

Buradaki cereyan-ı vakayi' doğrudur. Lakin bey kelimesinin zikri doğru değildir. Hiç bir bey, böyle bir vakaya tenezzül etmemiştir. Bey, daima aşiretin fevkinde yaşar ve aynı zamanda aşiret dahilinde bir servete mâliktir. Sonra, velev itibarî olsun, bir nev riyâset hakkına da sahiptir. Binâen aleyh, istikbaline engel olan hırs-ı şöhret ve cem'-i servet gibi avâmilin bunlar üzerinde tesiri olamaz. Buna binâen, beylerin eşkıyalığa hiç bir mecburiyetleri yoktur. Bu mesele, yiğitlerin haricî hayatlarına ait bir şeydir. Sonra, bu meseleye müteferri olmak ve eşkıyalık mesleğine dahil bulunmamak şartıyla, bir de kız kaçırmak meselesi vardır. Kız kaçırmak, bir aşiret için, bir hadise-i fevkaladedir. Bilhassa, kaçırılan kızların daima güzel olmaları, her aşireti saadete ilka' edecek derecede mesrur eder. Bu mesele, aynı zamanda ibtidâî hayat ile de pek ziyade alakadardır.

Farazâ, dünyanın ilk şaheseri olan Homer'in şiirleri de Truva'daki kız ile [*Toison d'or*-Altın Pösteki] kahramanlarının güzel ve nermin Kolkide kralının zevcesine aittir. O vakalardaki millî saadet, aşiretlerde de aynen cârîdir. Buna binâen, bu vazifeyi ika edebilecek şahsiyetlerin ne kadar mühim oldukları meydandadır. Eski devirlerde, bu vazifeler kahramanlara ait idi. Burada da, yiğitlerden ibaret olan kahramanları iş başında görmek iktizâ eder. Bu ahvâl, Türkmen yiğitlerinin kız kaçırmak meselesiyle alakadar olduklarını gösteriyor. Şüphesiz bu, aşiretin arzusu dahilinde bir şeydir. Binâen aleyh, bu vazifenin aşiretin umûmî teşkilatına idhâl edilmesi de pek tabiidir. Yalnız, kız kaçırmak, eşkıyalıkla alakadar bir mesele değildir. Eşkıyalık başka, kız kaçırmak başkadır. Zira kızın kaçırılması erkek tarafı için bir fâl-i hayrdır. Kız tarafı ise, kendisinden tekin olan bir kıymetin çalındığı için me'yûstur. Fakat bu cihet dahi neticenin ehemmiyetten ârî olduğunu kabul etmiş demektir. Buna binâen, neticenin tahakkukundan sonra, mücadeleye devam olunmaz. Ancak, arada münasebet teessüs etmez. Binâen aleyh, kız kaçırانların her zaman birer mücadele kahramanı olmaları ve binâen aleyh daima tehlikelere maruz kalmaları ihtimal dahilinde değildir.

Türkmen aşiretlerinin idarî teşkilatı, burada nihayet buluyor. Hukukî teşkilat ise, hukuk-u şahsiyenin şekilleri bahsinde mufassalan izah edilmiştir. Buna binâen, bu meseleyi burada tekrar etmek zâiddir. Ancak, bu idarî teşkilatın hey'ât-ı umûmiyesini tevhi'd sadedinde bir kaç söz daha söylemeyi muvâfık buluyoruz:

Bu mevzuun hutût-u umûmiyesi, hiç şüphesiz muntazam bir tasnîfe istinâd etmiyor ve bunun böyle bir tasnîfe istinâd etmesi de imkân haricindedir. Çünkü, dört senelik bir tedkikin ne kadar şümûllü bir neticeye vasıl olacağı meydanda bir keyfiyettir. Aynı zamanda, aşiretlerin Türkiye idaresinde geçirdikleri bugünkü sulh devrinin seyr-i tarihîsinden de hiç bir şey bilinmiyor. Bunun için, ancak tedkikat sırasında yekdiğerini icap ettiren bazı suallerden bir şey anlamak usulünü takip ediyoruz. Bu usul, bilâ-şüphe, tesadüfî ve

istihrâcî bir tedkidtir. Lakin bu tedkikatın kısmen tecrübî kısmına ehemmiyet veriyoruz. Buna binâen, ancak görülen ve vücuduna kavî'en emniyet edilebilen mevzulara ait noktalar kayd olunuyor. Bu cihet, bu suretle taht-ı temine alınmıştır. Lakin her ne olursa olsun, tekrar itiraf ediyoruz ki, pek dar bir mevzuun önünde yığılı duran yüzlerce şark tarihleriyle yüzlerce garb seyahatnamelerinden pek az istifade etmek ihtimali vardır. Mevzu hakkında malumatın mefkudiyetini gösteren bu hal şayan-ı dikkattir. Fakat, bizim takip ettiğimiz gaye, bu kadar malumat ile de hall olunabilir. Zira sırf hal-i hazır müesseseleri bilmek ve bu müesseselerin iktisadî hayattaki tahavvülleri hakkında doğru hesaplara mâlik olmak mesleğini takip ediyoruz. Bu gaye, izah edilebilir.

Türkmen aşiretinin dahilî idarî teşkilatı, hey'ât-ı umûmiyesiyle pes-zendedir. Fakat, aynı zamanda zende müesseseler de mevcuttur. Fi'l-hakika bey, üç meclis ve yığitlerin yeni bir takım işlerle meşgul oldukları görülüyor. Lakin bu yeni işlerin hiç birisinde de tam yeni bir mefhum mevcut değildir. Belki, eski mefhumların pes-zende tesirleri bâkîdir ve bunlara istinâd eden bazı tesadüfî tarzlara tâbi kalmıştır. Buna binâen, aşiretler dahilinde idarî teşkilatın iflas ettiği anlaşıyor. İdarî teşkilatın iflası, hiç şüphesiz, aşiretin bütün ibdâ'cılığını ve hissini gaib ettirir. Bu ise, aşirette hiç bir kuvvetli cereyanın mevcut olamamasını intâc eyler ve aşiretin tekrar eski hayatını idâme ettirebilmesi imkân haricinde kalır. Ancak, idarî teşkilatın zevâli, aşireti şeklinden harice çıkartmaz. Zira, aşiret teşkilatından sonra gelen, lakin asıl aşireti teşkil eden bir aile teşkilatı vardır. İşte bu esâs, aşiretin idarî kıymetten mahrum şeklini temâdî ettirmektedir. Yalnız, bu idâme kuvveti de aşiret hayatıyla her noktada birleşmez. Ancak şekli hal-i umûmiyesinde bırakmak cihetini temin eyler. Fakat, muhâfazakarlık için, aşiretin başka tesirâta tâbi olmaması ve bilhassa, hükümet nüfuzu haricinde yaşaması lazımdır. Böyle olduğu halde, aşiretlerin ilelebed yaşayacağını kayd edebiliriz. Lakin ahvâl-i ictimâiyenin tebeddülünden şiddetle müteessir olacak olan aşiretler, bu muhâfazakarlıktan istifade edemezler.

Halbuki Türkmen aşiretleri, Türkiye’de başlayacak olan faaliyet-i iktisadiyenin en ön safhasındadırlar. Çünkü, tamamıyla hâlî olan Anadolu çiftlikleri, ancak bu aşiretlerin iskânlarıyla bir semere verebilecektir. Bilhassa, bunların büyük Bağdat hattı etrafında olmaları, derhal iskânlarını icab ettirecek ikinci bir sebeptir. Bu suretle, buradaki idarî teşkilatın tefessühünü, bu aşiretlerin şekl-i ahire tebeddül etmek mecburiyetinde bulunduklarına haml etmelidir. Hatta, bu tefessühün bu kadar amîk bir surette olması, muhitin ve Türk idare-i dahiliyesinin tesirât-ı medeniyesine haml edilebilir. Bu babta, mesele amîk bir surette tedkik de olunabilir. Lakin buna ihtiyaç yoktur. Zira, mesele layıkıyla tenevvür etmiştir.

Irak ve Adana ovalarının irvâ ve iska amelîyatı hakkında tedkikatta bulunmuş olan İngiliz zirâat mühendislerinden هانريک هيوز [Henrik Heyvz]’ın bu babtaki planı pek meşhurdur. Bu zat, bu babta pek vâsi iktisadî tedkikatta bulunmuştur. Mûmâ-ileyh, buralarda iskânları muktezî olan aşiretler hakkında da ber-vech-i âtî mütâlâât dermiyan eylemektedir:

“Adana ovası, baştanbaşa Türkmen aşiretlerinin cevelânlarıyla harap olmaktadır. Fî’l-hakika medeniyet-i kadime harap olmuştur. Lakin buranın kısmen mahsuldâr olan mahalleri de bu Türkmenlerin tahribatına uğruyor ve eğer, buraları zer’ edilecek olursa, Türkmen aşiretlerinin cevelânlarına imkân kalmayacaktır. Hâlbuki Irak ile bu ovanın zer’i, bütün Türkmenler için ehemmiyet-i azîmeyi hâizdir. Böyle bir hadisenin vukuu halinde, Türkmenler için bir çare-i iskân bulunmalıdır. Zira bu halde bunların ailevî bir tefessühe de uğrayacakları pek tabîdir.

Tedkikat-ı hususiye, Türkmenler’de aşiret teşkilatının tefessüh ettiğini göstermektedir. Demek oluyor ki aşiret, bu idareyi daha ziyade tazyîk edecek vukuâta karşı bir vaziyet alamayacaktır. Bu halde, tefessühün daha amîk olmasını icap edecek ve idarî bir mesele ile alakadar bir müessese kalmadığı için, derhal aile teşkilatı hedef-i tazyîk olacaktır. İşte, bu suretle Türkmen aşiretlerinin katî bir acze dûçar olacakları ihtimal

dahilinde bulunuyor. Malumdur ki, bu gibi tesirâtın tabaka tabaka bütün aşiret müesseselerini tefessüh ettirmesi, o aşiret halkının memleket hayatı haricinde kalması demektir. Amerika projeleri, bu ameliyatın en projesiz bir safhasını göstermektedir. Burada da aynı usul takip edilmiş idi. Lakin meselenin böyle bir şekil vereceğine ihtimal verilmemiş idi. Bu ciheti, bilahare icra edilen tedkikat göstermiştir. Aynı felakete, Hindistan'da da tesadüf edilmektedir. Yerliler, İngilizler'in idarî usullerine lâ-kayd kalamamak mecburiyetinde kaldıklarından, her teşkilat karşısında, kendi teşkilat-ı idariyelerinin bir kısmını gaib etmektedirler.

Halbuki Türkiye'nin böyle bir felakete dūçar olması, pek büyük teessürler icra edebilir. Buna binâen, ovaların zer'i meselesinden evvel, idarî tefessühe uğramış olan aşiretleri iskân etmek lazımdır. Bu iskân, zer' ameliyatından daha kolaydır. Zira, zemin hazırlanmıştır."

Bu mütâlâa, her cihetce sıhhate karîbtir. Biz de, aynı nokta-i nazarı müdafaa edebiliriz. Ancak, iskân bahsinde zıkr edeceğimiz üzere, irvâ ve iska ameliyatından evvel Türkmenlerin iskânları bir faide vermeyecektir. Belki, her iki meseleye derhal başlamalı ve Türkmenlerin iskânı için ovalar ihzâr edilmelidir.

Bu idarî teşkilattaki tefessüh, aynı zamanda Türkmen şahsiyetinin sukutunu da mucib oluyor. Zira, Türkmenliğin sıfat-ı mümeyyizesi, aşiret hayatındaki şekilledir belki de mana itibarıyla değildir. Lakin teâkub-u isâr, Türkmen kelimesine aşiretlik sıfatını vermiştir. Buna binâen, biz de aynı manayı kabul etmek ıztırârındayız. Sonra, bu manayı da hem Türkler ve hem de Türkmenler kabul etmişlerdir. Zira, bu kadar asırlardan beri devam eden hayat, aynı aşiret hayatından ibarettir. Burada, bir tahavvül olmamıştır ki, bunların şahsiyet-i izafiyelerini gayr-i sabit kılsın!...

Mesele, bu şekilde olduktan sonra, bu ismin hangi müessese ile alakadar olduğu meydandadır. Çünkü, aşiretin ismi, ancak aşireti terkib eden idarî müesseselerin kıymetiyle

mütenasiptir. Bu idarî müessesenin bir şekl-i ahire – aşiretten gayri – tahavvülüyle ismin de bir kıymeti kalmaz. O halde, Türkiye idare-i mülkiyesinde behemehâl bir tahavvül-i idariye dūçar olacak olan Türkmenlerin ism-i hasları da izale edilebilecektir. Bu netice, Türkmen aşiretlerinin ne kadar suhuletle bir tahavvül-i idarîyi kabul edeceklerini göstermektedir.

[Lefield] de aynı iddiadadır:

“Türkmenler, artık aşiret hayatının hiç bir esâs-ı ibka’sına mâlik değillerdir. Bunlar, tamamıyla medeniyet hayatına namzet bir hale gelmişlerdir. Ancak, bunları usul-i dairesinde temdîn etmenin çarelerini düşünmelidir. Yoksa zemin ihzâr edilmiştir.”

Türkmen Aşiretlerinde Aile Teşkilatı

Türkmen aşiretlerindeki aile teşkilatı, yalnız bu ailelere ait bir teşkilat değildir. Bu teşkilat, doğrudan doğruya Ural-Altay milletlerine aittir. Ancak, te’âkub-u a’sârın insanlar üzerindeki amîk tesirâtı, bu teşkilat esâslarının muhtelif şekillerde rû-nümâ olmasına sebebiyet vermiştir. Buna binâen, Türkmen ailesinde de hem eski teşkilatı ve hem de Türkmenliğe mahsus bir takım hutû-u hususiyeyi tedkik etmemiz icap edecektir. Lakin evvela esâs itibarıyla eski Türk ailesini katî bir surette izah etmek icap eder. Aksi halde, bugün pek karışık olan ve aşiret müesseselerinin kuvvetten sâkıt olması üzerine, asrî tesirâtın hepsine de gelişigüzel bir surette tâbi bulunan Türkmen aşiretlerinin son istinâdgâhını teşkil eden aile teşkilatını anlamak da güç olur.

Türk aile teşkilatı, birçok tefsirlere maruz kalmış bir meseledir. Bu baktaki tedkikat pek vâsidir. Fi’l-hakika, evvelki fasılda kısmen bahs ettiğimiz [Lefield] de bu mevzuun artık tahkîk olunduğunu iddia ediyor. Lakin biz aynı nokta-i nazarı kabul edemeyeceğiz. Zira, Türkler hakkındaki tedkikatın taban tabana zıt neticelere müncerr olduğu görülüyor. Farazâ, burada meselenin esâsı şudur: Türk ailesi, nasıl bir ailedir? Bu suale

verilen cevaplar muhtelifdir. Bazıları, Türk ailesinin pederşahi; bazıları da, maderşahi; bazıları ise, hem maderşahi ve hem de pederşahi olduğunu iddia ediyor. Sonra, diğer bir ekseriyet de Türk aileleri arasında bu meselenin katı bir surette tespit olunamayacağını iddia ediyor ve diyor ki:

“Türkler muhtelif kavimlere ayrılmışlardır. Buna binâen, bunların aile esâsları da bu suretle tehâlûfe uğramıştır. Birisinde tesadûf edilen esâslar, komőusunda bulunmuyor. Fakat, heyet-i umûmiye ile hepsini de bir noktada cem’ eden bir cihet vardır:

Bütün Türk aileleri, aynı dahilî teşkilata mâliktirler. Bu cihet, gerek maderşahi ve gerek pederşahi aile taraftarları tarafından da kabul edilmektedir.”

Fi’l-hakika, bütün nokta-i nazarları cem’ etmek imkân haricindedir. Ancak, bu son mütâlaaya istinâd ederek, tedkikatta bulunmak mümkündür ki, bizim için kestirme tarık de bundan ibarettir.

Her Türk ailesinin esâsı, zevc ile zevceden mürekkep bir tam aileden başlar. Bu cihete, pek ziyade ehemmiyet verilmektedir. Buralarda seyahat edenler, evlenmemiő erkeklerin hiç bir zaman baba ocağını teőekküle salahiyetdâr olmadıklarını söylerler. Hatta, pederine halef olacak olan küçük evlat, vakt-i kemale gelmiş bulunur ve pederinin vefatından altı ay evveline kadar evlenmeyecek olursa, haleflik hakkını gaib eder ve bu hak, istediği takdirde, kendisinden daha büyük olan diğer evlada intikal eder ve kendisi, adsız olarak, aile ocağını terk eder, gider.

Bu hal gösteriyor ki, ailenin tamamıyeti için, izdivaç şarttır. Her Türk ailesi, kadına ve erkeğe ayrı ayrı hukuk vaz’ etmiştir: Yalnız, izdivaç bu hukukun haricine terk edilmiştir. Herkesle izdivaç mümkün olmaz. Yalnız, Türk lisanını söyleyen ve Türk kanını taşıyan kimselerle evlenilebilir. Fakat, bu şart, yalnız Türk kadınlarına tatbik edilmiş görünüyor. Türkler, kendi kızlarını harice gndermemiőlerdir. Lakin Türk olmayan birçok cariyeler almışlardır. Ancak, bu babtaki kuydât-ı tarihiye o

kadar fazla değildir. Binâen aleyh, bu istisnanın vakayı'-i tarihiye dolayısıyla tahaddüs ettiğini kabul etmemiz icap eder. Herhalde, burada musâvâtı icap ettiren cihet, gelin ile güveyinin aynı mehr-i muacceli i'tâyâ mecbur olmalarıdır. Buna binâen, musâvâtın vücudu meydanda bir keyfiyettir.

Yalnız, bu izdivacın erkeğin babası önünde olması şarttır. Burada ayrı bir hukuk meselesi tahaddüs ediyor. Behemehâl, erkek babası önündeki izdivaçlar, erkeğin bir hukuku gibi nazar-ı itibara alınmalıdır. Fi'l-hakika, bunun Türkler arasında aksi de cârîdir. Lakin bu ikinci usul Türklere ait değildir ve ancak, zengin Türkler tarafından icra edilmektedir. Sonra, bu şubeye adsızlar da girmektedir. Zira, zengin Türklerin adeti, Türklere Çinliler'den intikal etmiştir. Adsızlar meselesi ise, doğrudan doğruya Türk aile hayatı haricinde bir meseledir. Eğer böyle olmasaydı, bunların adsız olmaması lazım gelirdi. Adsızlık, aynı zamanda, ocak lakabının adem-i isti'mâlini icap etmektedir.

Demek oluyor ki, aile teşkilatının esâsı, erkeğin evinde ihzâr olunuyor. Bu eve gelen kız, pederinden bütün hissesini almıştır. Bu hisse, peder servetinin kız, erkek bütün kardeşler arasında taksiminden ibarettir. Kız, bu taksim hissesini hâmil olarak zevcinin babasının evine gider. Burada, zevc de pederinin emvâlinden hissesini alır. İki hisse, ailenin ocağı yanında tevhi'd edilir ve bu suretle kız da erkeğin ailesine rabt edilmiş olur. Bundan sonra devam eden aile, erkeğin ailesidir. Burada da, hiç şüphesiz, kadının hukuku nazar-ı itibara alınmamıştır. Çocukların gerek isim ve gerek nesepleri de babaya nispet olunur. Yalnız, baba evinde kalmak mümkün değildir. Bu ciheti, izdivacın dördüncü günü zevce, zevcine, ihtâr eder. Bu hak, doğrudan doğruya zevceye aittir ve zevc hiç bir zaman zevcesini pederinin evinde ikamete mecbur edemez. Dört günlük misafirlik, sırf aileyi teşkil eden nüfusun cihet-i aidiyetini kararlaştırmak ihtiyacından doğar.

İşte, ilk Türk ailesinin ibtidâî şekli bu idi. Zifaf, zevcin pederi evinde icra edilir. Bu mecburiyet, sırf aileler arasındaki

tesândn kuvvetleŐmesi içindir. Böyle bir vaka, kız ve erkek ailesi arasında aynı kudsiyeti hâiz bulunmaktadır. Buna binâen, bunun ayrı bir mahalde icrası tensip ediliyor. Aile ocağının tezyîd-i kuvveti, böyle meselelerin vücuduna ihtiyaç göstermektedir.

Karı ile kocanın ayrı bir evde yaŐamaları, muayyen bir plan dahilinde idi. Ancak, burada Şayan-ı ehemmiyet olan cihet, ailenin fazla çocuklarının adsız telâkkisi ve bunların aile servetinden hiç bir Şey almaya hakları olmamasıdır. Bunların hissesi, yalnız küçük kardeŐe terk ediliyor ve kızlara da adsızların hisselerinden hiç bir Şey verilmiyordu.

Türk hayatının Şekl-i ummîsi bundan ibaret idi. Şimdi, bunun karşısında Türkmenleri tedkik edelim.

Türkmenler kız ile erkeğın yekdiğeriıı severek almasına büyük bir ehemmiyet verirler. Bu cihet, katî bir surette nazar-ı dikkate alınır. Halbuki, Türklerde böyle bir kayıt yok idi. Fakat, eski Türklerde kadınlar açık olduğu için, zevceyn arasında muâŐakanın mevcudiyetine hükm verilebilir. Ancak, Türklerde böyle bir kaydın olmadığı halde, Türkmenler’de bu eŐâs nasıl izah olunabilir?

Herhalde bu, Türkmenler’de bir takım yeni dinî cereyanların mevcut olması ve bunlardan kadın serbestisini izale edebilecek bazı telâkkiler doėmuŐ olması suretiyle ifade olunabilir.

Sonra, evlenenlerin bir iki sene kadar baba evinde yaŐamaları lazımdır. Ancak, baba evinde kalındığı müddet zarfında, kadın evinin hiç bir suretle sarf edilmemesi lazımdır. Yalnız, mehr-i muaccel meselesinde musâvât yoktur. Fakat, kızın fazla cihâz getirmesi lazımdır. Erkek ise, bu cihazla mütenasip olabilecek bir müddet kadar, gelinin evinde msâferetini temdîd edebilir. Herhalde, bu kaideye fevkalade riayet edilir.

Gelinin bu ev dahilinde birçok hukuku mevcuttur. Ancak, bu hukukun derecesi de eve girerken yapılan bazı merasimle

izah olunur: Gelin, çadıra geldikten sonra, çadırın eşiği önünde durur. Derhal, buraya ailenin en müsinni olan azası gelir. Gelinin başına bir hayvan gemi geçirilir. Bu gemin yularını bir ihtiyar tutar ve ihtiyarın işareti üzerine gelin eşiği atlayarak çadıra veya eve dahil olur. Burada, doğru ocağın yanına gider ve ihtiyar üç defa:

“Başını ocağa vur!”

diye bağırır. Her bağırışta bir defa başını ocağa vurur. Bu merasim itmâm edilirken, ocak reisi olan zatın arkasına bütün misafir toplanmış bulunur. İhtiyar, bunlara teveccüh ederek bağırır:

- Evimizde ... kalacak!...

Tayin, ekseriya evvelce de takarrür eder. Ve burada, sırf şekle aî olmak üzere zıkr edilir. Bu suretle, aileye karışan gelin, ertesi günü, ailenin yemeğini ihzâra mecburdur. Bu mecburiyet, kendisinin derhal aile hukukuna idhâl edildiğini tazammun eder.

Lakin evden ayrılmak zamanının bazen de evlada mâlik olmak meselesiyle alakadar olduğu da vâkidir. Bu babta, Farsak Türkmenleri arasında cârî bir usul mevcuttur. Bunlarda ancak bir çocuğa mâlik olan aile, peder evini terk edebilir. Bu suretle, peder evi de yeni ocak tesisine kabiliyetli uzuvlarını harice çıkarıyor, demektir. Lakin diğer aşiretlerde böyle bir kayda tesadüf edilemiyor. Sonra, Farsak adetini de bütün Türkmenlerin tâbî' olduğu bir kaide add eylemek doğru değildir. Fi'l-hakika, ân-ı iftirâkın seneye aidiyeti ciheti, çocuk meselesiyle alakadar gibi görünüyor. Hatta, bunun birinci, ikinci, üçüncü çocuklarla da alakadar olması mümkündür. Lakin bu babta hiç bir kayda tesadüf edilmemektedir.

Bu mesele eski Türk ailesinin usulünden ayrı birer çığır açmaktadır. Bu çığır, dört günlük müddet-i müsâferetin bir seneye kalbidir. Bu meselenin esâsı, hiç şüphesiz dört gündür ve Türkmen, hal-i sükûnetin tevlîd ettiği bir netice olmak üzere, bu dört günü tezyîd etmiştir. Çünkü, hal-i sükûnette

bulunan bir aile, evladının müddet-i msâferetini fazla temdîd ettirebilir. Çünkü, aile ocağında fazla oturmanın iyiliğİ vardır. Böyle bir aile tekinsiz olduğı takdirde, aile harice atılmamış olur. Tekinsiz ailelerin hariçte kalmaları, ocağın zevâl bulmasını intâc eder. Tekinsizlik, ailenin zürriyetine adem-i mâlikiyetinden neşet eder. Bu meselenin suret-i cereyanı, Türkmen usulüne muvâfık gelmektedir. Ancak, daima muhârib olan ve her zaman tehlikeler içinde bulunan bir aşiret aileleri için mümkün değıldir. Bu aileler, ferdlerini dağıtmak suretiyle, hareketlerini teshîl ederlerdi. Fakat meselenin şekl-i eőâsiyesi, izdivaç müddet-i msaferetini bu hudud dahilinde tebdîl etmenin mümkün olduğunu gösteriyor.

Türkmenler'de adsızlık yoktur. Türkmen ailesi, bütün ferdlerine aynı hukuku bahş eylemiştir. Ancak, Türkmenlerin adsızlıkla alakadar bazı adetleri vardır ki, bunlar, Türkmenlerin adsızlık devresini geçirdiklerini göstermektedir. Mesela Türkmenler'de ilk çocuklar, ailenin ismini taşımak hakkına mâlik değıldir. Bu hak, ancak on seneye kadar başka bir kardeş olmadığı takdirde kabul olunabilir. Aksi halde, çocuk ancak bir aile teşkil ettiğİ zaman, kendi ailesinin ismine tasarruf hakkını hâiz olur. Bu mesele, hiç şüphesiz, eski adsızlığın diğİer bir şeklidir. Eski adsızlar, müstakil birer ailenin temelini teşkil ederlerdi. Onların ocakları olmazdı. Burada da aynı gayelerin takip olunduğı görülüyor. Adsız, bir ocak tesis etmeye muvaffak olduğı zaman, bu ismi kullanıyor ki, bu yeni bir ocak tesisi meselesiyle alakadardır. Ancak, aşiret dahilindeki münâsebâtın fazla olması ve gerek adsızların, gerek mensup oldukları ailelerin malum bulunması, adsızların husuőİ birer aile teşkiline muvaffak olamamalarına en mühim bir âmildir. Buna, Türkmenler arasındaki ocak namının kıymeti de inzimâm etmektedir. Çünkü, her ferdin aile ismiyle yâd olunması kadar tabiî bir hak olamaz. Bu dstr, Türkmenler arasında da cârîdir. Yalnız zaman-ı izdivaca kadar büyük evladın bu haktan mahrum olması, büyük evlatların ocağı merbut ve kendisinin ocak haricinde bir isimle yâd olunmasının muvâfık düőmeyeceğİ kanaatinden mütevelliddir. Bu kanaat,

adsızlık macerasıyla da alakadar görünüyor. Zira, her adsız, ancak müstakil bir ocak teşkil edebilirdi. Bu hak, adsızda aile ocağının kudreti bulunduğuna istinâd edebilir. O halde, her büyük evladın ocak kudreti dahilinde bulunduğu ve kendisinin bir ocak açmak suretiyle şahsiyetini iktisâb edeceği iddia edilebilir ki, adsızlığın fiilen adem-i vücudu halinde, bu iddianın serdi de gayet tabîî görünür.

Miras, umûm çocuklar arasında müsâvâten taksim edilmektedir. Yalnız, küçük çocuğun hissesi fazladır. Fakat, küçük çocuk da bir çok mecburiyetlere tabîidir. Mesela, küçük çocuk, aile ocağını terk edemez. Aynı zamanda, ancak peder ve valideden birisinin vefatını müteakib evlenebilir. Lakin bu kayda o kadar ehemmiyet verilemiyor. Bazı yerlerde, henüz pek küçük iken de evlendiriliyor ve gelin, evi idare eyliyor.

Burada, tedkik olunacak bir madde daha mevcuttur. Acaba, küçük çocuğun evlenip evlenmemesi, aile meselesiyle alakadar mıdır, değil midir?

Herhalde, bu meselenin suret-i münâsibede hall edilmesi icap etmektedir. Çünkü, böyle bir alaka mevcut olmadığı takdirde, bu maddenin muhtelif şekillerde olmasının sebebi nedir?.. Bu babta, bazı hususî tedkikatta bulunduk. Tedkikatımız, küçük çocuğun vaziyeti için, iki mühim nokta-i nazarın tedkik edilmesi icap ettiğini göstermektedir:

1- Ailede işleyecek kız kardeşin mevcut olması

2- Ailede kız kardeşin adem-i mevcudiyeti

Birinci şık halinde, küçük çocuk evlenmiyor. Ancak, vâlideynden birinin vefatı üzerine evleniyor. İkinci şık ise öyle değildir. Bu takdirde, çocuk behemehâl evlendiriliyor. Demek oluyor ki, meselenin esâsı evdeki ihtiyarları idare edebilecek bir gelin ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç olmadığı zaman, ocağın inhilâlini beklemek lazımdır. Çünkü, vâlidideynden birinin vefatı, ocağın inhilâli demektir. Bu takdirde çocuk da evlenir.

Ocak bekçisi, ailesinin kendi hissesine isabet eden mirasından başka, evlenen biraderlerinin ve baba ile anasının hususî

hisselerine de mâlik olur. Aile ocağı, doğrudan doğruya bunun idaresi altına geçer. Burada, ne kız kardeşlerin ve ne de erkek kardeşlerin bir hakkı mevzû-i bahs olamaz. Zaten, bu hakka tecavüz etmek de en büyük bir tekinsizlik add olunur.

Bu izahat, Türkmen aile bünyesinin eski Türk bünyesinden daha kuvvetli olduğunu gösteriyor. Ancak, eski Türk aile bünyesi, tekessür-i nüfusu mucib olacak derecede intişârî bir kıymeti hâiz idi. Halbuki, Türkmen aile hayatı öyle değildir. Burada, her aile ocağı, daha fazla köklü ve daha fazla uzuvludur. Bunun ise, şehir hayatı için daha münasip olduğu meydanda bir keyfiyettir. Zira, bu aşiretler dahilinde aksi bir bünyenin vücudu, aşireti tamamıyla tereddîye sevk edebilirdi.

Aşiret aile hayatında diğer mühim bir safha, izdivacın adedi meselesidir. Bu mesele, mae't-teessüf vahdet-i izdivaca doğru kat'-ı merâhil etmemektedir. Belki, aksi bir cereyan takip ediyor. Fi'l-hakika, eski Türklerde de vahdet-i zevcenin bulunduğuna dair bazı kuyûdât vardır. Lakin şark harekât-ı fikriyesinden müteessir olan bütün Türkler, bu adetten uzaklaşmışlardır. Bu mesele, Müslüman olmayan Türk aileleri arasında mevcut idi. Hatta, Atilla'da bile taaddüd-i zevcât itikadı var idi. Bu suretle, taaddüd-i zevcâtın eski Türk itikadı ile kısmen ünsiyet etmiş bir müessese olduğu meydandadır. Buna ne İslam ve ne de Kızılbaş itikadı mani olamaz. Sonra, sayan-ı dikkat diğer bir cihet daha vardır. Türkler arasında, gittikçe tenâkus etmekte olan taaddüd-i zevcâtın aşiretler arasında fevkalade denilebilecek bir surette ziyadeleşmesidir. Aşiret hayatındaki mahdûdiyetin, buna sebep olduğu zan edilmektedir. Çünkü, buralarda sa'y o kadar ehemmiyetli bir mesele değildir. Sonra, taksim-i imal de yoktur. Bu ahvâl, taaddüd-i zevcâta mühim bir sebep teşkil etmektedir. Aynı zamanda, taaddüd-i zevcât, aşiretlerdeki kadın hukukunu fevkalalede tereddî ettirmiştir.

* * *

Türkmen aile hayatındaki bu teşkilat, aşiretlerin o kadar esâssız bir umdeye istinâd etmediklerini gösteriyor. Lakin

taaddüd-i zevcât dolayısıyla hâsıl olan keşmekeşin tesirâtı pek ziyadedir. Buna binâen, bu ciheti de katî bir surette izah ettikten sonra, hey'ât-ı umûmiyenin ne derece hâiz-i kuvvet olduğu meydana çıkar. Binâen aleyh, buradaki aile teşkilâtının iki mühim uzvunun mevkilerini tayin etmek icap etmektedir:

1- Erkeklerin mevkii

2- Kadınların mevkii

Bu mevkilerin hutût-u esâsiyesi mutlak bir surette izah olunmalıdır.

* * *

1- Erkeklerin mevkii

Aşiret dahilinde erkeğin mevkiine o kadar büyük bir ehemmiyet atf edilmez. Erkek, katî ve mutlak bir amir değildir. Ancak, erkeğin kadınlar üzerinde bir hakk-ı idaresi vardır. Kadın, her işte erkeğine itaat etmek mecburiyetindedir. Şu kadar var ki, erkek de kadının her işine müdahale etmez. Erkek, bir Kürt aşiret ferdî gibi, kadını kendisi için çalıştırmaz. Evinde, kendi hizmet-i hususiyesini bizzat ifa eder. Hatta, bazı yerlerde genç kızlara kocalarının hizmet ettiği görülür. Hatta bir zevc, beş sene kadar karısından ne bir bardak su ve ne de bizzat yapabileceği bir hizmet talebinde bulunamaz. Ancak, karısının kendiliğinden verdiğini red etmez.

Bu ahvâl, aile hayatında erkeğin aile hukukuna riayetkâr olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda, aile dahilinde müdür-i umûr yalnız kadın değildir. Belki, kendi hizmet-i hususiyesiyle hukuk-u mevzuaya iştirak etmek istediğini gösteriyor. Bu ahvâl, hiç şüphesiz, izdivacın ilk senelerinde görünür. Yalnız burada bir kayda lüzum vardır. Evin gıdaya ait hususiyeti erkeğe ait değildir. Bu cihet de zevcesiyle müştereken hall edilir. Gayet mahdûd olan iş, erkek ile kadın arasında taksim olunur. Türkmen aşiretleri arasında, hayvanlarını sağan birçok zevclere ve çeşmelerde su dolduran gelinlere tesadüf olunmaktadır. Bu tesadüf pek ziyade umûmîdir.

Erkeğin hayvan sağdığını gösteren şarkılar bile vardır. Halbuki, gerek Kürt ve gerek Arap aşiretlerinde, hatta şehirli Türklerde bile bu adet yoktur. Sonra, gelinlerin zevcleri tarafından suret-i kabulünü gösteren âtîdeki şarkıya da pek ziyade ehemmiyet atf etmek lazımdır.

Yeşil ovaların otu

Gönlümün emaneti

Nerede kaldın ey güzelim

Sana kurban olsun günüm başım!

Otlara bülbül konu

Derelere yıldız düştü

Gel köşede otur sen

Dağ gibi bir yiğidin var [1]¹⁸

Buradaki kayıtlar, zevcin kadına karşı aldığı vaziyeti ve ev işlerine iştirak ettiğini pek güzel gösteriyor. Ez-cümle, (günüm ve başım kurban) ve (dağ gibi bir yiğidin var) kayıtları hizmet manasından başka bir şey ifade etmez. İlk kıtadaki:

Yeşil ovaların otu

Gönlümün emaneti

nisbeti, herhalde kızın emanet derecesinde bir kıymeti hâiz olduğunu gösteriyor. Emanet ise, daima saklanır ve istimal edilmez. O halde, zevcenin de bu suretle saklanacağı, hizmet ettirilmeyeceği ve belki de kendisine bakılacağı murad ediliyor demektir.

Otlara bülbül konu

¹⁸ [1] Bu beyitlerin Türkmencesi yoktur. Yalnız Almancaya tercüme edilmiş şekilleri vardır ki bi't-tabi, bunlardan asıllarını istihrac etmek imkân haricindedir. Lakin, asıllarının Doktor Kunoş'un (*Türk Halk Şiirleri*) nam kitabında mevcut olduğu zikr olunuyor. [Ignác Kúnos (1860-1945), 1885'ten itibaren Anadolu'da araştırmalar yapan ve Türk halk edebiyatı derlemeleriyle tanınan ünlü Macar Türkolog. (h.n.)]

Derelelere yıldız düştü

teşbihi de aynı manayı daha kuvvetli bir surette izhâr ediyor. Çünkü otlara bülbülün konması, herhalde bir cezb eseridir. Yıldızın düşmesi de bahtıyarlığı gösteriyor. Demek oluyor ki, zevcesini de bahtıyar edecektir.

Lakin taaddüd-i zevcâtın cârî bulunduğu ailelerde bu ahvâl-i ruhiyenin devam etmediği görülmektedir. Burada, ilk zamanlarda kadına verilen ehemmiyetin tenâkus ettiği görülmektedir. Bu hal, aşiretlerdeki şarkıların hiç birisiyle münasebet almıyor. Bunun içindir ki, taaddüd-i zevcâtın aşiretlere bilahare girdiği hakkında mevcut nazariyenin kıymeti ziyadeleşiyor. Zaten, ilk zevcenin kıymeti, diğerlerine tefevvuk etmektedir. Mesela, aşiretin mevsim ictimâlerinde zevcelerin ahz eyledikleri mevki, asıl zevcenin daha muhterem add edilmesini icap ettiriyor. Bu hal, zevc üzerine fevkalade tesir ediyor. İlk izdivacında zevcesiyle birlikte bütün ev ve maişet işlerini gören ve zevcesine hususî surette hizmet ettirmeyen erkek, ikinci izdivaç anından itibaren, tebeddül etmeye başlıyor. Ortak, ilk zevcenin hayat-ı istisnaiyesine mâlik olamıyor. Lakin bu zamanda ilk zevcenin eski hususiyeti zâil oluyor. Çünkü, erkek de tamamıyla tebdîl-i tabiat etmiş bir hale geliyor ve kendisini bu hâkim vaziyete sokarak hizmet istiyor.

Bu hadise, gayet tabîî bir halet-i ruhiyenin eseridir. Evvela, taaddüd-i zevcâtın ân-ı takarrürünü tedkik edelim. Hiç şüphesiz, birden iki zevce almak imkânı mevcut değildir. Çünkü, aşiret dahilindeki izdivacın, aşiretin icrâî bir kuvvetine istinâd etmediği gibi, ailelerin de nüfuz ve salahiyeti haricinde olduğunu izah etmiştik. Mesele, iki genç cins arasında takarrür ediyor. Bu izdivaç, hiç şüphesiz, kısmen bir aşkın eseri olabilir. (Yalnız, şuraya dikkat etmek lazımdır. Biz, izdivacın ilk safhası olan gençlikten bahs ediyoruz!) Böyle bir aşk eseri olan izdivacın ise, bir ortak getiremeyeceği pek tabîîdir. Sonra, böyle aşk eseri izdivacın da bir müddeti vardır. Bu, öyle bir senelik bir teskin-i hırs olamaz. Çünkü aşiretlerde hırsın

hududu vâsi değildir. Bu, ancak sinle tahavvül edebilir. Yeni izdivaç, her iki cinsin hırsını da birçok zamanlar temdd edebilir. Sonra, buradaki hayatın sadeliği ve yeknesaklığı da kıskançlık ve hasedin meydan almamasını mucib oluyor. Buna binâen, ilk izdivacın müddet-i bekareti, ekalli dört beş sene kadar devam etmektedir. Bu babta birçok ailelerde de tedkikat icra edildi. Daima, ilk izdivaç üzerinden beş sene geçtikten sonra, taaddüd-i zevcâtın başladığı görüldü.

O halde, erkeğin acemilik gençliği add olunan cevval ve çâlâk hayatı, ilk zevce ile ve taaddüd-i zevcât usulünün haricinde geçiyor demektir. Bu müddette, zevcin her şey yapmaya ve zevcesine kıymet vermeye müsait zamanı vardır. Aynı zamanda, böyle müsait hareket etmeyi de arzu eder. Fakat, bu dört sene büyük bir yorgunluktur. Erkek, kadından daha fazla çalıştığı gibi, daha fazla da zayıflar. Buna binâen, daima eski hizmetini görecektir bir arzu duymaz. Sonra, buna inzimâm eden ve halet-i ruhiyesini tamamıyla tebdil eden taaddüd-i zevcât fikri vardır. Burada, erkeği tebdil eyleyen mesele, bu usule ait üç esâstan neşet etmektedir.

1 – Taaddüd-i zevcât kanaati

2 – Taaddde esâs olan sebepler

3 – Taadddn vukuu halindeki usul- müttehize.

Bu kanaat, hiç şüphesiz, bir itikat şeklindedir. Binâen aleyh, sırf bir mecburiyet-i ictimâiye neticesi değildir. Çünkü, aşiretlerin muhtelif din devirleri geçirmeleri, medenîlere ait olan bir takım müesseseleri kabul eylemelerini mucib olmuştur. Türkler hakkındaki tedkikat, bunların tabiyeten taaddüd-i zevcât taraftarı değil vâhid'z-zevc taraftarı olduklarını gösteriyor. Bu halde, bu kanaati de medeniyet müesseselerine atf edebiliriz. Lakin bu kanaat aşiret dahilinde din şeklinde olduğu için, bir kudsiyeti hâizdir. Bu kudsiyet, bu müesseseye bilâ-şüphe kıymet verilmesini intâc eder. Yalnız, bu müessese ile bir takım pes-zende fikirlerin mevcudiyeti de görülüyor. Aynı zamanda, pes-zende add edilen bu fikirlerin ne derecede oldukları da ehemmiyete şayan bir meseledir. Çünkü,

merasimin kudsiyeti, örfe bir darbe vuramamıştır. Buna binâen, bu kanaatin samimiyetinden şüphe edilebilir. Zaten bu şüphe, şehirlerdeki Türkler hakkında da cârîdir. Şehir Türkleri, dinin emr ettiği taaddüd-i zevcâtı, ancak istisnâî bir şekilde kabul etmektedirler. Halbuki, şehirdeki din ile aşiretteki din kıymetleri arasında mühim farklar vardır, işte, bu mütâlaaya binâendir ki, kanaatin samimiyetinden şüphe etmenin doğru olduğunu zan ediyoruz. O halde, aşiretteki taaddüd-i zevcât kanaati, ancak, hayatın tebeddülü esâsına istinâd ediyor demektir. Çünkü, samimi olmayan bir safha-i hayat, ictimâî şe'niyyetin haricinde kalır. Aşiret, samimi olan şeylerde bir yeknesakî bulur. Buna binâen, bir safha-i hayatın teâkubunu tercih eder. Burada, hiç bir tebdîl ihtiyacı his etmez. Bu, ancak gayr-i samimi müesseselerin mevcudiyeti halinde tezâhür eyler ki, taaddüd-i zevcât da böyle bir ihtiyacı izhâr ediyor. O halde, taaddüd-i zevcât kanaati, cereyan-ı hayatı tebdîl etmek ihtiyacıyla başlar. Bunun için ise zevcin, ilk zevcesinin tarz-ı hayatından usanması icap eder. Binâen aleyh, taaddüd-i zevcât kanaatinin bi'l-vasıta hadisâtten tevellüd ettiği ve bilahare hâsıl olduğu görülmüyor. Bu, hiç şüphesiz, eski hayatı tebdîl edecektir. Bunun içindir ki, zevcin zevceye karşı olan mevkii de tebeddül edebilir.

İkinci esâs, taaddüd-i zevcâtın sebepleri idi. Bu sebepler, aynı zamanda cereyan-ı hayatı tebdîl ihtiyacını da ifade eder. Buna binâen, her iki safha ile alakadardır.

Aşiret dahilindeki taaddüd-i zevcâta ait birçok sebepler zikr edilebilir. Lakin bütün bu sebeplerin zikrine imkân yoktur. Burada, ancak mümkün olabilen kısımlarını zikr edeceğiz ki, ber-vech-i âtîdir:

- 1- İlk zevcenin kısır olması
- 2- Zevcin fazla sahib-i servet bulunması
- 3- Zevcenin hastalıklı bulunması
- 4- Zevcenin yaşlı olması
- 5- Zevcenin çirkinleşmesi

6- Zevcin isterik tabiatlı olması

7- Zevc ailesinin kalabalık ve hizmete muhtaç bulunması

Bu yedi safhaya daha birçok sebepler ilave edilebilir. Ancak, bu yedi sebebin hal-i tabiî olduğuna kanaat getirmelidir. Sonra, aşiret ailelerinde validenin hukuku, zevc ve zevce üzerinde bir tesir icra edebilecek halde değildir. Bu hukuk, ancak Türk ailelerinde bulunuyor. Buna binâen, Türkmenler’de, gelin-kaynana kavgaları yoktur. Aynı zamanda “görümce” meselesi mevcut değildir. Aşiretlerde, görümce hukuku, kısmen kaynana hukukundan fazladır. Lakin görümcenin de zevce üzerinde hiç bir hakk-ı takaddümü yoktur. Buna binâen, şehir Türklerinde taaddüd-i zevcâtın bir safhasını teşkil eden görümce nizâ’ının da bir sebep olamayacağı görülüyor. O halde, meseleyi yalnız sâlifü’z-zikr yedi safhaya istinâd ettirmek icap ediyor.

Bu yedi safha, gerek tesir ve gerek ihtiyaç nokta-ı nazarından üç esâsa ayrılır:

1- Hayatî sebepler

a- Zevcesinin kısır olması

2 - Keyfî (nassî) sebepler:

a- Zevcin zengin olması

b- Zevcin isterik tabiatlı olması

3- Gayr-i ihtiyarî sebepler:

a- Zevcenin yaşlı olması

b- Zevc ailesinin fazla olması

c- Zevcenin çirkin olması

Her üç safha, aşirete nazaran aynı kıymeti hâizdir. Çünkü bu üç safhanın şayan-ı ehemmiyet olanı birincisidir. Burada zevce bir hak verilebilir. Lakin bu meselenin de aşiret dahilinde istisna teşkil eylediği nazar-ı itibara alınmalıdır. Kısırlık, ancak binde beş nispetinde mevcut olabilir. Bu nispet ise, bir aşiret dahilinde mevzû-i bahs edilemeyecek derecede azdır. Bunun için, hayatî safhanın ilk kısmı, ancak dinî hayatî safhaya ait

olabilmek şartıyla bir kıymeti hâiz olur. Yoksa, tabiat bunun aksini izhâr eylemektedir.

İkinci şart da aynı istisnaya dahildir. Çünkü, buradaki hastalık, muamelat-ı zevciyenin adem-i icrası manasınadır. Bunun da sonradan hâsıl olması tabiî bulunduğundan, zevcin zevceye karşı hürmet etmesini icap ettirir. Zaten, bu vaka da nadirdir. Diğer iki safha, sırf taaddüd-i zevcât kaydının neticesi olarak, nazar-ı dikkate alınıyor. Birinci safhada da aynı nokta-ı nazarın galip geldiği görülüyor. Bu halde, sebeplerde de müessirden esere değil, belki eserden müessire doğru bir hareket olduğu meydandadır. Böyle bir hareket ise, hukukî ihtiyacatın haricindedir. Bu halde, bu sebepler de ihtiyac-ı tabiînin haricinde olmak üzere, bir yenilik görülüyor. Burada, cereyan-ı hayatı tebdil gayesi tezâhür ediyor ve taaddüd-i zevcât kanaatiyle taaddüd-i zevcât sebepleri birleşmiş oluyor. Bunun için, bu sebeplerin hiss edilmesi de erkeğin cereyan-ı hayatını tebdil edebilir. Böyle bir tebeddül, ancak erkeğin eski hayatının adem-i temâdîsini arzu ettiği andan itibaren saha-i fiile geçer. Bunun ne kuyûdâtı vardır ve ne de istisnası!

Üçüncü bir esâs daha var idi. Bu esâs, taaddüd-i zevcâtın girdiği hayat idi ki, bu muamelenin vukuu üzerine icap eden usul-i müttehize unvanıyla zikr edilmiş idi. Bunun da erkek ruhunu tebdil ettiği meydanda bir keyfiyettir. Meseleyi izah edelim. (Şurada küçük bir istitrâda lüzum vardır. Ortaklar hakkında eve kabul ve evdeki hukuk hakkında birçok şeyler işitiliyor. Bu babta, zikr ettiğimiz ilk kanaatin mevkii fazladır. Bu da ilk zevcenin daha mühim bir mevki sahibi olması neticesi idi. Lakin bir de sırf ortaklara ait bazı merasim vardır. İşte, burada zikr edilecek olan da bundan ibarettir. Ancak, bu merasimin her aşiret arasında ayrı ayrı usulleri olduğu hakkında birçok yazılara tesadüf olunuyor. Hiç şüphesiz, bu yazıların ekserisi, birer müşahedeye ibtina ediyor. Bunun için, bunlara fazlaca ehemmiyet verilebilir. Fakat biz, ancak kendi müşahedemize tevâfuk edenleri kabul edebiliriz. Sonra, diğer usulleri tevhiid etmek için de tefsirin doğru olabileceğini kayd

ediyoruz. Ancak, bu tefsir de hududu tecavüz etmemelidir ki, müfid olabilsin!)

Ortak, birinci saffhadaki şerâite istinâden geliyorsa, kızla erkek arasında akd-i uhuvvet ederek gelmez. Burada, aile hukuku meselesi mevz-i bahistir. Buna binâen, meseleye valide peder müdahale eder ve bunlar, kızı tayin eyler. Böyle bir mütâlaa, ilk zevce tarafından tasvip edilir. Hatta, bu tasvip hakkında bazı rivayetler vardır. Gya ilk zevce, bu meseleyi kocasına açar ve ocağının sönmemesi için, evlenmesinin icap eylediğini tavsiye eyler. Zevc, bu teklifi kabul etmez görünür. Bunun zerine, mesele valideyne intikal eder. İntikal muamelesi de zevce tarafından icra olunur. Bu suretle, validenin kız bulmak hakkı teslim olunur. [Lefield] meseleyi daha umm bir tarza ircâ' ederek diyor ki:

“Bu suretle, valideye bir nev hukuk bahş ediliyor. Ortağı bulmak hakkı. şüphesiz, bu hukukun menşei vardır. Bu menşe, ilk karının zararına harekettir. Demek oluyor ki zevceden sâkıt olan bir hak, valideye veriliyor ve valide, tekrar ailede bir mevki işgal eder bir hale geliyor. Bunun sebebi, sırf ocağın bekasına [1]¹⁹ istinâd eder.”

Bu ortak, büyük bir gelin alayı ile eve alınmaz. Gayet sade bir merasim yapılır ve aynı zamanda, erkek de arzusu haricinde olmak üzere, bu merasime iştirak eder. Meselenin suret-i cereyanı, alınan gelinin eğreti olduğunu göstermektedir. Zaten,

¹⁹ [1] Burada, dikkat edilecek bir nokta vardır: Ocağın bekası için, tekrar evlenmek adeti! O halde eğer bu adet ocağa müstenid ise, Türklerde bir nev taaddüd-i zevcâtin esasen mevcut olduğunu kabul etmek lazımdır. Zira, kısır ve akim kadınların mevcudiyetleri kadar tabi bir şey yoktur. Madem ki, hiç bir ocağın sönmemesi lazımdır. O halde, fevkalade mstesnaların da nazar-ı itibara alınması icap eder.

Ancak, cenin ve adem-i tevlid meselelerinin erkeklere de aidiyeti vardır. O halde, bunlara nasıl muamele yapılacaktır. Mesele, burada  atallaőıyor. Buna binâen, böyle istisnâi ahvâlin ocak ile alakadar olmayacağına ihtimal vermelidir. Yani, ocağın böyle bir hadise ile alakadar olmadığı ve buradaki merasimin gayr-i vârid veya başka bir şekilde bulunduğu veyahut din ile beraber gelmiş bir tefsirden ibaret olduğu müdafaa olunmalıdır. Bu kısmen doğru bir netice verir. Mütercim.

ortak gitmek usulü de mergub değildir. Buna, ancak bir ihtiyaç içinde kalmış veyahut kendine bir akrân bulamamış olan kızlar muvâfakat eder. Gerek bu merasim ve gerek validenin meseleye vaz'-ı yed etmesi, kızın daha ziyade valideye karşı izhâr-ı hürmet etmesini icap ettirir. Çünkü, kızı aile içerisine idhâl eyleyen validedir. Valide ise, hizmete muhtaçtır. Bu halde, ortağın hizmeti kabul etmesi icap eyler. Validenin adem-i mevcudiyeti halinde, bu hizmet meselesi zevce karşı ifa edilir. Zaten, izdivacın ilk günü, ailenin hizmeti ikiye taksim edilir:

1- İlk karıya ait olanlar

2- Ortağa ait olanlar

Ortak ilk haftanın hizmetini görmez. Lakin bir hafta sonra, evin hizmet sırası, ortağa ait olur ve ev, münavebeten idare olunur. Böyle bir netice üzerine, erkeğin alacağı vaziyet, bî-tarafıktır. Bî-tarafılık ise, ancak ev mesâiline müdahale etmemek ile kâbil olur. Çünkü, bu haldeki müdahale, bir tarafın hesabına iyi ve diğer taraf için fena bir telâkkiye maruz kalabilir. İşte, bu neticenin hey'ât-ı umûmiyeye teşmîli, işin iç yüzünü göstermektedir. Bu halde, burada da erkeğin tebdîl-i hareket etmek mecburiyetinde olduğu tezâhür eder.

Taaddüd-i zevcâtın ikinci ve üçüncü safhalarına ait olan sebeplerin taht-ı tesirlerindeki izdivaç muameleleri, netice itibarıyla aynıdır. Yalnız burada, cereyan-ı ahvâl, kısmen tebedddül eder. Mesela, ikinci safha, sırf keyfidir ve usul-i müttehize haricinde eğlenmek için tercih edilir. Buna binâen, burada validenin bir vazifesi yoktur. Mesele, doğrudan doğruya erkek tarafından hall edilir.

İlk karı, zevcinin bu hareketini tasvip etmez. Ancak, mecburiyet tahtında, sükut eder. Fakat, böyle bir muamele üzerine zevcinden ayrılması da tabîî bir hakkı dahilinde bulunur. Ancak, Sünniler'de buna cevâz yoktur. Kızılbaş vesairlerinde ise, yüzde altmış nispetinde iftirâk hâsıl olmaktadır. Fakat, böyle ortağa muvâfakat eden bir kısım da vardır. Buna binâen, meselenin cereyan-ı umûmiyesi hakkındaki izahatın vücudu icap etmektedir. Yeni gelin, ilk saf-

hadaki ortak gibi değildir. Buna kısmen bir alay tertip edilir. Ancak, ilk günlerde birinci zevce evinde bir mahalde kapalı kalır ve tam on beş gün dışarı çıkmaz; zevcine görünmez. Zevce, en nihayet kendisinin odasına gider ve bu suretle tekrar hayat-ı zevciyet başlar. İlk zevcenin on beş günlük inzivası, yeni gelin için büyük bir dert hükmünü alır. Çünkü, on beş gün kadar evin bütün işleri bu geline ait kalır. Lakin zevce ara sıra yeni geline de yardım eder. On beşinci gün, zevcin evdeki hizmeti nihayet bulur ve ev, iki karı arasında münavebeten idare olunur. Bu suretle, birinci safhadaki ahvâl tahaddüs eder.

Taaddüd-i zevcâtın üçüncü ve dördüncü dereceleri için, hususî izahata lüzum yoktur. Bunlar, zıkr edilen üç safha dahilinde olmak üzere icra olunuverirler.

Bu izahat, zevcin ne suretle tebdîl-i hareket ettiğini pek güzel göstermektedir. Artık, buradaki Türkmen zevci, Kürt beyi gibidir. Bu teşbih, Türkmenler arasında pek ziyade zebân-zeddîr. Fazla karısı olanlar, “Kürt beyi gibi” darb-ı meselinin bir nev tahkiri altında kalır ve tıpkı Avrupalıların “Çeng-âne keyfi”, [1]²⁰ “amuca otu”nun ziyareti gibi teşbihlerle alakadardır. Bu suretle, Türkmen zevcin de Kürt zevci gibi bir köşede çubuğunu çekerek karılarına hizmet ettirdiği anlaşılmaktadır.

Erkekler, gittikçe kendi hukuklarını tezyîd ederler ve bi’t-tabî, kadın hukukundan istifade eylerler. Bu tezyîd-i hukuk, ihtiyarlığa kadar temâdî eder ve mesâil-i hukukiyenin şerhinde pek vâzih bir surette izah ettiğimiz gibi, erkek ak sakallılar

²⁰ [1] Çeng-âne keyfi, bizden Avrupa’ya geçmiş olacaktır. Zaten, aynı mana tahtında olmak üzere, bizde de kullanılmaktadır. Fakat “amuca otunun ziyareti” öyle değildir. Bu teşbih, bize yabancıdır. Buna binâen, bunun hakkında bazı izahat vermek icap ediyor.

Amuca otu, Almanlar tarafından İngilizlere verilen eski bir lakaptır. Buradaki mana, haşin bir tabiatın zâhiren iyilik taraftarı görünmesi ve bâtınen ise, her fenalığı icra eylemesi ve bilhassa, talep ettiği zâhirî iyiliğin bile fenalığa ve kendi menfaatine müteveccih olmasıdır.

Teşbih, o kadar fazla bir şöret bulmuştur ki, bütün mektep çocuklarının ağzında dolaşmaya başlamıştır. Mütercim.

meclisini teşkil ettiği halde, kadın hiç bir salahiyeti hâiz olamaz. Bu netice, kadın hukukunun her zaman sukut etmesinden tevellüd etmektedir.

İzdivaç ve taaddüd-i zevcâtın diğer bir safha-ı istisnaiyesi daha vardır. O da, sarf-ı miras meselelerinden tevellüd etmektedir. Bu meselede kadın ile erkek hukuku arasında bir nev musâvât vardır. Bu musâvât, taaddüd-i zevcât meselesinde de cârîdir. Zengin zevce, diğer zevceler üzerinde bir nev hakk-ı takaddüme mâliktir. Bu hak, hem zevc ve hem de zevce tarafından nazar-ı itibara alınır. Ancak, zevc buna karşı hayr-hâhâne hareket eder.

Aynı zamanda, erkeğin yakın akrabalarına mensup olan zevcelerin de diğerleri üzerinde bir hakk-ı takaddümü vardır. Bu hak, hiç bir zaman kesr edilemez. Bu yakın akrabalık izdivaçları pek ziyade cârîdir. Hatta, teyze kızları, dayı kızları ve ilh. ... gibi yakın akrabaların yekdiğeriyle ikinci derecede bir sıhriyet akd etmeye verdikleri ehemmiyet derecesi tayin edilemeyecek kadar fazladır. [Lefield], bu meseleyi yanlış anlamış idi. Buna binâen, bunlar hakkında âtîdeki müddeâsı da o kadar şayan-ı ehemmiyet değildir:

“Türkmenler arasındaki izdivacın ayrı bir hususiyeti vardır. Bunlar, daima aileler arasındaki izdivacı tervîc ederler ve aile arasında böyle unsurların adem-i mevcudiyeti halinde, haricle münâsebât tesis eyerler. Bu mesele, bilimum Türkmen aşiretlerinde müşahede olunuyor. Buna binâen, bunlar arasında bir nev takviye-i aile gayesinin de mevcut olacağı nazar-ı itibara alınmalıdır. Aynı zamanda, aile dahili izdivaç ile aile harici arasında da ayrı ayrı usullerin mevcut olacağı kadar tabîî bir hadise olamaz. Bunun içindir ki, tedkikatı daha ziyade ta'mîk ederek, Türkmen izdivaç mesâilini de menşelerinden izah eylemelidir. İlh...” Bu mütâlâa, ser-â-pâ hata-aluddur. Çünkü bu, bütün Türkler arasında cârî olan bir adet in kaide-i umûmiye suretinde burada da cârî olduğunu gösterir. Buna binâen, izdivacın taksimi icap etmez ve böyle bir hususiyeti icap edecek zaruretler de yoktur. Hatta, bu babta ne nassî ve ne

de örfî bir kıymete tesadf edilmez. Buna binâen, Lefield'in istinâd etmek istediği kaide-i tasnîfin gayr-i vârid olduğu meydanda bir keyfiyettir.

TÜRKMEN HALKIYÂTI

Türkmen halkıyâtı, Anadolu'daki milletlerin hepsinden de zengindir. Hatta şehirli Türkler bile, Türkmenler kadar vâsi bir halkıyâta mâlik değillerdir. Fi'l-hakika, henüz Türk halkıyâtı cem' edilmemiştir. Fakat, bunun hâlâ cem' edilememesi, bu halkıyâtın kuvvetli olmadığını ve ictimâî vicdanda bir tahrik yapmadığını gösterir. Sonra, Türklerin bugünkü hayatları, Türkmen hayatının takip ettiği yoldan ayrılmıştır. Türk, medeniyet ve realizme doğru gidiyor. Buna binâen, dünyada realizm nazariyelerinin kuvvet bulduğu böyle bir anda Türklerin halkıyâta ehemmiyet verebilmeleri imkânı kalmamıştır. Bu mesele, ancak realizm müesseselerinin hakiki bir surette inkişâfından sonra hall edilecektir. Buna binâen, hal-i hazırda Türk halkıyâtı bir kıymeti hâiz görünmüyor. Halbuki, Türkmenler'de vaziyet başkadır. Bu zümrenin hakiki vicdan-ı ictimâîyesi ve bu vicdanın seyri, bu halkıyâta meknûzdur.

Türkmen halkıyâtı, bütün Türkçe müsteşriklerin nazar-ı dikkatlerini celb etmiştir. Bu babta birçok eserler neşr edilmiştir. Bunların içinde yalnız bir mevzuu tedkik eden ve bu mevzu hakkında birçok tefsirlerde bulunanları veyahut böyle bir mevzu ile şark tarihini, Türkmen menşei, Ural-Altay milletleri arasındaki mesâili tedkik edenler de vardır. Lakin halkıyâtın hey'ât-ı umûmiyesi, hiç bir eserde cem' edilememiştir. Bilhassa seyahatnameler, darmadağın bir sürü malumatı ihtiva ediyorlar ki, bunlardan istifade edebilmek için, mütehasıs halkıyâtcılardan olmak icap etmektedir.

Biz burada, yalnız mütehasısların değil, belki bütün alakadarların istifadelerini mucib olabilecek derecede umûmî bir plan dahilinde hareket edeceğiz. Zaten, aks-i surette, meselenin gayr-i kâbil-i izah olduğu meydandadır. Yalnız, bu

halkıyâtın bazı safhaları da vardır ki bunları tefrîk etmek pek uzun mütâlaalara ihtiyaç mess ettiriyor. Aynı zamanda, bunlar da diğer şekillerle birleşmiş olduğundan, tefriklerine ictimâî bir sebep kalmamıştır.

* * *

Türkmen halkıyâtı, hey'ât-ı umûmiyesiyle beş fasl-ı umûmîye ayrılır. Bunların her birisi, başlı başına ictimâî şe'niyyetinin birer safhasını irâe etmektedir. Bu kısımlar ber-vech-i âtîdir:

- 1 – Türkmen Şarkıları
- 2 – Türkmen Hikâyeleri
- 3 – Türkmen Oyunları
- 4 – Türkmen Şeytâniyâtı

Ale'l-umûm halkıyât ilmi taksimâtında diğer bir safhaya da ehemmiyet atf ediliyor.

5- Halk Elbiseleri!

İngiliz halkıyâtçıların pek ziyade ehemmiyet verdikleri bu safhanın ayrı olarak zikrini kabul edemeyiz. Çünkü, elbisenin halkıyât ile olan münasebeti, ancak zikr edilen beş ictimâî şe'niyyetin birisiyle alakadar olmasından ibarettir. Buna binâen, burada elbise meselesini ayrı bir surette zikr etmeye lüzum görmüyoruz.

Yalnız, bu safhaların birçok şubeleri vardır ki, bunları izah etmek icap eder. Mesela, Türkmen şarkılarının birçok şekilleri vardır. Herhalde, bunların hepsini muntazam bir tasnîf halinde zikr etmek imkân haricindedir. Fakat, kısmen bunların zikri de icap ediyor. Burada, halkıyât nazariyâtını esâs ittihâz ederek, Türkmen tasnifatını nispet edeceğiz. Bu usul, en makulüdür.

* * *

Türkmen Şarkıları:

Şarkılar, sekiz devreye taksim olunur.

- 1- Mevsim şarkıları
- 2- Kahramanlık şarkıları
- 3- Aşk şarkıları
- 4- Ölüm şarkıları
- 5- Tevellüd şarkıları
- 6- İzdivaç şarkıları
- 7- Çocuk ninnileri
- 8- Gençlik şarkıları

Bu sekiz nev şarkı, Türkmenler arasında pek ziyade münteşirdir. Her birisinden yüzlerce, binlercesi bulunur. Bunların hey'ât-ı umûmiyesi, cinsine göre tebeddül eder. Ancak, hepsinin lisanında bir vahdet görülür. Lisan, Türkmenlerin görüştükleri lisandır. Bu esâs, hiç bir yabancı tesir altında değildir. Ancak, bu lisanın zî-hayat şekline nazaran, tesirât-ı ecnebiyeden ârî olduğu kabul edilmelidir. Fi'l-vâki, bu lisan da İran ve Arap'tan müteessir olmuştur. Burada da birçok ecnebi kelimeler vardır. Lakin bu kelimelerin manaları tebeddül etmiş ve Türkmen lehçesine girmiştir.

Yalnız, şarkıların suret-i tertibinde ayrı birer şekil vardır. Bu şekiller, uzun uzadıya izah edilebilir. Bunların şekillerini, kendi misallerini zikr ederken izah edeceğiz.

* * *

1- Mevsim şarkıları

Mevsim şarkıları, dört mevsime ait olan şarkılardır. Bu şarkılar, müteaddiddir. Lakin hepsinin seviyesi birdir.

Bu şarkılar, dört mevsimin birer yevm-i mahsusuna aittir ve dört büyük şarkıdan mürekkeptir. Lakin bunların haricinde olmak üzere, daha birçok şarkılar vardır. Bunların da bilahare gelen halk şairleri tarafından inşâd edildikleri anlaşılmaktadır.

Şarkıların vezn, kafiye ve şekilleri hakkında katî bir şey söylemek imkân haricindedir. Zaten, bunları iyice anlamak için de birçok lisan meselelerini hall etmek icap etmektedir. Bunun için, burada, Türkmen lisanındaki usullerini derc etmek lüzumunu his etmiyoruz. Zaten, bunların zikri de bizim tedkikatımız haricinde bulunuyor. Biz, bu şarkıların hayat-ı ictimâiye üzerindeki tesirâtına atf-ı ehemmiyet edebiliriz. Buna binâen bizce, yalnız hulâsa edilmiş, ve muntazam bir lisan halinde nakl edilmiş şekillerin kıymeti vardır.

Mevsim şarkılarının birinci kısmı, dört mevsime ait olanlardır. Bunlar, erkeklerle kızlar arasında karşılıklı bir surette söylenir ve yalnız, ara sıra hey'ât-ı umûmiye de iştirak eder. Bu suretle, bu şarkılar kısmen bir operet şeklini almaktadır. Zaten, aşiretlerin birçoklarında bu kâbil şarkılara tesadüf edilmektedir. Aynı şarkılar, Kürt aşiretlerinde de mevcuttur.

Şarkıların birincisi, yaza mahsus olanıdır. Bu, gayet uzundur. Burada, telhisen nakl ediyoruz:

Bahar mevsimi şarkısı:

Kızlar tarafından

Yeşil sünbülüm dağda açtı

Yiğitlerim dağa kaçtı

Bir umulmaz yare açtı

Sendendir ümidim yaz zamanı

* * *

Henüz çayır yeşillenmedi

Ak sakallılar çadırlara şenlik verdi

Gelin kızlar toplaşalım

Yazın selamı bize düştü.

* * *

Sevda zevkine yıldız düştü

Yavuklumun aşkına sıra geldi

Bülbül gibi gül arayalım

Yarları bağlayalım

Bu şarkı, devam eder. Bizim zabt ettiğimiz kıtaların adedi kırkı buluyor. Buna binâen, bunların derci, hey'ât-ı umûmiyenin nispeti haricinde kalır. Diğer kısmının da hulâsaten zikri daha münasıptır.

Hulâsa: Kızlar, iki mevsimin kendilerine bir ümit getirmesi lüzumunu serd ederler ve bu lüzum için, yazın ahvâl-i tabiiyesine ait menâzırdan birçoklarını zikir eylerler. Sâlifü'l-arz dört kıtada görüldüğü üzere Türkmenlerin teşbihlerinde, Türklerin teşbihleri derecesinde nispetsizlik yoktur. Bu suretle, mevsimin bütün bedâyi'-i tabiiyesi zikir edilir ve nihayette:

Yazın bülbülleri varmış

Gülün açılmasını beklerlermiş

Bizim size sözüümüz vardır!

Hepinize selamımız vardır.

Bunun üzerine, erkekler cevap verirler:

Kuş dala konar

Genç söze kanar

Bizim görmediğimiz periler

Hepsi de sevdaya koşar

* * *

Yazın tatlı sesi vardır.

Kızın hisli ahını kestir.

Sözlerim bu olsun

Yiğitlere meydan olsun

* * *

Kızların renkleri güldü

Kızların gönüllerini süzdü

Dert-ser bülbül iimize girmedir

Yaz yolunun seyyahı yanır!..

Bu mukabele devam eder. Burada da yazın ahvâl-i tabiiyesinden istifade edilerek teşbihler yapılır ve bu teşbihlere de sırf aşka ait olmak üzere birer beyit ilave olunur. Ancak, ilave olunan beyit de o kadar açık bir ilan-ı aşkı mutazammın değildir. Aynı zamanda, bu aşk için, ızdırıp çekildiği hakkında da eserler görülür. Bunun da son beyti ber-vech-i âtîdir:

Srler yamaçları sardı

Sesler otlar üzerinden aks etti

Güneş sessiz sessiz kaçıyor

Hâla, beklemenin zamanı bitmedi mi?

Bu sual üzerine, âtîdeki cevap verilir ve bu cevaba kızlar da, erkekler de iştirak ederler:

Günümüz hep birlikte őenlendi

Ocaklar bu sene de güldü

Her ocağın adı kalsın!...

Tâli'inden kaamayanın namı kalsın!...

Bu kıta, hey'ât-ı ummiye tarafından üç defa tekrar edilir. Ba'dehu bir defa kızlar tarafından, bilahare erkekler tarafından da yalnız olarak tekrar söylenir.

Bilahare, kızlardan birisi, uzun ve âheng-dâr bir sesle cevap verir:

Bülbül derelerde geziyor.

Sularda tiyor.

Dünya derdine tme bülbül

Yavukluların selamını bilme bülbül

Buna diğer bir kız daha iştirak eder ve iki kız, birlikte söylerler:

Mantufal destisi çiçeklendi

Kızların tâli'leri sizlere emanet kaldı

Yeşil ovalar saadete daldı

Güzel sene, güzel sene bize ne getirdin?

Bu parça iki kız tarafından söylendikten sonra, hey'ât-ı umûmiye tarafından da üç defa tekrar edilir. Ve bunu müteakip, oyun başlar. Bu oyun, kızlarla erkekler tarafından oynanır. Diğer aşiret halkı, seyirci vaziyetinde kalırlar.

15 dakika kadar oynandıktan sonra, erkek tarafı geri çekilir ve erkeklerden birisi, yüksek bir sesle âtîdeki kıtayı söyler:

Gün doğar, sağdan doğar

Gençleri hep yardan koğar

Günlerimiz serbest olsun

..... (zabt edilemedi)

Bu kıta, kısmen mühimdir. Ve mühim bir manayı müfiddir. Bunun için, izahı faideden hâlî değildir. Burada, günün doğmasıyla aşık ile maşuk arasında ayrılık hâsıl olduğu ve sevdanın yalnız gecelere mahsus bulunduğu ve bu mahdûdiyetten kurtulmak istenildiği tasrih olunuyor. Bu kıtanın eksik olan dördüncü satırı da böyle bir salahiyetin bahş edilmesi temennisini ihtiva edecektir. Çünkü, bu mevsim günü izdivaçlar resmen takarrür ederdi. Bu kıtanın ikinci kıtası şudur:

Tatlı yel gülüş gibi esiyor

Sevgililer kuşlar gibi seziyor

Kimler gecikti derneğe yazık

Gaib edecek nazlı, Nazilli'yi artık!

Bu iki kıtayı, kızlarla erkeklerin müşterek sesleri takip eder:

Haydin kelebekler gibi koklaşalım

Çimenlere kuzular gibi oturalım

Derdli kuşlar gibi söyleşelim

Yazın tadını

Bu kıta, üç defa tekrar edilir. Nihayet, genç kızlar tarafından bilmecemsi, bir kıta söylenir ki, bunun ehemmiyeti aşıkardır.

Dağa astım dört kolumu

Hakka yazdım tek salımı

İşitin ağalar, beyler

Yârime göstermedim yazımı (tâ'li)

Bu bilmecenin bir defa okunmasını müteakip, hey'ât-ı umûmiye âtîdeki kıtayı terennüm eder ki, bunun da bilmece a'dâdına dahil olması icap eder:

Otlar yeşil, yeşil uzanıyor

İller kıvrım, kıvrım çırpınıyor

Her tâli'in çığlığını işitmek için

Periler bile bu meydanda toplanıyor

Bu kıta, üç defa tekrar edilir ve bu şarkıya nihayet verilir.

* * *

Bahar için, daha birçok şarkılar mevcuttur. Bunlar, o kadar resmî değildir. Fakat ehemmiyetten ârî de değildir. Sonra, bu ikinci derecedeki mevsim şarkıları, aynı zamanda bir kaç cinse göre de taksim olunabilir ki, şunlar:

- 1 – Gençlere ait şarkılar
- 2 – Çocuklara ait şarkılar
- 3 – Kızlara ait şarkılar
- 4 – Kadınlara ait şarkılar

Burada, bazısından birer misal getirmeyi pek münasip buluyoruz:

1- Gençlere ait şarkılar

*Ovalar gönüllere şenlik verdi
Her gencin kalbine erlik düştü
Yolun gittiği mahalli bilmez olsun
Bu hayat böylelikle gelip geçti.*

*Tek fidan gibi ovanın yalnızıyım
Bu yazın en nazlı bir kuzusuyum
Yârin vefası varsa,
Bu sarayın hem-nişîniyim*

*Çadırlar allak bullak
Bu gidiş hayırsa eğer
Bize kalır bir bal adak*

* * *

*Bir sözüm kaldı gizli
Sırası gelmez ne için hızlı
Eğer söylemeden göçersem
Gözüm kaldı size kanlı*

Henüz evlenmek çağına gelmemiş çocuklara ait şarkı:

*Ocağın dumanı söner mi
Tüfeng oyunu biter mi
Vakit daha erken açılsın
Kırlar bize hiç güler mi*

* * *

Sürünün önündeyim

*Oyunun yiğit beyiyim
Bu beylik elden giderse,
Ovaların serdarıyım*

* * *

*Yazın şebnemi beyazdır
Çocukluğa en iyi nazdır
Bu yerleri bırakalım
Çadır içi (zabt edilmemiştir)*

* * *

*Çadırın kapısı çifte
Annemin yazısı böyle
Üç oğlan iki kızdık
Yaz gününde geldik*

Bu şarkının birçok nevleri vardır. Bunlarda şayan-ı dikkat bir samimiyet görülmektedir. Bi't-tabi bu şarkılar, bir takım çocuk şairleri tarafından yazılmış değildir. Ancak, aşiret arasında böyle bir terbiye usulü de vardır. Sonra, şarkıdaki realizm, çocuğun gerek telâkkiyatı ve gerek hayatı ile pek ziyade alakadardır.

2- Kızlara ait şarkılar:

*Kakülleri sünbül gibi sarkıyor
Kokuları yeller gibi esiyor
Yâr kalpleri bülbül gibi ötüyor
Yazın saadeti bu yerlerde geziyor*

* * *

*Ovada kol kol çiçek açmış
Her yerin rengi güle dönmüş*

*Sevgilimin sesi gelmiyor
Aceb kendisi neye dönmüş*

* * *

*Yollarımız dikenli böğürtlenler
Kollarımız oynaşan süleşenler
Sevda ne huysuz şeymiş
Hâlâ yok gelenler gidenler*

* * *

*Ovada parıldadı yaz çiçeği
Sevdamızın bu olsun nişanı
Ne de bahtlı bir kızım
Sesimin kalmadı hiç ağı*

* * *

*Çalılıklar fidanlanmış
Genç kızlarla akranlanmış
Ne hain sevdalara düştük
Bize herkes meraklanmış*

* * *

*Yaza selam verin kızlar
Bu işlere bir meydan bulun kızlar
Vakit geldi, erişti
Bize seyran bırakın kızlar*

* * *

*Akşamın gelmesinden evvel
Tâli'n düşmesinden evvel
Gel, yüzünü göreyim
Sevdaının görmesinden evvel*

* * *

Boynunda çıkırdaşır altınlar
Bize selam göndersin çapkınlar
Buna razı olmayan beysiz kızlar
Bize göre çekilmez dünyanın gamı

Kızlara ait şarkıların daha bir kısmı vardır. Bu kısım, bir takım sevdalıların elemli devrelerini anlatır, bunların matem şeklini hâiz olmaları dolayısıyla fazla bir ehemmiyetleri vardır. Bir tanesini kayd ediyoruz:

Ovalar dikenlenmiş
Yer, gök kızıllaşmış
Benim yasım kalbine değdi
Siyahlarım da paslanmış

* * *

Ak baba kara baba
Ötme böyle bana
Sesime sıtma düştü
Cevap veremem sana

* * *

Ne ötersin, böyle bülbül
Derdin yok mu söyle bülbül
Benim gibi yaslı olsan
Bu yerlerde kalır mısın söyle bülbül

* * *

Toplanmayın hepiniz de başıma
Ne vücudum kaldı, ne başım yerde
Matem sesi ötmesin bu yerde
Size dünya sefa vermesin böyle

İşte, matem şarkılarının en toplu olanı budur. Lakin bu matem şarkıları, asıl aşiret matemî meselesini ihtiva etmiyor. Belki, sırf genç kızlara ait olan elemli devrelere ait bulunuyor. Asıl matem şarkıları, tamamıyla başkadır ve halkıyâtın şeytaniyât kısmına dahil bulunuyor. Buna binâen, orada zikr edilecektir.

* * *

4- Kadınlara ait şarkılar:

*Serin serin yeller eser
Gelin gelin iller sezer
Bu yollarda yavaş olun
Kadınları iller sever*

* * *

*Otlar, çayırlar canlandı
Yaz yıldızı topraktan hoşlandı
Kimin tâli'i yaverse
Bir altın topa kavuştu*

* * *

*Allar giymiş geliyor,
Yelpazeyi sallıyor
Böyle güzel görmedim
Bize yârdan ne söylüyor*

* * *

*Top top fesleğen ekmiş
Her köşeyi yeşilletmiş
Neye böyle gülersiniz
Benim yârimin neyi eksilmiş*

Kadınlara ait şarkıların had ü hesabı yoktur. Bunların da melâl-âver kısımları vardır. Lakin gerek melâl-âver olanlar ve gerekse diğerkleri arasında müşterek bir nokta vardır: Hepsı de kadın hayatını ve kadın hayatının samimiyetini göstermektedir. Türkmenler'deki zevk ve sefa nihayetsizdir. Ancak, bu zevk ve sefanın ayrı kahramanları vardır. Bunlar, kıızlardır ve zevk ve sefa zamanı bahar ve sonbahardır ki, bunlara ait safhalar da ayrıca gösterilecektir.

Burada bahar safhası tamam oluyor. şüphesiz bu safhanın daha pek çok şubeleri vardır. Bunların zikri mümkün olamıyor. Ancak, bu şarkılar hakkında umûmî bir mütâlaada bulunmak faideli olacak ve bilhassa, yaz mevzuuna ait diğerk şarkıların da nelere istinâd ettiğı görülecektir.

İlk mevsim şarkısı, hey'ât-ı umûmiyesiyle bir takım aşıkların intizarlarını ve maşukların neticelenmek hususundaki arzularını muhtevidir.

Şarkıların bahara ait kısmı, baharın kendileri için, bir beşâret getirdiğini ve zaman-ı saadetin kâbil-i istihsâl olduğunu müş'irdir. Hatta, matemsi kıız őarkısında da aynı kayda tesadf olunuyor. Matem, baharın dil-nişîn çayırlarını unutturuyor ve bilhassa; kadınlara ait şarkılar, bu dil-nişînliğı tekrardan çekinmiyor. Gayr-i mazbt olanları da aynı halet-i ruhiyenin eseridir.

Hulâsa:

Yaz, Türkmen için pek dil-nişîndir ve bahar hayatı, Türkmen'in yasına bile icra-i tesir edebilecek kadar kuvvetlidir. Ez-cümle bahar hakkında âtîdeki darb-ı meselin her şeyi ifade ettiğı tasdik olunabilir:

“Bahar gülü, gönln kokusunu değıştirir!”

* * *

Yaz şarkıları:

Yaz şarkıları, Türkmenlerin en şuh zamanlarını ifade eder. Bu mevsim, onlar için istirahat zamanı gibidir. Ovalardaki sıcak, kendilerinin zevk ve eğlenceye dalmalarını intâc eylemiştir. Çünkü, ilkbahardaki hazırlık, kendilerini atıl bırakmıyordu. Aynı zamanda, ilkbaharda tebeddülün kıymeti de vardır. İlkbahar faslının sonundaki darb-ı mesel, bu tebeddülün ne kadar müessir olduğunu göstermektedir. Buna binâen, bu devirde eğlencenin bir haddi olmak lazımdır. Herkes, yeniden ruhunu şenlendirmeye başlayacak ve yeni yeni aşıklar bulacaktır. Fakat, yaz, ilk balayı şeklindedir. Artık, herkesin aşkı kemale gelmiş ve herkes bu yeni aşkın füsûn-kâr tesiri altında ruhen dinlenmek ihtiyacını duymuştur.

Bu mevsimin de esâslı bir şarkısı vardır. Bu şarkı, diğerleri gibi karşılıklıdır. Ancak, gerek mevzu, gerek kıtaların adedi ve gerek nazım arasındaki bazı hitabelerle bir hususiyet arz eder. Bi't-tabi, bu kadar teferruâtın büyük bir ehemmiyeti olsa gerektir. Zaten, şarkının tahlilinde de böyle bir ehemmiyetin nazar-ı dikkati celb ettiği görülüyor. Bu ehemmiyet, daha ziyade şarkıdaki imalar ve bilmecelerin fazla olmasından ve bunlara istinâd eden arzuların ise; dağınık bir halde bulunmasından mütevelliddir. Bu şarkı, bahar şarkısından daha açıktır, lakin burada bahar şarkısının samimiyeti ve harîmi mesâile hürmeti nazar-ı dikkati celb edecek derecede vâzıhtır:

Bütün aşiret halkı, bir mahalle toplanır. Daha ziyade yeşillikli ve ağaçlı olan bir mahal intihâb edilir. Burada herkesin dağınık bulunmasına cevâz verilir. Ancak bu dağınıklığın da bir halka teşkil edecek şekilde olması icap eder.

Şarkının ilk kısmı, bir yeni gelin tarafından söylenir. Bu bir bilmecedan ibarettir.

Dama bir yüzük koydum

Sana bir zevzek buldum

Bilen varsa söylesin!

Yârime bir elma verdim.

Genç kızlardan bir grup, âheng-dâr ve tiz bir seda ile cevap verir:

*Kal'amızın kapısı açık
Sen bu yerden haydi çık
Vakit gecikiyor,
Kaldın bu yerde apaçık!..*

Bu kıta on defa tekrar edilir. Ba'dehu, gençler mukabelede bulunur:

*Elleri kınalı idi
Dili sihirli idi
Bilen varsa söylesin
Bu gelinin adı ne idi?*

Bunun üzerine, hey'ât-ı umûmiye tarafından tekrar edilir ve ilk bilmeceyi söyleyen gelin de ortadan kaçır.

*Genç kızlar hep bir ağızdan:
Gün doğar, altın saçar
Sarı başaklar gibi ...
Belinde kuşaklı yârim
Bu yaz senin (isim) bakar*

*Dağdan sürünün sesi duyulur
Çingırağın türküsü işitilir
Bu meydanda kalan yârim
Yârin yurttaki türküsü söylenir*

* * *

*Gün yeri kızıl kızıl yanıyor
Bu sevdanın yoluna can gidiyor
Fidan gibi delikanlı sevmek*

Kızlara ne sevimli geliyor

* * *

Dan dini dandan dini

Koynuna al beni

Bu bakışın sonu gelmez

Yanına al beni

Bu son kıtayı üç defa erkekler de kızlarla beraber tekrar ederler.

Bunun üzerine, oyuna başlanır. Oyun, bir müddet devam eder. Ba'dehu, çocuklu kadınlardan ki mevsim anaları namıyla yâd edilirler, sesi güzel, zamanında fazla yosmalık etmiş biri meydana çıkar ve şu kıtayı söyler:

Zülüflü yosmalar içindeyim

Kızıl yanaklı güzeller önümden

Sürme kaşla hançer gibi kesme gül

Bu alemin dâdını bilmeyenler yanımdayım!

Bu kıta üzerine, tekrar oyun başlar. Bu oyunları da fasl-ı mahsusunda zikr edeceğiz. Oyun, on dakika kadar devam eder. Bilahare, ihtiyar bir kadın bilmecemsi bir kıta zikr eder. Bu kıta, yavaş yavaş söylenir:

Gülü eğdim, diken aldım

Bir bahtımı gurbete saldım

Bilen varsa söylesin!

Ben neye ihtiyarladım!

Bu kıta, gayet ihtiyar ve bilhassa, aşiret efrâdı arasında efsunculuk ile tanınmış bir acuze tarafından söylenir. Buna, pek ziyade dikkat ederler.

Bu kıta üzerine, genç kızlar yalnız oynarlar ve sonra daha bir kaç kıta mükâlemesi icra edilerek son olmak üzere, âtîdeki kıtalar söylenir ve şarkı merasimine nihayet verilir:

*Seher oldu, gün doğdu
Her güzele bahtı açık yaz geldi
Haydi yuvalara gidelim
Bu sefayı bize yazımız verdi.*

* * *

*Karanfilin kokusu dargın
Sevişmenin sefası azgın
Haydi, yörelere gidelim
Bu sefayı bize yazımız verdi.*

Burada, son kıta üç defa tekrar edilir ve buna, hey'at-ı ummiye de iştirak eder.

Bu mevsime ait diğer şarkılar, yine bu esâs dahilindedir. Zaten, bunların da ilkbaharın ikinci derecedeki şarkıları ile mütenasip olacağı meydandadır. Buna binâen, burada zikrlerinden vaz' geçtik. Yalnız, bu zikr edilen mukabeleli şarkıda da nazar-ı dikkati celb ettiği üzere, açık bir lisanın izleri vardır. İşte, hususî yaz şarkılarında, bu açık lisan daha fazlaca tevsî' olunur ve bazı yerlerde hakikaten hicâb ve hayânın hududunu tecavüz eder. Bu son kısım, bilhassa, İzmir Yörükleri'nde pek çoktur:

*Mani bir kuş idi
Bir dala konmuş idi
Erenler rktmeseydi
Yâr benim olmuş idi.*

*Ufak misk sabunu
Oldum gönül zebnu
Ben bu deritten ölür isem
Yâr eksın azabını*

*Fesleğen ektim biçerim
Budur yolum geçerim
Bir vefasız yâre düştüm
Yazım imiş çekerim.*

* * *

*Dağ ayrı duman ayrı
Kaş ayrı keman ayrı
Düştük diller eline
Gezeriz divan ayrı*

* * *

*Şu dağlar dağladı beni
Görenler ağladı beni
Kalın zincir kâr etmedi
Şu gönül bağladı beni*

* * *

*Şu dağlar olmayaydı
Çiçeği solmayaydı
Ölüm emr-i hakk oldu
Ayrılık olmayaydı.*

* * *

*Şu dağlar aşmak ister
Al yanak öpmek ister
Divana gönül yâr ile kavuşmak ister*

* * *

*Mavilim kıyma bana
Kurban olurum sana*

*Bilirim aşığın çoktur
Mihnetin yoktur bana*

* * *

*Mani mani hindir
Mani bilmeyen kimdir
Söyle yârim bir mani
Bak arada dertli kimdir?*

* * *

*Mani mani manici misin
Cevahir taşı mısın
Bir mani atarsam
Gönlünde taşır mısın?*

5- Sonbahar Şarkısı

Sonbahar şarkısı, yaz şarkıları gibi açık, sıcak şeyler değildir. Bunlar, bilakis ızdıraplı, elemli sahneleri musavvirdir. Aşiret efrâdı, tabiatın samimi hislerinden ayrılmıyor. Sonbaharın sarılığını ölümlüğünü, solgunluğunu yaşıyor ve kendisi de hayatının ölü, solgun, sarı günlerini bu mevsimde geçiriyor, mevsimi takdis ediyor.

Eğer, Türk halkıyâtı daha amîk ve daha esâslı tedkik edilecek olursa, eski Yunanîlerin ilahilerine müşâbih bir devrin mevcut olduğu anlaşılacaktır. Sonra, henüz Türkler’de mevcut olmayan operet sınıfı için daha sarîh bir misal yoktur. Zaten, Avrupa operetleri de böyle müşterek cemaat hayatının intibalarından alınmıştır. Şehirli Türklerde kadınlı cemaat hayatı sukut ettiği için, bu sanat inkişâf edememiştir. Halbuki operet, hayatın samimi bir safhası olduğu için behemehâl, inkişâf edecektir. Buna binâen, taklide istinâden birçok tecrübe ve adem-i muvaffakiyet devirleri geçirileceğine, bunların tedkikleriyle mesele hall edilebilir.

Bu mevsim, yazın olduğu gibi, açık ormanımsı yerlerde takdis edilmez. Belki aşiretin çadır kurduğu bir mahalde toplanılır ve ekseriya da kadın analar zümresi için etrafları açık bir çadır açılır. Bazen, aynı çadıra ihtiyarlar da girer. Diğer aşiret efrâdı, açık bir meydan olan ortada dağınık bir halde bulunur.

Kızlar, kısmen ayrı dururlar ve başlarına birer siyah bez atarlar. Merasime, ilk defa kızlar başlar:

Yapraklar sarardı soldu

Hazan her yeri soldurdu

Gönüllerde yanan ateş bile

Kurban oldu, kurban oldu!

Kıtanın son satırı, hey'ât-ı umûmiye tarafından üç defa tekrar edilir. Bunu bir genç kız yalnızca terennüm eder:

Çadırın altına serdim gönlümü

Kimseye vermedim sözümü

Sonunu düşünmeyenin

Böyle solar dönüşü

Buna kızlarla erkekler hep birden cevap verirler:

Yol gelir, yol gider

Sevdanın tadı böyle geçer

Ağlanmazsa bir gün

O ömrün tadını kim söyler.

* * *

Dikenli gül, hain gül

Yerlere ölüm seren sünbül

Bu alemin zevki böyle çıkar

Bir açılmak bir kapanmak . . .

* * *

Yapraklar soluk soluk düşüyor
Çınar ağacı kıvrak kıvrak şyor!
Hazan yalnızlığında şnlmez.
Yârin sıcaklığı henüz uzaklaşıyor!

Genç kız tekrar yalnız terennüm eder:

Derenin çıyanı al
Komşu sıçanını sal
Bu maninin kısmetini
Ak benli sen al [1]²¹

²¹ [1] Ak benli, aşiret arasındaki en güzel kızın ismidir. Bu kız, aynı zamanda birçok maceralar da geçirmiş olur. Onun için, birçok delikanlılılar bu kız için yekdiğeriyle kavgaya eder, vuruşurlar. Hatta kız kaçırarak için, sair aşiretlerden birçok baskıncılar gelir. Fakat kız, bütün aşiret tarafından himaye edilir ve hatta, böyle bir himaye meselesinde düşmanları bile kendisini muhâfaza etmek mecburiyetindedirler. Bu kız, en kahramanın zevcesi olmak üzere kalır. Fakat bu kızların ekserisi şehirli Türkler ve mahallî Türk beyleri tarafından kaçırılmaktadırlar. Zaten bunlar da bu yeni hayata hâhiş-kârdırlar. Hatta bu nev kızların böyle bir ihtiyaç his ettikleri görülüyor. Çünkü bütün aşiret kendilerine kıymet veriyor. Bu kıymet, bu kızların aşiret fevkinde ahz-ı mevki etmelerini intâc eder ki, aşiretin haricinde bir hayata namzet bulunuyorlar, demektir. Çünkü kız aşiret dahilinde kendi seviyesini bulamıyor ve bulamamak hükmünü de bizzat aşiretten ahz ediyor. Bunun içindir ki, bu kızların yüzde sekseni aşiret haricine çıkmıştır. Bunların ekseriya güzel sesleri vardır. Türk beyleri, bunları oynatmak için alırlar. Buralarda kadın oynatmak pek ziyade münteşir bir modadır. Bu kadınlar, ekseriya böyle Türkmen kızları içinden intihâb edilir ve her kasabadaki bey evlerinde de bir iki tane bulunurlar.

Hükümet, son zamanlarda bu usulü men etmiştir. Fakat usulün gayr-i resmî olarak devamına mani olamamıştır. Biz, med'ıvv bulunduğumuz bir Türk bey evinde, böyle bir sahnede hazır bulunduk.

Kırklık sefih bir adam olan evin beyi, bu kızlara fevkalade kıymet veriyordu. Onları gizli bir odada saklamış idi. Bu mahal, aynen Avrupa'daki kurûn-u vustâ şövalyelerinin şatolarındaki gizli dolaplar gibi idi.

Buralarda gayr-i resmî kız oynatmak adetinin cârî olması, eski hayatın tesirâtı neticesidir. İslamiyet'ten evvel, Türkmen hayatının aynı da Türkler arasında cârî idi. İslamiyet, kadını tecrit ettiğinden, eski adetin gayr-i resmî bir surette devam ettirilmesine sebep oldu. Fi'l-hakika, İslamiyet'in kadını tecrit etmesi, Türk alemine gulâm-perestiyenin girmesini de mucib oldu ve

Aşiretin en güzel tanınmış olan kızı, kızların ortasından çıkar ve pek yüksek bir sesle terennüm eder:

*Goncasız sevda olur mu
Dikensiz gül olur mu
Gönlümün serinliği kafidir
İçinizde bana eş bulunur mu*

*Dere tepe düz gider
Sevdalılara tohum eker
Her ekilen biçilir mi
Sevdalar da böyle gelir böyle gider.*

*Kabağın rengi solgun
İçinin tadı dolgun
Her güzelin tâli'i
Olur mu hepsiyle uygun*

*Tepeler, ah tepeler
Üstüne serpilmiş kubbeler
Bu sevdanın yolu fena
Darılmadan yenir tekmeler*

Çadıra asılmış perde

bu, payitaht hayatını ve dolayısıyla edebiyat alemini işgal etti. Bu suretle nim resmî cemiyetlerde şâbb-ı emredler bulunduruluyordu. Lakin, ne Anadolu'nun eski aileleri ve ne de hovarda efeleri arasındaki kadın sevmek zevki tebeddül etmedi. İşte, bu kadın oynatmak meselesi de bu cereyanın aksülamelinden ibarettir.

*Perdenin ucu yerde (yahut belde)
Neye utanıyorsun bahtından
Her güzelin sonu böyle!*

*Güzelin tâli 'inde kara var
Güzellikte hiç umulmaz yara var
Derneğin kara bahtı için
Gönümde bir acıklı nara var*

*Haydi kızlar oynaşarak gülelim
Geçmişleri güle güle söyleşelim
Her dert kendisinde kalsın ki,
Alein söylenmesini görelim*

Bu son kıta, gerek erkekler ve gerek kız tarafından üç defa tekrar edilir ve oyun başlar.

Oyun on beş dakika kadar devam eder. Ba'dehu, delikanlılardan güzel sesli biri terennüm etmeye başlar:

*Gecenin yıldızı çok
Perilerin karnı tok
Sevmeseydik iyi idi
Hiç bir güzelin vefası yok.*

* * *

*Elimde demir asa
Üstümde kalın aba
Nice yıllar gezdim
Her yerde tâli 'im sapa*

* * *

*Ayağında demir çarık
Periden gelmedir bu çarpık
Eğer onlar sevişseydi!
Olur muydu böyle ekin.*

* * *

*Üzüm üzümünden kararır
Sevdalar ölümden kahr
İllerçün yeni seneler varken
Neye böyle titreşilir zangır zangır*

* * *

*Sözüm gitsin yabana
Ceddim binsin hayvana
Eğer bu yolun sonu varsa
Nişan koydum tavana*

* * *

*Haydin gençler horaya
Dünbelekler buraya
Ağlayanlar geri kalsın!
Bu alemin sonu kara.*

Bu son kıta, umûm tarafından üç defa tekrar edilir. Ba'dehu tekrar oyun başlar. Bu oyun iki taraf yoruluncaya kadar devam eder ve merasim de nihayet bulur.

Bu mevsime ait olan diğer şarkılarda da bu mevsimi takdis şarkısının ruhu bulunur. Buna binâen, bunların da uzun uzadıya zikr edilmesine lüzum yoktur. Yalnız buradaki melâl ve ızdırabın daha fazla bir surette izhâr edilmesi kayda şayandır. Mesela, âtîdeki kıtadan bu cihetin derecesi anlaşılır:

Ağacın kütüğü budaklı

Gelinin başı taraklı

Gönlümdeki çift e yasın

Kendisi ölümlenle adaklı

4- Kış mevsimi şarkıları:

Kış mevsimi şarkılarında bir tarafa o kadar fazla bir temâyül meşhud değildir. Ve hey'ât-ı umûmiye itibarıyla, daha ziyade cesarete, cürete ait hislerle doludur. Fakat, bunların arasında aşk hikâyeleri de yok değildir. Bilhassa, her cesaretin yanında bir aşk macerası mevcuttur.

Bu şarkılar, ekseriya mahdûd mahallerde yapılır ve oraya, bütün efrâd davet edilir. Fakat, bu merasimin bey ikametgâhında icra edilmesi hakkında bir usul mevcuttur. Zaten, kış için, daha münasip bir mevki de bulunamaz.

Burada, tekrar diğer mevsimlerde olduğu gibi toplaşılır. Lakin daha ziyade bir zabt ü rabt nazar-ı dikkati celb eder. Kızlar, kadınlar, erkekler karışık bir halde bulunurlar. Ancak şarkıya başlanır başlanmaz, ayrı ayrı birer hey'ât teşkil ederler. Bu, aynen bir operet sahnesinde olduğu gibi cereyan eder. Zaten, beyin ikametgâhı da sahneden o kadar fazla geniş değildir.

Burada, evvela beyin genç karısı, –eğer varsa, lakin her beyin vardır. Çünkü, taaddüd-i zevcât bu ihtiyacı def ediyor– ilk defa olmak üzere bir mani söyler.

Yastığa koydum başımı

Ben unuttum yaşımı

Bilen varsa söylesin

Kimler gördü kaşımı?..

Buna, genç kızlardan bir grup cevap verir:

Sağdan sola, soldan sağa

*Yiğit gelir avdan bağa
Tanrı'nın işidir bu
Kaşın kalır altın kargı!*

*Boyun iki tarafı engin
Rüzgar esiyor, serin serin
Bugün yetişmesi için
Sevgilisi olmaz tekin*

*Allar gerdim sergine
Göz attım eteğine
On kıza bedeldir
Sarı saçlı yenge*

*Yolların ucu yoktur
Kızların saçı çoktur
Yiğitlere varmak için
(zabt edilmemiştir)*

Ba'dehu, kızlar sükût ederler. Yalnız, bir erkek terennüm etmeye başlar:

*Her diyarın bir güzeli var
Her gönülde yatar bir yâr
Uzak yakın demeden
Kavuşmanın çaresi var*

*Filizler görünmüyor hâlâ
İllerde ne ses var ne sefa*

*Kışın kuvvetli ateşi
Bize verdirmez cefa*

*Gönül ağlamazken bilmedin
Sana yalvarmazken bilmedin
Vakit çok gecikti beyim
Gün düşmeden gelmedin*

*Sıra sıra turnalar
Ayakları ırgalar
Kışa kuvvetli olsun
Yenindeki sırmalar*

Bu son kıta, erkeklerin hepsi tarafından üç defa tekrar edilir ve bunun üzerine de oyuna başlanır.

Bu oyun, diğerlerinin aynıdır. Burada, daha fazla oynanır ve arasıra, ihtiyarlar da oyuna iştirak ederler. Hatta, kış oyununda beyin oynaması da icap etmektedir. Aksi halde, mevsimin tekinsiz olacağı hakkında bir kanaat mevcuttur. Oyun, bu minval üzere yirmi dakika kadar devam eyler. Ba'dehu, bir müddet istirahat edilir ve kadınlar, mantufal açarlar. Bu mantufal, on dakika kadar devam eder. Sonra tekrar şarkıya başlarlar. Bu defa, bey, ocağın yalımlarına karşı âtîdeki maniye söyler:

*Kışın sesi argın
Ateşin benzi dalgın
Kuvvetli olsun kışımız
Her yılın sonu dargın*

Fakat, bazen de şu surette zikr olunur:

Ağacın dalları düşük

Tarlanın göğsü sönük

Ateşi söndürme de!...

Getir bir kaç kütük

“Bu mani” daha ziyade ateş hakkında ibadeti talim eder bir şekildedir ve ekseriya, bu suretle söylenir: Beyin bu manisine, hey’ât-ı umûmiye cevap verir:

Dağlar, taşlar don tuttu

Ateşimiz ün tuttu

Kışın saadetine?!

Hepimizi yün tuttu.

Sağ elinde yağ

Tütüzlenir bağ

Bey bahtı için

Atınız ateşe yağ

ve orada, hazır bulunan on iki yaşında bir erkek ve bir kız tarafından da ateşe yağ atılır. Ba’dehu, ortaya yeni gelin çıkar ve terennüm etmeye başlar.

Çocuk Ninnileri

Çocuk ninnileri, diğer şarkılarla aynı şekilde değildir. Bunların mühim bir kısmı, manilere benzer; diğer bir kısmı, şarkıların aynıdır. Üçüncü bir kısmı ise hususî bir şekle mâliktir.

Muhteviyat nokta-i nazarından ise, ninnilerin hepsi de aynı neve mensuptur. Bunlar, kısmen çocukların sinn-i kemaldeki hallerinden bahs eder. Aynı zamanda, aşiret dahilindeki her evin tılsımları da bu ninnileri ilave edilir. Sonra bu ninnilere pederlerin, kardeşlerin, validelerin maceraları da ilave olunur.

Herhalde, bu ninnilerle çocuğa her şey öğretiliyor ve aile terbiyesi verilmiş oluyor. şüphesiz,  dört yaőlarına gelen çocuklar, bu ninnilerin manalarını da anlamış olurlar. Lakin bize kalırsa, bu ninnilerin en büyük kıymeti, çocuğun aile ocağına verdiği saadeti terennmden ibarettir.

Âtidedeki misaller, bu babta amelî bir netice de verebilir:

Ninni yavrum ninni

Uyusun yavrum ninni

Srlere oban olsun ninni

Ovalara poplan olsun ninni

* * *

Beőik tıkr mıkır

ocuk mıkır tıkr

Sallanır bütün gün

Ayağımda tıkr mıkır

* * *

Yavrum al gözlüdür

Saçları altın zldr

Uyusun uslu uslu

Babası ovalar güzelidir

* * *

Dağ başında turnalar

ocuk tutturuyor zurnalar

Ağlama böyle yavrucuğum

Gece oldu(zabt edilemedi)

* * *

Ağlama yavrum ağlama

Baban getirdi kaplama

Kardeşlerin yanında

Uyu yavrum ağlama

* * *

Dağ başı

Ağ yaşı

Yavruma bağ taşı

Yeşil ova kara turna

Yavrucuğuma tatlı ana

Sarı tarla kuşsuz yuva

Yavrucuğuma uslu baba

Akar dere yaşsız deve

Yavrucuğuma pullu nine

Esen yel gelen sel

Yavrucuğuma ince bel

Çifte eş parmak beş

Yavrucuğuma tek kardeş

Altın tepsi üstü sini

Yavrucuğuma bol bol ninni

Ninni ninni ninni ninni

Ağlama uyusun kendi

*Ninni ninni ninni ninni
Ninni ninni ninni ninni*

*Atım kaldı derede
Beni yavrum bekletme
Uyu yavrum ninni
Annemi artık üzme
Nini, ninni yavrum ninni*

* * *

*Dağda bir peri
Yavrum seni sevdi
Büyü de ninni
Bunu sana alayım mı?*

*Çayırda bir çoban kızı
Saçları altın besilli
Büyü de yavrum ninni
Bunu sana alayım mı?*

*Derede periler yıkanır
Yapraklar pırıl pırıl sallanır
Büyü de yavrum ninni
Sana bir bıçak alayım mı?..*

*Kuzular meler durur
Sel ne serin vurur
Büyü de yavrum ninni*

Sana bir kuzu alayım mı?

Atlılar küme küme gelirler

Yiğitler ne sevimli öterler

Büyü de yavrum ninni

Sana bir at alayım mı?..

Elinde parlak bıçağı

Soldan gelir köyün kaçağı

Uyuda yavrum ninni

Sana bir bıçak alayım mı?..

Tüfengi omzunda geliyor yiğit

Yolları kana bulamış gidiyor yiğit

Uyu güzel yavrum büyü ninni

Sana kırma tüfeng alayım mı?

Yiğitler evlere hançer atıyor

Babanız yollarda kayıyor

Uyu yavrum büyü de ninni

Sana gümüş hançer alayım mı?

Kargalar dolaşıyor ovada

Yiğitler koşuşuyor tarlada

Uyu yavrum büyü ninni

Atlı yiğit yaya kalmaz ninni?..

*Komşunun oğlu gidiyor düğüne
Gençlik bu, böyle işlere gitme
Uyu, yavrum büyü de ninni
Seni komşunun oğlu ile göndereyim mi?*

*Sıçan yeri yavaş yavaş oyuyor
Bu bir güzeldir erkekleri seviyor.
Uyu yavrum büyü de ninni
Sana bir güzel alayım mı?*

*Silah patlar, can yakar
Yavuklular eşikten kaçır
Uyu yavrum büyü de ninni
Yavuklunu söyleyeyim mi ninni?*

*Ninni ninni ninni ninni
Ninni ninni ninni ninni
Ninni ninni ninni ninni*

*Kement attım karaya
Düştü bu güzel yuva
Ninni yavrum ninni
Sen görme ne ak ne kara*

*Baban yolda yolcudur
Ninen sana kolcudur
Uyu yavrum ninni*

Seni korucu yapayım mı ninni [1]²²

Ninni ninni yavrum ninni

Uyu da büyü yavrum ninni

Seni, bey yapayım mı yavrum ninni

Sana beylik alayım ninni

Türkmen Hikayeleri

Türkmen hikâyeleri hey'ât-ı umûmiyesine nazaran dört büyük esâsa ayrılır:

- 1- Tarihî hikâyeler
- 2- Sevda hikâyeleri
- 3- Kahramanlık hikâyeleri
- 4- Hariçten gelme hikâyeler

Bu dört sınıf hikâyeler, ayrı ayrı gösterilemez. Çünkü, bütün hikâyeler arasında böyle bir tasnîf yapmak imkân haricindedir. Fakat, hikâyelerin her birisinde, bu esâsların mevcut olduğu görülüyor.

[Lefield], bu hikâyelerin ayrı ayrı olabileceğini iddia ediyor. Lakin iddiasını tespit için îrâd ettiği hikâyenin mün-dericâtı, kendisini tekzip etmektedir. Bunun asıl doğrusu, sâlîfû'l-arz dört esâsın her bir hikâyede karışık bir halde bulunmasıdır. Buna binâen, hikâyeleri sırf bir esâsın mefkuremsi

²² [1] Burada (korucu) kelimesi hakkında bir nebze izahat vermek istiyoruz. Korucu kelimesi, Türkmen tarihinin ilk devresinden başlar. Bu kelime, İran şahlarının muhafız askerleri demektir ve hemen hemen, yeniçeri kelimesinin mukabilidir. Ancak korucular, beyzadelerden ibaret idi. Bu beyzadeler, aynı zamanda güçlü kuvvetli ve kahraman add edilen ferdlerinden teşkil olunabilirdi. Lakin bu silsileye dahil olan şahıslar, doğrudan doğruya beyzade unvanını ihrâz ederlerdi. Bu mesele, Avrupa'nın şövalyeleriyle pek ziyade alakadardır ve hemen hemen şövalyeliğin aynıdır. Bu hal, yalnız Türklere ait idi. Buna binâen, Türkmenler'de bir nev yüksek ahalinin mevcut olduğu tahakkuk ediyor demektir ki, bu, Türk aristokrasisini ispat ediyor.

şekline istinâd ettirmek doğru değildir. Bu netice, bu hikâyelerin olduğu gibi ve bir esâs dahilinde toplanmalarını ve bu esâsa nazaran da tedkik edilmelerini icap ettiriyor.

Türkmen hikâyelerinin hususî birer gayeye istinâd ettiği görülüyor. Lakin bilhassa bu gayelerin tedkiki için, ancak hikâyelerin tamamıyla gözden geçirilmeleri icap eder.

Bu hikâyelerin masal kısmını ayırmak da doğru değildir. Çünkü hikâyelerin umûmî kaidesi, masallardakinin aynıdır. Buna binâen, burada böyle bir taksime ihtiyaç hiss ediliyor.

Sonra, hikâyelerin bazı yerlerinde mübhem noktalar vardır. Bu noktalar, kısmen yanlış zabt edilmekten ve kısmen de mürr-u zamanla birçok mühim noktaların unutulmasından neşet ediyor. Hikâyelerde insicâm-ı mantıkînin adem-i mevcudiyeti de buradan tevellüd etmektedir.

Hikâyelerde diğer bir cihet-i mübheme de vardır: Bu hikâyelerin cihet-i aidiyeti meselesi! Fi'l-hakika, Türkmenlere ait olmak üzere gösterilen hikâyelerin asıllarını tasrih edebilmek için, kısmen takribî bir usul vardır ki, bu da hikâyelerde İslamiyet'e ait noktalara dikkat etmektir. Şüphesiz, burada böyle hikâyelere tesadf edilmeyecektir. Lakin böyle kayıtlara bir hikâyenin muhtelif mahallerinde tesadf edilebilir. Buralarda, hikâyenin tebeddül ettiği ve eğer böyle kayıtlar esâs olabilecek derecede kuvvetli ise, hikâyenin Trkmenlerce benimsendiği meydana çıkar.

Türkmen Oyunları

Bu oyunlar, o kadar mtenevvidir ki, bunların adedini tayin etmek imkân haricindedir. Ancak, oyunların bu tenevvü' meselesinin neye istinâd ettiğini göstermek icap edecektir. Zira, burada oyundan maksad raks, dans olmadığı nazar-ı dikkate alınmalıdır. Raks, ayrı bir fasılda gösterilmiştir. Burada mevz-i bahs oyun küçük çocuk oyunlarıdır. Bu oyunlar, hey'ât-ı umûmiyesi itibarıyla, gençlikte bir hareket tevlîdine hizmet eden vakayi'-i harbiyeye istinâd eyler. Burada, kız kaçırmak

oyunları da vardır. Gerek İslam, ve gerek Kızılbaş bi'l-cümle Türkmenler'de bu oyunlara tesadüf olunur. Bu oyunlara Avrupa'da da tesadüf edilebilir. Ez-cümle Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya'da bunların nevlerine tesadüf edilmiş ve umûmiyetle zabt edilmiştir. Bu oyunlar, eski asırlardaki hayatın ne suretle güzerân ettiğini gösterirler. İşte, Türkmen oyunları da aynı cinse mensuptur. Ancak, bu oyunların gençlere ait bir kısmı da vardır ki, Avrupa'nın spor hayatı ile kısmen alakadardır.

Bu suretle, oyunların hutût-u esâsiyesi ve bunların istinâd ettiği kaideler tespit edilmiş oluyor. Ancak, bu oyunların Türkmenler'deki hususî şekilleri birer birer tayin edilecek olursa, Türkmen hayatının seyr-i tarihîsi hakkında pek doğru malumat elde edilmiş olur. Ancak burada, kayd edilecek ve ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınacak bir mesele vardır. Bu mesele, bu oyunların tespit ettiği seyr-i tarihînin hududunu tayin etmektir. Bu oyunlar, ancak aşiret hayatının en münkeşif ve en sabit bir devrine aittir ve ancak o devri yaşatırlar. Bu devr ise, aşiret için ber-kemal devridir ve aşiretin bu devre vâsıl olabilmesi için takip ettiği usulleri ihtiva eyler. İşte, seyr-i tarihînin de hududu bundan ibaretti.

Söylediğimiz gibi, Avrupa'da da mevcut olan ve hal-i hazırda şuurlu bir surette mekteplere ve kulüplere idhâl edilen bu eski usul, çocukların cemiyet hayatına yetiştirilmeleri, yani cemiyetin takip ettiği usullere evvelce hazırlanmış bulunmaları esâsına müsteniddir. Eski devirde, en mühim add edilen oyunlar ber-vech-i âtî ta'dâd olunabilir:

- 1- Koşmak:
 - a. Hücumda sürat göstermek
 - b. Firarda sürat göstermek
- 2- Nişan almak hareketleri
 - a. Hücumda nişan alabilmek
 - b. Kal'ada nişan alabilmek

c. Uzaktan tarassud edebilmek

3- Esir almaca hareketleri:

- a. Esir tutmanın usulleri:
- b. Meydan-ı harbde esir tutmak
- c. Bir ordunun tesliminde esir almak
- ç. Bir şehir ahalisini esir etmek
- d. Muhârib esirlerin götürülmesi
- e. Gayr-i muhârib esirlerin götürülmesi
- f. Esirlerin muhâfazası
- g. Esirlerin suret-i istihdamı

4 - Mükâleme usulleri

- a. Bir kaleye mükâleme memurunun gitmesi
- b. Bir kalededen mükâleme memurunun gelmesi
- c. Meydan-ı harbe mükâleme memuru i'zâmı
- ç. Mükâleme memurlarını suret-i kabul
- d. Mkâlemenin suret-i cereyanı

5- Baskın usulünün suret-i icrası;

- a. Baskın hakkında karar itası
- b. Baskın mahallinin tayini
- c. Baskın tarassudunun suret-i icrası
- ç. Baskında insanlara tatbik edilecek usul
- d. Yağma-gerliğin suret-i icrası
- e. Yağma malın suret-i cem'i.
- f. Yağma malın suret-i taksimi
- g. Yağma-ger çetenin dağılması

6- Hırsızların suret-i takibi hakkında usuller:

- a. Hırsızları takip hakkında plan tertibi

- b. Hırsızların arkasından koşmak
- c. Hırsızın yolunu kesebilmek
- ç. Hırsızların pusuya düşürülmesi
- d. Hırsızların elde edilmesi
- e. Hırsızların mahall-i maksuda götürülmesi
- f. Hırsızlara emniyetin derecesi

7- Arazi atlamak hakkındaki usuller:

- a. Nehirleri atlamak usulleri
- b. Hendeklerden atlamak idmanı
- c. Duvarlardan aşağı atlamak

8- Yüksek yerlere çıkmak usulleri:

- a. Ağaçlara çıkmak
- b. Duvarlara çıkmak
- c. Yüksek dağlara çıkmak
- ç. Buzlu yokuşlara çıkabilmek

9- Düşmanla çarpışmak usulleri:

- a. Kalkan kullanma idmanı
- b. Ok atma idmanı
- c. Taş atma idmanı
- ç. Hançer kullanmak idmanı
- d. Kılınç kullanmak idmanı
- e. Süvari hücumu idmanı
- f. Kement atmak idmanı
- g. Cirit atmak idmanı
- h. Düşmanı aldatabilmek idmanı

10- Kız kaçırmak hakkındaki usuller:

- a. Kızı hayvana alıp kaçmak

- b. Kız tarafıyla çarpışmak
- c. Erkek tarafın muâveneti
- . Mücadelenin hududunu tayin
- d. Kızın suret-i istikbali

İşte, bütün Türkmen oyunlarından çıkacak netice bunlardan ibarettir. Bu maddelerin sonuncusunu teşkil eden (onuncu madde), aynı zamanda büyük erkekler tarafından da oynanmaktadır. Bilhassa, düğünlerde, aşiretin bayram günlerinde bu oyunlara tesadf edilir. Diğerk maddelerdeki oyunlar, doğrudan doğruya çocuklara aittir. Bu maddelerdeki esâslara dikkat edildiğitakdirde, oyunların aşiret ihtiyacı ile mnâsebâtdar olduğuanlaşılr: Elinde kılın, kargı, bıçak, ok olan, altında ayaklarıyla hayvanından başka bir şeyi bulunmayan ve karşısında düz bir ova, meydan muharebesiyle bir kale bulunan Türkmen'in başka bir aleme ihtiyacı yok idi. Ancak, aşiret hayatının idâmesi için, çocuklarını ihzâr ediyordu. Bu halde, bu oyunların bir nev ameli tahsilden ibaret olduğutezâhr eder. Burada, dikkatle kayd edilecek bir nokta da meydana çıkıyor. Türkmenler'de çocukların aşirete ait olması ve çocukların aşiret için yetiőtirilmeleridir. Fi'l-hakika, ibtidâi aşiretlerin oklarında da böyledir. Lakin meselenin burada hâiz-i kıymet olması, bu aşiretlerin başka bir devir geçirmeyerek, medenîleşecekleri esâsına istinâd ediyor ki, temdîn meselesinde bu cihetin nazar-ı dikkatten dr tutulmaması icap eder. [1]²³

²³ [1] Burada da oyunların ameli şekilleri tayy edilmiştir.

TÜRKMEN ŞEYTANİYÂTI

Şeytaniyât, bir milletin dinî ihtiyaçlarına tekabül eden kuvvetlerinin hey'ât-ı mecmuasıdır. Menfî olan bu kuvvetler de o milletin hayatı üzerinde icraî tesirden hâlî değildir. Yalnız, burada dinî itikatta olduğu gibi, bir takım merasim ve lazımu't-tatbik ayinler mevzû-i bahs değildir. Halkıyâtçı Frazer²⁴ diyor ki:

“Şeytaniyât, doğrudan doğruya örfden teşekkül eder. Bir milletin dinî itikadı nusûs üzerine mübtenî olursa, bu nusûsun haricinde kalan bütün milli müesseseler de örf ve bi'n-netice şeytaniyât add olunur.”

Bu esâs kabul edildiği takdirde, şeytaniyât şubesinin pek vâsi olduğu tezâhür eder ki, biz de bu esâsı kabul ettiğimiz için, Türkmen şeytaniyâtını da örf ile izah edeceğiz. Pek vâsi olan bu saha âtfdeki mevâddı muhtevîdir:

- 1- Milli darb-ı meseller
- 2- Sihir, efsun, büyücülük: Cin, peri
- 3- Günler ve hayvanlar hakkındaki itikatlar
- 4- Renk, çiçek ve nebatat hakkındaki itikatlar
- 5- Elbise hakkındaki itikatlar
- 6- Uğursuzluk itikatları

Bu altı esâs, şeytaniyâtın umûmiyetini câmidir. Ancak, bu altı esâsın hey'ât-ı umûmiyesini izah edebilmek imkân haricindedir. Çünkü, bu esâsların teferruâtı hakkında tam

²⁴ Sir James George Frazer (1854-1941), dilimize Altın Dal (Çeviren: Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, 1991) olarak çevrilen eserin de yazarı İngiliz din tarihçisi. (h.n)

malumata mâlik değiliz. Bu malumat, birçok nikat-ı nazardan nâkıstır. Buna binâendir ki, Türkmen şeytaniyâtı da bir tecrübe-i kalemiyeden başka bir şey değildir. Yalnız, bu tecrübe-i kalemiyenin mümkün olduğu kadar vâsi olması cihetine ehemmiyet atf edilmiştir. Buna binâen, şeytaniyât hakkında elde edilen malumatın hepsi de kayd olunmuştur.

* * *

Darb-ı Meseller

Şeytaniyâtın birinci esâsını teşkil eden darb-ı meseller, birçok tasnîfata muhtaç görünüyor. Fi'l-hakika, bunlar dikkatlice tedkik edildiği takdirde, içlerine birçok ecnebi darb-ı mesellerin de karışmış olduğu ve bazılarının, Türkmenlerin hayatlarıyla alakadar olmadığı görülür. Buna binâen, darb-ı mesellere hâiz olduğu kıymeti vermek istemeyenler bulunabilir. Fakat, bu nokta-i nazar doğru değildir. Bizce Türkmenler'den işitilen bütün darb-ı mesellerin Türkmenlere aidiyeti kabul olunmalıdır. Bunların menşelerini aramak beyhudedir. Çünkü, Türkmen vicdanı bunlara kıymet vermiş ve benimsemiştir. Sonra, Türkmenlere civar olan mahallerdeki Türkler arasında mevcut meseller hakkında da tedkikat icra edilmelidir. Bunlar arasında da Türkmenlere ait olanlar vardır ve bu darb-ı meseller, aşiret hayatının haricinde yaşayan insanlar üzerindeki Türkmen intibaâtını gösterdiğinden, bunlarla aşiretlerin kendilerine daha ziyade muharrem olan harekâtını anlamak mümkün olur. Bu nokta-i nazardan, bunların ehemmiyetleri fevkalade fazladır. Buna binâen, bunlara da mümkün olduğu kadar ehemmiyet atf ettik.

Âtıdeki darb-ı mesel listesi, hiç şüphesiz tam değildir. Binâen aleyh bunların hey'ât-ı umûmiyesinden Türkmen felsefesi istihrâc doğru olamaz. Bunun için, her ehemmiyetli, şümûllu darb-ı mesel, icap ettiği derecede tefsir edilecektir ve bu tefsirler, eksik darb-ı mesellerin yerlerini doldurabilecektir. Türkmen atasözleri:

- 1- Atın gemini tutmayan, yolda yaya kalır.

- 2- Çifte atla yiğit olunmaz.
- 3- Süvarinin atı yolunu bulur.
- 4- Dört nal, çok defa yaya bırakır.
- 5- Süvariye atından başka delil lazım değildir.
- 6- Süvarinin izini atının kişnemesi belli eder.
- 7- Dünyanın ne ucu var ne bucağı!
- 8- Ne sağ tekindir, ne sol
sen işini düzmeye koyul
- 9- Geride kalmamak için, serdarı unut
- 10- Yorgun ayak, ne tabandan bellidir ve ne de sızısından.
Belki, huyundan!
- 11- Sabahın horozu çok defa aldanır.
- 12- Uzun yolu ne demir çarık keser ve ne de demir
değnek; buna kuvvetli yürümek lazım.
- 13- Sözüň doğrusu saz, işin doğrusu az olur.
- 14- Her başa bir yaş gerektir.
- 15- Kurnaz tilki, kuyruğundan bellidir.
- 16- Eski kurt ses çıkarmaz.
- 17- Yiğit olan, düşmanı rüzgardan sezer.
- 18- Ak da o kara da, iş gidebilmededir.
- 19- Her doğru yol, doğru çıkmaz.
- 20- Şeyhin kelamı, hocanın sarığını yutar.
- 21- Müslümanın yoluna gitmek olmaz!?
- 22- Hükümet, çok aldatır hiç vermez.
- 23- En doğru yol, komşunun arkasından gitmektir.
- 24- Kuduz köpek ısırılmaz, yalancı dost ısırmanın yolunu
arar.
- 25- Ne saklarsan, onu bulursun.

26- Düşmanın kellesi para etmez. İş, dostun yardımındadır.

Veyahut:

Düşmanın kellesi para etmez. İş, dostun çokluğundadır.

27- Derdini gelene geçene dökme.

28- Ne her sinek pisler ve ne de her arı bal yapar!

29- Yüz dostun biri iyi olur.

30- Dostun olsun da ümidin olmasın.

31- Ak at, kara gün içindir.

32- Bol dizgin, her zaman işe yaramaz.

33- Yarının pestili, bugünün eriğinden daha tatlıdır.

34- Her evde, yeni olmaz.

35- Tek kadın uğurludur, çifti de kusurludur.

36- Her yürekte karafatma yoktur; akfatmalar daha çoktur.

37- Kadının yeni, enini aşmamalıdır.

38- Demir çarık, yüreksiz dayanmaz.

39- Delikanlıya yüzük gerek!

40- Teke çift gitmez; çifte tek gider.

41- Sessiz yılan ısırılmaz. Meğer ki seslendirilsin!

42- Kara saksığan iyi haber getirmez.

43- Her buğu kuşundan korkmaya gelmez.

44- Her saza bir el gerek.

45- Zaman geçer, kin geçmez.

46- Ömrün hem sonu, hem evveli bellidir.

47- Her işte o kadar sabır etmeye gelmez.

48- Beyin elbisesi herkese göredir.

49- Horozun sesi uzaktan güzel gelir.

- 50- Koca karı, koca yemiş değildir.
- 51- Kel başa şimşir tarak.
- 52- Yazın selamı sazın ağzından, kışın selamı kazın ağzından anlaşılır.
- 53- Dostun selamı az gelir, düşmanın selamı çok gelir.
- 54- Her tavuk yumurtlamaz.
- 55- Çocuğa inan olmaz.
- 56- Her deve demir-kân olamaz.
- 57- Sürünün sesi dağ tanımaz.
- 58- Her çoban ağa olmaz.
- 59- Beyin öcü, her ağaya yetmez.
- 60- Tanrı'nın yolu, ne düzdür, ne eğri!
- 61- Yiğitin gözü, ne önündedir, ne geride!
- 62- Her misafir misafirdir.
- 63- Her misafire inan olmaz.
- 64- Nek çadır mek çadır, ortaya dik çadır.
- 65- Her eşiğe basılmaz.
- 66- Her gün güneşli değildir.
- 67- Her köle, köle kalmaz.
- 68- Kurnaz tilki, gün ortası işini görür.
- 69- Her kaçan kurtulmaz. Her kalanın kurtulmadığı gibi!
- 70- Her avlayan köpek ısırılmaz.
- 71- Bir koyunun iki kuyruğu olmaz.
- 72- Her ihtiyarın sakalına bakma! Keçide de ak sakal var.
- 73- Aç ayı oynamaz.
- 74- Araba kırılınca yol gösteren çok olur.
- 75- Eşeği düğüne çağırmışlar, ya odun eksik, ya su demiş.

- 76- Eşeğin anırması tokluğunu gösterir.
- 77- Eşeğin semeri kendine yük olur da, yüz okka odun yük olmaz!
- 78- Uğursuz eşek, inadından bellidir.
- 79- Çobanın sakalı, değirmende ağarır.
- 80- Her kütükten çıra olmaz.
- 81- Her kütük yanmaz.
- 82- Antalya'ya bey, Pasin'e sultan.
- 83- Kirazın sapı, çekirdeğinden daha beladır.
- 84- Her çadır rüzgar tutmaz.
- 85- Her çadır tek kazıkta durmaz.
- 86- Her gece yorganını çadır yapma karını azdırırsın ha!
- 87- Her kızın bir keli var. Her delikanlının bir sırrı var.
- 88- Her ağaç altında yatılmaz.
- 89- Her çadır, hem öne bakar, hem geriye.
- 90- Her gelin, dokuzda çiftleşmez.
- 91- Kızın adımı dar olur.
- 92- Her su başına gitmek olmaz.
- 93- Her işin bir günü vardır.
- 94- Geri kalan iş torbadan çıkar.
- 95- Yolun uzunundan kaçma
Kıyasına sapma!
- 96- Tanrı'ya bel bağlayan yolda kalır.
- 97- Hem keçi den ve hem de tekeden süt almak olamaz.
- 98- Her bey, evinde gerek.
Her şey yerinde gerek.
- 99- Ne dost ne düşman

İkisi de olur şeytan [1]²⁵

Bu darb-ı meseller, hey'ât-ı umûmiyesi ile bir şekl-i ahlakî ifade edemezler. Ancak, bunların hey'ât-ı umûmiyesinin gösterdiği bir müşterek nokta vardır ki, Türkmenler arasında hükümet fikrinin adem-i mevcudiyetidir:

Her bey evinde gerek

Her şey yerinde gerek

Beyin elbisesi herkese göredir.

Üç bey, bir ağaya yetmez.

gibi darb-ı meseller, beyin kuvvetsizliğini, herkesin bey olabileceğini gösteriyor. Fi'l-hakika,

Her bey evinde gerek

Her şey yerinde gerek

meseli, o kadar vâzıh görünmüyor. Bu mesel, her iki tarafa da tefsir olunabilir. Lakin

Beyin elbisesi herkese göredir.

cevabı, ihtimal-i ma'kûsu red etmektedir. Çünkü bu son darb-ı meselin manası pek sarıhtır.

Hükümet fikrinin adem-i mevcudiyeti, aynı zamanda aile hayatı haricinde bir tarz-ı telâkkinin de mevcut olmadığını gösteriyor. Bu neticeyi redd edecek hiç bir darb-ı mesele tesadüf edilmiyor. Ancak, burada darb-ı meseller, ne Kürtler

²⁵ Kitaptaki darb-ı meseller, bin taneden fazladır. Bunların kısm-ı azamı, yukarıda zikr edilenlerin aynı olduklarından, tercümelerinden sarf-ı nazar olundu. Aynı zamanda, bunların Türkçe'de müstamil olanları da vardır. Bu mesele, Türkmenlere ait kısımların tasnifinde büyük müşkilatı dâ'î olabilir. Fi'l-hakika, Türkler, Türkmenlerin ikinci bir safhası olduklarından, Türkmenler'deki hayatın birçok şekillerine mâliktirler ve ayrı bir hayat geçirmelerine rağmen, halkıyât bâkî kalmıştır. Buna binâendir ki, darb-ı mesellerin birçokları da umûm Türkler'de ve hem de Türkmenler'de aynıdır. Nasıl ki, Tatar darb-ı meselleriyle Macar ve Fin darb-ı meselleri arasında pek çok müşâbehetlerin mevcut olduğu görülüyor.

gibi tamamıyla ferdî ve ne de Araplar gibi tamamıyla hd-bînî ve ihtiyâtkâr bir aile ahlakı temsil etmiyor.

Belki kendi nefesine emniyet görülüyor:

Tanrı 'ya bel bağlayan yolda kalır

Yiğitin gözü, ne önündedir, ne geride!

Demir çarık yüreksiz dayanmaz. İlh...

gibi darb-ı meseller, ferdî ahlakın en bariz en mzeceleleridir. Lakin bunların yanında da:

Yazın selamı sazın ağzında

Kışın selamı kazın ağzında

Dostun selamı az gelir

Düşmanın kellesi para etmez

İş dostun yardımındadır.

Yüz dostun biri iyi olur

Dostun olsun da ümidin olmasın

gibi darb-ı meseller vardır ki, herhalde hd-bîn bir ahlakın neşv ü nemasına mani olabilirler. Zaten, bir memlekette yekdiğeri nâkıs iki ahlak mevcut olamaz. Buna binâen, burada zikr olunan ferdî esâslarla dostluk esâslarının bugün müştereken zende olmadığı meydanda bir keyfiyettir.

Çünkü:

Geri kalmamak için, serdarı unut!

diyecek kadar ferdci olan Türk, nasıl olur da

Düşmanın kellesi para etmez

İş dostun çokluğundadır.

düsturunu zikr eder. Birincisi, ferdî ahlak düsturu, her şeyi bizzat yapmayı kabul ediyor. İkincisi ise, hayatın dostlarla geçirileceğini ve Binâen aleyh, ferdiyattan ictimâî ahlaka ric'at etmek lazım olduğunu ispat ediyor. Hiç şüphesiz, bu meseleyi

Türkmen tarihinin seyrinde aramak lazımdır. Bir zamanlar, bunlarda da ferdî ahlak mevcut imiş. Bilahare, bu ferdî ahlaki ictimâî ahlak ihtiyacı istihlâf etmiştir. Bu netice, darb-ı mesellerin şekillerinden de anlaşılabilir. Bu iki zıt darb-ı meselin evvel ve âhiri tayin edilsin:

Geri kalmamak için, serdarı unut!

Bu mesel, menfî mücadelelerin hâlî mahallerdeki timsalini gösterebilir. Çünkü, ancak böyle mahallerde ferdî kuvvetler iş yapabilirler. Mesela, Arabistan çöllerinde bir serap gibi dağılmış olan Araplar arasında da böyle hûd-bînî derecesine gelmiş ferdî ahlak timsalleri vardır.

Türkmenlerin tarihlerine nazaran, bu yalnızlık hayatı, en ibtidâî devrelere aittir. Buna binâen, bu darb-ı mesel mütekaddimdir. İkincisi ise, toplu hayatı icap ettiriyor ve bir insan öldürmekle, galip gelebilmenin imkânı olmadığını, belki, (çok dost) ile galibiyetin mümkün olabileceğini gösteriyor. Burada, vakayi'in kalabalık bir mahalde geçmekte olduğu anlaşılıyor, demektir. Binâen aleyh bu, muahhardır. Bir milletin hayatında ise muahhar müesseseler zende, mütekaddim müesseseler pes-zendedir.

Bu mütâlaât, bütün darb-ı mesellerin böyle iki büyük safhaya ayrılmalarını icap ettiriyor. Fakat, bu itfâ' ameliyesini her darb-ı mesele tatbik salahiyetini hâiz değiliz. Zaten, bu kadar vâsi tedkikat da programımızın haricindedir. Buna binâen, yalnız hutût-u umûmiyeyi çizmekle iktifa ediyoruz.

Bu darb-ı meseller içinde, 'ne her sinek pisler, ve ne de her arı bal yapar' gibi esâslar da vardır. Bu esâslar, hiç şüphesiz, zıt nokta-i nazarları telif içindir. Lakin bir cemiyette pes-zende müesseselerin mevcut olması, zende müesseselerin adem-i istikrârı neticesidir. Bazı ahvâlde pes-zende müesseselere de istinâd edildiği vâkidir. İşte, böyle ahvâlde, arada rabıtayı teşkil edecek esâslara lüzum görülmüştür.

Darb-ı meseller içinde, Türk hükûmetine karşı alınan vaziyeti gösteren şekiller de vardır:

Hükümet aldatır, hiç vermez.

Bu mesel, yalnız Türkmen'in göçebelik hayatının neticesi ve Türklerle geçen mücadele devrelerinin hatırası eseri değildir. Çünkü, buradaki timsal, daha ziyade hükümetle muamelatı eő  ittih z etmiŐ tir. Buna bin en, Türk hükümetinin idare-i um ru kast ediliyor ve Türk idaresinin aldatıcı olduğu gösteriliyor. Bu idare, bi't-tabi yeni değildir. Zaten, bir darb-ı mesel ancak bir asırda teşekkül edebilir. Türk idaresizliğini de eski asırlara kadar temd d etmek lazımdır. İsk n bahsinde zikr edeceğimiz üzere, bu hkmeti aldatıcı add etmek meselesi, Türkmenlerin kendi kendilerine istikr r peyda etmelerine ve Türk hükümetinin her türlü nazar  isk n projelerine büyük bir mani teşkil etmektedir. Çünkü, iğf l hissi, iŐ te bir tehlikenin mevcudiyetini kast eder. Bin en aleyh Türkmen, hükümetin en meden  teŐebbs tında bile tehlike görür ve bu tehlike, onun nokta-i nazarına göre ferd dir. Çünkü, Türkmenlerin aile hayatı, haric  tehlikelerin ferd  görülmesini int c eylemiŐ tir. Bunun için Türk hkmeti, bunların isk n meselelerinde bu noktayı nazar-ı dikkate almak mecburiyetindedir.

Hiç şüphesiz, hükümet hakkındaki darb-ı mesellerin daha birçok nevleri de olmalıdır. Türkiye hkmeti, ancak kendisi hakkındaki bütün bu darb-ı mesellere vuk f peyda ettikten sonra, bunlarla anlaŐabilecektir.

Darb-ı mesellerde (reyb )liği ispat eden birçokları daha vardır.

Ne dost ne dŐ man

İkisi de olur ő eytan

Her kaçan kurtulmaz

Her kalanın kurtulmadığı gibi!

Dört nal, çok defa yaya bırakır

Dünyanın ne ucu var ne bucağı

Ne sağ tekindir, ne sol

Sen işini düzmeye koyul

Ak da o, kara da

İş gidebilmede!

Her doğru yol, doğru çıkmaz.

Bu mesellerin hepsi de hayatta şüpheyi göstermektedir. Lakin bunlardaki ihtiyatkarlık o kadar bariz değildir. Mesela, Arap'ın

Dost bulunmaz, emniyet ettin mi yandın.

darb-ı meseline benzer bir darb-ı mesel yoktur. Fi'l-hakika, İslamiyet'te ictimâî ahlaka kıymet verilmiştir. Lakin İslamiyet'in ictimâî ahlakı, Arap'ın ferdî ahlakını istihlâf edememiştir. Halbuki, bâlâdaki darb-ı mesellere Antalya civarındaki Müslüman ve Sünni Türkmenler arasında tesadüf olunmuştur.

Bu gibi darb-ı meseller, halk arasında yeni zende fikirlerin adem-i istikrârından neşet ediyor ve zaten, bu sebebe binâendir ki, bu darb-ı meseller içinde yekdiğerini nefy edenleri de bulunuyor. Eğer, hey'ât-ı ictimâîye bir şekl-i muayyen inkisâb ederse, bunların birçokları da ortadan gaib olur. Nasıl ki, Romalılar zamanında İtalya'da zebân-zed olan darb-ı meseller gaib olmuş ve onların yerine de bugünkü İtalyan hayatını temsil eden darb-ı meseller kaim olmuştur. Bunun Türkmenlere daha yakın bir misali de vardır. Mesela, Şinasi ile Cevdet Paşa'nın ve Ahmet Midhat Efendi'nin²⁶ Türklere ait darb-ı meseller hakkındaki eserleri tedkik edilecek olursa, Osmanlı hükümetinin teessüsünden sonraki devirlere ait birçok darb-ı mesellere tesadüf olunur. Bunların hiç birisi Türkmenler'de yoktur ve bu darb-ı meseller, hayattan doğmuştur. Bi't-tabi, bu

²⁶ İbrahim Şinasi, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*, İstanbul, 1280 (hicri), 1863 (miladi), Tasvir-i Efkâr Matbaası, 229 s. Ahmed Midhat, *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye Hikemiyatının Ahvâlini Tasvir*, İstanbul, 1288 (hicri), 1871 (miladi), Ahmed Midhat Matbaası, 224 s. Ahmet Cevdet Paşa'nın atasözleri üzerine bir kitabı bulunmamaktadır. (h.n.)

hayatı takip edemeyen Türkmenler için bu darb-ı meseller meçhuldür. Hatta bu yeni darb-ı meseller, eski darb-ı mesellerin bir m -ba'dı değildir. Aksi halde, iki nev ahlakın hükümran olması icap eder. Bunun imk nı yoktur. Mesela, hiç hükümet fikrine m lik olmayan göçebe Türk ile Osmanlı hkmetine m lik olan Türk'n hükümet hakkındaki fikri bir olamaz. Bir Türkmen, 'Yarının pestili bugünün eriğinden tatlıdır.' nokta-i nazarını kabul eder. Fakat, Türk bunu kabul etmiyor:

'Bugünün eriği yarının pestilinden tatlıdır.' diyor ve bu iki nokta-i nazar arasındaki fark o kadar büyüktür ki, iki milleti tefrik edebilir. Türk, bu güne kıymet veriyor ve zayı' edecek zamanın mevcut olmadığını ve muamelatın bir usul ve tertip üzere cereyan ettiğini gösteriyor.

Türkmen için, zamanın kıymeti yoktur. O, ne niz m, ne usul ve ne de tertip biliyor. Birinci nokta-i nazar, hükümet fikrinden neşet eder. İkinci nokta-i nazar, hkmetsizliği temsil eder.

Lakin zıkr edilen durb-i ems l kitaplarındaki darb-ı mesellerin nevleri pek mteh liftir. Burada, hükümet fikrini kabul eden darb-ı meseller yanında, etmeyenleri de vardır. Sonra, hatta cemiyetiliğe, ferdiliğe, h d-b n ye, reybetiye vesaireye ait birçok nevler de vardır. Hatta, Türklerin hayatıyla alakadar olmayanları da eksik değildir.

Bu darb-ı mesellerin birçoklarını, Arap, Kürt, Acem, Çerkez, Arnavut ve Rum darb-ı meselleri arasında da bulmak mümkündür. Türkmenler'deki darb-ı mesellere benzeyenlerin adetleri ise pek ziyadedir. Bu, Türk hayatının bir neticesidir. Türkiye, bir tesalb devresinde bulunuyor ve burada, milliyet nazar-ı itibara alınmadığından, İslam olan Arnavut, Rum, Çerkez, Arap, ilh... milletlerin ferdleri, Türkiye hkmetini idare ediyorlardı. Bunlar, milli bir temsile uğramadıklarından, İslamiyet kav n n  altında kendi şahsiyetlerini de muh faza ediyorlardı. Bu suretle, bunların milli darb-ı meselleri de Osmanlı hayatında geziyordu. Sonra, Türkmenler de Türkler

arasında yaşıyorlar. Bunların lisanları da Türk lisanının aynıdır. O halde, bunların darb-ı meselleri de Türkler arasında şâyi olabilmıştır. Bunun içindir ki, Türk darb-ı meselleri arasındaki diğer darb-ı mesellerin rec'î bir usul ile tasnifleri lazımdır. Bu derin tasnif, Türk darb-ı meselleri içinde bulunan birçok Türkmen darb-ı mesellerini meydana çıkaracaktır.

Darb-ı mesellerin diğer kısımları arasında muhtelif ahlak-i ictimâiye timsallerine tesadüf olunur:

Her misafir, misafirdir

Her misafire inan olmaz

darb-ı meselleri aşiret hayatındaki müsâferetin fazlalığını ve mahall-i mahsusunda mufassalan arz ettiğimiz gibi, misafirlik hakkındaki teşrifatı ihtiva ediyor. Aşirette her misafiri kabul etmek icap eder. Arzu-i müsâferet, red olunamaz. Ancak, misafirleri kendi hallerine bırakmamak lazımdır. Bu da tecessüsü icap ettiriyor. Sonra:

Her dede demir-kân²⁷ (lenk) olmaz.

Sürünün sesini dağ dağ tanımaz

gibileri geliyor. Bunlar, tamamıyla hususî bir mahiyeti hâizdir. Birincisi, her cesurun sâhib-kırân olmadığını gösteriyor ki, aynı zamanda, hiç kimsenin kimseden korkması icap etmediğini tespit demektir. Lakin sırf ferdî ahlaka aittir.

İkincisi ise, tekrar servetin ve binâen aleyh, kuvve-i ferdiyenin bir nev timsalidir ki, bu da birincisi gibi ferdiyetin kudretini tesbit ediyor.

Bunlardan başka:

Atının gemini tutmayan yolda kalır

Süvarinin atı yolunu bulur.

²⁷ Yukarıda 56. atasözünde “dede” değil, “deve” biçiminde yazılmıştı. Osmanlıca’da “demir” sözcüğü “timur” biçiminde yazılır, dolayısıyla “demir-kân” ile “timur-lenk” sözcüklerinin ilk bölümleri aynı yazılmakta, iki türlü de okunmaktadır. (h.n.)

Süvarinin izini atının kışnemesi belli eder.

Süvariye atından başka delil ne lazım ilh...

gibi sırf göçebelige ait olan birçok levhalar daha vardır ki, bunlarda hususî bir hayatın temsil edildiği görülür. Lakin bu darb-ı mesellere o kadar umûmî manalar vermek doğru değildir. Bunlar, bir milletin zümreleri dahilindeki hususî darb-ı mesellere müşâbihtir ve zikr ettiğimiz darb-ı mesellerin hey'ât-ı umûmiyesi de av tasvirinden ibarettir. Bunları ancak bu kıtada cem' etmek mümkün olabilir. Aksi halde, her birinin manası ayrı olur ve birçok nokta-i nazardan da Türkmen hayatını izhâr etmeyen mazmunları ihtiva ederler. Mesela:

Atının gemini tutmayan yolda kalır.

meseli işinde dikkat, ihtiyat ve nefse adem-i itimad gibi düsturlar tavsiye etmektedir. Halbuki, Türkmenler'de bu kadar ihtiyat olmadığı gibi, nefsine karşı aleni bir adem-i itimad da mevcut değildir. Buna mukabil:

Süvarinin atı yolunu bulur.

darb-ı meseli geliyor. Bu, birincisinin tamamıyla aksinedir. Ne ihtiyatın lüzumunu tervic eder ve ne de nefse adem-i itimadı icap ettirir. Bilakis, mücerred sarf kabîlinden bir itimad-ı nefsi tavsiye etmektedir:

“Süvariye atından başka delil lazım değil.”

temsili de aynı itimad-ı nefis tavsiyesinden başka bir şey değildir. Bi't-tabî, böyle iki zıt tavsiyenin bir şey ile temsil edilemeyeceği pek tabîî bir keyfiyettir. Buna binâendir ki, evvelce söylediğimiz gibi, bu timsallere zümrevî şekle ait farz etmek icap eder. Bunlardan anlaşılabacak manalar:

1- Atın gemini güzelce tutmanın icap ettiği, aksi halde, atın idare edilmeyeceğini

2- Güzelce terbiye edilmiş bir atın yolda emniyet edilebilecek bir hale geldiğini

izahtan ibarettir. At hakkındaki diğer darb-ı meseller de bu minval üzere hall edilebilir ki, burada umûmî bir esâs olmak üzere de şu kayıt nazar-ı itibara alınmalıdır: Darb-ı mesellerin zümrevî bir nevi vardır ki, ibtidâî cemiyetlerde bazı hayvanât, eşya ve bazı hadisât-ı diniyeye istinâd eder. Bunlar, ayrı olarak tedkik edilmeli ve hiç bir zaman, umûmî felsefe ile hall olunmamalıdır. Bu usul, vâcibü'l-ittibâ'dır.

Bu tasnîfata dahil olan diğer nev meseller de vardır:

Sözün doğrusu saz olur

İşin doğrusu az olur

Kurnaz tilki kuyruğundan bellidir

Her başa bir baş gerektir.

İhtiyar kurt, ses çıkarmaz.

Yiğit olan rüzgardan düşmanı sezer ilh...

gibi. Bunların manaları pek başkadır. Bunlar, ne umûmî bir felsefe ve ne de zümrevî nazariye ile hall olunabilir. Burada, bir ana kıymet verilmiştir. Ancak, o andaki vakayi'de bu usulün bir kıymeti vardır. Aksi halde bunların hiç bir kıymeti yoktur ve belki de şekl-i ma'kûslarının kıymetleri vardır. Farazâ:

Sözün doğrusu saz olur

İşin doğrusu az olur

darb-ı meselini tedkik edelim. Bu bazı hadisât için doğru olabilir; fakat, her zaman az iş doğru değildir. Çok işin de doğru olduğu anlar mevcuttur. Buna binâen, bu darb-ı mesel bu zamanlar kâbil-i müdafaa olamaz.

Sonra ikincisi de böyledir:

“Kurnaz tilki kuyruğundan bellidir.”

Buradaki kuyruk, işin şekli demektir, aynı zamanda şeklin matlûba tevâfuk etmesi de icap ediyor. Zira, temsil edilen nokta kurnazlıktır. Kurnazlık ise, zekanın ve dirayetin timsalidir. Buna binâen, işte muvaffakiyet şart-ı esâsidir. Lakin her

zekinin, her dirayetlinin böyle bir netice istihsâl edemeyeceği pek tabî bir keyfiyettir. Çünkü, ferdî zekâvetin hem adem-i idrakı ve hem de adem-i icrası gibi vakalar zuhur edebilir. Buralarda, mesele de aksine tahavvül eder veya hiç mevz-i bahs olamaz.

Diğerlerini de tedkik edecek olursak, aynı neticelere dest-res oluruz. Buna binâen, meseleyi burada nihayetlendirmek daha muvâfıktır. Ve hulâsaten anlaşıyor ki, bazı hususî anlar için darb-ı meseller de mevcuttur. Bu anlar da iki mukabil safhaya ayrılır:

1 – Müsbet anlar safhası

2 – Menfî anlar safhası

Her iki safhada durb-i emsâl nokta-i nazarından pek zengindir ve bu hal, yalnız ibtidâi ve henüz müsbet bir surette istikrâr edememiş milletlere ait değildir. Belki, dünyanın bilumum medenî milletlerinde de vardır ve taksim-i a'mâl ile mebsten mütenasip bir surette bu darb-ı meseller tezâyüd etmektedir.

Bu muhtelif nevlere daha birkaç nev de ilave edilebilir. Mesela, aile hayatını temsil eden bazı durb-i emsâl vardır:

Tek kadın uğurludur

Çifti de kusurludur

Her ev tekin olmaz

Her yürekte karafatma yoktur

Ak fatmalar daha çoktur

Koca karı kocayemiő değildir.

Tek adır, mek adır

Ortaya dik adır.

Her adır rüzgar tutmaz

Her adır, tek kazıkta durmaz.

Her gece yorganını çadır yapma

Karını azdırırsın

Her kızın bir keli var

Her gelin dokuzda çiftleşmez ilh...

Bu darb-ı meseller, aile hakkındaki durûb-i emsâlin ancak pek azını ve hemen hemen her safhası hakkında birer tanesini gösteriyor. Halbuki, eserde bin darb-ı meselin dört yüz yirmi sekiz tanesi aileye aittir. Fakat bunların hepsi de bu on esâsın muhtelif şekillerini temsil etmektedir. Buna binâen, bunlarla mesele tenvîr olunabilir.

Aile darb-ı meselleri, iki esâsa ayrılabilir:

1 – Umûmî felsefe ile hall edilenler

2 – Aile nazariyatı ile hall edilenler.

Buradaki umûmî felsefe, taksimî mütakaddem sahi-felerinde zikr edilen umûmî felsefe değildir. Bu, tamamıyla başkadır. Hatta, kısmen örfün bile hizmetini tecavüz edebilecek bir haldedir. Çünkü, bunlar arasında zende olan kuvvet, kendi müesseseleridir. Lakin bu müesseselerin karşısına din ile nusûs getirilmiştir. Bu nusûs, bunlarda resmî hayatı idare ediyor. İzdivac ise, resmî hayatın da tesirâtı altındadır, fakat milli örf asıl saha-i inkişâfını teşkil ediyor. O halde, bu meselede nusûs ile örfün mevkileri vardır. Binâen aleyh bu iki kuvvet, adeta hal-i mücadelededir, demek daha doğrudur. İşte, aile hayatına ait darb-ı meseller, bu mücadeleye istinâd edecektir. Buna binâendir ki bu darb-ı meseller, hem nusûsu nazar-ı itibara alan ve hem de nusûsu külliyyen inkar eden umûmî bir felsefe ile tahlil olunabilirler. Burada umûmî felsefe, serbest değildir ve hiç şüphesiz, bu umûmî nazarda da bir hususiyet vardır. Aile nazariyatına ait olan şeyler ise, tamamıyla müstakil bir tasfiyeye esâs olabilir. Fakat asıl mesele, umûmî nazarın tesniyetindedir. Mesela:

Tek kadın uğurludur.

Çifti de kusurludur.

darb-ı meselini tedkik edelim. Burada iki zıt felsefe görürüz:

1 – Tek kadın uğurludur.

2 – Çifti de kusurludur.

Birincisi, zevcenin birliğini kabul ediyor ve buna bir kıymet veriyor. İkincisi ise, taaddüd-i zevcâta aittir. Fi'l-hakika, taaddüd-i zevcâtın tehlikesini gösteriyor ve belki de bunu red makamında zıkr ediliyor. Lakin bunun bu suretle mukayesesı, mevcudiyetini göstermektedir. Demek ki, taaddüd-i zevcât da bu halk arasına girmiştir. Şimdi, mesele te'ayyün ediyor. Bu halk, teaddüd-i zevcât ile vahdet-i zevce arasında ruhî bir mücadele içindedir. Nusûs, bunu emr ediyor. Vicdan, bilakis redd ediyor. Halkıyât ise, vicdana kıymet veriyor. Fakat, halkıyâtın verdiği kıymet, taraf-gîrânedir ve maziye istinâd ediyor. Nasıl ki, nusûsun tavsiyesi de umûmî felsefenin bir kısmı olan dine istinâd eyliyor.

Bu izahat, burada umûmî felsefenin mahiyetini katî bir surette tespit ediyor. Şimdi, bu esâs dahilinde diğer esâsları da tedkik edebiliriz.

Aile nazariyâtına ait olan kısım ise:

Her gelin dokuzda çiftleşmez.

şeklinde görülür. Bunu, aile nazariyâtı haricinde tedkik etmek doğru değildir. Çünkü, mevzuun haricinde taksîrâta meydan verilmiş olur.

Bu darb-ı mesel, aynı zümre darb-ı meselleri gibidir. şu farkla ki, bu, bir erkek kadın uzviyetiyle alakadardır ve bi't-tabı, zümreler dahilinde umûmî olan tarz-ı telâkkilere idhâl edilemez. Mesela.

Her yuva tekin olmaz.

darb-ı meseli de böyledir. Bu tekinsizlik zevc ile zevcenin yerlerine nazarandır ve bunun hakiki şekli de zevc ile zevce arasındaki münâsebâtın tarz-ı cereyanındadır. Bu münâsebât, samimi olduğu takdirde, tekin olur, olmadığı takdirde, tekin olmaz.

Bu tasniflerden mâ-adâ, (emsâl-i pejmürde) kabîlinden birçok darb-ı meseller daha vardır ki, bunlardan misal getirmeye lüzum yoktur. Bunlar, bazen itikat, bazen itikatsızlık, bazen de ahlak, bazen de ahlaksızlık gibi gayeleri istihdaf ediyorlar ve gerek şekilleri, gerek mazmunları itibarıyla bir sınıfa idhâl edilemezler. Çünkü delalet ettikleri manaların adedi pek fazladır: Kirazın sapı, çekirdeğinden daha beladır. Bu ne demektir?

Bunun gibi daha niceleri vardır ki, bunları yalnız zikr etmekle iktifa etmek iktizâ eder.

* * *

Hulâsa, Türkmen darb-ı mesellerinin en bariz hususiyeti, amelî ve maddî esâslara müstenid olmalarıdır. Bu esâs, darb-ı mesellerin hayat-ı amelî ile tahavvul edebileceğini gösterir ki, bir milletin terakkisini teshîl eden esbâbdan ma'dûddur.

2- Sihir. Cin ve Peri

Türkmen halkıyâtının sihre ait kısmı, birçok nevlere ayrılır ve Kürt aşiretlerinin sihir kısmını da Türkmen sihir aksâmı itmâm eder. Aynı zamanda, Türk şehirlerindeki sihir meselelerinin esâsını da bu aşiretler dahilinde aramak icap eder. Bundan mâ-adâ, aşiretler dahilindeki eski müesseselerin en kuvvetlisi ve kıymetini en ziyade muhâfaza edeni de sihirciliktir.

Türkmen sihirciliği, muhtelif Türkmen aşiretleri dahilinde aynı kıymeti hâizdir. Ne İslamiyet, ne Kızılbaşlık ve ne de Şiilik bunları tesirât-ı hususiyesine tâbi' kılamamıştır. Türkmen sihri, dinî tesirin haricinde kalmıştır. Buna binâen, bu müessesenin tebeddülüne hiç bir mahal yoktur ve bi't-tabi, eski teşkilat da başka bir şekle inkılab etmiştir. Bu ahvâl, bu sihirciliğin kıymetini tezyid etmektedir.

Sihir, ilk cemiyetlerde halkın felsefesi makamına kaim idi. Ancak, bu felsefe de din gibi hurâfâta istinâd ediyordu. Sihir, bilhassa Hint hayat-ı ictimâyesine pek ziyade icra-i tesir ettiği

gibi, gerek eski Mısır, gerek eski Avrupa ve gerek Asya'nın hayat-ı siyasiyesini de idare etmiştir. Hatta, bugünkü maddî felsefenin sihirden neşet ettiğini iddia eden alimler mevcuttur. Bunlar, iddialarına esâs olmak üzere diyorlar ki:

“ Şark efsuncuları, ilm-i simya ile iştilal ederlerken, ilm-i kimyayı buldular ve bi'n-netice, felsefe-i tabiiyenin esâslarını vaz' ettiler.”

Fi'l-hakika, bu mesele kısmen doğrudur. Çünkü, ibtidâî kavimler hakkındaki tedkikat gösteriyor ki, gerek sihirbazlık esâsları ve gerek sihirbazların itikatları dinin aksinedir. Her sihirbaz, ancak halkın nusûs-i itikadiyesi aleyhine hareket etmekle mevcudiyetini muhâfaza edebiliyor ve halk, sihirbazın bu itikadını bildiği halde, onun kuvvetinden istifade etmek arzusunu izhâr ediyor. Bunun esbâbı nedir?

İngiliz alimlerinden له به نفال [Leonfald] namındaki zatın 1901 tarihinde neşr ettiği meşhur “*History of Magic-Tarih-i Sihir*” kitabında âtîdeki mütâlaaya tesadf edilmektedir. Bu, meseleyi güzelce tenvîr ediyor:

“En ibtidâî cemiyetlerde sihirbazlık itikadı vardır. Sihir, halkın itikadı haricindedir. Fi'l-hakika, mesele pek karışıkır. Mademki, halk, itikada kıymet vermiştir. O halde sihrin, bu itikadın haricinden ahz-ı kuvvet etmemesi lazımdır. Fakat, bunun sebebi basittir. Halk, kendi itikadıyla, hayatın bütün mşkillerini hall edemiyor. Ekseriya vakayî'in karşısında aciz kalıyor ve zarara dçar oluyor, itikadının bütün tatbikatından da istifade edemiyor ve derhal, kendisinin haricindeki kuvvetlere müracaata muztarr kalıyor. Bütün ümidini, kendisinin haricindeki kuvvetlere atf ediyor. Bu kuvvetler, kendi itikadının yani nusûs-i itikadiyesinin tahdîdâtı haricindedir. Bu mesele, ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmalıdır. Zan edilmesin ki, ibtidâî kavimlerde yalnız din itikadı fikr-i ummîyi telhis ediyor. Bu, doğru değildir. Din, her din gibi bir takım nusûsa istinâd eder ve bu nusûs, ferdlerin hakiki intibâât-ı tabiiyelerini men eyler. Ferdler, nusûsun izah ettiğî felaketten korktuklarından, intibâât-ı tabiiyelerini izhâr etmek istemezler.

Ve sahib-i nüfuz nusûsun def'e muvaffak olamadığı felaket karşısında aciz kalırlar. Ancak, nusûsun haricindeki esâslardan ümit-var olmak mecburiyetindedirler. O esâslar ise dinin aksinedir. Fakat aynı zamanda ferdin de haricindedir. Binâen aleyh ictimâî bir kıymeti hâizdir.

İşte sihir, bu ictimâî esâslardan neşet etmiştir. Sihirbazlar da bu kuvveti temsil eden fertlerden başka bir şey değildir. Anlaşıyor ki halk, sihre ve sihirciye gayr-i iradî bir kıymet atf ediyor. Mamafih halk, resmen bu sihrin aleyhinde görünür. Çünkü, bir cemiyetin harekât-ı resmiyesi nusûs-i itikadiyesinin taht-ı idaresindedir. Sihircilerin elim işkencelere dûçar edildikleri de işitilmemiş bir şey değildir. Ancak, bütün şiddetlere rağmen, halk arasında sihir itikadı yaşamış ve sihirciler, medeniyet-i hazırâ dahilinde bile kendilerine bir mevki ihzâr etmişlerdir. Mamafih bugün, sihri felsefe-i mad-diye istihlâf etmiştir.”

Sihrin nusûsa karşı ne suretle muhâfaza-i mevki ettiği tahakkuk ediyor. Şimdi, Türkmen sihirciliğinin ne esbâba mebnî mevcut olduğunu anlamak kolaylaşıyor. Bu esâsa istinâden, bunlar arasındaki sihrin derece-i rasaânetini de te'ayyün etmek mümkündür.

* * *

Sihrin mahiyeti hakkındaki mütâlaa-i umûmiye şu suretle hulâsa olunabilir:

“Sihir, dinî nusûsun hayat-ı ameliyedeki adem-i iktidarından tevellüd eder.”

O halde, bir cemaattaki sihrin derecesi de bu dinî nusûsun hayat-ı ameliyedeki adem-i iktidarının azamiliği ve asgariliği ile mütenasiptir. Farazâ, Türkmenler'deki sihrin derecesi, Türkmen nusûs-i diniyesinin hayat-ı ameliyedeki kıymet-i tatbikiyesine göredir. Bu halktaki sihrin derecesini tayin için, nusûs-i diniyesini tedkik etmek icap eder ve bu mesele, Türkmen hayat-ı diniyesinin tahlilini icap ettirir ki, gayet vâsi bir saha-i tettebbu teşkil eyler. Fi'l-hakika, kitabımızın fihristini

tedkik edenler, burada pek esâslı mevzular arasında büyük bir noksan bulunduğuna zâhib olarak:

- Bu tedkikat güzel; lakin bu aşiretlerin dinleri hakkında hiç bir malumat yok!

itirazını serd edebilirler. Biz, bu mesele ile pek ziyade iştigal ettik. Lakin bu aşiretler dahilinde ne Kızılbaş, ne Sünni, ne Şii mezheplerinden birinin hakkıyla müesses olduğunu görmedik. Türkmenler, daha ziyade sihircilik taht-ı tesirinde bulunuyorlar. Buna binâendir ki, bunların dinlerini ayrı bir safhada değil, belki esâsen meşru vicdanlarının itikad-ı esâsını teşkil eden sihircilikte aramayı tensib eyledik. Buna binâen, buradaki tedkikatımız, bu meseleyi de ihtiva edecektir.

Türkmen aşiretleri, hey'ât-ı umûmiyesiyle iki gruba ayrılırlar.

1-İslam aşiretler

2-Yezidi aşiretler

İslam aşiretler, üç fırkaya mensupturlar:

a. Sünni Türkmen aşiretleri

b. Şii Türkmen aşiretleri

c. Kızılbaş Türkmen aşiretleri

Bu suretle, aşiretlerin dört itikada mâlik oldukları anlaşılıyor. Buna binâen, burada da bu itikatların hutût-u ameliyesini tasrîh icap eyler.

1- İslam aşiretleri

İslamiyet şekli itibarıyla üç umûmî esâsa istinâd etmektedir.

1- Allahın birliği itikadı

2- İctimaî ahlak mefkuresi

3- Dinî velâyet-i âimme

Bu üç esâs, nusûs-i ilahiye ile müeyyedir. Şüphesiz, bu nusûsun bir millete icra-i tesir edebilmesi için, o millette bu

esâsların mevcut olması icap eder. Halbuki, Türkmenlerin gerek ahlak, gerek ve velâyet-i âmme ve gerek hukuk-u şahsiye – ki Allah itikadını temsil eder – mefkureleriyle İslamiyet mefkuresi arasında hiç bir münasebet görünmüyor. Buna binâen, İslamiyet esâsâtının doğrudan doğruya Türkmen hayatında bir kıymet-i tatbikiyesi yoktur. Bu esâsât-ı İslamiye taht-ı tesirinde bulunan Türkmenlerin hayat-ı ameliyede adem-i muvâffakiyete uğrayacaklarından şüphe edilemez. Bu sebeple Türkmenler, bu nusûsun haricinde bazı esâslara arz-ı ihtiyaç ederler ki, işte sihir buradan doğuyor. Türkmenler, İslamiyet esâslarıyla pek ziyade mütebâriz bir hayata mâlik olduklarından, bunların kısmen tadil edilmiş birer şeklini kabul etmişlerdi. Fi'l-hakika, bu tadilatı Türkmenler değil, fakat onlar gibi İslamiyet esâsâtıyla ünsiyet edemeyen başka milletler yapmıştı. Bu milletler, yalnız Acem ve Türkler değildir. Bu yekûne bizzat Araplar da dahildir. Çünkü, Araplar'ın darb-ı meselleriyle İslamiyet ahkâm-ı esâsiyesini mukayese edenler diyorlar ki:

“Arap durûb-i emsâli, ferdî ahlak, hükümeteşizlik, şahsî velâyet gibi esâsları temsil eder. Bu esâslar, İslamiyet ahkâmıyla taban tabana zıttır. Buna binâendir ki, İslamiyet başka, Arap ruhiyeti başkadır. Hatta, Arap saltanatının sukut etmesi de bu adem-i tevâfuktan neşet etmiştir. Çünkü Arap hükümeti, İslamiyet esâsına istinâd ediyordu. Halbuki, İslamiyet'in halk ruhiyeti ile alakası yok idi. Bu halde, hükümetin halkı ihmal ettiği meydana çıkar. Çünkü halk, ancak kendi gayelerini takip eden bir hükümete pey-rev olabilir.” Bunun içindir ki, ilk devirlerde bir İslamiyet buhranı tevellüd etti. Ve birçok fırkalar türedi. Burada, yalnız iki fırkayı mütâlaa etmek kâfidir.

Bunlardan biri Sünniler idi: Hazret-i Muhammed'in sünen-i seniyesine istinâden Kuran-ı Kerim'i tefsir ediyorlardı. Çünkü, Kuran-ı Kerim muhteviyatının dağınıklığı birçok tefsirleri intâc ediyordu idi.

Sünniler, İslamiyet'in üç büyük esâsını aynen kabul ettiklerini zan etmişlerdi. Hâlbuki bunlar da bu esâsları pek ziyade

tebdİL etmişlerdir: Vahdetü'l-ilahiye, aynen kabul edilmiş idi. Lakin vahdet-i ilahiyenin ferd ile olan alakası tebdİL edilmiş idi. Sünni'nin Allah'ı, her yerde hazır ve duaya talip olduğu gibi, ferdin kendisine karşı olan dua borcunu da afv edebilirdi. Ancak, ahirin hakkını afv etmenin imkânı yok idi. Görülüyor ki, Allah'ın mücerred kuvveti tenzil ediliyor ve insanlar arasındaki ahengin Allah'ı istihlâf edebileceği kabul ediliyordu. Bu muahhar esâs, halk ruhunun bir akslameli idi. Sonra, bunun yanına bir takdir-i ilahi prensibi de ilave ediliyordu ki, bütün hadisât-ı dnyeviyyenin Allah'ın müdahalesi haricinde kaldığını bir nev tasdik idi.

Bi't-tabi, bu neticeler zımni idi. Fakat, Sünniliği kabul eden halk ruhu da bu gibi zımni esâslar da sknet bulabiliyordu.

Görülüyor ki, ilk esâs pek ziyade tebdİL edilemeden, kabul edilmiş ve Türkler'le Suriyeli Sünniler'in dinî ihmalciliği buradan doğmuştur.

Sonra Kuran-ı Kerim'in ikinci esâsı da tebdİL olunmuş idi. İctimaî ahlak, hiç bir zaman Sünniler tarafından aynen kabul edilmemiştir. Ebu Hanife, Ebu Mâlik, Ebu şafii, Ebu Hanbeli gibi büyük Sünni uleması, nussa müstenid bir ahlak kabul etmişlerdir. Bu ahlak, dinin ummiyeti ile müşterek idi. Çünkü, nussa istinâden ahlakın tesisine imkân yok idi. Buna binâendir ki, Sünniler'de ictimâî ahlak esâsı mevcut değildir.

Snnilerce en ziyade nazar-ı itibara alınan Kuran-ı Kerim'in üçüncü esâsı idi. Lakin bu esâsın tatbikine imkân bulunamamıőtır. Çünkü, bu esâsda kaza ile ifta' tevhiğ edilmiştir. Halbuki bu fikir, bir hükümet teşkili için bir manidir.

şimdi Sünniler'in bu üç esâsını Türkmenler'in Sünnileri'nde tedkik edelim. Allah'ın nussa nazaran sarf-ı mücerred ve tefsirinde lâ-kaydiliğini gösteren birinci esâsı, Türkmen'in hayat-ı amelidedeki adem-i muvaffakiyeti için, nuss haricinde bir kuvvet aramasını intâc eder ve zaten, böyle esâsa müsaade eden lâ-kaydilik kaydı da vardır.

Buna binâen, bu mesele müspet bir şekilde bulunuyor. İkinci esâs olan hususî ahlak ise, hayat-ı ameliyeye hiç bir suretle kâbil-i tatbik değildir. Bu halde, bunun da hiç bir tatbikî kıymeti yoktur. Burada da nusûsun haricindeki kuvvete meyl-i tezâhür ediyor. Üçüncü esâs, aşiretlerin bütün teşkilatı ile zıt bir haldedir. Bunun da hayat-ı ameliyeye tesiri yoktur. Görülüyor ki, Sünni esâsâtının Türkmen hayatıyla telîfi imkânı yoktur. Ve bu itikat, Sünni Türkmenler’de sihir kıymetini takviye etmiştir. Mamafih, vicdan-ı ictimâiye muhalif bir akîdenin ne için kabul edildiğini sormak vârid-i hatır olabilir. Fakat, böyle bir itiraz gayr-i vâridir. Çünkü, bütün dinler, tazyîk, mecburiyet-i siyasiye, def-i ihtiyaç gibi esâsların taht-ı tesirinde kabul edilmiştir. Hiç bir millet, kendi arzusuyla bir yeni din kabul etmemiştir. Bunun aksi, ictimâiyâta muhaliftir.

2- Şiiler de Kuran esâslarını tebdîl etmişlerdir

Bu tebeddülât, Sünniler’den ziyadedir, ve Sünniler’de olduğu gibi Hazret-i Muhammed’e nispet edilmemiştir. Şiiler, Hz. Muhammed’i tanırırlar. Ancak, saltanat-ı diniyeyi verasete intikal ettirmek taraftarıdır. Buna binâen, üçüncü esâsa istinâden, Sünniler’den ayrılmışlardır. Şiiler, Hazret-i Muhammed’e kudsiyet vermiyor ve Muhammed’in insanlar arasında şayan-ı taklid bir mevcudiyet olmadığına itikat ediyorlar. Bunun üzerine, sünnet-i peygamberîyi adem-i tervic meselesi çıkıyor. O halde, dünyada modelsizlik olamayacağından, peygamber sünneti yerine Hazret-i Ali sünneti ikame edilmiş, ve Kuran-ı Kerim “Hazret-i Ali”ye atf edilen bazı rivayetlere nazaran tefsir edilmiştir.

Şiiler, Hazret-i Ali’ye, birçok eserler isnâd ediyordu. Bunların başlıcaları:

“Divanü’l Eş’âr”, “Dürerü’l-Hikem Gurerü’l-Kilem”, “Sad-Kelime”dir. Bu üç eser, Hazret-i Ali’nin felsefî itikatlarını muhtevidir. “Kuran-ı Kerim” de bunlara istinâden, tahlil olunmaktadır. Fakat, bu eserlerin Hazret-i Ali’ye ait olmadığı hakkında katî delail vardır. Şiiler, esâsât-ı İslamiye’yi tebdîl edebilmek için, bu gibi hilelere müracaat etmişlerdir.

Görülüyor ki, şiiler nazarında, Hazret-i Muhammed hakkındaki mücerred itikat sarsılıyor. Çünkü, hayatta Hazret-i Muhammed'den başka mil olamazdı. Buraya Ali'nin getirilmesi, Hazret-i Muhammed'in kıymetini tenzil ediyordu. Bu hal, őiilerin ne kadar fazla tahriflerde bulunduklarını gösteriyor.

Esst-ı İslamiye, Hazret-i Ali timsaline nazaran, tebdl olunmuştur. Allah'ın vahdet-i itikadı, Sünniler'inki gibi değil idi. şii'nin Allah'ı, yalnız mücerred ve kudsi bir mahiyette değil, aynı zamanda z-hayat bir mevcut şeklinde idi. Fi'l-hakika, bu z-hayat kat bir surette izah edilmiyor idi. Bilahare, bu itikat daha mücerred bir şekle kalb olundu ve Allah'ın yalnız ibadet değil, aynı zamanda mukaddes vücutlara hürmet de istediği serd olundu. Bu, Allah'ın bir kısım insanlarla bir nev samimiyeti idme ettirmesi demekti ki, Allah'ın vahdetini ihlal eden bir şeydir. Bu cihetle, birinci şart tamamıyla tebdl edilmiştir.

İkincisi ise, şiiler nazarında tamamıyla ayrıdır. Bunlar, Hazret-i Ali ahlakını kabul etmektedirler. Bu ahlak, gerek "Sad-kelime" ve gerek "Dürerü'l-Hikem Gurerü'l-Kilem" kitaplarında izah edilmiştir. şüphesiz, bu ahlak da ictimi olamaz. Bu da, bir nev nuss-i ahlakiyeden ibarettir. Ancak, buradaki nuss, nuss-i ilahiye değildir. Belki, nuss-i asriyedir. Çünkü, Hazret-i Ali'ye istind edilen mesil-i ahlakiye, o asır temlatını hulsa ediyor. Buna binen, asrın nuss-i felsefiyesine müstenid bir ahlak demek oluyor.

nc ess, őiilerce aynen kabul edilmiştir. Ancak, bunun da tefsirinde başka bir nokta-i nazar mevcuttur. Bu da din velyet-i mmede saltanat fikridir. Bu fikir, din velyeti tebdl ediyor. Zira, peygamberin velyet-i mmesi, aile saltanatına istind etmiyordu. Bu velyet, sınıf-ı ruhaniyeye ait idi. Halbuki şiilik, bu essa mugayir olarak, aile hükümdarı saltanat-ı diniyesini ihds etmiştir.

İşte görülüyor ki, şiilik Kuran esstını bir nev istifaya tbi' kılmiőtır. şimdi, bu şii esslarının Türkmen şii aşiretleri

arasındaki tesirâtını tedkik edelim. Ne Allah’a ait olan fasl, ve ne de saltanat-ı diniye esâsları Türkmenlere kâbil-i tatbik değildir. Ancak, ahlaka ait olan kısmın bu aşiretler üzerinde tesirâtı görölüyor. Çünkü, asrî nusûs, herhalde o asırdaki cemiyetlerin ictimâî ahlakı ile alakadar bir meseledir. Buna binâen, o asra ait olan Türkmenlerin o asırdaki hayat-ı ictimâiyelerine az çok temas etmektedir. Yalnız, bu nusûs-u felsefiyenin pek ziyade nefsî esâslara istinâd etmesi, bu tesiri hadd-ı asgariye tenzil ediyor. Bu sebeple, bu dinin de o kadar bir kıymeti yoktur. Ancak, esâsdaki kıymet meselesi kâbil-i münakaşadır. Bazı alimler diyorlar ki:

“Şiilik, ictimâî ahlaka mâliktir. Bunlar asrın felsefesine istinâden, kendi sevk-i tabîîlerine kıymet vermişler ve bunu inkişâf ettirmişlerdir.” Fakat, biz bu mütâlaada değiliz.

Türkmen ahlakı ile Şii itikadı arasındaki bu adem-i tevâfuk, bu mezhebe sâlik Türkmen aşiretlerinde sihirciliği takviye etmiştir.

3 – Kızılbaş itikadı

Bu itikat da İslamiyet’ten neşet etmiştir. Ancak, bu itikadın esâsları ile İslamiyet esâsları arasında pek müthiş ve gayr-i kâbil-i tevâd farklar vardır. Hatta o kadar ki, Kızılbaş itikadının İslamiyet ile ne derece alakadar olduğunu tayin etmek de müşkildir. Lakin tedkikat-ı tarihiye, bu garip itikadın İslamiyet’ten neşet ettiğini göstermektedir. Bu meseleyi hakkıyla tenvîr etmek için, tarih-i İslamiyet’in bu meseleye ait safahâtını izah etmek icap eder. Ancak, bu safahât pek vâsi olduğundan, burada yalnız umûmî nokta-i nazarın izahıyla iktifa edilecektir.

İslamiyet’in dinî muharebelerini müteakip, bir münakaşa devri açıldı ve İslamiyet’ten evvelki mesâlik-i itikadiyenin taht-ı tesirinde bulunan şahıslara birçok nazariyeler serd etmeye başladılar. Bu nazariyeler, kısmen mantikî, kısmen felsefî ve kısmen de idarî birer mahiyeti hâiz idi. Lakin hepsi de İslamiyet camiası dahilinde serd-i efkâr ediyorlardı.

İlk önce, iki mesele meydana çıktı:

- 1 – Allah, halik midir, mahluk mudur?
- 2 – İrade-i cüziye var mıdır, yok mudur?..

Bu meseleler, asırlardan beri hall edilememiş idi. Bi't-tabi, İslamiyet de bunları hall edemiyordu. Buna binâen, her meselenin mukabil taraftarları var idi. Kızılbaşlar irade-i cüziyenin adem-i mevcudiyetini iddia ediyorlardı. Bu mesleğin en büyük taraftarı, Hasan Sabah idi. Bu zat, insanlarda irade-i cüziyenin adem-i mevcudiyeti esâsına istinâd ederek diyordu ki:

“İnsan, istediği gibi dünyadan istifade etmek tarîkini takip etmelidir; ne yaparsa yapsın, mübahtır. Çünkü, insanın bütün ef'âl ve harekâtı Allah'ın idaresine mevdû'dur.”

Bu nazariye, bilahare daha amelî bir şekle intikal etti ve iddia olunuyordu ki:

“Dünyadaki harekât-ı insaniye, telzîz-i ruhtan ibaret olmalıdır. Çünkü, Allah'a ait olan ef'âlimiz böyle lezâize ait olacak olursa, daha nâfi' bir surette israf edilmiş olur ve aynı zamanda, Allah hesabına da kârlıdır.”

Bu suretle, bu meslek erbabı arasında zevk ü sefa, eğlence, sarhoşluk, esrarcılık, afyonculuk, zina ve ilh... gibi adetler revaç bulmaya başladı.

Bunlar da kendilerine bir kutup bulmak mecburiyetinde kalmışlar idi. Kızılbaşlar, Sünniler'e karşı en büyük bir silah olarak kullanılan Hazret-i Ali'yi intihâb ettiler. Bu intihâbı tervic sadedinde diyorlardı ki:

“Hazret-i Ali, mahz-ı akıl idi. Lakin Allah'ın ef'âl ve harekâtına hâkim olduğunu bildiği için, gerek hayat-ı ameliyeden, gerek hayat-ı diniyeden keff-i yed etti ve kendisini zevk ü sefaya attı. Hazret-i Ali, hakiki şahsiyeti temsil eder ve Allah da kendisidir.”

Burada, Hazret-i Ali'nin ne münasebetle Allah add olduğunu izah etmek icap eylemektedir. Bu meslek erbabı,

Hazret-i Ali'yi tam bir şahsiyet add ediyorlar. Bu tam şahsiyetin ahvâl ve harekâtı, bizzat Allah'ın ahvâl ve harekâtıdır. O halde, Allah'ın böyle tam bir şahsiyette temessülü kadar tabî bir hadise olamaz.

İşte, bu esâs itikat etrafında vâsi mücadeleler yapıyordu. Lakin henüz Kızılbaş unvanı mevcut değil idi. Bu unvan, Şah İsmail Safevi zamanında meydana çıkmıştır. Şah İsmail, irade-i cüziyenin adem-i vücudu taraftarı idi. Bu münasebetle, bu meslek erbabı tarafından derhal bir hareket-i mühimme başladı ve bu itikat pek seri bir surette intişâr ediyordu. Çünkü, hem sade idi ve hem de hayat-ı milliye haricinde bir takım nusûs-i ilahiye ortaya atıyordu.

Yalnız, Şah İsmail'in halifelliğini tasdik etmek kafi idi. Bilahare, hayat-ı zevke dahil olmanın lüzumu serd edilirdi. Bunlardaki esâslar, zıkr ettiğimiz irade-i gayr-i cüziyecilerle müşterek idi. Ancak, yeni yeni nazariyeler de serd edilmeye başlanmış idi. Aynı zamanda, vahdet-i ilahiye esâsı da tahrif ediliyor ve Allah'ın muhtelif şekillerle kendisini temsil edebileceği nazariyesi serd olunuyordu. Hazret-i Ali, Allah olduğu gibi, Allah'ın kendisini başka bir şekilde temsil etmesi de mümkün idi. Çünkü, her şey, her fiil, her hareket ona ait bulunuyordu. Ve Allah, bir kalbe temessül ederken, orada bütün Allahlık temessül etmiş değildir. O şekil, kuvve-i ilahiyeyi muhtevi olmakla beraber, ulûhiyet diğer mahallerde de mevcut idi ve namütenahi idi.

Sonra, insanların Allah'ı düşünmek mecburiyetleri yok idi:

İnsanda ne hayır ve ne de şer vardı.

Hulâsa Kızılbaşlar, İslamiyet'in yalnız Hazret-i Hüseyin ve Hasan hakkındaki itikadına istinâden ayrı bir din tesis etmişler idi. Yalnız, Kızılbaşlar'da ahiret itikadı var idi. Fakat, ahiretin de Allah'a hulûl şeklinde olduğuna inanıyorlardı.

Görülüyor ki, İslamiyet'in ulûhiyet meselesi iflas ettirilmişti. İctimaî ahlak ise, burada mevzû-i bahs bile değildir. Yalnız, dinî velâyet-i âmme fikri vardır. Bu fikir, gerek Hasan

Sabah ve gerek Şah İsmail tarafından katİ bir surette takip edilmiştir. Lakin hükümet fikriyle ittihat edemediğinden iflas etmiştir.

Şimdi, bu dini Türkmenlerin hayatıyla mukayese edelim. Din, hey'ât-ı ummiyesiyle aşiretler için, pek ziyade kâbil-i kabuldür. Çünkü, aşirete hiç bir mecburiyet tahmil edilmiyordu. Zaten bunun içindir ki, Türkmen aşiretleri tarafından kabul olunmuş idi. Fakat, dinin faidesini tedkik edecek olursak, bunun pek nakıs olduğu ve hayat-ı ameliyede hiç bir faidesi olmadığı görülür. Dinin icap ettirdiği mutlak tevekkül, gayr-i kâbil-i icradır. Bu sebeple, Kızılbaş Türkmenler de dinden hariç kuvvetlerden isti'âneye mecbur kalmışlardır. Türkmenlerin bu ihtiyaçı diğerlerinden fazladır. Bu cemiyet, hem istinâd-gâhsızdır ve hem de hayat-ı hususiyesinde daha dar ve dağınıktır. Zevk  sefa, bunlar arasında mum söndü ayininin icrasını intâc eylemiştir. Bu ayin, ancak sihir kuvvetiyle izah edilebilir ki, sihrin ummİ mevzuları izah edilirken bunları da izah edeceğiz.

Netice, İslamiyet'in esâsât-ı evveliyesi gibi, muhtelif şekilleri de Türkmen ruhiyeti ile tetâbuk edememiştir ve Türkmen ruhiyeti, İslamiyet'le def-i ihtiyaç edemeyerek, ayrı ve kendi bilgilerinden çıkacak bir dine mit ve emel baėlamıőtir. Sihrin bütün kuvvetiyle hükümran olması ancak bununla kâbil-i izahtır:

Hulâsa: "İslam Türkmenlerini idare eden kuvve-i teshiriye, sihirden başka bir şey değildir ve olmamıőtir."

* * *

Türkmen sihirciliği, iki mühim esâsa istinâd ediyor:

1 – Cin ordusu

2 – Peri kızları

Bunlar, hayatta iki büyük âmildir. Birincisi, erkeklerin, ikincisi kadınların timsalidir. Bu iki kuvvet, insanların hariçinde yaşarlar ve insanlar gibi zİ-hayatır. Ancak, bunların

muayyen bir kalıpları yoktur. Daha doğrusu, insanların ni-zâmından uzaktırlar. Halk, cinin hiç bir muayyen şeklini bilmez ve bunun gayr-i kâbil-i idrak olduğuna kâildir. Cin, aynı zamanda fenalık kuvvetidir. Fakat, bunların gerek harekât-ı insaniye ve gerek istikbal hakkında katî bir vukûfları vardır. Bir cinci, bunlarla anlaşır ve bunlardan istifade edebilir.

Bu itikat, dünyanın pek meşhur olan menfî itikadını gösteriyor. Her millet, nusûs-i diniyeye mukabil böyle bir itikada istinâd etmiştir. Hatta en ibtidâî zamanlarda da bu itikadın mevcut olduğunu iddia etmek mümkündür. Bu itikat, dinin aczlerinden tevellüd etmiştir. Mamefih, bu aczin böyle bir usul ile itmâm edilmesi meselesini de hall etmek icap eder.

Bir cemiyet içinde hayat-ı umûmiye, o cemiyetin vicdan-ı ictimâiyesi için meçhul olamaz. Cemiyet, behemehâl hadisâtından haberdardır. Ancak henüz ictimâî hadiseleri tasnîf etmek usulü mevcut değildir. Büyük cemiyetlerde bu ictimâî hadiseler tasnîf edildi ve gerek halk ve gerek istikbalin birçok hadisâtı da anlaşılmaya başladı. Sonra, hadisât-ı tabiiyenin tekamülü de ibtidâî insanlar arasında tabîî bir vicdanın mevcudiyetini ispat etmektedir. Bu tabîî vicdan, aynen ictimâî vicdan gibidir. Eğer böyle olmasaydı, bugünkü keşfiyât-ı tabiiyeye imkân bulunamaz idi. İşte, bu suretle insanlar arasındaki menfî kuvvetin bir idrak-ı mütekaddim neticesi olduğu tezâhür etti. O halde bu cin itikadı da bir vehm üzerine ibtinâ' etmiyordu. Cincilerin en zekilerden ve en alimlerden olmaları, bu ciheti takviye etmektedir. Ancak, cinin yalnız fenalık timsali olmasının sebebi nedir? Fi'l-hakika, bu pek ziyade tedkike şayan bir meseledir. Çünkü, en alim bir şahsiyet olmak üzere zikr edilen şeytan da fenalık temessülüdür. İnsanların ilk itikatlarındaki ilm, daima fenalık ile temsil edilmiştir.

Bu mesele, henüz hall edilmemiştir ve hall edilmesi için icap eden esâslar da henüz mevcut değildir. Sonra, diğer bir mesele de cinin erkek olarak temsil edilmesidir. “Bunun sebebi, ilmin erkekle olabileceği itikadıdır” şeklindeki cevap kafi değildir. İnsanların ne gibi esbâb dolayısıyla kadından ilmi nez'

ettiklerini tarif lazımdır. Hatta, totemizm bile, bir takım *apriorielere* istinâd eder ve bu meseleyi hall edemez.

Binâen aleyh, cinin meçhuliyeti tahakkuk ediyor demektir. Cinlerin bir alim olmaları da kabul ediliyor ve aynı zamanda, bunlarda ebedilik bulunduğu da kısmen itiraf olunuyor. Zaten, bu ebedilik hassasıdır ki, bunların istikbal hakkında i'tâ-yi rey sahibi olduklarını tasdik ettirmiştir. Sonra, cinlerin insanlar haricinde yaşadıkları da kabul olunmuştur. İşte, cinler hakkındaki malumat-ı tarihiye bundan ibarettir.

Alimler bu malumatı birçok şekillere kalb etmek istemişlerdir. Burada, tedkikata esâs teşkili edebileceğinden, bunların umûmî nokta-i nazarlarını kayd etmek faideden hâlî değildir.

Bazı müdekkikler, cin fikrinin bizzat insanlardaki fikre ait olduğunu iddia ediyor ve bunlar diyorlar ki:

“İlk aileler, bir takım dinî fikirlere mâlik idiler. Bu dinî fikir, ailenin reisi tarafından kabul edilen bir esâstan ibaret idi. Ve şüphesiz, bugünkü dinî itikat gibi hayattaki acze karşı bir siper idi. Lakin aile reisinin bu siperi intihâbda isabet edemeyeceği tabîî idi. Çünkü, bunların vicdanları henüz mu'zîl bulunuyordu. Halbuki insanlar, her gün ayrı ayrı müteessir oluyorlardı. Ve aralarında da bu esâsât ile alakadar olmayan bir takım fikirler tevellüd ediyordu. Bu fikirlerin nusûs ile adem-i tevâfuku, bu fikr-i zatilerin fenalık olduklarını kabul ettirdi. Halbuki, ibtidâî itikatların her şeyi zî-hayat görmeleri, bu fikirlere de bir şahsiyet verilmesini intâc eyliyordu.

İşte, cinler de bu fena fikrin mümessilidir, ve fikirlerin namütenahiliği cinlerin ebediliğini tasdik ettirmiştir. Buna binâen, cinleri de bizzat halkın içinde taharrî etmek icap eder.”

Bu mütâlaa, amîk tedkikatın eseri olmak üzere serd edilebilir. Lakin buna da cevap verenler vardır. Mu'terizler diyorlar ki:

“Cinlerin fena fikirlerden ibaret olduğu hakkındaki iddia, ruhun insanla başladığını kabul etmek esâsına istinâd ediyor. Halbuki ruh, insandan olur. Çünkü, hayvanlarda da sevk-i tabîî

ile yâd edilen bir nev idrak vardır. Bir hayvan adını pek güzel biliyor ve avın bulunduğu mahalleri tayin ediyor. Bu hal, hayvanların da kendilerinin haricini his ettiklerine delalet etmektedir. Bilhassa, insanlara daha yakın olan maymunlar, hem dostlarını ve hem de düşmanlarını tayin edebilmektedir. Bu tayinin bir havf eseri olduğunu iddia etmek neticesizdir. Çünkü, havfda da zihnin kendi haricinde bir mevcudiyet kabul etmesi icap eder. İşte, cin fikri de bu havfin tevliid ettiği bir fikirdir.

Binâen aleyh insanların hal-i hayvaniyetlerinde bile böyle menfi bir fikir var idi. Bu halde, cin fikrini de bu hariçteki fikirlerden add etmek icap eder ve cin, insanın aklındaki muhtelif fena fikirler değil, insan haricindeki mevcûdâtır ve bu mevcûdât, namütenahidir ve her zaman mevcuttur.”

Bu iki mütâlaayı tevhîd etmek imkân haricindedir. Her ikisi de kendisine göre birer esâs bulmuştur. Ancak, her iki nokta-i nazarı mukayese edenler de ayrı bir kanaat serd etmişlerdir. Bunlar, te’lifci olmamakla beraber, diyorlar ki.

“Mesele, doğrudan doğruya insan üzerinde tedkik edilebilir. Çünkü mesele, insanın hayatında inkişâf etmiştir. Yalnız, her iki iddiayı müstakil bırakmamak için, insanın aklı ile hayvanın sevk-i tabiisi arasındaki sîreti tedkik etmek icap eder. Hayvan, mevcûdâtı idrak için bir şebeke-i intibayeye mâlik değildir. Ancak, hariçten gelen intibââtı alabilir. Fakat, aldığı intibââtı terkeb edemez. Buna binâen, hayvanın menfi kuvvetler hakkındaki intibaları terkibsiz idi. O menfi kuvvet, o saatte münferid bir iz şeklinde kalıyordu ve hayvan ne hariç ve ne dahil için bu izden istifade edemiyordu. Bunun için, bu izin faal bir kuvveti yok idi.

Halbuki insan, dimağındaki izleri terekkeb edebilmiştir. Bu sebeple, birdenbire eski münferid izlerin faal şebeke-i dimâgiyye şekline girdiğini görmüştür.

Şimdi, burada mühim bir sual teveccüh ediyor:

İnsanlar, bu izleri dahilî bir kuvvet mi, yoksa haricî bir kuvvet mi add ettiler?...

Mesele, buradadır. Bu izler, hayvaniyetten kendilerine intikal etmiş idi. Hayvanâtta ki veraset kanunu, bunu teyid eder. Sonra, insanların ilk teşkilatları add olunabilen suret-i hareket, bu fikirlerin dahilî hulûl etmiş haricî birer mevcut şeklinde kabul edildiklerini göstermektedir. Çünkü bir insan, aklının gösterdiği surette hareket ediyordu. Demek oluyor ki, bu fikirleri kendisinden add edebiliyordu. Ancak, ilk insanlardaki manevî hayatın da mevcudiyeti tahakkuk etmiştir. Maneviyat ise, bu fikirlerin kendisi haricinde olduğunu tasdikten başka bir şey değildir. Bu halde, neticeten diyebiliriz ki, insanın intibââtı iki esâsa istinâd ediyor:

- 1- Hayat-ı maddiye: Fikirlerin insanda temessül ettiğini
- 2- Hayat-ı maneviye: Fikirlerin insanın haricinde temessül ettiğini gösteriyordu.

Hayat-ı maneviye din; hayat-ı maddiye ise sihirlik idare ediyordu. Bu halde, sihirliğin esâs olan cin fikri de insanların kendi mevcudiyetlerinde bulunuyordu. Binâen aleyh, ilk nazariyenin lehine karar vermek icap etmektedir.”

Fakat, başka bir telifçi nokta-i nazar daha vardır. Bunlar da, birinci telifçilerin ilk esâslarını kabul ediyorlar. Ancak, insanda tecemmu’ etmiş olan izlerin terkiibinden sonraki tasnifte ayrılıyorlar. Bunlar diyorlar ki:

“İnsan hem dinî ve hem de maddî hayatını aynı zamanda yaşamamıştır. Evvela maddî hayat devri geçirilmiş ve bilahare manevî hayat devri başlamıştır. Fikirler, evvela zihinde bir mevcudiyet kazanmış ve bir müddet sonra, bu zihindeki mevcutlara hariçte birer mahall-i tahsis aranmıştır. Çünkü, hayvaniyetten insanlığa intikal eden bu izler, evvela kendi şahıslarını bi-nefsihî idrak etmişler ve maddî hayatı temin eylemişlerdir. Binâen aleyh bütün cinler, insanın haricinde birer şahsiyetten başka bir şey değildir. Ancak, bu şahsiyetlerin şekilleri yoktur. Çünkü, bunların esâsları, insanın

zihnine aittir ve insan, en nihayet bunları kendi şeklinde tasavvur edebilmektedir.”

Biz de bu iddiayı kabul ediyoruz. Çünkü bunun neticesi, tatbikata pek ziyade tevâfuk etmektedir.

Burada, cincinin cinleri nasıl kabul ettiği meselesi de vardır. Asıl mesele buradadır. Cinci, müspet bir rol sahibidir. Dünyada ise, cin gibi bir mevcudiyet yoktur. O halde cinci, kendi fikriyle halkı idare ediyor demektir. Bu netice de cin itikadının haricinde olduğunu gösteriyor. Eğer bu itikat, fikirlerden ibaret olsaydı, cincinin fikirlerinden istifade edemezlerdi. Çünkü, o zaman fikirler lâ-kudsî bir şekil alırdı. Halbuki, hariçte olduğu için, bunların hiç bir kıymetleri görünmüyor.”

Periler ise, yalnız kadın timsalidir.

Peri itikadı, cin fikrinden sonradır. Çünkü, perilerde bir timsal meselesi nazar-ı dikkati celb ediyor ve peri, daha ziyade güzellik timsali olarak kullanılıyor. Buna binâen, perilerin esatirden çıktığı kabul olunabilir. Zaten, periler hakkındaki itikatlar da bu fikirleri teyid etmektedir. Perilerin sihircilerdeki kıymeti, cinler gibi değildir. Cin, çarpar ve öğretir. Peri, yalnız servet verebilir ve çarpar. Lakin perinin keşfi yoktur; hatta, çarpması bile cin çarpması gibi değildir. Peri, intikamını alır ve düşmanı kaçıır!

Mesele, bir kadının intikamı gibi şuh, fakat müessir bir surette cereyan etmektedir. O halde, perilerin sihirciler için o kadar büyük bir kıymeti yoktur. Çünkü periler, her zaman ve her hale göre isti'mâl edilemezler.

Bu izahat, sihirciliğin esâsını gösteriyor. Şimdi, halkın sihre olan ihtiyaçlarını izah edelim: Bu ihtiyaçlar, istikbal ile hale ait olanlardır. Her Türkmen, istikbalini keşf ettirir ve başına gelen felaketi tahkîk eyler. Sonra, lohusa bir kadının halini izah etmek de bunlara aittir. لينييه [Liniye] namındaki bir müdekkik, sihircilerin iştigal ettikleri maddeler hakkında âtîdeki listeyi tertip eylemiştir:

Mşpet Şihircilik

1- Kadınlar Hakkında

- a. Bir kızın izdivaç edip etmeyeceğı.
- b. İzdivaç edeceği genç hakkında malumat.
- c. Kadının kısır olup olmadığını tayin.
- d. Kadının gebe olup olmadığını tayin.
- e. Çocuğın ne zaman doğacağını tayin.
- f. Çocuğın erkek mi, kız mı olacağı.
- g. Çocuğın yaşayıp yaşamayacağı.
- h. Çocuğa hangi ismin verilmesi muvâfık olduğı.
- i. Bir kadının kaç defa doğuracağı.
- j. Çocuk ve kızların ayrı ayrı kismetleri.
- k. Kadının kocasına sadık olup olmadığını tayin.
- l. Kocasının kadına sadık olup olmadığını tayin.
- m. Kadının adem-i iktidar zamanını tayin.

2 – Erkek Hakkında

- a. Erkeğın kismetı
- b. Alacağı kadını tayin
- c. Kadınların eşgalini izah
- d. Çocuklarının adedini tasrih
- e. Ömrünün müddetini tayin
- f. Hayattaki düşmanlarını tasrih
- g. Uğrayacağı felaketleri izah
- h. Sergüzeştteki akıbeti tayin
- i. Harpteki akıbeti tayin
- j. Saadete nâil olup olmayacağını tasrih

3 – Hastalık Hakkında

- a. Hastalığın esbâb-ı zuhurunu tayin
- b. Hastalığın nevini tayin
- c. Hastalığın müddetini tasrih
- d. Hastalığın ilaçlarını tayin
- e. Hastalığı tedavi (pokozlamak)

4 – Ölüm Hakkında

- a. Ölümün sebeplerini izah
- b. Mevtanın ne olacağı
- c. Dünyadaki harekâtına nazaran ahretini izah
- d. Ailesinin hareketini tasrih
- e. Mevtanın arzularını izah
- f. Mevtanın hayattaki esrarını izah
- g. Mevtanın akıbetini tasrih

5 – Cinayet Hakkında

- a. Cinayetin sebeplerini izah
- b. Cinayetin mahallini keşf
- c. Cinayetlerin evsâfını tayin
- d. Cinayetlerin mahall-i ihtifâ'sını tasrih
- e. Canilerin tarîk-i firarlarını tayin
- f. Canilerin derece-i ithamlarını tasrih
- g. Canilerin uğrayacakları felaketleri izah

6 – Sirkat Hakkında

- a. Sirkatin mahall-i vuku'nu tayin
- b. Çalınan şeyi izah
- c. Sarikleri tayin
- d. Sarikleri elde etmek usullerini izah

7 – Muharebe Hakkında

- a. Muharebe edip etmemek hakkında bir fikir beyan etmek
- b. Muharebenin zaman ve vuku'nu tayin
- c. Muharebenin neticesini tasrih
- d. Muharebe ganâimini tayin
- e. Muharebede telef olacakları tasrih
- f. Muharebedeki kahramanları tayin
- g. Düşmanın kuvvetini izah
- h. Düşmanın yardımcılarını tayin
- i. Düşmanla musâlaha zamanını izah

8 - Âfât-ı Semaviyenin Zuhuru Hakkında

- a. Âfât-ı semaviyenin esbâbı
- b. Halkın âfât-ı semaviye ile olan alakası
- c. Felaketin derecesini tayin
- d. Felaketten tahlîs-i girîbân usulünü tasrih
- e. Felaketi an-ı vuku'ndan evvel haber almak usulünü izah

9 – İzdivaç Hakkında

- a. İzdivacın akıbetini tasrih
- b. Erkek perisinin ahvâlini izah
- c. Erkek perisinin hayatını tasrih
- d. Kadın perisinin ahvâlini izah
- e. Kadın perisinin hayatını tasrih

10 – Çocuğun Tevellüdü Hakkında

- a. Çocuğun istikbalini tayin
- b. Ömrünü tasrih

Menfî Sihircilik

1 – Kızlar Hakkında

- a. Bir kızın bir erkeği sevmesi için büyü yapmak
- b. Bir kızı sevdiğinden soğutmak için büyü yapmak
- c. Bir kızın bir erkeğe kaçması için büyü yapmak
- d. Bir kızın bir erkekle izdivacı için büyü yapmak
- e. Bir kızın kıskançlık sebebiyle ölmesi için büyü yapmak.
- f. Bir kızı kıskançlık sebebiyle çarptırmak için büyü yapmak.
- g. Bir kızı, başka bir erkek hesabına aldatmak.

2 – Bir Genç Delikanlı Hakkında

- a. Genç kız hakkındaki büyüleri bir erkek için yapmak.
- b. Bir kadın için büyü yapmak.
- c. Kadını kocasından boşatmak büyüsünü yapmak.
- d. Zevce ile zevce perilerini kavga ettirmek.
- e. Kaynana hesabına gelini kocasına ezdirmek büyüsünü yapmak.
- f. Erkeğin zevcesinden soğuması için büyü yapmak.
- g. Başka bir kadın hesabına, kocasına olan muhabbetini kaçirtmak.
- h. Bir kadını kısır yapmak.
- i. Bir kadına erkek çocuk doğurtmak.
- j. Bir kadına kız çocuk doğurtmak.
- k. Bir kadına yalnız kocasını sevdirmek.
- l. Bir kadını, kocasından başka sevdiği erkekle bozuşturmak.
- m. Bir kadını çarptırmak.

- n. Bir kadını perilere aldirtmak.
- o. Fena huylu bir kadının huyunu tebdil etmek
büyüsünü yapmak.
- p. Bir kadını çirkinleştirmek.
- q. Bir kadını güzelleştirmek.
- r. Bir kadının adem-i iktidar halini iktidarlığa tahvil
etmek.

4 – Bir Zevc Hakkında

- a–f - Kadın hakkındaki maddelerin erkek cinsine göre
tatbiki.

5- Çocuklar Hakkında

- a. ocuğu mesut etmek.
- b. Hastalıktan kurtarmak.
- c. Cin, peri çarpmasından kurtarmak.
- d. Genç yaşta ölümden kurtarmak.
- e. Bir felaketten kurtarmak.

6 – Hayat-ı Ummiye Hakkında

- a. Cin çarpmasından kurtulmak.
- b. Felaketten kurtulmak.
- c. Bir şey aldırmamak.
- d. Cinlere görünmemek.
- e. Zengin olmak, define bulmak.
- f. Hasta olmamak.
- g. Aşiretin yazlık cevelân mahallini tayin etmek.
- h. Kışlak mahallini tayin etmek.
- i. Hayvanât hakkında malumat vermek.
- j. Mevsim hakkında malumat vermek.

- k. Kuraklık hakkında malumat vermek.
- l. Mahsulât hakkında malumat vermek.
- m. Haymelerin kurulduğu mahal hakkında malumat vermek.
- n. İstikbal hakkında malumat-ı müteferrike vermek.

Bu listedeki maddelerin mecmûu, bir milletin bütün maddî ve manevî ihtiyaçlarını muhtevîdir. Madem ki, Türkmen sihircileri bütün bu ihtiyaçların defîyle meşguldürler. O halde, Türkmen dininin adem-i iktidarı bi'l-fiil sübût buluyor demektir. Gerek İslamiyet, gerek Kızılbaşlık birer (gölge-fikir) mahiyetindedir. Bu gölge-fikirler, milletin dinî, bedîî, ahlakî kıymet hükümleriyle telfik edilememiştir. Bu suretle, bunların millet vicdanındaki şekilleri bâriddir ve muallakta kalmıştır. Türklerde aynı hal vâki değildir. Türkler arasında da sihirciliğe tesadüf ediliyor ve cinciliğin yanında bir de İslamî sihircilik meydana çıkmıştır. Fakat bunlar bile, ayetler, dualar vasıtasıyla icra edilmektedir. Bu suretle, İslamî gölge-fikirlerin milletin kuvvet hisleriyle alakadar olmaya başladığı görülüyor. Halbuki, Türkmenler arasında böyle bir tahvili izhâr edecek İslamî sihircilik âsârı yoktur.

Türkmenlerin sihircilik tesirâtı altında kalmaları, bunların kuvvet hislerinde sihir itikadının tahrîsini icap ettirmektedir. Şüphesiz, sihrin de kendisine göre bir şe'niyyet hükmü vardır. Lakin bu şe'niyyet hükmü bir ictimâî mevcudun umûmiyetini izah etmez. Bu ictimâî mevcudun kıymet hükümleri de mevcuttur. İşte, asıl izahına mecbur olduğumuz safha da bundan ibarettir.

Türkmen kıymet hükümlerini nerede taharrî edeceğiz?...

Türkmen sihirciliği, kıymet hükümleri değil, şe'niyyet hükümleridir ve bildiğimiz gibi sihir, şe'niyyet hükümlerine göre inkişâf etmişti. Buna binâen, kıymet hükümlerinin dinî duygusunu sihirde bulamayacağımız gibi, bunu gölge-fikir halinde bulunan müteaddid dinlerde de arayamayız. O halde, pek tabîî bir neticeye geliriz:

Türkmenler’de dinî duygu hal-i buhrandadır. Buna binâen, bunlar asr-ı hazırın her nev şeklini ahz edebilirler. Çünkü, hayatta kıymetdâr olan sihircilik, faaliyet-i uzviye ile kâbil-i izale bir hal ve sırf taksim-i â’mâlin adem-i mevcudiyeti neticesidir. Bu ciheti, birçok tavattun etmiş Türkmen köylerinde de görebiliriz. Bu köyler, civardaki Türklerden pek ziyade cevval ve sa’ya hevahişkerdirler. Ancak, daha ziyade maddiyetperest oluyorlar. Ez-cümle, Suriye hakkında bir tedkikatta âtîdeki mütâlaaya tesadûf olunuyor:

“Arap ile Türkmen aşiretleri arasındaki en büyük fark, en ziyade iskân mahallerinde meydana çıkar. Arap, nefsi bir mevcudiyet şeklindedir. Hayata, daima din gözüyle bakar ve bu din gözü, sırf nusûs-i diniyeden mürekkeptir. Halbuki Türkmen, Şiidir. Hayatını, yalnız sevk-i tabiiyesiyle idare eder. Bu suretle, Türkmen’in gerek zeka, gerek idrak ve gerek fiiliyatının inkişâfına set çeken bir kuvvet mevcut değildir. Bir Türkmen, Arap’tan zeki, Arap’tan faal ve Arap’tan daha müteşebbistir. Ancak bu Arap, aşiret ferdinin köydeki mütevattın Türkmen gibi dinî gölge-fikirler halinde kabul etmiş olan Suriye şehir ahalisinden başka Araplar’dan add olunabilir.

Bu mütâlaâta diğer bir nokta-i nazarı da ilave etmek lazımdır:

“Burada, köylü Türkmenlerin İslam olanlarında salâbet-i diniye mevcut değildir. Bunların arasında namaz kılanlar pek nadirdir. Aynı zamanda, muamelelerinde de dinden istifade etmek cihetini tervec etmezler. Halbuki bir Arap, İslam işlerine daima bismillah, Allah’ın inayeti, inşallah, kadr-i ilahi ile başlar. Türkmen, bunların hiç birisini yapmamaktadır.”

Bu suretle, Türkmen’in dinî duygusunun tecrübî safhası da meydana çıkarılmış olur.

* * *

Sihirciler, aşiret efrâdına mensup erkek veya kadınlarından ibarettir. Bunların ihtiyar olmaları icap eder. Ancak, her sihircinin behemehâl bir ustası olmalıdır. Bu ustaya pîr ünvanı

verilir ki, ihtiyar ve meşhur sihirci demektir. Ancak, bu iki şartın icap etmediği müstesna haller de vardır. Mesela, başka bir aşiretten gelmiş veyahut aşiretlerin hukuk-u müteakabile bahsinde izah eylediğimiz esbâbtan biri dolayısıyla aşiret dahilinde kalmış yabancı bir ihtiyar erkek ve kadın da sihirbaz olabilir ve bunun için, malum bir pîre mâlikiyet icap etmez. Sonra, bir sihirbazın oğulları da makamına geçebilirler ve bunların genç olmaları sihirbaz olmalarına bir mani teşkil edemez. Ancak, sinlerinin yirmiyi mütecâviz olması icap eder. Fakat, bu nev genç sihirbazların o kadar fazla ehemmiyetleri yoktur. Bunlar, ancak ihtiyarladıkları vakit ehemmiyet iktisâb ederler. Yabancı sihirbazlar ise, aşiretin en fazla kıymet verdiği sihirbazlardan ma'düddür.

Aşiret sihirbazı, Kürtler'de olduğu gibi hakir bir mevkiye bulunmaz. Bu da, hayat-ı aşirette bir mevki sahibidir ve aşiret efrâdı, buna düşman değildir. Ancak, bundan ictinâb eder. Sihirbaz da daha hususî bir hayat geçirir. Aşiretin kendisine verdiği ehemmiyeti, bazen bir nev velâyet-i hususiye iddiasına bile meydan vermektedir. Bunun için, sihirbaz daima bir amir vaziyetinde bulunur ve aşiret dahilinde ihtilâtı o kadar arzu etmez. Şüphesiz, eski beyler de bu suretle hareket ederlerdi. Velâyet meselesi, bu hareketi icap ettirmektedir. Lakin sihirbazların bu iddiaları nefsi'dir ve yalnız, kendi nüfuzlarının ziyadeleşmesine yarar. Bu iddianın ferdler üzerinde ne idarî, ne siyasî bir tesiri yoktur. Bunlar, hemen hemen birer sanatkardırlar. Lakin bu sanatkarlık meselesinde de mesrud iddiayı nazar-ı itibara almak lazımdır.

Sihirbazlar, sanatlarını bâd-hevâ icra etmezler. Ve hiç kimse de sihrin meccânen yapılmasını arzu etmez. Çünkü, sihrin tekinliği için behemehâl bir hediyein takdimi icap eder. Herkes, bu hediye vermeyi mecburiyetindedir. Hatta, aşirete ait olan meselelerde bile bu hediyeye lüzum vardır. Bu suretle, sihirbaz bir vâridât da temin etmektedir. Bu mesele, sihirbazların başka işlerle meşgul olmamalarını intâc eylemiştir. Mamafih, zengin sihirbazlara tesadüf etmek mümkün değildir. Bu hal, hem hediyein küçüklüğü ve hem

de sihirbazların msrifliğini ispat eder. Çünkü, Türkmen masalları tedkik edildiği vakit, bir sihirbazın bazen kovalarla altın aldığı da görülüyor. Sihirbaz, başkalarını zengin yapmaya da iktidarı olduğu halde, bizzat kendisini zengin yapamaz. Lakin hediyelerle zengin olabilir.

Bir aşiret dahilindeki sihirbazlar, müteaddid olabilir. Ancak, bunların da bir hadd-ı muayyeni vardır. Bu hadd-i muayyen, aşiretin nüfusuna göre tahavvül eder ve öyle zan ediliyor ki, her yüz haneli aşiret dahilinde, azam on tane sihirbaz bulunabilir. Bunların miktarı, ekseriya  dört adedini tecavüz etmez. Farazâ, sihirbazlarıyla meşhur olan Adana ovasında, ekseriya sekiz ve nadiren on sihirbaza tesadf ediliyor. Bazı seyyahlar, her iki üç ailede bir sihirbazın bulunduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddia, yanlıştır ve belki de kadın zümresini teşkil edenlerin dahil-i hesab edildiğini gösterir. Sihirbazlığın bu kadar revaçta olduğu bir cemiyette, ailelerde de bir nev falcılık mevcut olabilir. Fakat, bu aile falcılığı başkadır ve sihirbazların zâhir muamelelerinin bir taklidinden ibarettir ki, ferdler üzerinde kuvvetli bir tesiri hâiz değildir. Sonra, yalnız keşfe istinâd eder. Zira, burada şahsiyetin nüfuzu mevcut değildir.

Sihirbazların ne suretle sihir yaptıklarını madde madde tayin etmek mümkün değildir. Ancak, bu babta da bazı malumat mevcuttur. Âtidedeki liste, bu malumatı tespit etmektedir:

1 – Aldatmak için

- a. Elma, armut, nar gibi şekilli bir meyva vermek
- b. Aldatmak istenilenin bir şeyini almak

2 – Bir tehlikeyi def için:

- a. Hayvan ve insan sidiği kullanmak
- b. Arkasından su dökmek

3 – Felakete dar etmek için:

- a. Gömlek, orap giydirmek

b. Bir taştan, bir odundan atlamak

4 – Diğer ahvâl için:

a. Yıldızlardan istiâne etmek

b. Bir takım otlar kullanmak

Bi't-tabî, bu listenin haricinde daha birçok şeyler vardır. Ve bu liste, tabiyatıyla pek nâkıstır. Buna binâen, şu umûmî nokta-i nazarı kabul etmek icap eder: Sihirbaz, kendisine ait birçok marifetlere mâliktir. Bunlarla ekseriya isabet ettirir ve bunlar, aynı zamanda bir takım ibtidâî terkebât-ı kimyeviyeden ibarettir. Sihirbazın ikinci maarifeti, psikolog olmasıdır. Bu hassa, yalnız efrâdın ihtiyaçlarını tanımak ve hayata nüfuz etmekten ibaret değildir. Belki, aşiret dahilindeki vakayi'i bilmek gibi tecrübî bir usuldür ve asıl sanat, buradadır. Zaten, bunun adem-i mevcudiyeti halinde muvaffak olmanın da imkânı yoktur. Bütün sihirbazlar, bu son meseleye ehemmiyet verirler. Bunlar, ehemmiyetleri münasebetiyle aşiretin bütün esrarına vakıftırlar. Sonra, sihirbazların en ziyade alakadar oldukları şahıslar, aşiretin daha fazla ehemmiyeti hâiz olanlarıdır. Bu iki mesele, sihirbazların vakayi'i daha doğru ve daha seri öğrenmelerini intâc ediyor.

* * *

Şeytaniyâtın diğer bir kısmı, eşya hakkındaki tekin, tekinsizlik itikadı idi. Bu, pek ziyade karışık ve aynı zamanda kolaylıkla hall edilemeyecek bir meseledir. Ancak, tesadüfen öğrenilen bazı noktaları kayd edeceğiz. Çünkü, netice itibarıyla mühim bir ehemmiyeti hâizdir.

Türkmenler, ateşe bir kıymet atf etmezler. Lakin ateşe pislik atmayı, tükürmeyi tekinsiz bulurlar. Bu mesele, şayan-ı dikkattir. Çünkü, Türkmenlerin de bir zamanlar ateşe ehemmiyet verdiğini izah edebilir. Ateşi pisletmemek demek, ateşi mukaddes tanımak demektir. Fakat, bugün ateşin kudsiyeti zail olduğundan, buna ait ayinler bir gölge halinde kalmıştır. Sonra, aynı adet kül hakkında da cârîdir ki, ateş ile

külün aynı madde olarak kabul edilmesinden neşet etmesi muhtemeldir.

Ateşe kıl atmak da tekinsizliktir. Bu tekinsizliğin insanlar üzerinde aksülamelini de kabul ediyorlar:

1- Ateşe kaşından bir kıl atan, bütün kaşlarının dökülmesine sebebiyet verir.

2- Ateşe sağ kirpiğinden bir kıl atan, bütün sol kirpiklerini gaib eder.

3- Ateşte saçından kıl yakan, hayatında daima felakete dûçar olur.

4- Ateşte sakalının bir kılını yakan ihtiyar, ahir ömründe büyük bir felakete uğrar.

Kıl itikadı, ateşe ait değildir ve zende bir kıymet halinde de el'ân mevcuttur.

Elini yanağına dayayarak, düşünmek de uğursuzluktur. Fakat, bu uğursuzluğun zende bir şekli yoktur. Bunun gibi âtîdeki maddeler de uğursuzluğa alamettir:

- 1- Sabahleyin güneş doğduktan sonra yataktan kalkmak
- 2- Geceyarısı dışarıda yalnız gezinmek
- 3- Öğle vakti yemeğe gecikmek
- 4- Gündüzün vakitli ve vakitsiz yemek yemek
- 5- Yemekte sahanın ortasından batırmak.
- 6- Ekmek kırıntısı yapmak
- 7- Sabahleyin su ile yıkanmamak
- 8- Salı günü çamaşır yıkamak (fenalığı tevlîd eder. Çünkü (Salı'nın saati var) itikadı hâkimdir. Bu saat, fenalık saatidir.)
- 9- Pazar gününün uğursuzlukları:
 - a. Çamaşır yıkamak
 - b. Evi temizlemek

- c. Ortalıktan örümcek toplamak
- d. Dikiş dikmek
- e. Bez dokumak
- f. Bütün gün çadırda oturmak

Pazartesi ve Perşembe günleri, Salı ve Pazar memnû' olan işlerin hepsi yapılabilir. Fakat bu işlerin yapılması da bir nev uğursuzluğa alamettir.

Çarşamba günü için hiç bir kayd yoktur. Aynı zamanda, Cumartesi de böyle kayıtsız kalmıştır. Yalnız Cuma günü, karmakarışık bir haldedir ve burada İslamiyet'in bir tesiri vardır. Çünkü, bu gün hakkındaki mütâlaa iki vechlidir. Mesela, bu gün için deniyor ki:

“İş görmek fukaralığı intâc eder. Fakat, aynı zamanda sevabı da çoktur.”

Bu mütâlaa, Cuma'nın da iş günü olduğunu tasrih ediyor. Çünkü, meseleye uğursuzluk değil, kitap karışıyor. Bu ise, doğrudan doğruya İslamiyet'in eseridir.

Hayvanât hakkında da böyle uğurlu uğursuz kıymetler vardır:

- 1- Horoz gibi öten tavuk, felaketi intâc eder.
- 2- Güvercin beslemek uğursuzluktur.
- 3- Dişi hindi, aileden birisinin vefatını intâc eyler.
- 4- Beyaz köpek, ailenin saadetini intâc eder.
- 5- Yazın kaz yemek fenadır.
- 6- Tavuğu horozsuz bırakmak felaketi intâc eder.
- 7- Çadır kurbunda saksağanın ötmesi bir kara haberi getirir.
- 8- Güvercin öldürmek uğursuzluktur.
- 9- Ayının tüyü hastalığa şifadır.
- 10- Maymun, aile için uğursuzluktur.

Bundan başka, nebatat hakkında da birçok kuy d t vardır. Lakin bunların listesini tertip etmek imk n haricindedir.     , l -ale't-tayin bir takım orman otları, a a  yaprakları ve buna mümessil muhitin nebatatı ile alakadar bir meseledir.

Bu nebatatın bazıları u ursuzlu a ve bazıları da u ura alamettir. Ancak, bunlar arasında bazı makul kanaatlerin bulunduğuna hükm edilebilir.     , bu nebatattan istifade edilir ve il   yerine kullanılır. Zaten, ibtid   tab betin de otlara ehemmiyet verdiği malum bir keyfiyettir. Buna bin en, faideli otlar, u urlu add olunmuş ve faidesiz, tehlikeli otlar da u ursuz add olunmuş olabilir. Lakin bu kaideyi um m  add etmemek lazımdır. Bunun birçok husus  kısımları vardır ki, meçhul sebepler dolayısıyla müspet veya menfi bir kıymet almışlardır. Bunları tasrih de mümkün değildir.

Sonra, renkler hakkında da böyle bir takım kanaatler vardır. Her renk, halk için sabit bir kıymeti h izdir:

Siyah: Matem rengidir, u ursuzdur.

Kırmızı: Sevinç haberini getirir.

Sarı: U ursuzdur,  l m  andırır.

Beyaz: Saadeti int c eder.

Yeşil: Kadının kısırlı ına, erkeğin bir felaketten kurtulmasına alamettir.

Mavi: C mertli e alamettir, u urludur.

Mor: A lamaya alamettir. Ne u urlu, ne u ursuzdur.

Diğer mürekkep renkler, bunlar arasında mevcut değildir. Mamafih, diğer renklere de böyle birer sıfat verebilirler. Bu, sırf bed i duygunun bir neticesidir.

Müspet, menfi kıymetler, giyilen elbiseler hakkında da c r dir. Lakin bunlar eski elbiselerini tebd l ettiklerinden, bu baktaki kanaatleri pes-zende bir Şekle girmiş bulunuyor. Buna bin en, bunların zikrinde hiç bir faide mevcut değildir ve zaten,

zikri de kolay olmadığı gibi, öğrendiğimiz cihetler de ehemmiyetten ârîdir.

Bu kısım, halkın bir takım tabîî ihtiyaçlarından tevellüd etmiştir. Burada hem dinî, hem sihrî tesirât bulunuyor. Bu kıymetler, gerek bir zamanlar ve gerek hal-i hazırda halkın şuurunda yaşayan itikatlardır. Bunlar, zaman ile taammüm etmiştir.

Bunların hal-i hazırdaki kıymetleri, eski ehemmiyetlerini izale etmiştir. Çünkü, ekserisi yalnız uğursuzluğa ve uğura alamettir. Bu kayd ise, zî-hayat bir müesseseyi ifade edemez. Ancak, bunlardan bir felaketi gösterenlerin ehemmiyeti vardır ki, listelerde görüldüğü vechle, bunların da adedi pek azdır. Sonra, bu itikatların hayatta müessir olmaması, bunların faaliyet-i uzviye neticesi olarak zail olacaklarını göstermektedir.

TÜRKMEN RAKSLARI

Raks, her aşirette ayrı ayrı şekillerdedir. Mamafih, Türkmenlerin pek ziyade ehemmiyet verdikleri bir müessesedir. Buna binâen, bunları gayet vâzıh bir surette göstermek faideden hâlî değildir. Bu danslar, hepsinde aynı değildir. Bazı aşiretlerde bulunan dans, diğer aşirette bulunmaz fakat, az bir tahrifle hep birbirine benzeyen bu dansların hepsinde müşterek olan bir umûmî kısım vardır.

Bu umûmî dans, mevsim bayramlarında yapılan rakstır. Bu raks, gerek Sünni, ve gerek Kızılbaş ve Şii Türkmenleri'nde oynanır. Hatta, şekillerinde bile büyük bir fark yoktur. Bu dans, dört esâs üzerine kurulmuştur.

- 1- Kızların dans etmeleri
- 2- Erkeklerin dans etmeleri
- 3- Kızlarla erkeklerin birlikte dans etmeleri
- 4- Teker teker dans etmek

Birincisinde, bütün kızlar el ele vererek ortaya çıkarlar ve durdukları yerde bir ileri, bir geri giderler. Ba'dehu yekdiğerrinin ellerini bırakırlar ve her kız, bulunduğu noktada durur ve vücuduna birçok şehvânî şekiller vererek oynar.

Bu suretle, bir müddet oynadıktan sonra, tekrar el ele verilir ve ileri, geri hareket yapılır. Bunu müteakip, üç kız bir müselles teşkil ederek dans etmeye başlarlar. Bu suretle de bir müddet oynanır. Sonra, tekrar el ele verirler ve ileri, geri hareketını yaparlar. Ancak, bu defa üçleşirler ve oyunu bırakırlar.

İkincisi, erkekler birbirlerinin omuzlarına dayanarak sıralanır. Ve bir takım ayak mevzûnları yaparak oynarlar. Aynı

zamanda, bir takım müteharrik kavisler teşkil ederek, bir geri bir ileri hareket ederler.

Üçüncüsünde, bir tarafa kızlar, diğer tarafa erkekler geçer ve karşı karşıya birinci esâsta zikr edilen vaziyetleri yaparlar. Bu vaziyetleri, erkekler de yapar.

Dördüncü esâs ise, iki kısma ayrılır:

1- Bir kızın dansı

2- Bir erkeğin dansı

Kız, yalnız olarak ortaya çıkar. Başına bir bez atar ve burada eğilerek bükülerek göbeğini oynatarak, gerdanını kırarak bir takım şehvânî hareketler yapar.

Erkek, yalnız, ayaklarıyla ve elleriyle kızın hareketini taklit eder. Lakin gerek kızın ve gerek erkeğin bütün tavırları, mevzûndur ve hesap edilmiştir.

Diğer oyunlar, bu usulden tamamıyla ayrılır ve aynı zamanda her oyun, her aşirette bulunmadığı için, oyunlarla aşiretleri de zikr edeceğiz.

1 - Kaşık Oyunu

Kaşık oyunu, bir erkek, bir kadın tarafından oynanır her ikisi ellerine ikişer kaşık alırlar ve kaşıkları tersine yekdiğerine vurarak seda çıkarırlar. Tıpkı İspanyol Karmen'i gibi...

Ancak, oyunun şekli başkadır. Kadın, şarkı söyler ve eğilerek bükülerek oynar. Sonra, erkek cevap verir ve ba'dehu, eğilerek, bükülerek oynarlar. Bu suretle beş on cevap verilir. Bu oyun, âtîdeki aşiretler dahilinde pek meşhurdur:

1- Sarıkeçili'nin Konya şubeleri

2- Sarıkeçili'nin Konya şubeleri

3- Konya Tahtacıları

4- Konya, Ankara Saçı Karalılar

5- Konya Honamlı aşiretleri

- 6- Hacı İsâlı aşiret firkaları
- 7- Konya Karakoyunlular
- 8- Konya Teke Çatalı firkaları
- 9- Hamidâbâd²⁸ Gezmekli²⁹ firkaları
- 10- Hamidâbâd Geyikli firkaları
- 11- Konya Könklü³⁰ firkaları
- 12- Konya Sananlı³¹ firkaları
- 13- Konya Kaçaklı firkaları
- 14- Hamidâbâd Süleymânî firkaları
- 15- Ankara'nın Badilli firkaları
- 16- Ankara'nın Senili³² firkaları
- 17- Ankara'nın Hatunoğlu firkaları
- 18- Ankara'nın Zeyveli Firkaları
- 19- Ankara'nın Şeytanlı³³ firkaları
- 20- Adana'nın cenub-i garbındaki Karalar firkaları
- 21- Hüseyinli firkaları
- 22- Köseler firkaları
- 23- İçel'in Tahtalı firkaları
- 24- İçel'in Çakmaklı firkaları
- 25- İçel'in Çavuşlar firkaları
- 26- İçel'in Darenli³⁴ firkaları
- 27- İçel'in Savanlı firkaları

²⁸ Isparta (h.n.)

²⁹ كز مکلی

³⁰ كونکلی

³¹ صانانلی

³² سنپلی

³³ شیطانلی

³⁴ در مکلی

- 28- İçel'in Bakışlı firkaları
- 29- İçel'in Develer firkaları
- 30- İçel'in Boynu İnceli firkaları
- 31- İçel'in Uşaklı firkaları
- 32- İçel'in Tatar firkaları
- 33- İçel'in Yeni Yörük firkaları
- 34- İçel'in Hayka³⁵ İmamlar firkaları
- 35- İçel'in Tek Gözlü firkaları
- 36- İçel'in Köse Kahya firkaları
- 37- İçel'in Doğanlı firkaları
- 38- İçel'in Yazanlar firkaları
- 39- İçel'in Çobanlar firkaları
- 40- İçel'in Kabakçılar firkaları
- 41- İçel'in Kamalı firkaları

2- Zeybek Oyunu

Bu zeybek oyunu, İzmir efelerinin oyununun aynı değildir. Fakat esâs birdir. Burada, bazı turlarda farklar bulunur ve aynı zamanda, bıçak dişte olarak oynanır.

Bu oyun, erkekler tarafından oynanır. Bu erkeklerin karşısına kadınlar da çıkar ve oyuncu, bazen üç dört rakip ile de bu oyunu oynayabilir. Lakin pek sanatkar olması icap etmektedir.

Bu oyundaki evzâ' ve etvâr hemen hemen kaşık oyununu andırır. Lakin burada, daha i'vicâclı hareketler vardır ve daha güç olduğu gibi, daha fazla kıvraktır. Bu oyunlar için, hususî âlât-ı musikiye vardır. Bu alet hemen hemen bir darbuka

³⁵ خيقه

gibidir. Fakat, darbukanın aleti de derilidir. Bunun üzerindeki deriye bir değnek ile vurulur ve burası, hemen hemen trampete benzer.

Bu oyun, pek ziyade hâhişle oynanır ve oyunun pek mahir ustaları vardır. Bunlar, bazen, on tane acemi oyuncu ile müsabaka eder.

Bu oyunu oynayan aşiretler ber-vech-i âtîdir:

- 1- Aydın'ın Yörük Tahtacıları
- 2- Aydın'ın Yörük İslamları
- 3- Aydın'ın Tekeli fırkaları
- 4- Aydın'ın Kara Koyunlu fırkaları
- 5- Aydın'ın Uzun Saçlı fırkaları
- 6- Denizli'nin Kızılbaş Yörükleri
- 7- Adana'nın Türkmanlar fırkaları
- 8 - Adana'nın Eski Yörük fırkaları
- 9- Adana'nın muhtelif Aydınlı fırkaları
- 10- Sivas'ın Aydenin³⁶ fırkaları
- 11- Ankara'nın Muhabanlı³⁷ fırkaları
- 12- Ankara'nın Melikânlı fırkaları
- 13- Ankara'nın Meyanlı fırkaları

3- Gelin Oyunu

Bu oyun bir erkek ve bir kızla oynanır. Hemen hemen Avrupa'nın eski Yunan dansı gibidir. Lakin erkekle kız kol kola vermez ve erkek, kızın yalnız elinden tutar. Burada, yalnız ayakların mevzûn atışına ehemmiyet veriliyor ve bir müddet,

³⁶ آیدنیق

³⁷ محبانلی

yan yan yürülür, sonra, bu yürüyüş ile geri dönülür ve bir nokta etrafında da müteaddid defa dönülür. Bu oyun âtîdeki aşiretlerde oynanır:

- 1- Adana'nın Kuru Aman³⁸ firkaları
- 2- Adana'nın Paşlı³⁹ firkaları
- 3- Adana'nın Ahrenli⁴⁰ Hatun firkaları
- 4 - Adana'nın Kırmızılı firkaları
- 5- Adana'nın Avcılar firkaları
- 6 - Adana'nın Manavlı firkaları
- 7 - Adana'nın Karakaya firkaları
- 8 - Adana'nın Kızıl Işıklı firkaları
- 9 - Adana'nın Tahtakaya firkaları
- 10 - Adana'nın Horzum firkaları
- 11 - Adana'nın Kara Hacılı firkaları
- 12 - Adana'nın Çakallı firkaları
- 13 - Adana'nın Almanlı firkaları
- 14 - Adana'nın Samanlı firkaları
- 15 - Adana'nın Sarıklı Firkaları
- 16 - Adana'nın Peratlı⁴¹ firkaları
- 17 - Adana'nın Yeşil Obalı firkaları
- 18 - Adana'nın Ballı firkaları
- 19 - Adana'nın Tizanlı⁴² firkaları
- 20 - Adana'nın Bayraklı firkaları

³⁸ قوری امان

³⁹ پاشلی

⁴⁰ اخرکلی

⁴¹ پراتلی

⁴² تیزانلی

4- Peri Oyunu

Bu oyun, göz kapalı olarak oynanır. Ve oynarken de şarkı söylenir. Oyun kahramanı bir kızdır. Bu kız, kendisi gibi güzel bir delikanlı arar. Üç delikanlı karşısında dikilir. Kızın gözleri bağlanır. Lakin bu bağ ince bir yaşmaktan ibarettir ve kızın harici görmesine bir mani teşkil etmez. Fakat, kız görmez gibi hareket eder ve şarkı söyler. Delikanlılar cevap verir. Her cevabı müteakip, kız oynar. Nihayet, delikanlıların birisini derâguş eder ve onunla Alman valsı gibi oynamaya başlar.

Bu oyun, pek çok cinayetlerin menşe'ini teşkil etmektedir. Çünkü, üç arkadaştan birini tercih etmek meselesi pek mühimdir. Tercih edilmeyenler muğberr olurlar ve derhal, kamaları çekerek, diğer arkadaşlarının canına kıyarlar. Bu oyunu oynamak için, kuvvetli ve cesur olmak lazımdır.

Bu oyun, âtîdeki aşiretler dahilinde pek meşhurdur:

- 1- Kısmen veya nim tavattun etmiş Afşarlar arasında
- 2- Sivas'ın muhtelif Sarı Bayrak firkaları
- 3- Sivas'ın Dilmanlı⁴³ firkaları
- 4- Sivas'ın Etekli firkaları
- 5- Sivas'ın Yeşil Gözlü firkaları
- 6- Sivas'ın Bayraklı firkaları
- 7- Erzurum'un Koçhanlı firkaları
- 8- Erzurum'un Yertilli⁴⁴ firkaları
- 9- Erzurum'un Ceylanlı firkaları
- 10- Erzurum'un Viranlı firkaları
- 11- Erzurum'un Kozatlı⁴⁵ firkaları
- 12- Erzurum'un İrmanlı⁴⁶ firkaları

⁴³ دیلمانلی

⁴⁴ یرتیلی

⁴⁵ کوزاتلی

5- Hırsız Oyunu

Bu oyun, gayet tehlikelidir. Lakin bazı aşiretler arasında pek ziyade revaç bulmuştur. Oyun yirmi kişiden mürekkep bir erkek ve beş kadından ibaret bir yosma kolundan ibarettir. Bu yosmalar içinde bir tane de ihtiyar kadın bulunur.

Erkekler, bir mecliste otururlar. Meclis, bir daire şeklini alır. Herkes içki içer. Yosmalar, meclisin ortasında ayrı bir daire teşkil ederler ve meclisin efesi, ihtiyar kadına emr eder. İhtiyar kadın, bu emir üzerine yosmaları birer birer oynatır.

Erkekler, bu yosmalara hiç bir şey söylememeye mecburdurlar. En nihayet yosmalar erkeklerden birer eş intihâb ederler ve bunlarla oynamaya başlarlar. Bu oyun, bazen epeyce devam eder bazen ise, diğer erkekler işe müdahale ederler ve büyük, tehlikeli bir kavga başlar.

Bu oyun, aşiretlerin hepsinde mevcut değildir. Yalnız İzmir aşiretlerinin hepsinde oynanır. Sonra, Kaçar aşiretlerinde de vardır. Hatta, Kaçarlar'ın Adana'daki muhtelif şubelerinde de oynanır.

Kürdistan'da ve şimalî Arabistan'ın Türklere ait kısımlarında bulunan Türkmen aşiretleri dahilinde de oynanır.

Hatta, Sincar'daki Kürt Kızılbaşlar'ı arasında da pek meşhur bir oyundur.

Bu oyundan başka diğer oyunlar da vardır. Lakin bunların ehemmiyetleri ikinci derecededir ve hemen hepsi de bu oyunun muhtelif şekillerinden ibarettir. Bunların hiç birisi müstakil birer oyun değildir.

Bazı Türkmenler'de grup oyunları da revaç bulmuştur. Bu oyunlar, sırf silahla oynananlardır. Bunlar, eserin Araplar'a ait olan üçüncü cildinde mufassalan izah edilmiştir.

* * *

Burada, Şeytaniyât faslı nihayet bulmuş olur. Lakin Şunu kayd etmek isteriz ki, eserin bu faslı en mühimi idi. Fakat, mühim olduğu kadar da tedkikatın imkânsızlığı var idi. Buna binâen, birçok noktalar müphem ve nakıs kalmıştır. Böyle olduğu halde, Türkmenler arasında Şeytaniyâtın pek ziyade mühim bir mesele olduğu tezâhür ediyor. Eğer, bu mesele daha ziyade ta'mık edilecek olursa, hiç şüphesiz, Türkmenlerin en ibtidâi hayatları hakkında da malumat-ı sahîha elde edilecektir. Yalnız, bu tedkikatın hal-i hazırda o kadar faidesi mtasavver değildir. Bu, yalnız Türk tarihini itmâm edebilir. Zaten, Türkmen Őeytaniyâtının hukukî kıymetlerini takdir edebilmek için Türk tarihinin ummî Şeytaniyât faslını da katî bir surette tespit etmek lazımdır.

TÜRKMENLERİN ASR-I HAZIRA İNTİBAKLARI İMKANI

Muhtelif fasıllarda Türkmenlerin hem kuvvet-i hislerini ve hem de kuvvet-i fikirlerini izah ettik. Bu fasılda da, bunların muasırlaşmaları imkânını tedkik etmek istiyoruz. Bu suretle kitabın asıl gayesi olan iskân meselesi için icap eden esâslar meydana çıkarılmış olur. Bu meselenin ne kadar vâsi bir mevzu'a istinâd ettiği görülüyor. Binâen aleyh, ihâtalı bir usul-i tedkik takip etmek mecburiyetindeyiz.

Türkmenlerin bugünkü hayatları nazar-ı dikkate alınarak haklarında âtîdeki hükümler verilecektir:

1- Türkmenler, nev-i ictimâiyelerine göre müesseselere mâlik değildir.

2- Türkmenleri asrî hayata ircâ' etmek mecburiyeti vardır.

Bu iki maddeyi tenvîr için nikat-ı nazarımızı hulâsa edelim: Türkmen müesseseleri, kendi nevlerine göre, pes-zende ve zende müesselerden ibaret görünüyor. Fakat bu görünüş sırf kendilerinin tarz-ı hayatına göredir. Yani, kendilerinin hal-i hazırdaکی نمزوی [nemzevî] cemiyetlerinin evsâfını ifade eder ki, bu cemiyetin asrî hayatta bir mevkii olmadığı gibi, bunların geçirmekte oldukları aşiret hayatında da inkişâfa müsait hiç bir vaziyetleri yoktur. Belki bu hal, muhitlerinin ayrı bir cemiyet teşkil etmesi ve bunların da bu cemiyete girmek mecburiyetinde olmaları gibi tâlî meselelerden zuhur etmiştir ve bu mecburiyet, bunların aşiret hayatının tabîî inkişâfına mani olmuş ve bi'n-netice kendilerinden, müstakil olarak bir cemiyet-i asriye teşkil etmek iktidar ve kabiliyetini izale etmiştir. O halde, bunların kendilerine göre bir kıymeti hâiz olan müesseselerini, hakiki değil, kâzib kıymetler sırasına idhâl

etmek lazım gelir. İsterseniz, bunlara hakiki, fakat ibtidâî bir kıymet farz ediniz; fakat, bu nev mefrûz ve ibtidâî kıymetli müesseseler, yine kendilerinin bugünkü ihtiyaçlarıyla mütenasip olamaz.

Burada, mühim bir mesele tahaddüs ediyor: Madem ki Türkmenlerin inkişâfa müstaid müesseseleri yoktur; o halde, bunların asrî bir hayata idhâlleri nasıl mümkün olabilir? Bir ictimâ-i mevcut, ancak hayatının zendeliği ile inkişâf edebilir; aksi halde, bu ictimâ-i mevcudun yaşaması mümkün değildir. Buna binâen, Türkmenlerin de asr-ı hazıra ircâ'ları ademü'l-imbkân bir mesele teşkil etmez?

Bu iddianın doğru olabilmesi için, Türkmenlerin asrî Türk hayat-ı ictimaiyesi dahilinde bulunmaları lazımdır. Halbuki mesele aksinedir. Türkmenler, kendilerinin aşiret hayatına ait olan müesseselerini asrî bir şekle ircâ' etmeyi salahiyatdâr bir hale gelmiş olan Türklerin bir kısmıdır ve bugünkü Türk müesseseleri, Türkmen müesseselerini yaşatan aşiret zendeliğinin birer şekl-i mütakâmilidir. Bu halde, Türk müesseselerinin Türkmenlere yabancı olmadığını kabul etmek icap eder. Türkmenler, bir takım tarihî hadiseler ilcââtıyla takip edemedikleri tekamülü, Türklerin içine girmekle elde etmiş olacak, ve bu sayede Türkmenlerin temessül etmeleri neticesi elde edilmiş bulunacaktır.

Temessül edebilmek, temessül edilecek cemiyetin müesseselerini kabul etmekle mümkündür. Nitekim, Türkmen vicdanında şuurlu bir halde bulunan Türk müesseseleri vardır. İşte, aşiret halinde iken akim müesseselere mâlik olan Türkmenler, bu şuursuz kudret sayesinde hakk-ı hayata mâlik olacaklar ve kendilerinin asrî nev-i ictimâiyelerine göre birer şekil alabileceklerdir.

Türkmenler, asrî Türkiye vasıtasıyla asr-ı hazıra intibak edebilirler. Türkmenlerin böyle bir harekete karşı gelebilmeleri mümkün değildir. Yalnız, Türkmenlerin Türk hayatına iştirak ettirilmeleri lazımdır. Fi'l-hakika, aynı muhit içinde yaşıyorlar. Lakin bu muhitî münâsebâtı da ailevî şekline ircâ' etmek

lazımdır. Bu suretle, Türkmenlerin iskânları meselesinde pek mühim bir noktaya ehemmiyet vermek icap edecektir:

Türkmen-Türk münâsebâtını tezyîd etmek!

Türk-Türkmen münâsebâtını tezyîd etmek için, üç mühim esâsa ihtiyaç vardır:

1- Türkmenlerin iskânı.

2- Türkmenlerin Türk köylüleriyle musâherette bulunmaları.

3- Türkmenlerin temdini.

İskân meselesi, katîyen icap eder. Çünkü, aşiret hayatının asrî Türkiye hayatıyla müşterek hiç bir asrî noktası yoktur ve bi't-tabî, bunların Türk istikrâr hayatıyla aynı safhada bulunmaları lazımdır. Fakat, bu meselede bizim kadar nikbin olmayanlar da vardır. Bunlar, aşiretlerin derhal iskân edilemeyeceklerini iddia ediyorlar ve misal olarak, İngilizlerin Arap aşiretleri hakkındaki usullerini zikr ediyorlar. Ve diyorlar ki:

“Aşiret hayatı, aşiret cemaati için bir hususiyeti hâizdir. Aşiret, ancak bu hayata mahsus duygulara ve kanaatlere mâliktir. Bunları başka bir hayata ircâ' etmek, ancak bu aşiret duygularının buna müsait olmasıyla mümkün olabilir. Arap aşiretleri buna müsait değildir. Buna binâendir ki, bunların iskân edilmeleri de mümkün değildir.”

Biz, bu mütâlaaya ehemmiyet verebiliriz. Fakat, Türkmenler'de aşiret hayatının zinde olmadığını da hem hukuk-u şahsiye ve hem de aile bahislerinde izah etmiş idik. Sonra, umûm Türkmenler hakkında da şu neticeye gelinmiş idi:

“Türkmenler tamamıyla eski seyyarlıklarını bile muhâfaza edememişler ve istikrâr ihtiyacı taht-ı tesirinde kalmışlardır.”

Bu nokta, iskânın lüzumunu gösteriyor. Zaten, iskân arzusu Türkler kadar Türkmenler tarafından da izhâr ediliyor. Suret-i iskân ise başka bir meseledir. Bunu fasl-ı mahsusunda izah edeceğiz.

İkinci esâs, Türkmenlerin Türk müesseselerine idhâlini intâc edecektir. Çünkü, Türkmenlerin yabancı olmadıkları bu müesseselerle istinas eylemeleri lazımdır. Aksi halde, Türkmenler’de bu Şuursuz hadiselerin inkişâf etmesi mümkün değildir. Çünkü bu hadiseler, Türkmenler’de faal olabilmek için, hiç bir talı kuvvete mâlik değillerdir. Eğer Türkmenler, kendi hallerine bırakılacak olurlarsa, yavaş yavaş bugünkü kuvve-i hayatiyelerini de gaib edeceklerdir. Çünkü, ibdâ’î bir kıymeti hâiz olmayan müesseseler, en nihayet tereddî etmeye mahkumdur. Sonra, bu müesseselerle millî bir inhitât da başlar. Buna binâen, Türkmenleri Türklerden tecrit etmek doğru olamaz.

Türkmen-Türk münâsebât-ı samimiyesi, Türkmenleri Türk hayatına teşrîk etmekle kâbildir. Bu iştirak ise, ailevî olmalıdır. Türk ile Türkmen aileleri arasında musâheret arzularının kesretle vuku bulması icap eder ki, asrî Türk müesseseleri de Türkmenler’e intikal etmiş olsun. Çünkü, bu iştirak-i hayat ile müşterek aileler hâsıl olacaktır. şüphesiz bu ailelerde bir aile hatt-ı hareket kanunu vücud bulur. Türk, daima bu kanunun vâzi’-i mevkiini işgal eder. Zira, tasnîf edilmiş asrî mefkurelere mâliktir. Sonra, bu mefkureler de Türkmenler’de de Şuursuz bir halde mevcuttur. Türk’n bi’l-fiil bu mefkureyi aile hayatına idhâl etmesiyle, Őuursuzluk hali zail olur ve Şuurlu bir surette âmil-i hareket olmaya başlar.

Bu neticeyi elde edebilmek için, Türkmenler’i Türkler’in mevcut olduğu mahallerde iskân etmek lazımdır. Pek az nüfusa mâlik olan ve hemen hemen köy cihetiyle ehemmiyetini gaib etmeye başlayan Anadolu Türk köyleri bu itibarla en müsait birer mahaldir.

Fi’l-hakika, köylerdeki iskândan beklenilen aile mnâsebâtının o kadar sade bir mesele olmadığını anlamıyor değiliz. Mesela dinî ihtilâflar mevcuttur: Kızılbaş, râfîzî meseleleri. Türkmenlerin ute ikisi Kızılbaş ve râfîzîdir. Bunların Sünni Türk aileleriyle münasebetleri nasıl mümkün olacaktır? őp-hesiz, bu mesele cebr ile olamaz. Behemehâl, bir mlâyet ve

hüsn-i niyetle olacaktır. Bu âmillerin de bir menfaate ibtinâ' ettirilmesi mecburiyeti vardır. Halbuki, Kızılbaş'ta böyle bir hüsn-i niyet bulunamaz ve bi't-tabi, münâsebât-ı umûmiye de vâzıh olamayacaktır.

Lakin bu meseleyi daha vâsi bir surette nazar-ı itibara alalım. Türkmenler'de hiç bir dinî itikadın zende müesseseleri yok idi. Yalnız, dinî şekiller mevcut idi. Bu hal, umûm Türk vicdanının haricinde bulunan Türkmen edyân-ı sairesinin de zevâl bulmasına hizmet edebilir. Ancak, meseleyi muntazam bir surette idare etmek lazımdır. Türkiye hükûmeti Kızılbaş, râfîzî gibi fırak-ı dâlleye münhasır itikatları tasdik etmemelidir. Zaten, bu gibi itikatlar asrî vicdanın haricinde bir takım teşkilat-ı ibtidâiyeye mâliktirler. Mesela, kazîb ayini, mum söndü ve buna memasil birçok ayinler vardır ki, asrî ahlakla gayr-i kâbil-i teliftirler. Bunları, hiç bir asrî hükûmetin tanınması mümkün değildir. Halbuki, bu ayinler icra edilmedikten sonra, bu itikatların bir kıymeti kalmaz. Bunları ibka' eden esâs, bu ayinlerdir.

Türkiye, idarî bir usule istinâden, bu ayinleri men edebilir ki, doğrudan doğruya itikatların meni demek olur. Ancak, bu meselede adem-i muvaffakiyete ve talî suûbetlere dûçar olmamak için, esâs add ettiğimiz idarî usulü nazar-ı dikkate almak lazımdır. Bu idarî usul, gayet sadedir ve dört madde ile izah olunabilir:

1- Kızılbaşlar'ı, ufak kütleler halinde Türk köylerine taksim etmek.

2- İskândan sonra, itikat ayinlerinin icrasını men etmek

3- Muntazam silsileler halinde yapılacak olan iskân muamelatını salâhiyetdâr inzibât komiserlikleri idaresine terk etmek.

4- Mühim iktisadî mahalleri iskân mahalli olarak intihâb etmek

Kızılbaş aşiretlerinin ufak kütlelere taksimleri, bunların itikatlarındaki eşkal ve merasimi inihilâle uğrattır. Bunlar, bu

kütleler dahilinde yeni bir dinî teşkilat yapmak mecburiyetinde kalırlar. Halbuki, böyle yeni bir teşkilat yapmaları gayet gç bir meseledir: Evvela her aile dahilinde böyle bir teşkilat yapılacaktır. Bilahare, bu teşkilat tevhiğ edilebilecektir ki, bunun için muhitin müsait olabilmesi lazım gelecektir. Daha doğrusu, hem müsait bir muhit ve hem de aralarında bir yeni samimiyet ihzâr etmeye gayret edeceklerdir.

İkinci maddenin birinci fıkrası, bunların bir silsile dahilinde bulunmaları idi. Bu kayıt, sırf iskân meselesinin birinci maddesini tatbik için işe yarar. Çünkü, bunların, derhal hükümetin iskân muamelesine muvâfakat etmeleri mümkün değildir. Fakat, yekdiğerine komşu bir halde bulundukları takdirde, kısmen müşkilat def edilmiş olur. Zira, aralarındaki münâsebâtı mevcut add edebilirler ve hükümetin kuvvetli bir tazyikine muhalefet etmekten ise, bu zâhirî münâsebâtı kabul etmeleri kendileri için daha muvâfık gelir.

İkinci fıkrada bahs edilen inzibât komiserliği de bunların köy dahilinde ihzâr etmek isteyecekleri müşterek ayin mahallerine mmânaat etmek vazifesini hâiz olacaktır. Yalnız, bunların aileleri dahilindeki münferid ayinlerine müdahale etmeyeceklerdir. Çünkü aileler dahilindeki münferid ayinlerin ehemmiyetleri olamaz. Bu ayinlerin zaman ile kıymetsizleŐmeye baŐlayacađı tabiîdir. Bilhassa, temdiñ meselesi de vardır ki, bu ailelere yeni fikirler verecektir. Sonra, ailelere müdahalenin zararları da pek fazladır. Zira, bu teşkilattan müteessir olan ferdler, son ilticâ-gâhı aileler dahilinde bulacaklardır. Binâen aleyh, bütün kuvvetlerini orada temerküz ettireceklerdir. Buna da müdahale edildiği takdirde, bunlarda ruhî bir akslamele sebebiyet verilmiş olur. Zira, bir itikadın derhal ve cebren tebdîl edilmesi mümkün olamaz.

Dördüncü madde, bunların hayat-ı ameliye ile daha ziyade alakadar olmalarını intâc eder ve itikatlarını da bi'l-fiil izale edecek kuvvet bundan ibarettir. Yeni sahanın maddî menfaati, kendilerinde pek az zaman zarfında istihsâl kabiliyetini tezyîd eder ve aynı zamanda, bunların Türklerle münasebetlerini

fazlalaştırır. Çünkü, bunlarla asıl köylüler arasında ilk münâsebâtın pek cüzi olacağı muhakkaktır. Lakin iskân edildikleri mahallerin tâbi olduğu şehir ve kasabalarla iktisadî münasebetlerin fazlalığı nispetinde, Türklük tesirâtının azamiliği temin edilmiş bulunur.

Bu usullerle de Kızılbaşlar'ın itikatları sarsılabilir. Sonra, Türk köylüleriyle müşterek hayat, her iki taraf arasında bir takım aşk maceraları tevliid edecektir. Bu maceralar da, köyün bu iki fırkası arasında izdivaçlar vukuuna en ziyade hâdim olur.

Üçüncü esâs, bunların temdîni meselesi idi. Temdîn meselesi, diğerlerinden mühimdir ve bu mesele, Türkiye'de pek güç tatbik edilebilecektir. Çünkü Türkiye maarifi, henüz kemal derecesinde değildir. Halbuki, burada da pek esâslı bir maarif teşkilatına lüzum vardır ve aynı zamanda maarifin zirâî kısmı diğer aksamdan daha ziyade lazımdır. Çünkü, ferdleri daima hayat-ı ameliye ile alakadar etmek mecburîdir ve bu alaka, aynı zamanda Türk harsına tevfiik edilmeli ve Türkiye'nin Avrupâî harekâtını da gaye ittihâz eylemelidir. Mamefih, temdîn icrââtını yalnız çocuklara tatbik etmek de doğru değildir. Belki, aynı zamanda büyük yaşlılar hakkında da tatbik edilmelidir. Yalnız, ayrı ayrı usullerin takip edilmesi icap eder. Buna binâen, âtîde gösterildiği vechle iki nev teşkilat yapılmalıdır:

1- Çocukların tedrisi için mektepler açmak

2- Büyüklerin hayat-ı ameliyelerde teşdîd-i münasebetleri için, iktisadî köy cemiyetler teşkilatı yapmak.

Çocuk mektepleri, köy mektepleridir. Bunlar, hem Türkler ve hem de Türkmenler için aynıdır ve şüphesiz, böyle olmak mecburiyeti vardır. Yalnız, bu mekteplerin diğer Türk mekteplerinden ayrı olmaları icap eder. Bu ayrılık, bunlarda dinî tedrisatın daha az olması ve bunun yerine bedîî tedrisata vâsi bir sahanın terk edilmesidir. Halbuki, her memlekette olduğu gibi, köy mekteplerindeki dinî tedrisat kuvvetlidir. Bu tedrisatın müşterek mekteplerdeki tesirâtı, ailevî bir terbiye-i diniye görmeyen Türkmen çocuklarında ruhî buhranlar tevliid eder ve bunların istidadlarının inkişâfına müsaade etmez,

zekalarını krletir. Çünkü, bunların evlerindeki itikat ile mektebin telkin ettiği itikat arasında sarıh bir mbâyet vardır. Sonra, ocuğun aile itikadı da daha fazla tesirler bırakır. Bilhassa, eğer bu itikat tahrik edilecek olursa!

Lakin bu köy mekteplerinde dinî tedrisatın ihmal edilmesi mümkün değildir. Bu, hem maarif teşkilatına ve hem de Türkmenlerin temesslne münafidir. Halbuki, Türkmenlerin muassırlaŐması için, merbut bulundukları akim itiyadları terk etmeleri elzemdir. Bunun için, nazarî din dersleri takip olunmalı ve mektepte amelî din tedrisatı men olunmalıdır. Nazarî tedrisatta Türkmen çocukları için, ayrı bir ehemmiyeti hâiz olmamalı ve muallim de bunlara ehemmiyet vermemelidir. Yani, dinî tedrisatta müşkilat çıkarmamalı ve dinî dersler için çocukları tazyık etmemelidir. Fakat, dinî tedrisatın vecdli bir duygu halinde inkişâf etmesi cihetine atf-ı ehemmiyet etmek icap eder. Bu ise, geç ve muktedir muallimler tarafından tatbik edilecek bir usuldür.

Fi'l-hakika, bu usulün ani tesirleri olamaz. Köylerdeki tedrisat ise, ibtidâi bir mahiyeti hâiz olabilir. Buna binâen, bu duygular da ibtidâi bir halde olacaktır. Halbuki, bu islamî duygular da böyle ibtidâi olduğundan, islamî ibtidâi duyguların rekabeti güçleŐiyor. Bu sebeple, bu çocuklarda islamî duyguların amelî bir şekilde tezâhürü düŐünülmemelidir. Belki, bunlarda din şuursuz bir duygu halinde tenmiye edilmedir, Türk-Türkmen münâsebât-ı diniyesi temhîl edilmiş olsun. Çünkü, başka şekilde dinî duyguların tevcidi mümkün olamayacaktır.

Tahsil sinninde bulunmayanlar için, mektep açmak faideli olabilir. Lakin bunun Türkiye'de tatbiki pek müşkil bir meseledir. Buna binâen, büyükleri iktisadî cemiyetlerle işgal etmek daha doğrudur. Zaten, bu iştigal büyükler için daha nafi bir tahsildir. Çünkü, köy tahsilinin hey'ât-ı ummiyesi, sırf iktisadî meseleleri kısmen takdir edebilecek büyükler yetiŐtirmektir. Diğerleri, bunun fratından ibarettir. şimdi, ik-

tisadî tahsilin nasıl bir teşkilata tâbî' olabileceğini tedkik edelim.

Teşkilatın mevzuu: Teşkilat, Türk-Türkmen faaliyet ve menfaatlerinin tevcihî esâsına müstenid olmalıdır. Bilahare, azamî istifade gayesi takip edilmelidir. Bu da köy mahsulâtının ihracatı ve köy ihtiyacatının idhâlatı gibi umûmî kısımlardan ibarettir.

Azamî istifade, büyük kütleler dahilinde mümkün olabilir. Buna binâen, bu teşkilatı, bütün iskân silsilelerini muhit olabilecek halde yapmalı ve sonra Türk-Türkmen münâsebatının teşdidi için, fazla ictimâî ve münakaşayı icap ettirecek olan ayrı ayrı müesseselere taksim etmelidir. Mesela, Felemenk hükümetinin köylü faaliyet-i dimağîyesini tezyîd etmek için tatbik ettiği usul nazar-ı itibara alınmalıdır. Bu usul, köy mahsulâtının her kısmı için, ayrı birer cemiyet ihdâsıdır. Bir köyün esâs mahsulâtı şunlardır:

- 1- Hububat mahsulâtı
- 2- Hayvan ticareti
- 3- Mahsulât-ı hayvaniye ticareti
- 4- Kümüşçilik
- 5- Sanayi-i zirâiye

Misal olarak Felemenk köylüleri arasında teessüs eden köylü iktisad cemiyetlerini zikr edelim:

- 1- Köylü yumurta ihracat şirketi
- 2- Köylü peynir ihracat şirketi
- 3- Köylü hayvanât-ı ehliye ihracat şirketi
- 4- Köylü hububat ihracat şirketi
- 5- Köylü hayvanât ihracat şirketi

Sonra, bir köyün muhtaç olduğu mevâdd da vardır. Bunlar da başlıca üç kısma ayrılır:

- 1- Sağlam tohumluk

2- Damızlık hayvanât

3- Emval-i beytiye ve elbise

Bu ihtiyacın defî için de -yine Felemenk'te- âtîdeki şirketler teşkil olunmuştur:

1- Sağlam Tohumluk Tedariki Köylü Şirketi

2- Cins Damızlık Hayvanât Tedariki Köylü Şirketi

3 - Köylü İhtiyacat Şirketi

Bu şirketlerin hepsinin ayrı ayrı hey'ât-ı idareleri bulunmakla beraber, bütün müstahsiller bu şirketlerde azadır, bu şirketlerin muamelatını takip etmeye mecburdurlar. Bu hal, yalnız bir şirkete münhasır olsaydı, köylülerin tedkikatı da buna münhasır kalır ve azalar tenâkus ederdi. Halbuki taaddüdün menfaati pek çoktur. Sonra, bir şahsın ancak iki şirkete aza olabileceği gibi tahdîdât da yapılmıştı. Bu münasebetle, köylülerin mühim bir kısmı iş başına getirilmiş demektir.

Bu usul, Türkiye'de ihdâs olunacak iskân mıntıkalarında kabul ve tatbik edilmelidir. Türkiye'de mevcut köylülerin böyle bir teşkilata kabiliyetli olmadıkları nazar-ı itibara alınamaz. Çünkü Felemenk köylülerinde de ilk teşkilatta aynı kabiliyetsizlik bulunuyordu. Binâen aleyh hükümet, muntazam bir teşkilat yaptıktan sonra, mesele gayet tabîî bir cereyan takip eder ve köylerdeki merkezler, sırf malumatı teftiş gibi tâlî ve mahallî bir ehemmiyette kalır. Bundan hiç şüphe etmemelidir. Sonra, bu şirketlerin tedvîr-i umûru için de memurîn hey'âtı lazımdır. Nahiye müdürleri de bu memurîn hey'âtını taht-ı murâkabeye alabilir ve bu hey'âtın muntazam (sükürsal)leri⁴⁷ de halkı irşad edebildiği gibi fen-i zirâat ve hayvanât hakkında da malumat verirler.

Bu şirketlerin her köy merkezi, köy halkının reyiyle tayin edilir. Tasnîf-i ârâda, Türk gibi Türkmen'in de nazar-ı dikkate alınması lazımdır. Yani, ekaliyet, ekseriyete feda edilmemeli ve ekaliyetin reylerini nazar-ı itibara alarak, tasnîf-i ârâ

⁴⁷ Fransızca "succursale": Dal, şube (h.n.)

yapılmalıdır. Bu suretle, şirket mahallî meclislerinin hepsinde de hem Türk ve hem de Türkmen aza bulunmuş olur ve bunların iştigal edecekleri mesele ise, şirket azalarının hukuklarını müdafaadan ibaret kalır. Bu müdafaa, gayet basit bir meseledir: Köyün bütün müstahsillerinden ibaret olan tabîî azaların taahhüdlerini ifa etmesini ve kârı muntazaman istifa eylemelerini temin etmek için, ilmî bir vukufa ihtiyaç yoktur. Çünkü şirket hey'ât-ı memurîni tarafından şürekaya muntazam ve musaddak listeler gönderilebilir ve sonra, bu listelerdeki kayıtlar da pek sarîh olur: Beş tavuğun kaç kuruş ettiğini ve senevî yüz tavuk satan köylünün kaç para alacağını bütün köylü bilir. Zaten, iş bu değildir. Belki, bu kârların muntazaman tevzî ve bilhassa, köylünün taahhüdatında te-ehhür, karışıklık olmamalıdır. İşte bu şirket azalarının en ziyade iştigal etmeleri lazım gelen mesele de bundan ibarettir. Felemenk'de de köy hey'ât-ı idarelerinin iştigal ettikleri mesâil de bu merkezdedir. Bilahare, bunlar da amelî birçok malumat iktisâb etmiş ve köyün istihsâlâtını tezyîd edecek çareleri taharrîye başlamışlardır. Şüphesiz, bunlara malumat veren şirket mütehassısları da mevcut idi. Bu gibi mütehassıslar, Türkiye iskân mntıkalarında da iş başına getirilmelidir ki, bunların malumatından istifade edilsin ve köy şirket meclisleri de şirketlerinin ne suretle işlediklerini ve ne suretle mahrecler bulduklarını ve mallarının ne suretle ve ne için istihlâk edildiklerini bunlardan öğrensin. Sonra, bu şirket meclisleri, köy mahsulâtından bir kısmının hususî surette nasıl ihzâr edileceği mesâilini de idare eder. Bu faaliyetler, az bir iştigal değildir. Buralarda daima herkesin menfaati mevcut bulunduğundan, meseleyi ihâta etmek ve fazla kâr temin eylemek meseleleri de rûz-nâme-i müzâkerât idhâl edilir. Bu suretle, meclislerin azalıkları da bir ehemmiyet iktisâb eder ve böyle bir azalık için, köyde bir nüfuz sahibi olmak veyahut bu azalığa ehliyetli bulunmak gibi bir takım hassalar aranır ki, köylülerde böyle hassalar iktisâb etmeye gayret ederler. Bu mesele, o kadar fazla zamana da muhtaç değildir. Ancak, bu

malumatı idare etmek ve köylüyü daima ilmî bir surette tenvîr eylemek icap eder.

Böyle müşterek menfaat, müşterek kararlarla elde edilebilir. Buna binâendir ki, menfaat ilcââtıyla Türk-Türkmen münâsebâtı da teşdîd edilebilir. Çünkü, hayatın ss'l-esâsı menfaatten başka bir Şey değildir. Ve bilhassa, bu menfaatin müşterek olmasıyla müşterek efkâr-ı ummiye de hâsıl olacak ve her iki tarafın yekdiğerine bir hak bahş etmesi gayet tabiî hislere istinâd edecektir. Bi't-tabi, bu gibi iktisadî hareketler de asrî harekât-ı iktisadiyeye müsteniddir. Her malumatta asrî müesseseler esâs ittihâz edilmelidir. Aynı zamanda da bunlar asrî Türk müesseselerinden de add olunabilir.

* * *

Burada, istitrâd kâbilinden olmak üzere, köydeki müşterek hayatın hukuk-u mtekebile meselesini tasrih etmek istiyoruz. Bu, pek mühim bir meseledir ve yalnız Türkiye için değil, aynı zamanda en müterakkî memleketler için de pek mühim add olunmuştur.

Demografi tedkikatı gösteriyor ki, her yerli ahali, yeni gelen her nev muhacirlere karşı tabiî bir adâvet göstermiştir. Bu adâvet, sırf bu yeni muhacirlerin muhacirlikleri için değildir. Belki, bu muhacirlerin başka bir zihniyete mâlik oldukları içindir. Lakin bu muhacirlerin başka bir zihniyete mâlik oldukları meselesi de bi'l-fiil tedkik edilmiş değildir. Belki, nazari olarak nazar-ı itibara alınmiŐtır. Yani yerliler, kendi kanaatleri olmak üzere, bu itikatta bulunmuŐlardır. Bunun için, bu mesele hakkında Őöyle bir sualin iradına mecburiyet hiss ediliyor:

Menfi neticeler, daima menfaatin zevâli neticesinde tevellüd ederler. Acaba, burda da böyle bir tehlike mevcut mudur? Yerliler, muhacirlerin vrdlerinden mutazarrır oluyorlar mı?..

Bu mesele, henüz hall edilmemiştir. Çünkü, suale katî bir cevap vermek mümkün değildir. Bu sual ile en ziyade iştigal

eden memleket, şimalî Amerika'dır. Orada, bu sualin hem lehtarları ve hem de aleyhtarları vardır. Lakin her iki taraf da bir noktada birleşiyorlar:

Yeni muhacirler, ilk zamanlarda, yerlileri mutazarrır ediyorlar. Fakat bu zararlar, o kadar devam etmez ve esâsen o kadar ehemmiyetli de değildir. Lakin bir zarardır. Bilhassa bu zarar, köylerde daha fazla olur. Köylü, kendi ihtiyacına göre arazide bir nev taksimât-ı ibtidâiye yapmıştır ve hâlî mahallerden de bu nispet dahilinde istifade de bulunur. Bu hâlî yerlere gelecek muhacirler, köylünün mühim bir zararını mûcib olurlar. Çünkü, hâlî yerlere iskân edilecek olan bu muhacirler, birçok fuzuli işgallerle temin edilen menfaatlerin zevâlini intâc eyler. Bu netice, köylünün ibtidâî mantığı ile kâbil-i hall değildir. Sonra, sanayi-i cesimeye mâlik olmayan şehirlerde de böyledir. Fakat, buralarda fuzuli işgaller mevcut değildir. Şehrin ticareti ve istihsâlâtı nazar-ı itibara alınır ve şehir halkına münhasır kalmış olan faaliyet-i ticariyeye başka bir unsurun karışmasıyla işçilik kıymeti, kâr nispeti tenâkus eder.

Lakin nüfusun tezâyüdüyle muamelatta da tezâyüd başlar. Buna binâen, ilk zamanlardaki zararlar da derhal telafî edilmiş olur. Fakat, bu aksülamelin vücud bulması için, mevkiin müsait olması icap eder. Eğer şehir iktisadî inkişâfata da müsait olabilecek bir mahalde olmayacak olursa, bi't-tabi bir netice hâsıl olamaz. Lakin ibtidâî şehir ahalisinin bu cihete ehemmiyet atf etmeyeceği de pek tabiidir. Çünkü, bu netice bilahare tahakkuk edebilir.

Şimdi, aynı halet-i ruhiyeyi bu iskân köylerinde tedkik edebiliriz. Buradaki yerliler, muhacirlere iyi bir nazarla bakmayacaklardır. Bu hal, dinî ihtilâfın teşdîdine de sebep olur. Hükümet, bu meseleyi ehemmiyetle nazar-ı itibara almalıdır. Sonra, böyle ihtilâfları ber-taraf etmek için, evvelce tedâbîr ittihâz etmelidir. Bu tedâbîrin en mühimi, iskân edilecek muhacirlerin köyün hayatında ne gibi tebeddülât tevli'd edeceğini tedkik etmek ve muhacirlerle beraber köyün hayat-ı istihsâliyesini tezyîd edecek olan şirket teşkilatı gibi esâslı

tedbirler ittihâz eylemektir. Bu suretle, köylünün zararını mcib ahvâlin önü alınmış olur ve muhacirlere karşı yerlilerin adâvet izhâr etmelerine meydan kalmaz. Bu hal ise, temsil nokta-i nazarından pek ziyade faidelidir. Türkmen, kendisine düşman olmayan bir halk arasına karıőmaktan ictinâb etmez.

Binâen aleyh, hükümet de bunların hukuk-u şahsiyeleri arasında hiç bir fark kabul etmemeli ve her iki taraf hakkında da aynı idare tatbik olunmalıdır. Hükümet memurları, gayet bî- taraf bulunmalıdır. Bunun için, meslekten yetişmiş, keyfi hareketlerden müctenib hükümet memurları lazımdır.

TÜRKMENLER VE TİCARET-İ MAHALLİYE

Türkmenlerin saha-i cevelânlarındaki arazinin kıymet-i iktisadiyesi de şayan-ı tedkik bir meseledir. Bilhassa, iskân bahsinde nazar-ı dikkate alınacak olan bu meselenin Türkmenler'de nasıl bir istidad tevlîd edeceği nazar-ı itibara alındıktan sonra, muhitin derece-i tazyîkine göre de aşiretlerin ticarete sülûkları nispeti meydana çıkarılmış olur. Bu ise, bir mevcut ictimâî olan aşiretlerde en mühim bir fasıl teşkil eden menfaat-i saik ve duygularının derecesinden ibarettir. Buna binâen, bu faslı gayet esâslı bir surette tedkik etmek icap eder.

Türkmenlerin saha-i cevelânları, beş büyük kısımdan ibaret idi. Bu kısımların hepsinin de ayrı ayrı ehemmiyet-i iktisadiyeleri vardır.

Birincisi, Afşarlar'ın bulunduğu saha idi ve nüfus-u Asya-i Sugra'nın şark-i şimalisini teşkil ediyordu. Bu havâlî, ovalarıyla meşhurdur. Binâen aleyh, buradaki ticaret mahallinin başlıcası hayvanât ve mahsulât-ı hayvaniye bağ ve vesaire gibi şeylerdir. Türkmenlerin emval ve eşya-ı ticariyesi ise, aynı şeylerden mürekkeptir. Bu halde, Türkmenlerle muhitin Türk hayat-ı ticariyesi arasında iştirak-ı katî vardır.

Bu umûmî hutûttan sonra, halı, kilim dokumacılığı gibi, fer'î meseleler de vardır. Türklerle Türkmenler bu meselede de müşterektirler. Çünkü her Türk kasaba, kariye ve köyündeki kilim dokumacılığı hayvanâtın yapağlarından yapılır. Bu hayvanât ise, Türkmenler'de de mevcuttur ve sonra, Türkmenlerin bütün emval-i beytiye ve elbiseleri de bizzat kadınları tarafından yapılır. Dokumacılık, Türkmenler'de daha esâslı bir sanat add olunabilir.

Bu suretle, bu havâlinin ihracat mesâilinde bir iştirak-i menâfi'in hutût-u umûmiyesi mevcuttur. Birçok zamanlardan beri de bu iştirak aynen devam etmektedir. Fakat burada, mühim bir mesele-i tâliyenin nazar-ı itibara alınması icap eder.

Bu iştirak-i menâfi'in mevcudiyeti, muhitin hal-i ibtidâisinden mi neşet ediyor?...

Evet, muhitin hal-i ibtidâisinden neşet ediyor. Burada mütevattın Türkün hayatıyla seyyar Türkmen'in hayatı arasında o kadar mühim bir fark görünmüyor. Sonra, memleket ahalisinin vesait-i nakliyesiyle emtia-i ticariyesini teşkil eden mevâddın suret-i ihzârı arasında da fark yoktur.

Kağnı arabası, deve, beygir ve merkep gibi vesait-i nakliyyeye mâlikiyet hususunda Türkmenlerle Türkler müsâvîdir. Fakat, memleketin bu müşterek hayat-ı ticareti bu halde kalacak mıdır?..

Bu mesele, bu havâlinin hayat-ı iktisadiyesi istikbaliyle alakadardır. Türkiye, ister istemez, asrî bir hayat-ı iktisadiyeye girecektir. Bu, Türkiye için mecburîdir. Buna binâen, memleketin asrî ticaret nokta-i nazarından tedkiki icap etmektedir. Böyle bir tedkik, bizi pek vâsi bir safha-i tettebbua sevk eder. Fakat, Türkiye'nin Avrupa nazarındaki mevkii malumdur. Her devlet-i muazzama, Türkiye'de en hasis menâfi'i bile kaçırmıyor. Bu saike iledir ki, bütün devletler tarafından Türkiye'nin bi'l-cümle menâbi'-i iktisadiyesi tedkik edilmiş ve edilmektedir.

Fransız, İngiliz, Rus, Alman ve hatta İtalyan, Felemenk, Macar lisanlarıyla muharrer binlerce kitaplarda bu havâlinin madenî, ziraî, ticarî mesâili tedkik edilmiş ve yapılacak şimendiferlerin de muhtelif projeleri ihzâr olunmuştur. Bunun için, tedkikatımızda pek esâslı malumata mâlik bulunuyoruz ki, bizi müspet bir safha önünde bulunduruyor. İş, bu malumatı terkiib ve tahlil etmektedir.

Bu havâlinin kıymet-i iktisadiyesini izah etmek için, en mühim esâslar şunlardır:

1- Madenleri

2- Mahsulâtı

Asya-i Sugra'nın şark-i şimalîsini teşkil eden mıntıkanın madeni serveti o kadar ehemmiyetli değildir. Fi'l-hakika, bazı yerlerinde krom, gümüş, bakır, kireç ve tuz madenleri vardır. Lakin kömür madeninin adem-i mevcudiyeti, pek az olan bu madenlerin ehemmiyetini tenkis etmektedir. Buna binâen, madenî servete mühim bir ehemmiyet atf edilemez.

Mahsulât ise, bi'n-nisbe mühimdir. Fakat, bu ehemmiyet, yalnız bu havâlinin mahsulâtı nokta-i nazarından değildir. Belki, bu havâlîye merbut olan Erzurum ile bu havâlinin mâba'dını teşkil eden Ankara ve Trabzon'a kadar bu mıntıka tevsî' edildiği takdirde kesb-i ehemmiyet ederek parlak bir inkişâf-ı iktisadiye mâlik olur. Çünkü, zıkr ettiğimiz şark, garb cihetlerindeki hububat mahsulâtı pek mühimdir. Ankara Şimalî Anadolu ve Şimalî Kürdistan'ın en büyük tepesini teşkil etmektedir. Bundan dolayı, bu havâlîde Ankara-Sivas-Erzurum hattının inşası için Rusya ile Fransa hükümetleri arasında mühim meseleler tahaddüs etmektedir. Hatta büyük bir Rus istikrâzı münasebetiyle bu şimendiferler üzerindeki Rus hukuku siyasiyesinin Fransa'ya terk edilmesi gibi esâslar takip olunmuştur.

Sonra, bu havâlinin maden cihetiyle zengin olamaması, sanayi inkişâfının taahhur edeceğini gösteriyor. Halbuki, gerek hububat ve gerek hayvanât ve fûrûâtı için sanayiye ihtiyaç vardır. Sonra, gıdanın ve elbiselerin mühim bir kısmı da sanayinin diğer şubelerini teşkil ediyor ki, bunların hepsi de idhâlatı icap ettirir. Bu idhâlat ise, ancak Sivas hattını Trabzon iskelerinden birine rabt etmeye menût bir meseledir. Bu ameliye bittikten sonra, bu havâlinin amîk bir tebeddüle uğrayacağı şüphesizdir. O halde, bu amîk tebeddülât dahilinde Türkmenler ne yapacaklardır. Onlar, bu tebeddülâta yabancı kalmak mecburiyetindedirler. Çünkü gerek sanayi idhâlatı ve gerek hububat transitisi meseleleri, şehirlilerin işidir. Buradaki halk, şehirlerin istibdad-ı iktisadiyesi altında kalacaklar ve

Türkmenler ise bu cereyanı takip edemeyeceklerdir. Zira, bunları daire-i faaliyetine almayan bir tebeddülât husule gelecektir.

Buna binâen, bunların bu havâlideki köylerde iskânî mümkün olamaz ve iskân edildikleri takdirde, pek biçare kalırlar ve bilhassa, ticarî idrakları da muhitin hayat-ı ticariyesiyle kâbil-i telif olamaz. Halbuki, böyle bir hal ise, bunların bu havâlî hayat-ı ticariyesi haricinde kalmalarını intâc eder ki, bu kadar bir nüfusun beyhude olarak tereddî etmesine sebebiyet verilmiş olur. Buna meydan vermemek için, bunların başka havâlide iskânları icap etmektedir. Buralarda tamamıyla yerleşen Türkmenler müstesnadır.

İskân bahsinde, bu babta lazım gelen izahat verilecektir.

* * *

İkinci muhit, Farsak muhiti idi. Bunlar, cenubî Asya-i Sugra'nın Bahr-i Sefid sahilini işgal etmişlerdi. Bu havâlî, Türkmenlerin en ziyade kesretle bulundukları bir mahaldir. Fakat, bu Türkmenlerin hepsi de bu havâlinin aşiretleri değildir. Belki, kışın buralara gelirler ve yazın başka yerlere hicret ederler. Bu kayıt, Türkmen nüfusunun ahali-i mahalliye nüfusundan fazla olmadığını izhâr etmek içindir.

Bu havâlinin ticareti, birincisi gibi ibtidâidir. Fakat, burada başka ticaretler de vardır:

- 1- Hububat
- 2- Hayvanât ve teferruâtı
- 3- Portakal, limon vesaire
- 4- Dokumacılık

Bu dört madde, hem Türkmenler'de ve hem de Türkler'de bulunur. Ancak, hububat meselesini istisna etmek lazımdır. Türkmen, hiç bir mahalde hububat müstahsili değildir. Zirâat yapanlar da kendi gıdasından fazlasını nazar-ı itibara almazlar. Fakat, diğer mevâdda pek ziyade ehemmiyet verirler. Mesela, hayvanât yetiştirmekte pek mahirdirler. Sonra, yağ, peynir

imalatında ve nakliyecilikte de aynı mahareti ibrâz ederler. Yalnız, takip ettikleri usul ibtidâîdir. Türk köylüleri de aynı ibtidâî usulleri takip ediyorlar. Buna binâen, Türkmenlerle aralarında müşterek ve ibtidâî bir seviye-i ticaret mevcuttur. Binâen aleyh, bu muhitin inkişâf-ı iktisadiyesi pek mühim bir mesele teşkil ettiği cihetle, meseleyi inkişâf nokta-i nazarından tedkik etmek icap eder.

Burada da şu noktaları tedkik edebiliriz:

- 1- Mesâil-i madeniye
- 2- Hububat mesâili
- 3- Hayvanât mesâili
- 4- Sanayi mesâili

Bu memleketin mevâdd-ı madeniyesi vasat halindedir. Hal-i hazırda münkeşif madenler ber-vech-i âtîdir:

Nevi	Mevkii
1- Bakır madeni:	Açmaz Dağı'nda
2- Krom madeni:	Mihaloluk'ta
3- Demir madeni:	Tirtir Yurdu'nda
4- Gümüş madeni:	Gökçeyılan'da
5- Cıva madeni:	Gökçeyılan'da
6- Gümüş madeni:	Dinek Dağı'nda
7- Linyit madeni:	Dağ Yeniköyü'nde

Bunlardan başka hemen hemen aynı derecede gayr-i münkeşif madenler vardır. Lakin bunların ehemmiyetleri birinci dereceyi bulamaz. Buna binâen, bu havâlinin de hayat-ı madeniyesi pek geç inkişâf bulacaktır. Halbuki, hububat mesâili böyle değildir. Bu havâlî, gayet vâsi ovalara mâlik bulunuyor. Bu ovalar, hal-i hazırda hemen metruk bir haldedirler. Lakin bunlardan eski devirlerde istifade edildiğini gösterir birçok kanal tertibatının enkazları görünüyor. Buna binâen, bu arazinin pek ziyade mahsuldâr olduğunu anlamak

gc değildir. Ancak, muntazam bir ırvâ ve iska ameliyatına ihtiyaç vardır. En meşhur mütehassıs lar, bu havâlideki arazinin hububat istihsâlâtına müsait olduğuna kani olmuşlardır ve bilhassa, Anadolu'nun en mühim bir saha-i zirâyesi de burasıdır. Tedkikat-ı zirâie, bu havâlinin pamuk ve pancar zirâyesine pek müsait olduğunu göstermektedir ki bu iki mahsulün zer'i için de ihtiyaç-ı iktisadî vardır. Bilhassa, pek ziyade pamuğa ihtiyaçı olan ve pamuk mahsulâtını yetiőtiren mahallerden bu havâliye en yakın olan Almanya ile Macaristan hükümetleri, bu havâliyi iőtletmek için en büyük sermayeleri vaz' etmeye hazır dırlar. Sonra, Türkiye hkmeti de bütçesini tevâznleőtirmek için, bu gibi umrânî faaliyetleri tervic edecek bir mevkidedir. Bu teőebbüsat, aynı zamanda Anadolu hayat-ı iktisadiyesinin inkiőtâfına da hayli tesir icra eder.

Sanayi-i dahiliyesi müterakkî olan hükümetler, fabrikaların muhtaç bulunduğu pamuğa, müstemlekelerinde pamuk zirâatini inkiőtâf ettirmek veyahut mstemlekeleri yoksa hariçten idhâl suretiyle tedarik eylerler. Rusya bile pamuk ihtiyaçını, Türkistan'ın vâsi ovalarını iőtleterek temin etmektedir.

Türkiye'ye gelince: Sanayi-i dahiliyesi müterakkî bulunmayan bu memlekette pamuk zirâati layık-ı vechile inkiőtâf ettiği takdirde mahsulâtının tamamını dahilen sarf etmek mümkün olamayacak ve Binâen aleyh haricî mőtteriye ihtiyaç hâsıl olacaktır.

Bu halden en ziyade Avrupa-i merkezî devletlerinin istifade edebileceği izahtan mstagnîdir. Nasıl ki, bugüne kadar böyle olmuştur. Eğer İngiltere, bu havâlinin pamuğundan müstenkif olmasaydı, őarktaki eski hukukuna istinâden böyle bir tespitte bulunabilirdi.

Pancar meselesi ise, doğrudan doğruya Türkiye ile alakadardır. şüphesiz, henüz Türkiye'de sanayi yoktur. Lakin dahilde ihzârı pek kolay olan sanayi-i ibtidâiye baőtlayacaktır. Mesela, őeker meselesi de böyledir. Bu havâlinin ırvâ ve iskasıyla pancar zrrâ'ına müsait pancar tarlaları hâsıl olur olmaz, őeker sanayinin de inkiőtâf edeceğini pek tabiî buluruz.

Hatta, Alman ve Avusturya sanayi-i nesciyyesinin şarkta istihlâk edilmesi, pamuk mahsulâtının ihzârında da büyük bir aksülamel hâsıl edecektir ve bilhassa, nakliyat meselesinin önünü almak ve Türkiye’de daha ucuz olan amele ücretinden istifade etmek gibi meseleler nazar-ı itibara alınarak, Türkiye’de sanayi-i nesciyye şubeleri tesis edilmeye başlanacaktır. Buna binâen, bu havâlîde hayat-ı sanaiyenin inkişâfı da dahil-i hesap edilmelidir.

Sonra, yaylalarının kesreti de hayvanât-ı ehliye ticaretini inkişâf ettirecektir. Bilhassa, mebhûs mıntıkanın Bahr-i Sefid iskelelerine yakın bulunması, sevkiyatın suhuletini intâc etmektedir.

Şimdi, bu faaliyet-i iktisadiye karşısında Türkmen aşiretlerini tedkik edelim: Sanayi-i zirâiyenin tevsî’i, Türkmenleri pek ziyade alakadar eder ve bu hayat, Türkmenler için, ayrı bir kıymeti hâizdir.

Çünkü, bu havâlîde sanayi-i nesciyyenin inkişâf etmesi Türkmenlerin eski sanatlarının bir mâ-ba’dı add olunabilir. Binâen aleyh Türkmenler, bu meseleyi de idrak edebilirler. Hayvanât-ı ehliye ve buna ait teferruât-ı ticariye de böyledir.

Bu mıntıkada sanayi-i zirâiye inkişâf edildikten sonra, memleketin bahrî idhâlat ve ihracat yolları üzerinde bulunan şehirlerinde hayat-ı iktisadiye sûratle inkişâf edecektir. Türkmenleri bu hayat ile sıkı bir surette alakadar etmek için bunların bu havâlîdeki köylerde iskânları, Türkiye’de takip edilmesi lazım gelen iskân gayelerine muvâfık olur.

Zaten, bu havâlînin mütevattın nüfusu da pek azdır. Binâen aleyh, bu kadar vâsi hayat-ı iktisadiyeye namzet bulunan bu havâlîde nüfus-u ahalinin tezyîdi de büyük bir ihtiyaçtır. Fi’l-hakika, burada havanın fena olması ve yaz mevsiminde sıtma gibi bir takım hastalıkların zuhuru nüfusu tenkis eden avâmil-i tabiiyedendir. Fakat, bu avâmil-i tabiiye, kâbil-i izaledir. Çünkü, memlekette Afrika’nın uyku ve hararet hastalıkları gibi emrâz yoktur.

Yalnız bataklıkların tevlîd ettiği hastalıklar vardır ki, bunun önünü almak kâbidir.

* * *

çnc kısım Yörükler'den ibaret idi. Yörük aşiretlerinin saha-i cevelânını Anadolu'nun merkezi teşkil ediyordu. Bu havâlî, Anadolu'nun en mahsuldâr ve en zengin kısmıdır. Bu havâlîdeki hayat-ı iktisadiye de kısmen daha mterakkîdir ve bilhassa, dört tane şimendifer hattıyla muhtelif kısımlardan kat' edilmektedir. Lakin bu şimendiferlerin bugünkü kıymetleri de yalnız zâhirî ve nazarîdir. Yani, henüz bunların ne sînâî ve ne de ziraî tesirleri hâsıl olmamıştır. Farazâ, bu havâlîdeki şimendiferlerin fazla olması, buralarda ne fenn-i zirâati ve ne de fenn-i ticareti tatbiki sebep olamamıştır. Burada, yine eski ibtidâî usuller takip edilmektedir. Bu havâlînin ticareti, mahsulât-ı zirâiye, hayvanât ile bunların teferruâtından ibaret olan ve ikinci derecede hâiz-i ehemmiyet bulunan bazı mevâdda aittir. Fakat, hey'ât-ı ummiyesi hakkında şu nokta nazar-ı itibara alınmalıdır: Burada da eski asırların hayat-ı iktisadiyesi cârîdir.

O halde, bu hayat-ı ticariyenin Türk ile Türkmen arasındaki farkı o kadar ehemmiyetle nazar-ı itibara alınamaz. Çünkü, her ikisi de aynı faaliyet ve aynı vesaite mâliktirler. Havâlînin mahsulât cihetiyle zengin olması, bu memleketin mahsulât ihrac ettiği manasına alınmamalıdır. Bilakis, Türkiye'ye Rusya'dan pek çok hububat gelmektedir. Bu havâlî, ancak kendi muhitini beslemektedir. Yalnız, köylülerin şehirler ihtiyaçını temin edebildikleri ciheti mevz-i bahs olabilir. Türkmenler ise, yalnız kendi ihtiyaçları nispetinde zer'iyât ile iőtgal ettikleri içindir ki, aralarındaki czi farkın ehemmiyetli olmadığı anlaşıyor. Hayvanât ve hayvanât mahsulâtı mesâili ise, hiç de şayan-ı ehemmiyet bir mesele değildir. Bu cihet, mmleketteki hayvanâttan istifade etmek usulünün ibtidâî şeklinde bulunmasıyla sabit bir keyfiyettir. Bu ahvâl, bu kısmın ticareti itibarıyla Türk'le Türkmen arasında müşterek bir hayatın mevcudiyetini gösteriyor. Lakin bu iştirak meselesi,

sırf şekl-i ibtidâîye aittir. Halbuki, bu memleketin inkişâfa pek müstaid olduğu aşikardır. Buna binâen, inkişâf-ı ticarî safhasında iştirak-i hayatın mevcut olup olamayacağını tedkik etmek icap eder.

Burada, diğer kısımlarda takip ettiğimiz esâsları takip edeceğiz. Bu havâlî, madeniyât nokta-i nazarından pek zengin ve meşhurdur. Sonra, Anadolu'nun sair aksamına nazaran, fazla vesait-i nakliyyeye de mâliktir ve madeniyâtın birçokları keşf edilmiştir. Âtîdeki listede görüleceği üzere, bunların ehemmiyetleri de pek ziyadedir ve bu havâlîye hayat-ı snâîye idhâl edebilecektir. Meksûf madenler ber-vech-i âtîdir:

Nevi	Mevkii
1- Bakır:	Tire civarında
2- Linyit madeni:	Rub Dağı'nda
3- Krom " "	Hasançavuşlar'da
4- Gümüş " "	Azap Dağı'nda
5- Zink " "	Azap Dağı'nda
6- Krom " "	İplikçi Dağı'nda
7- Antimon " "	Çiyas Kaya'da
8- Kömür " "	Germe Dağı'nda
9- Bakır " "	Tepecik'te
10- Arsenik:	Gölbaşı'nda
11- Krom " "	Köyceğiz, Çayhisar'da
12- B ⁴⁸ " "	Burla, Ilıca Deresi'nde
13- Kalay " "	Marmaris, Karadağı'nda
14- Linyit " "	Natıs ⁴⁹ Soma'da
15- Krom " "	Köyceğiz, Tahtacı Kerte'de

⁴⁸ Metinde Latin alfabesi "B" ile gösterilen maden bor madeninin kısaltılmış yazılışıdır. (h.n.)

⁴⁹ نطس

16- Kalay	" "	Karasu, Kükre'de ⁵⁰
17- Krom	" "	Ayazlık, Kermikli'de
18- Kalay	" "	Tirece, İslam Aşanlı'da
19- Manganez	" "	Karaca, Karaoluk'ta
20- Krom	" "	Köyceğiz, Tuyarban'da ⁵¹
21- " "	" "	Köyceğiz, Hamitköy'de
22 - S ⁵²	" "	Bozluyük, Nebiköy'de
23 - " "	" "	Dereköy, Kırca'da
24 - " "	" "	Hunay ⁵³ , Birce Eşek Deresi'nde ⁵⁴
25- Zink	" "	Seydiköy, Kömürdere'de
26- Kömür	" "	Söke, Yarıkkaya'da
27- Bakır	" "	Söke, Kemer Ayası'nda ⁵⁵

Bu liste, mekşûf madenlerin beşte birini teşkil etmektedir. Mamafih listedeki madenlerin hepsi de İzmir vilayeti dahilinde bulunuyor ki bu kadar zengin madenlere mâlik olan bir vilayetin âtiyen ne kadar zengin bir sanayiye namzet olduğu meydanda bir keyfiyettir.

Konya'da da âtîdeki mühim madenler vardır.

Nevi

Mevkii

1- Gümüş madeni:	Karaman, Alaiye'de
2- Krom madeni:	Alaiye, Hadim, Mangal'da
3- Manganez madeni:	Elmalı, Finikeoğlu
4- Arsenik madeni:	Hamidâbâd, Gölbaşı

⁵⁰ ككره

⁵¹ طویاریان

⁵² Metinde Latin alfabesi "S" ile gösterilen maden kükürt madeninin kısaltılmış yazılışıdır. (h.n.)

⁵³ خوتای

⁵⁴ برجه اشك دره سی

⁵⁵ کمر آيایسی

Konya'nın madeniyâtı, Aydın kadar değildir. Lakin Konya'ya Bursa ile Ankara'daki madenleri ilave edecek olursak, mühim bir yekûn teşkil eder. Çünkü, bu iki memleket aynı safha-i iktisadiyeyi teşkil eder. Buranın madenleri de Aydın silsilesine tâbidir. Dikkat edildiği takdirde, mıntıkanın her tarafında demir madeni mevcut olduğu görülür. Bütün madenler, yekdiğerine yakın büyük bir tabaka teşkil etmektedirler. Bu hal, bunların işletilmelerini pek ziyade teshîl edecektir.

Bu mebzûl madenler, uzun zamanlar muattal kalamaz. Bunlar, behemehâl işletilecektir. Bunların arasında zengin kömür madenleri de mevcuttur ki, madenlerin suhûletle işletilmelerini temin eder. Bu madenlerin işletilmesi, bu havâ-lînin hayat-ı ticariyesini tebdîl edecektir. Bilhassa, memleketin dahilinde de bu tebeddülâtın tesirâtı pek fazla olabilir; fakat, Aydın vilayetinin sahil kısmında o kadar mahsus olamaz. Zaten, bu kısım tettebbuâtımızın tamamıyla haricindedir. Biz, yalnız aşiretlerin saha-i cevelânlarını nazar-ı itibara alacağız. Binâen aleyh, İzmir'in üzüm, incir ve hububattaki rolünü kayd etmeye lüzum görmüyoruz. Fakat, dahil öyle değildir. Buralarda madenlerin serveti, arazi mahsulâtından fazladır. Sonra, İzmir'in bütün Anadolu-i merkezî için mühim bir mahrec olması, bu havâlîde idhâlatı da tezyîd edecektir. Bu hal ise, sanayinin daha fazla nazar-ı itibara alınmasını icap ettiriyor. Hal-i hazırda, sanayi hiç bir yerde inkişâf etmemiştir ve bu havâlînin en çok metâ'-ı ticariyesini üzüm, incir, susam, zeytin, pamuk, palamut gibi mevâdd teşkil etmektedir. Bu hal de hububat mahsulünün ehemmiyetli olamayacağını göstermektedir. Fakat, bu havâlîde aksi bir cereyan temin edebilmek de mümkündür. Bu cereyan, Türkiye vilayet teşkilatını tebdîl ettirebilmek ile olabilir. Farazâ, Konya'nın bir kısmını İzmir Vilayeti'ne ilhak etmek ve ona mukabil de İzmir'den bir kısmı Bursa'ya zamm etmek gibi bir idarî tadilat yapılacak olursa, İzmir'in hububat ticareti tezâyüd eder ve bu hal, vilayet dahilinde mühim bir rol oynar. Çünkü, bu işle İzmir'de iştigal edecek olan tüccarlar, aynı zamanda bütün

Konya ovasının hububat ticareti ile iştigal etmek mecburiyetinde kalacaklardır ki, bu hal sanayinin inkişâfına mukaddime olmuş olur. Fakat, cereyan-ı ahvâl böyle olmayacaktır.

Türkiye'nin hal-i hazırdaki usul-i ticaretinin inkişâf edeceği anlaşıyor. Bilhassa, bu havâlide şarap, konyak, likör imalatı da terakki edecektir. Bu sanayinin diğerlerinden daha kârlı olacağından şüphe edilemez. Buna binâen, bu havâliyi ummî bir nokta-i nazardan tahlil etmek imkân haricindedir. Belki, Aydın Vilayeti'ni bir şube ve Konya, Ankara, Bursa vilayetlerinde müteferrik bir halde bulunan aşâiri de diğer bir şube add etmek daha muvâfık düşer. Fakat, Aydın şubesini teşkil edenler, bu őubenin inkişâf-ı iktisadiyesiyle alakadar olamazlar. Çünkü, bunlarda böyle bir hayat-ı iktisadiyeye ait hiç bir tecrübe yoktur. Zaten, tavattun etmedikten sonra, bunun imkânı da yoktur. Fakat, Konya'nın meşhur ziraî inkiőâfâtıyla alakadar olan ikinci kısım ise, Türkmenlerin hal-i hazırdeki ticaretlerinin bir mâ-ba'dı olabilir.

Çünkü ziraî inkişâf, aynı zamanda hayvanât-ı zirâiyenin de inkişâfı demektir ki, peynir, yağ ve ilh... gibi sanayi-i lebeniyeye de germî verilecektir. Binâen aleyh sanayi-i zirâiyenin terakkisi, hayvanât ve mahsulât-ı hayvaniye ticaretinin inkişâfını mcib olabilir. Köylere ait bir keyfiyet olan bu inkişâf sratlı bir surette terakki edemiyecektir.

Konya ve Antalya ovaları gibi vâsi araziyi ihtiva eden bu havâlinin yetiőtireceęi hububat, sanayi-i zirâiye ihtiyaç hâsıl ettiremeyecek derecede fazladır. Aynı zamanda da dahilî ve haricî müteaddid müşterileri de yakındır. Bu müőterilerin en mühimi, bizzat Türkiye'dir. Bu hükümet, adam başına dünyada en çok buğday istihlâk eden bir memlekettir. Türkiye'den sonra, Avusturya, Almanya, İtalya gibi müşteriler de vardır. Bilhassa, son iki müőteri hiç bir zaman Türkiye mahsulât-ı zirâiyesinden mstagnî kalamazlar. Bilhassa, İtalya'nın ihtiyacı pek ziyadedir. Hatta, bu ihtiyacın defi için, İtalya'nın bir istila politikası bile mevcuttur.

İşte, bu tabîî müstehliklerin hayat-ı iktisadiyeleriyle bu havâlinin hayat-ı zirâiyesi arasında pek mühim münâsebât hâsıl olacaktır. Bilhassa, bu iki hükümetin sanayi-i cesime hayatına mâlik olmaları ve aynı zamanda sanayi-i zirâiye hususunda en müterakki bulunmaları hasebiyle, bu havâlinin hububat ihracatına mukabil, sanayi-i zirâiye idhâlatı meselesi nazar-ı itibara alınacaktır. Bilhassa, sermayenin ham olarak hububata kapattırılmaması için, daima sanayi-i zirâiye ile te'diyâta germî vereceklerdir. Buna binâen, bunların sanayi-i zirâiyesine rekabet etmek mümkün olamayacaktır. Müşteriler, kendi mallarının rekabetini temin etmek için, azamî fedakarlıklarda bulunacaklardır. Bu halde, bu havâlîde sanayi-i zirâiyenin inkişâfı ehemmiyetle nazar-ı itibara alınamaz. Belki, Türkiye dahilinde mühim bir inkilab-ı iktisadî buna sebep olabilir. Lakin hal-i hazırdaki Türkiye, iktisadiyât usullerinde pek mübtedî olduğundan, böyle bir hareket-i iktisadiyeyi idare edebilecek bir halde değildir.

Şu hale nazaran, bu havâlîdeki Türkmenlerin köy hayatında mesut bir saha-i inkişâfa mâlik olacakları tahakkuk ediyor. Bilhassa, bunların daire-i işgallerinde olan mesâil-i ticariye inkişâf ettiği takdirde, bu Türk-Türkmen hayatının müttehiden i'tilâ'sını intâc eyleyecektir.

Bununla beraber sanayi-i iktisadiyenin inkişâf edememesi ve yalnız hububat ihracatının merkezî harekât-ı iktisadiyeyi idare etmesi, köylerin lehine şehirlerin inkişâf edememesini ve belki köylerin malumat-ı iktisadiyesinin vüs'at-ı inkişâfını temin eder. Bi't-tabi bu netice, Türkmen aşiretlerinin köylerde iskânını müfîd ve mümkün kılar.

* * *

Dördüncü kısım, Kaçarlar idi. Bunlar, Türkiye'nin en gayr-i münkeşif havâlîsinde cevalân ederler ve diğer üç gruba nazaran daha ibtidâî bir halde yaşamaktadırlar. Buradaki köylü Türk ile seyyar Türkmen arasındaki fark, birinin sabit, diğerinin seyyar olmasından başka bir şekilde değildir. Çünkü, bu havâlîdeki köylü, ancak idaresini temin edebilecek kadar

zer'riyât yapar, hayvan besler ve hayvanâtının fazla sütünden de yağ ve peynir ihzâr ederek, şehirlerde satar ve muhtaç olduğu şeyleri alır ki, bunlar da pek mahdûddur. Çünkü, elbisesini ve levazım-ı beytiyenin bir kısmını kendisi imal eder. Seyyar Türkmenler de aynı suretle hareket ederler. Buna binâen, bu memlekette ne idhâlat ve ne de ihracat meselelerinde iki taraf arasında mühim bir fark yoktur.

Anadolu'nun en ibtidâî havâlîsinden mahdûd olan buralardaki hayat-ı ticariyenin nasıl inkişâf edeceği meselesinin tedkiki tehir edilmemiştir. Bilhassa, Rusya ile İngiltere, bu havâlî ile pek ziyade alakadar olmuşlardır. Sonra, Bağdat hattı da Almanların aynı suretle alakadar olmalarını intâc eylemiştir. Buna binâen, bu havâlînin de inkişâf-ı iktisadiyesi hakkında malumat-ı کافی mevcuttur.

Bu havâlî, iki mühim mıntıkaya ayrılır:

1 – Madeniyât mıntıkası

2 – Hububat " "

Madeniyât mıntıkası, henüz malum değildir. Fî'l-hakika, buralarda birçok madenlerin mevcut olduğu anlaşıyor. Lakin bunların hepsi de gayr-i münkeşiftir. Buna binâen, bu nokta-i nazardan mütâlâa serd etmenin imkânı yoktur. Ancak, cenup kısmını teşkil eden Musul civarında gayet zengin petrol madenleri vardır. İşte, bu memleketin bugünkü madeniyâtı bundan ibarettir. Bunlardan şimdiye kadar malum olan üç büyük menba vardır ki üçü de Musul'dadır:

1- Nefs-i Musul'da

2- Seddü'l-Hayra'da (Musul'un cenubunda)

3- Küllab'ta⁵⁶

Bu üç menba, Kirmanşah'a doğru tahte'l-arz bir cereyana mâliktir. Bu menbalar, memlekette petrol sanayini inkişâf ettirebilir. Fakat, menbaların bulunduğu mıntika ile arazinin

⁵⁶ كلاب

diğer aksamı arasındaki mesafe pek vâsîdir. Petrol menbaları, bu memlekette hayat-ı sınaîye ve esâslarını teşkil edemez. Halbuki, bu havâlinin malum bir kıymeti vardır: Zirâate kabiliyeti ve bilhassa, havâlinin tarih-i zirâatidir. Buralarda kurûn-u evveli ve vustâdan kalma birçok kanallar var. Sonra, Asurîlerin abidelerinde de birçok vâridât kuyûdâtı görülüyor. Bunların mecmûu, bugünkü ıssız Irak vadisinin ne kadar zengin olduğunu ve ne kadar mebzûl mahsulât verdiğini gösteriyor. Aynı zamanda, bu havâlîde tedkikatta bulunan bütün zirâat mütehassısları da tarih-i kadim kuyûdâtını tasdik etmektedirler. Bundan mâ-adâ, bu havâlinin zirâî bir inkişâfa müsait olduğu bedîhî bir hakikattir. Zaten, bu havâlîyi inkişâf ettirecek olan sermayeler de başka bir maksat için vaz' edilemez. Türkiye, henüz böyle vâsî araziye işletecek kadar millî sermayeye mâlik değildir. Buraya, behemehâl Avrupa sermayesi lazımdır. Avrupa sermayesi ise, sanayi sermayesidir. Bu sermaye, başka memleketlerin sanayii için vaz' edilemez. Belki, hariçte bu memleketlere sanayi menâbî'î ihzâr edebilecek olan sair işler için vaz' edilebilir. Bu mevzu da ancak zirâat işleri olabilir. Bu suretle, bu havâlîye sanayi-i zirâîye idhâlatı başlar ve sonra da bu hâlî yerlerin nüfusu tezâyüd eder. Bu da diğer çeşit sanayinin idhâlatı için müsait safhalar temin etmiş olur. Bu memleketin ahvâl-i zirâîyesiyle alakadar olmayan hiç bir memleket yoktur. Bilhassa, İngilizler bu mesele ile pek ziyade alakadar olmaya başlamışlardır. Bağdat hattı projesinden evvel, İngiltere o kadar alaka göstermiyordu. Çünkü, buraları istila haritasına idhâl etmiş bulunuyordu. Avustralya, Mısır, Afrika-i cenubiyi istismardan sonra, sıra bu havâlîye gelecekti. Lakin Almanlar'ın ortaya atılması, İngiliz projesini alt üst etti. Şimdi, İngilizler de Almanlar gibi hareket etmek istiyorlar. Fakat İngiltere'nin buralara vaz' edebileceği zirâat sermayesi henüz ihzâr edilememiştir. Bu sermaye, muhtelif İngiliz müstemlekelerinde işletiliyor ve bi't-tabi, doğrudan doğruya İngiltere'nin idaresinde olan memleketlerdeki istifade ile başka bir hükümetin idaresindeki havâlîden elde edilecek istifade

arasında büyük bir fark vardır. Ve hiç şüphesiz, ilk safhada sermayenin gerek re's'l-mali ve gerek itfa' faizleri de İngiltere'ye intikal ettiği halde, ikinci safhada Türkiye'nin de İngiliz sermayesinin itfa' faizlerinden büyük bir kısmına hissedar olacağı meydandadır. Bu ise, açık bir zarardır ve böyle bir sermaye, hiç bir zaman bu kadar sarf bir zararı kabul edemez. Bunun içindir ki İngiltere, siyasi manevralarla buralarda bir hakk-ı intifâ kazanmak ve bilahare de buralara dökülecek olan ecnebi sermayelerinden istifade etmek çarelerini aramaya başladı. Bu son çare, İngiliz istila siyasetine durgunluk âriz olmaya başladığı son zamanlarda zuhur etti. İngiltere, kendisinin re'sen istifade edemeyeceği bu havâlden behemehâl bir kâr elde etmek istiyordu. Bu, bir iktisadî hd-gâmlıktan başka bir şey olamazdı ve malum olduğu üzere, Kuveyt meselesini ihdâs eyledi. Bu mesele, hâlâ neticelenmemiştir. Lakin İngiltere'nin bu iktisadî ta'biyesini anlamamak mümkün değildir. Buna binâen, Alman sermayesi de ayrı bir ta'biye tertib edebilir. Bağdat hattının Karadeniz ve Bahr-i Sefid'e mlasık şubelere taksim edilmesi, Basra Körfezi'nin ehemmiyet-i iktisadiyesini izale edecektir. Fi'l-hakika İngiltere, Kuveyt limanını Asya'nın Trieste'si add ediyor. Fakat, burada noksan tettebbu vardır. Çünkü, Türkiye, henüz Bahr-i Siyah ve Bahr-i Sefid'e doğru inkişâf edebilecek bir haldedir. Buna binâen, İngiltere'ye mukabele edebilir ve o zaman, İngiltere'nin mit ettiği kazançlar da birer serap olur.

Alman sermayesi, kendisi için müsait bir saha bulmuş demektir. Zaten, bu meselede İngiltere ve Almanya'dan başkası alakadar değildir. İngiltere, hal-i hazırda bu havâli için akim bir kuvve-i iktisadiye şeklinde bulunduğundan, saha münferiden Almanya sermayesine güşâde kalıyor. Bi't-tabi Türkiye, gerek bütçesini kapatmak ve gerek asrî bir devlet haline girmek ihtiyacıyla bu havâlinin inkişâfını tehir edemeyecektir. Sonra, Türkiye'nin vaz' edilecek sermayesi yoktur. Buna binâen, Türkiye'nin bu ciheti nazar-ı itibara alması ve bilhassa, sermayenin takip edeceği gayeyi kabul etmesi mecburîdir. Bu mecburiyet hem inkişâfın mbremiyeti, hem bütçe ve hem de

dahilî Türkiye hayat-ı iktisadiyesinin ihtiyacı gibi esâslara istinâd eder ki, Türkiye için gayr-i kâbil-i ictinâb bir meseledir.

Alman sermayesi bu havâlîde toplu bir halde iş görebilir. Binâen aleyh, müstemleke usulünü tatbik etmekten başka çare yoktur. Fi'l-hakika, Türkiye'nin hal-i hazırdaki idarî teşkilatı buna müsait değildir. Lakin bu idarî teşilatin hiç bir kısmı da buralarda tatbik edilememiş ve ilan-ı hürriyetten beri usul-i idare esâslarında tebeddüller icra edilmiştir. Fakat, idare-i vahide usulünün muvâfık olamayacağı ve böyle teşkilatın ise, buralarda büyük sermayeler işletilmesine müsait bulunmayacağı bedîhîdir. Bunun için, behemehâl Türk usul-u idaresi tebdil edilmeli ve bu hâlî arazideki ehemmiyetsiz nüfus, hukuk-u esâsiye gibi en medenî milletlerin hukuk-u tasrifyelerine mâlik olmamalı ve aynen, müstemleke-lerde olduğu gibi, yerliler de ancak kapitalizm gayesinin tekamülüne hâdim bir vaziyette bulunmalıdırlar. Felemenk kolonizasyon mütehassıslarından وان ده ر ليخته [Van der Lichte]'nin neşr ettiği [*Müstemleke Ahalisinin İdaresi*] [1]⁵⁷ nam eserde deniyor ki:

“Müstemleke ahalisi, hiç bir suretle fethlerin hukuk-u istihâliyesine takaddüm edebilecek bir iddiada bulunamaz. Bunun imkânı yoktur. Çünkü, bunların istihâalde bir kıymetleri mevcut değildir. Yerliler istiladan evvel, nasıl kendilerine ait olan bu mevâddan nasıl istifade edemiyordularsa, şimdi de etmemelidirler.”

Bunun için, Türk kanun-ı esâsiyesindeki idare maddeleri tebdil olunmalı ve hukukî Türkiye ile gayr-i hukukî Türkiye de tasrih edilmelidir. Bu suretle hareket edildiği takdirde, meselenin halli kolaylaşacaktır ve zaten, Türkiye'nin de başka bir suretle hareket etmesinin imkânı yoktur. Bu halde, bu havâlînin büyük zirâat mesâili ile alakadar olarak inkişâf edeceği anlaşıyor. Bu vâsi zirâat, esâs itibarıyla Türkmen aşiretleri için gayet müsaittir. Lakin büyük zirâat meselelerinde ferdî mülkiyet esâsı, (Tröst) halindedir. Bu havâlîdeki ferdler,

⁵⁷ [1] Bu eser Almanca'ya da tercüme edilmiştir.

trst hesabına çalışmak mecburiyetinde bulunacaklardır. Buna binâen, buralara iskân edilecek olan Türkmenlerin ticaret-i mahalliye ile alakadar olamayacakları meydanda bir keyfiyettir. Zaten, aynı mesele ile buralardaki garb aşiretleri de taban tabana zıttır. İskân bahsinde daha ummî hatlarıyla izah edileceği vechle, iskân meselesinde esâs, tedricî intifâ ve muhacirlere azamî menfaat bahş etmektir. Halbuki, müstemleke mesâilinde bunun nazar-ı dikkate alınması mümkün değildir. Burada, yalnız Türkmenlerin havâlinin inkişâf-ı ticariyesiyle alakadar olamayacaklarını kayd etmekle iktifa edeceğiz. Bu ise, bunların ticaret-i mahalliye ile tevhd-i hareket edemeyeceklerini gösteriyor.

Beşinci kısım, Sarılar'ın sahaları dahilinde tedkik olunabilir. Bu saha da diğerleri gibi ibtidâidir. Burada da meskun ahali ile aşiretlerin hayatı arasında müşterek esâslar mevcuttur. Ancak, bu havâlideki şehir hayatı, kısmen tekamül etmiştir ve dahilî Anadolu'nun Bahr-i Sefid havzası limanlarıyla da mnasebetdârdır. Buna binâendir ki, bu havâlinin köyleriyle őehirlerini ayrı ayrı tedkik etmek mecburiyeti hâsıl oluyor. Fakat, bu şehirlerin hal-i hazırdaki muamelat-ı ticariyeleri, ancak köylerinin mahsulâtı ve istihlâkı ile alakadardır. Bunlar, henüz bu alakaya nazaran, hususî muameleler icra ediyorlar. Buna binâen, ancak muhitin ahvâl-i ticariyesini ummî bir surette izah ettikten sonra, bu hususiyeti işaret etmek muvâfık olur.

Bu havâlinin hey'ât-ı ummiyesi, kendi ihtiyacının def'ini nazar-ı itibara almaktadır. Bu ihtiyaç ise, hububat, hayvanât ve hayvanâtтан istihşâl olunan yağ, peynir gibi mevâdd ile kaba dokumacılıktır. Fi'l-hakika, aşiretlerde ve meskun köylerde ipek dokumacılığı gibi, pek ince işler vardır. Lakin bunların ibtidâi vesaitle mahdd dairelerde icra edilmeleri de kaba dokumacılık őubesinden add edilmelerini intâc ediyor. Buna binâen, her ibtidâi cemiyette bulunan bu gibi sanayi-i beytiyeye büyük bir ehemmiyet atf edilemez. Fi'l-hakika, bu havâlinin gerek hayvanât istihşâlâtında ve gerek hububatında bir fevkaladelik vardır. Fakat, bu fevkaladelik de bi-nefsihî bir

inkişâf-ı ticarî add edilemez. Bu Türkiye'nin diğer şehirlerinin buraya muhtaç olmalarından neşet ediyor. Zira, Türkiye'nin hey'ât-ı umûmiyesi de ibtidâî bir haldedir ve her mahallinde de aynı saha-i istihsâl bulunamadığından, kendisine merbut olan sahaların bazılarına bu gibi kıymetler vermektedir. Bunun içindir ki, bu havâlinin yağ, ipek istihsâlâtı, Türkiye dahilinde bir şöhet bulmuştur. Fakat, bu şöhetine rağmen, vâsi ve fennî bir şekilde inkışâf ettirilememiştir. Bu ciheti, Türkiye'deki sermayesizliğe atf edebiliriz. Lakin aynı zamanda da daha vâsi istihsâlâtın Türkiye için lüzumlu olmadığını ve Avrupa pazarlarının da buralara henüz muhtaç bulunmadıklarını işaret etmek lazımdır. Mesela, Türk tütününün gerek dahilindeki sarfiyatı ve gerek Avrupa'daki şöhetini dolayısıyla işletildiği meydanda bir keyfiyettir. Eğer bu havâlîdeki mahsulât, tütüne müşâbih olsaydı, bir Avrupa sermayesinin elinde bulunması kadar tabîî bir şey olmazdı. Bu girizgâh, bu havâlî istihsâlâtındaki mahallî kıymetin ehemmiyetsiz olduğunu ve daha makulü de yalnız ibtidâî bir Türkiye'ye ait bulunduğunu ispat etmektedir. Şu hale nazaran, buradaki şehirlerin muamelat-ı hususiyesinin nerelere kadar tevsî-i daire ettiği anlaşılıyor.

Bu ibtidâî hal-i ticarî, Türkmenlerin muhit-i ticarilerine tetâbuk ettiklerini gösteriyor. Fakat, muhitin istikbal-i iktisadiyesi de ayrı bir gaye takip ediyor. Diğerlerini tedkik ettiğimiz gibi, bu havâlinin de istikbal-i iktisadiyesini müş'ir maddelerini izah etmek icap eder:

1- Madeniyât

2- Zirâat

3- Sanayi

Bu arazi maden teressübâtına müsaittir. Ve burada mekşûf dört maden damarının dördü de demirdir. Bunlar, Maraş, Papas, Baylan Salihîye demir madenlerinden ibarettir. Diğer madenler hakkında henüz hiç bir malumat yoktur. Buna binâendir ki, buranın madeniyâtını dahil-i hesab etmek muvâfık-ı maslahat değildir. Fakat, burada bir silsile takip eder

gibi, yekdiğerini tevâli eden demir madenlerinin de fevkalade ehemmiyetleri vardır. Bunlar, memleketin hayat-ı sınaiesini inkişâf ettirebilecek bir halde bulunuyorlar. Bununla beraber, Türkiye'nin her tarafında demir madeni mevcuttur. Sonra, bu havâlinin Türkiye ile ne suretle alakadar olacağı da malum değildir. Fransa, kendi hesabına, İngiltere de Türkiye zararına ve Arap hesabına olmak üzere, bu havâlîde birçok hileler tertib etmektedirler. Buna binâen, Türkiye'nin Türk olmayan bu havâlîyi takdim etmesinin imkânı yoktur. Türkiye, buralardan evvel, hakiki arazisini işletmek mecburiyetindedir. Bu münasebetle, bu havâlinin demir madenlerini birçok zamanlar tehir etmesi muhtemeldir. Ve henüz, bu havâlîde hayat-ı madeniyenin inkişâfını mümkün kılacak bir emare mevcut değildir.

Ahvâl-i zirâiye ise, kısmen daha mterakkidir. Ancak, burada vâsi zirâat mahalleri o kadar kesir değildir. Ve kâbil-i zer' arazi nispetinde de faaliyet-i zirâiyenin az olacağı ve daha ziyade memleketin dahiline sarf edileceği nazar-ı itibara alınmalıdır. Bu netice, burada büyük zirâat ticaretinin vücut bulamayacağını gösteriyor. Fi'l-hakika, dahilî bir ticaret olabilecektir. Fakat, bu ticaret için de ne fazla sermaye ve ne de ahali-i asliyesinin haricindeki őahsiyetler nazar-ı itibara alınmamalıdır.

Bunun içindir ki, bu havâlinin ticaretine rabt-ı mukadderât ettirilmemelidirler. Bu, ancak Türkiye'nin havâlî-i sairesindeki nüfusun ticaret-i mahalliye fazla geldiği zaman nazar-ı itibara alınabilir, halbuki, henüz böyle bir vaziyet mevcut değildir. O halde, ilk nokta-i nazara ehemmiyet atf etmek zarureti karşısında kalıyoruz.

Ahvâl-i sınaîye meselesi, bu havâlîde daha fazla nazar-ı itibara alınabilir. Bilhassa, ham dokumacılık şayan-ı dikkattir. Lakin ahvâl-i ummiye kısmında da izah ettiğimiz gibi, henüz bu devrin de inkişâfına müsait bir safhanın önünde bulunmuyoruz. Bu sanatın da inkişâfı için, büyük bir iktisadî inkılab, veya hiç olmazsa sınaî tekamüle ihtiyaç vardır. Bu,

henüz mevrû-i bahs bile değildir. O halde, bu hayatın da mahallî kalacağı şüpheden vârestedir. Zaten, bu havâlîyi tedkik ederek, Bağdat-Beyrut şimendifer hattını tesis etmek isteyen Fransız sermayedarları da başka bir mütâlaada bulunmamışlardı. Yalnız, bu havâlînin Irak transitine müsait olabileceği iddiası mevcut idi. Halbuki, Bağdat hattının İskenderun şubesi de aynı vazifeyi daha mükemmel bir surette ifa edecektir. Buna binâen, Fransız projesi de pek az zaman zarfında terk edildi ve meşhur bir muktesidin dediği gibi: “Fransız projesi, bir blöften ibarettir. Bu ancak borsalarda muvakkat bir oyuna yarayabilir. Fakat, meselenin pek yakın bir zamanda tavazzuh edeceği ve bu oyunun da devam etmeyeceği meydanda bir keyfiyettir.

Zaten, projenin sahibi olan zatın mevkii de bunu gösteriyor. Bu adam, *Tan*⁵⁸ gazetesi sermuharriri Tardieu’dur⁵⁹. Tardieu, hiç şüphesiz siyasi mesâil ile borsalara icra-i tesir edebilecek bir mevkidedir ve Beyrut-Bağdat hattının inşası teşebbüsü de sırf bu maksada müsteniddir. Bilhassa, bu hattın muntahâsı için yapılan müthiş patırtılar ve Fransa’nın Suriye Hristiyanları hukukunun müdafiliği sıfatıyla ortaya atılması da malî, fennî bir esâsın adem-i mevcudiyetini göstermekten hâlî değildir. Sonra, Fransa’da da meseleyi tenvîr edecek derecede (mahallî hayat-ı iktisadiye inkişâfatı) hakkında bir eser de neşr edilmemiştir.”

Bu salahiyatdâr zatın mütâlaâtını nazar-ı ehemmiyetten dûr tutmamalıdır!

Hulâsa, bu havâlînin hayat-ı sînâîyesi de cihân-şümûl bir inkişâfa mazhar olamayacaktır. Bu suretle, Türkmenlerin de bu hayat-ı sînâîyeyi takip etmeleri zarurî olamaz. Sonra, buradaki

⁵⁸ *Le Temps*, 1861-1942 yılları arasında Paris’te yayınlanan günlük gazete (h.n.)

⁵⁹ André Tardieu (1876-1945), I. Dünya Savaşı öncesi *Le Temps* gazetesinde özellikle Bağdat Demiryolu politikasıyla ilgili yazdığı yazılarla dikkat çeken, savaş sonrası barış sürecinde etkili olan ve defalarca bakanlıkta bulunan, 1930 ve 1932’de iki defa başbakanlık yapan Fransız gazeteci ve devlet adamı. (h.n.)

menfaat de, azamî bir derecede değildir. Binâen aleyh, Türkmenlerin bu havâlî hayat-ı sınaïyesine teşrîk edilmeleri o kadar ehemmiyetle nazar-ı itibara alınamaz.

* * *

Bu son havâlînin inkişâfı hakkında ummî bir mütâlaanın da lüzumuna ihtiyaç hiss edilmektedir. Çünkü, bu havâlînin inkişâf-ı tabiiyesiyle Türkmenlerin âtîsi arasında adem-i tevâfuk yoktur. Buna binâen, burada iskân edilecek olan Türkmen aşiretlerinin hayat-ı ticariye ile alakadar olacakları anlaşıyor. Ancak, muhitin, Türkiye'nin diğer aksamına nazaran mahdd bir faaliyet-i ticariyeye saha olması meselesi vardır ki, Türkmenlerin bu havâlîden edecekleri istifadenin cziliği meselesi münakaőasına sebebiyet veriyor. Bu mesele kabul edilmeli midir, edilmemeli midir?.. İskân bahsinde iskân gayesi hakkında malumat verilecek ve mesele orada daha ummî bir surette tenvîr olunacaktır. Ancak, burada da ticaret hayatı ile insan faaliyetinin hutt-u esâsiyesini göstermek mecburiyeti vardır. Bir memleket, hayat-ı ticariyesine nazaran, bir nüfusa mâlik olmak mecburiyetindedir. Hayat-ı ticariyesi akîm olan mahallerde fazla nüfusun hiç bir ehemmiyeti olmadığını da nazar-ı itibara almalıyız. Mesela, Almanya'nın bitmez tükenmez Amerika muhâcereti de başka bir sebepten neşet etmiyor. Bunun içindir ki, ticaret-i mahalliye mutabakat nazariyesinde iki noktanın nazar-ı itibara alınması mecburîdir:

- 1- Mevâdd-ı ticariye ile ũnsiyet.
- 2- Ticaret-i mahalliye'nin temâdî-i inkişâfı.

İşte, Türkmenlerin ticaret-i mahalliye ile teşrîk-i mukadderât etmelerinde ikinci şartın aranılması kadar tabiî bir mesele olamaz. Bu havâlîde, bu şart mevcut olmadığı için, yalnız birinci şarta istinâd eden tetâbuku kafi add etmek de doğru olamaz.

TÜRKMENLERİ İSKÂN PROJESİ

Asr-ı hazırda ilmî bir mahiyet alan iskân meselesi, yeni ihdâs edilmiş bir şey değildir. Bu meseleye kurûn-u evvelîde bile tesadûf olunur.

Onsekizinci, ondokuzuncu asırlarda ise, pek vâsi bir sahada tatbik edilmiş olan bu mesele ilmî bir surette nazar-ı itibara alınmamıştı. İskândan maksat ne olduğu, ancak ondokuzuncu asrın sonlarına doğru nazar-ı dikkati celb etmiş ve yirminci asrın bir kaç senesi içinde de bir ilm şeklinde nazar-ı itibara alınmış idi.

İskânın yeni bir şekilde nazar-ı itibara alınması, Amerika sermayesinin daha kârlı bir iş bulması ihtiyacından başlıyordu. Amerika'nın hâlî arazilerine Avrupa'dan muhacir celb etmek ve bu muhacirlerle tevhit-i faaliyet ederek, fazla kazanmak için celb edilen muhacirinin usulî bir surette iskân ve istismarı düşünüldü.

Bu teşebbüs, gayet sarîh bir surette gösteriyor ki, meselenin esâsını iskân değil, cerr-i menfaat teşkil ediyor. Amerika sermayedarları, bu suretle intifâ'yı daha karlı add etmişlerdi.

Bilahare, beynelminel bir ehemmiyet kesb eden iskân meselesiyle her hükümet alakadar olmaya ve aynı zamanda, her hükümet kendine göre bir iskân usulü kabul ve tatbik etmeye başladı. Hükümetler ve milletler arasında mevcut sermayelerin bi'l-mecburiye telâhukundan dolayı, iskân meselesi beynelminel bir şekil aldı. Bu mesele, yalnız boş sahalarda nüfus yerleştirmekten ibaret değildir. İskân meselesi, ilmî bir şekil aldıktan ve bu sahada birçok tedkik ve tecrübeler yapıldıktan sonra, iskân edilecek ahalinin memleketin gaye-i iktisadiyesine istinâd ettirilebilmesi ve bu hayatı takip

edebilecek insanların tedariki meselesi gibi yeni bir safhaya girdi. Bu yeni Şekil, aynı zamanda Türkiye aşİretlerinin iskânı meselesiyle alakadardır. Çünkü, bu yeni usulün asıl ruhunu teşkil eden (işe yarar) insan bulmak meselesinin Şekli-i temâdisi de (insana göre iş)ten ibarettir. Buna binâen, iskân-ı aşâir meselesi de ayrı bir safhaya ait bulunmuyor, demektir ve bu münasebet, gerek Kürt, gerek Arap aşİretlerinin iskânları meselesinde de mevcut olduğundan, burada amîk bir surette tedkik olunmalıdır.

İnsandan kazanmak meselesi, mücerred bir halde tettebbu olunamaz. Çünkü, dünyadaki bütün milletlerin birer devlet teşkilatına mâlik oldukları görülüyor. Ve her devlet, hemen ummiyetle asrî bir hayata girmiş bulunuyor. Bu devletler, henüz asrî teşkilattan mahrum bulunan insanları idareleri altına almışlardır ki, Çin gibi mühim bir istisna bile asrî devletlerin muvâzene-i iktisadiyelerine itbâ' etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ne urk-ı aliye ve ne de urk-ı sâfileye mensup akvam bu mecburiyetten kurtulamamıştır. Devletler, doğrudan doğruya ictimâî birer müessesese oldukları için, idarelerindeki insanları da bu ictimâî hayatın menfaatine hâdim bir surette istihdam ederler. Muhitlerin ve harsların tehâlf, devletler dahilindeki insan ktlelerini ekseriya yekdiğerine zıt ictimâî hey'âtlar haline getirmiştir. Böyle müteâriz ictimâî hey'âtların ise gerek faaliyet ve gerek menfaatlerinde ise, mteâkis istikametler mevcuttur ve bunlar, uzun bir istikbal için tevhîd edilemezler. Bu cihet, iskân meselesinde her devletin tamamıyla ayrı bir gaye takip etmesini istilzâm eyler. Binâen aleyh (insandan kazanmak) meselesini de ayrıca tedkik etmek icap eder. Yalnız, bu meseleyi her hükümetin Şekli-i hususisi tarzında mütâlâa etmek pek uzun olur ve aynı zamanda, bu mevzu için de o kadar faideli olamaz. Belki, mütebâriz usulleri izah etmek daha doğru olabilir. Buna binâendir ki, usullerin her devletteki müşâbih noktalarını bir yere cem' edeceğiz. Bu suretle, iskân mesâilinde ummî kaideler vaz' edilebilecektir. İskân meselesi  esâsa istinâd eder:

1 – Araziye nisbetle insandan kazanmak.

2 – Sanayiye nispetle insandan kazanmak.

3 – Madene nispetle insandan kazanmak

Bu üç usul, ayrı ayrı teşkilata ve neticelere tâbidir. Binâen aleyh ayrı ayrı tedkikleri lazımdır. [1]⁶⁰

Sanayi kapitalizmi, Türkiye'nin üç meşhur ovasını işletecektir. Fakat, bu üç meşhur ova için, ayrı ayrı usuller takip edilmelidir.

Irak ovası, müstemleke usulüne aittir. Buna binâen, burada hukuk-u medeniyeye mâlik olan Türkmenler iskân edilemez. Sonra, ikinci ve üçüncü ovayı teşkil eden Adana ve Konya ovaları ise, iskâna müsait bulunuyor. Lakin Adana ovasının da müstemleke şeklinde idaresinden daha fazla istifade imkânı vardır. Binâen aleyh, bu ovanın da Irak usulüne rabtı teklif olunabilir. Lakin Türkmen aşiretlerinin ekseriyetle buralarda kalmaları da nazar-ı itibara alınacağından, meseleyi ceffe'l-kalem hall etmek gayr-i mümkündür. Zaten, bu havâlinin havası da iskâna o kadar müsait değildir. Mamafih, havanın ıslahı da kâbildir. Zaten, Türk hükümeti de bu havâliye fazlaca ehemmiyet vermektedir. Buna binâen, meselenin kapitalizm esâsına muvâfık bir surette halli için, müşkilat-ı tâliyye maruz kalınacaktır. Fakat, bu müşkilatın adem-i tevâlisi daha ziyade istifadeyi mucibdir. Esâsen, bu havâlinin istikbali de Türk hükümetinin nokta-i nazarına tevâfuk edebilecek bir şekilde olacaktır. Havâli-i mezkure, Bahr-i Sefid'deki Anadolu sahillerinin en müsait limanını teşkil etmektedir. Liman ve büyük ihracat, birdenbire havâlinin hem müstahsil ve hem de

⁶⁰ [1] Müellifler, burada dünyada mevcut sermayenin en çok sanayide istimal edildiğinden bahs ediyor ve Türkiye'deki araziye işleyecek sermayenin de ancak sanayi sermayesi olabileceğini iddia ediyorlar. Ba'dehu, bu sermayenin nereden tedarik edilebileceğini tedkik ediyor ve ancak mevâdd-ı ibtidâiyeye muhtaç olan Almanya'dan sermaye bulunabileceği zıkr olunuyor. Aynı zamanda, gelecek sermayenin memlekette kapitalizm esasatına istinâden iş görmek isteyeceği, binâenaleyh aşâirde hiç bir hakk-ı tesânüd tanımamak lazım geldiği izah olunuyor. Ve bu babta kapitalizm nazariyeleri etrafında birçok tafsîlat veriliyor. Fakat bu bahisler, mevzudan hariç olduğu için terk edilmiştir.

müstehlik nüfusunu tezyîd edecektir. Şimdi, yapılacak ihtiyatların gayr-i malum bir âfide zîr ü zeber olacağını kabul etmek lazımdır. Bu babta istinâd edilecek bir nazariye de mevcuttur: Büyük ihracat limanları daima kendi havâlîsinin nüfusunu tezyîd eder. Ancak, bu havâlînin o kadar vâsi ve derin bulunmaması ve liman sahili ile müvazi bir tûlda olması ise, tezâyüd-i nüfusun en büyük bir âmili add olunabilir. Binâen aleyh Adana ovası, tezâyüd-i nüfusu icap ettirecek bir vaziyettedir. Bu suretle, burada Irak usulünü takip etmemek daha muvâfık düşer gibi bir iddia vârid olabilir.

Bi't-tabi, ikinci usul de bu havâlî insanlarının hukuk-u meşrûası hükmündedir. Bu halk, Türk'tür ve hükümetin gerek hukuk-u siyasiye ve gerek hukuk-u mülkiyesiyle müşterektir. Buna binâen, bu havâlîde Türkmenlerin iskânları kâbidir. Bununla beraber, buralarda sakin olan şehir halkının itikadı ile Türkmenlerin itikatları arasında büyük bir fark vardır. Şehir ahalisi, İslam ve Sünnî'dir. Bura Türkmenleri ise, ekseriyetle Kızılbaş'tırlar. Lakin yazın buralara hemen hemen birçok karışık kütleler gelir. Bunların hepsini de Kızılbaş add etmek mümkün değildir. Mafih, buralarda esâslı bir surette yerleşmiş olan Türkmenlerin Kızılbaş oldukları meydanda bir keyfiyettir. Bunların böyle kalmaları ise, hiç bir zaman tecvîz edilemez. Bunlar, behemehâl Kızılbaşlık itikadını terk etmelidirler. Bu mesele, şeytaniyât bahsinde de uzun uzadıya izah edilmiş idi. Bu havâlî ise, bunların iskânları için pek ziyade müsaittir. Çünkü, gerek bu havâlîdeki faaliyet-i iktisadiye, gerek nüfusun tezâyüdü ihtimali, Türkmenleri hem daha ziyade hayat-ı hakikiyenin amelî kısmıyla işgal edecek ve hem de tesalüb başlayacaktır. Bu hal, Türk halkının menâfi'ine tevâfuk etmektedir. Bunun üzerine, bu havâlîde iskân edilecek olan Türkmenlerin iskân teşkilatını tespit etmek iktizâ eder. Bi't-tabi, burada da kapitalizm menâfi'ini esâs ittihâz etmek mecburiyetindeyiz.

Haritaya bir göz gezdirildiği takdirde Adana ovasının:

33, 31 tûl dairelerinde

olduğu ve gerek Göksu, Seyhan, Ceyhan nehirlerinin munsabblarıyla menbalarının kısm-ı ulyâsına kadar da temâdi ettiği görülür.

Arz dairelerine nazaran, arazinin yaz mevsimi için pek ziyade hararetili olduğu meydandadır. Ancak, arazinin üç büyük nehir havzasında bulunması, yaz mevsimindeki harareti biraz tadil eder. Buna binâen, yazın da buralarda oturmak ciheti temin edilebilir. Fakat, bazı taraflarında hararetin derece-i şiddeti ovanın her cihetini iskâna salîh olmak kabiliyetinden mahrum etmiştir. Belki, Mısır'da olduğu gibi, ovaların karşısında bir takım köyler tesisi mümkündür. Buralarda vücuda getirilecek olan vâsi pamuk tarlaları da böyle köyler tarafından idare edilebilecektir. Kapitalizmin takip ettiği vâsi arazi sisteminin iki safhası da Adana ovasında mevcuttur. Ancak, bunun ikinci safhası daha ehemmiyetlidir. Buradaki halk, hukuk-u medeniyeye mâliktir. Buna binâen, bu tarlaların akıbeti de bu halka intikal etmiş olacaktır. Bu ise, kapitalizm esâsıyla kâbil-i telif değildir. Bunun içindir ki, bu havâlîde sanayinin inkişâfı ihtimali der-pîş edilmiş idi. Çünkü, köylünün hukuk-u mülkiyesi tahakkuk eder etmez, sermayedarlar müstehlik makamına kaim olacaklardır. Halbuki bunlar, bu havâlîdeki sermayeleri için başka zamanlar bulamayacaklarından veyahut böyle sahaların bulunması pek güç olduğundan, bu havâlîdeki mevâdd-ı ibtidâiyeyi bizzat istihlâk ederek sanayi cihetiyle müstahsil olmak gayesini takipte muhtarr kalacaklardır. Bu netice, sıhate pek karîb bir ihtimal suretinde mevzû-i bahs olabilir. Bunun içindir ki, evvela bu havâlî işletilmeli ve buralarda hukuk-u tasarrufiye iddiaları terakki ettikçe, Irak usul-ü idaresine müşâbih bir yol takip edilmelidir.

Aynı zamanda, burada sermayedarların Türkmenleri iskân etmeleri de bir mecburiyet hükmünü alıyor. Ancak, Türkiye'nin arazisi henüz bir şekil almadığı gibi, nüfusu da bir şekli-i sabit almış değildir. Gerek burada ve gerek diğer

mahallerdeki iskânların tanzimi için Türkiye arazisini bilmek lazımdır.

Bu arazi, Türkiye’de muhtelif şekillerde bulunuyor. Bu şekiller, Avrupa’nın hiç bir mahallinde yoktur. Bunları da birer birer tedkik etmek icap eder. Zaten, bu araziden istifade tarîkiyle da Türkmenler’i iskân etmek ciheti nazar-ı itibara alınmalıdır.

Arazi-i mezkure şu kısımlara taksim edilmiştir:

- 1- Arazi-i memlûke
- 2- Arazi-i mevkufe
- 3- Arazi-i miriye
- 4- Arazi-i metruke
- 5- Arazi-i mevât
- 6- Çiftlik arazisi

Mamafih, henüz bütün bu arazinin vasat ve taksimâtını muntazam rakamlarla göstermek mümkün değildir. Ancak, arazi-i mevkûfe hakkında sarîh bir fikre mâlik bulunuyoruz. Türk hükümetinin tahminine nazaran, Anadolu arazisinin $\frac{3}{4}$ ’ü arazi-i mevkufeden ibarettir.

Arazi-i mevât ise, hemen hemen arazi-i umûmiyenin $\frac{1}{3}$ ’ünü teşkil etmektedir. Ve bununla, arazi-i metruke de karıştırılmaktadır. Mamafih, arazi-i metrukenin ayrı bir hususiyeti vardır. Bunların bir kısmı işletildiğı halde, mühim bir kısmı da haliyle terk edilmiş ve arazi-i mevat a’dâdına dahil olmuştur.

Bu arazi dahilinde yaşayan nüfus ber-vech-i âtîdir⁶¹:

Milletler	Bir milyon üzerine kıymet	Kesafet
Türkler	9,2	34,5
Araplar	10,2	38,5

⁶¹ Toplamlarda yanlışlık vardır. (h.n.)

Kürtler	2,1	3,8
Çerkezler	0,2	0,8
Ermeniler	1,3	5,0
Rumlar	3,0	11,5
Yahudiler	0,5	2,0
Keldaniler	0,2	0,8
Levantenler	<u>0,6</u>	<u>2,3</u>
	27,4	100,7 [1] ⁶²

Türkler'in 34,5 kesafet nispeti de sırf mütevattın Türkler'e aittir. Türkmenler, bu yekûna dahil olmadığı gibi Türk kesafetini Çerkez, Yahudi, Levanten ve Keldaniler'le tevhið etmek icap eder ve bu suretle de şu netice elde edilir:

Kesafet	Nüfus
34,5	9,2
3,8	0,2
2,0	0,5
2,3	0,2
<u>0,8</u>	<u>0,6</u>
41,4 ⁶³	10,07

Aynı zamanda, Rumların da 1/5'ini Türk yekûnuna idhâl icap eder. Çünkü, Rumların bir kısmı Karamanlı'dır. Bunlar, umûmiyet itibarıyla Türkçe görüşürler ve Rumca'yı bilmezler. Aynı zamanda, Karamanlı olmayan bir takım Anadolu Rumları da vardır ki, Türkçe'den gayrı bir lisanı ne söylerler ve ne de okurlar. Bunlar, Anadolu'ya dağılmış bulunuyorlar. Mamafih, bunların kesafet-i nüfusundan ümit edilecek bütün menâfi'i temin edebilecekleri de kabul edilmelidir. Bu menâfi', hükümetin kuvve-i iradiyesini teşkil edecek olan vahdet-i idareden ibarettir. Bu suretle de âtîdeki netice meydana gelir:

⁶² [1] Bu nispet, umûm Türkiye için yapılmıştır ve buna binâen, Avrupai Osmaniye'deki Rum 0,6 ve 2,3 Bulgar kesafet nisbetini de ilave etmek lazımdır ki, yekûn ikmâl edilsin!

⁶³ Toplamda yanlışlık vardır. (h.n.)

Kesafet	Nüfus
41,4	10,7
<u>2,3</u>	<u>6</u>
43,7	11,3

Bu yekûna, Türkmenler'i de idhâl ettiğimiz takdirde, âtî-deki şekil tahassul eder:

Kesafet	Nüfus
43,7	11,3
<u>15</u>	<u>2,3</u>
58,7	13,6

Aynı zamanda, Türkiye'de Kürtler'in de Türkler gibi aynı mukadderâta mâlik bulundukları itiraz kabul etmez bir hakikattir. Bu mesele, bütün müdekkikler tarafından da Türkiye lehine olmak üzere hall edilmiştir. Binâen aleyh, bu kütleyi de Türkiye yekûnuna idhâl etmek icap etmektedir. O halde:

Kesafet	Nüfus
58,7	13,6
<u>3,8</u>	<u>2</u>
62,5	15,6

Halbuki, buna mukabil kalan kütle ise,

Kesafet	Nüfus
3,45	10,2

Arap'tan ibarettir. Ermeni ve Rum kütlelerinin ehemmiyeti, sırf amelî ve ticarîdir. Buna mukabil, Türkiye'nin kuvâ-yi iktisadiyesi daha yüksek bulunuyor. Araplar'ın Türk idare-i meşrûtası dahilinde bir hakk-ı tefevvuk iddialarına imkân görülememektedir. Türkiye'de Türk idaresi en esâslı bir kuvvettir ve bu hal, gerek arazinin taksiminde ve gerek mesâil-i ictimâiyede de daima Türk zihniyetinin hâkim bulunacağını gösterir. Buna binâen, Türkler'e verilecek imtiyazların hiç birisi de bir tehlikeye dūçar olamaz. Belki, bu imtiyazların daha ziyade temin-i menfaat etmesi düşünülür ve istirdâdları hesap edilmez. Bu halde, Türkiye'nin Türk'ten başka milletlerine ehemmiyet atf etmeyerek, Türkmenler'i iskân etmesi mümkündür.

Adana'daki Türkmenler arasında Ermeni köyleri bulunur. Ermeniler, Adana ovalarının kıyılarındaki, dağ, orman eteklerinde köylerini tesis etmişlerdir. Bunlar, bu ovaların işletilmesinden en ziyade istifade edeceklerdir. Çünkü, kendi arazileri de bu ovalara karışmaktadır. Halbuki, Ermeniler'in Türkiye'de hukuk-u mülkiyeleri esâslı değildir. Buna binâen, bunlara istinâd edecek olan istihsâlâtın akıbetinden emin olmanın imkânı bulunmadığı gibi, bunların bu mevkileri işgal eylemeleri de Türkmenler'in istikballerini tehlikeye ilka' edecektir. Buna binâen, bunların işgal etmekte oldukları köyleri tahliye ettirmek veyahut köylerine sülûsân-ı ekseriyeti teşkil edecek derecede Türkmenler'i iskân eylemek lazımdır. Bu suretle, hem Türkmenler için hayat-ı zirâiyede birer muayyen saha bulunmuş olur ve hem de köylerin mukadderâtına Türkmenler sahip olur. Türkmenler'in hayat-ı istihsâliyyede henüz mübtedî olmaları, bunların kapitalizm esâsları dahilinde hareket etmelerini temin edecektir. Yani, tarlaların hukuk-u tasarrufiyesi meselesi uzak bir istikbale ait farz olunabilir. Türkmenler, hal-i hazırda böyle bir iddiada bulunamazlar. Hükümet de böyle bir teklifi serd edemez. Zira, bunların temdîni de icap etmektedir. Temdîn ise, ancak hayat-ı ameliye ile ülfet etmekle mümkün olabilir. Buna binâen, Türkmenler'in uzun müddet kapitalist idaresinde kalmaları iktizâ eder.

Asr-ı hazıra tetâbuk bahsinde zıkr ettiğimiz gibi, bunların bir takım iktisadî cemiyetler halinde tevhîd edilmeleri de lazımdır. Ancak, bu cemiyetlerin şekilleri de kapitalizme muhalif olmamalıdır. Daha doğrusu, bu cemiyetler sermayedarların idare-i aliyelerinde olmalı ve yalnız köy dahilinde yetiştirilebilen mevâdd-ı istihsâliyyeye ait bulunmalıdır. Sonra, köylünün iâşesi için tefrîk edilecek olan ve aynı zamanda bir aile servetini teşkil eyleyecek bulunan hububat için de bu kabîl cemiyetlerin faaliyetinden istifade edilebilir. Yalnız, bu cemiyetlerde görev hakkı mevcut olmamalı ve sa'ya iştirakleri mecburî bulunmalıdır.

İskân meselesi, çadır üzerinden olmalı ve iskân edilecek her çadır halkı, köyün bir hanesini teşkil etmelidir. Fi'l-hakika,

köylü aileleri daha kesir olur. Lakin hal-i hazırda bunları teksir etmek imkân haricindedir. Bunun için, mevcut ile iktifa etmek zaruridir.

Hususî teşkilatı icap ettiren şey, buralarda iskân edilecek olan Türkmenler'in birer köylü gibi değil, belki birer ameale köylü ailesi gibi nazar-ı itibara alınması mecburiyetidir. Burada sa'yın mecburî olması ve sermayedarın da bütün usulleri tatbik edebilmesi lazımdır. Bu mesele, derhal köylü ailelerinin hukukuna ihdâs eder. Çünkü, nefsi için çalışmayacak olan ferdlerin bir takım ihtiyacat-ı zaruriyesi vardır. Bu ihtiyaçlar, gıda ve servet değildir. Belki, vazifesine devam edememek cihetleridir. Bunlara mazeret-i meşrûa namı verilebilir. Fakat, bu mazeretler mukavelelerde zımnen zikr edilmiş add olunabilir. Bu mazeretlerin hepsi de sermaye ile alakadardır. Ve sermaye, bunları düşünmek mecburiyetindedir. Bu mazeretler, ber-vech-i âtî şekillerden ibarettir:

1- Her nev hastalıklar

2- " " " " kazalar

a. İşe devamı müsait olan kazalar

b. " " " " gayr-i müsait kazalar

3- Kadınların lohusalık zamanları

4- " " gebelik devreleri

5- Genç kızlarla genç erkeklerin izdivaç zamanları

6- Çocukların tahsilleri

7- Tahsile gayr-i müsait çocuklara bakmak.

Bu yedi mazeret, amelenin yevmî faaliyetine nakısa verebilir. Buna binâen, akd edilecek mukavelelerde bunların nazar-ı itibara alınması ve fennen kâbil-i icra olacak şekle kalb edilmeleri lazımdır. Bununla beraber, bu amelenin bilhassa âdât-ı hususiyesi nazar-ı itibara alınmamalıdır. Amelenin hayat faaliyetini tanzim hususunda daima ilmî esâslara istinâd

edilmelidir ki, yeni yeni vakalarla mukavelelerin tashihi icap etmesin!..

Bu mazeret-i meşrûa maddeleri, iki sınıfa taksim olunabilir.

1– Himaye kısmı

2– İdare " "

Himaye kısmı için, bir “muâvenet cemiyeti” tesis edilir ve cemiyet, hastalık, kaza ve kadınlarla iştigal eder. Cemiyetin bütün sermayesi de müessesese tarafından temin olunmalıdır. Zaten, hasta olan amele, müesseseden yevmiyesini alacaktır. Buna binâen, muâvenet cemiyetinden fazla bir şey almıyor. İdare kısmı için teşkil edilecek cemiyet ise, çocuklarla iştigal edecektir. Çocukların himayesi için, amelenin kadın kısmının bir kısmını serbest bırakmak lazımdır.

Şüphesiz, bu cemiyetlerin teşkilatı da pek dakîk mesâilden ma’dûd olabilir. Olduğu için, ayrı ayrı nazar-ı itibara alınması icap eyler. Himaye cemiyeti, esâs itibarıyla müesseseseye ait olabilir. Ancak, müessesenin himaye dolayısıyla vaz’ edeceği sermaye miktarının cinsini hesap etmek lazımdır. Müessesese, burada yalnız kendi menfaatini değil, belki amelenin menfaatini de düşünecektir. Bilhassa, burada iskân edilecek olan Türkmenler’in, memleketin harekât-ı siyasiyesiyle münâsebât-dâr olacakları dahil-i hesap edileceğinden, Türkmenler’in “hukuk-u amele” meselesine müsait bir safha-i tekamül takip ettirilmesi, bir mecburiyet hükmündedir. Bu suretle, amele hukukunun nazar-ı itibara alınması müessesenin istikbaliyle alakadar bir keyfiyettir. Mesele bu şekle ifrağ edilince, âtîdeki usullerle himaye sandığının parasını temin mümkün olur:

1– Yevmiye ücreti haricindeki sermayenin masârifât-ı umûmiye faslından.

2– Senevî vâridâtan.

3– Herkese verilen yevmiyelerden.

Bu üç madde mnderictını izah etmek lazımdır. Çünkü, buradaki şekiller yalnız (hukuk-u sa'y) kavaninindeki maddeden ibarettir. Bizim nokta-i nazarımıza göre, tefsirleri de şu neticeleri hsıl eder: Birincisi, sermayenin vaz' edildiği zaman, himaye meselesi için bir miktar sermaye ayırmak ve ba'dehu bu sermayeyi iőleterek tezyd etmek ve himaye meselesini de bu sermayenin miktarına göre tanzim eylemek.

İkincisi, tefsire muhtaç bir keyfiyet değildir. Çünkü, her seneki vridtın bir kısmı, himaye sandığına ayrılır ve bi't-tabi, her seneki tecrübelerde tefrk edilecek miktarın ihtiyaçı temin edebilecek bir halde olmasına dikkat edilir. Yalnız, mezkur senelik miktarın makt' olmaması lazımdır. Fakat, henüz Türkiye'de bu meseleler malum olmadığı için, birçok cemiyetlerin bu usul-u tefsire müracaat ettikleri görülüyor. Fi'l-vki bu, sermayedar için faidelidir. Lakin istikbalini temin etmek isteyen müessese-i maliyeler, bu usul tervic edemezler. Çünkü, gerek amelenin hayatı ve gerek memleketin mesil-i iktisadiye mütehassısları bu cihetleri münakaşa edeceklerdir. Bunu dahil-i hesap etmelidir.

ncs, yevmiyeler üzerinden himaye sandığını temin etmek meselesidir ki, pek ziyade münakaőalar tevli etmiştir. Bu usul, amelenin yevmiyelerinden bir miktar kat' ederek, himaye sandığı sermayesini teminden ibarettir. Burada, himaye sandığı sermayesini müessese değil, belki amele temin ediyor ve bunun taraftarları diyorlar ki:

“Himaye sandığı, doğrudan doğruya amelenin yevmi faaliyetiyile alakadar bir meseledir. Buna binen, bu sandığın sermayesini de amelenin yevmiyesinden vaz' etmek kadar doğru bir keyfiyet olamaz. Çünkü, amelenin iőlemediđi günleri mukaveleye veyahut müessesenin hesabtına zam etmek mümkün değildir. Bu günler ne malumdur ve ne de malum olabilir. Halbuki, hesabta dahil olabilecek bir madde için vuzh ve sarhat lazımdır.”

Bu iddia, bir nazariyenin tervici halindedir. Fakat, hiç bir zaman muvfik-ı maslahat add edilemez.

Üç madde de nazar-ı itibara alınınca bunlardan ancak ikincisinin Türkmen iskân himaye sandığı ile alakadar olduğu iddia olunabilir. Çünkü, bu aşiretlerin iskân halinde ne gibi himayelere muhtaç olacaklarını tasrih etmek ademü'l-imbkândır. Buna binâen, bunların himaye sandığı için umûmî bir sermayenin vaz'ına imkân olamaz. Üçüncü madde ise, bu amelenin yeni bir safha-i hayata geçmesi, fazla himayeye muhtaç olması ve bu yeni hayatta müstakırr bir ruh temin edebilmesi gibi noktaları muhit olmadığı için, şayan-ı kabul değildir. Yalnız, ikincisini müsait buluyoruz. Fakat, bu nev amele için kafi add eylemez. İşte, Türkmenler arasında da bu hissin istikrarına çalışmak lazımdır. Madem ki, bunların gaye-i iskânları temellük-i ferdiyi müntic olacaktır. O halde, bunların ihzâr edilmeleri icap eder. Halbuki, ikinci usul himaye, sermayedar tarafından tesis edilmiş olduğundan, idaresiyle de sermayedar alakadardır. Bu şekildeki himaye sandığı, amelenin mazeret-i meşrua hasebiyle çalışmadığı günlerde de aldığı yevmiyelerin bu suretle istimalinden başka bir şey değildir. Amele, bunun himaye sandığı olduğunu, bu himaye sandığının cemiyet için ne gibi faideler tevli'd eylediğini ve bunun lüzum-u mübremiyetini anlayacak bir halde değildir. Mesele, bu köylü Türkmen amelesine mezkur maddeleri anlatmaktadır. Bunun için, ameleyi de bu hesap sandığına alakadar etmelidir. Ancak, amelenin alakadarlığı, masârifin müessese ve amele arasında ne taksimi ve ne de bir nispet dahilinde ihzârı esâsına istinâd etmemelidir. Belki, müessese doğrudan doğruya himaye maddelerinin masârifini der-uhde etmeli ve bu mesele de hiç bir istisnâî maddeye mâlik bulunmamalıdır. Bundan sonra, ameleyi teşrik etmelidir. Amelenin iştirakı, kendisini şiddetle alakadar edebilecek bir vasıta ile mümkün olabilir. Bu vasıta, bunların da para vermeleri ve bu paradan hey'ât-ı umûmiyenin müstefid olmasıdır. Ancak, bu hey'ât-ı umûmiyenin istifadesi ciheti pek ziyade tedkike değer bir meseledir. Çünkü, iskân edilecek Türkmenler'deki ictimâî faidelerin ne gibi maddelerden ibaret olduğunu bilmek lazımdır. Bu maddeler bilindikten sonra, bunlardan kabz edilecek birer miktar vâridât

ile ikinci bir himaye sandığı tesis ve bu sandığın vardiâtı sarf edilebilir. Avrupa’da, bu mesele hall edilmiştir. Böyle bir sandık için muayyen birçok sarfiyat maddeleri vardır ki, amelenin umûmiyeti tarafından kabul olunmuştur. Türkmen amelesinin zihniyeti, Avrupa amelesinin zihniyeti ile müsâvî değildir. Bunun kıymet vereceği maddeler hem başka ve hem de ayrı bir şekildir.

Burada, bu amelenin kıymet vereceği maddeleri tasrih etmek mümkün değildir. Bu, ancak bunların iskânlarından ve faaliyete teşriklerinden sonraki safha-i hayatlarında yapılacak tedkikattan anlaşılabilir. Yalnız, bu tedkikattan evvel bir esâs hazırlamak lazımdır ve bu esâs, ilme müstenid olmalıdır. Müessesenin himaye sandığı sermayesi, himayenin esâslarını ihtiva edebilir. Halbuki, yalnız kazazede olan amelenin temin-i hayatı kâfi değildir. Belki, bunun başka bir usul ile temin-i refahı ciheti de der-piş edilmelidir. Buna binâendir ki, himaye sandığının ayrı bir şubesi olmak üzere, amele himaye sandığı tesis edilebilir. Burada, muâvenet maddelerini izah edemeyiz. Ancak “temin-i refah” esâsı dahilinde ve mevki ile mütenasip olabilecek her şeye teşebbüs edilmelidir. Sonra yalnız büyük meseleleri nazar-ı itibara almak da doğru değildir. Çünkü, büyük kazaların vukuu pek azdır. Bu suretle, sandığın muâveneti de mahdûd şahıslara münhasır kalır ve şu mahdûdiyet, uzak ihtimalleri düşünemeyen bu aşiret ferdleri tarafından hüsn-i telâkki edilemez. Halbuki muâvenet, hemen hemen yüzde kırk nispetinde vukua gelecek hafif kazalar ve hastalıklara teşmîl edilecek olursa, teneffu’ umûmiyetleşir ve azaların cemiyete karşı samimi olmaları temin edilmiş bulunur. Matlûb da bundan ibarettir.

Burada, himaye sandığının müşterek bir müessese haline geldiğini görüyoruz. Şüphesiz, bunun dahilî bir teşkilatı da olacaktır ve bu teşkilatta Türkmenler’i de faal aza halinde çalıştırmak icap eder. Aynı zamanda, diğer ihtiyacatın def’ini temin eden idare sandığının da buna rabt edilmesi lazımdır. Sonra, idare sandığının sermayesi ikinci madde mucibince teşkil olunmalıdır. Zira, tahsil-i sermayesi evvelce vaz’ edile-

cektir. Bu cihet, birinci madde mucibince temin edilebilir. Halbuki idare sandığı, doğrudan doğruya tahsil meselesi değildir. Bu, tahsil maddesinin mâ-ba'dı olabilir. Ve tahsil maddesine dahil olmayan, bilhassa hesap edilemeyecek derecede tesadüfî olan hadiselerle istinâd eder. Bunun içindir ki, bunları da bir madde-i hususiyeye rabt etmek ihtiyacı tahassul ediyor. Bu ciheti, himaye sandığının ikinci bir şubesi olmak üzere add edebiliriz. O halde, bu şubeyi (idare sandığı) namı altında teşkil etmek muvâfık olur.

Şimdi, bu müşterek sandıkların müşterek teşkilatını müş'ir esâsları tasrih edelim:

Bu sandıklar, Avrupa'daki şekillerinden ayrı bir tarzda teşkil edilemezler. Çünkü, er geç bunların da hukukî meseleleri mevzû-i bahs edilecektir. Halbuki, Avrupa'da bu mesele uzun uzadıya münakaşa edilmiş ve pek çok tecrübelerle de maruz kalmıştır. Buna binâen, Avrupa'daki şekli-i hukukisini esâs ittihâz etmek gayet doğrudur. Fi'l-hakika, henüz Türkiye kavânîn-i mevzuası nâ-kafidir ve bilhassa, bu suretle teşekkül edecek sandıklar muamelatının tarz-ı cereyanından haberdar bile değildir. Bunun için, müesseselerin talep edeceği bu usulün hutût-u esâsiyesi dahilinde bazı mevâddın kabul edilmesi kolay olacaktır ve belki de müesseseler faidesine olmak üzere, birçok maddeler daha ilave edilecek ve bu maddelerin ahkamı da istikbalde, imtiyaz müddetlerinin hîn-i iktizâsında hitam bulacaktır. Fakat biz, bir kaç yerde tekrar ettiğimiz gibi, burada da tekrar etmek mecburiyetini hiss ediyoruz ki, Türkiye'yi aldatmak tarzındaki bütün muamelelerin bir kıymeti yoktur. Çünkü, Türkiye müstemleke değildir. Ve aynı zamanda, ilmî inkişâfa da başlamıştır. Bir kere, bir Türk muktesidi vaziyeti anlar ve bu hal ile memleketinin hayat-ı iktisadiyâtı arasındaki adem-i tevâfuku görürse müthiş bir buhrana, bir ihtilale sebebiyet verebilir. Bunun içindir ki, her memlekette ziyade Türkiye'de umûmî esâslar dahilinde hareket etmek ve asrî iktisadiyât prensiplerinden ayrılmamak lazımdır. Bu cihetle, himaye ve idare

sandıklarında da asrî teşkilattan inhirâf edilmemek mecburiyeti vardır.

Amelenin maruz kalacağı kazalara karşı vaz' edilen müessese teminatı, doğrudan doğruya hükümetin idaresi altında bulunmalıdır. Hatta, birçok mahallerde bu teminat hükümet nezdinde ihtiyat akçesi olarak depozito edilir. Ancak, vâsi muamelatta bir kısım sermayenin muattal kalması tervic edilemeyeceği için, müessesenin muamelatından bir kısmı kontrol ve takip edilmekle teminat akçesi tehlikeye ilka' edilmemiş oluyor. Çünkü, doğrudan doğruya amele tarafından teşkil olunan himaye sandıkları, hükümetin murâkabeşi altında bulunur. Fakat, bu murâkabe, yalnız tehlike zamanlarında kendisini gösterir. Diğer ahvâlde, hükümet hiç bir suretle alakadar olmaz. Bu meselede, Almanya kanunlarını değil, belki daha serbest olan ve Türkiye kanun-ı esâsiyesi ile daha fazla müşâbehet-i hukukiyeye mâlik bulunan devetlerin kanunları esâs ittihâz edilmelidir. Bu halde, Türkiye'de teşkil edilmesi lazım gelen iki vechle sandık, Avrupa'da müstakil birer sandık olmak üzere mevcut ise de biz, müstakil birer şekl-i kanuniye hâiz olan bu sandıkları tevhi'd etmekte büyük bir menfaat görüyoruz. Buna binâendir ki, her iki sandığı, şekl-i kanunîleri muhâfaza etmek şartıyla, tevhi'd etmelidir. Müessese, kendi sandığını teminat akçesiyle teşkil eder ve bu suretle yapılan teşkilat neticesinde yapılacak muamelat gayet vâsi olur. Binâen aleyh, teminat akçesinin bir faaliyet-i itibariye ile temin edilmesi ve ba'dehu, hesab-ı cârî suretinde sarf edilmesi mümkün olur. İşte, bu hesab-ı cârî tadilatı, müessesenin teminat akçesinden değil, amelenin teşkil edeceği himaye sandığından verilmelidir. Ancak, şirket, amelenin parasını sarf etmeyecektir. Belki, amelenin parasından yapılan sarfiyat miktarında kendi sermayesinden amele himaye sandığı hissesi ayıracak ve kendi sermayesiyle müşterek bir surette bu parayı işletecektir. Bu suretle, amele himaye sandığı sermayesi de gayet yüksek kârlarla birçok devirler yapmış olur. Bi't-tabi, amelenin himaye sandığı sermayesiyle kapanamayacak hesaplar için, müessesenin kendi himaye sandığı

sermayesinden lazım gelen miktarda ilave edilecek ve amele himaye sandığının talep edeceği meblağı da derhal tesviye edebilecektir. Fakat, bu tesviyenin reisü'l-maldan olmaması, belki ikraz suretinde müessese himaye sandığı parasından yapılması daha muvâfıktır. Bilhassa, müessese himaye sandığı, amele himaye sandığının çok fevkinde bir sermayeye mâlik olacağı için, bu muamelatı kemal-i suhuletle idare edebilir. Bu suretle, amele himaye sandığı sermayesi de nisbet-i adediye ile tezâyüd etmeye başlar. Bu hal, amelede paraya ve müesseseye karşı bir his-i hürmet tevlîd eder. Böyle hisler, bir müessese için pek ziyade lüzumludur. Çünkü, samimi faaliyet başkadır, cebri faaliyet başkadır ve birincisi, ikinciye bin defa daha faiktir. Buna binâendir ki, bu muamelata fevkalade ehemmiyet vermek icap eder.

Sonra, bu iki sandığın hey'ât-ı idareleri de ayrı olmalıdır. Ancak, ilk zamanlarda amele hey'ât-ı idaresinin müessese veyahut hükümet himaye-i fiiliyesi altında olması mecburîdir. Bu hey'ât-ı idare, müessese merkezinde bulunacak bir kitâbet ile müessese himaye sandığına merbut kalır ve sonra, her köyde üç azadan mürekkep birer hey'ât-ı idare teşkil edilir. Bi't-tabi, bu idareler de intihâb ile teşkil olunur. Bunların hesabât-ı umûmiyesi, kitâbet tarafından der-uhde olunmalıdır. Kitâbet ise, şirket ve hükümet memurları tarafından icra edilir. Bu suretle, hesabâtın muntazam bir surette temşiyeti de temin edilmiş olur. Ancak, hesabâtın şekli-rûyeti hakkında amelelere bir fikir vermek ve bunları rivayât ve ihtirâât vadisinden kurtarmak da lazımdır. Bunun için, her köy merkezindeki hey'ât-ı idarelerin masraf hususundaki derece-i salahiyeti, kendi köy ferdlerinin hisseleri nispetinde olacaktır ve köy, ancak kendi köyünün menâfi'ni nazar-ı itibara alabilir. Bu suretle, her köyde bir yuvarlak hesap bulunur. Bu hesap üzerine, teslimat ve ahz-ı muameleleri yapılır. Bu suretle, hem hesap basit bir şekle ifrâğ edilmiş olur ve hem de her türlü suistimalin önü alınmış bulunur. Sonra, paraların müessese himaye sandığı ile tebdîl edilmesi amele himaye sandığı köy şubeleri hisselerinin mahallerinde terk edilmelerini mümkün

kılar. Çünkü bunlar ufak birer sermayedir ve ani vakalar için sarf edilebilecek bir ihtiyat akçesi olmak üzere, köylerde terk edilir. Sonra, her zaman sarf edilecekleri için, birikmelerine de meydan kalmaz. Binâen aleyh, bu paraların köy haricine çıkmasına da ihtiyaç yoktur. Her köy dahilindeki sarfiyat, müessese hesabına olacak ve köy hey'ât-ı ihtiyariyesinin kararıyla icra edilecektir. Burada, amele himaye sandığı parası gibi teşkilatını da müessese himaye sandığı teşkilatına rabt etmek pek ziyade muvâfıktır. Bu suretle, hem müessese ayrı teşkilat yapmaktan kurtulur ve hem de iki himaye teşkilatının tesâdümlerine meydan verilmemiş ve aynı zamanda, Türkmenler de fiilî bir surette işe geçirilmiş olur.

Bu teşkilat-ı idariye, hem meselenin hüsn-i suretle cereyanını temin eder ve hem de bu mesele dolayısıyla Türkmen aşiretlerinde diğer perestlik hissi takviye edilmiş olur. Bilhassa, muamelattaki sürat ve doğruluk gibi iki mühim unsurun mevcudiyeti, pek esâslı neticeler temin eder. İdare sandığı, bi't-tabi himaye sandığı gibi ikinci bir teşkilata tâbi olamaz. Fakat bu sandığın, birinci madde suretinde temin edilecek olan sermayenin haliyle terki veyahut işletilmesi şıklarından birini takipte serbest olması da doğru değildir. Ancak, teşkilatın icap ettirdiği şekil ve tarzda hareket edebilmekte hür olmalıdır. Fi'l-hakika, bu para da itibar-ı malî tarzında temin edilebilir. Ancak bu paranın her zaman büyük bir kısmının sarf edilmesi icap eder. Bu halde, bu parayı itibar-ı malî suretinde göstermektense, daima hazır bir meblağ suretinde göstermek daha doğrudur. Buna binâendir ki, her senenin azamî ihtiyaçlarını nazar-ı tamlı alarak, bir sene evvel ihzârâtta bulunmak mecburiyeti vardır. Bu sebeple, paranın daima hükümet kontrolü altında olmak üzere hazır bulunmasından başka bir çare mevcut değildir. Sonra, bu idare sandığı teşkilat-ı dahiliyesi, müessese azası ile hükümet azasından mürekkep olacaktır ve hükümet azaları da bir idare, bir maarif memuru olabilir. Müessese de aynı kabiliyeti hâiz iki aza bulunduracaktır. Burada, hükümetin kendisine ait bir mesele mevzû-i bahistir. Şirketin yalnız sarfiyat ile alakası vardır. Bu

cihet akd edilecek mukavelenamede katî maddeler tahtında zikr edilmelidir. Ba'dehu, şirket de sarfiyatın semere-dâr olabilmesi için, bu iş ile iştigal edebilecek mütehasşıs memurlara mâlik olmalıdır. Bu memurlar, aynı zamanda Türkiye hükümeti için de gayet faideli olur. Çünkü, Türkiye'nin henüz bu gibi memurları mevcut değildir. Bu sandık teşkilatının şubelere munkasım bulunmasının ikinci dereceli şubelerce ehemmiyeti olabilir ki bunlar bir kaç köy merkezinde bir şube halinde ve muamelatı da yeknesak olmalıdır.

* * *

Köy Teşkilatı

Köylerin dahilî teşkilatında takip edilecek usullere ehemmiyet vermek lazımdır. Ancak, buralarda Türkmenler'in serbest bir halde ittihâz-ı karar eylemelerine meydan verilmemelidir. Bunların çadır aileleri esâs aileyi teşkil edebilir. Fakat, köydeki sakin ve müstakil köylü ruhiyeti ile aşiret ruhiyeti aynı olamaz. Bu ruhiyet, esâslı bir tebeddüle muhtaçtır. Yalnız iskân ile de bu tebeddül icra edilemez. Belki, iskânı matlûb hedefe tevcih edebilecek bir teşkilat, iskân ile beraber sa'yın başlaması ve köy halkı dahilinde hukuk-u hükümet esâsının takriri esâsına istinâd etmelidir. Bu suretle, Türkmenler'in göçebelikten mütehasşıl yabanî serbestilerinin inkişâfına meydan verilmez. Ve bunlar, istikrârın icap ettirdiği bir surette çalışmak mecburiyetinde bulunurlar. Bi't-tabi, bu idare ile yeni hayatın bir şekli tekerrür etmeye başlar. Ancak, bu idarenin kolay olmadığı meydanda bir keyfiyettir. Aşiret, derhal birçok muhalefetlerde bulunacaktır. Bilhassa, aşiret dahilinde yalnız ferdlerin bir kabiliyet-i hayatiye sahibi olması, cemaatin ve cemaat mümessili olan beyliğin ehemmiyetsiz bulunması gibi maddelerin aksi tesirleri de dahil-i hesap edilmelidir. Bunun içindir ki, Türkmenler'in göstereceği temâruz da şedid olacaktır. Bunlara nasıl mukavemet edilebilecektir. Bu mesele, gerek sermayedarlar ve gerek Türkiye hükümeti için ehemmiyet-i azamiyi hâiz bir

keyfiyettir. Sermayedarlar, böyle vakalara karşı mukavemet edemez. Yalnız, fesh-i mukavele ile mukabele ederler. Halbuki, bu meselede fesh-i mukavelenin kıymeti yoktur. Çünkü, bu göçebeleri iskân etmek şartıyla istihsâlât temin edilecektir. Buradaki ferd, sermayenin daire-i faaliyeti haricine terk edilemez. O halde, ferdler üzerinde bir hakk-ı tasarrufa mâlik olan hey'âtın müdahalesi icap eder. Fakat bu müdahale, hürriyet-i şahsiye prensibiyle ne derece telif edilebilir?

Bu meselenin halli iki suretle kâbildir:

1 – Bir müddet-i muayyene zarfında ferdlerin serbestî-i hareketlerini ilga etmek.

2 – Her müstenkif ferd için hükümet-i mahalliye tarafından teminat akçesi almak.

Bu iki usul haricinde hareket etmek mümkün değildir. Sonra, bu iki şart da kâbil-i icradır. Bunları birer birer ve hukuk-u şahsiye ile alakadar bir surette tedkik edelim: Her ferd, hukuk-u umûmiyede bir hakk-ı hıyâra mâliktir. Bu hakk-ı hıyâr, serseri sülûkuna dahil bulunmayan ferdlerin bütün hareketlerinde serbestiyi istilzâm eder. Bu esâs, hem asrî bir mahiyeti ve hem de beynelminel kabul edilmiş hukuk-u esâsiye kıymetini hâiz bulunuyor. Lakin Türkmenler'in bu hukuktan müstefid olmalarının imkânı yoktur. Çünkü, bunların bugünkü vaziyetleri (serseri)likten başka bir şey değildir.

Buna binâen, hukuk-u umûmiyedeki ferdin değil, serserinin hukuku nazar-ı itibara alınmalıdır. Bu halde, meseleyi aksi bir şekle tahvil etmiş oluyoruz. Serseri, kendi ihtiyarıyla hakk-ı hıyârını terk etmiş bir şahsiyettir. Bunun hüviyet-i ferdiyesi, cemiyetin hayatını tehdit ettiğinden, bi'l-ihtiyar terk ettiği serbestisinin cemiyet hesabına idhâli tabiidir. Bu halde, böyle bir ferdi nazar-ı itibara almamak ve belki, cemiyetin bu ferde vaz' edeceği mecburiyetleri düşünmek lazımdır: Serseri, mücrimdir ve her cürüm de tecziye edilir. Bu halde, Türkmen göçebesini de aynı sınıfa idhâl etmek icap ediyor. Şimdi, Türkmen'i idaresi altına alabilecek kuvvet tezâhür ediyor. Müessese, bu ciheti hükümet-i mahalliye teklif edebilir.

Zaten, bütün müesseselerde bu cihet nazar-ı itibara alınmıştır ve bu cihetin nazar-ı itibara alınmasında da cemiyetin ne kadar müstefid olduğu meydandadır. Türkiye hükümeti, bu meseleyi inkişâf-ı millî nokta-i nazarından hall edecektir. Zaten, serserilik meselesinin halli de serserinin iktisâb-ı hukuk etmesi esâsını takip eder. Türkmen'in de aynı hukuku iktisâb edebileceği bir tarz-ı faaliyete rabt edilmesi muvâfık düşer. Bu cihet, sırf bir teşkilata aittir. Daha doğrusu, muayyen bir müddetin hitamında Türkmenler'in arazi üzerindeki hukuklarının temellük suretiyle tebeddülleriyle kâbil-i icradır. Bu cihet, uzun bir müddete tevakkuf eder ve bu uzun müddet, Türkmenler'in istikrâr hayatına alışmalarını da temin etmiş olur ve mesele, bu şekilde tamamıyla hall olunabilir. Ancak, saha-i istihsâlât dahilinde muntazam bir hükümet teşkilatına ihtiyaç vardır.

Bu teşkilat, inzibât komiserliği tarafından da temin edilebilir. Ancak, böyle hususî teşkilatın lüzumunu muvâfık buluyoruz. Bu inzibât komiserliği, Türkiye'nin doğrudan doğruya inzibât-ı dahilisini idare eden dahiliye nezaretine rabt edilmelidir. Fi'l-hakika, henüz Türkiye dahiliye nezaretinin kısm-ı inzibâtiyesi tekamül etmemiştir. Lakin Türk jandarmasının Avrupalı mütehassıslara terk edilmiş olması ve hal-i hazırda da Türk ahvâl-i dahiliyesinin menfî vakayı'e karşı hareket edebilecek müteazzıv bir adliyeye mâlik bulunması gibi esâslar vardır ki, bu yeni mesâilin de idaresini mümkün kılar. Aynı zamanda, bu gibi mahallerin mesâil-i inzibâtiyesiyle alakadar olabilecek ıslahatçı mütehassısların da istihdamı mümkündür. Sonra, bu usulün pek çok menâfi'i de vardır. Ez-cümle hepsini de müttehid bir idarenin nezaretinde bulundurmak ve bu idarenin hal-i hazırdaki teşkilatını mütekâsif bir şekle sokmak büyük bir faidedir. Halbuki, yeni ve müstakil teşkilat hem idarede birçok kırtâsî teşkilatın tevellüdünü intâc eder; hem de bu müstakil idarenin inkişâfını ta'vîk eyler. Bu suretle, bu teşkilatın birçok tecrübeler esâs olabileceği de dahil-i hesab edilebilir. Hatta, Türkmenler'in asr-ı hazırda intibakları bahsinde izah ettiğimiz komiserlik meselesini de müstakil idare-i

inzibâtiyeden add etmemelidir. Bunlar, doğrudan doğruya idare-i merkeziyeye tâbi olan birer şubedir ve yalnız, salâhiyetleri tezyîd veya tenkis edilebilir.

Bu esâslardan sonra, inzibât dairelerinin göçebeler hakkındaki teferuatını izah etmek lazımdır. Bu mesele, o kadar kolay değildir. Mamafih, hall edilebilir. Yalnız, meseleyi Türkiye kavânîn-i cezâiyesine terk etmemeli, belki, her devlette olduğu gibi, bir serseri kanununa rabt etmelidir. Tedkikatımız, Türkiye’de 1910 senesinde bir Serseri Kanunu’nun⁶⁴ neşr edildiğini gösteriyor. Lakin bu kanunun maddeleri Türkiye için tertip edilmiş değildir. Belki, Avrupa’da ve bilhassa, Fransa’daki serseri kanununun taklidinden ibarettir. Ve yalnız, şehirlerdeki serserilere aittir. Halbuki, göçebelerin de bu kanuna rabt edilmesi ve göçebeliğin ilgasını müeyyid mevâdd-ı inzibâtiyenin ilavesi lazımdır. İşte, bu kanun ile iskân meselesi de hall edilebilir. Burada, kanun mevâdd-ı umûmiyesini münakaşa etmek lüzumsuzdur. Ancak, Türkmenler’in temin-i sa’yları için icap edecek mevâddın izahıyla iktifa edilecektir. Burada, nazar-ı itibara alınacak en mühim esâs, tecziyenin iş zararına olmaması ve hatta, cezanın işten ibaret olmasıdır. Kendi kendine çalışmayan insanlar, hükümetin tevkifhanelerinde cebren çalıştırılabilirler. Burada, çalışmamak imkân haricindedir. Çünkü, mahkumiyet bu sa’ya müsteniddir ve mahkum çalışmadığı takdirde, yevmî maîşetini temin edemez. Bi’t-tabi, mutarrid bir açlığa karşı durmak da imkân haricindedir. Nitekim serserilerin tevkifhanelerde çalışmamak hususundaki temerrüdleri binde üç nispetini bile bulamaz. Bu babta, üç hükümetin 1908 istatistiklerinden âtîdeki rakamları iktibâs ediyoruz. Bu hükümetlerdeki serserilik, hadd-i gayesine varmış gibi telâkki olunur:

1– Hindistan Hükümeti

15-20 yaşındaki 6000 serserinin tevkifhanede cebrî faaliyetine karşı temerrüd edenleri (10) kişiden ibarettir. Bu on kişi,

⁶⁴ *Serseri Nizamnâmesi - Serseri ve Mazınne-i Sû’-Eşhâs Hakkında Kanun.* (h.n.)

dört ay kadar temerrüdden sonra, üçü tashih-i zihn eylemiş ve ancak altısı temerrüd saikesiyle vefat eylemiştir.

2- İtalya'da da her bin serseriden yalnız üç kişi temerrüd etmiş. Fakat, bir ay sonra bunların biri işe başlamış ve iki ay sonra da diğer ikisi faaliyete hasr-ı vücud eylemişlerdir. Bu suretle, bütün serserilerin işle tevaggullerine imkân hâsıl olmuştur. Ancak, İtalya serserileri dahilinde ashâb-ı cerâim de vardır.

3- Kap⁶⁵ müstemlekesinde

Binde on beş kişi işten kaçmış, fakat bir ayı tecavüz etmeden tekrar işlerine avdet etmişlerdir.

Bu üç misal, serseriliğin temâdî edemediğini gösteriyor. Bu halde, Türkmen işçilerine karşı da tatbik olunacak mükellifiyet-i faaliyet kanununun tatbikine müşkilat çıkmayacaktır. Bu kanun mucibince iskân edilecek ferdlerin müesseseden evvel hükümet ile anlaşmaları lazımdır. Bu anlaşmak, doğrudan doğruya hükümet tarafından vaz' edilecek mevâdd-ı kanuniye ile tasrih olunabilir. Aşiretler, hükümetin kabul edeceği bir saha dahilinde iskân edileceklerdir. Bütün masârif hükümete veyahut hükümet vekiline aittir. Aşiret efrâdı bu masârifi tesviye etmek mecburiyetindedir. Bu, onlar için bir deyndir ve mukabeli çalışmaktır. Bunun üzerine, aşiretin ataleti gayr-i kâbil-i kabuldür ve serbestî-i faaliyeti, kâbil-i müdafaa değildir. Çalışmadığı takdirde ise, faaliyetini teşdîd etmek veya daha ağır işlerde istihdam eylemek gibi cezalara dûçar edilmelidir. Bu esâs, hiç terk edilmemeli: Daima daha ağır işlerde istihdam!

(Daha fazla çalıştırmak meselesi, adi mevâddan mütevellid olmayan cezalar için kâbil-i tatbiktir. Ancak, bu meselede ikinci bir mesele tevli'd eder: Fazla sa'y ile sermaye de fazla kâr elde etmiş olur. Şüphesiz, yevmiye de o nispette tezyîd edilmelidir. Bu kârın müessese hesabına kalması doğru olamaz. Binâen aleyh doğrudan doğruya amele hesabına geçirilmelidir. Yahut ücretleri, doğrudan doğruya himaye sandıklarının amele

⁶⁵ Cape Town. (h.n.)

sermayesi Şubesine terk etmelidir. Bu suretle, hem ücret-i munzammenin cihet-i sarfı bi'l-vasıta ferdle alakadar olur ve hem de bu ferdler üzerinde hüsn-i tesir ile cezanın isabeti kanaatini hâsıl eder.)

Tecziye suretiyle iŐletilecek amelelerin serbest bırakılma-larının imkânı yoktur. Çünkü, burada da aynı ataleti temâdî ettirebilirler. Sonra, kumpanya memurlarının bu vazife ile tevzîf edilmeleri de imkân haricindedir. Burada, hükümet kuvvetine ihtiyaç vardır. İngilizler, bu usul kırbaç ile hall ediyorlar. Fakat, bu usul Türklere teklif edilemez. Burada, hiss-i milliyi rencide etmeyecek ve Şahsiyeti tefessüh ettirmeyecek bir usul lazımdır. Bu usul, ağır işler için muayyen bir sahanın tefrîkı ile kâbil-i ifadedir. Bu mahal, bu suretle tecziyeleri icap edecek olan idarelere iş grdrecek derecede olmalıdır. Müessesenin böyle işler bulması pek kolaydır. Sonra, bir mıntıkanın mahall-i tecziyesi de müteaddid olmamalı ve belki, yalnız bir sahada ve müşterek bulunmalıdır. Mesela, Adana ovası için müteaddid tecziye mahallerine lüzum yoktur. Böyle bir mahal, hükümet zabıtasının himayesi altında bulunur ve oradaki iş, doğrudan doğruya hükümet tarafından idare olunur. Ancak, buradaki kuvve-i zabıtanın kesretli olmasına lüzum yoktur. AŞiretler, kendi cemiyetleri dahilinde cesaret ibrâz edebilirler. Ancak, bu cesaretin kendisi gibi derbeder ve yalnız kuvve-i ferdiyesine mâlik insanlara karşı ibrâz edildiğini nazar-ı itibara almalıdır. Halbuki, istikrâr hayatındaki muâırızlar, aşiretin eski muâırızları gibi değillerdir. Bunlar, birer ferdden ziyade bir hükümet, bir cemaattir. AŞiret, bu kuvvetin menba'nı bilemez ve onun vicdanında müthiş bir kuvvet Şeklinde zâhir olur. Zira, bir ferdin işaret ve müdahalesi üzerine müthiş bir kuvvet hareket ediyor ve sonra, büyük bir kütleden bir ferdin emirlerine itiyad ediyor. AŞiret efrâdının gözü önünde cereyan eden bu vakaların tesirâtı da ferdî cesaretinin ihlalini intâc eder. Bu cihetin kısm-ı amelisini gerek Hindistan, gerek Avustralya, gerek Afrika ve gerek Asya-i vustâ müstemlekelerinde görüyoruz. "Hindistan istihsâlât-ı seneviyesi" raporlarını neşr

eden Mister پيغراد [J. N. Pigrad]'ın bir mukaddimesinden âtîdeki satırları iktibâs ediyoruz:

Hulâsaten: “Kendi aralarında müstakil birer bey gibi hareket eden göçebe hırsız çeteleri veyahut etraftaki köylere, yollardaki seyyahlara feci bir surette kemal-i cesaretle hücum eden adamlardan yüz kişinin üç jandarma idaresinde mütevekkilâne çalışmalarının esbâbını araştırmak faideden hâlî değildir. Bunlar, hemen hemen hiç bir zaman serkeşlik veyahut mukabelede bulunmamışlardır. Ancak, kendilerinin daha iyi bir surette yaşamalarını da talep etmemelerini ve gösterilen işin ne tezyîd ne de tenkîsinden bahs eylememelerini daha fazla şayan-ı dikkat add etmek lazım!..

İlk zamanlarda, bunlar hakkında yanlış bir telâkki var idi. Gerek İngiliz seyyahları ve gerek İngiliz mahallî memurları diyorlardı ki: “Yerliler, İngilizlere karşı derin bir kin besliyorlar. Aynı zamanda, İngilizlerin kuvvetli bulunmaları ve şedid cezaları tatbik etmeleri bunları korkutuyor ve korku dolayısıyla sükût ediyorlar. Fakat kinleri bakî kaldığı için, kendilerinden hiç bir harekette bulunmuyorlar ve demek istiyorlar ki, “bizden bir şey beklemeyiniz!” Bu tahlil doğru değildir. Çünkü, insanların ruhiyetlerine istinâd etmiyor. Ruhîyât üzerine müstenid tedkikat ise, başka sebepler gösteriyor. Bu sebepler, aşîret halinde veya gayr-i asrî bir hayatta bulunan ferdlerin asrî zihniyet ile telif-i fikir edememeleridir. Bilhassa, cesaretlerinin kırılması, teşebbüs-i şahsiyelerinin tamamıyla zail olmasıdır. Bu ciheti, erkam ile de tespit edebiliriz.

On senede Hindistan’da 100.000 serseri hükümet tarafından çalıştırılmaya mahkum edilmiş idi. Bunların 10.000’i, doğrudan doğruya hırsızlardan ibaret bulunuyordu. Bu hırsızlar, kurnaz, cesur, müteşebbis ve atik ferdlerden ibaret idi. Hükümet, bu kütleyi on kısma tefrîk etti. Her kısım bin kişiden ibaret idi.

Bunların üç kısmı, Ganj Nehri’nin kısm-ı süflâsını temizlemeye memur edildi. Bu mahkumlar, en ağır bir vazife ile tevzîf edilmişler idi. Bilhassa, burada birçok hastalıklar da var

idi. Sonra, kendi itikatları haricinde veya itikatlarının izale edemediği bazı ırkî sebepler dolayısıyla uğursuz add olunabilecek işlerle uğraşıyorlardı. Yirmi kişiden ibaret olan amelelerin muhafız hey'âtları da yirmişer kişiden mürekkep idi. Hatta, yirmi kişi de daima bunlarla meşgul olmuyordu. Belki, dörder dörder nöbet tebdîl ediyorlardı. Bunlar, bu işle bir sene kadar uğraşmışlardı ve sene nihayetinde, ancak bir kişi firar edebilmiş idi. 999 kişi ne firar, ne itiraz, ne temâruz, ne te'allül ve ne de kıyam şeklinde aksi bir hareket-i münferide veya müctemiaya cesaret edememiş idi. Diğer yedi kısım da aynı şekilde işlerine devam etmişlerdir. On bin kişinin sene nihayetindeki jurnali ber-vech-i âtî idi:

Mücrim amele	Firari	İntihar	Cinayet	Cünha	Sirkat
10.000	7	0	0	0	10

Halbuki, aynı nüfusun serbest olarak geçirdiği senelik hayatı ise ber-vech-i âtîdir:

Aded-i ferd	Firari	İntihar	Cinayet	Cünha	Sirkat
10.000	0	100	50	150	350

Bu nispet, nüfus-u umûmiye cerâiminin vasıtası olmak üzere alınmıştır. Şehirlerle köylerdeki vakaların daha az olmaları ve seyyar kütlelerin nisbet-i hendesiye ile daha fazla cerâime müsait bulunmaları ciheti de ilave edilecek olursa, cerâim miktarının tezâyüd edeceği de pek tabîî bir keyfiyet add olunur. Aynı zamanda, hükümetin idaresi altında ferdlerin ne kadar değiştiği de tavazzuh eder. Bu cihet, kuvvetin eseri değildir. Belki, ruhî bir tahavvülün neticesidir.”

Rusya Türkistan müstemlekesindeki müstemleke idareleri, aynı neticeyi tevli'd etmiştir. Fakat, buradaki halkın kısmen Türkmenler'den ibaret bulunması, mevzumuzla alakadar bulunuyor. Bu ciheti, Ruslar tarafından neşr edilmiş olan bir eserden iktibâsen tavzîh edelim:

Türkistan'ın pamuk ihracatı ve Rus sanayi muharriri لوشه [L. B. Levşemniski] diyor ki:

“Bu havâlideki pamuk tarlaları, bir zamanlar Türkmen aşiretlerinin cevelân sahalarını teşkil ediyordu. Hükümet, bunların buralarda boş gezmelerini muvâfık-ı maslahat bulmadı ve cebrî bir iskâna karar verildi. Zaten, pamuk tarlaları için de ameleye ihtiyaç var idi. Bunlardan daha münasip amele olamazdı. Zira, hem havasına alışık idiler ve hem de büyük sermayedarların hesabına da muvâfık amelelik sıfatını hâiz bulunuyorlardı.

Derhal, bunlar tevkif edildiler ve kendilerine bu mıntıka dahilinde sabit kalmalarının icap ettiği tefhîm edildi. Aynı zamanda, faaliyete de iştirak ettirildiler. Çünkü, tarlalar harzırlanmış bulunuyordu. İlk zamanlar, meseleyi kırbaçla hall etmek ihtiyacı his etmiş idi. Lakin iki ay sonra işler yoluna girdi ve Türkmen efrâdı, kanunun karşısında gayet mutî’ bir vaziyet ahz eylediler. Bilahare, bunları idare etmek için bir bölük Kazak askeri fazla geliyordu. Halbuki, bunlar da yirmi aşiretten mürekkep olarak asgarî [(200X13) 20] kişiden ibaret idiler.

İşkândan evvel, her aile başına bir cürüm isabet ettiği iddia olunabilirdi. İşkândan sonra cürümler o kadar azaldı ki, aşiretlerin arasındaki cürüm adedinin beşi, altıyı bulmadığı da vâki oldu.”

Bu iki misal, Türkiye’de tatbik edilecek olan usuldeki kuvve-i inzibâtiyenin o kadar kesir olmayacağını gösteriyor ve bizim serd ettiğimiz gibi, istikrâr hayatıyla aşiretin vahşi hayatı ortadan kalkıyor. Bi’t-tabi, bunun yerine medenî cesaretin ikame edilebilmesi için birçok yeni tahsisatın temerküzü lazımdır. Bu da, zamana mütevakkıftır ve ancak, istikrârdan sonra tevellüd edebilecektir. Hal-i hazırda, bu aşiret efrâdı hasâretten mahrumdur. Yalnız, onlara karşı gösterilecek bir ciddiyet ile inzibâtları temin edilir. Burada, ne Rusların ve ne de İngilizlerin takip ettikleri kırbaç şiddetine lüzum hiss edilmemesi için, malumatın gayet tekellüflü ve tehdidkar olması lazımdır. Bu suretle, ferdin üzerinde daha fazla icra-i tesir edilmiş olur. Bu da, ilk zamanlarda kuvve-i muhâfazanın

fazla olması ve bu nev iş mahallinin de mahfûz bulunmasını icap eder. Birinci őrıkın ikincisi kadar ehemmiyeti yoktur. Fakat, ikinci őrık cidden esâslı bir teşkilata rabt edildiği takdirde, meselenin bila-tehdid hall edilmesi de mümkün olabilecektir. Buna binâen, mühim görünen ikinci őrıkı izah etmek zarureti hâsıl olmaktadır.

Mahfûz mahal, hem mahall-i sa'yın mahfûziyeti ve hem de mahall-i sa'yın mevâki'-i erbaa cihetiyle mahfûziyeti gibi iki esâsı ihtiva eder. Fakat, bu mahfûziyet meselesinin tev-kifhaneye teşmîl edilmemesi lazımdır. Her iki saha da duvarla ve demir pencerelerle tahdîd edilmiş değildir. Belki, hey'ât-ı inzibâtıyeden pek az bir kısmın bazı mevkileri işgal etmesiyle temin edilebilecek bir mahfûziyet-i dahiliye ciheti mevzû-i bahsdir. Mevâki'-i erbaa mahfûziyeti ise, sa'y mahallinin kuvve-i inzibât merkezleri ile muhit olması demektir. Fakat, bu kuvve-i inzibâtiye merkezleri de sırf bu mesele için tesis edilmiş olanlar değildir. Belki, bilumum mesâil-i dahiliye dolayısıyla tesis edilmiş olan merkezlerdir. Bu merkezler, sa'y mahalline birçok vesait ile merbut bulunmalıdırlar ve sa'y mahalli hey'ât-ı inzibâtiyesinin ani bir davetine sratle icabet edebilmelidirler. Bu suretle, dahilî vakalar ani ve şiddetli bir surette bastırılır ve bu suretle buralarda kuvvetli müfrezelerin bulunmaları da icap etmez.

Bu kuvvetli tesir, yavaş yavaş değil, ani bir surette tatbik edilmelidir. Bu suretle ferdlerin üzerinde ani bir tesir icra eder ve istikrâr hayatına girerken ihmal etmek mecburiyetinde bulundukları eski ananeler yerine bu şiddet-i idarenin akisleri yerleşir ve mesele, daha kolaylıkla idare edilmiş olur. Bu tesir, iskân mesâilinde jandarma kuvvetinin işi idare etmesiyle temin olunur. İskân mahallerine getirilecek aşiretlerin ne istisnâî ve ne de keyfi bir surette hareketlerine müsaade olunmamalı, kanunun kabul ettiği maddelerin hiç birisine müsamaha edilmemelidir. Bu suretle, ferdler üzerinde hükümetin ne kuvvette olduğu hakkında bazı hisler tevlîd edilmelidir.

Burada, aşiret beylerinin mesâil-i inzibâtiye ile alakadar edilmeleri meselesini de tervic etmek isteyenler bulunabilir. Fi'l-hakika, bu mesele ne kolaylıkla kabul ve ne de redd edilebilir. Lakin redd edilmesi daha doğru esâslara istinâd ediyor. Çünkü aşiret beylerinin salâhiyetleri vâsi değildir. Bunlar, hal-i hazırda ancak kendi aileleriyle meşgul olabiliyorlar. Yalnız aşiret efrâdı, bunlara hususî bir beylik kıymeti veriyor. Bunlar ise, fazla servet sayesinde aşiret efrâdından birçoklarını istihdam ediyorlar. Bu suretle, beylik de ortadan kalkmıyor. İskân anında bu cihet ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınmalıdır. Acaba, beyi de diğer efrâd gibi aynı faaliyete teşrik etmek doğru olabilir mi? Bu cihet, beyin aşiretteki faaliyet derecesini izah ile kâbil-i icra idi. Bey, aşiret dahilinde tamamıyla atıl bulunuyor ve bu atalet, sırf beylik unvanından tevellüd ediyor. Şimdi, bu beyin köy dahilindeki faaliyet-i mütesavveresini tedkik edelim:

Bu faaliyet, doğrudan doğruya ferdin istimal edilmemiş kuvvetlerinin istihlâkını icap ettiriyor. Halbuki, bu kuvvetler de müspet bir surette mevcut değildir. Buna binâen, beyden zihniyeti değil, kabiliyeti ve melekesi haricinde bir talepte bulunulacaktır. Bu doğru olamaz. Bu suretle, beyi ayrı bir surette istihdam etmek lazımdır. Ancak beyin muhafızlık vazifesini görmesi de gayet tabiidir. Bu, hem bizzat beye ve hem de iskân gayesine tamamıyla muvâfık neticelerin sudûruna sebebiyet verilmiş olur. Beyin muhafızlığı, kendisinin gayr-i müstahak bir ferd haline inkılab etmesini mücib olur ve aynı zamanda, buradaki ferdlerin hepsi de sa'ye iştirak edeceğinden, beyin Kürt beyi halini alması da mümkün olamaz. Bu halde, bey ailesinin bir muhafız maaşıyla idare olması icap ediyor ve bey büyük faidelerden beri kalıyor. Zira, amelelerin yavaş yavaş iktisâb-ı hukuk etmeleri ve sonra müstakil işlerle bütçelerini tezyîd eylemeleri ihtimalleri vardır. Buna, ameliyatın tevli'd ettiği iş bilmek esâsları da ilave edilecek olursa, az zaman sonra başka başka zenginlerin meydana çıkacakları gayet tabîî görülür. Muhafız bey ise, daima kaim edecek tekerrür-ü hukuktan sonra, muhafızlığa da lüzum

kalmayacağından, bey ailesinin inhilâle dçar olacağı kadar tabiî bir hadise olamaz. Bu münasebetle, beyin muhafızlığı kendi kendisine bir zarar tevliî ediyor. Halbuki, iskân meselesine İka' edeceği tarz ise, daha ummî ve daha tehlikelidir.

Aşiret dahilinde eski ruhiyetin bekasını temin etmek tehlikesinden mâ-adâ, beyin mükellefiyete karşı müsmir bir vaziyet alamayacağını ve eski aşiret himayesi dolayısıyla birçok ferdlere karşı da msâmahakâr davranacağı tabiidir. Halbuki, istikrâr içinde bir vahdet-i idare icap ediyordu. Bey, bu şartları tehlikeye ilka' edebilecek bir halde bulunuyor. Bunun içindir ki, beyin muhafızlığı gayr-i kâbil-i kabuldür. Bi't-tabi, hem ameleliği ve hem de muhafızlığı, yani amelelikten hariliği de aynı şekilde bulunuyor. Bu halde, aşiret beyleri haric ez-iskân mı add olunacaktır?

Őhesiz, bunun da imkânı yoktur. Bunlar, kendi aşiretleri dahilinde kalacaklardır. Ancak, bunları faaliyet mükellefiyeti haricinde add eylemek lazımdır. Bunları, daha ziyade idarî işlerde kullanmaladırlar. Zaten, bunlar da aşiretin en zeki kısmını teşkil ederler. , beylerin daima meclisler akd etmeleri ve her yeni misafirle görüőmeleri, daha ziyade ananelere mâlik ailelerden olmaları ve daha fazla hayatın germ serdini tanımiő bulunmaları gibi birçok esâslar vardır ki, aşiret bey ailelerinin amelî bir tahsil devresi geçirmelerini mucib olmuştur. Bu amelî tahsil ise, hem zekayı kâbil-i inkişâf bir şekle vaz' eder ve hem idraki fazlalaştırır. Böyle ferdler, bi't-tabi iş zamanında da dahilî mdir-i umr vazifesini görebilirler. İşte, bunların daha mümtaz ve daha fazla kazancı mucib işlerde istihdam edilmelerinin esbâbı da mevcut bulunuyor. Yalnız, bunlara karşı daha msâit bir surette hareket etmek de mümkün olabilir. Bunlar, kendilerine verilecek olan salahiyyetin zevâl bulmaması için, meseleye ehemmiyet vermek mecburiyyetinde bulunacaklardır. Buna binâen, sırf aşiret efrâdı arasındaki dahilî inzibât meselelerinde de bunların büyük tesirleri olabilir. Ancak, bunlara tecziye salahiyyeti

verilmemelidir. Belki, idarî bir şekilde vaziyetlerini tayin etmelidir.

Bu usul sayesinde, Türkiye'deki Türkmenler'in de Rusya Türkmenler'i ve İngiliz Hindular'ı gibi sâkinâne çalışacaklarına itimat edilebilir. Ancak, bu usulün hükümet tarafından kabul edilmesi lazımdır.

İkinci usul, amelenin istinkâfına karşı hükümetin tazminat vermesi gibi bir esâs üzerine istinâd ediyor. Bu cihet, sermayedar için muzırr değildir. Çünkü, ferdin istinkâfına karşı hükümetin tazminatı mukabele ediyor. Bu tazminat, insan tarzında ihzâr olunabilir. Ancak, bu takdirde meselenin içinden çıkmak müşkül olacaktır. Zira, istinkâfın birçok şekilleri vardır. Amele, ferd halinde istinkâfta bulunur ve sebebi de ya işe karşı adem-i rağbet veya ücretin azlığıdır.

Fakat, ikinci sebebin zuhuruna ehemmiyet vermek doğru olamaz. Ancak, birinci sebep şayan-ı ehemmiyettir. Buna karşı, ne suretle hareket edilecektir. Ya fazla para vererek rağbeti tezyîd etmek veyahut, başka amele istihdam etmek. O halde, iskân-ı aşîir usulüyle elde edilmek istenilen neticelere elveda demek icap eder. Halbuki, bu mesele tamamıyla esâsa mugayyir olduğundan kabul edilemez. Fi'l-hakika, iskân dolayısıyla aşîret efrâdının iskân mahallinde kalması mecburîdir. Lakin bunların ne zamana kadar istinkâflarını temâdî ettirecekleri hesap edilemez ve aynı zamanda, bir günkü faaliyet mahalli de boş bırakılamaz. Müessese, derhal başka amele tedariki mecburiyetinde bulunur ve belki, bir ihtiyat deposu da ihzâr etmek lüzumunu hiss eder. Buna binâen, bu usul muvâfık-ı maslahat değildir. Hükümet, bazı nazariyât-ı hukukiye dolayısıyla böyle çıkmaz bir yola saptığı takdirde, müessesenin ihzâr etmesi lazımdır. Bilhassa, daima Türkiye hükümetine vâzıh esâslar dahilinde raporlar verilmelidir. Çünkü, henüz Türkiye'de ihtisas devri başlamadığından, vaziyeti kolay kolay tefrîk edemeyecektir. Fakat, mütemâdî izahat ile böyle tedkiklere meydan açılır ve birinci şarta müstenid bir iskân projesi tanzim olunur. Alman

sermayedarları, meselenin Türkiye bütçesiyle alakadar olan kısımlarını da daire-i tamla almalıdırlar. Aynı zamanda burada yaptıracakları hususî tedkikat-ı iktisadiye, hukukiye, ticariye, askeriye, maliyede Türk bütçesinin Dyn-ı Ummiye sleri en mühim bir mi'yâr-ı nispet teşkil eylemeli ve eski bir Fransız muktesidinin:

“Türkler’i ikna etmek için, seh l bir teneffu’un müselsel menbalarını değil, belki ani bir teneffu-ı uzem ’yı göstermek lazımdır.

Türk hkmeti, ancak bu gibi iktisad  projelere muv ffa-kiyet etmiştir” sözlerini der-hatır etmelidir.

* * *

Yeni tesis edilecek köyler, hey’ t-ı um miyesiyle dört şartı h iz olmalıdırlar:

- 1- Köyün s fiyet-i havaya m lik olması.
- 2- “ temiz suyu bulunması.
- 3- “ ağaç garsına ve ormana müsait olması
- 4- “ yol üzerinde bulunması.

Eski köyler, daima bu üç şartı takip etmişlerdir. Bu mesele, hayat-ı ictim iyenin bir mecburiyeti gibi tel kki olunur. Ancak, Türkiye’de bazı köylerin bu dört es stan bir kaçına ve bazen de hepsine muhalif olduğu görülüyor. Bu hal, bir Türk köyünün normal şekli değildir. Belki, Türkiye’nin maruz kaldığı siyas , iktisad , coğrafi, tabii ve idar  tahavvl tın bir neticesidir.

Buna bin en, Mösyö پاردو [Pard ⁶⁶], Mister لسفید [Enfelesfid], Doktor Groth⁶⁷, Mösyö لوبو [L. Lebeu] gibi

⁶⁶ Bu kişi, Comte Charles de Pardieu olabilir; *Excursion en Orient: l’Egypte, le Mont Sin , l’Arabie, la Palestine, la Syrie, le Liban*, 1851 kitabının yazarıdır. (h.n.)

Türkiye müdekkiklerini tasdiklen biz de: “Türkiye köy teşkilat-ı ibtidâiyesi yalnız askerî esâsları takip etmiştir.” iddiasında bulunuyoruz. Çünkü köylerin böyle bir esâsa istinâden yaşamalarının imkânı yoktur. Burada, bu esâsı ihmal ederek, zikr edilen dört esâsın ne suretle tayin olunabileceğini zikr etmek istiyoruz:

Köyün sâfiyet-i havası, hal-i hazırda pek ziyade ehemmiyeti hâizdir. Köylerin havasını tebdil etmek fenni terakki etmiştir. Buna binâen, bir mahallin havasını tasfiye meselesi esâs ittihâz edilecek olursa, menâfi’-i iktisadiyesi fazla olan pis havalı mahallerde de iskân kâbil olacaktır. Vahim havaları ciyâdetlendirmek mümkündür. Mesela: Amerika, hatta [Panama]nın sıtmalî havası tasfiye edildiği gibi, Afrika’nın “dâ’-i nevm= uyku hastalığı” tevlid eden mahallerinin havası dahi tasfiye olundu. Binâen aleyh, Adana’nın kısmen sıtmalî olan havasını umûmî bir tasfiyeden geçirmek iktizâ edecektir. Zaten, buradaki hâlî mıntikalarda saf havaya tesadûf edilemez. Buna binâendir ki, köylerin tesisinden evvel havaları tasfiye olunmalıdır. İskân ile müşterek tasfiyenin doğru olmadığını da Panama Kanalı meselesi pek güzel ispat eder. Adana havası, ancak binde iki nispeti üzerine sıtmaya müsait mikropları neşr edebiliyor. Bu mikroplar, en ziyade durgun sulardan ve bataklıklardan neşet etmektedir. Fi’l-hakika, şiddet-i hararet

⁶⁷ Hugo Grothe (1869-1954) Akdeniz ülkeleri ve Ortadoğu üzerine incelemeler yapmış, Alman sömürgeleri konusunda malzeme derlemiş Alman coğrafyacısıdır. Almanya’nın Osmanlı ülkesine yönelik politikasının eğitim ve bilimsel araştırmalar yönünü yürütmekte önemli görevler almıştır. 1912 yılında kurulan Alman Önasya Komitesi’nin sekreteridir. Anadolu ve Alman siyaseti üzerine çok sayıda eserinin en önemlileri arasında *Mein Vorderasien Expedition*, 2 cilt, 1911-1912; *Die asiatische Türkei und die deutschen Interessen*, 1913; *Deutschland, die Türkei und der Islam. Ein Beitrag zu den Grundlinien der deutschen Weltpolitik im islamischen Orient*, 1915; *Das Wirtschaftsleben in der Türkei*, 1916; *Die Bagdadbahn und das schwäbische Bauernelement in Transkaukasien und Palästina*, 1912. (h.n.)

dolayısıyla on binde  nispetinde sıtmaya tesadf ediliyor. Lakin bu nispetin hemen her yerde mevcut olduğunu kayd etmek lazımdır. Sonra, havanın tasfiyesini müteakip, teşkil edilecek olan ormanlıklarda da yüzde bir nispetinde sıtma dâfi’liği esâsı istihsâl edilecektir. Sıtma cazipliği ile ne kadar büyük bir farkın tevlid edileceğini âtidedeki hesap gösteriyor.

$$\text{Sıtma cazibi} = 3/1000-3$$

$$\text{Sıtma dâfi’i} = 1/100$$

$$s = \frac{1 \times 1000}{100} = 10$$

Demek oluyor ki, sıtma dâfi’liğinin yüzde yedi nispetinde fazlalığı vardır. Bu nispet, memleketi ani sıtma veya salgın hastalıklarına karşı da himaye edebilecek bir haldedir. Bu sebeple, köy havalarının ciyâdetlendirilmesi elzemdir.

Ağaç ve orman meselesi, Adana’da tesis edilecek olan yeni köyler için pek lüzumlu bir meseledir. Aynı zamanda, havanın tasfiyesi bu ağaç ve ormanlarla da kâbil olabilecektir. Bu sebeple, meselenin ehemmiyeti pek ziyade tezâyd ediyor.

Adana ovasının orman ve ağaçlığa müsait mahalleri yok değildir. Seyhan ve Ceyhan nehirleri arasında böyle yerlere tesadf edilemez. Ancak, ovanın  tarafında magrsata müsait mahaller mevcuttur. Bu yerler, ovanın kısımlarını ulyâsında şimal-i garbî, cenub-i şarkî silsileleriyle ovanın kısmını sflâsının cenup silsilesi imtidâdlarında kairdir.

Buraları, hem sulara yakın ve hem de gerek sıcağın şiddetine ve gerek rüzgarların tesirine mukavemet edebilecek bir tabiatı hâiz bulunuyor. Ancak, ovanın merkezine pek ziyade uzaktır. Buna binâen, iskân bu beş kol ve, iki nehirden açılacak muhtelif kanallar vasıtasıyla temin olunabilir. Ba’dehu, kanalların iki nokta-i telâhukunda da Mısır usul ağaçlar ve ormanlıklar tesis edilebilir. şüphesiz kanallar vasıtasıyla suyun mebzl bir surette mevcut bulunması, ağaçların sratle neşv  nemâlarını mucib olabilecektir.

Bazı müdekkikler, köylerin kurûn-u evveliden kalmış eski kanallar esâsı üzerine tesislerini münasip görmüşlerdir. Bunlar, eski kanalların behemehâl birçok köylere mâlik olduğunu iddia ediyorlar. Fi'l-hakika, kanalların izlerini takiben yapılan bazı hafriyat, bunların iddialarını ispat etmiştir. Fakat, eski kanalların bugün için gayr-i kâfi olmaları, açılacak kanalların ise, nehirlerin mansıblarından istifade cihetini takip etmek mecburiyetinde bulunmaları, ve buna mümâsil daha birçok esbâb vardır ki, bu eski kanallara ait köylerin ihya edilmelerine mani bulunuyor. Bunlar, yalnız birer tarihtir.

Köyün suyu meselesi, bu mıntıkanın en ziyade alakadar olduğu bir keyfiyettir. Fakat, bu da güç bir mesele değildir. Hal-i hazırda, Adana ovasının susuzluktan kuruduğu malumdur. Fakat, ötede beride bazı eski kuyulara da tesadûf ediliyor. Bu ahvâl, eski devirlerde su meselesinin de bir suretle hall edilmiş olduğunu gösteriyor. Fi'l-hakika, son zamanlarda bu gibi yerlerde açılan “artezyen” kuyularıyla suyun tedariki mümkün olabilir. Ancak, bu kuyuların muntazam ve tasfiyeli musluklara münkasım bulunması lazımdır. Ovanın kenarlarını teşkil eden sahalarda da birçok su kaynaklarına tesadûf ediliyor. Hatta, Seyhan ile Ceyhan arasında en geniş kısm-ı süflâ sahasında da tahte'l-arz bir kaç su mecrasının bulunduğu hakkında iddialar da serd ediliyor.

Dördüncü şart, şüphesiz pek mühimdir. Ancak, bu şart da yalnız ovanın kenarlarına ait olabilir. Bu havâlî ise, bütün ova demek değildir. Buna binâendir ki, dördüncü şartı da diğer şartlar gibi tamamıyla mevcut add edemeyeceğiz. Mamafih bu, şimdi anlaşılabacak bir keyfiyet değildir. Zira, bu ameliyat ile beraber şimendifer inşaatı da terakki ve bi'n-netice turuk-i ticariye de tevessü edecektir. Mamafih, bu ciheti karîb bir ihtimal ile tayin etmek mecburiyesinde de bulunmak mümkündür. Bu havâlî, doğrudan doğruya Bahr-i Sefid mıntıkasına merbut olan bu muhite Yumurtalık Limanı'nın bir istinâd-gah-ı iktisadî olacağını tayin etmek mümkündür. Bu halde, cenuba doğru müteveccih bir coğrafya-i iktisadî esâsları takip edilecektir. Ancak, hepsinin bu cepheyi takip etmesi de

doğru olamaz. Çünkü, bu takdirde köylerin hutût-u müvâziye şebekeleri tarzında cenuba doğru uzanmaları lazımdır. Halbuki, ovanın vaziyeti buna müsait değildir. Şimalinde genişleyen ova, cenupta darlaşıyor ve hutût-u mütevâziye şebekesini istîâb edemeyecek bir hal alıyor. Buna binâendir ki, bir kısım köylerin bir kısım köylere göre bir vaziyet-i iktisadiye almalarından sonra, müsait bir iki hat üzerinden cenuba doğru ve tevcih-i istikamet edebilecektir. Bu vaziyet ile hayat-ı iktisadiyenin müstakil ve mahallî bir surette inkişâf edemeyeceği pek vâzıh bir surette anlaşıyor.

Görülüyor ki, Adana ovasında tesis edilecek olan yeni köyler için, icap eden şartların hepsi de tabiî bir halde mevcuttur. Bu vaziyet, burada iskânın mümkün olabileceğini ispat eder. Buna binâen, köylerin dahilî teşkilatlarını müspet bir safhada tettebbu edebiliriz.

Türkmen köylerinin, –umûmî şartların vücudundan sonra– Türkmenler’e nazaran mevcut olabilecek şartlara tevâfuk etmesi lazımdır. Bu şartlar, köylerin dahilî teşkilat kısmına aittir. Bu halde, köy planını tedkik ederken, bu şartları da nazar-ı itibara almak mecburiyetindeyiz. Türkmenler, çadır hayatında dağınık bir surette yaşıyorlar. Bu hayatta, her aile müstakil gibidir. Halbuki, ova hayatında müşterek bir hayat geçirmeye mecburlar. Bu mecburiyet, bunların toplu bir halde yaşamalarını ve daha ziyade ihtilât etmelerini icap ettiriyor. Fakat, birdenbire pek sıkı bir hayata dahil olmaları da lâ-kaydliklerine sebebiyet verebilir. Binâen aleyh, toplu hayatın tevliğ edeceği lâ-kaydlığın izalesi lazımdır.

Köy teşkilatında, lâ-kaydiden müctenib ve faal bir hayat vücuda getirmek için takip edilmesi lazım gelen usullerden, yalnız Almanya’daki köy teşkilat usulünün müsait olduğunu görüyoruz. Fakat, bunu da kısmen tashih eylemek icap eder. Türkiye’deki köyler, muayyen bir saha dahilinde büyük bahçeli ve bahçeleri adeta tarla halinde vâsi olabilecek evlerden mürekkep olmalıdır. Hatta, her evin azamî 400 metre kutrunda bir daire ortasında olması kabul edilmelidir. Ancak, her aşiret

ailesinin ayrı evlere dağılmasına meydan vermemelidir ki, köyün köylükten çıkmasına sebebiyet verilmesin! Yalnız, küçük aileli aşiretler için bu kadar vâsi arazinin zayi edilmesi de doğru değildir. Bunlar, azamî yüz metre kutrundaki dairelerin merkezlerinde evlerini tesis edebilmelidirler. Bu suretle tesis edilecek evlerin aşiret efrâdı arasında daha samimi münasebetler uyandıracığı tabiidir.

Fi'l-hakika, gerek Macaristan ovasında, gerek Mısır, Afrika ve Amerika ovalarıyla Rusya, Romanya ovalarında da bu suretle teşkil edilmiş evlere tesadüf edilemez. Çünkü, arazinin umûmu dahil-i hesap edilmiş ve bunun da bir ucundan yekdiğerine mülâsık veyahut birer ikişer metre fasıla ile köylü evi inşa olunmuştu. Bu evlerin sebab-i inşaları hakkındaki iddalar da şu suretle hulâsa ediliyor:

“Ovayı ev ile işgal etmemelidir.” Bu iddia, pek ziyade gülünçtür. Mesele, bizim planımızda da tahkîk edilebilir. Bu suretle vâsi bahçeler dahilinde tesis edilecek olan evlerle ovanın bir kısmı muattal bir hale kalb edilmiş oluyor. Çünkü bu bahçeler, aşiret efrâdı tarafından birer tarla haline kalb edilecek ve bunların tabii ilk ihtiyaçlarını teşkil eden mevâdd-ı gıdaye de bu bahçelerden temin olunabilecektir. Buna binâen, bahçelerin muattal kaldıkları hakkındaki iddiaların bir ehemmiyeti olamaz. Zaten, iskân mesâili mevzû-i bahs edilirken, iskân edilecek muhacirlere mülk teşkil edebilecek ve kendi maîşetlerinin kısm-ı acilini temin eyleyecek arazinin verilmesi icap edeceği zikr olunmuş idi. Bu bahçeleri de aynı arazinin bir kısmı add etmek icap eder. Bu suretle zikr ettiğimiz usul dairesinde de köylerin tesis edilebilecekleri te'ayyün etmiş oluyor.

Hey'ât-ı umûmiyesiyle bahçeli evlerden ibaret olan bu köylerdeki ev miktarını tasrih edemeyeceğiz. Çünkü, köy hanelerinin aşiret ailelerinin adediyle mütenasip olacağı tabiidir. Fi'l-hakika, burada ferdlerin hepsi de köylü amele olduklarından, köylerinin kalabalık olmasının bir fenalığı yoktur. Ancak, dört yüz gibi büyük nüfuslu bir kaç aşireti iki mücâvir

köye taksim etmek lazımdır. Zira, köylerin bu kadar büyük olması, memleketin idare-i dahiliyesini de ayrıca teşkilata tbi kılar. Binen aleyh, köylerin haneleri hakkında őöyle bir nispet kabul edilmelidir:

Birinci sınıf köy : 251-300 hane halkı

İkinci sınıf köy : 201-250 hane halkı

nc sınıf köy : 101-200 hane halkı

Dördüncü sınıf köy : 50-100 hane halkı

Bu dört sınıf bile yüksek rakamları ihtiva ediyor. Fakat, aŐirin ekseriyeti bu rakamlar dahilinde bulunuyor ki, bunları kabul etmemek mümkün olamaz.

Köy, dahilen üç ana őosesiyle kat' edilmelidir. Bu őoseler, en ziyade köye ait olan yol őoselerine rabt edilmeli ve aynı zamanda, bütün köy evleri de bu őoselerden istifade etmelidir. Buna binen, köyün inŐasından evvel hududuyla őoselerinin inşası lazımdır. őoseler, adi köy yollarından ibaret olmamalıdır. Bilhassa, bu havlide halen mevcut köy őoselerinin hepsi de toprak ile adi taş parçalarından ibarettir. Zira, kağnı arabaları için başka yollar para etmez. Lakin yeni teşkil edilecek iskn köyleri için bu haller kafi değildir. Buralarda Avrupa'nın őoselerine mŐbih yollara ihtiyaç vardır. Çünkü, Adana'nın yağmurları kışın pek ziyade çamur yapar. őoseler yapılmadıktan sonra, yaya gitmenin bile imknı yoktur.

Őoselerle beraber lağımlar meselesi şayan-ı ehemmiyet mesilden ma'dddur. Çünkü, havlinin havasını tasfiye etmek ihtiyacı mevcut ve hararetin fazla olması, pisliklerin fenn usullerle izalesini icap ettirmektedir. Bunun içindir ki, bu köylerde husus ve umm lağımların yapılmasına ihtiyaç-ı şedid vardır. Bu kirizler, muntazam ve umm lağımlar şeklinde yapılmalı ve bu umm lağımlar da üç büyük caddeyi takip ederek evlere birer şube ile merbut bulunmalıdırlar. Bu suretle teşkil edilecek köy lağımlarının muhteviyatı köye uzak ve rüzgarın köy haricine doğru estiği bir mahalde fenn bir surette ifn' edilmelidir. Bu umm lağımların derin bir kuyuya

akıttırılması da kâbildir. Ancak, gayet vâsi bir saha ile alakadar olan bir müessesenin ifnâ' usulünü tercih edeceğini pek tabîî ad ederiz.

Bunlardan sonra, köylerin muhtaç olduğu su, ziya ve tenvîrat meseleleri gelir. Su meselesi, köyün hayatından ma'düddür. Bu, hemen hemen her evde bulunmalıdır. Bu havâlîdeki sular, üç suretle ihzâr edilebilecektir:

1 – Kanal vasıtasıyla

2 – Kuyular vasıtasıyla

3 – Mıllerden elde edilecek su

Sular muntazam bir surette evlere taksim edilmelidir. Bu taksim, evin bahçesinde olabilir. Buralarda, havanın şiddetini su tahfif edeceğinden, bu meselede tasarrufa hiç lüzum yoktur ve Alman sanayi, bu meseleyi pek kolaylıkla hall edebilir.

Hatta kanal sularını da evlere kadar getirmelidir. Bilhassa, kanallara istinâden köylerin inşası da kâbildir. Bu cihet, tamamıyla müfîd neticeler bahş edebilir. Sun'î kuyulardan bir tanesinin sularını evlere taksim etmek kolaydır. Buna, Avrupa'nın su boruları kafi gelir.

Sonra, ziya ve tenvîrat meselesi de asrî bir şekilde nazar-ı itibara alınmalıdır. Gerek su taksimâtı ve gerek köy nüfusunun kesîf bulunması gibi iki âmil vardır ki, bu köylerde elektrik motorlarının işletilmesini icap ettirir. Buna binâen, evlerin elektrik ile tenvîrleri de icap eder. Elektrik tenvîratı, herhalde diğer tenvîrattan daha mütehasıldır. Zira, bu köylülerin bütün ihtiyaçları gibi ışık meselesi de şirkete ait bulunuyor. Şirket, idhâlatı tezyîd ettirecek olan ve aynı zamanda, yalnız istihlâktan ibaret bulunan idhâlatı muvâfık-ı maslahat add edemez. Bunun içindir ki, ister istemez elektrik tesisatını kabul edecektir. Fi'l-hakika, bunun idaresi meselesi mühimdir. Lakin müessesenin âlât-ı zirâiye tamirhaneleriyle ufak hacimde dökümhaneler açmak mecburiyetinde kalacağı bir emr-i muhakkaktır. Bu vaziyet, fenn memur ve işçilerin bu saha-i

istihsâlâtta ispat-ı vücut etmelerini intâc edecektir. Bu sebeple, elektrik idaresi de temin edilmiş bulunacaktır.

Böyle fennî bir surette teşkil edilecek olan bu köylerin gayeleri de yalnız köy olarak kalmaktır. Fi'l-hakika, Türkmenler'in asr-ı hazıra intibakları faslında bunların Şehir hayatına doğru kat'-ı merâhil etmeleri muvâfik-ı maslahat add olunuyordu. Fakat, bu havâlinin tarz-ı iskânı başka idi. Burada, hal-i hazırda azamî menfaat gayesi takip edilmekle beraber Türkmenler'in hukukları da mevz-i bahs olur. Binâen aleyh, bu iki meseleyi yekdiğerine karıŐtırmamak icap eder.

Köyün bu tabiî inŐâî topografyasından sonra, idarî topografyasını tanzim etmek lazımdır. Bu cihet, bi't-tabi Türkiye'ye aittir. Fakat Türkiye'de henüz ne gibi teşkilat-ı cedideye karar verileceği malum değildir. Hal-i hazırda, müthiş bir fırka mücadele-i siyasiyesi vardır. Buna binâen, böyle nüfusu fazla köylerin nasıl bir idare-i mülkiyeye rabt edileceği malum değildir. Bu halde, idarî topografyanın esâsları mevcut değil demektir. Biz, ancak komün teşkilatının bu köylere kâbil-i tatbik olabileceğini zıkr etmek istiyoruz. Henüz Türkiye, muntazam bir komün esâsını kabul etmiş değildir. Fakat, her Şeyden evvel köyü ıslah edecek olan bu teşkilatı kabul etmek lazımdır. Bilhassa, bu Türkmen köylerinde komün usulünün pek ziyade muhassenâtı olabilir. Bu aynı zamanda, Şirket muamelatının cereyanına da hüsn-i tesir eder. Fi'l-vâki, Türkiye'de bir nev nahiye teşkilatı vardır. Fakat bu teşkilat esâslı değildir.

İdare topografyasının mektep kısmı da vardır. Bu kısım, derhal bir Şekl-i mahsus ihtiva eder. Köy mektepleri, müstevî köylerde köyün ortasında ve gayr-i müstevî köylerin de yüksek bir mahallinde inşa edilmelidir. Yalnız, bu yüksek mahal, kışın küçüklerin gidemeyeceği derecede köyden uzak olmamalıdır. Belki, inhinâ'sını his ettirmeyen bir yol üzerinde olmalıdır. Sonra, umm köyün toplanabileceği bir kulübe de ihtiyaç vardır. Fi'l-vâki, bu havâlinin kahvehaneleriyle "han"ları meşhurdur. Fakat, bu yeni köylerde ne kahvehane, ne de han

yaptırılmamalıdır. Çünkü, bunların her ikisi de Asya-i Türkî de atalet timsalidir. Böyle atıl müesseseleri yaşatmamak lazımdır. Bunların yerine muntazam bir kulüp açmalı ve bu kulüp, aynı zamanda muâvenet ve himaye sandıklarının da merkez-i idarelerini teşkil etmelidir. Kulüp, doğrudan doğruya müessesenin malı olmalı ve müessese tarafından idare edilmelidir. Bu suretle, kulübün başka bir şekle inkılâb etmesine mümânaat mümkün olur. Kulübü işletmek için, müessesenin ayrı vâridât tedarik etmesine lüzum yoktur. Burası, doğrudan doğruya amele himaye sandığı hey'ât-ı idaresi emrine terk edilir. Sonra, bu kulüplerden bazılarının daha vâsi esâslar dahilinde tesis edilmeleri ve Avrupalı mütehasıs işçilere de birer melce' olmaları nazar-ı itibara alınabilir. Yalnız, buralarda gece ikametinin pek ziyade teksir edilmesi ve hemen hemen hiç müsade edilmemesi lazımdır.

Bununla beraber, dinî ictimâi-gâhlar meselesi de vardır. Bu da kulüp esâsına rabt edilmelidir. Fakat, Türkmenler'in mesâil-i diniyesinin ne suretle hall edileceğini hükümetin göstermesi lazımdır. Fi'l-hakika, bu mesele öyle kolaylıkla hall edilebilecek şekilde değildir. Türkmenler'in asr-ı hazıra intibakları bahsinde de bu mesele hakkında bazı umûmî izahat verilmiş idi. O izahat, hiç şüphesiz meseleyi hall edemez. Zira, müşterek köyler esâsına müstenid bulunuyordu. Burada, münferid köyler esâsı takip edildiğinden başka bir usul takip etmek mecburiyeti vardır. Zaten, o fasılda da böyle ayrı bir mütâlaanın zikr edileceğini kayd etmiş idik.

İbadethane ile kulüp, Türkmen halkının topografyasını teşkil etmektedir. Bu halde âtîdeki:

- 1 – Köy arazisinin inşaat topografyası,
- 2 – Türkiye idarî topografyası,
- 3 – Halk topografyası

esâsları istihsâl edildikten sonra, hanelerin suret-i inşaları hakkında icap eden malumat verilebilir. Türkmen aşiretleri için ihzâr olunacak evlerde üç esâs takip olunmalıdır ve bu suretle,

üç nev hanelerden birinin veyahut her birinin birer mahalde inşası tervec olunabilir. Bilhassa, bu son usulün faideleri pek çoktur. Buna binâendir ki, tecrübelerle meydan vermemek ve üç ihtimal karşısında tereddüd etmemek için bundan daha doğru bir yol yoktur. Bu üç nevin esâsları ber-vech-i âfîdir:

1 – Bir katlı ve bir cepmeli müstatîlü’ş-şekl evler

2 - " " " " " " murabba’ü’ş-şekl " "

3 - " " çift " " murabba’ü’ş-şekl " "

Görülüyor ki, evlerin hepsi de ancak az bir tehâlûfle yekdiğerinden ayrılıyor ve tamamıyla yekdiğerinden ayrı bir ehemmiyeti hâiz bulunuyorlar. Binâen aleyh, bir kat meselesini umûmî ve her cepheleri de ayrı ayrı bir surette hall etmek lazımdır.

Bir kat meselesi, Türkmenler’in asrî ihtiyaç melekeleriyle alakadar bulunuyor. Çünkü Türkmenler’in çadırları bir zemin katından ibarettir. Bunlar, böyle bir zemine ait sahalarda beytûtet edebilirler. Buna binâen, bunları derhal iki katlı birer binaya koymak muvâfık değildir. Bilhassa, bazı müstemlekelerde görüldüğü üzere, yalnız alt katında oturmaya tensib ederek, üst katlarını hâlî bırakmaları ve sonra da her iki kata taksim edilmek istenilen ailelerin bir katta toplanmaları muhtemeldir. Hindistan aşiretleri hakkında neşr edilen bir kitapta deniyor ki:

“İngiliz usulü köylerde iskân edilen aşiret efrâdı, hiç bir zaman iki katı da ikametgâh ittihâz etmediler. Bunlar, daima evlerin birinci katlarını tercih etmişler ve bütün aile efrâdı da bu birinci kata toplanmışlardı. Halbuki, birinci kat azamî dört nüfusu istîâb ediyordu. Sonra, buraların râbıt olması, üst kattaki ikameti icap ettirdiğinden, ailenin azamî sekiz nüfusu istîâb edebilecek derece vâsi bir ikinci kat tesis edilmiş idi. Fakat, yerliler için ikinci katta ikamet mümkün olmadı ve ailenin on, on iki kadar azası da zemin katının dört kişilik sofasına yerleşmişti. Bi’t-tabi, karışık ve tehlikeli bir cihete maruz bulunuyorlardı. En-nihaye, bunlar arasında hastalık da baş

göstermeye başladı. Mahallî tabibler, zemin katlarında ikamet itiyadının önü alınmadıkça, hastalığın mündefi olamayacağını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine, evlerin alt katlarının tevsi'i ve üst katın ilgası ciheti tervic olundu.

Hatta daha garibi vardır: [Pamir] yaylasındaki iskân esnasında iki katlı bina meselesinin tehlikeleri nazar-ı itibara alınmış idi. Halbuki, burada rutubetin tesirâtı pek müthiş bulunuyordu. Buna binâen, bir katlı yüksek evlerin inşası tensib olundu. Lakin bu evlerdeki merdivenlerde aşiret efrâdının cesaretini kesr etmiş ve bunların bir kısmı, evlerin izbelerinde veya etraftaki bahçelerde yatmaya kadar varmışlardı. Bu mesele, sırf bir zihniyet işidir ve bu insanlar da behemehâl bir katlı binalara arz-ı ihtiyaç ediyorlar. Hindistan'ın hiç bir mahallinde bu ihtiyacın önüne geçilememiştir."

Bu ameli netice, bir katlı binaların lüzumunu esâslı bir surette gösteriyor. Halka uygun olmaktan başka, bir katlı binaların iklim ile de münasebeti vardır. Bu havâlî, son derece sıcak ve kurudur. Buna binâen, yazın güneşin şiddetine maruz olmayacak ve serin bulunacak binalara ihtiyaç vardır. Bu binalar ise, bir katlı olabilir ki, hem irtifa dolayısıyla daha az güneşe maruz kalırlar ve hem de vâsi bir sahayı ihâta ettiklerinden, arzın bahş ettiği serinliği temin ederler. İşte, bu iki esâs da halkın istinâsı derecesinde mühim add olunur. Ancak, bir katlı binaların tamamıyla zemin katından ibaret olmaları da muvâfıkü's-sıhha değildir. Buna binâen evlerin, zeminden yarım metre kadar yüksek olmasına ihtiyaç görünüyor. Bu cihet, terk edilemez. Sonra, bu yüksekliğe basamak vasıtasıyla değil bir münhanî yol ile çıkılabilmelidir. Bu suretle, evlerin birer tepelik üzerinden tesis edilmiş oldukları hissi hâsıl olur ki, aşiretin çadırları da böyle mahallerde birçok defalar dikilmiştir.

Bu esâs, her üç şekil için lüzumludur. Bundan sonra, her üç cephenin şekillerini izah edelim:

Tek cepheli müstatîlü'ş-şekl ev, aile efrâdı az olanlar için muvâfık olabilir. Zaten, Türkmen aileleri arasında bir müsâvât

olmadığından, bütün evlerin vâhidü'l-cephe bir bina esâsına istinâd eylemesi mümkün değildir. Zaten evlerin bu üç şekilde olması aile nüfusunun adem-i müsâvâtı dolayısıyla tertib edilmiştir. Buna binâen, az ferdli aileler için birinci şekildeki haneler gayet muvâfıktır.

Bu evler, 15 metre tûlunda ve 10 metre arzında bir sahada tesis edilir. Evin irtifai da 10 metre olmalıdır. Hatta bunun daha fazla ve 12 metre olması da faideyi muciptir. Bu plan, derhal iki kısma taksim olunur:

1 – İkamet kısm-ı sahası

2 – Tavan " " " "

Tavan, daima yüksek olmalıdır. Çünkü köy evlerinde duman ve fena kokular daha fazladır. Bilhassa, nezâfete de o kadar riayet edilmez. Buna binâendir ki, havasızlıktan mütevellid birçok hastalıkların önünü almak için tavanlardan istifade etmek mecburiyeti vardır. Sonra, aşiretler arasında mevcut olan bir itikadı da nazar-ı itibara almak lazımdır. Aşiret efrâdı, kendi eşyalarını çadırın dahilî kısmındaki tavanına asarlar. Bu halde, evin de tavanını bu suretle kullanmak isteyeceklerdir. Zaten, kışlık ikametgâhlarını teşkil eden taş evlerde de bu suretle hareket ediyorlar. Bu halde, tavanların yüksekliğini tezyîd etmek lazımdır. Almanya'daki Bavyera köyleri de böyledir. Bunların yüksek tavanlarında ailenin her şeyi asılı durur ki bu tavanlar da şu irtifadadır:

İrtifa-i azamî < 10 metre

İrtifa-i vasatî <> 8,5 metre

İrtifa-i asgarî > 7 metre

Halbuki, bizim serd ettiğimiz irtifalar da bu irtifalardan fazla değildir. Biz de azamî < 10, vasatî <>8,5, asgarî > 7 metreyi muvâfık buluyoruz. Ancak, bir metrede bu üç farkı kabul etmek doğru değildir. Binâen aleyh, bu usul vechile tavanlar için 9 metrelik sabit bir irtifa kabul etmek lazımdır. Sonra, tavan arasının da azamî 2,5 metre olması lazımdır. Zira,

burası da köylüye anbarlık vazifesini görecektir. Bu halde, iki ana kısmının dereceleri te'ayyün etmiş oluyor.

Tavan:	9 metre yüksekliğinde
Tavan arası:	2,5 metre açıklığında
Hey'ât-ı umûmiye:	11,5 metre irtifaında

Ba'dehu, 20 metrelik tûlda beş daireye ayrılmalı ve arzda iki metrelik bir uzun dehliz ile 6 metrelik oda kısmına tefrîk olunmalıdır. Bu taksim, tekmîl odaların bir cephe üzerinde yapılacaklarını gösteriyor. Bu cephede teşkil edilecek beş odada ber-vech-i âtî şekillerden ibarettir:

- 1 – Aile ictimâ' odası
- 2 – Gelin " "
- 3 – Çocuklar " "
- 4 – Mutfak ve çamaşırhane
- 5 – Abdesthane

Bu beş daire ayrı ayrı hacimlerde olacaktır:

	Tûl: Metre	Arz: Metre
Aile ictimâ' odası	: 7	6
Gelin " "	: 5	6
Çocuklar " "	: 3	6
Mutfak ve çamaşırhane	: 3	6
" "	: 1,5	3
Çamaşırhane	: 1,5	3
Abdesthane Dairesi	: 2	3
	20	6
		39

20 metre tûl ve iki metre arzındaki koridorun kısm-ı süflâsı, yol vazifesini görecektir. Ancak, bunun kısm-ı ulyâsından istifade etmek lazımdır. Zaten, tavan arasına da buradan gitmek

icap edecektir. Buna binâen, bu ciheti ayrıca teşkil etmek lüzumu vardır. Burada, tavanın o kadar yüksek olmasının ehemmiyeti yoktur. Çünkü, ikamet edilmiyor. Belki, tavanın bu kısmından dam arası hesabına tasrifatta bulunulmalı ve buradaki tavanın on beş metre tûlundaki kısmını altı metre bir tavan ile kaplamalıdır ve diğer beş metre tûlun da üzeri açık bırakılmalı ve buradan tavan arasına bir merdiven koymalıdır. Bu suretle, tavan arasının kiler hizmetini görmesi temin edilmiş olur.

Binanın pencereleri iki cepheye nazır olmalı ve bu iki cephe nezaretinin ilk oda ile son odaya ait olabileceği nazar-ı itibara alınmalıdır. Diğer odalar, ancak müstatîlin bir kısmına istinâden pencereye mâlik olabilirler. Pencereler, odaların cesametiyle mütenasip olmalıdır. Birinci odanın üç, ikincisinin iki, diğerlerinin birer pencereye mâlik olması lazımdır. Bu pencereler, güneşe maruz olmalı ve mümkün olduğu kadar da vâsi bulunmalıdır. Buralarda, büyük pencerelerden tehlike melhûz değildir.

Binanın dam üstü, müstatîl ehram şeklinde olmalıdır. Bu suretle, bu havâlinin şiddetli rüzgarlarına karşı bir siper tesis edilmiş olduğu gibi, tavan arasında dolaşmak ve icabında burada yatmak da mümkün olur. Düz damlar, hiç bir zaman makbul add edilemez. Bunlar, hem adem-i metânetleri ve hem de sık sık delinmeleri gibi mazarratları dâî'dir.

Kapı meselesi, evlerin en mühim bir kısmını teşkil eder. Şüphesiz, bununla beraber evin cephesi de mevzû-i bahsdir. Burada, köy inşaatında kabul edilmiş olan esâslardan inhirâf etmemeli ve şu beş şartı ihtiva edebilecek cepheler temin edilmelidir:

- 1- Cephelerin rüzgara maruz olmamaları.
- 2- Köy evleri cephelerinin yekdiğerine müteveccih bir merkeze tâbi bulunması.
- 3- Cephe meyillerinin müsâvî bir surette taksimi.

4- Cephelerin icabında bir rüzgarı kıracak kavisler teşkil edebilmesi.

5- Cephelerin mâilen afakî bir manzaraya mâlik olmaları.

Bu suretle temin edilecek olan cephelerin kapıları, iki kanatlı olmalı ve iki kanadın yalnız birisi işlemeli; diğeri ihtiyâç zamanlarına terk olunmalıdır. Kapıların şekli ber-vech-i âtîdir:

Kapı eşiğinin irtifai : 1,5 santimetre

Kapının irtifai : 3 metre

Kapının arzı : 2 metre

Evin ocağı, birinci daire ile mutfak dairesinde bulunmalı ve bu ocaklar, tûlânî olmalıdır. Ancak, birinci daireninki hem büyük olmalı ve hem de daha ziyade bir kavis teşkil etmelidir. Bunun için ocağın üç kısmı ber-vech-i âtî şekillerde bulunmalıdır.

1- Ocağın zemini

Zemin, rub'-i tam halinde bulunmalı ve bu irtifain binanın dam irtifainin kısm-ı ulyâsıyla değil, kısm-ı süflâsıyla alakadar olması icap eder. Çünkü, şiddetli rüzgarlara maruz kalmak ihtimali vardır. Bu ise ocağın mütemâdîyen yanmasını ademü'l-imkân kılar. Bu münasebetle, ocakları damın kenarlarında inşa etmek icap eder.

Tek cephele müstatîlü'ş-şekl evin inşaata ait diğer kısımları yoktur. Sonra, diğer iki kısım ise, bu teşkilattan esâs itibarıyla ayrılmaz. Tek cephele murabba'ü'ş-şekl evler, yalnız, müstatîlü'ş-şekl evlerin arz ve tûllerini birleştirerek teşkil edilecek murabba' dıl'lardan ibarettir:

Müstatîlü'ş-şekl evler: $620 + 26 = 646$ metre vüs'atında olmak lazımdır. Ancak, bu nev evler bir buçuk metreden mürekkep dıl'lardan teşkil edilmelidir. Bunun 15 santimetre kadar oda döşemesinden yüksek olması icap eder.

2- Kısım-ı ulyâsı

Kısm-ı ulyâsı, zeminden iki metre yükseklikten başlayan bir metrelik bir kutra mâlik bir kavs-i ehram şeklinde olmalıdır. Bu kavs-i ehram, duvarın haricine nim amud bir şekilde ve adeta bir saćak halinde bulunmalıdır. Bunun kenarları, mstevi olmalı ve sahanı da (10) santimetreyi tecavüz etmemelidir. Kısm-ı sflâsı yarım metrelik bir kutrun tam dairesi halinde binanın tlundan bir bućuk metre kadar daha uzun olmalıdır.

Ancak, binanın haricinde ocağı teşkil eden kavisler ziya-dedir. Buna binâen, bina da daha büyük olacak ve daireler de her iki cepheye nazır bulunacaktır.

Bu evlerin tlu ve arzı on beş metreden ibarettir.

İki metre koridora terk edildikten sonra diğerkleri dairelere taksim olunur. Dairelerin, divanların, pencerelerin, kapıların, tavan aralarının şekilleri de tek cepheli mstatl'ř-şekl binalardaki gibidir. Çift cepheli murabba''ř-şekl evler ise, cephelerinin yan ve n olmasıyla diğerklerinden ayrılırlar. Bu evler, en kesir efrâd-ı aileye mahsus olarak inşa edilir. Dahilî teşkilatı, tek cepheli murabba''ř-şeklin aynıdır. Yalnız, cephesi daha büyüktür ve iki cephenin de ayrı ayrı kapıları vardır. İşte, yalnız bu münasebetle diğerklerinden ayrılır. Sonra, bu evlerin vs'atları da aile efrâdına nazaranıdır. Buna binâen, bunların hacimlerini tespit etmenin imkânı yoktur.

* * *

İskân projesiyle alakadar olan ikinci sahayı Konya ovası teşkil ediyordu. Bu ova, gerek teşkilat-ı arziye, gerek istihsâlât ve gerek mesâil-i iktisadiye dolayısıyla hem Irak ve hem de Adana ovasından ayrılır. Sonra, bu ovanın Türkiye'ye nazaran da başka bir ehemmiyet-i siyasiyesi vardır ve başka bir nüfus politikasına esâs teşkil etmektedir. Konya ovasının beş mühim esâs ile diğerk ovalardan farkı vardır. Buna binâen, bu ovardaki iskân meselesinin başka bir şekli olması zarurîdir. Bu hal, bu beş esâsı pek vâsi bir surette izah etmeyi de icap ettirir.

Konya ovasının teşkilat-ı arziyesi, Anadolu'nun tamamıyla bir hususiyetini göstermektedir. Burası, pek geć sularını gaib

etmiştir. Henüz, üzerinde hayvanât-ı bahriye müstehâseleri de görünmekte ve kum tabakası, birçok mahallerde göl ve tuz tabakalarına tahavvül etmektedir. Teşkilat-ı arziye, şimal ve cenub-i şarkî ve garb-ı cenubî dağlarıyla ihâta olunan Konya ovasının düz ve inhinâ'lı sahasının mukaddemâ bir göl olduğunu isbat emektedir. Bazı coğrafîyyun burasının, Antalya Körfezi'nden denizle birleşen bir iç deniz olduğunu da iddia ediyorlar. Burada, her iki iddianın uzun münakaşalarından sarf-ı nazar ediyoruz. Bizim gayemiz için ikisinin de aynı kıymeti vardır ve asıl ehemmiyetli olan kısım, buralarda bir su tabakasının mevcut bulunmuş olmasıdır.

Konya ovasının bu şekli, ovanın nehirlerden ve sudan mahrum olmasını intâc ediyor. Çünkü, ovanın en alt tabakalarında bulunan su menbaları, buradaki suyun gaib olmasıyla kurumuş bir haldedir. Bununla beraber, bu suların başka bir cereyan bularak aktığı hakkındaki nazariye de henüz redd edilememiştir. Buna binâen, buradaki tabiî su menbalarıyla tahte'l-arz su cereyanlarının yekdiğerine karıştığı nazar-ı itibara alınabilir. O halde, bu ovanın kendiliğinden bu suya mâlik olmadığı ve olamayacağı da katî bir surette tezâhür etmektedir.

[Herodot], [Estrayon⁶⁸] gibi eski Yunan müverrihleri, merkezî Anadolu'nun bir Afrika çölü gibi susuz ve ıssız olduğunu zikr ediyorlar ki, bundan eski zamanlarda da bu havâlinin iskâna kabiliyeti olmadığı ve hâlî bırakıldığı anlaşılıyor. Halbuki, gerek Adana, gerek Irak ve gerek şimalî Afrika ovalarında, her türlü vesait-i umrâniye istinâd edilerek birçok istifade yolları elde edilmiş idi. Halbuki, Konya ovasının vaziyet-i iktisadiye ve siyasiyesi daha müsait idi. Burada, imar için her türlü vesaite müracaat edilebilirdi. Fakat, buradaki irvâ ve iska ameliyatının icrası için eski devirlerdeki usuller kâfi değildir. Çünkü, burada açılacak olan kanalların teressubat-ı arziye ile alakadar olması ve teressubat-ı arziye nispetini mütenasiben takip eylemesi icap ediyordu. Bu ise, ancak bugünkü ilm-i tabakatü'l-arz ile kâbil-i halldir. Halbuki, eski

⁶⁸ Doğrusunun Estrabon yani Strabon olması lazım. (h.n.)

devirlerde tabakâtın tersîbât kısmı hemen hemen hiç malum değildir.

Bu ovanın tabakâtı, her Şeyden evvel kalın bir kum tabakasından ibarettir. Bu tabaka, arazinin bütün kuvve-i inbâtiyesini gaib ettirmektedir. Lakin bu kalın kum tabakasından sonra, çürümüş maden tabakalarına tesadf ediliyor. Bu tabakalar, ekseriyetle krom, bakır gibi madenlerden ibarettir. Fakat, bunların arasında taş, kaya, çakıl ve demir damarlarına da pek ziyade tesadf ediliyor. Bunlar tamamıyla kuvve-i inbâtiyeyi izale edecek âmillerden ma'dddur. Buna binâen, yapılacak kanalların da bu maden damarlarına tesir edemeyeceği tabiîdir. Sonra, arazinin kısm-ı azamı da bu silsileye dahil bulunmaktadır. Krom, bakır ilh. gibi maden çürükleri tabakasına, yalnız dağlara yakın olan mahallerde veya ovanın bir kaç yerinde tesadf edilmektedir. Ovanın gayet yüksek bir mahallinde bulunan glden istifade etmek ciheti de nazar-ı itibara alınmalıdır. Bu gl, yüksek olduğundan, suyu şiddetle cereyan ettirilebilir. Bi't-tabi bu cereyanın, tabakalara tesirâtı da şiddetli olacaktır. Fakat, muhtelif taş damarlarına icra-i tesir edebilmek için, kuvve-i an-el-merkeziye cereyanı kafî değildir. Belki, kum tabakası üzerinde muhtelif tabaka-i inbâtiyelerin vücuda getirilmesi icap eder.

Kurak bir kum tabakası bir Şey vermediği gibi sulak bir kum tabakası pek az bir kuvve-i inbâtiyeyi hâizdir. Binâen aleyh buranın da Trablusgarb ve cenubî Arabistan'daki vadilere müşâbih olacağı pek tabiîdir. Bu ise, bu ovanın yüzde üç nispetinde bir sahasından ibaret olacaktır. Herhalde ovanın iskân teşkilatına inhisar etirilemeyeceğini kabul etmek lazımdır. Fakat, bu ovayı şimalî Mısır usul dairesinde bir şekl-i suniye kalb etmek mümkündür. Mısır kum ovası, Nil'in getirdiği bir çamur tabakasıyla ihâta edilir ve asıl kuvve-i inbâtiye de bu çamur tabakasındadır. Bu vaziyet, kum tabakasının diğer bir tabaka ile ihâtasından sonra, kuvve-i inbâtiyenin mevcut olabileceğini gösteriyor. İşte, Konya ovasında da bu usul takip etmek icap eder.

Ovayı tedkik ettiğimiz takdirde, bu ovanın bazı mahallerinde muhtelifü'l-cins tarlalara tesadüf edilmektedir. Bu tarlalar, ya o mahallin çürümüş maden tabakalarından mürekkep olmasından veyahut, ovaya mülâsık dağ eteklerinde ovanın yakın bir kısmına kumdan gayri toprak tabakalarının dökülmesinden neşet ediyor. Bu kum tabakası, ne buğday, ne arpa, ne pamuk ve ne de sair hububatın inbâtına müsait değildir. Burada tesis edilecek olan kanalların da bir sistem dahilinde tertip edilmesi lazımdır. Fakat, bu kanalların Nil Nehri çamurunu getirmeyecekleri de anlaşılabilir. Belki, böyle bir kuvve-i inbâtiyenin suret-i teşkili için, ova üzerinde yapılacak suni bir tabaka ve kanalların derece-i umkları hâiz-i ehemmiyettir. Meselenin amelî kısmı, tamamıyla ayrı bir bahis teşkil ettiği gibi, kitabımızın takip ettiği maksatla da alakadar değildir. Bu bahis “*İki Anadolu Ovasının Kuvve-i İnâtiyesini İade*” namındaki eserimizde ayrıca tedkik edilmiştir. Buradaki malumat, bu ovalardaki iskân meselesinin kanallarla suret-i katiyede alakadar olduğuna ve ancak kanalların hâkim olabileceği arazi dahilinde iskânın muvâfık olabileceğini göstermektedir.

Bu halde, ovanın irvâ ve iska ameliyatının hutût-u esâsiyesi malum olmadıktan sonra, iskânın faidesiz ve tehlikeli olacağı meydanda bir keyfiyettir.

İstihsalat meselesinin iskân ile alakadar olan kısımları da pek ziyadedir. Türkmenler’in ticaret-i mahalliye bahsinde de zikr edildiği vechle bu ovadaki Türkmenler, ovanın bütün kısmıyla alakadar değildirler. Bunlar, en ziyade ovanın yayla kısımlarına gidiyorlar ve ovanın kenarlarını teşkil eden bu kısımlarda da artık kalın kum tabakaları bulunmuyor. Bu arazi üzerinden uzun bir zaman geçmiş ve kum tabakaları, toprağa daha fazla karâbeti olan başka bir tabaka ile örtülmüştür. Sonra, bu ovadaki halkın da İzmir, Aydın, garbî Ankara ve aynı zamanda Kastamonu mıntıkalarıyla alakadar olduğu ve bilhassa, buranın hal-i hazırda çiftçi hayatının da hububat sıkletiyle alakadar bulunduğu görülüyor. Bu sıkletin merkezini de garbî Konya, garbî Ankara, şarkî İzmir, cenubî Konya gibi

bir halıtada tecemmu' etmiş görüyoruz. Sonra, her dört cephe doğrudan doğruya ticaret tarıklerine hâkim bulunuyor. Konya ovası için Antalya, İzmir ve İstanbul limanları, üç mahrec teşkil edebilir.

Bu üç liman, garb ve cenup cihetlerindedir. Binâen aleyh, her üç cihet üzerindeki sahalar istihsâlâtının bütün ova istihsâlâtına nâzım olabileceğini kayd etmek icap eder.

Ovanın bu hâkim mevkii, doğrudan doğruya hububat istihsâlâtına müsaittir ve aynı zamanda, yalnız ibtidâî bir nev kanallar vasıtasıyla bu istihsâlât pek ziyade tezyîd edilebilecektir. Kum sahasının takip edeceği kanalların da cihetleri bu kısımlara doğru olacaktır. Çünkü, ovanın azamî istifade edilecek mahallerini buraları teşkil ediyor. Bi't-tabi, buralar hedef-i gaye ittihâz edilerek ameliyata esâs teşkil edecektir. Bu cihet, istihsâlâtın ne gibi bir nâzım tarafından idare edileceğini gösteriyor. O halde, gayet muntazam bir plan dahilinde olmak üzere, aşiretlerin bu havâlideki en kesif saha-i cevelânlarını esâs ittihâz etmeli ve bu esâs dahilinde olmak üzere bir iskân projesi tertip etmelidir. Bundan başka iskânın, istihsâlâtın derecesiyle de alakadar olması keyfiyeti vardır. Hububat esâsını takip etmek mecburiyetinde bulunan bu sahanın verebileceği hububâtın miktarını da tayin etmek icap eder. Hususiyle, buradaki mahsulâtın yalnız hububata hasr edilmesi lazım gelip gelmeyeceği ve ihraç edebileceği mahsulâtın derecesi malum değildir. Zira, kanalların araziye nüfuzları da zaman ile ziyadeleőebilecektir. Bilhassa, ameliyatın böyle bir zamana muhtaç olduğu mstagnî-i beyandır. Buna binâendir ki, irvâ ve iska ameliyat projesinden istihsâlât miktarını hesap etmek ve istihsâlâtın takip edeceği hendesî ve adedî nispet silsilelerini nazar-ı itibara alarak dereceleri tayin eylemek icap etmektedir. Belki, bu usul ile dereceler hakkında muntazam bir cetvel tertip edilir ve bu cetvele istinâden de iskân edilecek nüfusun dereceleri tahdîd olunur. Bu mesele, hem istikbalde müthiş buhranlara sebebiyet vermemek ve hem de iskâna sarf edilecek olan meblağın neticesiz bir surette her sene ziyanını tazmin gibi bir teminat akçesi haline girmemesine mani olmak

gibi iki mühim esâsa istinâd etmektedir. Bunun menâfi'ni inkar etmek mümkün olamaz. Fi'l-hakika, bu hesabâtın pek güç olduğunu da kayd etmek lazımdır. Fakat güçlüğüne rağmen istihsâl edilebilir. İngiltere hükümeti, bu ovoidan daha fena bir tabaka-i arziyeden ibaret olan (Pamir) yaylasında ve Rusya hükümeti ise Asya-i vustâ çölleri arasında böyle neticeler istihsâline muvaffak olmuşlardır. Bilhassa, Rusya'nın elde ettiği hesapların derece-i ehemmiyetini tayin etmek pek müşkildir. Bütün hesabât, yüzde bir hata-i senevî ile netice-i ameliyatta tahakkuk etmektedir. Halbuki, Asya-i vustâ'daki ovanın gerek üss-ü zaviyeleri ve gerek tabakâtının zaviye-i haddesi de daima mütehavvil ve hiç bir suretle tesbit edilememiştir. Konya ovasının zaviye üssü malumdur. Aynı zamanda, tabakâtının yalnız zaviye-i haddesi üç kısma ayrılmaktadır. Bu kısımlar da ayrı ayrı üss-ü zaviyesiyle hesap edilebilir. Sonra, kum tabakasının umku da pek mütehâlif rakamlar arz etmektedir. Belki, bunlar da merkezden başlayan hutût-u daireviyelerle açılmaktadır ki, muntazam bir nispet adedi ile dağ kenarlarına iltisâk peyda ediyor. Buna binâen, hesabâtın bu kısmı da gayet umûmî bir surette ihâta edilebilecektir. O halde, müşkilâtın hemen hemen hutût-u umûmiyesi kâbil-i hall bir haldedir. Ancak, ırvâ ve iska ameliyatını tespit eden hesabâtın isabet ettirilmiş bulunması icap eder. Bu suretle, mesele de hall edilebilir. Ancak, ırvâ ve iska ameliyatı projesini müteaddid kontrollerden geçirmek, hiç bir ihtimali hariç bırakmamak ve esâsları nazar-ı itibardan dûr tutmamak icap eylemektedir.

Bu izahat, istihsâlât-ı mahalliyeinin iskân meselesiyle ne derece esâslı bir surette alakadar olduğunu göstermektedir. Bilhassa, iskânın hemen hemen nüfus esâsı gibi mühim bir faslını ihâta etmektedir ki, bunu dahil-i hesap etmeyecek olan bir iskânın isabet etmeyeceği izahtan vârestedir.

Mesâil-i iktisadiye ile olan alaka ise, istihsâlât-ı mahalliyeinin bir kısmı veya mütemmimi add olunamaz. Bu, doğrudan doğruya müstakil bir bahistir. Çünkü, havâlînin mesâil-i iktisadiyesi, yalnız bu havâlîye ait bir mesele değildir. Bu, umûm Türkiye iktisadiyatıyla alakadardır. Binâen aleyh

bu, Türkiye mesâil-i iktisadiyesinin bir kısmı add olunabilir. Bu ise, bizim ayrı bir mesele önünde bulunduğumuzu ispat etmektedir. Fi'l-hakika, bu meselenin ilk safhasını ticaret-i mahalliye bahsinde kısmen izah etmiş idik. Lakin orada daha ziyade mahallî gayelerin takip edilmek istenildiğı anlaşılabılır. Bu hal, burada ikinci bir tedkikin ne kadar faideli olduğunu ve ticaret-i mahalliye izahatını tevsî' edeceğini göstermektedir. Ma-haza, meselenin iskân ameliyatıyla cihet-i alakasını tespit etmek de ayrıca lazımdır.

Türkiye mesâil-i iktisadiyesi tedkik edilirken, Anadolu merkezinin muhtelif cephelere esâs olabileceğı anlaşıyor. Bilhassa, bu havâlinin Bağdat hattı üzerindeki mevki de bir nâzım vazifesi görmektedir. Binâen aleyh, yalnız bu nâzım ile alakadar olabilecek bir vaziyet-i iktisadiye tedkik edilebilir. Bu vaziyet-i iktisadiye, merkezî Anadolu'nun İstanbul piyasasına merbut kaldığını göstermektedir. Merkezî Anadolu'ya rabt edilecek olan şarkî Anadolu ve Irak hatları da bu mahallin mahsulâtını bir kütle haline ifrağ edecek ve hey'ât-ı umûmiyesi İstanbul'daki piyasayı teşkil eyleyecektir. Ancak, İstanbul'da teşkil edilecek olan piyasanın Boğazlar'dan mürûru meselesi pek mühim ihtilâfata sebebiyet verecektir. Bilhassa, evvelce dahil-i hesap edilmek mecburiyetinde bulunan birçok mesâil ve başlıca Rusya, Romanya buğdaylarıyla Fransa ve İtalya'nın cihet-i alakaları ve İstanbul piyasasının Türkiye buğdaylarına kazandırmak istediğı tezyîd-i rağbet ile rakip add edeceği Rusya ve Romanya buğdaylarının Boğazlar'dan mürûr haklarının tahdîdâtı gibi bir takım hukuk-u düvel mesâili mevcuttur. Buna binâen, Türkiye'nin başka başka sahillerden istifade etmesi de icap eyleyecektir. Burada, İskenderun limanı ile Antalya limanları meydana çıkıyor. Konya ovası, yalnız Antalya ile alakadardır. İzmir limanı, ticaret-i mahalliye faslında uzun uzadıya izah ettiğimiz esbâb-ı ticariyeden dolayı hububat piyasa merkezi olamayacaktır. Ancak, Antalya bu vazifeyi görebilecektir.

Haritaya dikkat edildiğı takdirde, Antalya'nın ova ile cihet-i alakası, ovanın azamî münbit sahasında olması ve sonra

denize en yakın ve en müsait bir liman bulunmasıdır. Bu mesele, Boğazlar mesâil-i siyasiyesi mevzû-i bahs olduğu zamanlar fevkalade ehemmiyetli olabilecektir. Bilhassa, bir tehlike zamanında bu limanların ihracata müsait olabileceği kabul edilebilir. Türkiye ise, böyle bir ihtimali nazar-ı itibara alarak, bu limanlara mütemâdî bir surette bir ehemmiyet verdimeye muvaffak olabilir. Bu halde, Türkiye mahsulât-ı zirâyesinin tarîki de daha emin olmuş olur ki, hem İstanbul piyasası ibka' edilir ve hem de rekabet katî bir safhaya girer. Sonra, Konya ovasının böyle müstakil bir safha-i iktisadiyeyi temsil etmesi, ve ova sekenesinin ihtiyacı da bu tarîki takip ettirmek mecburiyetini tevlið edecektir. Halbuki, bu arazinin bugünkü sekenesiyle iskân edilecek olan aşiretlerin nüfus-u müctemiası mühim bir yekûn teşkil edecektir. Anadolu'nun şark kısmı da buranın idhâlatına merbut bulunuyor. Bilhassa, Sivas'ın cenubu, Ma'mûretü'l-aziz⁶⁹, Bitlis ve Erzurum'un garb ve cenup kısımları da Konya'nın hutût-u iltisâkiyesi üzerinde bulunuyor. Bu vaziyet, Antalya limanıyla yapılacak olan muamelat-ı iktisadiyenin idhâlat ile karşılaşacağını da göstermektedir. Bu vaziyet, Konya ovasının zengin bir idhâlat merkezi de olmasını intâc edecektir. Buradaki idhâlat, mamulat-ı sınıyeden ibaret olacaktır. Bu mamulat, Türkiye ihtiyâcât-ı beytiye ve sınıyesinin yüzde seksen beşini teşkil etmekte ve içinde iğne ve iplikten kundura tahta çivisine kadar her şey bulunmaktadır. Yine bu vaziyet, ihracat ile idhâlatın karşılayacak derecede müsâvî bir yekûn tahtında bulunacağını da gösteriyor. Ancak, idhâlatın müşterileri, Konya ovasının haricindedir ve üçte iki nispetindedir. Buna binâen, servetin bu iki nispeti ova sekenesine kalacaktır. Bu netice, ovanın süratle zenginleşeceğini, ve ahalisinin tezâyüd ve süratle temeddün edebileceğini ve Türkiye mesâil-i dahiliyesine daha fazla icra-i tesir eyleyebileceğini göstermektedir. Zira, Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de mesâil-i iktisadiyenin idare-i hükümete tahakküm edebileceği devr gelmiştir. Şimalî Fransa, şimalî İtalya, merkezî Britanya, şarkî Afrika, cenubî Almanya, cenubî

⁶⁹ Elazığ. (h.n.)

Rusya ve ilh. gibi iktisadiyatı esâslı olan kıtalar, hükümetlerinin mesâil-i siyasiyesine şiddetle icra-i tesir edebilmektedirler. Buralarda, hem kanunlar daha ziyade tefsir-i zimniye mâlik ve hem de esâslı bir teşkilat-ı ictimâiye mevcut bulunuyor. Hatta birçok alimler diyorlar ki:

“Her hükümetin vaziyetine hâkim olan saha-i iktisadiyesi, kendi teşkilatına nazaran hükümetten kanunlar ısdâr ettirmektedir.”

İşte, bu ovada da nazar-ı dikkate alınacak mühim mesele bundan ibarettir ve öyle zan ediyoruz ki, bu meselenin ehemmiyeti de istisgar edilemeyecek derecede büyüktür. Çünkü, burada mühim bir mesele tahaddüs etmektedir. Fi'l-hakika, umûm Türkiye'nin en zengin kıtasının burası olacağı katî bir surette iddia olunamaz. Belki, buradan daha fazla zengin bir kıtanın meydana çıkması da mümkündür. Ancak, bu havâlinin de zengin olacağı muhakkak bir surette ta'ayyün ediyor ki, bu kafidir. Bu netice, bu havâlîde gerek hukuk-u siyasiye ve gerek hukuk-u tabîiye gibi birçok mesâilin münakaşalarını icap ettirebilecek esâsları tevlîd edebilir. Bu sebeple burada iskân edilecek olan Türkmenler'in vaziyet-i hukukiyeleri meselesi meydana çıkar.

Böyle bir ihtimal, Adana ovasında vârid değildir. Fakat, burada vâriddir. Böyle bir mahalde, kanunun girizgahlı bir surette tatbikine imkân bulunamaz. Buna binâen, buradaki arazinin de Adana ovası misillû bir imtiyaz-ı medenî ile müesseseseye terk edilmesi ve ba'dehu müessesesinin ameleyle terk etmesi mümkün olamaz. Aksi takdirde, bir buhran veya ihtilalin baş göstereceği hesaba idhâl olunabilir.

Hükümet vasıtasıyla iskânın icra olunması meselesi de mevzû-i bahs edilebilir. Fakat, Türkiye'nin böyle bir servete mâlik olmadığı ve arazisini Avrupa sanayi sermayesiyle işletmedikçe böyle bir sermayeye mâlik olamayacağı malum keyfiyettir. Buna binâen, hükümetin iskân meselesiyle doğrudan doğruya alakadar olamayacağı bedihî bir meseledir.

Ovanın ehemmiyet-i siyasiyesine gelince: Bu Türkiye'yi alakadar eden meselelerin en esâslılarından ma'düddur.

Malumdur ki, Türkiye'de birçok mesâil-i siyasiye vardır. Bunların hey'ât-ı umûmiyesi, Türkiye mesâil-i dahiliyesinden ibarettir. Fakat, hepsi de beynelminel bir mahiyeti almış bulunuyor. Bu meselelerin seyr ve istihaleleri Türkiye tarih-i siyasiyesine aittir. Ancak, Türkiye'nin bu meseleler karşısında takip etmek mecburiyetinde kaldığı mukavemet siyasetinin esâslarını meydana çıkarmak lazımdır. Bu mukavemet siyaseti, Türkiye'nin tabiî kuvvetlerinin izhârından ibarettir. Buna binâen, Türkiye ile alakadar olan Avrupa devletleri siyasetinin gerek tebeddülü, gerek yekdiğerini istihlâf etmesi ve gerek müttehidten tehâcüm ve müştereken kat'-ı alaka etmeleri gibi keyfiyetlerle de bunun tahavvül etmesinin ehemmiyeti yoktur. Binâen aleyh, meseleyi umûmî bir surette tedkik etmenin imkânı vardır.

Türkiye, bir köşeden memleketini idare etmektedir. Halbuki, bu köşenin ancak şehir halinde ve gayr-i zende kuvvetler şeklinde tekamül edebilmesi mümkün olabilir. Fakat, bu şehrin de Boğazlar üzerinde olması gerek Avrupa ve gerek Asya semtlerinin sanayiye müsait bulunmaması ve gerek çok miktarda mevâdd-ı ibtidâiye istihsâlâtına müsait sahaları olmaması, iktisadî inkişâfın gayr-i sinai olmasını ve yalnız borsa işlerine münhasır kalmasını icap ettirecektir. Borsa meselesi, memleketin bütün servetini merkeze celp etmek gibi bir neticeyi tevlîd eder. Halbuki, Türkiye'nin payitahtı da gerek Rumeli cihetinden ve gerek Boğazlar'dan birçok tehlikelere dūçar olacaktır. Bu tehlikeler, gayet ciddidir. Golç Paşa'nın⁷⁰ Alman gazetelerindeki son neşriyatı da bu tehlikelerin pek ziyade olduğunu gösteriyor. Bu tehlikelere karşı mukavemet edilse de mesele hall edilmiş olmaz. İhtimal ki pek büyük buhranları tevlîd eder. İşte, buraya kadar zikr edilen dört beş

⁷⁰ Wilhelm Leopold Colmar Goltz Paşa (1843-1916); Osmanlı ordusunun düzenlenmesinde çalışan ve I. Dünya Savaşı'nda kumandanlık yapmış Prusyalı general. (h.n.)

esâs dolayısıyla Türkiye siyasetinin dahilinde bir istinâd-gâhı olmak mecburiyeti tezâhür ediyor. Bu istinâd-gâh en ziyade mesâil-i askeriye ve ba'dehu mesâil-i iktisadiye ile alakadardır. Mesâil-i askeriye ile alakadar olan kısmı için mütehassısların fikirlerini kayd ediyoruz:

“Türkiye hkmeti, Anadolu'daki hududunun kuvve-i an-el-merkeziyesini asıl Türkler'le meskun olan sahaya hasr etmek mecburiyetindedir. Fakat bu mecburiyet de diğ er bir ő art ile müfid olmalıdır ki, kâbil-i kabul olsun.

Bu ő art, arazinin muntazam tepelerle hutt-u müdafaayı temin edebilmesi ve sonra, asıl Türk kuvva-yı askeriyesi mahall-i ictimânın buraya yakın olmasıdır. Bu suretle, muntazam bir mukavemet merkezi tekerrür ettirilmiş olur.

Bu arazi, doğ rudan doğ ruya Konya ovasının ő arkını ihâta eden dağ silsilesidir. Buraya kadar, Türk ordusu, ric'at ve ba'dehu, kendisini takviye ederek taarruzî harekâta devam edebilir.”

İktisadî mesele ise, mesâil-i iktisadiye bahsinde zikr edilmiş ve Konya'nın umm Türkiye iktisadiyâtının ya nâzımı veya bu iktisadiyâtın baş ka cephelere taksimi için bir mütemmimi olduğu gösterilmiş idi.

Ovanın askerî ve iktisadî kıymetlerine sekenesinin Türk ekseriyet-i mutlakası olması da inzimâm edince en kuvvetli mukavemet merkezinin Konya ovasına istinâd ettiği görülür. Bu meselenin Türkmenler'in iskânıyla olan alakası da bu esâstan neő et eder. Bi't-tabi, burada yerleő ecek olan Türkmenler'in her zaman istinâd edilebilecek kıymette ő ahsiyetler olması ve bunların sağ lam bünye sahipleri bulunması gibi ő artlar nazar-ı itibara alınmalıdır. Bunlar ise, iskân meselesinde nazar-ı itibara alınması icap edecek olan esâsları teő kil etmektedir ki, en ziyade ferdlerin müstakil olmaları ve cemaatlerin kendi kendilerini idare edebilecek bir mevkide bulunmaları suretiyle hulâsa edilebilir.

Hatta, bu meselenin Türkiye tarafından nazar-ı itibara alınmayacağını da kabul edebiliriz. Fakat, bu arazinin vaziyeti böyle olduğundan, tehlike ve müşkilat zamanlarında bu tabîî harekât takip edilecek ve böyle bir vaziyeti nazar-ı itibara almamış olan müesseseler de pek müthiş ziyanlar karşısında bulunacaktır.

Nüfus politikası ise, iskânın hemen hemen esâsını teşkil ediyor. Ancak, bu meselede Türkiye'nin müspet bir politika takip ettiği görülmüyor ve Türkiye'de nüfus politikası namıyla bir mesele de mevcut değildir. Yalnız, Türkiye'ye vâsi sermayelerin girmesi, derhal bu meseleyi ihdâs edecektir. Buna binâen, şimdiden bu meseleyi de anlamak lazımdır.

Konya ovası, arazisinin nispetine nazaran, pek az bir nüfusa mâliktir. Ovanın işlemesi için, hemen hemen iki misli bir nüfusa ihtiyaç görünecektir. Burada, ne Irak'ın müstemleke tarzı ve ne de Adana'nın nim müstemleke tarzı takip edilemez. Burada, pek esâslı bir surette müesseseye rabt edilmek şartıyla köylünün hukuk-u tasarrufiyesi tasdik olunacaktır. Bu suretle, daima nüfusu ziyadeleştirmek esâsları takip olunabilir.

Mesâil-i iktisadiyenin tevîd eyleyeceği servet-i mahalliyenin tezâyüdü nispeti de hariçten birçok ecnebilerin buraya gelmelerini intâc edecektir. Aynı zamanda nüfus-u mahalliyenin azlığı ve Türkiye'de nüfus ihraç edebilecek mıntıkaların adem-i mevcudiyeti ecnebilerin tehâcümünü intâc edecektir. Amerika-i şimalî, bu esbâb tahtında muhaceret-i umûmiye istilasına maruz kalmıştır. Halbuki, Türkiye'nin böyle bir tehâcûme maruz kalmasıyla mühim bir mesele tahaddüs edecek ve Türkiye pek sıkı bir nüfus politikası takibine mecbur kalacaktır. Bu politika, üç esâsı ihtiva edebilir:

- 1- Nüfus tezyîd edebilmek.
- 2- Nüfus-u mahallî ile ihtiyacı def' edebilmek.
- 3- Ecnebi muhacirlerine iş buldurmamak.

Bu üç esâs, Türkiye için ayrı ayrı ehemmiyeti hâizdir. Fakat, bunların kâbil-i tatbik olup olamayacakları meselesi de vardır. Asıl bu mesele şayan-ı dikkattir.

Bir milletin nüfusunu tezyîd etmek için birçok çareler vardır. Fakat, bütün bu çarelerin her millette aynı neticeyi vermediği görülüyor. Asıl mesele, Türk milletinin kabiliyet-i tekessriyeye mâlik olup olmamasındadır. Bu mesele, henüz hall edilmemiştir. Fakat, ancak bu meselenin hallinden sonra, tezyîd-i nüfus politikasının bir kısmı dahil-i hesap edilebilir.

Nüfus-u mahallî ile ihtiyaat-ı ummiyeyi def’ etmek meselesi, kısmen kâbil-i tatbik olabilir. Yalnız, bunun da tamamiyla icra edilebileceğine inanmak mümkün değildir. Çünkü, gerek ameliyat-ı iskaya ve gerek yüksek muamelat-ı maliye için, birçok ecnebilere ihtiyaç görünecektir. Bilhassa, Türkiye’de henüz millî bankaların bulunmaması bu ihtiyaçların yerlilerle istifası imkânını selb etmektedir. Fakat idare Türkler’de olduğu için, bunların takip edeceği insan projesi hâkim olabilecektir.

Ecnebi muhacirlerine iş buldurmamak ise, ikinci esâsın bir şekil-i diğeridir. Bu mesele, ancak Türkiye’de pek yüksek bir hayat-ı iktisadiyenin inkişâf bulmasıyla kâbil-i tatbiktir. Aksi halde, bunun önüne geilemeyecektir. Bu halde, Türkiye’nin nüfus politikasında açık maddeler mevcuttur. Bunları doldurabilmek için, ayrıca tedkikata ihtiyaç hiss edilmektedir.

* * *

Konya ovasındaki iskânın hey’ât-ı ummiyesi, kesâfet meselesi müstesna olmak şartıyla, bu beş maddenin esâsları dahilinde icra edilebilecektir. Ancak, bu esâsların telfikinden evvel, inşaat meselesinin de başka bir şekil almak mecburiyetinde bulunduğunu zikr edelim. Ovanın pek esâslı ve derin irvâ ameliyatına ihtiyaç göstermesi, evlerin Adana usul tarzında inşa edilmelerine müsait değildir. Fi’l-hakika, burada da aynı Türkmen’e tesadf edilecektir ve bunlar da yalnız tek kat evlerin içinde ikamet etmek arzusunda bulunacaklardır. Fakat, burada tek kat evde ikamet etmek demek, katî bir surette

hastalanmak demektir. Çünkü, buradaki rutubet, Adana ovası rutubetinin beşte dördü nispetinde fazladır. Buna binâen, az bir zeminlik ile bu rutubete mukabele edebilmek de mümkün olamayacaktır. Bunun için, burada behemehâl rutubete karşı mücadelede bulunmak ve köylüleri salgın hastalıklardan kurtarmak lazımdır.

Bu meselenin iki şekli vardır:

- 1- Köylerin kanallar haricinde kalmaları
- 2- Suni tepeler üzerinde tesis edilmeleri.

Türkmen, iki katlı bir eve girmeyeceği için, bu iki esâsla mesele hall edilmiş olur. Birinci şekil, ovanın bazı mahallerini tefrîk etmek, köyleri bir silsile üzerinde tesis eylemek gibi bir esâsa istinâd eder. Bu vaziyet, zer' edilecek arazi ile köyün arasında pek uzak mesafeler bulunmasını intâc edecektir. Belki de, bu mesafe pek ma'kûs şekiller izhâr eder. Herhalde esâs olacak olan kısmı ile bu cihet ta'ayyün eder. Bu esâslar iki sıkka istinâd eder:

A- Ovanın madenlerle mahlût çürük kısmını tayin etmek ve köyleri burada inşa eylemek. Bu kısımda, kum tabakaları taş kısmıyla tahte'l-arz ayrılmış olduğundan ve aynı zamanda çürüklük sebebiyle arazide tepeler teşekkül ettiğinden müstakil bir halde bulunur. İşte, burada tesis edilecek olan köylerin rutubete karşı muhâfaza edilmeleri mümkün olur ve Adana usulündeki tek katlı inşaat da burada tatbik edilebilir. Ancak, arazinin ahvâl-i tabiiyesine nazaran irvâ ve iska ameliyatı yapılması icap eder. Halbuki, inşaat için bu esâs kabul edildikten sonra, irvâ ve iska ameliyatının köylere nispet edilerek icrası icap etmektedir. Bu ise, imkân haricindedir ve aynı zamanda, arazinin madenî kısmı da muntazam ve müselsel tabakalar halinde değildir. Bunlar, münferid ve bazı yerlerde müteaddid cephelere, bazılarında ise, umkî ve âfâkî bir imtidada mâlik bulunuyorlar. Buna binâen, bu madenî araziye istinâd edilerek, ameliyat-ı iskaîyenin icrası mümkün olamaz. Ve eğer köyler, yalnız bunlara istinâd edecek olursa, bi't-tabi bu arazi gayet az bir surette irvâya tâbî' tutulacak, tarlalarla

köyler arasındaki mesafelerin de gayrı muntazam olmaları kabul edilecek ve bunların fevkalade uzak olan mahallerine de vesait-i fenniye ile gitmek ciheti tercih olunacaktır. Bu netice, buralarda tesis edilecek olan köylerin muvâfık olabileceğini gösteriyor. Ancak, vesait-i nakliye gibi ikinci bir masrafa ihtiyaç vardır ki, herhalde hem arazide ve hem de köylü aileleri içinde istihlâka sebebiyet verilmiş olur.

Bu maddenin ikinci şekli, arazinin kabiliyet-i iskaïyesine nazaran bir silsile-i arazi tayin etme ve bu silsile dahilinde köyler tesis eylemekten ibarettir. Bi't-tabi, bu silsile iki husuŐ tedkikata tâbi' tutulmalıdır. Çünkü, yle bir tabaka-i arziyeye ihtiyaç vardır ki, bu tabakanın iska tabakalarıyla alakası bulunmasın ve müstakil bir tabaka olsun. Eğer elde edilen tabaka, bütün ovayı ihâta edemeyecek bir halde ise, başka silsileler de taharrı edilir ve mümkün olduğu kadar ovanın ihâta edilmesine gayret olunur. Bu, ya imkân dahilindedir veyahut imkân haricinde bir meseledir. Çünkü, ovanın her tarafını ihâta edebilecek müstakil tabakalara tesadf etmek kolay değıldir. Bazen, bütün tabakaların aynı esâs dahilinde tevessü etmiş oldukları görülür. Bazen de ayrı ayrı cephelere değıl, hep bir cephe etrafına tecemmu' ederek teselsül etmişlerdir ve hemen hemen ekseriyetle bu usul üzere birçok tabakaların devam ettiği müşahede olunmaktadır. Sonra, böyle kum halindeki tabakalarda umk, âfâk vaziyetler de pek çoktur. İŞte, bu gibi şerâit haricinde mevcut olabilecek arazi tabakatı bulmak icap eder ki istifade edilebilsin!

Bi't-tabi, eğer böyle müsait bir veya bir kaç ihâtavı tabaka bulunacak olursa, bu usulün tatbikatında muhassenât mevcuttur. Ancak, bu tabakalarda mümkün olduğu kadar vesaitsiz ve mstevi olmalıdır ki, kâbil-i tercih olabilsin. Sonra, bu tabakaları kanalların tesirâtından da izale kılmalıyız. Ancak gayet mahdd daireler dahilinde su almalı ve bu suları da usulu dairesinde taksim etmelidir. Bu suretle tabaka-i iskâniyelerin rutubete maruz kalmaları da men edilmiş olur.

Buradaki ebniyenin de Adana'daki mebânî usulünde yapılması mümkün olur. Bi't-tabi buradaki teşkilat-ı dahiliye de o usulde kâbil-i tatbiktir.

Bu iki usul kâbil-i icra olmadıktan sonra, ikinci maddeyi nazar-ı itibara almak lazımdır. Burada, bütün arazi ırvâ ve iska ameliyatına terk edilmiş ve bu ameliyat her tarafa teşmîl edilmiştir. Böyle çok rutubetli bir arazi üzerinde rutubetsiz bir kat binaların inşasına karar vermek icap eder. Bu binalar için rutubetten azade mahaller bulmak lazımdır. Bu mahaller, mevcut olmadığından, suni bir surette ihzâr edilmelidir. Burada, köyler için intihâb edilecek olan arazi tayin edilmeli ve burası güzelce tahdîd edildikten sonra, köylerin teşkil edeceği saha dahilinde her ev için muntazam bir tepe ihzâr olunmalıdır. Bu tepe, suni olmalı ve rutubeti izale edecek mevâdd ile doldurulmalıdır. Sonra, bu tepeler üzerinde murabba'ü's-şekl çift cepheli binalar inşa edilmelidir. Çünkü, bu binaların rüzgarlara karşı fazlaca maruz kalacağı dahil-i hesap edilmeli ve mümkün olduğu kadar da muhâfazalı bir surette inşa olunmalıdır.

Binaların irtifai, hemen hemen her yerde aynı olmalıdır. Ancak, arazi-i tabakatı dolayısıyla bazı yerlerde nispeten daha az olması da kabul edilebilir. Fakat, umûmiyet üzere, tepelerin irtifai asgarî sekiz metreden az olmamalıdır. Kayd edilen diğer mahallerde ise, asgarî beş metre kadar irtifa kafi olabilir. Bu suretle elde edilecek olan tepelerin topografî vaziyetleri de pek mühimdir. Tepelerin ehram şeklinde olması doğru değildir. Ancak, tek cepheli ehram şekli muvâfık add olunabilir. Ve ehramın bir cephesinde de bahçe yapılmalıdır ki, mürûr ü ubûr meselesi teshîl edilmiş olsun.

Aynı zamanda, bu tepelerden evvel, kuru zeminin bir kaç metre yükseklikte bir takım suni tabakalarla tesviye edilmesi de muvâfık olur. Bu suretle, tepelerin irtifaları da iki metre kadar azalır ve herhalde, gerek bina ve gerek mürûr ü ubûr için daha münasip vaziyetler temin edilmiş olur. Burada, köyün bir tabaka dahilinde irtifanın tezyîd edilmesi ciheti de zikr

olunabilir. Fakat, bu mesele doğru değildir. Çünkü, hem böyle bir tabakanın ihzârı pek çok masrafa mütevakkıftır ve hem de bunun bütün köylü için ayrı ayrı mahrecleri olamayacaktır. Sonra köy, ovanın müthiş rüzgarlarına da tâbi bulunacaktır ki, burada da köylünün yavaş yavaş tepe kenarlarına inmelerine sebebiyet verilmiş olur. İşte, tehlike de bundan ibarettir. Halbuki, müstakil tepeler hem rüzgarları dağıtmaya müsaittir ve hem de her evin istiklâli temin edilmiş olur. Sonra Türkmenler'in evleri arasında kalmalarına imkân bulunamayacaktır. Çünkü araları da köyün tabiî yollarından ibaret olacaktır.

Burada zikr edilen iki maddenin ikincisi daha muvâfık-ı maslahattır. Ancak, bir az fazlaca masrafa ihtiyaç his ettiriyor. Fakat, bu fazla masrafı göze aldırarak, bu usul takip etmek bizce daha münasiptir.

Bu suretle, bu binalar düz bir ovada inşa edilir ve rutubete karşı da hanelerin  dört katlı olması gibi bir esâs ile mukabele edilmiş olur. Bu cihet, tamamıyla kâbil-i icradır ve, Türkmenler içinde yüksek binaların ne gibi esbâb tahtında inşa edildikleri meselesi amelî bir surette gösterilmiş olur.

Anadolu şimendifer hattı projesini almaya memur komisyonun bir raporunda bu mesele hakkında bazı mühim maddelere tesadf edilmiştir. Bunun ehemmiyeti pek ziyade olduğu için, buraya kayd ediyoruz:

“Hattın her iki cephesindeki on kilometrelik Almanya hissesinin Konya ovası dahilindeki kısmı, ovanın en ziyade münbit olabilecek sahasından ibarettir. Çünkü, hattın şehir, kasaba, köy gibi üç derece-i muzâafeden ibaret bir istikamet takip etmek mecburiyetinde bulunması, bize bu menafii baş ediyor.

Bu güzergahın en münbit arazi kısmında olması, yine istihsâlât için iska ameliyatını icap ettirmektedir. Bu ameliyat ise, Londra'dan dört Venedik'ten  derece fazla rutubeti intâc edebilir. Hatta, demir rayların bile müteessir olmaları ihtimal

dahilinde olduğundan, hat yolunun şimdiden bu vaziyeti nazarı itibara alması icap eder.”

Neticede de böyle olmuş idi. Ancak, ırvâ ameliyatının müddeti tayin edilemediğinden, mesele takip edilmedi. Herhalde, bu mesele hall olunmalı ve meselenin iktisâb ettiği ehemmiyet de hiç bir zaman nazardan dūr tutulmamalıdır. Hatta, ırvâ ameliyatı başlar başlamaz, bugünkü hattın da birçok kısımlarının tadil edilmesi mecburiyeti hâsıl olacaktır. Hattın dahilî şubeleri de iska ameliyatından evvel inşa edilemez. Bu mevâdda, iskân edilecek Türkmenler’in de ehemmiyetleri meselesi ilave edilince, ne kadar esâslı bir program dahilinde ovanın kâbil-i istifade bir vaziyete kalb edilmesi icap etmekte olduğu tezâhür eder.

* * *

Bu ovanın bu beş yeni şarta istinâd etmekte bulunan iskân şerâiti, diğer ovalara müşâbih olmadığı gibi, müessesat-ı maliye de bu ovalarda aynı mukavele şerâitini vaz’ edemez. Türkiye, meseleyi bu suretle ihâta edebilecek bir halde değildir. Lakin beş şartın zaruriü’t-tahaddüs olması müesseseyi düşündürür. Burada, bu yeni vaziyetin hutût-u esâsiyesini izah etmek mecburiyeti vardır. Bu vaziyetler, ahvâl-i tabiiye kısmına ait maddelerin izahlarındaki şekliyle nazarı itibara alınabilir. Ancak, burada tahaddüs eden üç mühim hukuk meselesi muayyen bir şekil suretinde tespit olunmalıdır ki mukavele ahkamı temin edilebilsin. Bu üç madde-i hukukiye şunlardır:

- 1- Hükümetin hukukî meselesi
- 2- Türkmenler’in " " " "
- 3- Müessese-i maliyenin " "

Evvelce de izah kılındığı vechle, hükümetin kuvve-i an-el-merkeziyesi bu havâlidedir. Hükümetin sermayesini en ziyade istimal eyleyebileceği mevkiin Konya ovasından ibaret bulunduğunu gösteriyor. Fakat burada cüzî bir inkişâf-ı sınaî, derhal millî kuvâ-yi iktisadiyeye ilhak edilmesi nazariyesini

ortaya atacaktır. Çünkü harbiye nezaretinin mukavemet planı, ticaret nezaretinin “azamî istihsâl” planı, hariciye nezaretinin “turuk-u ticariyeyi tebdîl” planı, vesair birçok planlar hep bu merkezde birleşiyorlar. şu halde Türkiye bi’t-tabi, bu merkezin daha esâslı ve emniyetli bir surette kendisine hasr edilmesini talep edecektir. Binâen aleyh, buraya vaz’ edilecek olan sermaye müfid neticeler tevlid eder etmez; derhal Türk hükümetinin inkişâfı meselesi ortaya çıkacak ve sermayedarlara paraları iade edilip bir faiz-i adi verilecek ve buradan kovulacaklardır. Bu mesele, belki de nezaketle ve birçok resmî şekiller tahtında yapılacaktır. Ancak, meselenin bu suretle neticeleneceğini katî bir surette nazar-ı itibara almak lazımdır. Sonra, ihtilâflar meselesinde ve müessese-i maliyenin mensup olduğu devlet ile tahaddüs edecek beynelminel ihtilâfta ise, müessesenin mukavele maddeleri zararına olarak tefsir olunacaktır. Bu ihtimal, her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bu suretle, bu arazideki Türk hükümeti hukukunu, muamelat-ı maliyenin nâzımı add etmek ve bu nâzıma göre müessesenin vaziyetini tayin etmek lazımdır. Ancak, müessesenin hukuku ile hükümetin hukukunu telfik etmek imkân haricinde bir meseledir. Burada asıl Türkmen hukuku ile müessese hukukunu telfik etmek ve sonra Türk hükümetini de hey’ât-ı umûmiyesinin nâzımı bırakmak muvâfık-ı maslahattır. Mafâfih, Türkmen hukukunun da gayet esâslı ve ihâtalı bir surette tenvîri icap etmektedir.

İstihsal, mesâil-i iktisadiye, mesâil-i siyasiye maddelerinde Türkmenler’in pek esâslı bir hukuka mâlik olması icap ettiği görülüyordu. Orada, Türkmenler’in arazide bir hak mâlikiyeti esâsının kabul edilmesi kayd olunmuş idi. Bu vaziyet, müesseseye nazaran nasıl bir şekil kesb edecektir?

Müessese, sermayesini işletmek için, faaliyetinin ve temettuatının sağlam esâslara istinâd eylesini talep edecektir. Burada hem mukavele müddeti zamanındaki huzur ve hem de Adana ovası bahsinde zikr edilen Türkmenler’in daimî sa’yı meselesi mevzû-i bahstir. Bi’t-tabi, buradaki Türkmenler de Adana Türkmenler’inden başka bir tip değildir. Yalnız

burada muhitin daha seri ve belki de gayr-i tabî bir takım inkişâflara müsait olması Türkmenler'in hukuku meselesini tevli'd ediyor. Şüphesiz, ilk önce, bunlar da serseri kanununun bir maddesine tâbi tutulacaklardır. Ancak, bu fıkranın sûratle tebeddülü, müessesenin yeni bir vaziyet almasını icap ettirecektir. Fi'l-hakika, belki de derhal tazminat i'tâsı suretiyle meselenin halline teşebbüs edilecektir. Ancak, bu muamelat-ı maliye için sarf edilen para, uzun vadeli bir sanayi sermayesidir. Kapitalist bu paranın muayyen müddet dahilinde ve muayyen işlerdeki temettuatını hesap ile amelenin müddet-i faaliyetleri arasında bir hesab-ı itfâ'ı nazar-ı itibara almalı ve bu suretle, ani tahvilat takdirinde de matlûbatın ahz edilebilmesini temin edebilecek mevâddı da kontratoya ilave etmelidir.

Bu muameleleri, gerek hasılatın, gerek sermayenin temettuatında ve gerek borsadaki sermayeye icra edeceği uzun vadeli esâslar tahtında da icra etmemelidir. Belki, köy evleri inşa eden, bir müessese-i salise hesabına iska ameliyatı icra eyleyen veya köylerin taahhüdatına karşı alât-ı zirâiye tevzi eyleyen müesseselerin takip ettikleri yollardan inhirâf etmemelidir ki, ani vakalarda hiç bir rakam hatasına düşülmüş olmasın! Çünkü, böyle bir meselede gerek hal-i tabîi, gerek hal-i gayr-i tabîi arasında inhinâ'î bir vaziyet mevcut değildir. Ancak, müessesenin burada Avrupa tarzındaki istikameti takip etmesinin de lüzumu yoktur. Belki, bu havâlîyi müstemleke ile hükümet-i müstakile arasında bir devr-i intikal add ederek, hal-i tabîide bir takım hususî muamelata da girişmek ciheti nazar-ı itibara alınmalıdır. Bu mesele, akd edilecek mukavelede de nazar-ı itibara alınabilir. Bi't-tabi, bunun hutût-u umûmiyesi de Adana ve Irak usullerindeki bazı maddeleri takip edebilmek ve mümkün olduğu kadar mahsulâtın idaresiyle alakadar olmaktır. Bu, Türkmenler'in iskânında bir takım ilmî, fennî meşguliyetlerin müesseseye terk edilmesi gibi cihazların teminiyle mümkün olabilir. Zaten, zikr edildiği gibi, bu meseleler Türkiye'de yeni olduğu için, adam ihtiyacı lâ-büddür. Sonra, Kürtler hakkındaki eserin ilavesinde mufasssılan

izah olunduğu üzere, mesâil-i diniye ihtilâfatından da pek çok istifade imkânı mevcuttur. Mesele, umûmî bir surette daha ziyade tevsî' edilebilir.

İşte, bu suretle nazar-ı itibara alınacak olan Türkmen-müessese hukuk-u msterekesi, Türkiye hkmeti hukukunun idaresine tevdi olunabilir. Bu neticede, müessese her zaman zararsızdır. Türkiye, pek büyük teminat karşısında kalacağı için, gayr-i tabiî bir surette meydana çıkacak olan ihtilâfatın hüsn- suretle kapatılmasına gayret edecektir.

MÜNDERİCAT

Mukaddime	3
1- Türkmen Aşiretleri ve Ahvâl-i Umûmiye	13
Farsaklar.....	19
Afşarlar	25
Yörükler	33
Kaçarlar.....	46
Sarılar.....	69
2- Türkmenler Arasında Medenî Hayat:	78
Aşiretler Arasında Hukuk-u Şahsiye	80
Aşiretler Dahilinde Hukuk-u Şahsiye	122
Ferdler Arasında Hukuk-u Şahsiye.....	140
Aşiretlerle Hükümet Arasındaki Vaziyet-i İdariye	151
3- Türkmenler'in Daire-i Cevalânları:	158
Afşarlar'ın Cevalân Sahaları.....	164
Farsakların Cevalân Sahaları	172
Yörükler'in Cevalân Sahaları	178
Kaçarlar'ın Cevalân Sahaları	174
Sarılar'ın Cevalân Sahaları	190
4- Türkmenler'in Hayat-ı Umûmiyesi.....	196
Seyr-i Tarihîleri Hakkında Malumat.....	197
Türkmen Aşiret Teşkilatı	215
Türkmen Aile Teşkilatı	240
5- Türkmen Halkıyâtı:	268
Türkmen Şarkıları	270
Çocuk Ninnileri.....	303
Türkmen Hikâyeleri	310
Türkmen Oyunları.....	312
6- Türkmen Şeytaniyâtı:	318
Darb-ı Meseller	319
Sihir, Cin ve Peri.....	342
7- Türkmen Raksları.....	383

8- Türkmenler'in Asr-ı Hazıra İntibakları İmkânı.....	398
9- Türkmenler ve Ticaret-i Mahalliye	411
10-Türkmenler'i İskân Projesi	440

SÖZLÜK

adâvet: düşmanlık
adîmü'l-imkân: imkânsız
ahz: kabul etme, alma
akdem: ilk, önce
akîde: iman, dini inanış
akim: kısır
alâim: nişanlar, belgeler, işa-
retler
a'mâl: işler
amîk: derin
âmil: 1. sebep 2. işleyen
âmm: umumi, genel, herkese ait
an'anât: gelenekler
an-kasdin: bile bile, kasıtlı
olarak
ârâ: oylar
ârız: gelen, ortaya çıkan
ârî: çıplak, hür, -sız
arz: enlem
arziye: toprakla, topraktan
yetişen
a'sâr: asırlar
âsâr: izler, abideler, eserler
aşîr: aşiretle ilgili, aşirete ait
aşîr: 1. ondabir 2. samimi dost
ve arkadaş
avâmil: 1.sebepler 2. işleyenler
3. valiler
azîmet: gitme, gidiş
ba'de'l-irca: eski haline çev-
rildikten sonra
ba'dehu: ondan sonra
ba'de: sonra
bâd-hevâ: beleş, masrafsız

bakıyye: arta kalan
bâlâ: yukarı
bâliğ: 1. bülüğa eren 2.erişmiş,
vasıl olmuş, varan
bârid: soğuk
bast: 1. yaymak, yayılmak,
açmak 2. sözü
etraftlandırmak
bedâyi': eşi, benzeri olmayan
güzellik
bedîhî: 1. akla kendiliğinden
gelen 2. delilsiz, açık olan,
besbelli
bedîî: güzellik
ber-akis: tersine, aksine
beray: için, maksadıyla
beriyye: çöl, kır, sahra
ber-vech-i âtî: aşağıda yazıldığı
veçhile
berzah: ince uzun kara parçası
beşâret: 1. müjde, muştı 2.
çirkin kıyafet; yeni çıkan
garip şey
beytiye: ev işleri
beytûtet: geceleme, gece
kalmak
bi-nefsihî: kendi kendine
bu'd: uzaklık
bürûdet: soğukluk
ca'lfî: sahte,yapmacıklı, düzme
câmi: 1. cemedan, derleyen,
toplayan 2. içinde bulun-
duran

cârî: cereyan eden, akan, geçen,
yürüyen

cây: yer

ceffe'l-kalem: düőünmeksizin,
birden

cerâim: suçlar

ceriha-dâr: yaralı

cerr-i menfaat: ıkar sağlama

cevâz: caiz olma, izin, müsaade

cevelân-gâh: cevelan edici,
dolaőıcı, atlı

cevvâl: koőan, dolaőan, hareket
eden

cezz: 1. asıl, kök 2. bir sayıyı
oluşturan eőit çarpanlardan
biri, karekök

cihân-őml: 1. her yanı
kaplayan 2. dünya çapında,
lsnde

cihâz: Çeyiz

cyân: arayıcı, arayan

cünha: ufak cürüm

âlâk: Çevik

dâ': uyku

dâd: 1. adalet, doğruluk 2. ih-
san, vergi

dâfi': defeden, savan, savuő-
turan

dâi': dua eden, duacı

dakîk: ince, ufak

demir-kân: demir ocağı

der-âguő: kucaklama, sarma

dereke: 1. aşağı inilecek ba-
samak 2. en aşağı kat

der-miyân: ortada, arada

der-piş etmek: gözönünde
bulundurmak

dert-ser: dertli

der-uhde: stne alma, yk-
lenme

dest-res olmak: ele geçirmek,
eriőmek

devâir: daireler

dıl': kenar

dil-niőin: gönülde yer tutan

dn: aşağı

drő: kaba, sert, katı

ebniye: binalar, yapılar

edyân: din'in oğulu

ehibbâ: dostlar

ehl-i sâlib: Haçlılar,

Hristiyanlar

ekall: en az, aşağı

emrâz: illetler, hastalıklar

esbâb: sebepler

etvâr: tavırlar, hal ve hareketler

evzâ': haller, vaziyetler, tavırlar

fâl-i hayr: iyi hal

fârig: 1. vazgeçmiő, çekilmiş 2.
rahat 3. boş kalmış, iősiz

fenn: nevi, çeşit, sınıf

fer'i: 1. asılla ilgili olmayıp,
fer'e mensup olan, ayrıntılı
2. ikinci derecede olan

fıkdân: yokluk

fırak-ı dâlle: doğru yoldan
ayrılmış olan din fırkaları

frât: aşağı, sonra gelen,
ikinci derecede, fr'nun
Çoğulu, şubeler

fsn-kâr: büyüleyici

fthât: fetihler, fethedilen
memleketler

galat: yanlış, yanılma

garet: apul, yağma, akın

gars: ağaç dikme, dikilme

germ  serd: (sıcak ve soğuk)
iyilik kötülük

germî: sıcaklık, kızgınlık

geç  güzâr: gezme, gezip
tozma, geçme, dolaőma

gulâm: 1. tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç 2. köle, esir, kölemen

güşâde: açık

güzerân: geçici, geçen

hadde: 1. erimiş madenden tel yapmak için kullanılan delikli maden levha 2. hadd'in müennesi

hâdim: hizmet eden, yarayan

haff: gizli

hâhiş: istek, arzu

hâiz: mâlik

hâiz-i salahiyyet: salahiyyetli

hakk-ı mükteseb: intisabeden, giren, kazanılmış hak

halel: 1. iki şey aralığı, boşluk 2. bozma, bozukluk, eksiklik

hâlî: boş, sahipsiz yer

halîta: birkaç şeyin karışmasından meydana gelen, karma

harekî: hareketsel, kinetik

hâric-ez-memleket: huk. bir memlekette iken hükmen başka bir memlekette sayılan

harîm: 1. biri için kutsal olan şeyler 2. harem 3. ortak

hârr: sıcak

hasâret: zarar, zıyan

hasene: iyilik, iyi hal, hayırlı işler

hassa: bir kimseye, ya da bir şeye özel olan nitelik, kuvvet, güç

hata-alud: hatalı, hataya bulaşmış

hatt-ı münkesir: kırık çizgi

hayme: çadır

hayme-nişîn: çadırdan oturan, göçebe

hayr-hâhâne: hayırhah olana yakışacak surette, iyilikseverlikle

hem-nişîn: beraber oturup kalkan, teklifsiz arkadaşı

herc ü merc: altüst, karma-karışık

herçi-bâd-âbâd: ne olursa olsun, ister istemez

hıyâr: bir işi yapıp yapmamada serbestlik

hîn: an, zaman, vakit, sıra

hûd-bînî: kendini beğenmişlik, bencillik

hûd-gâm: kendini beğenmişlik

hûd-perest: kendine tapan, kendini beğenmiş

hudûs: sonradan meydana olma

hulûl: 1. gelip çatma 2. girme

hurâfât: aslı, esası olmayan saçma sapan sözler ve rivayetler

husûmetkârâne: düşmanca

hutût: hatlar

ısdâr: sudur ettirilme, çıkarma, çıkarılma

ıskât: düşürme, düşürülme, yok etme, hükümsüz bırakma

ıstıfâ': 1. bir şeyin hâlisini, temizini seçip alma. 2. seçme, seçkinlik 3. ayıklama, ayıklanma.

ızrâr: zarara sokma, ziyana uğratma

ıztırâr: mecburiyet, ihtiyaç

iâşe: 1. yaşatma 2. geçindirme, besleme

ibdâ': örneksiz olarak bir şey meydana getirme, yaratma

ibka': bâkî, devamlı kılma

ibtâl: boş, hükümsüz bırakma
ibtidâ: başlama 2. başlangıç 3. ilkin, en önce, başta
ibtidâr: bir işe süratle, çabuklukla başlama
ibtinâ': üzerine bina etme, kurma
ictimâ: 1. toplanma, bir araya gelme 2. toplantı 3. yığılma, birikme
ictinâb: sakınma, çekinme, uzaklaşma
ifnâ': yoketme, tüketme
ifrâğ: şekillendirme, bir şekle sokma
ifrâtkârâne: ifrata vardırarak
ifraz: bir bütünden bir parça ayırma, ayrılma
ifta': fetva verme, bir işi fetva ile halletme
iftirâk: ayrılma, dağılma; perişan olma
ihâtavî: ihâta edecek gibi, içine alacak şekilde
ihdâ: meydana getirme, ortaya çıkarma
ihdâs: meydana getirme, ortaya çıkarma
ihşâs: üstü kapalı anlatma, duyurma, sezdirme 2. Psik. duyum
ihtifâ': saklanma
ihtilâfât: ayrılıklar
ihtilât: 1. karışma, katışma 2. karşılaşp görüşme
ihtrâât: yoktan meydana getirilen şeyler
ihtrâm: hürmet gösterme
ihtiraz: sakınma, çekinme, korkma

ihtirâzi: bazı hakları kullanabilme şartı, ilerisi için hesaba katılan bir kayıt
ihtiyâtkâr: sakingan
ihzâr: hazırlama, hazır etme
ihzârât: hazırlıklar
îka': yapma, yaptırma, oldurma
iktifa: yetinme
iktirân: yakın varma, yanına gelme, yaklaşma
iktizâ: lazım gelme, gerekme
ilcâât: mecbur etmeler, zorlamalar, ... zorunda bırakmalar
ilticâ-gâh: sığınacak yer, sığınak
iltisâk: kavuşma
ilzam: cevap veremez hale getirme, susturma
imrâr-ı evkât: vakitleri geçirme
imtidâd: uzama
inbâtiye: bitki hakkında, bitki yetiştirmekle ilgili [inbâtî'nin müen.]
indî: kendince
inhilâl: 1. açılma, çözülüp açılma 2. dağılma 3. erime
inhinâ': eğrilik
inhirâf: 1. dönme, sapma 2. doğru yoldan çıkma 3. değişme, bozulma
inhisâr: bir işi, şeyi, başkası yapmamak üzere yalnız bir kişiye vermek
inhitât: düşme, aşağı inme
inkisâm: parçalanma, bölünme
inkitâ': 1. kesilme, arası kesilme 2. kesilme, tükenme, bitme
inkıyâd: boyun eğme

inkisâb: kazanma, edinme
inkişâf: açılma, meydana çıkma
insicâm: bir düziye itme, gidiş
inşâd: 1. şiir okuma 2. manzum bir sözü ahengine göre okuma
intâc: 1. neticelendirme 2. doğurma
intibâ': izlenim
intibâât: edinilen intibâlar
intifâ': menfaatlenme
intiha: sona erme, bitme, tükenme
intihâb: seçmek
intişâr: 1. neşrolunma, yayılma, dağılma 2. üreme 3. umumileşme
intişârî: fiz. ayıran
inzimâm: zam olunma, katılma
îrâd: söyleme
irâe: gösterme tayin etme
ircâ: eski haline çevirme
irvâ ve iska: sulama ve suya kandırma ameliyatı
is'âf: birinin isteğini kabul edip yerine getirme
îsâl: vusul buldurma, vardırma
isti'âne: yardım isteme
isti'mâl : kullanma
istîâb: 1. içine alma, içine sığma 2. tutma, kaplama
istiâne: yardım isteme
istifrâş: odalık alma, odalık yapma
istigrâb: garip bulma, şaşma
istihdaf: hedef tutma, amaç edinme
istihlâf: birinin yerine geçme
istihlâk: harcamak suretiyle tüketmek
istihlâkât: harcamalar

istihrac: 1. çıkarma, çıkarılma 2. netice çıkarma 3. anlam çıkarma
istihsâl: hâsıl etme, meydana getirme, üretme
istihsâlât: elde edilen şeyler
istikâk: bitkilerin birbirine dolaşık, sarmaşık olması
istikrâz: 1. ödünç para alma 2. faizle para alma
istilzâm: icap etmek
istinas: alışma
istinkâf: kabul etmeme, red etme
istirdâd: geri alma, alınma, geri isteme, verilmiş bir şeyin geri verilmesini isteme
istisgar: küçük görme
istitrâd: asıl konu olmayıp, yeri gelmişken söylenen söz
işbâ': 1. karnını doyurma, 2. doyma 3. çoğalma
işrâb: 1. içirme, içirilme 2. bir maksadı kapalı olarak anlatma
itâ: verme
i'tâ-yi malumat: bilgi verme
itbâ': tabi kılma
itfâ': bastırma, dindirme
itibârî: gerçek olmayan, var sayılan
i'tilâ': yükselme, yukarı rütbelere erişme
i'tiyâdât: adet edinmeler, alışkanlıklar
itmâm: tamamlama, bitirme
ittibâ': huk. Bağlanmak
ittihâd-ı ârâ: oybirliği
ittihâz: 1. edinme, edinilme 2. kabul etme 3. itibar etme 4.

kullanma 5. kurma,
düşünme, tasarlama
ittisâl: bitişmek, ulaşmak, ka-
vuşmak
i'vicâc: eğrilme, eğri büğrü
olma
izâfe: katma, karıştırma
i'zâm: yollama; gönderme
i'zâz: 1. aziz kılma, saygı
gösterme 2. ikram etme,
ağırlama
izhâr: 1. gösterme, meydana
çıkarma 2. yalandan gösteriş
kabîl: soy, nev, sınıf
kabz: 1. el ile tutma 2. avuç
içine alma, kavrama
kâfil: 1. kefalet eden, üstüne
alan 2. kefil, ödeyen
kahkarî: 1. izine geri dönme,
birdenbire arkaya dönme 2.
geri çekilmeye ait, geri
çekilmekle ilgili
kaht ü galâ: kıtlık ve pahalılık
kail: 1. söyleyen, diyen 2. razı
olmuş, boyun eğmiş 3.
inanmış, aklı yatmış
karâbet: yakınlık, akrabalık
kavânîn: kanunlar
kavânîn-i cezâiyesine: ceza
kanunları
kavî: 1. kuvvetli, güçlü 2. gü-
venilir, sağlam
kazîb: ince, dal değnek
keff-i yed: el çekme, vazgeçme
kesâfet: 1. sıklık, tokluk 2.
koyuluk, kalınlık, yoğunluk
kesîf: sık

kesr: kırma, kırılma
kesret: çokluk, bolluk

kurûn-ı vusta: İslam'ın baş-
langıcından İstanbul'un
fethine kadar geçen süre
kuṭr: 1. yan, taraf, bölük, cihat
2. mat. köşegen, çap
kuvâ-yi müsellaha: silahlı
kuvvetler
kuvve-i teşrîiye (kanun yapma
kuvveti, yasama erki): millet
meclisleri
kuyûdât: resmî muameleler ve
haberleşmeler defteri
lâ-akall: en azından
lâ-ale't-tayin: rastgele
lâ-bûd: lazım, gerekli, gerek
lâhika: ekler
lâ-yuadd: bihesap, gayet çok,
ta'dad olunmaz
lâ-yuhṣa: sayılmaz, hesaba
gelmez
lebeniye: süte ait, sütle ilgili
sütlü
mâ-adâ: -den başka
mâ-ba'd: sonrası, sonu
mâder-şâhî: anaerkil
ma'dûd: sayılı
mafiḥ: bununla beraber,
böyleyken
magrûs: toprağa dikilmiş
maḥdûd: sınırlı
maḥdûdiyet: sınırlılık, darlık
mahfî: gizli, salşı
mahfil: oturulacak, görüşülecek
yer, toplantı yeri
mahfûz: 1. saklanmış 2. ko-
runmuş, gözetilmiş
mahlut: karışık, karıştırılmış
mahz: halis, saf
mâil: eğik
maîşet: 1. yaşama, yaşayış 2.
geçinme, dirlik

mâ-kabl: öndeki, üstteki, geçmiş; bir şeyin kendinden evvel olanı
mansıb: devlet hizmeti, memuriyet
masârifât: harcananlar
masûn: 1. saklanmış 2. korunmuş 3. sağlam
masûniyet: 1. emnlik, sağlamlık 2. korunma 3. dokunulmazlık
matlub: talep edilen, istenilen, aranan şey
mazâr: zararlar
mazarrat: zarar, ziyan, zarar verme
mazbut: kaydedilmiş
mazrûb: zarbolunmuş, dövülmüş
mebâdî: evveller
mebâhis: 1. bir şeyin bahsolunduğu yerler 2. araştırma, arama yerleri
mebânî: binalar, yapılar; temeller
mebde': evvel, başlangıç, ilk unsur, ilmin ilk kısmı
mebhûs: bahsolunmuş, sözü geçmiş
mebni: dayanan, dayanarak, dolayı
mebsut: bast olunmuş, yayılmış, açılmış
mebsûten mütenasib: biri, ötekinin sayısına göre büyüyen veya küçülen iki adedin aralarındaki nispet
mebsûten: mebsut olarak
mebzûl: bol, çok
meccânen: bedava olarak

mecmû: cem' olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey
med'uvv: davetli
medar-ı maişet: geçim vasıtası
mekudiyet: yokluk, bulunmama
mefrûz: farz kılınmış
mevsulen: ayrıca
mehr-i muaccel: nikahta kız tarafına verilen para, başlık
meknûz: yere gömülü, hazinede saklı
mekşûf: keşf olunmuş
melâl-âver: sıkıcı, usanç veren
melce': sığınacak yer
melhûz: düşünülebilen, hatıra gelen, olabilen
memlûke: birinin malı olan
memnû': yasak
menâbi': menbalar, kaynaklar
menâfi': menfaatler
menâtık: bölgeler
menâzır: manzaralar
menbet, menbit: otlak, çayır
menfi: 1. sürgün edilmiş, sürgün 2. her şeyin olmayacak tarafını, aksini, tersini düşünen, ileri süren
mensûcât: nescolunmuş, dokunmuş şeyler
menût: bağlı
merâhil: mesafeler, menziller, duraklar
merâtib: rütbelere, derecelere
merbût: 1. raptolunmuş, bağlanmış, bağlı 2. bitişmiş, bitişik 3. iliştilmiş, eklenmiş
merbutiyet: bağlılık

mergub: 1. rağbet edilmiş, beğenilmiş 2. istenilen
mer'î: 1. riayet edilen, saygı gösterilen 2. yürürlükte olan
mesâha: 1. yer ölçme 2. ölçü, bu'd
mesâil: meseleler
mesâlik: sülûk edilen, tutulan yollar
meserret: sevinç, şenlik
mesrud: büyü, sihir
mesrûdât: söylenenler
mesrur: sevinmiş, meramına ermiş
mess: 1. yapışma, değme, dokunma 2. meydana gelme
meşhûdât: gözle görülen şeyler
meşkuk: şüpheli
meşua: şeriata uygun
meş'ûr: şuur haline geçmiş, şuurlanmış
metânet: sağlamlık
mevâdd-ı kanuniye: kanun maddeleri
mevât: işlenmemiş, sahihsiz, boş toprak
mevdû: emanet edilmiş, üstüne verilmiş
mevkufe: vakfolunmuş toprak
mevkuten: vakti, zamanı belli olan
mevzûn: vezinli, tartılı, tartılmış
me'yûs: yeise düşmüş
meyyâl: 1. çok meyleden, eğilen 2. istekli, düşkün
mezrûât: ekilip bitmiş tohumlar, ekinler
mıntika-yı harre: ekvator bölgesi
misillû: benzer gibi

miyân eylemek: ortaya koymak, öne sürmek
mi'yâr: ölçü
muahhar: tehir edilmiş, son-raki, sonraya bırakılmış
muâriz: karşı gelen
muattal: kullanılmaz
muâvenet: yardım
mûcib: 1. gereken 2. sebep, vesile
mûcibe: olumlu, müspet
mudârebe: dövüşme, vuruşma
mufassalan: uzun uzadıya
mugalata: 1. ağız kalabalığı 2. yanıltmak için söz söyleme
mugayir: aykırı, uymaz
mugayyer: değiştirilmiş, başkalaştırılmış
muğberr: gücünmüş, küskün
muhâceret: göç
muhâcım: saldıran
muhârib: savaştan, muharebe eden
muharrem: haram kılınmış
muharrib: harap eden, yıkan
muhassala: 1. elde edilen netice. 2. fiz. bileşke
muhassenât: 1. güzel, faydalı hayırlı işler 2. üstünlük sebepleri
muhikk: 1. hakkı yerine getiren 2. haklı, doğru
muhtasar: kısaltılmış
muhtefi: saklanan, gizlenmiş
muhtelit: karışık
muhtell: bozulmuş, bozuk, karışmış
muhtevî: ihtivâ eden, içine alan
mukaddemâ: eskiden, önce

mukarin: bitişik, ulaşmış, erişmiş, yaklaşmış, bir yere gelmiş
mukatele: 1. birbirini öldürme, vuruşma 2. savaş, kavga
mukâvim: 1. mukavemet eden, direnen 2. dayanıklı
mukayyed: kayıtlı, bağlı, bağlanmış
muktesid: tutumlu, iktisadlı
muktezî: lazımgelen, gereken
mûmâ-ileyhin: adı geçen, ima edilen
munsabb: dökülen, karışan, kavuşan
muntafî: ıntîfâ eden, sönen, sönük
munzamm: katılmış, ilave olunmuş
murabba': dört köşeli
murâkabe: 1. bakma, gözetme, göz altında bulundurma 2. kendi iç alemine bakma, dalıp kendinden geçme 3. denetleme, kontrol
musaddak: tasdik olunmuş
musâheret: evlenme ile meydana gelen akrabalık
musâlaha: barış
musavver: tasarlanmış, düşünülmüş
musavvir: tasvir, resim yapan
mutâlebât: istenilen şeyler, istekler
mutarrid: bir düziye
mutazammın: 1. tazammun eden, içine alan 2. kefil olan, üstüne alan
mutazarrır: zarar gören

muteber: 1. itibarlı, hatırı sayılır, saygın 2. inanılır, güveniril 3. yürürlükte olan
mutedile: ılıman
mu'tekid: itikad eden, inanan
mu'teriz: itiraz eden
mu'fî: itaat eden, boyun eğen
muvaakkat: 1. tevkît edilmiş olan, muayyen bir vakte mahsus, süreksiz, geçici 2. eğreti
muvaakkaten: geçici olarak
muvâfakat: 1. uygunluk, uyma 2. razı olma
muvâzi: paralel
muzâaf: iki kat, kat kat, katmerli
mûzec: numune, örnek
muzırr: zararlı, zarar veren
mu'zil: güç, müşkil iş
muztarr: çaresiz kalmış, ...zorunda kalmış; zorlanmış
mü'telif: 1. ülfet eden, alışan, alışık 2. uygun, denk
mübâyaât: satın almalar
mübâyenet: ayrılık
mübdi': icadeden, yeni şeyler bulan, söyleyen
mübremiyet: kaçınılmazlık
mübtedî: acemi
mübtenî: bina olunmuş, kurulmuş
mücâvir: komşu
müceddid: yenileyen, yeni bir şekil ve suret veren
mücerred: 1. soyulmuş, çıplak 2. tek, yalnız 3. karışık ve katışık olmayan
mücmel: kısa ve az sözle anlatılmış

müctemia: toplanan, ictimâ' eden, toplu

müctenib: sakınan, uzak duran, çekinen

müddeâ: iddia olunulan şey

müdekkik: tedkik eden

müdellemen: delil, şahit ile ispat edilerek

müdrîk: idrak eden, anlayan, anlamış

müessirât: etkinler

müessis: tesis eden, kuran, temel atan

müeyyed: 1. teyid edilmiş, kuvvetlendirilmiş, sağlam 2. doğrulanmış 3. yardım gören

müeyyid: 1. teyid eden, kuvvetlendiren 2. doğrulayan 3. yardım eden

müfid: 1. ifade eden, anlatan 2. faydalı

müheyâ: hazır, amade

mühtedî: ihtida eden, hidayete erişen, İslam dinini kabul eden

mükâleme: 1. konuşma 2. anlaşma

mükteseb: kazanılmış, iktisâb olunmuş

mülâsık: bitişik, yapışık

mülâyemet: 1. uygunluk 2. yumuşak huyluluk

mümânaat: menetme, engel olma, önleme

mümâşât: yoldaşlık

münâzaa: ağız kavgası, çekişme

münbit: verimli

müncemid: donmuş

müncemide: 1. donmuş 2. buz halinde olan

müncerr: 1. bir tarafa çekilip sürüklenen, sürülen, kayıp bir tarafa giden 2. varıp sona eren 3. neticelenen

mündefi: atlatılmış, savuşturulmuş

mündemic: 1. indimac eden, dürülüp sarılan, içine yerleşen 2. *fels.* içkin

münferiden: 1. yalnız, tek olarak 2. ayrı ayrı, birer birer

münhanî: inhinâ eden, eğilen, eğrilen

münhasıran: hususi olarak, sadece

münkeşif: meydana çıkmış, açık, görünen

müntehâ: 1. nihayet bulmuş, son derece 2. son, uç

müntehab: seçilmiş, güzide, intihâb edilmiş

münteşir: 1. intişar etmiş, yayılmış 2. duyulmuş

müntic: 1. netice veren 2. meydana getiren

mürettib: tertip eden, sıraya koyan

mürûr ü ubûr: gelip geçme

mürûr: geçme

müsâferet: misafirlik

müsahhir: teshir eden, ele geçiren

müsellâh: silahlanmış

müselles: 1. üçlü, üç 2. üçgen

müselcel: zincirleme

müsinn: yaşlı, geçgin, kocamış, ihtiyar

müsmir: 1. semereli, yemiş veren, yemiş verici, yemişli 2. netice veren, neticeli 3. faydalı, verimli

müstagnî: 1. doygun, gönlü tok
2. çekingen, nazlı davranan
3. lüzumlu, gerekli
bulmayan

müstahsil: üretici

müstaidd: kabiliyetli

müstakırr: karar kılmış; durulmuş, yerleşmiş

müstakille: [müstakill'in müen]
müstakill: başlı başına,
kendi başına

müstakîm: doğru, düz, dik

müstamel: kullanılmış

müstatîl: uzayan, uzunca

müstefid: faydalanan

müstehâse: fosil

müstehlik: yiyip içerek tüketen,
bitiren

müstelzim: gerektiren, gereken,
istilzâm eden

müstenid: istinâden, dayanan

müstenkif: kabul etmeyen, geri
duran, el çeken

müştşrik: şark topluluklarının
tarihini, dilini ve edebiyatını
ve folklorunu araştırmakla
meşgul olan alim

müstevî: düz, her tarafı bir

müşâbehet: benzeyiş, benzeme

müşâbih: benzeyen, benzer

müşa'sa: şaşalı, parlak

müşevves: belirsiz, karışık

müş'ir: bildiren

müştereke: ortak menfaatler

mütâlaât: 1. okumalar 2. tet-
kikler 3. düşünceler

mütasevver: tasavvur olunmuş,
hayali

müteaddid: çoğalan, türlü türlü

müteâkis: devamlı veya kar-
şılıklı aks eden, yansıyan

mütearef: 1. herkesin bildiği,
ünlü müteârif: birbirini ta-
nıyan, tanışan 2. bilinen,
bilinir

müteâriz: birbirine zıt

müteazzıv: uzuvlaşmış, or-
ganlaşmış

mütebâriz: meydana çıkan,
bariz

mütecâviz: tecavüz eden, ge-
çen, aşan

mütefâvit: aralarında fark
bulunan, çeşitli olan, birbi-
rinden farklı

müteferri: teferru eden, bir
kökten ayrılan

müteferrik: dağınık

mütehâlif: birbirine uymayan

müteharrik: hareket eden

mütehavvil: değişen, değişmiş,
kararsız

mütekabile: tekabül eden, biri,
ötekinin karşısında olan

mütekaddim: 1. baştaki, ön-
deki, ileri geçen 2. geçmiş,
eskimiş, eski

mütekâmil: olgun

mütekâsif: sıklaşan, koyulaşan,
yoğunlaşan

mütemâyil: temâyül eden,
meyillenen

mütemmim: tamamlayan,
bitiren

mütenevvi: çeşit çeşit

müterakkî: ilerleyen, terakki
eden

mütesavvir: tasavvur eden

mütevakkıf: bir şeye bağlı olan

mütevattın: tavattın etmiş, bir
yeri vatan tutmuş

mütevâzî: birbirine paralel olan

müteveccih: 1. teveccüh eden, bir tarafa dönen, yönelen 2. birine karşı sevgisi ve iyi düşünceleri ola 3. bir tarafa gitmeye kalkan

mtevekkilâne: tevekkül ile, kadere boyun eğerek

müteyakkız: tetikte

mtezâdd: birbirine zıd olan

müttehid: birlik olmuş, birleşik

müttehiden: birlikte, beraber olarak

müttehim: kabahatli, suçlu

mttehiz: ittihâz eden, kabul eden, sayan

müzâkerât: konuşma gündemi

nâfi': menfaatli

nâkıs: 1. noksan, eksik 2. kusurlu

nassî: dogmatik

nâşî: neşet eden, ileri gelen

nefs: z, iç, bir idari birimin merkezi, içi

nesciyye: nescî'nin müennesi

neşv ü nemâ: yetiştirip büyüme, sürüp çıkma

nev-ummâ: bir suretle, bir derece

nez': 1. bir şeyi yerinden koparma, sökme 2. kaldırma, yok etme 3. can çekişme

nezâfet: temizlik

nikat: noktalar

nizâ': çekişme, kavga

nusûs: naslar

Pehlevi: İran'da Isfahan ile havâlisindeki bölge halkı ve bu bölgenin dili

perverde: beslenmiş, terbiye edilip büyütülmüş, yetiştirilmiş

pes-zende: toplumun zinde zamanından kalma ama eski yaşamsallığı sürmeyen

pey-rev: arkası sıra giden; izinden giden

râbıt: bağlayan, bitiştiren

râci: 1. geri dönen 2. mna-sebeti, ilgisi olan

râfızî: Rafıza fırkasından olan, Hz. Ebubekir ile Ömer'in halifeliğini kabul etmeyen, onlara dil uzatan

rahne: 1. gedik, yarık, bozuk yer 2. zarar, ziyan, bozukluk

rasaânet: sağlamlık, dayanıklılık

rec': geri döndürme

re'sen: kendi başına

reviş: 1. gidiş, yürüyüş 2. tarz 3. tutum, yol 4. geçiş, oluş

revş: gidiş, yürüyüş, usul, tutum, yol

reyb: şüphe

reybetiye: şüphecilik

reybî: şphecî

rıfk: yumuşaklık, yavaşlık, tatlılık

riâyet: 1. gütme, gözetme 2. sayma, saygı

ric'at: geri dönme

riyâset: reislik

rub': dörtte bir, çeyrek

r-nümâ: yüz gösteren, meydana çıkan

rz-merre: her günkü, her günlük

rz-name: 1. yevmiye defterleri 2. takvim 3. günlük hadiselerin yazıldığı kağıt, gazete 4. gündem

rü'yet: 1. bakma, girme 2. idare etme, çevirme, yönetme
sa'y: çalışma, emek
safahât: safhalar
sâfiyet: saflık
sâhib-kırân: her zaman başarı, üstünlük kazanan hükümdar
sahîh, sahiha: 1. gerçek, doğru 2. kusursuz, ayıpsız
sâkıt: düşmüş
sakîl: 1. ağır 2. sıkıntılı, can sıkı 3. çirkin 4. ağır ve kalın okunan [hece]
salâbet-i diniye: din sağlamlığı
salâh: 1. düzelme, iyileşme 2. barış
sâlifü'z-zikr: zikri geçen, bildirilen
salîh: elverişli
sarâhat: açıklık
sefh: zevk ve eğlenceye düşkün
sehîl: kolay
selb: 1. kapma zorla alma 2. kaldırma, giderme 3. menfileştirme, olumsuzlaştırma 4. inkar etme
semere-dâr: verimli, karlı
ser-â-pâ: baştan aşağıya
ser-âzâde: serbestlik
serd: [sözü] düzgün ve münasebetli söyleme
sevdâvî: meraklı, kuruntulu
sıhr: evlilik yoluyla kurulan akrabalık bağı
sıhriyyet: evlenmek yoluyla olan akrabalık
sinn: yaş
sîret: bir kimsenin içi, hali, tavrı, gidişi, ahlakı
sirkat: hırsızlık
siyâk: sözün gelişi, ifade şekli

sudûr: sâdır olma, meydana çıkma, olma
sübût: sabit olma, gerçekleşme
süflâ: aşağı manasına olan "esfel" in müennesi
sühûlet: kolaylık
süleğen: astar olarak kullanılan bir çeşit kızıl boya*
sülûk: 1. bir yola girme, bir yol tutma 2. hususi bir sınıfa, bir gruba katılma 3. bir tarikatla intisabetme
sülûs: üçte bir
sülûsân: üçte iki
sünen: sünnetler
şâbb-ı emred: henüz sakalı, bıyığı çıkmamış olan genç
şâmil: içine alan, kaplayan, çevreleyen
şayan-ı ihmâl: ehemmiyet vermeme
şâyi: duyulmuş, herkesçe bilinmiş
şedâid: zahmetli
şehvâniyet: şehvetli olma hali
şekavet: eşkiyalık
şe'niyyet: gerçeklik, realite
şerâit: şartlar
şitâb: acele, sürat, çabukluk
şöhret-şîâr: şöhretli, ünlü
şümûllu: kaplama, içine alma
şürût: şartlar
taaddüd: birden çok olma, çoğalma, sayısı artma
taaddüd-i zevcât: birkaç kadınla evlenip nikahı altında birkaç kadın bulundurma
taammüm: umumi olma, umumileşme
ta'ayyün: meydana çıkma, aşikar olma

tabâbet: hekimlik
tabakatü'l-arz: jeoloji
tâ-be-sabah: sabaha kadar
ta'biye: hazırlamak, düzenlemek
ta'dâd: 1. sayma, sayı 2. sayıp dökme
tahaddüs: 1. ortaya çıkma, yok iken peyda olma 2. sezgi
taharrî: arama, araştırma
tahassul: hâsıl olma
tahattür: hatırlama, hatıra getirme
tahavvül: değişme, dönme, bir halden başka bir şekle girme
tahavvülât: değişiklik(ler)
tahdîdât: sınırlama
tahdidât: sınırlamalar
tahlîs-i girîbân: yakayı kurtarma
tahmil: yükleme
tahrîs: içinde bir şey saklanan nesne
taht-ı tesir: tesiri altında
takaddüm: 1. önce gelme, önce davranma 2. ileri geçme, ileride bulunma
takâpûd: dalkavukluk tarzında muvâfakat
takarrür: 1. kararlaştırmak 2. yerleşme
takayyüdât: dikkatler
taklîb: tersine çevirme, şeklini, kalıbını değiştirme
takviyet: takviye
tâli': 1. tulu eden, doğan 2. talih, kısmet
ta'mik: 1. derinleştirme 2. esasına varacak şekilde araştıma, inceleme

tâmme: bütün, eksiksiz, noksansız
tarafeyn: iki taraf
tarassud: gözetme, bekleme, dikkatle bakma
tarh: 1. atma, koma, bırakma 2. dağıtma, bölme, tayin 3. kurma, düzenleme 4. *mat.* çıkarma 5. süslemeli desen 6. bahçede çiçek dikmek üzere ayrılan yer
tasallut: musallat olma, sataşma
tasrîh: beyan etmek, söylemek
tatvîl-i kalam: sözü uzatma
tavâif-i mülûk: 1. Anadolu Beylikleri 2. Abbasi İmp.'nun yıkılmasından sonra İslam alemini teşekkül eden küçük devletler
tavassut: araya girmek, vesâtet etmek, vasıta olmak
tavattun: yerleşme, yurt tutma, yurtlanma
tavazzuh: açıklığa kavuşma, aydınlanma
ta'vîk: oyalandırma, geciktirme
tavsîf: vasıflandırma, niteleme
tavzîh: açıklama
tazammun: içine alan, başka şeyler arasında bir şeyi daha havî olan
tazarru': benzeşme
teali: yükselme
te'allûk: 1. ilişki, münasebeti olmak 2. sevmek, muhabbet etmek
te'allül: bir emrin icrasını tehir için bahane göstermek
te'ammuk: 1. derinleşmek, derinlik peyda etmek 2. derine gitmek

teâmülât: teâmüller
teâtî: verişme, birbirine verme
te'ayyün: aşkar olmak, mey-
 dana çıkma
tebaiyyet: tâbî olma, uyma
tebeyyün: belli olma, anlaşılma
tecemmu': toplanma, yığılma
tecvîz: caiz görme, izin verme
tecziye: cezalandırma
tedâbîr: tedbirler
tedâfû: kendini koruma
tedenni: aşağı inme, aşağılama,
 gerileme
te'diyât: ödemeler
tedrîcî: derece derece, yavaş
 yavaş olan, yapılan
tehhür: 1. sonraya, geriye
 kalma 2. gecikme
teessüs: 1. kökleşme, yerleşme
 2. kurulma
tefâvüt: iki şeyin birbirinden
 farklı olması
teferruka: ayrılma, dağılma
teferrüd: 1. herkesten ayrılıp
 tek, yalnız kalma, kendi
 başına kalma 2. eşsiz, em-
 salsız, benzersiz olma
tefessüh: çürüme, bozulma
tefevvuk: üstün olma
tefhîm: anlatma, bildirme
tefrika: 1. ayrılma, ayrılık 2.
 bozuşma
tefsir-i zimniye: üstü kapalı,
 örtülü, dolayısıyla anlatan
tehâcüm: 1. hücum etme,
 saldırma 2. üşüşme, top-
 laşma
tehâlûf: birbirine zıt olma,
 birbirine uymama
tekâfûl: 1. zincirleme kefillik 2.
 dayanışma

tekâlîf: teklifler
tekarüb: iki şeyin birbirine
 yakın olma hali
tekellûf: külfetli, zahmetli iş
 görme
tekellüm: söyleme, konuşma
tekessür: çoğalma
tekevvün: var olma, meydana
 gelme
telâhuk: birbiri arkasından
 gelip birleşme, birbirine
 katılma
telekkuh: verimli kılma
telfîk: birleştirme
telhîs: özetleme
telhîsen: özetle
te'lîfci: uzlaştırmacı
telzîz: lezzetlendirme
temâdî: sürüp gitme, sürme,
 uzama
temâruz: yalandan hastalanma
temdîd: uzatma, sürdürme
temdîn: medenîleştirme
temeddün: medenîleşme
temellük: mülk edinme
temerküz: 1. merkez tutma 2.
 toplanma 3. birikme, yı-
 ğılma
temerrüd: inat, dikbaşlılık
temessül: bir şekil ve surete
 girme, cisimleşme
temhîl: zaman ve fırsat verme
temşiyet: 1. yürütme, yürü-
 tülme 2. meydana gelmesini
 kolaylaştırma
tenâkus: azalma, eksilme
teneffu': faydalanma, yarar-
 lanma
tenevvü': çeşitlenme, çeşit çeşit
 olma

tenkîs: azaltma, kısma, indirme, eksiltme

tenmiye: nemalandırma, arttırma

tensip: münasip görme, uygun bulma

tenvîr: ışıklandırma, aydınlatma

tenvîrat: ışıklandırmalar, aydınlatmalar

terbiyevî: terbiyeli, eğitimli

tereddfî: soyuzlaşma, yozlaşma

tereffu': yükselme

terekküb: meydana gelme

teressbât: tortulanmalar; dibe ckmeler

terkîbât: birleşim

tersîbât: tortuyu dibine cktrme

tervîc: 1. kıymet ve itibarını artırma

tesâdm: carpışma, tokuşma

tesâlb: keşişme

tesânüd: dayanışma

teselsül: zincirleme

teshîl: kolaylaştırma

teshir: büyüleme

tes'îd: tebrik etme, kutlama

te'saub: şubelenme, dallanma

teşdîd: şiddetlendirme

teşmîl: yayma, içine aldırma, kapsamına aldırma

teşrîî: kanun ile, kanun yapma ile ilgili

teşrîk: ortak etme

teşyî: uğurlama

tetâbuk: birbirine uymak, uygun gelmek

tetebbuât: tedkikler

tevabî': 1. bir kimsenin hizmetinde bulunanlar 2. bir kimsenin yolunu tutanlar, fikir bakımından ona bağlı olanlar

tevâfuk: uyuma, uygun gelme

tevaggul: devamlı olarak uğraşma

tevakkuf: durma, eğlenme, bekleme

tevâli: takip eden

tevâzn: tartıda bir olma, denk olma

tevcih: yöneltme

teveccüh: cvrilme, yönelme, doğrulma

teveffuk: ste cıkma, üstün olma

tevellüd: 1. doğma 2. doğum

tev'em: eş, benzer

tevessü': genişleme, yayılma

tevhid: bir kılma, birleştirme

tevsî': genişletme, genişletilme

tezâyüd: 1. sıkışma 2. cğalma, artma

tezelsl: sarsılma, sallanma

tezyîd: arttırma, ziyadeleştirme

tohm: tohum

tl: 1. uzunluk, boy 2. zaman cokluğu, uzun müddet 3. boylam

tlânî: boyuna, uzunluğuna

turuk: yollar

ulhiyet: Allahlık sıfatı, Tanrılık vaşı

ulyâ: yukarı

umde: dayanak

umk: derinlik

umkî: derinlikle ilgili

umrânî: bayındırlığa ve me-deniyete ait

umûr: işler
urûk: ırklar
urûk-ı sâfile: aşağı ırklar
uzvî: uzva ait, uzuvla ilgili, canlı, organik
ûlfet: alışma
vâ-beste: bağlı
vâcibü'l-ittibâ': bağlı olunması gereken
vâhid: bir
vâhidü'z-zevc: tek eş
vâreste: 1. kurtulmuş 2. serbest, rahat
vârid: gelen, vasıl olan, erişen
vâridât: 1. gelir 2. hatıra gelen, içe doğan şeyler
vârid-i hatır: hatıra gelen, akla gelen
vâzî': koyan
vaz'-ı yed: el koyma
vâzih: açık, meydanda
velâyet: 1. velilik, ermişlik 2. veli ve ermiş olan kimsenin hali ve sıfatı
velâyet-i âmm: kamu mallarını ve fertleri kapsayan velayet
velev: bile, olsa da, ister, isterse
vuzûh: açık ve belli olma, anlaşılır olma

vürûd: geliş
vüs'at: 1. genişlik, bolluk 2. para durumu
yek-nesak: tekdüze, biteviye, değişmez
zâhib: bir fikir veya zanna uyan, kapılan
zaviye-i hâdde: dar açı
zebân-zed: alışılmış, yayılmış söz
zebûn: zayıf, güçsüz, aciz
zebunî: güçsüzlük
zehab: fikir
zemherîr: gün dönümünden sonraki şiddetli soğuklar, karakış
zend: 1. Zerdüşt'ün kitabı 2. eski Farsça bir lehçe
zende: taze, güçlü, yaşamsal
zer': ekme, tohum saçma
zî-hayat: canlı, yaşar
zîr ü zeber: altüst
zuhûrât: hesapta olmayan, umulmadık hadiseler
zü-erba'atü'l-azlâ: dört köşeli
zühd: her türlü zevke karşı koyarak kendini ibadete verme
zürrâ': zirâatçiler, çiftçiler

DİZİN

- Abbasi, 166, 438
 Acem, 169, 267, 277
 Acemistan, 145
 Adalar Denizi, 41, 135
 Adana - Adana ovası, 30, 31, 33,
 37, 41, 138, 140, 144, 146,
 147, 148, 149, 150, 191, 192,
 299, 307, 309, 310, 311, 312,
 353, 355, 359, 374, 384, 385,
 386, 389, 399, 400, 407, 410,
 411, 412, 414, 418
 Afrika, 121, 335, 342, 375, 384,
 387, 400, 406
 Afşar, 5, 21, 29, 34, 35, 36, 37,
 97, 137, 138, 143, 144, 148,
 160, 176, 177
 Ahmet Midhat Efendi, 265
 ak sakallılar, 110, 111, 112, 122,
 123, 128, 212
 Ak Tokmamlular, 52
 Alfield ألفيد, 146
 Alman – Almanca – Almanya, 8,
 9, 11, 12, 15, 16, 18, 143, 311,
 329, 334, 343, 344, 382, 383,
 389, 408
 Amerika, 192, 326, 349, 351,
 384, 387, 410
 amuca otu, 211
 Anadolu Rumları, 358
 Anadolu Türkmenleri, 34, 92,
 121, 175, 179
Anadolu ve Türkiye Hilkatı, 49
 Ankara, 2, 10, 13, 41, 42, 44, 45,
 135, 138, 149, 150, 151, 306,
 307, 309, 330, 338, 339, 402
 Antalya, 30, 31, 33, 145, 146,
 147, 150, 152, 260, 265, 339,
 399, 402, 405
 Arabistan, 15, 19, 165, 263, 312,
 401
 Arap, 26, 49, 50, 69, 90, 92, 99,
 100, 101, 109, 114, 124, 170,
 188, 203, 216, 265, 267, 278,
 297, 316, 347, 352, 358
 Arnavut, 267
 Asya, 20, 23, 78, 86, 159, 166,
 175, 176, 274, 328, 330, 331,
 343, 375, 391, 404, 408
 Asya Türkmenleri, 20, 175, 176
 Asya-i Sugra, 328, 330, 331
 Asyâ-yi Vustâ, 165, 166, 167,
 179
 Atilla, 2, 201
 Avrupa, 8, 77, 114, 121, 211,
 234, 236, 248, 250, 251, 274,
 309, 329, 333, 342, 346, 351,
 356, 364, 365, 366, 372, 389,
 390, 406, 407, 408, 418
 Avustralya, 121, 342, 375
 Avusturya, 334, 340
 Aydın, 5, 12, 15, 41, 42, 45, 136,
 152, 309, 338, 339, 402
 Aziziye, 35, 138, 139
 Bağdat, 12, 30, 53, 61, 62, 64, 74,
 153, 154, 158, 159, 161, 191,
 341, 342, 348, 405
 Bağdat-Beyrut şimendifer hattı,
 348
 Bahr-i Sefid, 135, 331, 334, 343,
 345, 354, 386
 Bahr-i Siyah, 135, 159, 343
 Basra Körfezi, 343

- bey, 94, 105, 109, 113, 127, 136,
167, 168, 171, 172, 173, 174,
178, 182, 183, 184, 186, 187,
189, 190, 235, 236, 239, 242,
248, 260, 261, 375, 380, 381
- Bitlis, 34, 37, 141, 406
- Bizans, 76, 163, 167
- Brahma, 22
- Bursa, 41, 42, 44, 45, 48, 143,
149, 150, 152, 338, 339
- Cebel-i Bereket, 148, 161
- Cendereli (Çandarlılar), 24
- Cevdet Paşa, 265, 266
- Çerkez, 267, 357
- Çin, 23, 352
- Çingene - çeng-âne, 188
- Denizli, 45, 150, 152, 309
- Dinar, 152
- Diyarbakir, 30, 53, 57, 69, 134,
156, 159
- Ebu Hanbeli, 279
- Ebu Hanife, 279
- Ebu Mâlik, 279
- Ebu Şafii, 279
- Enfelesfid انفلسفید, 383
- Ermeni, 27, 143, 188, 358, 359
- Erzincan, 140
- Erzurum, 34, 37, 135, 138, 139,
140, 141, 311, 312, 330, 406
- Fârisi, 164
- Farsak, 5, 29, 30, 31, 33, 34, 42,
45, 48, 68, 82, 83, 145, 146,
158, 160, 176, 177, 198, 331
- Felemenk, 322, 323, 324, 329,
344
- Fin, 261
- Fransa, 250, 330, 347, 348, 372,
405, 406
- Frazer, 255
- Genç, 102, 121, 141, 218, 224,
229, 235, 294, 295, 360
- gerdan emme, 122
- Goltz Paşa, 408
- göçebelik, 21, 76, 264
- Groth, 383
- gulâm-perestiye, 236
- Habil Adem- H.A., 7, 8, 9, 11,
15, 16, 55
- Hacı Bektaş, 24
- Halep, 26, 30, 37, 41, 69, 71, 100,
134, 135, 138, 140, 143, 145,
146, 147, 148, 154, 155, 158,
159, 161
- Harpur, 140, 141, 159
- Hasan Sabah, 282, 284
- Hazret-i Ali, 280, 281, 283, 284
- Hazret-i Muhammed, 278, 280
- Henrik Heyvzek هانريق هيوزك, 191
- Hızırilyas, 112
- Hindistan, 23, 192, 373, 375, 376,
393
- Hint, 22, 164, 274
- Homer, 189
- Irak, 26, 50, 145, 154, 159, 191,
192, 342, 348, 353, 356, 399,
400, 405, 410, 418
- İçel, 148, 307, 308
- İki Anadolu Ovasının Kuvve-i
İnbâtîyesini İade*, 402
- İngiliz - İngiliz seyyah, 10, 19,
22, 49, 51, 58, 111, 113, 158,
178, 191, 215, 255, 274, 329,
342, 375, 381, 393
- İngiltere, 121, 250, 333, 341, 342,
343, 347, 404
- İran, 20, 24, 26, 30, 34, 35, 41,
50, 51, 53, 76, 137, 139, 145,
153, 154, 155, 159, 165, 166,
167, 168, 172, 176, 216, 248
- İran Türkmenleri, 50, 137, 139
- İskenderun, 26, 50, 69, 147, 158,
161, 348, 405
- İslam, 10, 25, 28, 76, 201, 250,
267, 276, 277, 285, 297, 337,
354, 429, 433, 438
- İslamiyet, 49, 166, 236, 249, 265,
267, 274, 277, 278, 282, 284,
285, 296, 302
- İstanbul, 4, 7, 9, 12, 16, 140, 144,
166, 265, 402, 405, 406, 429
- İtalya, 35, 250, 265, 340, 373,
405, 406

- İzmir, 31, 41, 44, 45, 48, 101,
134, 143, 149, 150, 151, 165,
166, 188, 231, 308, 312, 337,
338, 402, 405
Kaçarlar, 5, 50, 51, 68, 72, 138,
153, 312, 341, 420
kadınlar zümresi, 117
Kanuni Sultan Süleyman, 140,
171, 173
kapitalizm, 344, 353, 355, 359
Kara Tokmaktular, 52
Kara Yusuf, 172
Karadeniz, 343
Karahisar, 140
Karakoyunlu, 21, 136, 172
Karamanlı, 27, 357
Kastamonu, 41, 42, 44, 45, 134,
149, 165, 188, 402
Kayseri, 140, 147
Kığı, 141
Kırgızlar, 22
Kızılbaş, 25, 28, 49, 122, 171,
172, 201, 211, 250, 276, 277,
282, 283, 284, 305, 309, 318,
319, 354
Kırmanşah, 342
Konya, 9, 30, 31, 41, 42, 44, 45,
46, 48, 135, 138, 149, 150,
168, 306, 307, 337, 338, 339,
353, 399, 400, 401, 402, 404,
405, 406, 409, 410, 411, 415,
417
korucu, 248
Kudüs, 144
Kunoş, 203
Kuveyt limanı, 343
Kürd, 84, 142
Kürdistan, 15, 19, 21, 34, 134,
165, 312, 330
Kürdler Tarihî ve İctimai
Tedkikat, 140
Lapinski لمينسكى, 160
Lefield ليفيلد, 178, 180, 181, 182,
185, 186, 193, 194, 209, 212,
213, 249
Leonfald لسينفالد, 274
Leung, 26
Levanten, 357
Liniye لينيه, 290
Lömhyyer لومحير, 145
Macar - Macaristan, 203, 261,
329
maderşahi, 179, 181, 194
Manisa, 45, 150, 152
mantoufal – mantufal, 116, 118,
242
Maraş, 347
Meşrutiyet, 188
Mısır, 165, 274, 342, 355, 385,
387, 401
Moğollar, 22
Muğla, 30, 45, 150, 152
Musul, 50, 53, 58, 60, 61, 69, 71,
135, 138, 144, 153, 154, 156,
157, 159, 341
Muş, 141
Müstemleke Ahalisinin İdaresi,
344
Nazilli, 152, 221
Nebi Cemal, 100
Nevbak نوبقى, 143
Osmanlı İmparatorluğu-
Osmaniye, 23, 265, 357
Pardö پاردو, 383
pederşahi, 179, 181, 194
Pehlevi, 164, 435
pehlivanlar zümresi, 187, 188
Romanya, 387, 405
Rum, 27, 76, 188, 267, 357, 358
Rus - Rusya- Rusya Türkmenleri,
19, 92, 141, 160, 161, 329,
330, 377
Sarı Türkmenleri - Sarılar, 5, 50,
68, 71, 73, 138, 157, 158, 176,
345, 420
Selçuk - Anadolu Selçukîleri -
Selçuk Türkleri - Devlet-i
Selçukiyye, 21, 23, 24, 168
Serseri Kanunu, 372
seyyah, 84, 109

- Sivas, 30, 34, 37, 40, 41, 134,
135, 140, 147, 188, 309, 311,
330, 406
- Suriye Hristiyanları, 348
- Süleyman Şah, 23
- Sünni, 10, 265, 276, 277, 278,
279, 305, 318, 354
- şâbb-ı emred, 236, 436
- Şah İsmail, 170, 171, 172, 283,
284
- Şam, 161
- şaman, 23
- Şehr-i Zor, 141
- Şeyh Edebali, 23
- Şii, 10, 276, 277, 280, 281, 282,
305
- Şinasi, 265
- taaddüd-i zevcât, 201, 204, 205,
206, 207, 208, 209, 212, 240,
272, 437
- Tan [Le Temps]*, 348
- Tanzimat, 141
- Tao, 22
- Tardiyu, 348
- Tarih-i Sihir*, 274
- Tatar, 261, 308
- Tevekli, 177
- Therald ته رالده, 109
- Timurlenk, 170
- Tokmaklı, 51
- Tokmanaklu, 52
- Tonkamaklu, 51
- Tozaklu, 52
- Trablusgarb, 401
- Trabzon, 166, 330
- Truva, 189
- Türk - Türk hükümeti, 9, 10, 15,
17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27,
28, 29, 44, 69, 70, 73, 103,
104, 105, 106, 113, 114, 129,
130, 131, 132, 140, 142, 164,
165, 167, 169, 171, 172, 173,
174, 179, 180, 188, 191, 194,
195, 196, 197, 198, 200, 201,
203, 207, 214, 233, 235, 236,
248, 262, 264, 266, 267, 274,
309, 313, 315, 316, 317, 318,
320, 321, 322, 324, 325, 328,
332, 335, 340, 341, 344, 345,
346, 347, 353, 354, 356, 357,
358, 366, 371, 382, 383, 409,
411, 417
- Türkçe, 42, 164, 214, 261, 357
- Türkistan, 22, 35, 179, 333, 377
- Türkiye, 16, 17, 19, 23, 24, 25,
26, 31, 33, 35, 36, 37, 41, 43,
46, 47, 49, 50, 51, 52, 67, 69,
70, 74, 77, 129, 130, 132, 133,
135, 136, 138, 140, 141, 142,
145, 154, 155, 160, 161, 162,
165, 173, 175, 178, 190, 191,
192, 193, 264, 267, 315, 316,
318, 320, 322, 323, 324, 325,
329, 333, 334, 335, 338, 339,
340, 341, 342, 344, 345, 346,
347, 349, 352, 353, 356, 357,
358, 359, 362, 365, 366, 369,
370, 371, 372, 378, 381, 382,
383, 387, 390, 392, 399, 404,
405, 406, 407, 408, 409, 410,
411, 416, 417, 419
- Türkiye Nüfus Harekâtı*, 67
- Türkiye Nüfus-u Umûmiyesinin
Hareketi*, 33
- Türkiye Nüfusunun Harekâtı*, 46
- Urfa, 161
- Urmiye, 153
- Uzun Hasan, 21, 136, 168
- Van, 9, 34, 37, 50, 53, 55, 141,
153, 154, 156, 344
- Van der Lichte وان دمر ليخته, 344
- Yahudi, 357
- Yakutlar, 22
- Yavuz Sultan Selim, 140
- Yelli Tokmaklu, 52
- Yezidi, 28, 276
- yiğitler zümresi, 186, 187
- Yörük, 17, 18, 29, 41, 42, 44, 45,
47, 49, 101, 139, 148, 149,
152, 176, 308, 309, 335
- Yunan, 76, 309, 400
- Yusuf Bey, 172

434 TÜRKMEN AŞİRETLERİ

Zend – Zendce, 164

Zukmaklu, 52